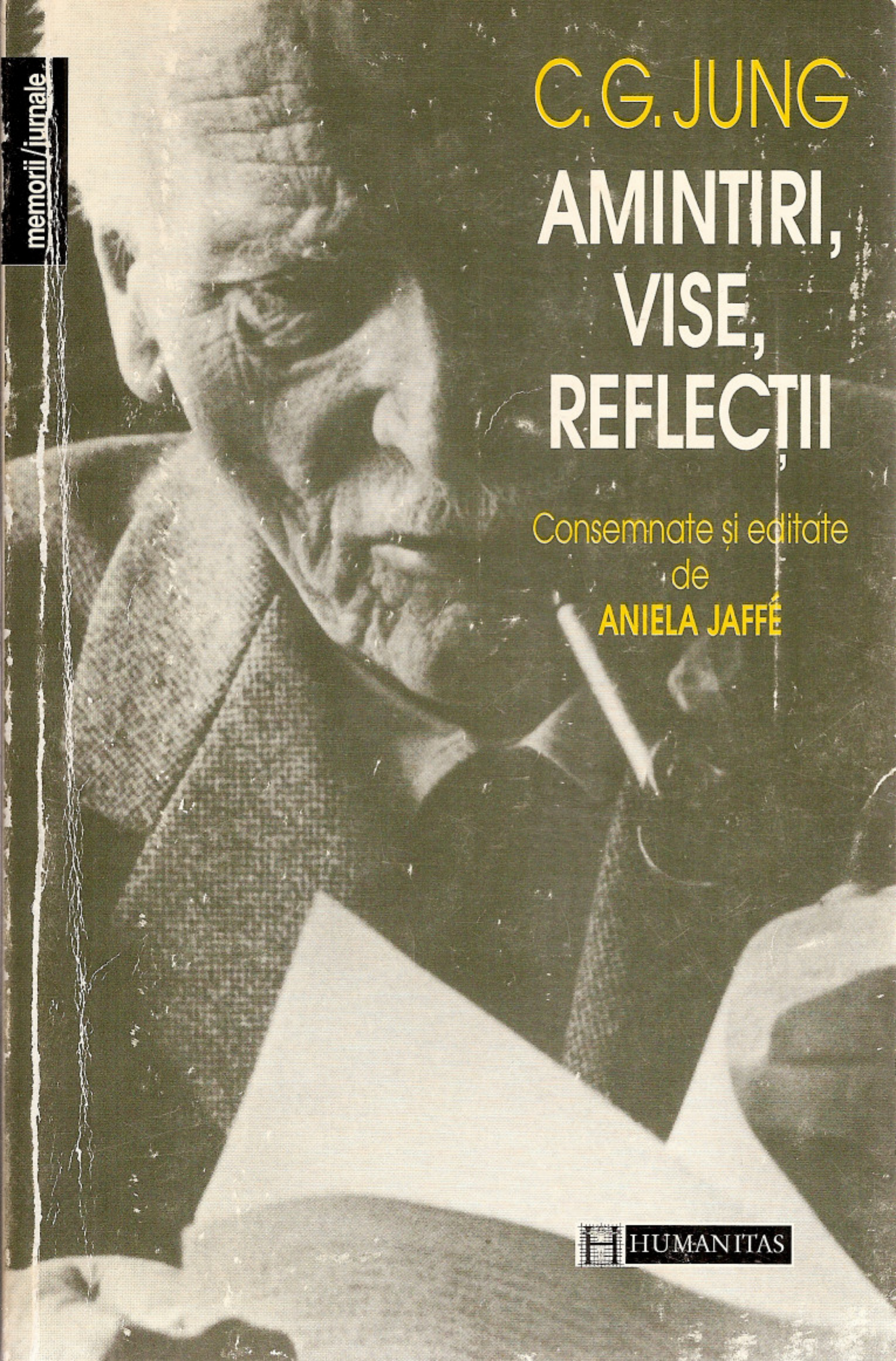

memorii/jurnale

C. G. JUNG

AMINTIRI, VISE, REFLECȚII

Consemnate și editate de **ANIELA JAFFÉ**

HUMANITAS

Cartea autobiografică a lui Jung – una dintre cele mai tulburătoare piese memorialistice ale secolului – este săracă în fapte de viață exterioară: schița copilăriei într-o familie de pastori, o trecere în revistă a practicii de medic psihiatru, întîlnirea cu Freud, construirea turnului de la Bollingen, cîteva călătorii în locuri exotice (Africa, India).

Dar pe fundalul acestor sumare evenimente exterioare se desenează conturul viguros al unei alte vieți, de infinită bogăție. Treptele ei cronologice sînt intuiția, la o vîrstă incredibil de mică, a unei entități psihice autonome, formidabila coliziune cu inconștientul, tîrzia lui autorealizare (« Viața mea, spune Jung de la bun început, este povestea unei realizări de sine a inconștientului »).

Această « a doua » viață, cea lăuntrică, s-a exprimat în vise, viziuni, călătorii în spații extramundane, experiența nemijlocită a lui Dumnezeu – mărturisite public de Jung, alături de premonițiile sale asupra viitorului umanității și gîndurile cele mai intime despre religie, numai în *Amintiri*. Și din aceleași experiențe lăuntrice s-a născut originala operă jungiană.

Considerîndu-le incompatibile cu contribuția sa științifică, Jung nu și-a inclus *Amintirile* în corpusul *Operelor complete*. Și totuși această carte autobiografică rămîne cea mai bună introducere în psihologia analitică jungiană: aici pot fi găsite originea și semnificația conceptelor ei fundamentale – de la « inconștient colectiv » și « arhetipuri » pînă la « individuație ».

memorii/jurnale

43900

ISBN 973-28-0699-0

Foto copertă: HENRI CARTIER-BRESSON

COLECȚIA

memorii/jurnale

DIE SCHöNE
FAMILIE
T O F A N

CARL GUSTAV JUNG (1875–1961), psiholog și psihiatru elvețian. Născut la Keßwil (cantonul Thurgau), a făcut studii de medicină generală și psihiatrie la Basel, a fost profesor la Facultatea de Medicină din Zürich, și medic-șef la clinica psihiatrică universitară Burghölzli. S-a consacrat însă precumpănitor psihoterapiei clinice și, concomitent, cercetării experimentale și teoretice. În 1904 întemeiază la Zürich un laborator de psihopatologie experimentală, valorificînd observații personale și descoperiri în domeniul asociațiilor verbale normale și patologice, al demenței precoce și al complexelor. Între 1907 și 1912 colaborează intens cu Freud, atras în special de cercetările acestuia legate de isterie și de vise. Ruptura cu Freud, provocată mai cu seamă de rigiditatea concepției acestuia, înseamnă pentru Jung angajarea fermă pe un drum propriu. Ea îl va duce la elaborarea unui sistem autonom de gîndire, axat pe reintroducerea *spiritului* ca dimensiune fundamentală a ființei și pe un ansamblu de concepte noi, deduse în temeiul unei îndelungate și vaste experiențe clinice. Între 1921 și 1938 întreprinde călătorii de studii în Africa de nord, în lumea arabă, la indienii pueblo din Arizona, în Kenya, Uganda și India. În 1935 este ales președinte al proaspăt întemeiatei „Societăți elvețiene pentru psihologie și domeniile conexe". În 1944 i se creează la Basel o catedră de „psihologie medicală". În 1948 se înființează la Zürich institutul care îi poartă numele, iar în 1958, inspirată de cercetările sale, „Societatea internațională de psihologie analitică". Ultimii ani de viață și-i petrece la Bollingen, lîngă Zürich, locuind în faimosul turn, unde își redactează și parțial își dictează memoriile.

Scrieri: *Über die Psychologie der Dementia praecox* (1907), *Wandlungen und Symbole der Libido* (1912), *Psychologische Typen* (1921), *Die Beziehungen zwischen dem Ich und dem Unbewußten* (1928), *Psychologie und Religion* (1940), *Über die Psychologie des Unbewußten* (1943), *Psychologie und Alchemie* (1944), *Die Psychologie der Übertragung* (1946), *Antwort auf Hiob* (1952), *Synchronizität als ein Prinzip akausaler Zusammenhänge* (1952), *Ein moderner Mythus* (1957). La cîteva luni după moartea lui îi apar memoriile, *Erinnerungen, Träume, Gedanken*, consemnate și editate de Aniela Jaffé.

ANIELA JAFFÉ (1903–1991) s-a născut la Berlin, într-o familie de evrei. În timp ce studia medicina la Hamburg, regimul nazist a constrîns-o să părăsească Germania și, astfel, a emigrat în Elveția. La Zürich a făcut cunoștință cu C. G. Jung și cu cercul psihologiei analitice. Cu timpul, a ajuns ea însăși o analistă recunoscută. Între 1948–1954 a fost secretară la Institutul C. G. Jung proaspăt înființat. În ultimii ani de viață ai lui Jung, l-a însoțit ca secretară personală și colaboratoare, iar din 1957 au lucrat amîndoi la alcătuirea biografiei lui. A locuit la Zürich pînă la moartea survenită în 1991, activînd ca analistă și scriind ea însăși numeroase cărți ce sînt considerate importante pentru înțelegerea de către un cerc mai larg a psihologiei jungiene. Cele mai cunoscute sînt *Der Mythus vom Sinn* și *C. G. Jung — Bild und Wort.*

C. G. JUNG

AMINTIRI, VISE, REFLECȚII

Consemnate și editate de
ANIELA JAFFÉ

Traducere și notă de
DANIELA ȘTEFĂNESCU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

DIE SCHÖNE
FAMILIE
TOFAN

Coperta
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

MEMORIES, DREAMS, REFLECTIONS BY C. G. JUNG
Recorded and edited by ANIELA JAFFÉ
© 1961, 1962, 1963 by Pantheon Books, a Division of Random House, Inc.
© renewed 1989, 1990, 1991 by Random House, Inc.

This translation published by arrangement with Pantheon Books, a Division of Random House, Inc., New York

Traducerea s-a efectuat după ediția a VIII-a din
ERINNERUNGEN, TRÄUME, GEDANKEN VON C. G. JUNG
Aufgezeichnet und herausgegeben von Aniela Jaffé,
Walter-Verlag, Olten und Freiburg im Breisgau, 1992.

© HUMANITAS, 1996, pentru prezenta versiune românească

ISBN 973-28-0699-0

BANCOREX
BANCA ROMÂNĂ DE COMERȚ EXTERIOR S.A.

FINANCIARA S.A.
Str. Eugen Carada nr. 1, Sector 3, BUCUREȘTI
Tel./Fax: 40 1 614.31.49

OMNIASIG
SOCIETATE DE ASIGURARE - REASIGURARE

Nota traducătorului

Prin această apariție li se oferă un document unic și îndelung așteptat tuturor cititorilor care-l iubesc pe acela care, prin personalitatea și opera lui, a marcat profund epoca noastră, fiind, alături de S. Freud și de A. Adler, unul dintre cei „trei mari" ai psihologiei secolului XX. Opera lui C. G. Jung n-a influențat numai anumite școli psihologice, ci impresionează și astăzi un cerc tot mai larg de oameni, care găsesc în ideile lui confirmări, sprijin, precum și calea spre descoperirea conștientă a sinelui.

În vasta lui operă ce rămîne un monument al secolului, el a știut să creeze o imagine a omului în plenitudinea sa de ființă culturală — o imagine depășind domeniul strict al psihiatriei și intrînd în cel al antropologiei, al antropologiei culturale.

Originalul Jung ne oferă niște memorii la fel de originale, ce nu se aseamănă ca stil cu nici o altă carte de amintiri. Specificitatea lor este marcată mai ales prin aceea că puținele evenimente exterioare din carte nu sînt evocate și nu capătă pentru Jung o semnificație decît raportate la evenimentul interior într-adevăr major al vieții lui — întîlnirea conștientului cu inconștientul. „Viața mea este povestea unei realizări de sine a inconștientului", mărturisește Jung în deschiderea Prologului, pentru ca puțin mai jos să spună: „În fața evenimentelor interioare, celelalte amintiri pălesc — călătoriile, oamenii și lucrurile înconjurătoare. [...] Amintirea faptelor exterioare ale vieții mele s-a estompat în cea mai mare parte sau a dispărut. Însă întîlnirile cu cealaltă realitate, coliziunea cu inconștientul, mi s-au întipărit în memorie și nu mai pot fi șterse. Acolo a fost întotdeauna abundență, a fost întotdeauna bogăție, și orice altceva a trecut pe un plan secundar." Dar în realizarea acestui caracter cu totul aparte al „autobiografiei" și-a lăsat cu siguranță amprenta și personalitatea Anielei Jaffé, care, lucrînd la sfîrșitul anilor '30 la Zürich ca secretară și simțindu-se prea

împovărată de maladii fizice și psihice, s-a adresat unui psiholog pentru analiză; în cele din urmă, i s-a acordat o ședință cu însuși Jung, iar de aici a pornit o colaborare ce avea să dureze tot restul zilelor maestrului, culminînd cu ultimii lui patru ani, cînd, angajîndu-l în conversații intense despre viața lui (mai ales lăuntrică), i-a stenografiat replicile, pentru ca mai tîrziu să le prelucreze și editeze.

„Aniela Jaffé a fost unică în blîndețea și amabilitatea ei, în spiritualitatea ei receptivă, în talentul ei de a mînui condeiul și loialitatea față de omul a cărui psihologie a însemnat atît de mult pentru ea. Păstrîndu-și cele mai bune calități din trecutul ei de muncă grea de secretariat — simțul organizării și ochiul ager pentru ceea ce este esențial — a progresat, devenind un analist bine cunoscut și foarte apreciat și un autor în adevăratul sens al cuvîntului", se scrie în necrologul apărut în gazeta londoneză *The Independent*, la 5 noiembrie 1991.

Ce introducere poate fi mai bună în lumea spirituală a unui cercetător decît relatarea trăirilor subiective care se află în spatele gîndurilor, ideilor și cunoașterilor lui? Dar astfel, cartea devine o invitație pentru fiecare să țină cont de propriul său inconștient și de resursele lui. Ea este și o salvare sau o posibilitate de salvare; cei care au de suferit de pe urma dialecticii lor cu inconștientul vor găsi cu siguranță, grație mărturiei lui Jung, o reconfortare în elanul și cutezanța primului om care a plonjat în profunzimile lumii interioare atît de neliniștitoare dar și de bogate și care a căutat și a întîlnit inconștientul în toată amploarea sa (mai întîi cu Freud, apoi singur). Ce a însemnat pentru el această descoperire dramatică ne-o revelează Amintirile — o mărturie inedită de luciditate, de sinceritate, de curaj. Ele sînt deopotrivă un document uman, medical, psihologic, cultural, istoric, indispensabil celor care doresc să-l înțeleagă pe acest psiholog fin, psihiatru pasionat, gînditor complex și scriitor prolific.

Traducerea unei astfel de cărți bogate din atîtea puncte de vedere este ea însăși o experiență unică în felul ei, datorită îmbinării de către Jung a unui stil narativ-descriptiv — însoțit pe-alocuri de un umor subtil — cu o exprimare înaripată, acolo unde Jung devine liric, cu un limbaj tehnic, obiectiv, atunci cînd relatează probleme de strictă specialitate, cu un stil colocvial, acolo unde a vrut pur și simplu să lase „să curgă" povestea; uneori, Jung formulează frazele voit neglijent, adoptînd atitudinea boemului care plutește pe deasupra încorsetărilor lingvistice; se întîmplă,

în schimb, să cizeleze porțiuni de text la maximum, cu migala analistului care cercetează fiecare element, înainte de a trage o concluzie. În mod deliberat, se exprimă alteori echivoc, întrucît, după propriile-i cuvinte, limba pe care o vorbește trebuie să fie „cu dublu sens, pentru a ține cont de natura psihică și aspectul ei dublu", exprimarea cu două înțelesuri fiind superioară univocității și corespunzînd naturii ființei. Cea univocă are sens „doar cînd se constată fapte, nu însă cînd e vorba de o interpretare, căci « sensul » nu este tautologie, ci cuprinde întotdeauna mai mult în sine decît obiectul concret al enunțului". Jung recurge nu de puține ori la un limbaj îndrăzneț, cu formulări ieșite din cadrul convențional, pe care am încercat să le redau cu cît mai multă fidelitate. Asupra tuturor acestor variații de stil își lasă amprenta ceea ce Jung a numit la el „personalitatea nr. 1" și „personalitatea nr. 2", fiecare dintre cele două fațete ale personalității lui manifestîndu-se conform tipicului lor — totul contribuind la conturarea unei imagini fascinante a omului Jung în întreaga-i complexitate.

Aș dori să atrag atenția asupra cîtorva aspecte „tehnice" ale traducerii, înainte de a face invitația la lectură.

Traducînd, am consultat permanent atît ediția a VIII-a a originalului german, apărută în anul 1992 la Walter-Verlag, Olten, lucrînd cu acest text, cît și versiunea englezească, publicată în anul 1989 de Vintage Books, întrucît copyrightul este deținut cu această tălmăcire de Pantheon Books, a Division of Random House, Inc., New York. Respectînd originalul german, am tradus textul integral, nețiinînd cont de omisiunile destul de frecvente din traducerea în limba engleză; mă refer atît la absența unor pasaje, mai scurte sau mai lungi, cît și la cea a unor subcapitole, și anume o parte din scrisori, textele despre Théodore Flournoy, Richard Wilhelm, Heinrich Zimmer, Completarea la *Cartea roșie* și paginile în care Aniela Jaffé a relatat despre strămoșii lui Jung, intitulate: „Cîte ceva despre familia lui C. G. Jung". Cititorului român i se oferă, așadar, o versiune completă a Amintirilor și anexelor.

Pentru traducerea termenilor de specialitate am recurs, în principal, la *Dicționarul enciclopedic de psihiatrie*, în patru volume, apărute sub redacția lui Constantin Gorgos, Editura Medicală, 1987–1992 și la *Vocabularul psihanalizei* de Jean Laplanche/ J.-B. Pontalis, Editura Humanitas, București, 1994, coordonator: Vasile Dem. Zamfirescu.

În ceea ce privește notele de subsol, le-am alternat pe cele ale ediției germane, care apar cu mențiunea (*n. ed. germ.*), cu cele ale

lui Jung (*C. G. J.*) și ale Anielei Jaffé (*A. J.*) — care aparțin și ele ediției germane —, cu cîteva din ediția engleză (*n. ed. engl.*) și cu ale mele (*n. t.*).

Acolo unde am întîlnit pentru prima oară un termen care urmează a fi explicat de Aniela Jaffé în Glosar, am notat în subsol: V. termenul în Glosar.

Pe parcursul întregii traduceri am căutat să respect următorul principiu în legătură cu citarea lucrărilor: cînd apare un titlu pentru prima dată, l-am menționat atît în original, cît și în traducere; în continuare, l-am redat doar în limba română. În Glosar am reluat însă, la prima apariție, titlurile și în germană.

Pentru traducerea diferitelor citate presărate de Jung de-a lungul Amintirilor, am apelat pe cît posibil la traduceri publicate (de exemplu, la *Faust*, *Odiseea, Candid* etc.); în rest, tălmăcirile îmi aparțin.

În final, aș dori să mulțumesc pe această cale celor care m-au ajutat, ori de cîte ori i-am rugat, la elucidarea anumitor probleme: doamnei Helene Hoerni-Jung, fiica lui C. G. Jung, și domnului dr Robert Hinshaw, de la Editura Daimon din Einsiedeln, Elveția, pentru datele bio-bibliografice despre Aniela Jaffé; soților Roth din Elveția, și anume prof. Anne-Béatrice Schmid-Roth și dr Fritz Roth, pentru informațiile geografice și culturale furnizate; doamnei Mariana Băluță-Skultéty, pentru îndrumările la traducerea unora dintre citatele în latină și în greacă veche; diac. Ioan I. Ică jr pentru promptitudinea cu care a răspuns solicitărilor mele legate de anumite versete biblice, precum și mamei mele, Marie-Claire Ștefănescu, pentru faptul că a urmărit pas cu pas traducerea, confruntînd-o cu originalul și făcînd observații pertinente.

DANIELA ȘTEFĂNESCU

Introducere

He looked at his own Soul with a Telescope. What seemed all irregular, he saw and shewed to be beautiful Constellations; and he added to the Consciousness hidden worlds within worlds.

COLERIDGE, *Notebooks*

În vara lui 1956 — în timpul Conferinței Eranos din Ascona —, editorul Kurt Wolff a discutat pentru prima oară cu niște prieteni din Zürich despre dorința sa de a publica o biografie a lui Carl Gustav Jung la Editura Pantheon, din New York. Dr Jolande Jacobi, una dintre colaboratoarele lui C. G. Jung, a propus să mi se acorde mie rolul de biografă.

Tuturor le-a fost clar că nu va fi vorba despre o misiune ușoară, căci se cunoștea aversiunea pe care o resimțea Jung la ideea de a se prezenta pe sine și de a-și etala viața în fața ochilor lumii. A și acceptat abia după îndelungi ezitări; apoi, mi-a rezervat totuși cîte o după-amiază pe săptămînă ca să lucrăm împreună. Ținînd cont de programul lui de lucru încărcat și de faptul că, datorită vîrstei, obosea repede, aceasta însemna foarte mult.

Am început în primăvara lui 1957. Kurt Wolff îmi comunicase planul său de a înfățișa cartea nu ca pe o „biografie“, ci în forma unei „autobiografii“ — Jung însuși să fie cel care vorbește. Acest aspect a decis asupra modului de alcătuire a cărții și prima mea sarcină a constat doar în a pune întrebări și a nota răspunsurile lui Jung. Inițial, Jung a fost mai degrabă reticent și ezitant, însă curînd a început să povestească cu interes crescînd despre sine, despre evoluția lui, despre visele și gîndurile sale.

Atitudinea pozitivă a lui Jung față de munca noastră comună a dus la sfîrșitul anului 1957 la un pas decisiv. După o perioadă de neliniște interioară au început să se ivească imagini din copilărie de mult dispărute. Jung intuia că exista un raport între acestea și diferite idei din opera lui de bătrînețe, dar nu-l putea sesiza încă foarte clar. Într-o dimineață m-a întîmpinat comunicîndu-mi că ar dori să scrie el însuși despre copilăria lui, în legătură cu care îmi relatase deja multe, dar nici pe departe tot.

Hotărîrea a fost pe cît de îmbucurătoare, pe atît de neașteptată, dat fiind că știam cît de mult îl obosea pe Jung scrisul și că n-ar întreprinde un asemenea lucru dacă nu l-ar simți ca pe o „misiune“ venită din străfundurile ființei sale. Intenția lui mi s-a părut a confirma astfel justificarea interioară a „autobiografiei“.

La cîtva timp după această schimbare de atitudine mi-am notat următoarele sale cuvinte: „O carte de-a mea este întotdeauna un destin. În ea sălășluiește ceva imprevizibil și nu-mi pot prestabili sau propune nimic. Astfel, autobiografia o ia deja de pe-acum pe un alt făgaș decît îmi imaginasem la început. A-mi așterne pe hîrtie primele amintiri este o necesitate. Dacă neglijez asta chiar și numai timp de o zi, se instalează imediat simptome fizice neplăcute. De îndată ce m-apuc de lucru, ele dispar și mintea mea devine cît se poate de limpede.“

În aprilie 1958, Jung a terminat cele trei capitole despre copilărie, anii de școală și de studenție. Le-a intitulat: „Despre primele evenimente ale vieții mele“. Ele se încheie cu absolvirea studiului medicinei în anul 1900.

Aceasta n-a fost însă singura contribuție directă adusă de Jung la carte. În ianuarie 1959 se afla la Bollingen, în casa lui de la țară. Toate diminețile și le dedica lecturii capitolelor deja compuse ale cărții noastre. Cînd mi-a înapoiat capitolul „Despre viața de dincolo de moarte“, mi-a spus: „A fost atins ceva în mine. S-a format ca un vîrtej și trebuie să scriu.“ Așa a luat naștere capitolul „Gînduri tîrzii“, în care își găsesc expresie gîndurile-i cele mai profunde, chiar dacă poate cele mai îndepărtate.

În vara aceluiași an 1959, Jung a scris, tot la Bollingen, subcapitolul despre „Kenya și Uganda“. Cel despre indienii pueblo provine dintr-un manuscris din anul 1926, nepublicat, rămas neterminat, care se ocupă de problemele generale ale psihologiei primitive.

Pentru completarea capitolelor „Sigmund Freud“ și „Confruntarea cu inconștientul“ am preluat diverse pasaje dintr-un seminar ținut în 1925, în care Jung relatase pentru prima oară cîte ceva despre dezvoltarea sa lăuntrică.

Capitolul „Activitate psihiatrică“ a luat ființă pe baza unor discuții dintre Jung și tinerii medici secundari ai spitalului psihiatric Burghölzli din Zürich, în anul 1956. Pe vremea aceea, unul dintre nepoții săi lucra acolo ca psihiatru. Discuțiile avuseseră loc în casa lui Jung din Küsnacht[1].

---

[1] Localitate situată în cantonul Zürich, la lacul Zürich inferior; aici au locuit și alte personalități, precum Th. Mann, C. F. Meyer, M. Lienert. A nu

Jung a citit manuscrisul și l-a aprobat. Pe alocuri, a corectat cîte un pasaj și a propus completări sau le-a efectuat el însuși. La rîndul meu, am făcut adăugiri la capitolele scrise de el, utilizînd material din procesele-verbale ale discuțiilor noastre, am dezvoltat indicațiile lui care adesea erau doar în stil telegrafic și am eliminat repetițiile. Cu cît progresa cartea, cu atît mai puternică devenea amalgamarea dintre munca sa și a mea.

Modul în care a luat naștere cartea a determinat într-o anumită privință și conținutul ei. Discuția sau povestirea spontană poartă caracterul improvizației, și aceeași trăsătură o poartă și „autobiografia". Capitolele sînt ca niște raze rapide care luminează numai fugitiv viața exterioară a lui Jung și opera sa. În schimb, ele transmit atmosfera universului său spiritual și trăirile unui om pentru care sufletul a însemnat realitatea cea mai autentică. Adesea mi s-a întîmplat să-i pun în van întrebări lui Jung în legătură cu lucrurile exterioare; numai esența spirituală a trăirilor era pentru el de neuitat și demnă de a fi relatată.

Mai importante decît dificultățile formale ale elaborării au fost altele, de natură mai personală. Jung s-a referit la ele într-o scrisoare către un prieten din studenție. Acesta îl rugase să-și scrie amintirile din tinerețe. Corespondența dintre ei a avut loc la sfîrșitul anului 1957.

„... Ai perfectă dreptate! Cînd îmbătrînim, sîntem readuși, atît din interior, cît și din exterior, la amintirile tinereții. Încă acum treizeci de ani, elevii mei m-au determinat la un moment dat să explic cum am ajuns la concepția mea despre inconștient. Am făcut-o atunci sub forma unui seminar.[1] În ultimul timp am tot fost solicitat în diverse reprize să scriu ceva de tipul unei « autobiografii ». Așa ceva nici nu-mi puteam imagina. Cunosc prea multe autobiografii cu autoamăgirile lor și minciunile lor de circumstanță și știu prea multe în legătură cu imposibilitatea unei descrieri de sine, pentru ca măcar să îndrăznesc să fac încercări în acest domeniu.

De curînd mi s-au cerut însă niște informații autobiografice și cu această ocazie am descoperit că în materialul furnizat de către

---

se confunda cu Küßnacht (am Rigi), care se află în cantonul Schwyz, la Lacul celor Patru Cantoane; Küßnacht a rămas celebru datorită legendei despre Wilhelm Tell care l-ar fi ucis acolo în apropiere, în „hohle Gasse" (=defileu), pe tiranicul guvernator Geßler (*n. t.*).

[1] Seminarul din 1925 menționat mai devreme (*n. ed. engl.*).

amintirile mele se află ascunse diferite probleme obiective care ar merita pesemne o privire mai atentă. Drept care am reflectat la această posibilitate și am ajuns la concluzia de a îndepărta într-atît celelalte obligații ale mele încît să reușesc să supun unei examinări obiective măcar începutul începutului vieții mele. Această sarcină este atît de grea și de neobișnuită, încît a trebuit mai întîi să-mi promit să nu public rezultatele în timpul vieții. Măsura mi s-a părut esențială pentru a-mi asigura liniștea și distanța necesară. Am constatat, într-adevăr, că toate acele amintiri care mi-au rămas vii se referă la trăiri emoționale care transpun spiritul într-o stare de neliniște și pasiune; o condiție preliminară extrem de nefavorabilă pentru o relatare obiectivă! Scrisoarea ta a picat « bineînțeles » în momentul în care, ca să zic așa, luasem decizia de a mă apuca de treabă.

Or, destinul vrea — așa cum a vrut-o dintotdeauna — ca în viața mea toate elementele exterioare să fie accidentale și numai lăuntricul să fie încărcat de substanță și determinant. Prin urmare, orice amintire a unor întîmplări exterioare a pălit și poate că trăirile « exterioare » nici n-au fost vreodată esențialul sau au fost doar în măsura în care au coincis cu faze de dezvoltare interioară. Infinit de multe astfel de manifestări « exterioare » ale existenței mele s-au scufundat în uitare, tocmai din cauză că eu — așa mi se părea — participasem la ele cu toată forța. Acestea însă sînt elementele care alcătuiesc o biografie inteligibilă: persoane pe care le-ai întîlnit în viață, călătorii, aventuri, complicații, lovituri ale sorții și altele de acest gen. Dar ele au devenit, cu puține excepții, niște frînturi de care de abia îmi mai amintesc, care nu-mi mai pot înaripa fantezia în nici un fel, nici n-o mai pot revigora.

Cu atît mai vii și mai colorate sînt amintirile mele legate de trăirile « interioare ». Aici se ivește însă problema redării, de care nu mă simt capabil, cel puțin nu pentru moment. Din păcate nu pot împlini din aceste motive nici dorința ta, ceea ce regret foarte mult..."

Această scrisoare caracterizează atitudinea lui Jung; deși luase deja hotărîrea de a se „apuca de treabă", scrisoarea se încheie cu un refuz! Conflictul dintre accept și refuz nu s-a potolit la el niciodată complet, pînă în ziua morții. Mereu existau un rest de scepticism, o sfială în fața viitorilor cititori. Nu considera cartea de amintiri drept o lucrare științifică și nici drept cartea sa, ci vorbea și scria despre ea numind-o „proiectul Anielei Jaffé", la

care el adusese anumite contribuții. Conform dorinței sale, ea nu este inclusă în seria *Operelor complete* (*Gesammelte Werke*)[1].

Deosebit de reținut a fost Jung în relatările întîlnirilor lui, fie cu personalități cunoscute, fie cu oameni apropiați, cu prieteni. „Am stat de vorbă cu mulți oameni celebri ai epocii, cu marile nume ale științei și politicii, cu exploratori, artiști și scriitori, prinți și magnați, dar, dacă e să fiu sincer, trebuie să recunosc că doar puține dintre aceste întîlniri au reprezentat pentru mine un eveniment, o trăire semnificativă. Întîlnirile noastre erau ca ale vapoarelor în largul mării, care se salută cu pavilionul. De cele mai multe ori, acești oameni îmi și solicitau cîte ceva ce nu pot sau nu am libertatea să divulg. Așa că nu mi-au rămas amintiri, indiferent de ceea ce reprezentau aceste personalități în ochii lumii. Întîlnirile n-au fost un eveniment; s-au estompat curînd, rămînînd fără consecințe mai profunde. Despre relațiile care au însemnat ceva pentru mine și care mi-au revenit în minte ca amintiri ale unor vremuri îndepărtate nu pot povesti, căci ele n-au fost numai viața mea cea mai lăuntrică, ci și a lor. Nu mi-e îngăduit să deschid privirilor lumii acele uși închise pentru totdeauna."

Lipsa de date exterioare este însă abundent compensată prin altceva — prin relatarea experiențelor lăuntrice ale lui Jung și printr-o bogăție de idei și gînduri care, după cum el însuși spunea, trebuie privite drept biografice. Ele sînt tipice pentru el într-un grad înalt și au format fundamentul vieții lui. Aceasta e valabil mai ales în ceea ce privește ideile sale religioase. Cartea conține crezul religios al lui Jung.

Jung a fost condus pe căi multiple și variate la confruntarea cu problemele religioase: anumite experiențe care-l plasaseră încă de pe cînd era copil în realitatea trăirilor religioase și îl însoțiseră pînă la sfîrșitul vieții; o sete nestăpînită de cunoaștere, care cuprindea tot ce avea vreun raport cu sufletul, conținuturile și manifestările sale și îl caracteriza ca om de știință și — *last but not least* — conștiința sa de medic. Căci Jung se simțea și se considera în primul rînd medic. Nu-i scăpase faptul că atitudinea religioasă joacă un rol esențial în terapia omului suferind psihic. Aceasta coincidea cu descoperirea lui că sufletul produce spontan imagini

---

[1] În decursul textului, se vor face multe referiri la diferite volume din seria *Operelor complete* ale lui C. G. Jung. Voi folosi aceeași prescurtare ca și în originalul german: *Ges. Werke* (*n. t.*).

cu conținut religios, că este deci religios „prin natura sa". Mai cu seamă în a doua parte a vieții, Jung a realizat că o deviere de la această natură de bază a sufletului era o cauză a numeroase nevroze.

Concepția religioasă a lui Jung se deosebește în anumite privințe de creștinismul tradițional. Mai ales prin felul în care răspunde la problema răului și prin imaginea unui Dumnezeu care nu este numai iubitor, nu este numai „bunul Dumnezeu". Din perspectiva creștinismului dogmatic, Jung era un *outsider*. Acest lucru l-a resimțit mereu în reacțiile la opera sa, în ciuda renumelui mondial de care se bucura. Asta l-a făcut să sufere și chiar din rîndurile cărții de față emană ici-colo dezamăgirea cercetătorului care nu se simte pe deplin înțeles în ceea ce privește ideile sale religioase. Nu o dată a exclamat mînios: „În Evul Mediu m-ar fi ars pe rug!" Abia după moartea lui s-au înmulțit vocile teologilor care constată că Jung nu mai poate fi îndepărtat din istoria ecleziastică a secolului nostru.

Jung s-a mărturisit întotdeauna creștin, și operele lui cele mai importante abordează problemele religioase ale omului creștin, privindu-le din punctul de vedere al psihologiei și delimitîndu-le conștient de problematica teologică. Procedînd astfel, el opunea exigenței creștine a credinței necesitatea înțelegerii și a reflecției. Pentru el, acest lucru se înțelegea de la sine și era vital. „Consider că toate ideile mele se învîrtesc în jurul lui Dumnezeu ca planetele în jurul soarelui și că sînt atrase de El în mod irezistibil, ca de un soare. Ar trebui s-o resimt drept păcatul cel mai grosolan dacă ar fi să opun rezistență acestei forțe", îi scria el în 1952 unui tînăr cleric.

În cartea lui de amintiri, Jung vorbește pentru prima și singura oară despre Dumnezeu și propria sa experiență religioasă. Într-una din zilele cînd scria despre răzvrătirea lui juvenilă împotriva Bisericii, a spus: „Atunci mi-a devenit clar că Dumnezeu a fost, cel puțin pentru mine, una dintre experiențele imediate cele mai sigure." În lucrările sale științifice, Jung nu vorbește despre Dumnezeu, ci despre „imaginea lui Dumnezeu în sufletul omului". Aici nu este vorba de o contradicție, ci de afirmația subiectivă, bazată pe experiența directă, într-un caz, și de cea obiectivă, științifică, în celălalt. O dată vorbește omul ale cărui gînduri sînt determinate și de sentimente pasionale, de intuiție și de experiențele interioare și exterioare ale unei vieți lungi și bogate. În al doilea caz, cel care ia cuvîntul este cercetătorul, ale cărui

aserțiuni nu depășesc frontiera teoriei cunoașterii, ci se limitează în mod conștient la fapte și la ceea ce poate fi dovedit. Ca om de știință, Jung era empirist. Atunci cînd relata pentru cartea lui de amintiri despre experiențele și sentimentele sale religioase personale, lua drept premisă solicitudinea cititorilor, dispuși să-l urmărească pe drumul trăirilor lui subiective. Dar numai acela care a trecut prin experiențe similare poate să recunoască și va recunoaște afirmațiile subiective ale lui Jung ca fiind valabile și pentru sine însuși. Altfel spus: acela care poartă în sufletul său o imagine a lui Dumnezeu avînd niște trăsături analoage sau identice.

Pe cît de pozitiv și de activ a participat Jung la elaborarea „autobiografiei", pe atît de critică și de negativă a fost timp îndelungat atitudinea lui față de proiectul publicării ei — ceea ce este de înțeles. Se temea de reacția cititorilor, nu în ultimul rînd din cauza sincerității cu care își dezvăluise trăirile religioase și ideile. Ostilitatea cu care fusese primită cartea sa *Antwort auf Hiob* (*Răspuns lui Iov*) era încă prea recentă, iar neînțelegerea, cît și înțelegerea greșită a lumii erau prea dureroase. „Am păzit acest material toată viața și n-am vrut să-l las să fie expus întregii lumi; căci în fața unor atacuri la adresa lui, m-aș simți și mai afectat decît în cazul altor cărți de-ale mele. Nu știu dacă voi fi deja atît de departe de această lume, încît săgețile să nu mă mai atingă și să pot suporta reacțiile negative. Am suferit suficient din cauza lipsei de înțelegere de care ai parte și a izolării în care ajungi dacă spui lucruri pe care oamenii nu le pricep. Dacă o carte ca aceea despre Iov s-a lovit deja de atîta lipsă de înțelegere, atunci Amintirile mele vor avea un efect și mai negativ. « Autobiografia » este viața mea privită din lumina a ceea ce am elaborat. Una este identică cu cealaltă, și astfel lectura acestei cărți e dificilă pentru oamenii care nu-mi cunosc gîndurile sau nu le înțeleg. Viața mea este într-un anumit sens chintesența a ceea ce am scris, și nu invers. Felul cum sînt și felul cum scriu alcătuiesc o unitate. Toate gîndurile mele și toată năzuința mea — iată ceea ce sînt eu. Așa că « autobiografia » mai este doar punctul pe i."

În decursul anilor în care cartea de memorii a căpătat formă, în Jung s-a desfășurat un fel de proces de transformare și obiectivare. Cu fiece capitol, el s-a depărtat, ca să zic așa, și mai mult de sine însuși și a ajuns în cele din urmă să se privească pe sine, precum și importanța vieții și operei sale, de la distanță. „Dacă îmi pun problema valorii vieții mele, atunci nu mă pot măsura decît după

ideile veacurilor trecute și sînt nevoit să spun: Da, înseamnă ceva. Dar măsurată după ideile de azi, ea nu înseamnă nimic." Caracterul impersonal al acestei afirmații, ca și sentimentul continuității istorice care răzbat din aceste cuvinte sînt tipice pentru Jung. Ambele ies și mai tare în evidență pe parcursul diferitelor capitole ale cărții.

În fapt, amintirile lui Jung sînt strîns împletite cu ideile sale științifice. Nu există însă, fără îndoială, o introducere mai bună în lumea spirituală a unui cercetător decît istorisirea modului în care a ajuns la ideile sale și relatarea experiențelor subiective care se află îndărătul descoperirilor sale. Țelul unei introduceri în universul lui Jung prin mijlocirea sentimentelor este îndeplinit de „autobiografia" sa într-o mare măsură.

Capitolul „Despre nașterea operei" a rămas și el neterminat. Și cum s-ar fi putut altfel, fiind vorba de o operă ce cuprinde mai mult de douăzeci de volume? În plus, Jung nu ar fi fost niciodată dispus să ofere un rezumat, o scurtă privire de ansamblu asupra lumii ideilor sale — nici în discuție, nici în scris. Cînd i s-a cerut la un moment dat acest lucru, a notat în stilul său caracteristic, puțin cam drastic: „... trebuie într-adevăr să mărturisesc că ceva de genul acesta se află complet în afara posibilităților mele. Pur și simplu n-aș fi capabil să redau într-o formă mai succintă ceea ce am prezentat pe larg cu atîta efort. Ar trebui atunci să elimin întregul material doveditor și să mă străduiesc numai să adopt un stil apodictic, ceea ce n-ar înlesni cu nimic dificultățile de înțelegere a rezultatelor la care am ajuns. Activitatea rumegătoare caracteristică familiei animalelor paricopitate, care constă în regurgitarea a ceea ce s-a mîncat deja, este pentru mine contrariul a ceea ce stimulează pofta de mîncare..."

Cititorul să considere, așadar, capitolul „Despre nașterea operei" numai drept o privire retrospectivă a bătrînului maestru, determinată de moment, și să-l lase să acționeze ca atare asupra sa.

Scurtul glosar pe care l-am anexat cărții la dorința editorilor îi oferă celui nefamiliarizat cu opera și terminologia lui Jung cîteva explicații introductive. Ori de cîte ori a fost posibil, am elucidat conceptele psihologiei jungiene prin citate din lucrările sale. Totuși citatele nu trebuie concepute decît ca niște *aperçu*-uri sugestive. Jung a tot reformulat și redefinit conceptele folosite de el, iar elementele de neexplicat, proprii realității psihice, le-a lăsat să rămînă o enigmă sau un secret.

Mulţi sînt cei care m-au ajutat în sarcina mea pe cît de frumoasă pe atît de grea, fie însoţind cu interes lentul proces de evoluţie, fie stimulîndu-mi munca prin încurajări şi critici constructive. Tuturor le adresez mulţumirile mele. Îi voi menţiona aici numai pe Helene şi Kurt Wolff (Locarno), care au sprijinit transformarea ideii cărţii în realitate, pe Marianne şi Walther Niehus-Jung (Küsnacht — ct. Zürich), care mi-au fost alături, atît cu vorba cît şi cu fapta, în anii genezei lucrării, precum şi pe Richard F. C. Hull (Palma de Mallorca), cel care m-a sfătuit cu o răbdare ce n-a slăbit nici o clipă.

Decembrie 1961

ANIELA JAFFÉ

Prolog

Viața mea este povestea unei realizări de sine a inconștientului. Tot ceea ce se află în inconștient vrea să devină eveniment, iar personalitatea vrea și ea să evolueze, ieșind din condițiile ei inconștiente, și să se trăiască pe sine ca întreg. Pentru a înfățișa acest proces al devenirii mele, nu mă pot folosi de limbajul științific; căci eu nu mă pot afla pe mine ca problemă științifică.

Numai printr-un mit se poate exprima ceea ce este omul conform intuiției sale lăuntrice și ceea ce pare el a fi *sub specie aeternitatis*. Mitul este mai individual și exprimă viața într-un mod mai precis decît o face știința. Aceasta lucrează cu concepte medii, obișnuite, care sînt prea generale pentru a putea satisface multitudinea subiectivă a unei vieți individuale.

Deci astăzi, la aproape optzeci și trei de ani, am început să povestesc mitul vieții mele. Pot însă doar să fac constatări nemijlocite, pot doar „să spun povești". Nu se pune problema dacă sînt adevărate. Întrebarea este numai: este aceasta povestea *mea*, adevărul *meu*?

Greutatea în scrierea unei autobiografii constă în faptul că nu posezi nici un etalon de măsură, nici o bază obiectivă, pornind de la care să poți judeca. Nu există posibilități pertinente de comparație. Știu că în multe privințe eu nu sînt ca alții, dar nu știu cum sînt cu adevărat. Omul nu se poate compara cu nimic: nu este nici maimuță, nici vacă, nici copac. Sînt om. Dar ce înseamnă asta? Ca orice ființă, și eu am fost desprins din divinitatea infinită, dar nu mă pot compara cu nici un animal, cu nici o plantă și nici o piatră. Numai o ființă mitică depășește omul. Cum să aibă el atunci despre sine o părere definitivă?

Omul este o desfășurare psihică, pe care n-o stăpînește — sau poate că o stăpînește, dar numai parțial. Ca urmare, el nu are o

judecată încheiată asupra sa ori a vieții sale. Altfel ar ști totul despre sine; ceea ce, în cel mai bun caz, omul își imaginează doar. De fapt, nu știm niciodată cum s-au derulat lucrurile. Povestea unei vieți începe undeva, într-un anume punct, despre care tocmai se întîmplă să mai păstrăm o amintire, dar chiar și acolo totul era deja extrem de complicat. Nu știm ce va deveni viața noastră. De aceea, povestea este fără de început, iar țelul poate fi indicat doar aproximativ.

Viața omului este o încercare îndoielnică. Numai din punct de vedere numeric constituie un fenomen uriaș. E atît de fugitivă, de insuficientă, încît este de-a dreptul o minune dacă ceva poate exista și se poate dezvolta. Asta m-a impresionat încă de pe cînd eram tînăr student în medicină și mi se părea o adevărată minune să nu fiu distrus înainte de vreme.

Viața am asemuit-o întotdeauna unei plante care trăiește din rizomul ei. Viața sa propriu-zisă nu este vizibilă, ea își are sălașul în rizom. Ceea ce devine vizibil deasupra pămîntului durează doar o vară. Apoi se ofilește — o apariție efemeră. Dacă ne gîndim la devenirea și dispariția infinită a vieții și culturilor, ni se conturează impresia unei deșertăciuni absolute; dar eu n-am pierdut niciodată sentimentul perenității vieții sub eterna schimbare. Ceea ce se vede este floarea, ea este cea care dispare. Rizomul dăinuie.

În fond, merită să fie povestite numai acele evenimente ale vieții mele în care lumea nepieritoare a irupt în cea efemeră. De aceea vorbesc cu precădere despre trăirile interioare. Din ele fac parte visele și închipuirile mele, care formează în același timp materia originară a muncii mele științifice. Ele au fost asemenea bazaltului incandescent și topit, din care se cristalizează piatra ce urmează a fi prelucrată.

În fața evenimentelor interioare, celelalte amintiri pălesc — călătoriile, oamenii și lucrurile înconjurătoare. Sînt numeroși cei care au cunoscut istoria timpului și au scris despre ea; cititorul poate afla de acolo mai multe în legătură cu ea sau poate ruga pe cineva să i-o relateze. Amintirea faptelor exterioare ale vieții mele s-a estompat în cea mai mare parte sau a dispărut. Însă întîlnirile cu cealaltă realitate, coliziunea cu inconștientul, mi s-au întipărit în memorie și nu mai pot fi șterse. Acolo a fost întotdeauna abundență, a fost întotdeauna bogăție, și orice altceva a trecut pe un plan secundar.

Astfel, pentru mine, oamenii au devenit și ei niște amintiri de neuitat numai în măsura în care în cartea destinului meu numele

lor era înscris dintotdeauna, iar a face cunoștință cu ei echivala concomitent cu un fel de reamintire.

Tot sub semnul experienței lăuntrice au stat și evenimentele care au venit spre mine din exterior, în tinerețe sau mai tîrziu, devenindu-mi importante. Foarte de timpuriu am ajuns la concluzia că atunci cînd nu există un răspuns și o soluție din interior la complicațiile vieții, acestea nu spun pînă la urmă mare lucru. Circumstanțele exterioare nu pot înlocui experiențele interioare. De aceea, viața mea este săracă în evenimente exterioare. Nu pot istorisi multe despre ele, căci mi s-ar părea ceva vid și lipsit de substanță. Eu mă pot înțelege pe mine doar prin întîmplările lăuntrice. Ele reprezintă specificul vieții mele și de ele se ocupă „autobiografia" mea.

1

Copilăria

La o jumătate de an după naşterea mea (1875), părinţii s-au mutat din Keßwil (cantonul Thurgau), de lîngă lacul Constanţa, în parohia castelului Laufen de deasupra cascadei Rinului.

Amintirile mele încep cam din al doilea sau al treilea an de viaţă. Îmi amintesc de casa parohială, de grădină, de spălătorie, de biserică, de castel, de cascada Rinului, de micul castel Wörth şi de gospodăria paracliserului. Sînt tot felul de amintiri răzleţe, ce plutesc ca nişte insule pe o mare nesigură, aparent fără nici o legătură între ele.

Deodată răsare o amintire, poate cea mai timpurie din viaţa mea şi, tocmai de aceea, mai degrabă o impresie destul de vagă: Mă aflu într-un cărucior, la umbra unui copac. Este o zi frumoasă şi caldă de vară, cerul e albastru. Lumina aurie a soarelui se joacă printre frunzele verzi. Copertina căruciorului a fost ridicată. Tocmai m-am trezit în mijlocul acestei splendori şi am o senzaţie de bine de nedescris. Văd soarele scînteind printre frunzele şi florile pomilor. Totul este minunat, colorat, superb.

O altă amintire: Sînt în sufrageria noastră, situată pe latura dinspre apus a casei, într-un scaun înalt pentru copii şi mănînc cu lingura lapte cald în care au fost muiate bucăţele de pîine. Laptele are gust bun şi miros caracteristic. Era prima dată cînd îi percepeam conştient mirosul. Acesta a fost momentul în care am devenit, ca să zic aşa, conştient de simţul mirosului. Această amintire este şi ea foarte veche.

Sau: o seară frumoasă de vară. O mătuşă mi-a spus: „Acum o să-ţi arăt ceva." M-a luat în faţa casei, pe drumul ce duce la Dachsen. Departe, la orizont, se întindea lanţul Alpilor în roşul incandescent al apusului. Îi puteai vedea deosebit de clar în acea seară. „Acum uită-te acolo, toţi munţii sînt roşii."[1]

---

[1] Mătuşa lui Jung i se adresează în dialect (*n. t.*).

Am văzut atunci pentru prima oară Alpii! Apoi am auzit că a doua zi copiii din Dachsen vor face o excursie cu școala spre Zürich, pe Uetliberg. Am vrut să merg și eu neapărat cu ei. Atunci mi s-a explicat, spre durerea mea, că niște copii mici ca mine n-aveau voie să meargă — asta era situația și n-aveai ce-i face. Din clipa aceea, Zürich și Uetliberg au fost pentru mine țara dorită și de neatins, „țara făgăduinței", aflată în vecinătatea munților acoperiți cu zăpadă și strălucitori.

Dintr-o perioadă ceva mai tîrzie: Mama mea a plecat cu mine în Thurgau, pentru a vizita niște prieteni. Aceștia aveau un castel pe malul lacului Constanța. N-au putut să mă mai dezlipească de țărmul lacului. Soarele scînteia pe apă. Valurile făcute de vaporaș ajungeau pînă la mal și modelaseră nisipul de pe fundul lacului în formă de dungulițe, asemenea unor nervuri. Apa se întindea în depărtare, la nesfîrșit, iar această imensitate era pentru mine o plăcere inimaginabilă, o splendoare fără pereche. Atunci s-a fixat solid în mintea mea ideea că va trebui să trăiesc la o margine de lac. Fără apă, așa gîndeam, omul pur și simplu nu poate exista.

Încă o amintire: oameni străini, animație, agitație. Slujnica veni în fugă:

— Pescarii au găsit un cadavru... a venit în jos pe cascada Rinului... și vor să-l aducă în spălătorie.

— Da... da, zise tatăl meu.

Am vrut să văd cadavrul imediat. Mama m-a reținut lîngă ea și mi-a interzis cu severitate să mă duc în grădină. După plecarea bărbaților, m-am furișat prin grădină spre spălătorie. Însă ușa era încuiată. Atunci am făcut înconjurul casei. În spate se afla o rigolă care dădea în jos spre pantă. De-acolo picura apă cu sînge. Asta m-a interesat extraordinar... Nu împlinisem încă patru ani pe atunci.

Se mai conturează și o altă imagine: Sînt agitat, am febră, nu pot dormi. Tata mă poartă pe brațe, merge prin cameră încolo și încoace, în timp ce-mi cîntă vechile lui cîntece de pe vremea studenției. Îmi amintesc mai cu seamă de unul, care mi-a plăcut în mod deosebit și m-a liniștit întotdeauna. Era așa-zisul cîntec despre suveran: *Alles schweige, jeder neige...*[1] Cam așa suna începutul. Și azi îmi mai aduc aminte de vocea tatei, cîntînd pe deasupra mea în liniștea nopții.

Am suferit, după cum mi-a povestit mama mai tîrziu, de o eczemă generală. Pluteau în jurul meu aluzii obscure în legătură

---

[1] Toți să tacă, fiecare să se încline (*n. t.*).

cu greutăți în căsnicia părinților. Pesemne că boala s-a aflat într-un raport direct cu o despărțire temporară a părinților mei (1878). Mama a stat internată mai multe luni în spitalul din Basel și probabil că maladia ei a fost urmarea unei dezamăgiri conjugale. În perioada aceea s-a ocupat de mine o mătușă, cam cu douăzeci de ani mai în vîrstă decît mama. Absența îndelungată a mamei m-a tulburat și preocupat profund. De atunci încolo am devenit neîncrezător ori de cîte ori se pronunța cuvîntul „dragoste". Sentimentul care se lega în mintea mea de noțiunea de „feminin" a fost mult timp: lipsă de încredere, de siguranță. „Tată" însemna pentru mine încredere, siguranță — dar și slăbiciune, neputință. Este handicapul cu care am pornit în viață. Ulterior, am revizuit această impresie timpurie: Am crezut că am prieteni, și m-au deziluzionat; am fost neîncrezător față de femei, și nu m-au dezamăgit.

În intervalul în care a lipsit mama, a avut grijă de mine și slujnica noastră. Și acum mai țin minte cum mă lua în brațe, iar eu îmi lăsam capul pe umărul ei. Avea părul negru, tenul măsliniu și era cu totul altfel decît mama. Îmi amintesc de firele ei de păr, de gîtul cu pielea puternic pigmentată și de urechea ei. Totul mi se părea atît de străin și totuși atît de ciudat de familiar. Era de parcă ea n-ar fi aparținut familiei mele, ci numai mie și ar fi fost legată într-un mod incomprehensibil de alte lucruri misterioase, pe care nu le puteam înțelege. Tipul acestei fete a devenit mai tîrziu un aspect al *animei*[1] mele. Simțămîntul a ceva ce era străin și totuși cunoscut dintotdeauna și pe care ea îl comunica a fost caracteristica acelei figuri care a reprezentat pentru mine mai tîrziu chintesența femininului.

Din perioada despărțirii părinților datează și o altă imagine rememorată de mine: O fată tînără, foarte drăguță, amabilă, cu ochii albaștri și părul blond mă ducea la plimbare, pe o zi albastră de toamnă, sub niște arțari și castani aurii. Mergeam de-a lungul Rinului, pe sub cascadă, în apropierea micului castel Wörth. Soarele bătea prin frunziș, iar pe jos zăceau frunze aurii. Fata cea tînără mi-a devenit mai tîrziu soacră. Îl admira pe tatăl meu. Am revăzut-o abia după ce am împlinit douăzeci și unu de ani.

---

[1] Pentru acest termen de specialitate, ca și pentru alții, care sînt întrebuințați în mod obișnuit de Jung pe parcursul Amintirilor, v. Glosarul de la sfîrșitul cărții (*n. t.*).

Acestea sînt amintirile mele „exterioare". Ceea ce urmează acum sînt lucruri mai viguroase, ba chiar copleșitoare; de unele dintre ele îmi aduc numai vag aminte: o prăbușire în josul scărilor, o lovitură într-un cant al piciorului sobei. Îmi amintesc de dureri și sînge, un doctor îmi coase rana la cap, rană a cărei cicatrice a fost vizibilă pînă în ultimii mei ani de liceu. Mama mi-a povestit cum am plecat odată la Neuhausen împreună cu slujnica noastră, trecînd pe podul de la cascada Rinului, cum, brusc, am căzut, iar un picior mi-a alunecat sub parapet. Fata a reușit să mă prindă în ultimul moment, trăgîndu-mă spre ea. Aceste lucruri indică o înclinație inconștientă spre sinucidere, respectiv o rezistență falsă la viața din această lume.

Aveam, pe atunci, în timpul nopții, niște senzații nelămurite de frică. Se petreceau chestii ciudate. Se auzea mereu vuietul înăbușit al cascadei Rinului, iar toată zona din jurul său era plină de primejdii: Oameni se îneacă, un cadavru cade peste stînci... În cimitirul apropiat, paracliserul sapă o groapă; un morman proaspăt de pămînt maroniu. Bărbați îmbrăcați solemn, în redingote negre, cu niște pălării neobișnuit de înalte și pantofi negri lustruiți, transportă o cutie neagră. Tata e și el printre ei, îmbrăcat în talar și vorbind cu o voce răsunătoare. Femeile plîng. Aflu că este înmormîntat cineva în fundul acestei gropi. Deodată dispăreau anumiți oameni, care pînă deunăzi fuseseră prezenți. Auzeam atunci că au fost înmormîntați sau că „Domnul Isus" i-a „luat" la el.

Mama mă învățase o rugăciune, pe care trebuia s-o spun în fiecare seară. O făceam cu plăcere, pentru că îmi conferea un anume sentiment de confort sufletesc față de nesiguranțele nelămurite ale nopții:

Breit aus die Flügel beide,
O Jesu meine Freude
Und nimm dein Küchlein ein.
Will Satan es verschlingen,
So laß die Englein singen:
Dies Kind soll unverletzet sein.[1]

„Domnul Isus" era reconfortant, un „domn" amabil, binevoitor, așa ca „domnul" Wegenstein de la castel — bogat, puternic,

---

[1] „Întinde-ți ambele aripi, / O, Isuse, bucuria mea / Și ia puiul tău. / Dacă Satana vrea să-l înfulece, / Atunci fă îngerii să cînte: / Acest copil să rămînă nevătămat" (*n. t.*).

respectat și atent cu copiii noaptea. De ce trebuia să fie înaripat asemenea unei păsări? Era o mică minune care nu m-a preocupat însă mai îndelung. Dar mult mai important pentru mine și cauză a numeroase reflecții era faptul că se comparau copiii mici cu „Chüechli“[1], pe care, în mod evident, „Domnul Isus“ îi „lua“ numai în silă, ca pe un medicament amar. Era ceva ce nu puteam înțelege. Ceea ce pricepeam însă fără probleme era că diavolului îi plăceau *Chüechli* și că, tocmai de aceea, trebuia împiedicat să-i înfulece. Așadar, deși „Domnului Isus“ nu-i plac, îi mănîncă totuși pentru ca să nu-i ia Satana. Pînă aici, argumentul meu era „reconfortant“. Dar se spunea și că „Domnul Isus“ „ia“ în genere și alți oameni la el, ceea ce era echivalent cu îngroparea în pămînt.

Concluzia sinistră făcută prin analogie a avut urmări fatale. Am început să nu mă mai încred în „Domnul Isus“. Și-a pierdut în ochii mei aspectul de pasăre mare, reconfortantă și binevoitoare și a fost asociat cu oamenii sumbri, negri, în redingotă, cu joben și pantofi negri lustruiți, care se ocupau de cutia cea neagră.

Aceste rumegări ale mele au dus la prima mea traumă conștientă. Într-o zi caniculară de vară mă aflam, ca de obicei, singur pe strada din fața casei și mă jucam în nisip. Strada trecea pe lîngă casă, îndreptîndu-se către un deal, pe care-l urca, pentru ca apoi să se piardă sus, în pădure. Astfel, din casă se putea vedea o porțiune bună de drum. Am zărit atunci pe acea stradă o siluetă cu o pălărie lată și o haină lungă, neagră, coborînd dinspre pădure. Semăna cu un bărbat care poartă un fel de îmbrăcăminte de damă. Silueta se apropia încet și am putut constata că era într-adevăr a unui bărbat, avînd un soi de robă neagră, ce-i ajungea pînă la glezne. Văzîndu-l, mă cuprinse o teamă care se amplifică rapid într-o spaimă de moarte, căci îmi fulgeră prin minte ideea înspăimîntătoare: „Este un iezuit!“ Cu puțin timp înainte auzisem o discuție dintre tata și un coleg despre mașinațiile „iezuiților“. Tonul împătimit, pe jumătate iritat, pe jumătate temător, al remarcilor lui îmi crease impresia că „iezuiții“ ar reprezenta ceva deosebit de periculos, chiar și pentru tatăl meu. De fapt, nu știam ce însemna cuvîntul „iezuiți“. Dar cuvîntul „Isus“ mi-era cunoscut din mica mea rugăciune.[2]

---

[1] Confuzia copilului între cuvîntul german *Küchlein*, puișor de găină, și cuvîntul dialectal — e vorba de dialectele elvețiene *Schwizerdütsch* — *Chüechli* (scris și *Küechli*), însemnînd prăjiturică (*n. t.*).

[2] În germană, iezuit = *Jesuit*, iar Isus, *Jesus*, asemănarea dintre cele două cuvinte fiind mult mai evidentă (*n. t.*).

M-am gîndit că bărbatul care cobora strada era, în mod evident, deghizat. Acesta era motivul pentru care purta haine femeiești. Probabil că avea intenții rele. Speriat de moarte, am alergat acasă în fuga mare, am luat-o în sus pe scări pînă în pod, unde m-am strecurat sub o grindă, într-un ungher întunecat. Nu știu cît am rămas acolo. Trebuie să fi trecut însă destul de mult timp, căci atunci cînd am coborît cu grijă pînă la etajul întîi și am scos extrem de precaut capul pe fereastră, nu se mai vedea în lung și în lat nici urmă de siluetă neagră. Frica aceea infernală mi-a stat încă zile întregi împlîntată în mădulare, determinîndu-mă să nu mă mișc din casă. Iar mai apoi, cînd am început să ies din nou pe stradă la joacă, liziera pădurii a continuat să fie pentru mine obiectul unei atenții pline de îngrijorare. Mai tîrziu m-am lămurit, bineînțeles, că silueta cea neagră nu fusese de fapt decît un preot catolic inofensiv.

Cam în aceeași perioadă — nici măcar n-aș ști să spun cu o exactitate absolută dacă nu fusese înaintea evenimentului pe care tocmai l-am menționat — am avut primul vis de care-mi pot aduce aminte și care urma să mă preocupe, ca să zic așa, întreaga viață. Pe atunci aveam trei sau patru ani.

Casa parohială stă singură în apropierea castelului Laufen și în spatele gospodăriei paracliserului se întinde o poiană mare. Mă aflam, în vis, pe poiana asta. Deodată am descoperit o gaură întunecată, dreptunghiulară, zidită în pămînt. N-o văzusem niciodată pînă atunci. M-am apropiat, plin de curiozitate, și am privit înăuntru. Am zărit o scară de piatră care ducea în adîncime. Am coborît cu ezitare și teamă. Jos se afla o ușă cu boltă, acoperită de o draperie verde. Draperia era mare și grea, parcă ar fi fost confecționată din material împletit sau brocart, și m-a frapat aspectul ei somptuos. Fiind curios ce s-ar putea ascunde îndărătul ei, am dat-o deoparte și am zărit o încăpere dreptunghiulară, lungă de vreo zece metri, scăldată în lumina crepusculului. Tavanul boltit era din piatră, iar podeaua — acoperită și ea cu dale din piatră. În mijloc se întindea un covor roșu, de la intrare pînă la o estradă joasă. Pe această platformă se găsea un tron de aur, minunat și bogat. Nu sînt sigur, dar s-ar putea ca pe el să fi fost o pernă roșie. Tronul era splendid, ca în basme, un adevărat tron regesc! Pe el se afla ceva, un obiect uriaș care aproape că atingea tavanul. Am crezut mai întîi că-i un trunchi înalt de copac. Diametrul avea în jur de cincizeci–șaizeci de centimetri, iar înălțimea vreo patru–cinci metri. Obiectul era însă ciudat alcătuit: compus din

piele și carne vie, avea deasupra un fel de cap în formă conică, fără față și fără păr; numai sus de tot, chiar în creștet, exista un singur ochi, care privea nemișcat în sus.

Încăperea era relativ luminoasă, cu toate că n-avea nici ferestre și nici lumină. Deasupra capului plana însă o oarecare luminozitate. Obiectul nu se mișca, dar aveam impresia că ar putea coborî în orice clipă de pe tron, pentru a se cățăra pe mine, asemenea unui vierme. Eram ca paralizat de frică. În acest moment insuportabil am auzit, brusc, vocea mamei, ca venind din afară și de sus, care striga: „Da, uită-te bine la el. Ăsta e căpcăunul, mîncătorul de oameni!" M-a cuprins o spaimă infernală și m-am trezit, lac de sudoare și speriat de moarte. De atunci încolo, multe seri mi-a fost frică să adorm, temîndu-mă ca nu cumva să am din nou un vis asemănător.

Acest vis m-a preocupat ani întregi. Doar mult mai tîrziu, am descoperit că acel obiect ciudat era un falus și abia după niște decenii am aflat că era un falus ritual. Nu m-am putut lămuri niciodată dacă mama voia să zică în vis: „*Ăsta* e mîncătorul de oameni" sau „Ăsta e *mîncătorul de oameni*". În primul caz ar fi vrut să spună că nu „Isus" sau „iezuitul" era mîncătorul de copii, ci falusul; în cel de-al doilea caz, că mîncătorul de oameni este reprezentat în general prin falus, deci că întunecatul „Domn Isus", iezuitul și falusul sînt identici.

Importanța abstractă a falusului este caracterizată prin faptul că membrul este întronat pentru sine în mod „itifalic" (ἰθῦς = drept în sus). Gaura din poiană reprezenta pesemne un mormînt. Mormîntul însuși este un templu subteran, a cărui cortină verde amintește de poiană, simbolizînd deci aici misterul pămîntului acoperit cu o vegetație verde. Covorul este roșu ca sîngele. De unde însă bolta? Fusesem atunci deja pe Munot, donjonul cetății din Schaffhausen? Puțin probabil ca un copil de trei ani să fi fost dus acolo. Nu poate fi vorba, așadar, de o reminiscență. La fel de necunoscut este izvorul unui falus corect din punct de vedere anatomic. Interpretarea lui *orificium urethrae* drept ochi, avînd deasupra probabil o sursă luminoasă, trimite la etimologia cuvîntului falus (φαλός = luminos, strălucitor)[1].

Falusul din acest vis pare în orice caz a fi un zeu subteran și care nu trebuie menționat. Astfel mi-a rămas el de-a lungul întregii copilării, trezind în mine o rezonanță de fiecare dată cînd

---

[1] Cf. C. G. Jung, *Ges. Werke V*, 1973, p. 279 ș. urm. (*n. ed. germ.*).

venea vorba puțin prea emfatic despre Domnul Isus Cristos. „Domnul Isus“ n-a fost pentru mine niciodată complet real, complet acceptabil, complet demn de a fi iubit, întrucît mă gîndeam tot mereu la perechea sa subterană ca la o revelație groaznică, pe care eu nu o căutasem.

„Deghizarea“ iezuitului și-a aruncat umbra asupra învățăturii creștine ce mi-a fost împărtășită. Ea îmi apărea adesea ca o mascaradă solemnă, un fel de funeralii. Este adevărat că oamenii puteau să arboreze acolo o mină serioasă sau tristă, însă în clipa următoare păreau să rîdă în taină, nefiind în fond deloc afectați. „Domnul Isus“ era pentru mine oarecum asemenea unui zeu al morții — ce-i drept, săritor, deoarece speria și gonea stafiile nopții, dar el însuși înfricoșător, fiind răstignit pe cruce și un cadavru sîngerînd. Dragostea și bunătatea lui, care îmi erau lăudate fără încetare, mi se păreau, într-ascuns, îndoielnice, mai ales deoarece despre „Domnul Isus cel bun“ vorbeau în special oameni în redingote negre și pantofi lustruiți și lucioși, care evocau întotdeauna în mine înmormîntările. Erau colegii tatălui meu și opt unchi, toți preoți. Mi-au inspirat ani de-a rîndul teamă — ca să nu mai vorbim despre preoții catolici care veneau ocazional și mă duceau din nou cu gîndul la „iezuitul“ ce mă speriase; iar iezuiții îi provocaseră chiar și tatei teamă și supărare. În anii următori, pînă la confirmare, mi-am dat toată silința să stabilesc față de Cristos relația pozitivă care mi se pretindea. Dar în van; n-am reușit niciodată să-mi depășesc tainica neîncredere.

Frica de „omul negru“ o are în definitiv orice copil, și nu ea e cea care a fost esențialul acelei experiențe, ci formularea gnoseologică ce-și făcea loc în mod chinuitor în creierul meu de copil: „Acesta este un iezuit.“ Tot astfel, și în visul meu, esențialul este strania prezentare simbolică și uimitoarea interpretare ca „mîncător de oameni“. Nu fantoma copilărească a „mîncătorului de oameni“ este esențialul, ci faptul că el stă pe un tron subpămîntean de aur. Pentru conștiința mea de atunci, cea de copil, pe un tron de aur ședea întîi și-ntîi regele, iar apoi, pe un tron cu mult mai frumos și mai înalt și mai auriu, sus departe, în cerul albastru, stăteau bunul Dumnezeu și Domnul Isus, cu cununi de aur și veșminte albe. Or, tocmai de la acest Domn Isus venea, coborînd dinspre pădurea din munte, „iezuitul“, în robă neagră de damă. De multe ori mi s-a întîmplat să mă uit într-acolo sus, pentru a vedea dacă nu ne amenința iarăși vreo primejdie.

În vis coboram în grotă și găseam acolo, pe un tron din aur, o altă ființă, neomenească și născută din tenebre; neclintită, ea privea în sus și se hrănea din carne de om. De-abia cincizeci de ani mai tîrziu mi-a sărit în ochi un pasaj dintr-un comentariu asupra unor ritualuri religioase, în care era vorba despre motivul fundamental antropofag în simbolistica împărtășaniei. Abia atunci m-am lămurit cît de necopilărească, de coaptă, ba chiar de matură era ideea care începuse să încolțească în conștiința mea prin aceste două experiențe. Cine vorbea atunci în mine? Al cui era spiritul ce imaginase aceste trăiri? Ce inteligență superioară acționa aici? Știu că pentru orice cap sec este foarte tentant să fabuleze despre „omul negru“ și despre „mîncătorul de oameni“, și despre „hazard“, și despre „interpretări făcute ulterior“, pentru a șterge și înlătura rapid ceva îngrozitor de incomod, ca nu cumva să fie perturbată imaginea familiară a inocenței copilăriei. Ah, acești oameni buni, vrednici, sănătoși îmi lasă întotdeauna impresia unor mormoloci optimiști care stau la soare, înghesuiți unul într-altul, într-o băltoacă formată după ploaie, dînd voios din coadă, în cea mai puțin adîncă dintre toate apele, fără a bănui măcar că, a doua zi deja, băltoaca va seca.

Ce prindea glas pe-atunci în mine? Cine ridica niște probleme care-mi depășeau cunoștințele? Cine alcătuia și alătura Susul și Josul, punînd astfel bazele pentru tot ceea ce urma să umple cu pasiuni furtunoase toată cea de-a doua jumătate a vieții mele? Cine tulbura copilăria cea mai calmă și inocentă cu această presimțire apăsătoare a unei vieți omenești extrem de mature? Cine altul decît oaspetele străin care venea și de Sus și de Jos?

Prin acest vis de copil am fost inițiat în misterele pămîntului. A avut loc atunci, ca să zic așa, o înmormîntare în pămînt și au trecut ani pînă ce am revenit la suprafață. Astăzi știu că s-a întîmplat așa pentru a aduce cea mai mare cantitate posibilă de lumină în întuneric. A fost un fel de inițiere în imperiul tenebrelor. Atunci a început în mod inconștient viața mea spirituală.

Nu-mi mai amintesc de mutarea noastră la Klein-Hüningen, lîngă Basel, în 1879, ci doar de un eveniment petrecut cîțiva ani mai tîrziu: Într-o seară, tata m-a luat din pat și m-a dus în brațe pînă la veranda noastră orientată spre apus, pentru a-mi arăta cerul, strălucind în amurg într-un verde de o splendoare de neuitat. Asta a fost după erupția vulcanului Krakatau, în 1883.

Altă dată, tata m-a dus afară și mi-a arătat o cometă mare, la orizontul dinspre răsărit.

Odată a avut loc o inundație puternică. Rîul Wiese, care trece prin sat, forțase și rupsese digurile. Un pod se prăbușise în amonte. Se înecaseră paisprezece oameni și fuseseră duși de apele învolburate și galbene în Rin. După retragerea apei, s-a spus că în nisip s-ar afla cadavre. Din clipa aceea n-am mai avut liniște! Am descoperit cadavrul unui bărbat între două vîrste, în redingotă neagră — părea să fi fost surprins chiar pe cînd se întorcea de la biserică! Zăcea acolo, pe jumătate acoperit de nisip, cu un braț peste ochi.

Spre groaza mamei mele, mă fascina și să asist la tăierea porcului. Toate aceste lucruri îmi suscitau nespus interesul.

În anii petrecuți la Klein-Hüningen își au obîrșia și primele mele amintiri legate de artele plastice. În casa părintească, o parohie din secolul al XVIII-lea, exista o încăpere solemnă și întunecoasă. Acolo se găsea mobila cea bună, iar pe pereți atîrnau tablouri vechi. Îmi amintesc mai cu seamă de o pictură italienească, reprezentîndu-i pe David și Goliath. Era o copie în oglindă din atelierul lui Guido Reni, originalul fiind la Luvru. Nu știu cum a ajuns la noi în familie. Se mai afla acolo un tablou care e acum în casa fiului meu: un peisaj din Basel, de la începutul secolului al XIX-lea. Adesea mă strecuram pe neobservate în camera întunecoasă și izolată și ședeam ore întregi în fața tablourilor, pentru a contempla această frumusețe — singura pe care o cunoșteam.

Pe vremea aceea — eram încă foarte mic, de vreo șase ani — o mătușă m-a luat într-o zi cu ea la Basel, unde mi-a arătat animalele împăiate de la muzeu. Am zăbovit mult timp acolo, pentru că voiam să privesc totul cu mare atenție. La ora patru au sunat clopotele, ca semn că muzeul se închide. Mătușa mea mă tot zorea să plecăm, dar eu nu mă puteam dezlipi de vitrine. Cum între timp sala fusese închisă, a trebuit s-o luăm pe alt drum ca să ajungem la scară, și anume prin galeria cu antichități. Deodată m-am trezit în fața acestor statui superbe! Copleșit profund, am deschis niște ochi mari, mari de tot, căci nu văzusem niciodată ceva de o frumusețe asemănătoare. Nu mă puteam sătura privind. Mătușa mea mă trăgea de mînă spre ieșire — eu rămîneam mereu cu un pas în urma ei — și striga: „Băiat rău ce ești, închide ochii, băiat rău ce ești, închide ochii!“

Abia în clipa aceea am remarcat că trupurile erau goale și purtau frunze de smochin. Nici măcar nu observasem asta pînă atunci. Astfel s-a desfășurat prima mea întîlnire cu artele frumoase. Mătușa mea fierbea de indignare, de parcă ar fi fost tîrîtă printr-un institut pornografic.

Cînd aveam șase ani, părinții mei au făcut cu mine o excursie la Arlesheim, iar mama a purtat o rochie pe care n-am putut s-o uit, fiind de altfel singura rochie a ei pe care mi-o mai amintesc: era dintr-un material negru, imprimat cu niște desene mici și verzi în formă de semilună. În această imagine foarte timpurie pe care am păstrat-o în memorie, mama îmi apare ca femeie tînără și zveltă. În celelalte amintiri ale mele este întotdeauna mai în vîrstă și corpolentă.

Am ajuns la o biserică și mama a spus: „Asta e o biserică catolică."

Curiozitatea mea, amestecată cu teamă, m-a făcut să fug de lîngă mama, pentru a privi înăuntru, prin ușa deschisă. Am mai apucat să văd lumînările mari pe un altar bogat împodobit (era în perioada Paștelui), cînd, deodată, m-am împiedicat de o treaptă și mi-am rănit bărbia într-un răzuitor de fier. Știu doar că atunci cînd părinții mei m-au ridicat de jos, sîngeram rău. Aveam o stare de spirit ciudată. Pe de o parte mi-era rușine că prin țipătul meu atrăsesem asupra mea atenția credincioșilor aflați în biserică, pe de alta, aveam simțămîntul de a fi comis ceva interzis: iezuiți — draperie verde — secretul căpcăunului... Aceasta este deci biserica catolică, aceea care are de-a face cu iezuiții. Ei sînt de vină că m-am împiedicat și am țipat!

Ani în șir n-am mai putut păși într-o biserică catolică, fără să mă simt cuprins de o teamă tainică la ideea de sînge, căzătură și iezuiți. Acestea alcătuiau ambianța sau atmosfera care o împresurau. Ea m-a fascinat însă întotdeauna. Vecinătatea unui preot catolic mă făcea să mă simt, dacă se putea, și mai puțin în largul meu. Abia pe la treizeci de ani, cînd am intrat în Stephansdom — Catedrala Sf. Ștefan din Viena — am putut s-o simt pe *Mater Ecclesia* fără această senzație de apăsare.

La șase ani au început orele de latină, pe care mi le preda tata. Nu-mi displăcea să merg la școală. Îmi venea ușor, pentru că am fost întotdeauna mai avansat decît ceilalți. Știam să citesc încă înainte de a merge la școală. Îmi amintesc însă de perioada cînd încă nu știam, chinuind-o în schimb pe mama să-mi citească, și

anume din *Orbis pictus*[1], o carte veche pentru copii, în care se găsea o descriere a religiilor exotice, mai ales a celei indiene. Erau ilustrați Brahma, Vishnu și Shiva, ceea ce reprezenta pentru mine o sursă inepuizabilă de interes. Mama mi-a povestit mai tîrziu cum tot reveneam la aceste imagini. Le simțeam atunci, în mod obscur, înrudite cu „revelația mea originară", de care nu pomenisem niciodată nimănui, fiind pentru mine un secret de nedivulgat. Mama îmi confirma această hotărîre într-un mod indirect, deoarece nu-mi scăpa tonul de ușor dispreț cu care vorbea despre „păgîni". Știam că mi-ar fi respins îngrozită „revelația". Nu voiam să mă expun unei astfel de răniri.

Acest comportament necopilăresc era legat, pe de o parte, de o mare sensibilitate și vulnerabilitate, pe de altă parte — și mai ales — de singurătatea mare resimțită în copilărie. (Sora mea era cu nouă ani mai mică decît mine.) Mă jucam singur și în stilul meu. Din păcate, nu-mi mai amintesc ce anume mă jucam, ci doar faptul că nu voiam să fiu deranjat. Eram absorbit adînc, cu cucernicie chiar, în jocurile mele și nu suportam să fiu privit sau judecat. Îmi aduc aminte însă că, de la șapte la opt ani, mă pasiona jocul cu cuburi, construind turnuri, ca să le distrug apoi, cu voluptate, prin „cutremure". Între opt și unsprezece ani, desenam la nesfîrșit scene de luptă, asedieri, bombardamente, precum și bătălii navale. Apoi am umplut un caiet întreg cu pete de cerneală și mă încînta interpretarea fantastică pe care le-o dădeam. Unul din motivele pentru care îndrăgeam școala era că acolo găsisem în cele din urmă camarazii de joacă a căror lipsă o resimțisem atîta timp.

Dar am mai găsit încă ceva care a provocat în mine o reacție ciudată. Înainte de a relata aceasta, trebuie să menționez că atmosfera nocturnă începea să devină apăsătoare. Se petreceau tot felul de lucruri, care-mi produceau teamă și erau de neînțeles. Părinții mei dormeau separat. Eu dormeam în camera tatei. De la ușa care dădea spre odaia mamei veneau influențe neliniștitoare. Noaptea, mama era înfricoșătoare și misterioasă. Într-o noapte, am văzut pășind din ușa ei o siluetă oarecum luminoasă, neclară, al cărei cap se detașă de gît, plutind înaintea lui în aer, ca o lună mică. Imediat se formă un cap nou, care se detașă iarăși. Acest proces se repetă de șase, șapte ori. Aveam vise de groază despre lucruri care ba erau mari, ba mici. Așa, de exemplu, despre o bilă mică,

---

[1] A nu se confunda cu *Orbis pictus*, de J. A. Comenius (*n. ed. germ.*).

aflată foarte departe, care se apropia treptat, crescînd imens și fiind gata să mă strivească, sau despre fire de telegraf, pe care ședeau păsări. Firele se făceau tot mai groase, iar frica mea se tot amplifica, pînă ce mă trezea.

Cu toate că visele acestea erau în legătură cu pregătirea fiziologică a adolescenței, au avut totuși un preludiu, cam pe la șapte ani: Am suferit în perioada aceea de un pseudocrup cu crize de sufocare. În timpul acestor crize ședeam la picioarele patului, aplecat spre spate, și tata mă ținea de subsuori. Deasupra mea am văzut un cerc albastru scînteietor, de mărimea unei luni pline, și în interiorul său se mișcau niște făpturi aurii, pe care le credeam a fi îngeri. Această viziune îmi îmblînzea de fiecare dată teama de sufocare. Dar ea apărea din nou în vise. Rolul decisiv l-a jucat aici, din cîte mi se pare, un factor psihogen: atmosfera spirituală din casă începuse să devină sufocantă, irespirabilă.

Nu-mi plăcea deloc să merg la biserică. Singura excepție era de Crăciun. Coralul de Crăciun: *Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul*[1] îmi plăcea nespus de mult. Seara urma pomul de Crăciun. Era singura sărbătoare creștină pe care o celebram cu ardoare. Toate celelalte sărbători mă lăsau rece. Pe locul al doilea se afla noaptea Anului Nou. Adventul avea în sine ceva care nu prea se potrivea în mintea mea cu venirea Crăciunului. Avea de-a face cu noaptea, vremea rea și vîntul — și cu întunericul casei. Se auzea un murmur, se petreceau lucruri stranii.

Din acea perioadă timpurie a copilăriei mele datează o descoperire pe care am făcut-o în compania colegilor mei din sat: mă înstrăinau de mine însumi. Cu ei, deveneam cu totul altfel decît atunci cînd eram singur acasă. Luam parte la pozne sau inventam chiar eu tot felul de năzbîtii, despre care mi se părea că nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte dacă aș fi fost acasă. Știam totuși foarte bine că și atunci cînd eram singur acasă puteam născoci atîtea și atîtea. Mi se părea însă că datoram această

---

[1] Acest cîntec de Crăciun începe cu un citat biblic, din versetul 24 al Psalmului 118. Am folosit, pe parcursul întregii cărți, citate din următoarea versiune românească a Bibliei: *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, „tradusă după textele originale ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction, din înalta inițiativă a Majestății Sale Regelui Carol II", Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", București, 1938. Am ales această tălmăcire nu doar datorită frumuseții ei, ci și pentru că redă cel mai fidel ideile pe care a vrut să le exprime C. G. Jung de fiecare dată cînd a recurs la un citat biblic (*n. t.*).

transformare influenței colegilor mei care, într-un fel sau altul, mă ademeneau ori mă constrîngeau să fiu altfel decît credeam eu că sînt. Influența lumii mai largi, în care făceam cunoștință cu alți oameni decît părinții mei, îmi apărea îndoielnică, dacă nu chiar suspectă și ostilă într-un mod obscur. Percepeam în măsură crescîndă frumusețea lumii luminoase a zilei, în care „lumina aurie a soarelui se joacă printre frunzele verzi"[1]. Chiar alături de ea intuiam însă o lume a umbrelor ce nu putea fi înăbușită, populată cu întrebări înfricoșătoare, fără de răspuns, la discreția cărora mă simțeam. Ce-i drept, rugăciunea mea de seară îmi conferea o ocrotire rituală, o dată ce încheia ziua cum se cuvine și era o introducere la fel de corectă a nopții și somnului. Dar noul pericol pîndea în timpul zilei. Era ca și cum aș fi simțit o dezbinare cu mine însumi și m-aș fi temut de ea. Siguranța mea lăuntrică era amenințată.

Îmi amintesc că în această perioadă (de la șapte la nouă ani) îmi făcea plăcere să mă joc cu focul. În grădina noastră se afla un zid vechi din blocuri mari de piatră, ale căror interstiții formau niște grote interesante. Aici obișnuiam să întrețin un mic foc, la care mă ajutau și alți copii — un foc care trebuia să ardă „mereu", să fie deci întreținut permanent. Era nevoie în acest scop de eforturile noastre unite, care constau în a aduna lemnul necesar. Numai eu aveam voie să veghez acest foc. Ceilalți puteau aprinde în alte „peșteri" alte focuri, dar acelea erau profane și nu mă interesau. Doar focul meu era viu și avea un caracter sacru. Mult timp, acesta a reprezentat jocul meu preferat.

În fața zidului cobora o pantă în care se afla o piatră ușor proeminentă — piatra mea. Se întîmpla deseori, cînd eram singur, să mă așed pe ea, și atunci începea un joc al gîndurilor care suna cam așa: „Eu șed pe această piatră. Eu sînt sus, iar ea este jos." — Dar și piatra ar putea să spună: „eu" și să gîndească: „Eu mă aflu aici, pe această pantă, iar el șade pe mine." Atunci s-ar ivi întrebarea: „Sînt eu acela care șade pe piatră sau sînt piatra pe care șade *el*?" Această întrebare mă dezorienta întotdeauna și atunci mă ridicam, îndoindu-mă în legătură cu mine însumi și tot cugetînd: „Cine este ce?" Asta îmi rămînea obscur, și incertitudinea mea era însoțită de sentimentul unei obscurități stranii și fascinante. Neîndoielnic era însă faptul că această piatră se găsea într-o relație misterioasă cu mine. Puteam ședea ore întregi pe ea, vrăjit de enigma pe care mi-o dădea de dezlegat.

---

[1] V. paragraful al treilea din acest capitol, p. 21 (*n. t.*).

Treizeci de ani mai tîrziu am fost din nou pe acea pantă; eram căsătorit, aveam copii, o casă, un loc pe lume și un cap doldora de idei și planuri și, deodată, am redevenit copilul care, plin de o importanță tainică, aprinde un foc și șade pe piatra despre care nu se știe dacă ea este eu sau eu sînt ea. Viața mea la Zürich mi-a venit brusc în minte și mi s-a părut străină, asemenea unui mesaj dintr-o altă lume și vreme. Era deopotrivă ademenitoare și înspăimîntătoare. Lumea copilăriei mele, în care tocmai mă cufundasem, era veșnică, iar eu fusesem rupt de ea și mă prăbușisem într-un timp ce se derula fără oprire, îndepărtîndu-se din ce în ce mai mult. Trebuia să părăsesc cu forța acest loc, pentru a nu-mi pierde viitorul.

Această clipă îmi este de neuitat, căci mi-a luminat ca fulgerul caracterul de eternitate al copilăriei mele. Curînd după aceea, în cel de-al zecelea an al vieții mele, mi s-a dezvăluit ce se înțelege prin această „eternitate". Scindarea mea interioară și nesiguranța mea în lumea cea largă m-au condus la o măsură care pe atunci îmi era de neînțeles: întrebuințam pe vremea aceea un penar galben, lăcuit, cu o încuietoare mică, așa cum au elevii de la școala primară. Țineam acolo și un lineal. La unul din capetele lui am cioplit un omuleț de vreo șase centimetri, cu „redingotă, joben și pantofi lustruiți". L-am colorat în negru cu ajutorul cernelii, l-am tăiat de pe lineal cu ferăstrăul și l-am pus în penar, unde i-am pregătit un pătuț. I-am făcut chiar și un paltonaș dintr-o bucată de lînă. Am pus lîngă el o piatră din Rin, netedă, lucioasă, lunguiață și negricioasă, pe care o pictasem în acuarelă în culori diferite, astfel încît să fie împărțită într-o parte superioară și una inferioară. O păstrasem mult timp în buzunarul pantalonilor. Era piatra lui. Totul constituia pentru mine un mare secret, din care nu pricepeam însă nimic. Am dus, în taină, penarul cu omulețul meu sus, în podul care era un loc interzis (interzis, întrucît scîndurile podelei erau mîncate de cari, putrezite și de aceea periculoase) și l-am ascuns pe o bîrnă de susținere a șarpantei acoperișului. Am simțit o mare mulțumire făcînd așa; căci nici un om nu-l va vedea. Știam că acolo nu-l va putea găsi nimeni, că nimeni nu-mi va putea descoperi și distruge secretul. Mă simțeam sigur și sentimentul chinuitor al dezbinării cu mine însumi dispăru astfel.

În toate situațiile dificile, cînd făcusem vreo prostie sau cînd sensibilitatea mea fusese rănită, sau cînd eram apăsat de irascibilitatea tatei ori de starea bolnăvicioasă a mamei, mă gîndeam la omulețul meu pus la culcare și învelit cu grijă și la piatra lui

netedă, lucioasă și frumos colorată. Din cînd în cînd — adesea după niște pauze de săptămîni întregi — urcam în pod într-ascuns și numai cînd eram sigur că nu mă va putea vedea nimeni. Acolo mă cățăram pe grinzi, deschideam penarul și mă uitam la omuleț și la piatră. Puneam de fiecare dată înăuntru și un cocoloș de hîrtie pe care scrisesem în prealabil ceva, în timpul orelor de la școală, cu un scris secret, inventat de mine. Erau fîșii de hîrtie, scrise mărunt-mărunt, pe care apoi le făceam mototol și i le dădeam omulețului în păstrare. Îmi amintesc că adăugarea unui cocoloș nou avea întotdeauna caracterul unui act ceremonial solemn. Din păcate, nu-mi mai aduc aminte ce voiam să-i comunic omulețului. Știu doar că „scrisorile" mele însemnau pentru el un fel de bibliotecă. Presupun, deși nu sînt sigur, că or fi fost diferite cugetări care îmi plăcuseră în mod deosebit.

Nu mă preocupau pe-atunci nici sensul acestui mod de a acționa, nici explicația pe care aș fi putut s-o dau în legătură cu el. Mă mulțumeam cu sentimentul siguranței nou dobîndite și aveam satisfacția de a poseda ceva la care nu putea ajunge nimeni și de care nu știa nimeni. Era pentru mine un secret inviolabil, ce nu avea voie să fie trădat niciodată, fiindcă siguranța existenței mele depindea de asta. Nu mă întrebam de ce. Era pur și simplu așa.

Această posesie a unui secret a avut atunci o puternică influență formativă asupra mea. O văd drept elementul esențial al primei mele tinereți, drept un eveniment de maximă importanță pentru mine. Tot așa, n-am povestit niciodată nimănui visul meu de copil despre falus, iar iezuitul aparținea și el imperiului neliniștitor despre care nu era voie să se vorbească. Figurina din lemn cu piatra sa era o primă încercare, încă inconștient copilărească, de a da formă secretului. Mereu eram absorbit de ea, avînd senzația că ar trebui aprofundată; și totuși nu știam ce era ceea ce voiam să exprim. Mereu speram că s-ar putea găsi ceva, eventual în natură, care să dea o explicație sau care să-mi arate unde sau care era secretul. Atunci a sporit interesul meu pentru plante, animale și pietre. Mă aflam într-o căutare permanentă de ceva misterios. De fapt, eram religios în sensul creștin — chiar dacă întotdeauna cu reținerea: „Dar nu-i chiar atît de sigur!" sau cu întrebarea: „Și ce-i cu ceea ce se află sub pămînt?" Iar cînd mi se inoculau învățături religioase și mi se spunea: „Asta e frumos și asta e bine", atunci gîndeam în sinea mea: „Da, dar există încă ceva foarte tainic și *diferit*, despre care oamenii nu știu."

Episodul cu omulețul cioplit a alcătuit punctul culminant al copilăriei mele și totodată încheierea ei. El s-a întins pe o perioadă de aproximativ un an. A survenit apoi un gol în memoria mea în legătură cu acest eveniment, gol care a durat pînă la treizeci și cinci de ani. Atunci s-a ridicat din negura copilăriei această frîntură de amintire, cu o claritate imediată, căci, îndeletnicindu-mă cu lucrările preliminare la cartea mea *Wandlungen und Symbole der Libido* (*Transformări și simboluri ale libidoului*), am citit cu acea ocazie despre *cache*, ascunzătoarea pietrelor-suflete în apropiere de Arlesheim, și despre *churingas* ale australienilor. Am descoperit brusc că-mi făceam o imagine foarte precisă despre o astfel de piatră, deși nu văzusem niciodată o reproducere a ei. Mi-o reprezentam ca pe o piatră netedă, lucioasă și în așa fel pictată, încît era separată într-o parte superioară și una inferioară. Această imagine mi se păru întrucîtva cunoscută și ei i se asocie atunci amintirea unei cutii galbene, a unui penar galben, de fapt, precum și a unui omuleț. Omulețul era un mic zeu ascuns al Antichității, un Telesphoros, care apare uneori reprezentat în arta antică alături de Esculap, citindu-i acestuia dintr-un sul.

Cu revenirea amintirii respective, am căpătat pentru prima dată și convingerea că există componente sufletești arhaice, care nu au cum să fi pătruns în sufletul individual prin nici o tradiție. Într-adevăr, în biblioteca tatălui meu — pe care, *nota bene*, am studiat-o abia cu mult mai tîrziu — nu exista nici o singură carte care să fi conținut informații de acest gen. Interesîndu-mă, am aflat că nici tata nu știa nimic despre astfel de lucruri.

Fiind în 1920 în Anglia, am cioplit două figurine asemănătoare dintr-o ramură subțire, fără să-mi amintesc cîtuși de puțin de episodul din copilărie. Am pus să mi se cioplească una dintre ele în piatră, în dimensiuni mai mari, iar această statuie se găsește în grădina mea din Küsnacht. Abia atunci, inconștientul mi-a sugerat numele, numind statuia „Atmavictu“ — *breath of life* — suflarea vieții. Ea este o dezvoltare ulterioară a acelui obiect cvasisexual al copilăriei, care pe urmă s-a revelat însă a fi *breath of life*, deci un impuls creator. Totul este în fond un *cabir*[1], învelit

[1] *Cabirii*, numiți și „zeii cei mari“, reprezentați ba ca pitici, ba ca uriași, erau divinități ale naturii, al căror cult era de cele mai multe ori raportat la cel al zeiței Demeter. Au fost puși în legătură cu elementul creator și cu nașterea vieții (*n. ed. germ.*).

într-un paltonaș, ascuns în *kista*[1], înarmat cu o provizie de forță vitală — piatra cea negricioasă, lunguiață. Acestea sînt însă conexiuni care mi s-au clarificat abia mult mai tîrziu. Cînd eram copil, toate mi se întîmplau într-un mod similar celui pe care l-am văzut ulterior la indigenii din Africa: mai întîi acționează și habar n-au ce fac. Abia mult mai tîrziu se gîndesc la ceea ce au făcut.

---

[1] Casetă, cutie (*n. t.*).

2

Anii de școală

I

Cel de-al unsprezecelea an al vieții mele a fost foarte important pentru mine, căci atunci am intrat la liceu în Basel. Am fost rupt astfel de camarazii mei de joacă de la țară, ajungînd într-adevăr în „lumea mare", în care oameni puternici, mult mai puternici decît tatăl meu, locuiau în case mari, superbe, călătoreau în calești costisitoare, trase de cai magnifici și se exprimau într-o germană sau franceză distinse. Fiii lor, bine îmbrăcați, avînd maniere elegante și mulți bani de buzunar, erau colegii mei de clasă. Am aflat de la ei, cu stupoare și o teribilă invidie secretă, că fuseseră în timpul vacanțelor în Alpi, acei „munți acoperiți cu zăpadă și strălucitori" de lîngă Zürich, ba chiar la mare, ceea ce reuși să pună vîrf la toate. Mă uitam la ei cu uimire, ca la niște ființe dintr-o altă lume, pogorîte din acea splendoare de neatins a munților înzăpeziți și incandescenți sau venite din acea îndepărtare de nemăsurat a mării, pe care nu mi-o puteam nici măcar imagina. Am realizat atunci că eram săraci, că tata era un sărman preot de țară, iar eu un și mai sărman fiu de preot, un băiețaș care umbla cu tălpile pantofilor rupte și trebuia să stea șase ore la școală cu ciorapii uzi. Am început să-mi privesc părinții cu alți ochi și să le înțeleg grijile și supărările. M-a cuprins mila mai ales pentru tata; pentru mama — lucru ciudat — ceva mai puțin. Mi se părea că, dintre ei doi, ea era mai puternică. Cu toate acestea, mă simțeam de partea ei cînd tata nu-și putea stăpîni nervozitatea plină de toane. Asta nu era tocmai favorabil formării caracterului meu. Spre a mă elibera de aceste conflicte, am preluat rolul arbitrului superior care, *nolens volens*, trebuia să-și judece părinții. Lucrul acesta a produs în mine un fel de *inflație*[1], ce-mi umfla și

[1] V. termenul în Glosar (*n. t.*).

diminua în același timp sentimentul de încredere în mine, care și așa era instabil.

Cînd aveam nouă ani, mama a născut o fetiță. Tata era surescitat și bucuros. „Astă-noapte ai căpătat o surioară“, mi-a spus, luîndu-mă total prin surprindere, pentru că nu observasem nimic pînă atunci.

Nu mă frapase faptul că mama șezuse ceva mai des la pat ca de obicei. Asta mi se părea oricum o slăbiciune de neiertat. Tata m-a dus la căpătîiul mamei, iar ea ținea în brațe o făptură micuță, care arăta teribil de dezamăgitor: fața roșie, zbîrcită, ca a unui om bătrîn, ochii închiși, probabil oarbă cum sînt cățelușii. Obiectul avea pe spate cîteva fire de păr răzlețe, lungi și blond-roșcate, care mi-au fost arătate — oare ar fi trebuit să devină maimuță? Eram șocat și nu mai știam ce și cum să simt. Așa arătau nou-născuții? Mi s-a îngăimat ceva despre barza care ar fi adus copilul. Cum era atunci cu seria de pui pe care o pisică îi făta o dată? De cîte ori trebuia barza să tot zboare încolo și încoace, pînă ce-i aducea pe toți? Și cum era la vaci? Nu-mi puteam închipui cum ar fi reușit barza să țină un vițel întreg în cioc. Și apoi, țăranii ziceau că vaca a fătat vițelul, nu că barza a adus vițelul. Povestea asta era evident iarăși unul din trucurile alea pe care mi le debitau ca să scape de mine. Eram sigur că mama făcuse din nou ceva ce eu nu trebuia să știu.

Această bruscă apariție a surorii mele mi-a lăsat un sentiment vag de neîncredere, care mi-a ascuțit curiozitatea și observația. Anumite reacții ulterioare suspecte ale mamei mi-au confirmat bănuielile: ceva regretabil era legat de această naștere. În rest, povestea nu m-a preocupat prea mult, dar a făcut probabil să se intensifice în memoria mea un eveniment petrecut cînd aveam doisprezece ani.

Cînd plecam într-o vizită sau eram invitat undeva, mama avea obiceiul neplăcut să strige în urma mea toate sfaturile bune posibile. N-aveam atunci numai hainele cele mai bune și pantofii lustruiți, ci și sentimentul demnității a ceea ce intenționam să fac și a apariției mele în public, așa că o luam ca pe o înjosire ca oamenii de pe stradă să audă ce fel de lucruri ofensatoare striga mama după mine: „Nu uita să transmiți salutări de la tata și mama și să-ți sufli nasul — ai o batistă la tine? Dar pe mîini te-ai spălat?“ etc. Găseam deosebit de deplasat să fie expuse lumii în acest mod sentimentele mele de inferioritate care însoțeau inflația, atunci cînd eu, din amor-propriu și vanitate, avusesem de mult grijă ca apariția mea să fie cît se poate de ireproșabilă. Căci aceste ocazii

însemnau foarte mult pentru mine. În drum spre casa unde eram invitat, mă simțeam important și demn, ca întotdeauna cînd purtam, într-o zi de săptămînă, hainele mele de duminică. Imaginea se schimba însă considerabil, de îndată ce casa străină ajungea în raza mea vizuală. Eram umbrit atunci de impresia de măreție și putere degajată de acești oameni. Mă temeam de ei și, în micimea mea, tare aș fi dorit să dispar la paisprezece stînjeni adîncime sub pămînt, în clipa în care se declanșa soneria. Țirîitul care se auzea înăuntru răsuna în urechile mele ca o fatalitate. Mă simțeam intimidat și speriat ca un cîine pripășit. Era și mai rău atunci cînd mama mă pregătise înainte „cum se cuvine". „Pantofii mei sînt murdari, mîinile la fel. N-am batistă, gîtul meu e negru", îmi tot suna în urechi. Atunci, din îndărătnicie, nu transmiteam complimentele părinților sau eram, fără motiv, încăpățînat și timid. Dacă situația se înrăutățea prea mult, mă gîndeam la comoara mea ascunsă în pod, ceea ce mă ajuta să-mi recapăt demnitatea de om: în toată confuzia mea, îmi aminteam că eu mai eram și acel celălalt care posedă secretul inviolabil — piatra și omulețul cu redingotă și joben.

Nu-mi pot aduce aminte ca în tinerețea mea să mă fi gîndit vreodată la posibilitatea unei legături între „Domnul Isus", respectiv iezuitul cu roba neagră, oamenii în redingotă și joben de la marginea unui mormînt, gaura, asemănătoare unui mormînt, din poiană și templul falic subteran pe de o parte, și omulețul din penar, pe de alta. Visul despre zeitatea itifalică a fost primul meu secret, omulețul a fost al doilea. Astăzi mi se pare însă că aș fi avut presimțirea vagă a unei înrudiri a „pietrei-suflet" cu piatra care era și „eu".

Pînă în ziua de azi, cînd, la optzeci și trei de ani, îmi scriu amintirile, nu mi-a devenit încă foarte clar ce raport există între amintirile mele cele mai timpurii: ele sînt ca mlădițele izolate ale unui singur rizom subteran. Sînt ca etapele unui proces evolutiv inconștient. În timp ce mi-a fost tot mai imposibil să găsesc o relație pozitivă cu „Domnul Isus", îmi amintesc că, aproximativ de la vîrsta de unsprezece ani, ideea de Dumnezeu a început să mă intereseze. Am început să mă rog lui Dumnezeu, ceea ce îmi conferea o oarecare mulțumire, pentru că mi se părea a fi ceva lipsit de contradicții. Dumnezeu nu devenea mai complicat prin neîncrederea mea. În plus, El nu era un om cu robă neagră și nu era nici „Domnul Isus", pe care tablourile îl reprezentau acoperit cu haine pestrițe și cu care oamenii se purtau atît de familiar. El

(Dumnezeu) era mai curînd o ființă unică, despre care, din cîte auzisem, nu-ți puteai face o imagine corectă. Era, ce-i drept, ceva cam în genul unui bătrîn puternic; dar se spunea, spre marea mea satisfacție: „Să nu-ți faci chip cioplit, nici altă asemănare." Nu te puteai purta deci cu El atît de familiar cum o făceai cu „Domnul Isus", care nu era un „secret". O anumită analogie cu secretul meu din pod a mijit atunci...

Școala mă plictisea. Îmi răpea prea mult timp, pe care aș fi preferat să-l petrec desenînd scene de bătălie și jucîndu-mă cu focul. Orele de religie erau nespus de anoste, iar de ora de matematică mi-era realmente frică. Profesorul pretindea că algebra era un lucru cît se poate de firesc, care se înțelegea de la sine, iar eu încă nici măcar nu știam ce erau cifrele propriu-zise. Nu erau nici flori, nici animale, nici fosile, nimic ce ți-ai fi putut reprezenta, ci doar niște cantități care rezultau din numărare. Spre dezorientarea mea, cantitățile erau înlocuite prin litere, care însemnau sunete, așa încît, ca să zicem așa, puteau fi auzite. În mod ciudat, colegii mei se descurcau cu ele și li se părea ceva absolut normal. Nimeni nu-mi putea spune ce sînt cifrele și eu nu știam nici cum să formulez întrebarea. Am constatat, speriat, că nu exista nimeni care să-mi înțeleagă greutățile. Trebuie să recunosc, e-adevărat, că profesorul și-a dat toată silința să-mi explice scopul acestei operațiuni ciudate de a transpune cantități inteligibile în sunete. Am priceput, în cele din urmă, că se intenționa astfel obținerea unui soi de sistem de prescurtare, cu ajutorul căruia multe cantități puteau fi reprezentate într-o formulă abreviată.

Asta nu mă interesa însă cîtuși de puțin. Mă gîndeam că a exprima cifrele prin sunete era ceva complet arbitrar, puteai la fel de bine să exprimi *a* printr-o *a*lună, *b* printr-o *b*anană și *x* printr-un semn de întrebare; *a, b, c, y* și *x* erau nesugestive și nu-mi explicau nimic din esența cifrei, la fel de puțin ca și o alună. Cel mai tare mă revolta principiul: dacă $a = b$ și $b = c$, atunci $a = c$, o dată ce, *per definitionem*, era stabilit că *a* desemna altceva decît *b* și deci, fiind ceva diferit, nu putea fi egalul lui *b*, ca să nu mai vorbim de a fi egalul lui *c*! Cînd este vorba de o egalitate, atunci se spune $a = a$, $b = b$ etc., în timp ce $a = b$ mi se părea a fi de-a dreptul o minciună sau o înșelăciune. Mă cuprindea aceeași revoltă atunci cînd profesorul afirma, contrar propriei sale definiții a paralelelor, că acestea s-ar întîlni la infinit. Mi se părea o escrocherie stupidă, pe care nu puteam și nu voiam s-o accept! Etica

mea intelectuală se împotrivea unor asemenea inconsecvențe copilărești, care-mi blocau calea de acces către înțelegerea matematicii. Am pînă acum, la bătrînețe, simțămîntul incorigibil că dacă atunci aș fi putut admite fără conflicte interioare, așa cum o făcuseră colegii mei de școală, că *a* putea fi egal cu *b*, respectiv soare = lună, cîine = pisică etc., matematica m-ar fi amăgit pentru totdeauna; abia la optzeci și trei de ani am reușit să realizez oarecum în ce măsură ar fi făcut-o. De-a lungul întregii mele vieți a rămas însă o enigmă pentru mine cum de nu mi-a fost dat să izbutesc vreodată să stabilesc o relație cu matematica, o dată ce nu mă îndoiam de faptul că se putea socoti într-un mod valabil. Cel mai de neînțeles mi se părea însă dubiul meu *moral* în ceea ce privește matematica.

Puteam să-mi fac ecuațiile inteligibile numai înlocuind de fiecare dată literele prin valori numerice și confirmîndu-mi, printr-o verificare concretă a calculului, sensul operației. În continuare, am putut să fac întrucîtva față la orele de matematică, pentru că îmi copiam formulele algebrice, al căror conținut nu-l pricepeam, și îmi întipăream în minte ce combinație de litere stătuse într-un loc anumit de pe tablă. Cu verificarea socotelilor nu mă mai descurcam, fiindcă se întîmpla din cînd în cînd ca profesorul să spună: „Aici introducem « expresia »“ și să scrie cîteva litere pe tablă. Nu știam de unde le scotea, de ce și pentru ce — eventual spre a face posibil un sfîrșit al procedurii satisfăcător pentru el. Mă intimida atît de tare faptul că nu eram capabil să înțeleg, încît nici că mai aveam curajul să pun întrebări.

Orele de matematică erau pentru mine o teroare și un supliciu. Întrucît celelalte materii mi se păreau ușoare și întrucît am putut să mă descurc mult timp și la matematică datorită memoriei mele vizuale bune, am avut în cele mai multe cazuri note bune; dar teama mea de eșec și micimea existenței mele în raport cu măreția lumii ce mă înconjura n-au provocat în mine doar o senzație de silă, ci și un fel de disperare mută, care mi-au făcut școala nesuferită la maximum. În plus, am fost și exclus de la orele de desen, din cauza totalei mele incapacități, ceea ce, prin cîștigul de timp ce a însemnat, mi-a fost extrem de binevenit; dar a reprezentat și o nouă înfrîngere, fiindcă aveam o oarecare iscusință la desen, despre care nu realizam pe atunci, ce-i drept, că depindea în esență de ceea ce simțeam; și anume, eu nu puteam desena decît ceea ce-mi preocupa fantezia. Iar în schimb eram obligat să copiez modele de zeități grecești cu ochi goi, și fiindcă nu reușeam, profesorul

meu s-a gîndit pesemne că aş avea nevoie de ceva mai naturalist şi mi-a pus în faţă reproducerea unui cap de capră. Eşecul în îndeplinirea acestei sarcini fiind total, el a pus capăt orelor mele de desen.

Al doisprezecelea an al vieţii mele a devenit de fapt pentru mine anul hotărîtor. Odată, la începutul verii lui 1887, mă aflam după terminarea şcolii, la ora amiezii, în piaţa catedralei, aştep-tîndu-mi un coleg, cu care aveam drum comun spre casă. Deodată am primit o lovitură de la un alt băiat, care m-a trîntit jos. Am căzut cu capul pe bordura trotuarului, iar lovitura m-a ameţit, făcîndu-mă să-mi pierd aproape cunoştinţa. Vreo jumătate de oră am fost cam buimăcit. În momentul loviturii m-a fulgerat gîndul: „Acum nu mai trebuie să mergi la şcoală!“ Eram doar semi-inconştient şi am rămas întins pe jos cu cîteva clipe în plus decît ar fi fost necesar — în primul rînd dintr-un sentiment de răzbunare împotriva agresorului meu perfid. Apoi am fost ridicat şi dus în casa apropiată a două mătuşele bătrîne şi necăsătorite.

De atunci au început să mă apuce crize de leşin de fiecare dată cînd se punea problema să merg din nou la şcoală, precum şi atunci cînd părinţii mei voiau să mă convingă să-mi fac temele şcolare. Am lipsit de la şcoală mai mult de jumătate de an, ceea ce mi s-a părut o adevărată mană cerească. Puteam să fiu liber, să visez ore întregi, să stau pe unde doream, undeva la o margine de apă ori în păduri sau să desenez. Pictam scene sălbatice de război sau cetăţi vechi care erau fie atacate, fie incendiate sau umpleam pagini peste pagini cu caricaturi. (Şi azi îmi mai apar din cînd în cînd în faţa ochilor astfel de caricaturi, înainte de a adormi: mutre arborînd un rînjet schimonosit şi care sînt în veşnică schimbare. Uneori erau figuri de oameni pe care-i cunoşteam şi care mureau curînd după aceea.) Dar mai ales mă puteam cufunda în întregime în lumea enigmaticului. Din ea făceau parte copaci, ape, mlaştini, pietre, animale şi biblioteca tatei. Toate erau minunate. Mă îndepărtam însă tot mai mult de lume, avînd în acelaşi timp uşoare mustrări de conştiinţă. Îmi iroseam timpul hoinărind, citind, colecţionînd şi jucîndu-mă. Totuşi nu mă simţeam mai fericit, ci aveam conştiinţa obscură că fugeam de mine însumi.

Uitasem complet cum de ajunsesem aici, dar regretam îngrijorarea părinţilor mei; aceştia consultară diverşi medici, care se scărpinară în cap şi mă trimiseră în vacanţă la Winterthur, la nişte rude. Gara de-acolo a fost pentru mine o sursă permanentă de

încîntare. Dar cînd m-am întors acasă, a fost la fel ca înainte. Un medic a crezut că aş avea epilepsie. Ştiam deja pe-atunci ce erau crizele de epilepsie şi rîdeam în sinea mea de această inepţie. Părinţii mei, în schimb, erau mai îngrijoraţi ca oricînd. Odată a venit un prieten la tata în vizită. S-au aşezat amîndoi în grădină, iar eu m-am ascuns într-un tufiş des din spatele lor, căci eram de o curiozitate nesăţioasă. L-am auzit pe vizitator întrebîndu-l pe tata:

— Şi ce mai face fiul tău?

La care tata a răspuns:

— Ah, e o poveste tristă. Medicii nu ştiu ce-i cu el. Se gîndesc la epilepsie. Ar fi cumplit dacă ar fi incurabil. Eu mi-am pierdut picul de avere şi ce o să se întîmple cu el dacă nu-şi va putea cîştiga existenţa?

Am fost ca lovit de trăsnet. Asta a reprezentat coliziunea mea cu realitatea. „Aha, deci trebuie să munceşti", mi-a trecut prin cap. Din acel moment am devenit un copil serios. M-am fofilat pe vîrful picioarelor, m-am dus în camera de lucru a tatălui meu, am scos cartea de gramatică latină şi am început să tocesc concentrat. După zece minute am avut o criză de leşin. Aproape că am căzut de pe scaun, dar după cîteva minute m-am simţit din nou ceva mai bine şi am lucrat în continuare. „Fir-ar să fie, mi-am spus, gata cu leşinul!" şi am perseverat. A durat aproximativ un sfert de oră pînă la a doua criză. A trecut ca şi prima. „Şi acum te apuci de lucru!" M-am pus mai departe pe treabă şi după încă o jumătate de oră a urmat a treia criză. Nu m-am lăsat nici de data asta şi am mai lucrat o oră, pînă ce am avut sentimentul că mi-am învins crizele. Deodată, m-am simţit mai bine decît în toate lunile trecute. Într-adevăr, crizele nu s-au mai repetat şi de atunci am studiat în fiecare zi cartea mea de gramatică şi am lucrat în caietele de clasă. Cîteva săptămîni mai tîrziu m-am reîntors la şcoală şi n-am mai avut nici acolo crize. Ieşisem de sub vrajă. — De aici am învăţat ce este o nevroză.

Treptat, mi-am reamintit ce se întîmplase şi mi-am dat limpede seama că eu fusesem cel care aranjase toată povestea asta ruşinoasă. De aceea n-am fost niciodată cu adevărat supărat pe colegul care mă trîntise pe jos. Ştiam că el fusese, ca să zic aşa, „pus de soartă", iar din partea mea fusese un aranjament diabolic. Nu mi-era îngăduit să păţesc a doua oară aşa ceva! Nutream un sentiment de furie contra propriei mele persoane şi-mi era totodată ruşine de mine. Căci ştiam că greşisem eu faţă de mine

însumi și că pe mine cădea toată vina. Nimeni altul nu era vinovat. Eu singur eram dezertorul blestemat! De atunci încolo n-am mai putut suporta să-i văd pe părinții mei făcîndu-și griji din pricina mea sau să-i aud vorbindu-mi pe un ton compătimitor.

Nevroza a fost un alt secret de-al meu, dar unul rușinos de data asta, o înfrîngere. Ea m-a condus însă pînă la urmă la o rigurozitate accentuată și la o sîrguință deosebită. De atunci se trage conștiinciozitatea mea, care nu e de formă, pentru a-mi da o aparență de valoare, ci e ca o conștiinciozitate față de mine însumi. Mă sculam în mod regulat la ora cinci dimineața, ca să lucrez, iar uneori munceam încă de la trei dimineața, pînă la șapte, după care plecam la școală.

Ceea ce mă dusese pe o cale greșită era pasiunea mea pentru solitudine, încîntarea de a fi singur. Natura mi se părea plină de minuni în care voiam să mă afund. Fiecare piatră, fiecare plantă, toate păreau însuflețite și indescriptibile. Atunci m-am adîncit în natură, m-am strecurat, m-am vîrît, ca să zic așa, în esența ei, departe de orice lume omenească.

În perioada aceea a mai avut loc un eveniment important. S-a întîmplat în drumul meu lung spre școală, de la Klein-Hüningen, unde locuiam, la Basel, unde învățam. A existat atunci o clipă în care am fost brusc invadat de sentimentul copleșitor că tocmai am ieșit dintr-o negură deasă, avînd conștiința că acum sînt *eu*. În spatele meu era ca un perete de ceață, îndărătul căruia eu încă nu eram. Dar în acel moment, m-am arătat mie însumi, mi s-a revelat mie însumi propriul sine. Și înainte existam, dar totul mi se întîmpla numai. Din clipa aceea, am știut: acum sînt *eu*, acum exist. Înainte, lucrurile mi se întîmplau, făceau din mine ce voiau ele, acum însă *eu* eram cel care voiam. Această trăire mi s-a părut extrem de importantă și de nouă. În mine era „autoritate". În mod ciudat, în vremea aceea, ca și în lunile nevrozei mele de pe urma accidentului, pierdusem total amintirea comorii din pod, altfel m-ar fi frapat probabil încă de pe-atunci analogia dintre sentimentul meu de autoritate și acel sentiment de valoare, pe care mi-l insufla comoara. Dar nu se întîmplă așa, căci mi se volatilizase orice amintire legată de penar.

Cam pe atunci am fost invitat de către o familie prietenă, care avea o casă la Vierwaldstättersee[1], să-mi petrec vacanța acolo.

---

[1] Lacul celor Patru Cantoane (*n. t.*).

Spre marea mea încîntare, casa era situată pe malul lacului și avea un hangar pentru bărci și o barcă cu vîsle. Stăpînul casei ne-a permis fiului său și mie să folosim barca, dar ne-a pus strict în vedere să nu facem imprudențe. Din nefericire, știam deja cum se dirijează o luntre și cum se vîslește, și anume stînd în picioare. Aveam acasă un obiect mic și șubred de acest gen, pe vechiul șanț al fortificației Hüningen, pe malul Rinului. Încercasem acolo toate imprudențele posibile. Primul lucru pe care l-am făcut a fost deci să mă urc în barcă în partea din spate și s-o împing cu vîsla direct spre larg. Asta a fost prea de tot pentru stăpînul casei. A fluierat după noi să ne întoarcem și mi-a tras o săpuneală de zile mari. M-am simțit foarte abătut și a trebuit să admit că făcusem exact ceea ce ne interzisese el, că morala pe care mi-o ținuse era, prin urmare, extrem de meritată și justificată. Concomitent m-am înfuriat însă că acel bădăran gras și necioplit putea îndrăzni să mă insulte pe *mine*. Acest *mine* nu era numai adult, ci și important, o autoritate, o persoană cu situație, un om bătrîn, subiect de respect și venerație. Contrastul cu realitatea era atît de grotesc, încît, brusc, mînia mea a încetat, căci mi-a dat ghes întrebarea: „Dar cine oi fi tu, în definitiv? Reacționezi ca și cum ai fi cine știe cine! Și, de fapt, știi foarte bine că celălalt are perfectă dreptate! De-abia ai împlinit doisprezece ani, ești copil de școală, iar el este tată de familie și un om puternic și bogat, care are două case și mai mulți cai superbi."

Atunci, spre marea mea derută, am constatat că eu eram în realitate două persoane diferite. Una era elevul care nu putea pricepe matematica și nu era sigur nici măcar pe sine însuși, cealaltă era importantă, de o mare autoritate, un bărbat cu care nu era de glumit, un om mai puternic și mai influent decît acest fabricant. Era un bărbat bătrîn, care trăiește în secolul al XVIII-lea și poartă pantofi cu catarame și o perucă albă și călătorește într-o caleașcă avînd roțile din spate înalte, concave, între care coșul stă suspendat pe arcuri și curele de piele.

Adevărul este că mi se întîmplase ceva ciudat: cînd locuiam în Klein-Hüningen, lîngă Basel, trecu într-o zi un cupeu verde, foarte vechi prin fața casei noastre, venind dinspre Pădurea Neagră. O caleașcă veche-veche, așa, ca și cum ar fi răsărit deodată din secolul al XVIII-lea. Cînd am zărit-o, m-am simțit emoționat: „Ah! Iat-o, asta e! *E* de pe vremea *mea*!" A fost ca și cum aș fi văzut-o din nou și aș fi recunoscut-o, pentru că era de același fel cu cea în care călătorisem eu însumi! M-a năpădit apoi *un sentiment*

écœurant[1], de parcă mi-ar fi furat cineva ceva sau aş fi fost înşelat, şi anume în legătură cu trecutul meu drag. Cupeul era o rămăşiţă din acele vremuri! Nu pot descrie ce s-a petrecut atunci în mine sau ce era acel ceva care m-a impresionat atît de puternic: un sentiment de nostalgie, de dor de casă sau o recunoaştere: „Da, aşa era! Da, exact aşa a fost!"

Încă o întîmplare m-a trimis cu gîndul spre secolul al XVIII-lea: văzusem acasă la una din mătuşile mele o statuetă de epocă, din secolul al XVIII-lea, făcută din teracotă pictată, un grup compus din două figurine. Îl reprezenta pe bătrînul doctor Stückelberger, o personalitate locală bine cunoscută a vieţii din Basel de pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea; cealaltă figurină era una dintre pacientele sale, care scotea limba şi-şi ţinea ochii închişi. Exista o legendă în jurul acestor două personaje: se povestea că bătrînul Stückelberger traversa odată podul de pe Rin, cînd se trezi că această pacientă, care îl sîcîise de atîtea ori, se îndreaptă spre el, lamentîndu-se din nou. Bătrînul domn zise: „Da, da, cu siguranţă aveţi ceva. Ia scoateţi limba şi închideţi ochii!" Ceea ce femeia şi făcu. În clipa aceea, doctorul fugi de-acolo, lăsînd-o cu limba scoasă — spre amuzamentul trecătorilor.

Or, statueta bătrînului doctor avea ghete cu catarame, încălţări pe care le-am recunoscut, în mod straniu, ca fiind ale mele sau asemănătoare cu ele. Eram convins: „Astea sînt nişte ghete pe care le-am purtat." Această convingere m-a dezorientat total. „Bine, dar astea au fost ghetele mele!" Le simţeam încă în picioarele mele şi nu-mi puteam explica de unde provenea senzaţia asta bizară. Cum de aparţineam eu secolului al XVIII-lea? Mi se întîmpla încă deseori pe-atunci să scriu 1786 în loc de 1886 şi în acele momente mă cuprindea un dor de casă inexplicabil.

După escapada mea cu barca pe Vierwaldstättersee şi săpuneala binemeritată, am meditat la toate, şi impresiile pînă atunci disparate s-au rotunjit într-o imagine unitară: eu trăiesc în două epoci şi sînt două persoane diferite. Această descoperire m-a tulburat şi m-a umplut pînă la refuz cu o mulţime de reflecţii. Pînă la urmă am constatat însă dezamăgit că, pe moment cel puţin, nu eram altceva decît micul şcolar care-şi merită pedeapsa şi trebuie să se poarte conform vîrstei lui. Restul trebuia să fie o prostie. Şi eram tentat s-o pun în seama numeroaselor poveşti pe care le auzisem de la părinţi şi rude despre bunicul meu. Dar nici asta

[1] Un sentiment de dezgust (*n. t.*).

nu se potrivea întocmai, fiindcă el se născuse în 1795, deci trăise, propriu-zis, în secolul al XIX-lea. În plus, murise cu mult înainte ca eu să apar pe lume. Nu puteam fi identic cu el. Firește, aceste reflecții au fost la vremea respectivă numai un fel de bănuieli vagi, de visări. Nu-mi pot aminti dacă pe-atunci aflasem deja despre înrudirea legendară cu Goethe. Nu cred, pentru că știu că am auzit povestea asta prima oară de la străini. Există, într-adevăr, o istorie supărătoare, conform căreia bunicul meu ar fi fost fiul natural al lui Goethe.[1]

Eșecurilor mele la matematică și desen li s-a asociat un al treilea: n-am putut să sufăr niciodată gimnastica. Nu-i permiteam nimănui să-mi dicteze cum să mă mișc. Mergeam la școală pentru a învăța ceva și nu ca să fac acrobații inutile și lipsite de sens. S-a adăugat aici, ca o urmare tîrzie a accidentelor mele timpurii, o oarecare teamă fizică pe care n-am putut s-o înving decît mult după aceea și doar într-o oarecare măsură. Ea era legată, la rîndul ei, de o neîncredere în fața lumii și a posibilităților ei. Lumea mi se părea frumoasă și dezirabilă, dar plină de primejdii nedefinite și absurde. De aceea, voiam să știu întotdeauna de la început cu ce urma să mă confrunt și în cine să mă încred. Oare avea iarăși legătură cu mama care mă părăsise pe o perioadă de cîteva luni? În orice caz, cînd medicul mi-a interzis să fac sport, din cauza traumatismului suferit, am fost încîntat. Scăpasem de o povară — și încasasem o nouă înfrîngere.

Într-o frumoasă zi estivală a aceluiași an (1887), mă întorceam la prînz de la școală și ajunsesem în piața catedralei. Cerul era de un albastru splendid și soarele strălucea puternic. Acoperișul catedralei scînteia în lumină, iar soarele se oglindea în cărămizile noi, acoperite cu un strat de email colorat. Frumusețea acestei priveliști m-a copleșit și m-a făcut să mă gîndesc: „Lumea e frumoasă și biserica e frumoasă, și Dumezeu a creat totul, și șade deasupra, sus departe, în cerul albastru, pe un tron de aur, și..." Aici urmă un gol în gîndurile mele și am avut o senzație sufocantă. Eram ca paralizat și nu mai știam decît: Să nu cumva să gîndesc mai departe acum! Vine ceva îngrozitor, la care nu vreau să mă gîndesc, de care nici măcar n-am voie să mă apropii. De ce? Pentru că aș comite păcatul cel mai mare. Care este păcatul cel mai mare? Omorul? Nu, nu poate fi el. Cel mai mare păcat

---

[1] Cf. Apendicele, pp. 394–395 (*n. ed. germ.*).

este cel împotriva Sfîntului Duh; acela nu se iartă. Cine îl comite este condamnat pe veci la caznele infernului. Ar fi prea trist pentru părinții mei dacă unicul lor fiu, la care țin atît de mult, ar fi damnat la osînda veșnică. Nu le pot face așa ceva părinților mei. N-am voie în nici un caz să gîndesc mai departe!

Ceea ce a fost mai ușor de gîndit decît de făcut. Pe drumul meu lung spre casă am încercat să cuget la tot felul de alte lucruri, însă am constatat că gîndurile îmi tot reveneau la catedrala cea frumoasă, pe care o iubeam atît de mult, și la bunul Dumnezeu, care ședea pe tron. Apoi, ca atinse de un șoc electric, zburau iarăși în altă parte. Îmi repetam mereu și mereu: „Să nu cumva să te gîndești la asta, să nu cumva să te gîndești la asta!" Am ajuns acasă într-o stare destul de tulbure. Mama a observat că ceva nu era în ordine și m-a întrebat: „Ce-i cu tine? S-a întîmplat ceva la școală?"

Am putut s-o asigur, fără a minți, că la școală nu se petrecuse nimic. Mi-a trecut prin minte, ce-i drept, că mi-ar putea fi de ajutor dacă i-aș mărturisi mamei adevăratul motiv al tulburării mele. Dar atunci ar fi trebuit să fac exact ceea ce mi se părea imposibil, și anume să-mi gîndesc gîndurile pînă la capăt. Ea doar nu bănuia nimic, sărmana și buna mea mamă, și îi era imposibil să știe că mă aflam în cea mai mare primejdie, aceea de a comite păcatul de neiertat și de a mă prăbuși astfel în infern. Am alungat gîndul unei mărturisiri și am încercat, pe cît era cu putință, să mă comport în așa fel, încît să nu atrag atenția asupra mea.

În timpul nopții am dormit prost; gîndul interzis, pe care nu-l cunoșteam, încerca tot mereu să-și croiască drum, iar eu luptam din răsputeri ca să-l gonesc. Următoarele două zile au fost chinuitoare și i-au întărit mamei convingerea că sînt bolnav. Am rezistat tentației de a mă spovedi, fiindu-mi de un mare ajutor ideea că, dacă aș ceda, le-aș pricinui părinților cea mai mare supărare.

Dar în cea de-a treia noapte, tortura mea a devenit atît de insuportabilă, că nu mai știam ce să fac. Mă trezisem dintr-un somn agitat și m-am surprins gîndindu-mă din nou la catedrală și la bunul Dumnezeu. Era cît pe ce să-mi las gîndurile să-și continue cursul! Am simțit că forțele mele de rezistență slăbesc. Transpiram de frică și m-am ridicat în capul oaselor, pentru a-mi scutura somnul: „Acum vine. Acu' e acu'! *Trebuie să gîndesc.* Trebuie mai întîi să-mi gîndesc gîndul ăsta pînă la capăt. Dar de ce să gîndesc ceva ce nu știu? Pentru numele lui Dumnezeu, doar e clar că nu vreau asta. Însă atunci cine o vrea? Cine vrea să mă constrîngă

să gîndesc ceva ce nu știu și nu vreau? De unde vine această voință teribilă? Și de ce să-i fiu tocmai eu supus? Mă gîndisem cu laudă și prețuire la Creatorul acestei lumi frumoase, Îi eram recunoscător pentru acest cadou incomensurabil; atunci de ce să gîndesc tocmai eu ceva inimaginabil de rău? Chiar că nu știu de ce, pentru că eu nu pot și nici măcar n-am voie să mă aventurez în apropierea acestui gînd, fără riscul de a fi obligat să-l gîndesc imediat. Nici n-am făcut, nici n-am vrut așa ceva. A tăbărît peste mine ca un vis urît. De unde vin astfel de lucruri? Mi s-a întîmplat fără voia mea. Cum? Doar nu m-am creat singur, ci am venit pe lume așa cum m-a făcut Dumnezeu, adică așa cum am ieșit înfăptuit din părinții mei. Sau poate că părinții mei au vrut asta? Dar bunii mei părinți nici măcar nu s-ar fi gîndit vreodată la așa ceva. O asemenea infamie nu le-ar fi trecut niciodată prin minte."

Această idee mi se părea total ridicolă. Apoi m-am gîndit la bunicii mei, pe care nu-i cunoșteam decît din portrete. Aveau un aer suficient de binevoitor și de demn, pentru a înlătura orice suspiciune despre o posibilă vină a lor. Am parcurs în grabă întregul și lungul șir de strămoși necunoscuți, spre a ajunge în final la Adam și Eva. Și atunci, veni și gîndul decisiv: Adam și Eva sînt primii oameni; ei n-au avut părinți, ci au fost creați direct de Dumnezeu, au fost creați în mod intenționat astfel. Ei n-au avut de ales, ci au trebuit să fie așa cum îi făcuse Dumnezeu. Nici măcar nu știau cum ar fi putut fi altfel. Erau făpturi desăvîrșite ale Domnului, căci El creează numai perfecțiunea, și totuși au comis primul păcat, pentru că au făcut ceea ce Dumnezeu n-a vrut. Cum de a fost posibil? Ei n-ar fi putut să facă așa ceva, dacă Dumnezeu n-ar fi pus în ei această posibilitate. Asta reiese și din prezența șarpelui, pe care Dumnezeu îl crease încă înainte de a-i crea pe ei, evident cu scopul ca el să-i ducă în ispită pe Adam și Eva. Dumnezeu în omniștiința Sa a orînduit totul astfel, ca primii părinți să trebuiască să comită păcatul. *A fost deci intenția lui Dumnezeu ca ei să păcătuiască.*

Gîndul acesta m-a eliberat pe loc de chinul meu cel mai cumplit, căci acum știam că Dumnezeu Însuși mă adusese în această stare. N-am știut la început dacă astfel El dorea ca eu să comit păcatul sau, dimpotrivă, să nu-l comit. Nu mă mai gîndeam să mă rog pentru iluminație, o dată ce Dumnezeu mă pusese în această situație fără voia mea și mă lăsase acolo, lipsit de orice ajutor. Eram sigur că după opinia Lui eu însumi și eu singur eram cel care trebuia să caute calea de ieșire — ceea ce a suscitat un alt argument:

„Ce vrea Dumnezeu? Să acționez sau să nu acționez? Trebuie să descopăr ce vrea Dumnezeu de la mine — și trebuie s-o aflu chiar acum." Este adevărat și știam că după morala convențională era de la sine înțeles că păcatul trebuie evitat. Tocmai asta și făcusem pînă acum, dar știam că nu puteam continua să procedez așa. Somnul meu tulburat și chinul meu sufletesc mă abătuseră într-atît, încît acel nu-vreau-să-gîndesc al meu se transformase într-o încordare insuportabilă. Așa nu mai putea continua. Mi-era însă imposibil să cedez înainte de a fi înțeles care era voința lui Dumnezeu și ce intenționa El, căci eram sigur că El era inițiatorul acestei probleme de o dificultate disperată. În mod ciudat, nu m-am gîndit nici o clipă că diavolul mi-ar putea juca o festă. El deținea în starea mea spirituală de atunci un rol neînsemnat și, oricum, era lipsit de puteri în fața lui Dumnezeu. Unitatea, măreția și supraomenescul lui Dumnezeu începuseră să-mi preocupe fantezia cam din momentul ieșirii mele din ceață, cînd devenisem *eu însumi*. Era deci în afara oricărei îndoieli pentru mine că Dumnezeu mă punea la o încercare hotărîtoare și că esențialul era să-L înțeleg corect. Știam că voi fi silit să cedez în final; numai că acest lucru nu trebuia să aibă loc fără înțelegerea mea, căci era vorba de mîntuirea eternă a sufletului meu: „Dumnezeu știe că nu mai pot rezista mult și nu mă ajută, deși sînt pe cale de a fi forțat să comit păcatul care nu se iartă. Grație atotputerniciei Sale mi-ar putea înlătura ușor această constrîngere. Dar n-o face. Oare vrea să-mi pună la încercare supunerea, impunîndu-mi sarcina neobișnuită de a face un lucru căruia încerc să-i rezist cu toate forțele, întrucît mi-e teamă de osînda veșnică? Pentru că ar însemna să păcătuiesc împotriva propriei mele judecăți morale și a învățăturilor religiei mele, ba chiar împotriva propriilor Sale porunci. Este oare posibil ca Dumnezeu să dorească să vadă dacă sînt capabil să mă supun voinței Lui, deși credința și rațiunea mea mă sperie cu spectrul infernului și al damnării? S-ar putea să fie așa! Însă acestea sînt doar gîndurile mele. Eu mă pot înșela. Nu pot îndrăzni să mă încred într-atît în propriile mele cugetări. Trebuie să mă gîndesc încă o dată bine la tot!"

Am ajuns însă din nou la aceeași concluzie. „E clar că Dumnezeu vrea și curajul meu, am reflectat. Dacă așa stau lucrurile și eu reușesc, atunci El îmi va da îndurarea și iluminarea Sa."

Mi-am adunat tot curajul, de parcă ar fi trebuit să sar în focul iadului, și am lăsat gîndul să-mi vină: În fața ochilor mele se înalță catedrala cea frumoasă, deasupra ei este cerul albastru,

Dumnezeu șade pe tronul de aur, sus, peste lume, iar de sub tron cade un excrement uriaș pe acoperișul nou, colorat și strălucitor al bisericii, îl strivește, apoi rupe în bucăți pereții bisericii.

Deci asta era. M-au cuprins o ușurare imensă și un sentiment de eliberare ce nu poate fi descris. În locul osîndei așteptate pogorîse asupra mea îndurarea și, o dată cu aceasta, o beatitudine inexprimabilă, așa cum nu cunoscusem încă niciodată. Am plîns de fericire și recunoștință că mi se dezvăluiseră înțelepciunea și bunătatea Domnului, după ce fusesem copleșit de asprimea Sa neînduplecată. Asta mi-a dat senzația de a fi trăit o iluminare. Multe din lucrurile pe care nu le putusem înțelege înainte mi s-au clarificat atunci. Făcusem experiența a ceea ce tatăl meu nu pricepuse — voința Domnului, căreia el i se opunea din motivele cele mai bune și cu credința cea mai profundă. De aceea nu trăise niciodată miracolul îndurării, al harului, care vindecă tot și face totul comprehensibil. Își luase drept regulă de conduită comandamentele Bibliei; credea în Dumnezeu, așa cum prescrie Biblia și cum îl învățaseră strămoșii săi. Dar el nu-L cunoștea pe Dumnezeul cel viu și imediat, care stă, atotputernic și liber, pe deasupra Bibliei și a Bisericii, îl îndeamnă pe om spre propria-i libertate și îl poate sili să renunțe la opiniile și convingerile sale, pentru a îndeplini fără rezerve cerințele Lui. În testarea curajului omenesc, Dumnezeu nu se lasă influențat de tradiții, oricît de sacre ar fi ele. Va avea El grijă, în omnipotența Lui, ca din aceste probe de curaj să nu iasă nimic cu adevărat rău. Cine împlinește voia Domnului poate fi sigur că merge pe drumul cel bun.

Dumnezeu îi crease și pe Adam și Eva în așa fel, încît să fie nevoiți a gîndi ceea ce nu voiau să gîndească. A făcut asta pentru a ști dacă sînt ascultători. El îmi poate cere astfel și mie ceva ce, pornind de la tradiția religioasă, aș dori să resping. Or, supunerea a fost cea care mi-a adus îndurarea, și de la acea experiență încoace am știut ce este harul divin. Aflasem că sînt la dispoziția lui Dumnezeu și că nu contează nimic altceva decît a-I îndeplini voința. Altfel sînt lăsat pradă nonsensului. Atunci a început adevărata mea responsabilitate. Gîndul pe care trebuia să-l gîndesc era pentru mine ceva cumplit și, o dată cu el, mi s-a trezit presimțirea că și Dumnezeu ar putea fi ceva cumplit. Făcusem experiența unui secret cumplit, care a însemnat pentru mine o chestiune cumplită și sumbră. Ea a aruncat o umbră asupra vieții mele și m-a făcut să devin foarte meditativ.

Această experiență am resimțit-o și ca pe o dovadă a propriei mele inferiorități. Sînt un demon sau un porc, m-am gîndit, ceva de repudiat, în orice caz. Dar apoi am început să cercetez în ascuns Biblia tatălui meu. Am citit în Evanghelie, cu o anumită satisfacție, despre povestea fariseului și a vameșului și am descoperit că tocmai cei repudiați sînt cei aleși. M-a impresionat îndelung că intendentul necredincios este lăudat și că Petru, șovăielnicul, este numit piatră[1].

Cu cît creștea sentimentul meu de inferioritate, cu atît mai de necuprins cu mintea mi se părea harul divin. La urma urmei, eu nu eram niciodată sigur de mine însumi. Cînd mama mi-a spus odată: „Ai fost întotdeauna un băiat bun", pur și simplu n-am putut concepe acest lucru. Eu — un băiat bun? Era o noutate pentru mine. Crezusem întotdeauna că sînt un om corupt și inferior.

Prin acel eveniment al catedralei exista în sfîrșit ceva real, tangibil care făcea parte din marele secret — ca și cum aș fi vorbit mereu despre pietre care cad din cer, iar acum aș fi ținut una în mînă. Dar era o trăire umilitoare. Dădusem de ceva rău, sinistru sau sumbru, și totuși era în același timp ca o distincție. Uneori simțeam un imbold straniu de a vorbi, fără a ști de fapt despre ce. Voiam să încerc să pun întrebări pentru a afla dacă și alți oameni au traversat experiențe asemănătoare sau voiam să dau a înțelege că ar exista lucruri ciudate, despre care nu se știe nimic. N-am reușit niciodată să găsesc la alții nici măcar urmă de așa ceva. Și astfel a luat naștere în mine simțămîntul de a fi repudiat sau ales, blestemat sau binecuvîntat.

Nu mi-ar fi trecut însă vreodată prin minte să vorbesc direct despre aventura mea, nici despre visul cu falusul din templul subteran sau despre omulețul cioplit, pe vremea cînd acesta zăbovea încă în memoria mea. Știam că n-aș fi în stare. Despre visul cu falusul am vorbit abia la șaizeci și cinci de ani. Celelalte evenimente i le-am comunicat poate soției mele, dar tot abia mulți ani mai tîrziu. Decenii întregi a planat peste ele un tabu riguros, provenind din copilărie.

---

[1] Piatra pe care avea să fie ridicată biserica lui Isus: *Fericit ești tu, Simone, fiul lui Iona, că nu trup și sînge ți-au dezvăluit ție aceasta* [și anume că El este „Christosul, Fiul lui Dumnezeu celui viu"], *ci Tatăl meu cel din ceruri. / Și eu îți zic ție că tu ești Petru și pe această piatră voi zidi biserica mea și porțile iadului nu vor birui-o. / Și îți voi da ție cheile împărăției cerurilor și orice vei lega pe pămînt va fi legat și în ceruri, și orice vei deslega pe pămînt va fi deslegat și în ceruri* (Matei 16, 17–19) — (*n. t.*).

Această experiență am resimțit-o și ca pe o dovadă a propriei mele inferiorități. Sînt un demon sau un porc, m-am gîndit, ceva de repudiat, în orice caz. Dar apoi am început să cercetez în ascuns Biblia tatălui meu. Am citit în Evanghelie, cu o anumită satisfacție, despre povestea fariseului și a vameșului și am descoperit că tocmai cei repudiați sînt cei aleși. M-a impresionat îndelung că intendentul necredincios este lăudat și că Petru, șovăielnicul, este numit piatră[1].

Cu cît creștea sentimentul meu de inferioritate, cu atît mai de necuprins cu mintea mi se părea harul divin. La urma urmei, eu nu eram niciodată sigur de mine însumi. Cînd mama mi-a spus odată: „Ai fost întotdeauna un băiat bun", pur și simplu n-am putut concepe acest lucru. Eu — un băiat bun? Era o noutate pentru mine. Crezusem întotdeauna că sînt un om corupt și inferior.

Prin acel eveniment al catedralei exista în sfîrșit ceva real, tangibil care făcea parte din marele secret — ca și cum aș fi vorbit mereu despre pietre care cad din cer, iar acum aș fi ținut una în mînă. Dar era o trăire umilitoare. Dădusem de ceva rău, sinistru sau sumbru, și totuși era în același timp ca o distincție. Uneori simțeam un imbold straniu de a vorbi, fără a ști de fapt despre ce. Voiam să încerc să pun întrebări pentru a afla dacă și alți oameni au traversat experiențe asemănătoare sau voiam să dau a înțelege că ar exista lucruri ciudate, despre care nu se știe nimic. N-am reușit niciodată să găsesc la alții nici măcar urmă de așa ceva. Și astfel a luat naștere în mine simțămîntul de a fi repudiat sau ales, blestemat sau binecuvîntat.

Nu mi-ar fi trecut însă vreodată prin minte să vorbesc direct despre aventura mea, nici despre visul cu falusul din templul subteran sau despre omulețul cioplit, pe vremea cînd acesta zăbovea încă în memoria mea. Știam că n-aș fi în stare. Despre visul cu falusul am vorbit abia la șaizeci și cinci de ani. Celelalte evenimente i le-am comunicat poate soției mele, dar tot abia mulți ani mai tîrziu. Decenii întregi a planat peste ele un tabu riguros, provenind din copilărie.

---

[1] Piatra pe care avea să fie ridicată biserica lui Isus: *Fericit ești tu, Simone, fiul lui Iona, că nu trup și sînge ți-au dezvăluit ție aceasta* [și anume că El este „Christosul, Fiul lui Dumnezeu celui viu"], *ci Tatăl meu cel din ceruri. / Și eu îți zic ție că tu ești Petru și pe această piatră voi zidi biserica mea și porțile iadului nu vor birui-o. / Și îți voi da ție cheile împărăției cerurilor și orice vei lega pe pămînt va fi legat și în ceruri, și orice vei deslega pe pămînt va fi deslegat și în ceruri* (Matei 16, 17–19) — (*n. t.*).

Întreaga mea tinerețe poate fi înțeleasă sub semnul secretului. Din această cauză m-am cufundat într-o singurătate aproape insuportabilă, și azi consider o mare realizare faptul că am reușit să rezist tentației de a vorbi cu cineva despre secretul meu. Astfel, relația mea cu lumea era încă de atunci prefigurată, așa cum este astăzi: și astăzi sînt singuratic, pentru că știu și trebuie să indic lucruri pe care alții nu le știu și, în cele mai multe cazuri, nici nu vor să le știe.

În familia mamei erau șase preoți; și nu doar ei, ci și tata și doi dintre frații săi erau tot preoți. De aceea am auzit numeroase conversații pe teme religioase, discuții teologice și predici. De fiecare dată aveam sentimentul: „Da, da, toate astea sînt cît se poate de frumoase. Dar cum e cu secretul? Doar este și secretul îndurării, al harului. Nu știți nimic despre el. Nu știți că Dumnezeu vrea ca eu să comit chiar și ceva nedrept, să gîndesc chiar și ceva blestemat, pentru ca eu să aflu harul Său." Tot ceea ce spuneau ceilalți nimerea pe de lături. Cugetam: „Pentru numele lui Dumnezeu, cineva trebuie să știe ceva despre asta. Undeva trebuie să se afle adevărul." Cotrobăiam prin biblioteca tatălui meu și citeam orice puteam găsi despre Dumnezeu, Sfînta Treime, spirit, conștiință. Am devorat cărțile, fără a deveni mai luminat și înțelept. Tot mereu trebuia să gîndesc: „Nici ăia n-au habar!" Am citit și Biblia tatei, cea tradusă de Luther. Din nefericire, interpretarea obișnuită, „înălțătoare", „reconfortantă" a Cărții lui Iov îmi anihilase orice interes mai profund. Altfel aș fi găsit o mîngîiere în ea, și anume în capitolul 9, versetele 30–31: *Dacă m'aș spăla cu zăpadă... Atunci tu m'ai băga în groapa cu lături.*

Mama mi-a povestit mai tîrziu că în acea vreme eram adesea deprimat. De fapt, nu eram abătut, ci preocupat de secretul meu. Simțeam o liniște ciudată, o adevărată beatitudine, cînd ședeam pe piatra aceea. Ea m-a eliberat de toate îndoielile. Cînd mă gîndeam că aș fi piatra, toate conflictele încetau. Atunci, reflectam: „Piatra n-are nici o incertitudine, nici o nevoie de a se exprima și este veșnică, trăiește întru milenii. Eu, în schimb, nu sînt decît un fenomen trecător, care se mistuie în toate emoțiile posibile, ca o flacără, ce izbucnește rapid, ca apoi să se stingă." Eu eram suma emoțiilor mele și un Altul în mine era piatra atemporală, nepieritoare.

II

Atunci au apărut și îndoielile profunde legate de tot ce zicea tata. Cînd îl auzeam predicînd despre harul divin, mă gîndeam mereu la experiența mea proprie. Ceea ce istorisea el suna searbăd și sec, așa ca atunci cînd cineva spune o poveste pe care nici măcar el însuși n-o prea poate crede sau pe care o știe doar din auzite. Voiam să-l ajut, dar nu știam cum. De altfel, un soi de timiditate mă reținea să-i comunic ceea ce trăisem sau să mă amestec în îndeletnicirile lui personale. Pentru asta mă simțeam pe de o parte prea mic, pe de alta mă temeam să scot la suprafață acel sentiment de autoritate, pe care mi-l insufla „cea de-a doua personalitate" a mea.

Mai tîrziu, la optsprezece ani, am purtat multe discuții cu tatăl meu, nutrind de fiecare dată speranța tainică de a-l face să simtă ceva din harul făcător de minuni și de a-l ajuta astfel în conflictele sale de conștiință. Eram convins că totul s-ar rezolva cu bine dacă ar împlini voința divină. Însă discuțiile noastre aveau întotdeauna un sfîrșit nesatisfăcător. Îl iritau și întristau.

„Ah, prostii, obișnuia să spună, tu vrei mereu să gîndești. Nu trebuie să gîndești, ci să crezi."

Eu mă gîndeam: „Nu, trebuie să afli prin experiență directă și să știi"; dar cu voce tare ziceam: „Dă-mi acea credință", la care el pleca totdeauna resemnat, ridicînd din umeri.

Am început să leg prietenii, de cele mai multe ori cu băieți timizi, de origine modestă. Rezultatele mele școlare s-au îmbunătățit. În anii următori am reușit chiar să fiu în fruntea clasei. Am remarcat însă că în urma mea erau cîțiva colegi care mă invidiau și voiau cu orice prilej să mă întreacă. Asta-mi strica plăcerea. Eu nu puteam să sufăr competițiile și atunci cînd cineva făcea din joc o concurență, întorceam spatele jocului. De-atunci încolo am rămas pe locul al doilea, ceea ce îmi era cu mult mai agreabil. Munca pentru școală era și așa destul de deranjantă, de anostă, încît nu voiam să mi-o mai împovărez și prin ambiții și întreceri. Au fost cîțiva profesori, puțini la număr, care mi-au acordat o deosebită încredere și la care mă gîndesc cu recunoștință. Mai cu seamă profesorului de latină îi păstrez o amintire plăcută. Era profesor universitar și un om foarte inteligent. Eu știam latină încă de la șase ani, fiindcă mă învățase tata. Așa că acest profesor mă trimitea adesea în timpul exercițiilor la biblioteca universității,

pentru a-i aduce cărți; pe drumul de întoarcere pe care îl prelungeam la maximum, le răsfoiam cu încîntare.

Cei mai mulți profesori mă considerau un prost și un șmecher. Dacă la școală ceva era în neregulă, pe mine mă suspectau primul. Oriunde se isca o încăierare, se presupunea că eu fusesem instigatorul. În realitate, am fost implicat doar o dată într-o bătaie, iar cu acea ocazie am descoperit că aveam o mulțime de colegi care îmi erau ostili. Mi-au întins o cursă — erau șapte — și m-au atacat pe neașteptate. Atunci, la cincisprezece ani, eram deja puternic și mare și înclinat spre accese de furie. Am văzut deodată roșu în fața ochilor, l-am apucat pe unul din ei de ambele brațe, l-am rotit în jurul meu și i-am izbit cu picioarele lui pe alți cîțiva, trîntindu-i pe jos. Povestea a ajuns la urechile profesorilor, dar îmi amintesc doar vag de o pedeapsă care mi s-a părut nedreaptă. De atunci am avut însă liniște. Nimeni nu s-a mai încumetat să mă atace.

Faptul că aveam dușmani și că eram adesea bănuit în mod nedrept mă surprindea, dar nu mi se părea cu totul de neînțeles. Tot ce mi se reproșa mă supăra, însă în sinea mea nu puteam contesta învinuirile care mi se aduceau. Știam atît de puțin despre mine, iar puținul acela era așa de contradictoriu, încît nu puteam respinge, cu mîna pe conștiință, nici o acuzație. Aveam de fapt întotdeauna conștiința încărcată, fiind conștient atît de vina mea reală cît și de cea potențială. Motiv pentru care eram deosebit de sensibil la reproșuri: ele nimereau toate drept la țintă, atingînd, mai mult sau mai puțin, un punct vulnerabil. Chiar dacă în realitate nu făcusem un lucru, s-ar fi putut foarte bine să-l fi făcut. Uneori îmi ticluiam notițe cu alibiuri pentru cazul că aș fi fost acuzat. Mă simțeam de-a dreptul ușurat, atunci cînd făceam într-adevăr ceva rău; măcar știam de ce să am mustrări de conștiință.

Firește, îmi compensam nesiguranța lăuntrică afișînd o siguranță exterioară, sau — mai bine zis — defectul se compensa singur, fără aportul voinței mele. Mă consideram eu însumi drept cineva care este vinovat, dar ar dori, în același timp, să fie nevinovat. Undeva, în adîncul ființei mele, știam dintotdeauna că eu eram „doi". Unul era fiul părinților lui; acela mergea la școală și era mai puțin inteligent, atent, silitor, cumsecade și curat decît mulți alții; celălalt, în schimb, era adult, chiar bătrîn, sceptic, neîncrezător, departe de lumea omenească. Era însă apropiat de natură, de pămînt, de soare, de lună, de vreme, de creaturile pline de viață și mai ales de noapte, de vise și de tot ceea ce „Dumnezeu"

i-ar fi evocat în mod nemijlocit. Pun aici „Dumnezeu" între ghilimele, deoarece natura îmi apărea — ca și *eu însumi* — ca despărțită, detronată de Dumnezeu, ca Non-Dumnezeu, deși fusese creată de El ca expresie a Sa Însuși. Nu voia să-mi intre în cap că asemănarea cu Dumnezeu trebuia să se raporteze doar la om. Ba chiar mi se părea că munții înalți, rîurile, lacurile, pomii frumoși, florile și animalele întruchipau mult mai bine esența divină decît oamenii în hainele lor ridicole, în josnicia, prostia, vanitatea, falsitatea și egocentrismul lor respingător. Cunoșteam toate aceste însușiri doar prea bine de la mine însumi, adică de la acea personalitate nr. 1, elevul anului 1890. Alături de această lume exista însă un domeniu — ca un templu — unde cel care intra era metamorfozat. Copleșit de viziunea universului și uitînd de sine, nu mai putea decît să mire și să *ad*mire. Aici trăia „Celălalt", care-L cunoștea pe Dumnezeu ca pe un secret tainic, personal și suprapersonal deopotrivă. Aici, nimic nu-l despărțea pe om de Dumnezeu. Era ca și cum spiritul omenesc ar fi privit, simultan cu Dumnezeu, asupra creației.

Ceea ce exprim astăzi în fraze care decurg una din alta este ceva ce nu-mi era conștient pe-atunci într-o formă articulată, ci doar într-o presimțire tulburătoare și în sentimentul cel mai intens. De îndată ce eram singur, puteam trece în cealaltă stare. Aici știam că sînt demn, că sînt om în adevăratul sens al cuvîntului. Căutam de aceea liniștea și solitudinea Celuilalt, a personalității nr. 2.

Jocul alternant al personalităților nr. 1 și nr. 2, care s-a întins pe parcursul întregii mele vieți, n-are nimic în comun cu o „scindare" în sensul medical obișnuit. Din contră, el se desfășoară în fiecare individ. Mai ales religiile sînt cele care s-au adresat dintotdeauna personalității nr. 2 a omului, „omului interior". În viața mea, nr. 2 a jucat rolul principal și am încercat mereu să dau frîu liber la ceea ce voia să vină spre mine din interior. Nr. 2 este o figură tipică; de cele mai multe ori însă, înțelegerea noastră conștientă nu este suficientă pentru a vedea că sîntem și asta.

Biserica a devenit pentru mine treptat un chin, căci acolo se predica tare — aproape că aș zice: într-un mod lipsit de pudoare — despre Dumnezeu, despre ce intenționează El, despre ce face El. Oamenii erau exortați să aibă acele sentimente, să creadă în acel mister, despre care eu știam că era certitudinea cea mai intimă, cea mai arzătoare, ce nu putea fi trădată prin nici un cuvînt.

N-am putut conchide de aici decît că, după cît se părea, nimeni nu știa despre acest secret, nici măcar preotul; căci altfel n-ar fi îndrăznit niciodată să divulge secretul Domnului în public și să profaneze sentimentele inefabile printr-o sentimentalitate insipidă. În plus, eram sigur că era o cale greșită spre a ajunge la Dumnezeu, de vreme ce eu știam din experiență că de acest har dumnezeiesc are parte doar cel care împlinește fără rezerve voia Domnului. Este adevărat că asta se și predica, dar, întotdeauna, presupunîndu-se că voința divină este cunoscută prin revelație. În schimb, mie îmi apărea ca lucrul cel mai necunoscut cu putință. Aveam impresia că voința lui Dumnezeu ar fi trebuit de fapt cercetată zilnic. Deși n-o făceam, eram sigur că aș face-o imediat cum s-ar ivi un motiv presant în acest sens. Nr. 1 mă monopoliza prea des și prea mult. Aveam deseori senzația că prescripțiile religioase existau pentru a fi puse chiar în locul voinței lui Dumnezeu — care putea fi atît de neașteptată și de înspăimîntătoare —, și anume, pentru ca omul să nu fie constrîns să înțeleagă această voință divină. Scepticismul meu a luat amploare, iar predicile tatei și ale altor preoți mi-au devenit tot mai penibile. Toți oamenii din anturajul meu păreau să considere jargonul și obscuritatea densă pe care o răspîndea ca fiind de la sine înțelese și să înghită, fără a-și pune mintea la contribuție, toate contradicțiile, ca de exemplu că Dumnezeu e atotștiutor și că bineînțeles a prevăzut istoria omenirii. El a creat oamenii în așa fel, încît ei au fost nevoiți să păcătuiască și, cu toate acestea, interzice păcatul și chiar îl pedepsește cu osînda veșnică în focul iadului.

Mult timp, diavolul n-a jucat nici un rol în gîndurile mele. Era pentru mine asemenea cîinelui de curte rău al unui om puternic. Nimeni altul nu purta răspunderea universului decît Dumnezeu, și El putea fi și cumplit, după cum o știam prea bine. Mi se părea tot mai îndoielnic și stingheritor atunci cînd „bunul Dumnezeu", dragostea Domnului pentru oameni și cea a oamenilor pentru Dumnezeu erau preamărite și recomandate în predicile încărcate de sentiment ale tatei. Mi se trezea dubiul: „Oare știe ce vorbește? Ar putea lăsa el ca eu, fiul lui, să fiu înjunghiat ca jertfă umană, așa ca Isaac, sau m-ar putea preda unui tribunal nedrept, care m-ar răstigni, așa ca pe Isus? Nu, n-ar fi capabil. Deci, în cazul de față, n-ar putea împlini voința Domnului care, după cum o arată însăși Biblia, poate fi pur și simplu teribilă." M-am lămurit că atunci cînd eram îndemnați, printre altele, să-L ascultăm mai mult pe Dumnezeu decît pe om, aceste exortații erau doar super-

ficiale și negîndite. Era evident că nu se cunoștea absolut deloc voința lui Dumnezeu, căci altfel această problemă centrală ar fi fost tratată cu o pudoare sfîntă, măcar din pură frică de Dumnezeu, care, în omnipotența Sa, Își poate impune voința înspăimîntătoare asupra omului neajutorat, așa cum mi se întîmplase mie. Ar fi putut prevedea cineva, care pretinde să cunoască voința divină, la ce mă determinase pe mine? Oricum, în Noul Testament nu scria nimic asemănător. Vechiul Testament, mai ales Cartea lui Iov, care m-ar fi putut lumina în acest sens, îmi era pe-atunci încă prea puțin familiar și nici la orele de instruire pe care le urmam în vremea aceea în vederea confirmării nu auzeam nimic similar. Frica de Dumnezeu, care se menționa, bineînțeles, era considerată drept învechită, „iudaică" și depășită de mult de către mesajul creștin al dragostei și bunătății Domnului.

Simbolistica evenimentelor trăite în copilărie și violența imaginilor m-au tulburat în cel mai înalt grad. Mă întrebam: „Cine vorbește de fapt așa? Cine are nerușinarea să reprezinte un falus în toată goliciunea lui și, pe deasupra, într-un templu? Cine mă face să gîndesc că Dumnezeu Își distruge Biserica în acest mod atît de abominabil? Diavolul a fost cel care a aranjat aceste lucruri?" Nu m-am îndoit niciodată că acela care vorbise și acționase astfel fusese Dumnezeu sau diavolul, căci simțeam cu certitudine că nu eu inventasem acele gînduri și imagini.

Acestea au fost evenimentele hotărîtoare ale vieții mele. Atunci mi-a încolțit ideea: eu sînt cel răspunzător și de mine depinde cum mi se modelează destinul. Mi s-a pus o problemă la care trebuie să răspund. Dar cine pune problema? Nimeni nu mi-a răspuns la această întrebare. Știam că trebuia să dau răspunsul eu însumi, din adîncurile forului meu interior: eram singur în fața lui Dumnezeu și numai Dumnezeu mă întreba în legătură cu aceste lucruri cumplite. De la bun început am avut în mine sentimentul fără seamăn al unui destin implacabil, de parcă aș fi fost plasat într-o viață care trebuia să fie împlinită. Exista o siguranță interioară pe care eu nu mi-am putut-o dovedi niciodată, dar care mi-era dovedită. Nu eu aveam siguranța, ci ea mă avea pe mine, adesea în pofida oricărei convingeri contrarii. Nimeni nu mi-a putut lua certitudinea că eram pus aici ca să fac ce vrea Dumnezeu și nu ce vreau eu. Asta îmi dădea deseori impresia de a fi, în toate situațiile cruciale, nu cu oamenii, ci singur cu Dumnezeu. Întotdeauna cînd eram „acolo" unde nu mai eram singur, mă aflam în

afara timpului. Eram al veacurilor și Acela care dădea atunci răspuns era Cel care fusese deja dintotdeauna acolo și care va fi mereu acolo. Discuțiile cu acel „Altul" erau trăirile mele cele mai profunde: pe de o parte, luptă sîngeroasă, pe de alta, încîntare supremă.

Despre toate acestea nu puteam vorbi, bineînțeles, cu nimeni. Nu cunoșteam pe nimeni în jurul meu căruia i le-aș fi putut comunica, în afara mamei, eventual. Ea părea să gîndească asemănător cu mine. Însă curînd am remarcat că discuțiile cu ea nu-mi ajungeau. Mama mă admira mai ales, ceea ce nu era bine pentru mine. Și astfel am rămas singur cu gîndurile mele. Așa mă și simțeam cel mai bine, de fapt. M-am jucat singur, doar pentru mine, m-am plimbat singur, am visat cu ochii deschiși și mi-am format o lume tainică, numai și numai pentru mine.

Mama mi-a fost o mamă foarte bună. Răspîndea o mare căldură animală, era și foarte corpolentă, iar prezența ei era extraordinar de confortabilă. Știa să-și plece urechea la fiecare; îi plăcea să stea la o șuetă, iar vorba ei se auzea ca un murmur vesel. Avea evidente înclinații literare, gust și profunzime. Dar aceste calități nu-și găseau nicăieri o exprimare propriu-zisă, ele rămîneau ascunse îndărătul unei femei grase și bătrîne, dragi și cumsecade, foarte ospitaliere, care gătea minunat și era înzestrată cu simțul umorului. Avea toate opiniile tradiționale convenționale care se pot avea, dar deodată se întîmpla să iasă la iveală o personalitate inconștientă, de o forță nebănuită — o figură sumbră, impunătoare, dotată cu o autoritate intangibilă —, nu exista nici un dubiu în acest sens. Eram sigur că și ea era alcătuită din două persoane: una era inofensivă și umană, cealaltă, din contră, mi se părea redutabilă. Aceasta se manifesta numai din cînd în cînd, dar de fiecare dată în mod neașteptat și înspăimîntător. Atunci parcă vorbea cu sine însăși, dar cele spuse mi se adresau de fapt mie și mă atingeau de obicei în profunzimea ființei mele, așa că de regulă rămîneam fără grai.

Primul caz de care-mi pot aminti în acest sens s-a petrecut cînd aveam vreo șase ani; nu mergeam încă la școală. Vecinii noștri de pe atunci erau persoane cu o situație materială bună. Aveau trei copii. Cel mai mare era un băiat cam de vîrsta mea și avea două surori. Erau de fapt orășeni care-și găteau și împopoțonau copiii, îndeosebi duminica, într-un mod ridicol — pantofiori de lac, pantalonași cu dantelă, mănușele albe; dar îi purtau spălați și pieptănați cu grijă și în zilele de lucru. Plini de teamă, copilașii

se țineau la distanță de ștrengarul cel mare cu pantaloni rupți, pantofi găuriți și mîini murdare care eram eu și aveau maniere frumoase. Mama mă tot necăjea cu comparații, îndemnuri și mustrări: „Uită-te la acești copii drăguți, sînt atît de bine crescuți și de politicoși, iar tu ești un bădăran, cu care nu știu ce să mă fac."

Nu rămîneam nepăsător la aceste admonestări, după cum e și firesc, așa că am decis să-i trag băiatului o mamă de bătaie. Ceea ce am și pus apoi în aplicare. Furioasă la culme din cauza incidentului nefericit, maică-sa a alergat la a mea și a protestat cu mare tam-tam împotriva faptei mele brutale. Mama a fost îngrozită, așa cum se cuvenea, și mi-a ținut o predică lungă, plină de precepte morale și condimentată cu lacrimi, cum nu mai pățisem nicicînd din partea ea. Eu însă nu mă simțeam vinovat cu nimic, ci, dimpotrivă, eram deosebit de încîntat de fapta mea, căci mi se părea că astfel aș fi compensat întrucîtva inconvenientul prezenței acestui străin în satul nostru. Am fost adînc impresionat și mîhnit de agitația mamei și m-am cuibărit în spatele vechii noastre spinete, la măsuța mea, unde am început să construiesc cu jocul meu de cuburi. Un timp, în cameră a domnit liniștea. Mama se retrăsese și ea la locul ei obișnuit de lîngă fereastră și tricota. Deodată am auzit-o șușotind, și din cele cîteva cuvinte pe care le-am putut prinde am dedus că o preocupa întîmplarea, dar de data asta în sens contrar. Suna de parcă mi-ar fi găsit justificare. Deodată, zise cu glas tare: „Astfel de corcituri nici n-ar fi trebuit păstrate, bineînțeles!"

Am știut la fel de brusc că vorbea despre „maimuțelele" împopoțonate. Fratele ei preferat era vînător; avea cîini și vorbea tot mereu despre creșterea cîinilor, despre rase și corcituri. Am constatat, spre ușurarea mea, că și ea îi privea pe acești copii nesuferiți ca pe niște avortoni inferiori și că deci muștruluiala ei nu trebuia luată prea în serios. Dar la epoca aceea știam deja că era cazul să stau tăcut în banca mea și să nu cumva să izbucnesc triumfător: „Vezi, și tu ești de părerea mea." Căci așa ceva ar fi fost respins de ea cu indignare: „Copil îngrozitor ce ești, cum poți să scornești astfel de barbarii despre mama ta!" Trag de aici concluzia că trebuia să fi existat o serie de incidente anterioare similare, pe care însă le-am uitat.

Înșir această poveste deoarece în vremea în care scepticismul meu începea să se manifeste a mai avut loc o întîmplare care a aruncat o lumină asupra dualității mamei mele. La masă a venit odată vorba despre cît de plicticoase puteau fi melodiile anumitor

corale. S-a discutat despre posibilitatea revizuirii cărții de cîntece bisericești. Mama murmură deodată: „O du Liebe meiner Liebe, du verwünschte Seligkeit."[1] Ca și în cazul precedent, m-am făcut că n-aud nimic și m-am ferit să-mi exprim cu prea mult zgomot bucuria, în ciuda sentimentului de triumf care m-a cuprins.

Exista o diferență considerabilă între cele două personalități ale mamei mele. Mi se întîmpla adesea, cînd eram copil, să am coșmaruri legate de ea. În timpul zilei era o mamă iubitoare, dar noaptea îmi părea înspăimîntătoare. Era atunci ca o vizionară, care e, deopotrivă, un animal ciudat, ca o preoteasă într-un bîrlog de urs. Arhaică și mîrșavă. Mîrșavă ca adevărul și natura. Atunci era întruchiparea a ceea ce am desemnat eu drept *natural mind*[2].

Recunosc și în mine ceva din această natură arhaică. Ea mi-a conferit darul, nu întotdeauna plăcut, de a vedea oamenii și lucrurile așa cum sînt. Mă pot înșela pe mine însumi, ce-i drept, păcălindu-mă singur, dacă nu doresc să sesizez un aspect. Dar în fond știu exact cum stau lucrurile. „Adevărata cunoaștere" se bazează pe un instinct sau pe o *participation mystique*[3] cu alții. S-ar putea spune că sînt „ochii din planul secund", care văd într-un act impersonal de intuiție.

Am înțeles asta abia mai tîrziu, cînd mi s-au întîmplat niște lucruri stranii, de exemplu cînd la un moment dat am povestit istoria vieții unui om fără a-l cunoaște. Era la nunta unei prietene a soției mele. Mireasa și familia ei mi-erau total necunoscute. La masă a stat vizavi de mine un domn între două vîrste, cu o barbă lungă și frumoasă, despre care am aflat, cînd s-au făcut prezentările, că era avocat. Am purtat o discuție animată despre

---

[1] „O, tu, iubire a iubirii mele, tu, fericire blestemată." Joc de cuvinte între *erwünscht* (dorit) și *verwünscht* (blestemat), folosit de mama lui C. G. Jung (*n. t.*).

[2] „*Natural mind* este spirit, care izvorăște din natură și n-are nimic de-a face cu cărțile. El răsare din natura omului, cum țîșnește un izvor din pămînt, și exprimă înțelepciunea specifică a naturii. El spune lucrurile fără menajamente și mîrșav." (Extras dintr-o prelegere de seminar nepublicată, 1940.) Traducere din engleză de Aniela Jaffé (*n. ed. germ.*).

[3] Termen împrumutat de Jung de la antropologul Lévy-Bruhl ca să denumească o relație în care cei doi parteneri se identifică atît de intens unul cu celălalt, încît nu-și mai dau seama de existența lor separată; este un fel de contopire apriorică între obiect și subiect, subiectul nemaiputîndu-se distinge clar de obiect; de regulă, ea se produce între persoane, mai rar între o persoană și un lucru (*n. t.*).

psihologia criminală. Pentru a-i răspunde la o anumită întrebare mi-am imaginat povestea unui caz și am împodobit-o cu tot felul de detalii. Încă în timp ce vorbeam, am observat că interlocutorul meu și-a schimbat expresia feței și că în jurul mesei s-a așternut o liniște ciudată. M-am oprit, surprins. Slavă Domnului că ajunsesem deja la desert, așa că m-am ridicat curînd de pe scaun și m-am dus în holul hotelului. Acolo m-am retras într-un colț, mi-am aprins o țigară și am încercat să reflectez asupra situației. În acel moment s-a apropiat unul dintre domnii care șezuse la masă cu mine și mi-a reproșat:

— Cum de-ați putut comite o asemenea indiscreție?

— Indiscreție?

— Da, povestea aceea pe care ați spus-o!

— Păi... am inventat-o!

Spre groaza mea, s-a dovedit că relatasem cu toate amănuntele povestea persoanei din fața mea. În plus, am descoperit în acea clipă că nu-mi mai aminteam absolut nimic din întreaga istorisire — nici pînă în ziua de azi n-am fost în stare să-mi mai aduc aminte de ea. În autobiografia sa[1], Heinrich Zschokke descrie o întîmplare asemănătoare: cum îl demască într-un restaurant pe un tînăr necunoscut ca fiind hoț, întrucît a văzut în fața ochiului său interior furtul comis de el.

În decursul vieții mi s-a întîmplat deseori să știu ceva ce de fapt n-aveam cum să știu. Cunoștințele respective mi-au venit așa ca și cum ar fi fost ideea mea proprie. Lucruri similare pățea și mama. În astfel de momente nu știa ce spune, ci era ca o voce de o autoritate absolută, care exprima exact ceea ce se potrivea cu situația în cauză.

Mama mă considera și trata de cele mai multe ori ca superior vîrstei mele și discuta cu mine cum ar fi făcut-o cu un adult. Era evident că-mi spunea tot ceea ce nu-i putea mărturisi tatei, transformîndu-mă prea devreme în confidentul grijilor ei multiple. Cînd aveam vreo unsprezece ani mi-a comunicat o problemă care-l privea pe tata și m-a alarmat. Mi-am bătut capul în căutarea unei soluții și în cele din urmă am ajuns la concluzia că ar trebui să-i cer sfatul unui anumit prieten al tatălui meu, despre care știam din auzite că era o personalitate influentă. Fără a-i sufla mamei

---

[1] *Selbstschau*, de Johann Heinrich Daniel Zschokke (1771–1848), autor elvețian de romane istorice și studii ale istoriei Elveției și Bavariei. N-a fost numai scriitor, ci și politician (*n. t.*).

o vorbă în acest sens, m-am dus în oraș, într-o după-amiază cînd n-aveam școală, și am sunat la ușa acestui domn. Mi-a deschis o slujnică și mi-a spus că stăpînul e plecat. Decepționat și mîhnit, m-am întors acasă. Dar chiar că aș putea spune că a fost o *providentia specialis* că nu era acasă! Curînd după aceea, mama a revenit în cursul unei conversații asupra chestiunii respective și, de astă dată, mi-a prezentat-o cu totul altfel, în orice caz, într-o lumină mult mai inofensivă, așa încît întreaga poveste s-a risipit în fum. Incidentul m-a afectat profund și m-am gîndit: „Iar tu ai fost suficient de prost ca să crezi ce-ai auzit și erai cît pe ce să produci un dezastru cu modul în care ai luat totul prea în serios!" Am decis ca din ziua aceea să împart la doi tot ce relata mama. Încrederea mea în ea era de-acum limitată, ceea ce m-a împiedicat să-i împărtășesc vreodată ceva ce mă preocupa realmente intens.

Dar existau și clipe cînd izbucnea cea de-a doua personalitate a ei și ce spunea atunci era atît de *to the point* — la obiect — și atît de adevărat, încît mă făcea să mă cutremur. Dacă mama s-ar fi lăsat sub influența acestei fațete a ei, atunci aș fi avut în ea un interlocutor veritabil.

În ceea ce-l privește pe tata, situația era cu totul alta. Mi-ar fi plăcut să-i înfățișez dificultățile mele religioase și să-i cer sfatul, dar n-o făceam, pentru că mi se părea că aș ști dinainte ce ar trebui să-mi răspundă din motive onorabile, din respect față de profesia sa. Curînd după aceea mi s-a adeverit cîtă dreptate am avut cu aceste presupuneri. Orele de instruire în vederea confirmării, în care mă plictiseam îngrozitor, mi le ținea tatăl meu. Într-o zi răsfoiam prin catehism, pentru a găsi și altceva în afara expunerilor despre „Domnul Isus" care-mi sunau sentimental, dar în rest mi-erau de neînțeles și mi se păreau total neinteresante. Deodată am dat peste paragraful referitor la trinitatea lui Dumnezeu. În sfîrșit, ceva ce-mi suscita interesul: o *unitate* care este în același timp o *trinitate*. Era o problemă a cărei contradicție internă mă captiva. Am așteptat cu nerăbdare momentul cînd vom aborda această chestiune. Cînd am ajuns la ea, tatăl meu a spus: „Acum ar trebui să discutăm de fapt despre Trinitate, dar o să trecem peste ea, pentru că, la drept vorbind, n-o înțeleg deloc."

Pe de o parte, am admirat sinceritatea tatei, pe de altă parte însă, am fost dezamăgit la maximum și am reflectat: „Iată-i — n-au habar de nimic și nici nu vor să gîndească nimic. Cum aș putea vorbi eu atunci despre problema mea?"

Am încercat în van să fac cîteva aluzii anumitor colegi care-mi dădeau impresia că ar fi meditativi. N-am găsit nici un ecou, ci dimpotrivă, o uimire care m-a pus în gardă.

În ciuda plictisului, mi-am dat toată silința să mă forțez să cred fără a înțelege — o atitudine care părea să corespundă cu cea a tatălui meu — și m-am pregătit pentru împărtășanie, în care mi-am pus ultima nădejde. Era, ce-i drept, doar un ceremonial comemorativ, un fel de solemnitate în memoria „Domnului Isus", mort cu 1890–30=1860 de ani în urmă. Doar El făcuse anumite aluzii ca „Luați, mîncați, aceasta este trupul meu"[1], referindu-se la pîinea cuminecăturii, pîine pe care trebuia s-o mîncăm ca fiind trupul Său, care totuși la origine fusese carne. Tot așa, trebuia să bem vinul, care la origine fusese sînge. Înțelesesem că în acest mod trebuia să ni-L încorporăm. Asta mi se părea însă o imposibilitate atît de evidentă, încît în spatele ei nu putea sta decît un mare mister. În împărtășania căreia tatăl meu părea să-i acorde o asemenea importanță, aveam să aflu dezlegarea lui. Pregătirea mea pentru împărtășanie a constat în mod esențial în această așteptare plină de speranță.

După cum era obiceiul, am avut drept naș un membru al consistoriului, un bărbat în vîrstă și tăcut, care-mi era simpatic, un rotar pe care îl urmărisem adesea în atelierul său muncind cu îndemînare la strung și mînuind iscusit toporul de dulgher. A apărut, transformat solemn prin redingotă și joben, și m-a dus la biserică, unde tata, în odăjdiile sale bine cunoscute, stătea în spatele altarului și citea rugăciuni din liturghie. Pe masa altarului se aflau niște tăvi mari, pe care erau puse bucăți mici de pîine. Pîinea provenea, după cum mi-am dat seama, de la brutarul nostru, care avea o pîine nu foarte bună, cu gust fad. Dintr-o cană cositorită se turnă vin într-un pahar cositorit. Tata mîncă o bucățică de pîine, bău o înghițitură de vin, despre care știam din ce cîrciumă fusese luat înainte și dădu paharul mai departe unuia dintre bătrînii prezenți. Toți erau țepeni, ceremonioși, indiferenți, din cîte îmi lăsau impresia. Priveam curios și încordat, dar nu puteam nici să văd, nici să ghicesc dacă în ei se petrecea ceva deosebit. Era ca la toate activitățile bisericești, la botezuri, înmormîntări etc. Aveam senzația că aici totul se practica în mod scrupulos conform tradiției. Și tata părea că se străduiește să execute lucrurile mai ales

---

[1] Matei 26, 26 (*n. t.*).

corespunzător regulilor; din ele făceau parte și cuvintele adecvate, rostite, respectiv citite cu accentuarea și gravitatea de rigoare. Nu se pomeni că se împlineau 1860 de ani de la moartea lui Isus, ceea ce de obicei se scoate în evidență la toate festivitățile comemorative. N-am văzut nici tristețe, nici bucurie, iar solemnitatea mi se păru — ținînd cont de însemnătatea extraordinară a personalității celebrate — surprinzător de slabă din toate punctele de vedere. Nu rezista în nici un chip comparației cu jubileele laice.

Deodată, îmi veni rîndul. Am mîncat pîinea; era fadă, după cum mă așteptam. Vinul, din care am luat numai o înghițitură foarte mică, era slab și acru, în mod vizibil nu de cea mai bună calitate. Veni apoi momentul rugăciunii finale și toți părăsiră biserica, fără a fi nici deprimați, nici bucuroși, ci cu niște fețe care spuneau: „Ei, o făcurăm și pe-asta."

Am plecat cu tata acasă, conștient în mod intens că purtam o pălărie neagră nouă de fetru și un costum negru nou, care era pe cale să se transforme într-o redingotă. Era un fel de haină prelungită, care se lărgea jos, la spate, în două aripioare, separate de un șliț cu un buzunar, în care se putea pune batista, ceea mi se părea a fi un gest bărbătesc, adult. Mă simțeam ridicat pe plan social și acceptat implicit în comunitatea bărbaților; am avut parte în acea zi și de un prînz deosebit de bun și mi s-a îngăduit să mă plimb toată ziua în costumul meu cel nou. Dar în rest eram gol pe dinăuntru și habar n-aveam cum mă simțeam.

Numai treptat am început să mă luminez, în zilele următoare: Nu se întîmplase nimic! Deși atinsesem apogeul inițierii religioase, unde așteptasem să găsesc ceva — nu știam ce —, nu se întîmplase nimic. Știam că Dumnezeu s-ar fi putut manifesta făcîndu-mi lucruri neauzite, creînd obiecte din foc și lumină supraterestră, divină, dar această sărbătorire solemnă nu conținuse, cel puțin pentru mine, nici o urmă de Dumnezeu. Fusese vorba de El, e drept, dar fuseseră numai vorbe. Nici la ceilalți nu percepusem o deznădejde fără margini, o emoție covîrșitoare sau o revărsare de har, care constituiau pentru mine esența lui Dumnezeu. Nu remarcasem nimic din *communio*[1], nimic dintr-o unire sau unificare. Să devii una cu cine? Cu Isus? Doar era un om care murise cu 1860 de ani în urmă. De ce să devenim una cu el? Este

---

[1] *Communio* înseamnă în latină comuniune, comunitate, împărtășanie. În germană, împărtășania se numește *Kommunion* (sau *Abendmahl*), în franceză *communion*, în engleză *communion* etc. (*n. t.*).

numit „Fiul Domnului“, a fost deci probabil un semizeu, ca eroii greci — cum s-ar putea uni atunci un om obișnuit cu el? Asta se numește „religie creștină“, dar nimic din toate acestea n-are de-a face cu acel Dumnezeu a cărui experiență o făcusem. Este în schimb foarte clar că Isus, omul, avea de-a face cu Dumnezeu; a fost cuprins de deznădejde în Ghetsemani și pe cruce, după ce propovăduise că Domnul era un tată bun și iubitor. Apoi văzuse însă și cît de teribil putea fi Dumnezeu. Puteam înțelege asta. Dar atunci la ce folosea această biată ceremonie comemorativă, cu pîine fadă și vin acru? Treptat m-am lămurit că împărtășania fusese pentru mine un eveniment fatal. În urma ei rămăsese un mare gol, ba mai mult, era o pierdere. Știam că nu mai puteam participa niciodată la această ceremonie. Pentru mine ea nu era o religie, ci o absență a Domnului. Biserica reprezenta un loc unde nu mai aveam ce căuta. Pentru mine, acolo nu era viață; era moarte.

M-a cuprins o milă nețărmurită față de tatăl meu. Am înțeles deodată tragicul meseriei sale și al vieții sale. Doar se lupta cu o moarte a cărei existență n-o putea admite. Se deschisese o prăpastie între el și mine și nu vedeam nici o posibilitate de a arunca o punte peste acest abis infinit. Pe tatăl meu așa de drag și de generos, care-mi dăruise atîta și mă lăsase să-mi văd de-ale mele, netiranizîndu-mă niciodată, nu-l puteam azvîrli în acea deznădejde și în acel sacrilegiu, care erau necesare pentru a trăi experiența harului divin. Numai un dumnezeu o poate face. Eu nu am voie. Ar fi inuman. Dumnezeu nu este uman, m-am gîndit. Asta este măreția Sa: nu e atins de nimic uman. Este bun și cumplit, și una și alta, iar, tocmai de aceea, o mare primejdie în fața căreia, bineînțeles, trebuie să încerci să te salvezi. Oamenii se cramponează, în mod unilateral, de dragostea și bunătatea Lui, pentru a nu cădea pradă ispititorului și distrugătorului. Și Isus a observat asta și de aceea ne-a învățat: „Și nu ne duce pre noi în ispită.“

Armonia dintre mine, Biserică și lumea omenească înconjurătoare, așa cum o cunoșteam, s-a spulberat. Aveam impresia că suferisem cea mai mare înfrîngere a vieții mele. Se prăbușise concepția mea religioasă care-mi apărea drept unica legătură profundă și plină de sens dintre mine și univers, adică nu mai puteam participa la credința generală, ci mă găseam implicat în ceva inexprimabil, în „secretul meu“, pe care nu-l puteam împărți cu nimeni. Era teribil și — ceea ce era cel mai rău — vulgar și ridicol, ca un hohot de rîs diabolic.

Am început să cuget: Ce trebuie să crezi despre Dumnezeu? Nu inventasem singur acea imagine despre Dumnezeu și catedrală și cu atît mai puțin acel vis care mă asaltase la vîrsta de trei ani. O voință mai puternică decît a mea mi le impusese pe amîndouă. O făcuse natura în mine? Dar natura nu-i altceva decît voința Creatorului. La ce bun să-l acuz aici pe diavol, cînd și el era o creatură a Domnului? Numai Dumnezeu era adevărat — foc pustiitor și har indescriptibil.

Eșecul împărtășaniei? Era eșecul meu? Mă pregătisem cu toată seriozitatea și sperasem într-o trăire a harului și a iluminării, dar nu se întîmplase nimic. Dumnezeu rămăsese absent. Din voia Domnului și de dragul Domnului m-am trezit despărțit de Biserică și de credința tatălui meu și a tuturor celorlalți, în măsura în care aceștia reprezentau religia creștină. Căzusem în afara Bisericii. Asta m-a umplut de o tristețe care avea să-mi adumbrească toți anii pînă la începutul studiului meu universitar.

III

Am început să caut în biblioteca relativ modestă a tatei — care mi se părea însă atunci considerabilă — cărți care mi-ar fi putut spune ce se știa despre Dumnezeu. Mai întîi n-am găsit decît concepțiile tradiționale, iar nu ceea ce căutam, și anume un autor care să reflecteze independent, de la sine, pînă ce am dat peste *Christliche Dogmatik* (*Dogmatica creștină*) a lui Biedermann[1], din anul 1869. Părea să fie un om care gîndise singur și își organizase și formase niște concepții proprii. Am aflat că religia este „un act spiritual al relației personale pe care omul și-o stabilește cu Dumnezeu". Afirmația aceasta m-a contrariat, fiindcă eu înțelegeam prin religie ceva ce face Dumnezeu cu mine; ea este un act care vine din partea Lui, iar eu sînt complet la discreția acestui act, pentru că cel tare este El. „Religia" mea pur și simplu nu cunoștea nici un fel de relație umană cu Dumnezeu, căci cum puteai intra în relații cu ceva ce cunoșteai atît de puțin, așa cum era Dumnezeu? Deci trebuia să știu mai mult despre Dumnezeu, pentru a stabili o relație cu El.

În capitolul „Esența lui Dumnezeu" am găsit că Dumnezeu se atestă singur ca „personalitate", „reprezentabilă prin analogie

---

[1] Alois Emanuel Biedermann (1819–1885), teolog evanghelic elvețian (*n. t.*).

cu eul omenesc, și anume ca eul unic în felul său, pur și simplu suprapămîntean, căruia îi aparține lumea întreagă".

Din cîte știam din Biblie, această definiție îmi păru să corespundă. Dumnezeu are personalitate și este eul universului, așa cum eu însumi sînt eul modului meu psihic și fizic de apariție. Aici m-am lovit însă de un obstacol puternic: personalitatea înseamnă, în definitiv, un caracter. Un caracter este acesta și nu un altul, adică el posedă anumite însușiri determinate. Dacă însă Dumnezeu este tot, atunci cum mai poate avea El un caracter distinctiv? Dar de posedă caracter, atunci El nu poate fi decît eul unei lumi subiective, limitate. Și ce fel de caracter sau ce fel de personalitate are El? Asta este de fapt ceea ce importă, căci altfel nu se poate stabili o relație cu El.

Simțeam cum rezistențele cele mai puternice pe care le aveam se opuneau să mi-L reprezint pe Dumnezeu prin analogie cu eul meu. Mi s-ar fi părut, dacă nu direct o blasfemie, în orice caz de o insolență fără margini. „Eul" mi se părea, oricum, o stare de fapt greu de cuprins cu mintea. În primul rînd, acest factor avea în ochii mei două aspecte contradictorii: eul nr. 1 și nr. 2; în al doilea rînd, eul era atît într-o formă cît și în cealaltă ceva extrem de limitat; era supus tuturor autoamăgirilor și erorilor posibile, capriciilor, emoțiilor, pasiunilor și păcatelor, el avea parte mai mult de înfrîngeri decît de succese, era infantil, vanitos, egoist, îndărătnic, dornic să fie iubit, exigent, nedrept, susceptibil, leneș, iresponsabil ș.a.m.d. Spre regretul meu, ducea lipsă de multe virtuți și talente pe care le admiram plin de invidie la ceilalți. Și aceasta urma să fie analogia după care să ne fi reprezentat esența lui Dumnezeu?

Am căutat cu înfrigurare alte însușiri ale Domnului și le-am găsit pe toate așa cum le cunoșteam deja din orele de instruire în vederea confirmării. Am descoperit cum, conform paragrafului 172, „expresia cea mai imediată pentru esența supraterestră a lui Dumnezeu este 1) *negativă*: « Faptul că este invizibil pentru om » etc.; 2) *pozitivă*: « Faptul că locuiește în cer » etc." A fost o catastrofă, căci îndată mi-a venit în minte imaginea blasfematorie pe care Dumnezeu mi-o impusese, direct sau indirect (prin intermediul diavolului), împotriva voinței mele.

Paragraful 183 mă învăța că „esența supraterestră a lui Dumnezeu față de lumea morală" constă în „dreptatea" Sa, iar dreptatea Sa nu este doar cea a unui „judecător", ci și „o expresie a naturii Lui sacre". Aș fi sperat să aflu din acest paragraf ceva

despre laturile obscure ale lui Dumnezeu, care-mi dădeau de furcă: despre setea Lui de răzbunare, despre irascibilitatea Sa periculoasă, despre comportamentul Său de neînțeles față de făpturile create de atotputernicia Lui. Grație atotputerniciei Sale ar fi trebuit să știe cît erau ele de incapabile. Dar Lui Îi plăcea să le mai și ducă în ispită sau să le pună la încercare, deși știa de la bun început rezultatul experimentelor Sale. Care este atunci caracterul Domnului? Ce este o personalitate umană care procedează astfel? Nu cutezam să gîndesc această problemă pînă la capăt; apoi am citit chiar că Dumnezeu a creat lumea „spre satisfacția Sa", deși Își era suficient Sie Însuși și n-avea nevoie pentru Sine Însuși decît de El Însuși" și că, „în calitatea ei de lume naturală, a umplut-o cu bunătatea Lui", iar „în calitatea ei de lume morală, vrea să o umple cu dragostea Lui".

Întîi am tot rumegat la cuvîntul deconcertant satisfacție (*Wohlgefallen*). Satisfacție față de *ce* sau de *cine*? Evident că față de lume, o dată ce El considera că munca Lui era bună. Dar tocmai asta nu pricepusem niciodată. Desigur, lumea este incomensurabil de frumoasă, dar este și înspăimîntătoare în egală măsură. La țară, într-un sătuc, unde există oameni puțini și evenimente puține, „bătrînețea, boala și moartea" sînt trăite mai intens, mai în detaliu și mai pe față decît în altă parte. Deși încă nu împlinisem șaisprezece ani, văzusem deja multe din realitățile vieții la om și animal și auzisem la biserică și la școală destule despre suferința și corupția acestei lumi. Dumnezeu putea să fi simțit satisfacție cel mult în legătură cu paradisul, dar chiar și aici avusese singur grijă ca această splendoare să nu cumva să dureze prea mult, o dată ce vîrîse acolo șarpele veninos și periculos — diavolul însuși. Fusese și acesta un prilej de satisfacție? Eram sigur, ce-i drept, că Biedermann nu la asta se gîndise, ci că, din cauza acelei lipse generale de idei a instruirii religioase care îmi sărea tot mai mult în ochi, turuia pur și simplu în mod înălțător și nici nu observa ce absurdități debita. Mie însumi, deși nu presupuneam că Dumnezeu simțea o satisfacție cruntă în fața suferinței nemeritate a oamenilor și animalelor, nu mi se părea totuși nicidecum nesăbuit să gîndesc că El intenționase să creeze o lume a contrariilor, în care unul îl devora pe celălalt și viața era o naștere în vederea morții. „Armoniile minunate" ale legilor naturii îmi creau mai degrabă impresia unui haos ținut cu greu în frîu, iar „eternul" cer înstelat cu orbitele sale predeterminate mi se părea a fi o îngrămădire vădită de contingențe fără ordine și sens, căci constelațiile

despre care se vorbea nici măcar nu puteau fi văzute în realitate. Erau niște pure combinații arbitrare.

Îmi rămînea obscur, respectiv extrem de îndoielnic, în ce măsură Dumnezeu umplea lumea naturală cu bunătatea Sa. Era în mod clar iarăși una din acele probleme la care nu aveai voie să reflectezi, ci pe care trebuia să le crezi pur și simplu ca atare. Dacă Dumnezeu este „Binele suprem", atunci de ce lumea Lui — creația Lui — este atît de nedesăvîrșită, de coruptă, de vrednică de milă? Evident — m-am gîndit — pentru că e marcată de diavol și adusă de el într-o stare de adevărată harababură. Însă și diavolul este tot făptura lui Dumnezeu. Trebuia deci să caut acum să citesc despre diavol. Doar părea a fi un personaj deosebit de important. Mi-am deschis deci iarăși *Dogmatica* și am căutat un răspuns la această întrebare arzătoare despre temeiurile suferinței, ale imperfecțiunii și ale răului și nu am putut găsi nimic. Asta punea vîrf la toate! *Dogmatica* aceasta nu era, în mod evident, nimic altceva decît vorbărie goală sau chiar mai rău, o prostie neobișnuită, care putea numai să camufleze adevărul. Eram dezamăgit, ba și mai mult: eram revoltat.

Dar undeva și cîndva trebuie să fi existat oameni care, ca și mine, să fi căutat adevărul, care să fi gîndit în mod rațional, care să nu fi vrut să se înșele pe sine și să-i amăgească pe alții și nici să nege realitatea dureroasă a lumii. În această epocă s-a întîmplat ca mama, și anume personalitatea ei nr. 2, să-mi spună brusc, fără alt preambul: „Trebuie să citești odată *Faust* al lui Goethe."

Aveam o ediție frumoasă din Goethe și am luat de acolo *Faust*. În sufletul meu parcă s-ar fi revărsat un balsam miraculos. M-am gîndit: „În sfîrșit, un om care ia diavolul în serios și chiar încheie un pact de sînge cu adversarul care are puterea să contracareze intenția lui Dumnezeu de a crea o lumea perfectă." Am regretat modul de acțiune al lui Faust, căci după părerea mea n-ar fi trebuit să fie atît de unilateral și de orbit. Ar fi putut fi mai deștept și mai moral! Mi se părea pueril să-și pună în joc și să-și piardă sufletul într-un fel atît de nechibzuit. Faust era evident un ușuratic! Ba chiar aveam senzația că esențialul și ponderea acestei drame erau în principal de partea lui Mefisto. N-aș fi regretat dacă sufletul lui Faust ar fi ajuns în iad. N-ar fi fost păcat de el. „Diavolul păcălit" de la urmă nu mi-a plăcut deloc, dat fiind că Mefisto era tot ce vrei în afara unui diavol prost, care ar fi putut fi dus de nas de niște îngerași nerozi. Mi se părea însă că Mefisto rămăsese păcălit într-un cu totul alt sens: el n-a obținut dreptul

său întărit în scris, ci Faust, acest tip nițel cam flușturatic și lipsit de caracter, și-a continuat înșelătoria pînă pe lumea cealaltă. E adevărat că acolo a ieșit la iveală infantilitatea sa, după părerea mea însă, *nu* merita să fie inițiat în marile mistere. I-aș mai fi acordat cu dragă inimă puțin purgatoriu! Problema reală o vedeam zăcînd în Mefisto, a cărui figură m-a impresionat adînc și în legătură cu care intuiam neclar o relație cu misterul Mumelor. În orice caz, Mefisto și marea inițiere finală au rămas pentru mine un eveniment minunat și tainic la hotarele lumii conștiinței mele.

Găsisem în cele din urmă confirmarea că mai existau sau mai existaseră totuși oameni care vedeau răul și puterea sa ce cuprindea întreaga lume și, mai mult decît atît, percepeau rolul enigmatic pe care-l joacă el în eliberarea oamenilor din beznă și suferință. Într-atît, Goethe a devenit pentru mine un profet. Dar nu-i puteam ierta că îl lichida pe Mefisto printr-un simplu artificiu, cu un *tour de passe-passe*[1], într-o clipită. Pentru mine asta era prea teologic, prea ușuratic și superficial, prea iresponsabil. Mi-a părut foarte rău că și Goethe căzuse victimă tendinței — atît de amăgitoare — de bagatelizare a răului.

Descoperisem în timpul lecturii că Faust fusese un fel de filozof și, cu toate că se îndepărtase de filozofie, era evident că învățase de la ea să fie deschis în fața adevărului. N-auzisem pînă atunci mai nimic de filozofie și mi se păru că întrevăd o nouă speranță. M-am gîndit că poate existau filozofi care reflectaseră la problemele ce mă frămîntau și deci m-ar fi putut lumina.

Întrucît în biblioteca tatălui meu nu se găseau filozofi — erau suspecți, pentru că gîndeau —, a trebuit să mă mulțumesc cu ediția a doua, din 1832, a *Dicționarului general al științelor filozofice* al lui Krug. M-am adîncit imediat în articolul despre Dumnezeu. El începea, spre nemulțumirea mea, cu o etimologie a cuvîntului „Gott" (Dumnezeu), care provenea „incontestabil" de la „gut" (bun) și care desemna *ens summum* sau *perfectissimum*[2]. Mai departe scria că nu se puteau dovedi nici existența lui Dumnezeu și nici caracterul înnăscut al ideii de Dumnezeu. Aceasta putea fi din capul locului în om, dacă nu *actu*[3], atunci măcar *potentia*[4]. În orice caz, „capacitatea noastră spirituală" trebuie deja să fi „atins

[1] Printr-o scamatorie (*n. t*).

[2] Ființa supremă *sau* cea mai desăvîrșită (*n. t.*).

[3] În mod efectiv, în realitate (*n. t.*).

[4] În mod potențial (*n. t.*).

un anumit grad de dezvoltare, înainte de a fi în stare să creeze o idee atît de sublimă".

Această explicație m-a surprins la culme. Mă întrebam: Ce se întîmplă oare cu acești „filozofi"? Este clar că nu-L cunosc pe Dumnezeu decît din auzite. Cu teologii lucrurile stau altfel; aceia măcar sînt siguri că Dumnezeu există, chiar dacă fac aserțiuni contradictorii despre El. Acest Krug se exprimă atît de întortocheat, dar reiese limpede că de fapt ar vrea să afirme că este suficient de convins de existența lui Dumnezeu. De ce n-o spune direct? De ce se preface a fi într-adevăr de părere că omul „produce" ideea de Dumnezeu și că e capabil de asta abia pe o anumită treaptă de dezvoltare? Din cîte știu, și sălbaticii, care hoinăreau goi prin pădurile lor, aveau astfel de idei. Iar ei doar nu erau „filozofi" care se așezau la masa de lucru pentru a „crea o idee de Dumnezeu". Nici eu încă n-am „creat o idee de Dumnezeu". Bineînțeles că Dumnezeu nu poate fi dovedit, căci cum ar putea de exemplu o molie care mănîncă lînă australiană să-i dovedească alteia că Australia există? Existența lui Dumnezeu nu depinde de dovezile noastre. Cum am ajuns eu oare la certitudinea mea că Dumnezeu există? Mi se povestiseră atîtea în această privință și totuși n-am putut crede în fond nimic. Nimic nu mă convinsese. Deci e sigur că nu de aici provine ideea mea. De fapt, nici nu era o idee sau rodul a ceva gîndit. Nu era așa ca și cum ți-ai fi imaginat și reprezentat un lucru și apoi l-ai fi crezut. De pildă, povestea cu „Domnul Isus" mi se păruse întotdeauna suspectă și n-am crezut-o niciodată cu adevărat. Totuși ea-mi fusese impusă mai mult decît „Dumnezeu" care era sugerat de obicei numai în fundal. Atunci de ce îmi era Dumnezeu ceva de la sine înțeles? De ce pretind acești filozofi că Dumnezeu ar fi o idee, un fel de presupunere arbitrară care poate fi „creată" sau nu, o dată ce El este la fel de evident precum e căderea unei cărămizi în capul cuiva?

Atunci mi-a devenit deodată clar că Dumnezeu era, cel puțin pentru mine, una dintre experiențele cele mai sigure și imediate. Doar nu inventasem acea poveste înfiorătoare cu catedrala. Din contră, ea mi-a fost impusă și am fost constrîns, cu cea mai mare cruzime, s-o gîndesc. Însă după aceea a pogorît asupra mea un har inefabil.

Am ajuns la concluzia că, în mod manifest, ceva nu era în regulă cu filozofii, căci aveau ideea ciudată că Dumnezeu este într-o oarecare măsură o ipoteză care putea fi discutată. Eram

deosebit de deziluzionat și din pricină că nu găseam nici o opinie și nici o explicație referitoare la acțiunile obscure ale lui Dumnezeu. Acestea ar fi fost, după părerea mea, demne de o atenție și o considerație filozofică specială. Ele constituiau cu adevărat o problemă care, din cîte înțelegeam eu, trebuia să le cadă cam greu teologilor. Dezamăgirea mea față de faptul că filozofii păreau să nici nu știe măcar despre asta era cu atît mai mare.

Am trecut de aceea la următorul articol, și anume la paragraful despre diavol. Dacă l-am concepe pe acesta — așa scria acolo — ca fiind inițial rău, atunci ne-am încîlci în contradicții evidente, deci am ajunge la un dualism. Așa că ar fi mai bine să presupunem că diavolul a fost creat inițial ca ființă bună și că l-a corupt abia orgoliul său. Spre marea mea încîntare, autorul arăta însă că această afirmație presupunea deja răul pe care voia să-l explice, și anume orgoliul. În rest, originea răului era „neexplicată și inexplicabilă", ceea ce pentru mine însemna: similar cu teologii, nici el nu vrea să mediteze la această problemă. Articolul despre rău și originea lui s-a dovedit la fel de needificator.

Această relatare în șuvoi continuu se referă la evoluții care, întrerupte de intervale mai lungi de timp, s-au întins pe mai mulți ani. Ele au avut loc exclusiv în personalitatea mea nr. 2 și erau strict secrete. Pentru aceste studii am folosit, fără a cere voie și numai în ascuns, biblioteca tatălui meu. Între timp, nr. 1 citea însă pe față toate romanele lui Gerstäcker[1], ca și traducerile în germană ale romanelor englezești clasice. Am început să citesc și literatură germană, în primul rînd clasicii, în măsura în care nu-mi deveniseră încă nesuferiți din cauza școlii și a explicațiilor inutil de laborioase pe care le dădea ea unor chestiuni care se înțelegeau de la sine. Citeam, în cantități mari și fără nici un plan, teatru, lirică, istorie, iar mai tîrziu lucrări de științe ale naturii. Lectura nu era numai interesantă, ci îmi oferea și o distracție și distragere binefăcătoare de la preocupările mele în calitate de nr. 2, care îmi pricinuiau într-un grad tot mai mare depresiuni, căci nu găseam pe tărîmul problemelor religioase decît uși închise, iar acolo unde acestea se deschideau oarecum întîmplător, mă loveam de decepții.

---

[1] Friedrich Gerstäcker (1816–1872), scriitor german, cunoscut mai ales prin romanele sale etnologice de călătorie și prin impresiile de călătorie, scrise ca urmare a celor patru călătorii efectuate de el în jurul lumii și a numeroaselor expediții de mai mică amploare (*n. t.*).

Ceilalți oameni păreau cu toții să trăiască într-adevăr pe altă lume decît mine. Mă simțeam complet singur cu certitudinile mele. Tare aș fi vorbit cu cineva despre ele, dar nu găseam nicăieri un punct de contact — ci, dimpotrivă, intuiam în ceilalți o uimire, o suspiciune, o teamă de a veni spre mine care mă lăsau fără grai. Asta mă deprima. Nu știam ce să cred: De ce nu trece nimeni prin experiențe asemănătoare cu ale mele? De ce nu scrie nimic despre ele nici în cărțile savante? Sînt singurul care are astfel de trăiri? De ce aș fi singurul? Nu m-am gîndit niciodată că aș fi putut fi eventual nebun, căci lumina și întunericul Domnului, deși îmi copleșeau simțirea, îmi păreau ca niște realități inteligibile.

„Singularitatea" în care am fost împins mi se părea amenințătoare, pentru că ea însemna izolare, și aceasta îmi era cu atît mai dezagreabilă, cu cît eram considerat țap ispășitor, pe nedrept, mai des decît mi-ar fi plăcut. De altfel, se întîmplase ceva la școală care avea să-mi lase o impresie durabilă. La orele de germană eram mai curînd mediocru, întrucît materia predată, mai ales gramatica — sintaxa germană —, nu mă interesa cîtuși de puțin. Eram leneș și mă plictiseam. Temele compunerilor mi se păreau de regulă anoste sau chiar stupide și compozițiile mele erau și ele în conformitate cu temele; fie superficiale, fie elaborate anevoios. Mă strecuram cu niște note mediocre, ceea ce îmi convenea, pentru că se potrivea cu tendința mea generală de a nu bate cumva la ochi, vrînd să scap cu orice preț de această „izolare blestemată în singularitate", în care eram împins din cele mai diverse părți. Simpatia mea se îndrepta spre băieții din familii nevoiașe care, ca și mine, veneau de nicăieri, și deseori chiar spre cei care erau mai puțin dotați, deși mă iritau adesea prostia și ignoranța lor. Îmi ofereau însă, pe de altă parte, avantajul dorit cu ardoare: în naivitatea lor, păreau a fi nebănuitori și nu observau nimic neobișnuit la mine. „Singularitatea" mea începu să-mi provoace treptat sentimentul neplăcut și neliniștitor că trebuia să posed însușiri respingătoare, mie inconștiente, care îi îndepărtau de mine pe profesori și colegi.

În mijlocul acestei situații a căzut ca o lovitură de trăsnet următoarea întîmplare: Ni se dăduse o temă de compunere care de data asta, în mod excepțional, mă interesa. Așa că m-am apucat cu zel de treabă și am făcut o lucrare care mi s-a părut îngrijită și reușită. Am sperat pentru ea măcar unul dintre primele locuri; nu primul, căci atunci n-aș mai fi trecut neobservat, dar unul din următoarele.

Profesorul nostru discuta lucrările întotdeauna în ordinea calității lor. Prima a fost a băiatului din fruntea clasei. Asta era în ordine. Au urmat compunerile celorlalți, și am așteptat zadarnic să-mi aud numele; el se încăpățîna să nu vină... „Doar nu e posibil, m-am gîndit, ca lucrarea mea să fie atît de slabă, încît să vină chiar după cele mai slabe. Ce s-a întîmplat? Sau, la urma urmei, sînt *hors concours*, deci sar iarăși în ochi și sînt izolat în modul cel mai dezagreabil?"

După ce au fost discutate toate lucrările, profesorul a făcut o pauză pentru a-și trage suflarea și apoi a spus:

— Mai am aici o compoziție, pe aceea a lui Jung. Este de departe cea mai bună și i-aș fi acordat locul întîi. Din păcate însă, e o înșelăciune. De unde ai copiat-o? Mărturisește adevărul!

M-am ridicat pe cît de indignat pe atît de furios și am strigat:

— N-am copiat-o, ci, dimpotrivă, mi-am dat toată silința să scriu o compunere bună!

Dar el a țipat la mine:

— Minți! Nu ești în stare să scrii o asemenea lucrare. Nimeni nu te crede. Așa că... de unde ai copiat-o?

Degeaba mi-am susținut nevinovăția. Profesorul a rămas imperturbabil și a răspuns:

— Ceva pot să-ți spun: Dacă aș ști de unde ai copiat-o, ai zbura din școală.

Și mi-a întors spatele. Colegii mei mi-au aruncat priviri pline de îndoială și am constatat cu groază că gîndeau: „Aha, deci așa stau lucrurile!" Protestele mele au rămas fără ecou.

Din clipa aceea m-am simțit stigmatizat, și toate căile care m-ar fi putut scoate din „singularitate" îmi erau tăiate. Dezamăgit și necăjit la culme, am jurat să mă răzbun pe profesor și dacă aș fi avut o ocazie s-ar fi putut întîmpla atunci ceva ca pe vremea dreptului celui mai tare. Cum Dumnezeu aș fi putut dovedi că nu copiasem lucrarea?

Am întors zile întregi în mintea mea această istorie pe toate fețele și am ajuns de fiecare dată din nou la concluzia că eram neputincios și la discreția unui destin orb și stupid, care mă califica drept mincinos și șarlatan. Mi s-au clarificat acum multe lucruri pe care înainte nu le înțelegeam, de exemplu cum de un profesor îi spusese tatei, care se interesase de comportamentul meu la școală: „Ah, e mediocru, dar își dă silința." Eram considerat destul de prost și de superficial, ceea ce în fond nu mă

deranja. Ce mă scotea însă din sărite era că mă credeau capabil de o fraudă, desfiinţîndu-mă astfel pe plan moral.

Tristeţea şi furia mea ameninţau să depăşească măsura, dar atunci s-a produs ceva ce mai remarcasem şi în trecut de cîteva ori: s-a făcut deodată linişte în mine, ca şi cum s-ar fi închis o uşă izolată fonic, despărţindu-mă astfel de o încăpere plină de zgomot. Era ca şi cum m-ar fi cuprins o curiozitate rece şi m-am întrebat: „Ce s-a petrecut oare aici? Eşti atît de agitat! Profesorul e cu siguranţă un prost, care nu-ţi înţelege felul de-a fi, adică mai bine zis îl înţelege la fel de puţin ca şi tine. De aceea este neîncrezător ca şi tine. Tu n-ai încredere nici în tine însuţi, nici în alţii, şi din această cauză te apropii de cei simpli, naivi şi uşor de citit în ei. Atunci cînd nu înţelegem, ne prăbuşim lesne într-o stare de agitaţie."

În lumina acestor consideraţii *sine ira et studio*[1] am fost frapat de analogia cu cealaltă reflecţie care mi se impusese atît de categoric cînd nu voiam să gîndesc pînă la capăt gîndul interzis. Este indubitabil că pe vremea aceea încă nu intuiam diferenţa dintre personalităţile nr. 1 şi nr. 2, ci revendicam şi lumea lui 2 drept lumea mea personală; şi totuşi exista în permanenţă un sentiment în fundal că în afară de mine însumi mai era implicat şi altceva — aşa de parcă m-ar fi atins o boare din universul stelelor şi al spaţiilor infinite sau de parcă un spirit ar fi păşit invizibil în cameră, unul care ar fi dispărut de mult în trecut şi totuşi ar fi prezent necontenit, pînă în viitorul îndepărtat, în atemporalitate. Peripeţii de acest gen erau învăluite în haloul unui *numen*[2].

Bineînţeles că pe vremea aceea nu m-aş fi putut exprima niciodată în acest fel, totuşi eu nu adaug acum nimic la starea de atunci a conştiinţei mele, ci încerc doar să luminez cu mijloacele de care dispun acum acea lume a penumbrelor.

Cîteva luni după evenimentul descris aici, colegii mei de clasă mi-au dat porecla „patriarhul Avraam". Nr. 1 n-a putut-o înţelege, considerînd-o prostească şi ridicolă. În străfundul fiinţei mele simţeam însă că mă nimerise întrucîtva. Toate aluziile la ceea ce se petrecea în adîncul meu îmi erau penibile, căci, cu cît citeam mai mult şi mă familiarizam mai bine cu lumea citadină, cu atît mi se amplifica senzaţia că toate elementele cu care luam eu acum cunoştinţă ca fiind realitate aparţineau altei ordini a lucrurilor

---

[1] Fără resentiment şi părtinire (*n. t.*).
[2] Voinţă divină, divinitate, putere, maiestate (*n. t.*).

decît acea imagine a lumii care crescuse o dată cu mine la țară, printre rîuri și păduri, printre animale și oameni, într-un sătuc scăldat în lumina soarelui — un sătuc peste care treceau vînturile și norii și care era învăluit în noapte adîncă, întunecată, umplută cu lucruri indefinibile. Nu era doar o localitate pe hartă, ci lumea lui Dumnezeu, astfel orînduită de El și plină de un tainic tîlc. Oamenii nu păreau a ști nimic, și chiar și animalele pierduseră oarecum simțul de a o percepe, ceea ce se putea vedea din privirile triste, pierdute ale vacilor și din cele resemnate ale cailor, din devotamentul cîinilor, care se cramponau de om, și chiar din apariția sigură de sine a pisicilor, care-și aleseseră casa și hambarul ca locuință și teren de vînătoare. Asemenea animalelor, și oamenii mi se păreau a fi inconștienți; ei priveau în jos pămîntul sau în sus copacii, pentru a vedea ce se putea utiliza și în ce scop; asemenea animalelor, ei se adunau în grup, se împerecheau și se luptau și nu vedeau că locuiau în cosmos, în lumea lui Dumnezeu, în eternitate, unde totul se naște și totul a și murit.

Iubeam toate animalele cu sînge cald fiindcă sînt înrudite îndeaproape cu noi și participă la ignoranța noastră. Le iubeam fiindcă au un suflet ca și noi și, din cîte credeam eu, le putem înțelege instinctiv. Ele trăiesc ca și noi, așa credeam eu, bucuria și tristețea, dragostea și ura, foamea și setea, frica și încrederea — toate conținuturile esențiale ale existenței, cu excepția vorbirii, a conștiinței ascuțite, a științei. Deși o admiram pe cea din urmă în manieră convențională, consideram că ea conținea posibilitatea unei distanțări și rătăciri de lumea lui Dumnezeu și a unei degenerări de care animalul nu era capabil. Animalele erau cei dragi și fideli, cei neschimbători și demni de încredere, în timp ce în oameni mă încredeam tot mai puțin.

Insectele nu erau animale „adevărate“, și vertebratele cu sînge rece alcătuiau doar o etapă intermediară, neapreciată în mod deosebit, pe drumul spre insecte. Ființele din această categorie erau obiecte de cercetare și colecție, simple curiozități, fiind stranii și extraomenești; ele constituiau manifestări ale unei vieți impersonale și erau înrudite mai curînd cu plantele decît cu oamenii.

Regnul vegetal marca începutul exprimării terestre a lumii lui Dumnezeu, ca un fel de comunicare directă. Era ca și cum am fi privit peste umărul Creatorului — care se credea neobservat — în vreme ce confecționa jucăriile și piesele de decor. În schimb, omul și animalele „adevărate“ erau părți ale lui Dumnezeu de-

venite independente. De aceea puteau să se deplaseze de bunăvoie și să-și aleagă reședințele, pe cînd lumea plantelor era legată necondiționat, la bine și la rău, de locul ei de amplasare. Ea nu exprima doar frumusețea, ci și ideile lumii lui Dumnezeu, fără vreo intenție sau abatere. Enigmatici erau în special pomii, care mi se păreau că întruchipează în mod direct sensul incomprehensibil al vieții. Pădurea era de aceea locul unde te simțeai cum nu se poate mai aproape de sensul cel mai profund și de activitatea care inspira fiori de groază.

Această impresie mi s-a reîntărit cînd am cunoscut catedralele gotice. Aici însă, infinitatea cosmosului și a haosului, a sensului și a lipsei de sens, a intenționalității impersonale și a legității mecanice era ascunsă în piatră. Ea conținea și era totodată misterul nemărginit al ființei, o chintesență a spiritului. Asta era ce percepeam în mod obscur ca fiind înrudirea mea cu piatra: natura divină în ambele, în materia moartă și în cea vie.

Pe vremea aceea n-aș fi fost în stare, după cum am spus deja, să-mi formulez simțirile și presimțirile într-un mod clar, căci ele aveau loc în personalitatea nr. 2, în timp ce eul meu activ și comprehensiv, nr. 1, rămînea pasiv și era absorbit în sfera „omului bătrîn", care aparținea veacurilor. Pe el și influența lui le trăisem într-un mod ciudat de nereflectat: cînd el era prezent, nr. 1 pălea pînă la inexistență, și cînd eul, care devenea în mare măsură identic cu nr. 1, stăpînea scena, „omul bătrîn" — dacă îmi mai aminteam de el — era un vis îndepărtat și ireal.

De la șaisprezece la nouăsprezece ani, ceața dilemei mele s-a ridicat încet. Drept consecință, starea mea sufletească depresivă s-a îmbunătățit și nr. 1 a ieșit tot mai clar în relief. Școala și viața citadină mă solicitau mult, iar știința mea tot mai amplă a impregnat sau a înlocuit treptat universul inspirațiilor pline de premoniții. Am început să urmăresc sistematic diferite probleme pe care le formulasem conștient. Am citit astfel o mică introducere în istoria filozofiei, cîștigînd o anumită privire de ansamblu asupra a tot ce se gîndise deja în acest domeniu. Am constatat, spre satisfacția mea, că numeroase din inspirațiile mele își aveau înrudirile istorice. Îndrăgeam mai cu seamă ideile lui Pitagora, Heraclit, Empedocle și Platon în ciuda lungimii întortocheate a argumentării socratice. Erau frumoase și academice ca o galerie de tablouri, dar puțin cam depărtate. Abia la Meister Eckhart[1] am

[1] Johannes Eckhart (Eckart, Eckehart) — (1260–1327), dominican german. Papa Ioan al XXII-lea i-a condamnat teoriile mistice și panteiste (*n. t.*).

simțit suflul vieții, fără să-l fi înțeles complet. Scolastica creștină mă lăsa rece, iar intelectualismul aristotelic al Sfîntului Toma mi se părea mai lipsit de viață decît un deșert de nisip. Îmi spuneam: „Vor cu toții să obțină cu forța, prin artificii logice, ceva ce n-au sesizat și ce nu cunosc cu adevărat. Vor să-și dovedească o credință, atunci cînd, de fapt, este vorba despre experiență!" Îmi lăsau impresia unor oameni care știau din auzite că există elefanți, fără ca ei înșiși să fi văzut vreunul vreodată. Acum încercau să demonstreze cu argumente că trebuie să existe astfel de animale din motive logice și să fie constituite așa cum sînt. Filozofia critică a secolului al XVIII-lea nu mi-a fost limpede la început, din rațiuni explicabile. Hegel m-a speriat prin limbajul său pe cît de obositor și de anevoios, pe atît de pretențios, limbaj pe care l-am privit cu o suspiciune nedisimulată. Mi se părea a fi unul din acei gînditori care erau ferecați între zidurile propriului edificiu de cuvinte și se mai și agitau în închisoarea lor, arborînd o mină plină de orgoliu.

Marea descoperire a cercetărilor mele a fost însă Schopenhauer. El era primul care vorbea despre suferința lumii care ne înconjoară vizibil și stăruitor, despre dezordine, pasiune, rău, pe care toți ceilalți de abia păreau să le ia în considerare și voiau să le rezolve întotdeauna în armonie și inteligibilitate. Iată în sfîrșit pe cineva care avea curajul să vadă că lucrurile nu stăteau chiar atît de bine pentru fundamentele universului. El nu vorbea nici despre o providență infinit de bună și atotînțeleaptă a creației, nici despre o armonie a devenitului[1], ci spunea clar că la baza procesului plin de suferințe al istoriei omenirii și a cruzimii naturii se afla o greșeală, și anume orbirea voinței care crease lumea. Consideram că asta se confirma prin observațiile mele anterioare asupra peștilor bolnavi și muribunzi, asupra vulpilor rîioase, a păsărilor moarte de frig sau de foame, a întregii tragedii nemiloase ce zăcea camuflată într-o poiană împodobită cu flori: rîme care sînt torturate de moarte de către furnici, insecte care se sfîrtecă reciproc bucățică de bucățică și așa mai departe. Dar și experiențele mele legate de om mă învățaseră orice altceva în afară de credința în originara bunătate omenească și în moralitate. Mă cunoșteam pe mine însumi suficient de bine pentru a ști că mă deosebeam numai gradat, ca să zic așa, de un animal.

---

[1] Sau o armonie a ceea ce a devenit — *eine Harmonie des Gewordenen* (*n. t.*).

Aprobam fără rezerve tabloul sumbru al lumii așa cum îl zugrăvea Schopenhauer, nu însă și modul său de a rezolva problema. Eram sigur că prin „voință" el se referea de fapt la Dumnezeu, la Creator și că pe Acesta Îl desemna drept „orb". Știind din experiență că pe Dumnezeu nu-L rănea nici o blasfemie, ci, dimpotrivă, chiar o putea provoca, pentru că El nu dorea numai latura luminoasă și pozitivă a omului, ci și întunecimile sale și opozițiile sale față de divinitate, concepția lui Schopenhauer nu mi-a pricinuit nici o supărare. O consideram a fi o judecată justificată prin fapte. Cu atît mai mult mă dezamăgea însă ideea lui că intelectul trebuie să opună voinței oarbe numai imaginea sa, pentru a o determina pe aceasta să se inverseze. Cum putea oare voința să vadă această imagine, o dată ce era oarbă? Și de ce, chiar de-ar fi putut s-o vadă, să fie incitată să se inverseze, de vreme ce imaginea i-ar arăta exact ceea ce voința dorea de fapt? Și ce e intelectul? El este o funcție a sufletului omenesc, nu o oglindă, ci o oglinjoară infinitezimală, pe care un copil o pune față în față cu soarele, așteptînd ca acesta să fie orbit de ea. Mi se părea complet inadecvat și rămînea o enigmă pentru mine cum de Schopenhauer putuse ajunge la o asemenea idee.

Am fost astfel determinat să-l studiez și mai temeinic, iar relația lui cu Kant m-a impresionat tot mai puternic. Am început deci să citesc operele acestui filozof, mai ales *Kritik der reinen Vernunft* (*Critica rațiunii pure*), cu mare bătaie de cap. Strădaniile mi-au fost recompensate, căci am crezut că am descoperit greșeala de bază din sistemul lui Schopenhauer: comisese păcatul fatal de a fi făcut o aserțiune metafizică, aceea de a ipostazia și califica un simplu *noumenon*, un „lucru în sine" (*Ding an sich*). Aceasta reieșea din teoria kantiană a cunoașterii, care a reprezentat pentru mine o iluminare mai mare, pe cît se poate, decît imaginea schopenhaueriană „pesimistă" despre lume.

Această dezvoltare filozofică s-a întins de cînd am împlinit șaptesprezece ani pînă departe, în perioada cît am studiat medicina. A avut drept consecință o transformare radicală a atitudinii mele față de lume și viață. Dacă înainte eram timid, temător, neîncrezător, palid, slab și de o sănătate aparent șubredă, acum mi s-a trezit o poftă imensă în toate privințele. Știam ce voiam și încercam s-o obțin. Am devenit, în mod vizibil, mai accesibil și mai comunicativ. Am descoperit că sărăcia nu era un dezavantaj și nici pe departe motivul principal al suferințelor și că fiii celor

bogați nu erau nicidecum în avantaj față de băieții săraci și prost îmbrăcați. Existau cauze mult mai adînci pentru fericire și nefericire decît cantitatea banilor de buzunar. Am cîștigat prietenii mai multe și mai bune decît vreodată pînă atunci. Am simțit pămîntul mai sigur sub picioare și am găsit chiar curajul de a vorbi deschis despre gîndurile și ideile mele. Asta a fost însă, după cum aveam să aflu din păcate foarte curînd, doar o neînțelegere, de care urma să mă căiesc. M-am lovit nu numai de uimire sau de batjocură, ci și de o respingere ostilă. Am descoperit, spre marea mea surprindere și neplăcere, că unii oameni mă considerau fanfaron și *blagueur*. S-a repetat și bănuiala de altădată că aș fi un impostor, chiar dacă într-o formă puțin diferită. A fost din nou vorba despre o temă de compoziție, care îmi stîrnise interesul. De aceea am scris lucrarea cu o grijă deosebită, dîndu-mi silința să-mi cizelez stilul la maximum. Rezultatul a fost doborîtor. „Asta-i lucrarea lui Jung, spuse profesorul; este de-a dreptul strălucitoare, dar atît de mult improvizată, încît se vede cît de puțină seriozitate și ce efort mic i s-au consacrat. S-o știi de la mine, Jung, cu această superficialitate n-o să răzbați în viață. Pentru asta este nevoie de seriozitate și conștiinciozitate, de muncă și osteneală. Uită-te la ce a scris D. N-are nimic din strălucirea ta, în schimb este cinstit, conștiincios și silitor. Iată drumul spre reușită în viață."

Mîhnirea mea n-a fost la fel de profundă ca prima dată, căci profesorul a fost totuși — *à contrecœur* — impresionat de compunerea mea și măcar n-a susținut că aș fi furat-o. Deși am protestat la reproșurile sale, am fost concediat cu remarca: „După *Ars poetica*, ce-i drept, poezia cea mai bună este aceea la care nu se simte efortul cu care a fost creată. Dar nu mă poți face să cred că asta-i valabil și în cazul lucrării tale. Ea a fost doar aruncată pe hîrtie cu ușurință și fără nici o strădanie."

Erau, după cum știam, cîteva idei bune în ea, asupra cărora însă profesorul nici măcar nu s-a oprit.

Cu toate că acest incident m-a revoltat, suspiciunile în rîndul colegilor mei erau cele care mă atingeau mai serios, pentru că amenințau din nou să mă azvîrle în izolarea și depresiunea mea de odinioară. Mi-am bătut capul tot întrebîndu-mă prin ce mi-am putut atrage astfel de calomnieri. În urma unor investigații prudente, am aflat că eram privit cu neîncredere, deoarece făceam adesea remarci sau aluzii la lucruri pe care doar nici n-aveam cum să le știu; așa, de pildă, îmi dădeam aere că aș înțelege ceva din Kant

și Schopenhauer sau din paleontologie, pe care nici nu le „făceam“ la școală. Aceste constatări surprinzătoare mi-au arătat că de fapt toate problemele arzătoare nu țineau de viața cotidiană, ci, asemenea primului meu secret, de lumea lui Dumnezeu, despre care era mai cuminte să se tacă.

M-am ferit de atunci încolo să menționez aceste subiecte „ezoterice“ în prezența colegilor mei, iar printre adulți nu știam pe nici unul cu care aș fi putut discuta, fără a trebui să mă tem că voi fi considerat un lăudăros și un impostor. Ce mi se părea cel mai penibil aici era împiedicarea și paralizarea încercărilor mele de a depăși în mine separarea dintre cele două lumi. Tot mereu se iveau întîmplări care mă scoteau din existența mea obișnuită, cotidiană și mă împingeau în „lumea lui Dumnezeu“, cea infinită.

Expresia „lumea lui Dumnezeu“, care sună sentimental pentru anumite urechi, n-avea pentru mine cîtuși de puțin acest caracter. „Lumii lui Dumnezeu“ îi aparținea tot ce era „supraomenesc“ — lumina orbitoare, tenebrele abisale, apatia rece a infinitului în timp și spațiu și grotescul lugubru al lumii iraționale a hazardului. „Dumnezeu“ era pentru mine tot, numai înălțător și reconfortant, nu.

IV

Pe măsură ce creșteam eram întrebat tot mai frecvent de părinții mei și de alți oameni ce voiam să devin în fond. N-aveam idei clare în această privință. Interesele mele mă solicitau în direcții diferite. Pe de o parte, mă atrăgeau puternic științele naturii cu adevărul lor bazat pe fapte, pe de altă parte, eram fascinat de tot ce avea un raport cu istoria comparată a religiilor. Cele care-mi stîrneau curiozitatea în mod deosebit erau, în primul caz, zoologia, paleontologia și geologia, în celălalt — arheologia greco-romană, egipteană și preistorică. E drept că atunci mi-era necunoscut cît de mult corespundea naturii mele duble această selecție a unor discipline dintre cele mai diverse: la științele naturii mă satisfăcea realitatea concretă cu stadiile ei istorice preliminare, la știința religiilor — problematica spirituală, în care intra și filozofia. În cazul celei dintîi, îmi lipsea factorul semnificației, la cea din urmă, empirismul. Științele naturii corespundeau în mare măsură cerințelor spirituale ale personalității nr. 1; disciplinele umaniste, ale spiritului, respectiv cele istorice, reprezentau în schimb un învățămînt intuitiv binefăcător pentru nr. 2.

Mult timp nu m-am putut orienta în această situație contradictorie. Am observat că unchiul meu, bărbatul cel mai în vîrstă din familia mamei mele, care era preot la Saint Alban din Basel și purta printre rude porecla „Isemännli“[1], mă împingea ușurel spre teologie. Nu-i scăpase cu ce atenție neobișnuită urmăream conversația la masă, atunci cînd discuta o problemă de specialitate cu vreunul dintre fiii săi, care erau cu toții teologi. Nu eram deloc sigur că, în definitiv, nu existau teologi care să fie în legătură mai directă cu înălțimile amețitoare ale universității, știind deci mai multe decît tata. Aceste discuții la masă nu mi-au creat însă impresia că îi preocupau experiențe reale sau chiar unele ca ale mele, ci se analizau exclusiv dogme biblice, care mă făceau să mă simt foarte jenat din cauza numeroaselor povești cu miracole puțin credibile.

Cît am mers la liceu am avut voie să mănînc în fiecare joi la prînz la acest unchi al meu. Nu i-am fost însă recunoscător numai pentru asta, ci și pentru avantajul unic că la masa lui îmi era permis să asist uneori la o conversație matură, inteligentă și intelectuală. A fost un mare eveniment pentru mine să constat că exista așa ceva, căci în anturajul meu nu auzisem niciodată pe nimeni întreținîndu-se asupra unor subiecte savante. Încercam uneori să discut cu tata, dar mă întîmpinau de fiecare dată o nerăbdare de neînțeles și o atitudine defensivă plină de teamă. Abia cîțiva ani mai tîrziu am priceput că sărmanul meu tată nu îndrăznea să gîndească, întrucît era chinuit de îndoieli lăuntrice. Încerca să fugă de el însuși și de aceea insista în credința oarbă pe care trebuia s-o cîștige printr-o luptă aprigă cu sine, constrîngînd-o printr-un efort disperat să vină și neputînd s-o recepționeze ca pe un har.

Unchiul meu și verii mei puteau discuta cu calm dogmele religioase, de la Părinții Bisericii pînă la teologia cea mai recentă. Păreau bine împlîntați în siguranța unei ordini de la sine înțelese a lumii. Numai că aici numele de Nietzsche nu se pronunța absolut deloc, iar cel al lui Jacob Burckhardt era rostit doar cu o apreciere reticentă. Burckhardt era numit „liberal“, „puțin prea liber cugetător“ și astfel se sugera că el se afla într-o poziție cam strîmbă față de ordinea eternă a lucrurilor. Eram conștient de faptul că unchiul meu nu bănuia cît de mult mă îndepărtasem eu de teologie și îmi părea foarte rău că trebuia să-l dezamăgesc. Însă

---

[1] Omulețul de fier (*n. t.*).

pe-atunci n-aș fi cutezat nici în ruptul capului să-i expun frămîntările mele, fiindcă știam prea bine ce catastrofă imensă ar fi rezultat de aici pentru mine. N-aș fi avut cum să mă apăr. Din contră, personalitatea nr. 1 cîștiga în mod hotărît teren, pe măsură ce se lărgeau și cunoștințele mele, ce-i drept încă sărăcăcioase, din domeniul științelor naturii, care erau total impregnate cu materialismul științific al epocii. Ea era ținută numai cu greu în șah de către mărturia istoriei și de către *Critica rațiunii pure*, pe care nimeni în juru-mi nu părea s-o înțeleagă. Deși teologii mei îl menționau pe Kant pe un ton elogios, principiile lui erau aplicate doar la punctul de vedere advers, nu și la cel propriu. Nici la asta nu ripostam în nici un fel.

În consecință, am început să mă simt tot mai jenat cînd urma să mă așez la masă cu unchiul și familia sa. Joile au devenit niște zile negre din cauza conștiinței mele de obicei încărcate. Mă simțeam tot mai puțin în largul meu în acest climat de siguranță și destindere socială și spirituală, deși tînjeam după picăturile stimulării intelectuale, care acolo mai cădeau ocazional. Mi se părea că sînt necinstit și ticălos. Trebuia să-mi mărturisesc mie însumi: „Da, ești un impostor, minți și înșeli oamenii care îți vor binele. Nu-i vina lor că trăiesc într-o lume a securității sociale și spirituale, că nu știu nimic despre sărăcie, că religia lor este totodată și profesia lor remunerată și că, în mod evident, nu-și fac probleme cum de chiar Dumnezeu poate să smulgă un om din ordinea propriei sale lumi spirituale și să-l condamne la blasfemie. Eu n-am posibilitatea să le explic. Trebuie deci să iau asupra mea această povară și să învăț să o suport.“ Este adevărat însă că nu-mi prea reușise pînă atunci.

Ascuțirea conflictului moral din mine a avut drept consecință că nr. 2 mi-a devenit tot mai dubios și neplăcut — o realitate pe care nu mi-am mai putut-o ascunde mult timp. Am încercat să anihilez personalitatea nr. 2, dar nu am izbutit. Chiar dacă o puteam uita la școală și în prezența colegilor mei, precum și în timpul studiului științelor naturii cînd ea se eclipsa, de îndată ce eram singur acasă sau în natură, Schopenhauer și Kant îmi reapăreau cu violență în minte și, o dată cu ei, marea „lume a lui Dumnezeu“. Cunoștințele mele în domeniul științelor naturii își găseau și aici un loc și umpleau vastul tablou cu culori și forme. Nr. 1 însă și preocupările sale în legătură cu alegerea unei profesii se scufundau, ca un episod neînsemnat din anii nouăzeci ai secolului al XIX-lea, dispărînd sub orizont. Cînd mă reîntorceam

din călătoria mea în veacuri, eram copleșit ca de o stare de mahmureală. „Eu“, adică nr. 1, trăia acum și aici și trebuia să-și facă, mai devreme sau mai tîrziu, o idee despre ce profesie avea să îmbrățișeze.

Tata a stat de cîteva ori serios de vorbă cu mine: puteam alege orice studiu, dar, dacă era să-i urmez sfatul, atunci mai bine nu teologia. „Poți să devii orice, numai teolog nu!“ Exista încă de pe-atunci ca un fel de înțelegere tacită între noi că anumite lucruri se puteau spune și face fără comentarii. Nu-mi ceruse de pildă niciodată să-i explic de ce trăgeam chiulul cît puteam de mult de la biserică și nu mai participam niciodată la împărtășanie. Cu cît mă îndepărtam mai tare de Biserică, cu atît mă simțeam mai ușurat. Nu duceam decît lipsa orgii și a coralului, nici gînd însă pe cea a „comunității parohiale“. Această expresie nu însemna absolut nimic pentru mine, nu-mi puteam imagina nimic prin ea; căci oamenii care, din obișnuință, mergeau cu regularitate la biserică mi se păreau a avea între ei mai puțină „comuniune“ sau „comunitate“ și a forma și mai puțin o „comunitate“ decît „laicii“. E drept că aceștia din urmă erau mai puțin virtuoși, erau însă niște oameni mult mai drăguți, cu sentimente naturale, erau mai prietenoși și mai veseli, mai calzi și mai cordiali.

L-am putut liniști pe tata că nu voiam cu nici un chip să devin teolog. Oscilam, nehotărît, între științele naturii și cele umaniste. Ambele mă atrăgeau năvalnic. A început să-mi fie însă clar că nr. 2 nu avea un *pied-à-terre*[1]. În el eram eliberat de orice Acum și Aici; în el mă simțeam ca un ochi în cosmosul cel cu mii de ochi, însă incapabil de a mișca din loc pe pămînt chiar și o pietricică. Nr. 1 se revolta împotriva lui: el voia să acționeze și să fie eficace, dar se găsea într-o dilemă momentan insolubilă. Era evident că trebuia să am răbdare, să aștept pentru a vedea ce se va întîmpla. Cînd mă întreba pe-atunci cineva ce voiam să devin, obișnuiam să spun: filolog, prin care, în taină, îmi imaginam arheologie asiriană și egipteană. În realitate, studiam însă științele naturii și filozofia în orele mele de răgaz și mai cu seamă în timpul vacanțelor pe care le petreceam cu mama și cu sora mea acasă. Vremurile cînd fugeam la mama și mă lamentam: „Mă plictisesc, nu știu ce să fac!“ trecuseră de mult. Vacanța era de fiecare dată perioada anului cînd mă puteam întreține cu mine

[1] Locuință provizorie, ocupată numai în treacăt (*n. t.*).

însumi. În plus, tata era atunci plecat, cel puțin vara, pentru că își petrecea concediul aproape cu regularitate în Sachseln[1].

Doar o dată s-a întîmplat să fac și eu o călătorie în timpul vacanței. Aveam paisprezece ani, cînd medicul nostru mi-a prescris o cură la Entlebuch[2], din cauza sănătății mele șubrede și a apetitului meu instabil. Am fost pentru prima dată atunci singur printre adulți străini, instalat în casa preotului catolic. A reprezentat pentru mine o aventură înfricoșătoare și fascinantă deopotrivă. Pe preot abia dacă l-am văzut, iar menajera lui era o persoană cam posacă și bățoasă, dar în rest nicidecum neliniștitoare. Nu s-au petrecut lucruri amenințătoare. Eram sub supravegherea unui medic de țară bătrîn, care conducea un soi de hotel-sanatoriu pentru convalescenți de tot felul. Era o societate pestriță din toate punctele de vedere: oameni de la țară, mici funcționari și negustori și cîțiva oameni cultivați din Basel, printre care un *dr. phil.*, un chimist. Și tatăl meu era *dr. phil.*, dar era filolog și lingvist. Chimistul era însă pentru mine o noutate extrem de interesantă, un om de știință, cineva care poate că înțelegea chiar secretele pietrelor! Era un bărbat tînăr, care mă învăța să joc crochet, dar nu-și divulga nimic din știința lui (probabil imensă); eram prea timid, prea stîngaci și mult prea neștiutor ca să-i pun întrebări. Îl admiram însă ca pe primul cunoscător al misterelor naturii (sau cel puțin al unei părți a lor) pe care-l vedeam cu ochii mei, în carne și oase. Ședea la aceeași masă ca și mine, mînca aceleași feluri de mîncare ca și mine și schimba chiar din cînd în cînd cîteva vorbe cu mine. Mă simțeam ridicat în sfera mai înaltă a adulților. Înălțarea mea în rang a fost confirmată și prin permisiunea care mi s-a dat de a participa la excursiile pacienților. Cu ocazia unei astfel de ieșiri am vizitat o distilerie și am fost invitați la o degustare; a fost o împlinire textuală a versurilor clasice:

Nun aber naht sich das Malör,
Denn dies Getränke ist Likör...[3]

fiindcă diferitele păhărele m-au „inspirat" și înflăcărat într-atît, încît m-am simțit transpus într-o stare de spirit nouă și neașteptată

---

[1] La marginea lacului Sarnen, în cantonul Obwald (*n. t.*).

[2] O vîlcea în cantonul Lucerna (*n. t.*).

[3] „Acum se apropie-ncurcătura / Căci lichior este băutura." Citat din *Die Jobsiade*, de umoristul clasic german Wilhelm Busch (1832–1908) — (*n. t.*).

pentru mine: nu mai existau nici un interior și exterior, nici un „eu" și „ceilalți", nici un nr. 1 și nr. 2, nici o prudență și anxietate. Pămîntul și cerul, lumea și tot ce mișcă, se învîrtește, se ridică sau cade deveniseră una. Mă îmbătasem — și eram plin de rușine și de o beatitudine triumfătoare în același timp. Parcă m-aș fi înecat într-o mare de meditații fericite și m-aș fi cramponat, ca urmare a mișcării violente a mării învolburate, cu ochii, mîinile și picioarele de toate obiectele solide, pentru a-mi păstra echilibrul pe strada unduitoare și între case și pomi ce se înclinau. Minunat, m-am gîndit, numai că din nefericire nițeluș prea mult. Întîmplarea a avut un sfîrșit cam jalnic, rămînînd totuși o descoperire și o intuire a frumuseții și sensului, pe care le stricasem, din păcate, numai din cauza prostiei mele.

La capătul sejurului meu a venit tata să mă ia și m-a dus la Lucerna, de unde — ce fericire! — ne-am suit la bordul unui vas cu aburi. Nu văzusem încă niciodată așa ceva. Nu mă săturam privind cum funcționa motorul cu aburi și deodată s-a anunțat că am ajuns la Vitznau. Mai sus de localitate se afla un munte înalt și tata mi-a explicat că era Rigi-ul și că exista un tren, și anume o cale ferată cu cremalieră, care mergea pînă acolo. Ne-am dus la o gară mică unde am văzut cea mai ciudată locomotivă de pe lume, cu cazanul cu aburi stînd în sus, dar pus strîmb. În vagon, chiar și locurile pe care te așezai erau strîmbe. Tata mi-a vîrît un bilet în mînă și mi-a spus: „Poți să urci acum singur pînă pe vîrf. Eu rămîn aici, fiindcă e prea scump pentru amîndoi. Ai grijă să nu cazi."

Îmi pierise glasul de fericire. Acest munte puternic, atît de înalt, cum nu mai văzusem pînă atunci nimic asemănător, și atît de aproape de munții de foc ai copilăriei mele deja de mult trecute! Eram, într-adevăr, mai-mai un bărbat în toată legea. Îmi cumpărasem pentru această călătorie un baston din bambus și o caschetă englezească de jocheu, așa cum i se cuvine unui călător prin lumea largă, și acum... eu, pe acest munte imens! Nu mai știam care dintre noi era mai mare, eu sau muntele. Locomotiva minunată mă propulsa, cu suflu-i viguros, hurducăind, către înălțimi amețitoare, unde privirilor mele li se deschideau adîncimi și depărtări tot mereu noi, și în cele din urmă m-am trezit pe pisc, înconjurat de un aer nou, rarefiat, care îmi era necunoscut, străin, m-am trezit într-o imensitate de neimaginat: „Da, mă gîndeam, aceasta este lumea, lumea mea, lumea propriu-zisă, misterul unde nu există profesori, școală, întrebări fără de răspuns, unde *ești*,

fără să întrebi." Mergeam cu grijă pe poteci, căci peste tot se aflau prăpăstii adînci. Era solemn, trebuia să fii politicos și liniștit, căci te găseai în lumea lui Dumnezeu. Aici, ea era întruchipată, era prezentă fizic. A fost cadoul cel mai prețios și bun pe care mi l-a făcut tata vreodată.

Impresia a fost atît de profundă, încît amintirea a ceea ce s-a întîmplat ulterior s-a șters complet. Dar și nr. 1. ieșise la socoteală în această excursie, și impresiile sale au rămas vii pe parcursul celei mai mari părți a vieții mele. Mă vedeam adult și independent, cu o pălărie tare, neagră și un baston costisitor, șezînd pe terasa din fața unuia din hotelurile de lux copleșitoare, impozante, extraordinar de distinse din Lucerna, de pe chei; sau într-una din grădinile splendide din Vitznau, stînd la o măsuță acoperită cu o față de masă albă, sub o marchiză luminată de strălucirea soarelui dimineții, bîndu-mi cafeaua și mîncînd cornulețe unse cu unt galben ca aurul și cu diferite soiuri de dulceață și făurind în acest timp tot felul de planuri de excursii pentru întreaga și lunga zi de vară care mă aștepta. După ce-mi terminam cafeaua, mă îndreptam calm, fără grabă și agitație, cu pas domol, către un vas cu aburi, care ducea în direcția Gotthard, la poalele acelor munți uriași, care sînt acoperiți în partea de sus cu ghețari scînteietori.

Timp de multe decenii, această imagine produsă de fantezia mea mi-a revenit adesea cînd, obosit după muncă multă, căutam un „punct de repaus". În realitate, deși mi-am tot promis această minunăție, nu m-am ținut niciodată de cuvînt.

Această primă călătorie conștientă a mea a fost urmată un an sau doi mai tîrziu de o alta. Am avut voie să-l vizitez pe tata, care-și petrecea vacanța în Sachseln. Am aflat de la el vestea impresionantă că se împrietenise cu preotul catolic de acolo. Mi s-a părut un act de o cutezanță colosală și am admirat în tăcere curajul tatălui meu. Am vizitat acolo Flüeli, sihăstria și moaștele fericitului frate Klaus, de curînd beatificat. Mă întrebam de unde știau catolicii că fratele Klaus ar fi fericit. Oare mai apărea prin împrejurimi și le-o spusese oamenilor? Am fost profund tulburat de *genius loci*, de spiritul locului, și am putut nu numai să-mi imaginez posibilitatea unei astfel de vieți închinate Domnului, ci chiar s-o înțeleg — cu un fior lăuntric și o întrebare, la care nu cunoșteam nici un răspuns: cum puteau suporta soția și copiii săi faptul că bărbatul și tatăl lor era un sfînt, cînd tocmai anumite greșeli și lipsuri erau ceea ce făcea ca tatăl meu să-mi fie deosebit

de drag? Mă gîndeam: „Oare cum se putea trăi împreună cu un sfînt?" Evident că asta n-a fost nici pentru el posibil și de aceea a trebuit să devină pustnic. Oricum, de la celula lui pînă la el acasă nu era prea departe. Această idee nici nu mi s-a părut atît de rea: să-mi știu familia într-o casă, iar eu să am într-un alt pavilion, ceva mai încolo, o mulțime de cărți și o masă de scris și un foc arzînd deschis, în care să coc castane și pe care să pun oala mea cu supă pe un trepied. În calitate de sihastru sfînt nici n-ar mai trebui să mă duc la biserică, ci aș avea capela mea personală.

De la Flüeli am mai mers o bucată de drum în sus, pierdut printre gînduri ca printre meandrele unui vis, și tocmai mă pregăteam să cobor, cînd din stînga a răsărit silueta mlădioasă a unei fete tinere. Era îmbrăcată în portul locului, avea o față drăguță și m-a salutat din ochii ei albaștri prietenoși. Ca și cum ar fi fost de la sine înțeles, am pornit-o împreună la vale. Era aproximativ de-o vîrstă cu mine. Întrucît nu cunoșteam alte fete în afara verișoarelor mele, m-am simțit oarecum stingher, neștiind cum să vorbesc cu ea. Am început de aceea să-i explic șovăitor că mă aflam acolo în vacanță, pentru cîteva zile, că învățam la liceul din Basel și voiam să studiez mai tîrziu la universitate. În timp ce vorbeam, am fost cuprins de un simțămînt ciudat de „fatalitate". „Ea a apărut, m-am gîndit, chiar în acest moment; merge atît de firesc alături de mine, ca și cum am fi făcuți unul pentru celălalt." Am privit-o dintr-o parte și am văzut pe fața ei o expresie ca de sfială și admirație, care mă făcu să mă simt jenat și într-un fel mă atinse. Era oare posibil ca aici să mă pîndească un destin? Este pură coincidență că o întîlnesc? O țărăncuță — să fie oare posibil? E catolică, dar poate că preotul ei este același cu cel cu care s-a împrietenit tata. Ea nici măcar nu știe cine sînt. N-aș putea, oricum, să vorbesc cu ea despre Schopenhauer și negarea voinței, nu-i așa? Nu pare a fi cîtuși de puțin înfricoșătoare. Poate că preotul ei nu este iezuit, unul din popii ăia periculoși. Nu pot nici să-i spun că tatăl meu e preot reformat, căci ar putea să se sperie sau să se simtă jignită. Și nici să-i turui, colac peste pupăză, despre filozofie și despre diavolul care este mai important decît Faust și pe care Goethe l-a simplificat grosolan, cu atîta nepăsare — nu, este exclus! Ea se află în îndepărtata țară a inocenței, iar eu am căzut în realitate, în splendoarea și cruzimea creației. Cum ar putea suporta așa ceva? Între noi stă un zid de nepătruns. Nu există și nu are voie să existe nici un fel de înrudire.

Cu tristețe în suflet, m-am retras în mine însumi și am dat conversației o altă întorsătură. Nu coboară spre Sachseln? Vremea este frumoasă; ce vedere superbă etc.

Privită din afară, această întîlnire a fost total lipsită de importanță. Dar văzută din interior, a avut o greutate atît de mare, încît m-a preocupat zile în șir și a rămas pentru totdeauna și de neclintit în memoria mea, ca un monument la margine de drum. Eram pe atunci încă în acea stare copilărească în care viața e alcătuită din evenimente disparate, necorelate între ele. Căci cine ar putea descoperi firul destinului care duce de la fratele Klaus la fata cea drăguță?

Epoca aceea a fost plină de conflicte de idei. Schopenhauer și creștinismul, pe de o parte, nu reușeau să se armonizeze, iar pe de altă parte, nr. 1 voia să se elibereze de sub presiunea sau melancolia personalității nr. 2. Nu nr. 2 era deprimat, ci nr. 1 atunci cînd își amintea de nr. 2. Or, s-a întîmplat tocmai în această perioadă ca din ciocnirea contrariilor să se nască prima fantezie sistematică a vieții mele. Își făcu apariția bucățică după bucățică și avu originea, din cîte-mi amintesc, într-o trăire care mă tulburase profund.

Era într-o zi cînd o furtună din nord-vest provocă valuri înspumate pe Rin. Drumul meu spre școală ducea de-a lungul lui. Deodată am văzut venind dinspre nord o corabie cu o mare velă pătrată, mergînd înaintea furtunii în sus pe Rin — un eveniment complet nou pentru mine: O navă cu pînze pe Rin! Asta îmi înaripă imaginația. Dacă în locul fluviului cu ape repezi s-ar afla acolo un lac care ar acoperi întreaga Alsacie! Atunci am avea nave cu vele și vase mari cu aburi. Atunci Basel ar fi un oraș portuar. Atunci am fi ca și la mare! Atunci totul ar fi altfel și noi am trăi ca într-o altă vreme și într-o altă lume. Atunci n-ar exista nici liceu, nici drum lung spre școală, iar eu aș fi adult și mi-aș organiza singur viața. Din lac s-ar ridica o colină stîncoasă, legată de uscat printr-o limbă îngustă de pămînt, tăiată de un canal lat, peste care duce un pod de lemn pînă la o poartă flancată de turnuri, o poartă care se deschide spre un orășel medieval, construit pe versante. Pe stîncă se găsește o fortăreață, cu un donjon înalt, un foișor. Era casa mea. Nu existau înăuntru săli mari sau vreun semn de fast. Încăperile erau mai curînd mici și lambrisate simplu, biblioteca — extraordinar de atrăgătoare; se putea găsi în ea tot ce merita să fie cunoscut. Exista și o colecție de arme, iar basti-

oanele erau înzestrate cu tunuri impunătoare. În mica cetate se afla și o garnizoană formată din cincizeci de indivizi înarmați. Orășelul avea cîteva sute de locuitori, fiind guvernat de către un primar și un consiliu al bătrînilor. Eu eram arbitrul care se făcea văzut doar rareori, eram *juge de paix* și consilier. Orășelul avea pe partea dinspre uscat un port, în care era acostată nava mea cu două catarge, echipată cu mai multe tunuri mici.

Secretul donjonului, pe care-l știam numai eu, era *nervus rerum* și totodată *raison d'être* ale acestui întreg aranjament. Gîndul mă lovise ca un șoc. Căci în turn se întindea, din vîrf și pînă la bolta pivniței, o coloană din cupru sau un cablu metalic gros, care se despărțea sus în firișoare foarte fine, ca niște crenguțe, asemenea coroanei unui copac sau — și mai bine — ca un rizom cu toate rădăcinuțele sale orientate în sus, ridicîndu-se în aer. Ele trăgeau din aer un anume „ceva" inimaginabil, care era dirijat înspre pivniță prin coloana de cupru de grosimea unui braț de om. Acolo aveam o aparatură la fel de inimaginabilă, un soi de laborator, în care fabricam aur, și anume din acea substanță secretă pe care o extrăgeau din aer rădăcinile de cupru. Era într-adevăr un *arcanum*[1] despre a cărui natură nu-mi făceam sau nu-mi puteam face o idee. Nu-mi imaginam nici natura procesului de transformare. Peste ceea ce se petrecea în acest laborator, fantezia mea trecea cu tact sau, mai curînd, cu un soi de sfială. Exista ca un fel de interdicție internă: să nu privești cu precizie și nici să nu privești la ceea ce se extrăgea din aer. De aceea domnea o jenă tăcută, cum spune Goethe despre „Mume": *Von ihnen sprechen ist Verlegenheit.*[2]

„Spiritul" era pentru mine, bineînțeles, ceva inefabil, dar în fond nu se deosebea esențial de aerul foarte rarefiat. Ceea ce sugeau rădăcinile și transmiteau trunchiului era un fel de esență spirituală, care devenea vizibilă jos în pivniță sub forma unor monede de aur finisate. Nu era în nici un caz doar un simplu truc de magician, ci un secret al naturii venerabil și de o importanță vitală, care-mi fusese împărtășit — nu știu cum — și pe care nu numai că trebuia să nu-l divulg consiliului bătrînilor, ci trebuia să mi-l tăinuiesc întrucîtva chiar și mie însumi.

Drumul meu lung și plictisitor spre școală începu să se scurteze într-un mod binevenit. Nici nu ieșeam bine din clădirea

---

[1] Secret, lucru ascuns, tainic (*n. t.*).

[2] *Vorbim de ele în perplexitate*, Goethe, *Faust II*, actul I, „Galerie întunecată", versul 6215, Editura Univers, București, 1983, trad. de Ștefan Aug. Doinaș (*n. t.*).

școlii și mă și trezeam în cetate, unde erau în curs diferite operațiuni de transformare, se țineau ședințe de consiliu, se judecau răufăcători, se aplanau litigii și se trăgea cu tunul. Corabia se pregătea de plecare, se ridicau pînzele, vasul era cîrmit cu prudență afară din port, datorită unei brize ușoare, pentru ca apoi, făcîndu-și apariția de după stînci, să navigheze împotriva unui vînt puternic dinspre nord-vest. Și iată, așa ajungeam deodată acasă, de parcă nu s-ar fi scurs decît puține minute. Ieșeam atunci din reveria mea, ca dintr-o trăsură care m-ar fi adus acasă fără nici o greutate. Această îndeletnicire extrem de plăcută a durat cîteva luni, pînă ce m-am săturat de ea. Apoi, fantezia aceasta a mea mi se păru stupidă și ridicolă. În loc de a visa, am început să construiesc, din pietricele și argilă folosite pe post de mortar, cetăți și locuri ingenios fortificate, pentru care mi-a servit drept model fortăreața Hüningen, care pe vremea aceea era conservată încă în toate detaliile. Am studiat în același timp toate planurile de fortificații ale lui Vauban[1] de care am putut face rost și în scurt timp am fost la curent cu toate denumirile tehnice. După Vauban m-am adîncit și în studiul metodelor moderne de fortificație de orice tip și am încercat, cu mijloacele mele limitate, să le imit arta. Această preocupare mi-a umplut orele de răgaz timp de peste doi ani, perioadă în care mi s-a accentuat înclinația spre studiul naturii și spre lucrurile concrete, în detrimentul personalității mele nr. 2.

Atîta vreme cît știam așa de puțin despre lucrurile reale, consideram că nici n-avea rost să meditez asupra lor. A fantaza poate oricine, dar a ști cu adevărat este o altă treabă. Mi s-a permis să mă abonez la o revistă de științe ale naturii, pe care am citit-o cu un interes plin de pasiune. Căutam și adunam fosilele pe care le găseam în munții noștri Jura și toate mineralele accesibile, precum și insecte, apoi oase de mamut și oseminte de om, primele din niște gropi de pietriș din cîmpia Rinului, celelalte dintr-o groapă comună de lîngă Hüningen, datînd din anul 1811. Plantele mă interesau și ele, însă nu din punct de vedere științific. Dintr-un motiv care nu-mi era foarte clar, mă simțeam atras de ele, avînd și sentimentul că n-ar fi trebuit să fie rupte și uscate. Erau ființe care trăiau și nu căpătau un sens decît lăsate să crească și să înflorească — un tîlc ascuns, enigmatic, un gînd de-al Domnului. Trebuiau privite cu respect, contemplate cu mirare filozofică. Deși

---

[1] Sébastien Le Prestre de Vauban (1633–1707), mareșal al Franței; numit în 1678 comisar general al fortificațiilor, a perfecționat apărarea orașelor (*n. t.*).

ceea ce biologia avea de spus despre ele era interesant, nu asta reprezenta esențialul. Nu parveneam să sesizez clar ce era acest esențial. În ce raport, de pildă, se găseau plantele față de credința creștină sau de negarea voinței? Îmi era inexplicabil. Aparțineau în mod evident stării divine a inocenței, pe care era mai bine să nu o tulburi. În contrast cu ele, insectele erau plante denaturate, flori și fructe care își permiseseră să se tîrască de colo-colo pe un soi ciudat de picioare sau de catalige și să zboare cu aripi, de parcă ar fi avut niște petale sau sepale, pentru a-și îndeplini rolul de dăunători ai plantelor. Din pricina acestei activități care contrazicea legea, au fost condamnate la exterminări în masă, iar expedițiile de pedepsire vizau mai ales cărăbușii și omizile. „Mila față de toate ființele" se limita exclusiv la animalele cu sînge cald. Exceptate din categoria animalelor cu sînge rece erau doar broaștele și broaștele rîioase, datorită asemănării lor cu oamenii.

3

Anii de studenție

În ciuda interesului meu crescînd pentru științele naturii, mi se întîmpla să revin din cînd în cînd la cărțile mele filozofice. Problema alegerii unei profesii se apropia în mod alarmant. De abia așteptam să termin școala. Atunci voi merge la universitate și voi studia, bineînțeles, științele naturii. Atunci voi ști ceva real. Nici nu-mi făcusem bine această promisiune, că a și încolțit îndoiala: să nu mă îndrept mai degrabă spre istorie și filozofie? Apoi m-am simțit atras intens de egiptologie și de civilizația Babilonului și aș fi preferat să mă fac arheolog. Dar n-aveam bani ca să pot studia în altă parte decît la Basel, iar acolo nu existau profesori pentru aceste specialități. Deci foarte curînd am pus capăt planului meu. Mult timp nu m-am putut hotărî și am tot amînat luarea unei decizii. Tatăl meu își făcea o grămadă de griji din această cauză. Într-o zi spuse: „Pe băiat îl interesează tot felul de lucruri. Dar nu știe ce vrea."

Nu puteam decît să-i dau dreptate. Cînd examenul de maturitate s-a apropiat cu pași repezi și a trebuit să ne hotărîm la ce facultate vrem să ne înscriem, am spus dintr-o dată: *stud. phil. II*, deci științele naturii, dar i-am lăsat pe colegii mei în dubiu dacă mă refeream într-adevăr la *stud. phil. I* sau *II*.[1]

Această decizie aparent rapidă a avut însă niște antecedente. Cu cîteva săptămîni înainte, în perioada în care nr. 1 și nr. 2 se disputau pentru luarea unei hotărîri, am avut două vise. În primul, mergeam printr-o pădure întunecoasă, care se întindea de-a lungul Rinului. Am ajuns la o colină mică, un tumul funerar, și am început să sap. După un timp am dat, spre marea mea mirare, peste oseminte ale unor animale preistorice. Asta mi-a suscitat extra-

[1] Studiul științelor umaniste sau al științelor naturii (*n. t.*).

ordinar interesul, și în acel moment am știut: Trebuie să cunosc natura, lumea în care trăim și lucrurile care ne înconjoară.

Urmă un al doilea vis, în care mă găseam din nou într-o pădure. Era străbătută de cursuri de apă și într-un loc aflat în întunericul cel mai adînc am văzut, împrejmuit de mărăciniș des, un eleșteu rotund ca un cerc. În apă zăcea, pe jumătate scufundată, plăsmuirea cea mai stranie și miraculoasă cu putință: un animal rotund, scînteind în multe culori și compus dintr-o mulțime de celule mici sau din organe avînd forma unor tentacule. Un radiolar[1] gigant, cu un diametru de aproximativ un metru. Mi s-a părut o minune de nedescris că această creatură magnifică stătea, fără a fi deranjată, într-un loc ascuns, în apa limpede, adîncă. A stîrnit în mine cea mai intensă dorință de cunoaștere posibilă, așa că m-am trezit cu inima bătîndu-mi puternic. Cele două vise m-au determinat cu o forță covîrșitoare să mă decid pentru științele naturii, înlăturînd orice îndoială în această privință.

Cu ocazia respectivă mi-a devenit clar că trăiam într-o epocă și într-un loc în care erai obligat să-ți cîștigi existența. În acest scop trebuia să fii ceva anume și mă impresiona profund că toți colegii mei erau pătrunși de această necesitate și că nu gîndeau absolut deloc dincolo de ea. Îmi păream mie însumi ciudat. De ce nu mă puteam hotărî și fixa definitiv? Chiar și tocilarul D., care-mi fusese prezentat de către profesorul meu de germană drept prototipul hărniciei și al conștiinciozității, era deja sigur că urma să studieze teologia. Am constatat că trebuia să consimt să reflectez în sfîrșit cu seriozitate la această problemă. Ca zoolog, de exemplu, nu puteam deveni decît institutor sau, în cel mai bun caz, angajat la o grădină zoologică. Asta nu era o perspectivă, nici în condițiile unor pretenții modeste. Oricum, aș fi preferat-o față de o carieră în învățămîntul școlar.

În timp ce mă aflam în acest impas mi-a venit deodată ideea inspirată că aș putea studia medicina. Este straniu, dar ea nu-mi trecuse niciodată înainte prin minte, cu toate că bunicul meu patern, despre care auzisem atît de multe, fusese medic. Tocmai de aceea manifestasem chiar o anumită rezistență față de această profesie. Deviza mea era: „Să nu cumva să imiți." Acum însă mi-am spus că studiul medicinei măcar începea cu cel al științelor naturii. În privința aceasta aș face în orice caz ceva ce-mi plăcea.

---

[1] Animal din ordinul protozoarelor marine, avînd la exterior numeroase pseudopode, dispuse radial (*n. t.*).

În plus, domeniul medicinei era atît de vast și de variat, încît găseai întotdeauna o posibilitate să activezi într-o anume direcție științifică. Optasem clar pentru „știință". Întrebarea era doar: cum? Trebuia să-mi cîștig pîinea și, întrucît n-aveam bani, nu puteam frecventa o universitate străină, ca să mă pregătesc pentru o carieră științifică. În cel mai bun caz puteam deveni un diletant în știință. Întrucît, în plus, eram considerat de mulți dintre colegii mei, precum și de oamenii (citește: profesorii) care aveau autoritate în domeniu, drept o ființă nu deosebit de simpatică și care genera suspiciuni și reproșuri, nu exista nici speranța de a găsi un protector care mi-ar fi putut sprijini dorința. Așa că, în cele din urmă, m-am decis să studiez medicina, avînd sentimentul neplăcut că nu era bine să-ți începi viața cu un asemenea compromis. Oricum, această decizie irevocabilă m-a făcut să mă simt considerabil ușurat.

Dar acum se năștea întrebarea penibilă: De unde să vină banii necesari studiului? Tata putea face rost de ei numai parțial. A solicitat însă o bursă la universitate pe care, spre rușinea mea, am și obținut-o apoi. Mă rușinam mai puțin din cauza faptului că sărăcia noastră era astfel confirmată în fața tuturor, cît mai degrabă din cauza convingerii mele intime că toți oamenii „de sus", ca să zic așa, deci cei cu autoritate în materie, nu-mi erau binevoitori. Eu n-aș fi sperat și nu m-aș fi așteptat niciodată la această bunătate „de sus". Profitasem, în mod evident, de prestigiul tatălui meu, care era un om bun și fără complicații. Simțeam că sînt extrem de diferit de el. Aveam, de fapt, despre mine două opinii divergente. Nr. 1 vedea personalitatea mea ca pe un tînăr puțin simpatic și dotat mediocru, dar avînd pretenții ambițioase, un temperament necontrolat și maniere îndoielnice, ba entuziasmat în mod naiv, ba decepționat în mod pueril, și fiind în adîncurile ființei sale un obscurantist izolat de lume. Nr. 2 îl considera pe nr. 1 drept întruchiparea unei sarcini morale dificile și ingrate, un fel de lecție care trebuia parcursă și tocită neapărat, îngreunată de o serie de defecte, ca lene sporadică, lipsă de curaj, deprimare, entuziasm inept pentru idei și lucruri pe care nu le apreciază nimeni, prietenii imaginare, limitare, prejudecată, prostie (matematica!), lipsă de înțelegere față de alți oameni, confuzie și dezordine în chestiuni ținînd de domeniul concepției asupra lumii, nici creștin, nici altceva. Nr. 2 nu era de fapt un caracter, ci o *vita peracta*[1], născut,

[1] Viață împlinită (*n. t.*).

trăind, mort, totul într-una, o viziune totală a înseși naturii umane; de o claritate nemiloasă față de sine, dar incapabil și indecis în a se exprima pe sine însuși prin intermediul dens și obscur al lui 1, deși de fapt ar fi năzuit s-o facă. Nr. 1 era, cînd predomina nr. 2, conținut în acesta și anulat; dimpotrivă, nr. 2 îl privea pe celălalt drept un univers lăuntric întunecat. Nr. 2 resimțea expresia posibilă a sinelui său ca pe o piatră care era aruncată de la marginea lumii și se scufunda fără zgomot în infinitatea nopții. În el însuși (adică în nr. 2) domnea însă lumina ca în încăperile spațioase ale unui palat regal, ale cărui ferestre înalte se deschideau spre un peisaj scăldat în soare. Aici, sensul și continuitatea istorică stăpîneau în cea mai strictă contradicție față de hazardul incoerent al vieții lui 1, care nu găsea de fapt în vecinătatea sa imediată nici un punct de contact. Nr. 2, în schimb, se simțea într-un acord secret cu Evul Mediu, personificat în Faust, cu moștenirea timpurilor trecute de care Goethe era vizibil impresionat pînă în rărunchi. Deci și pentru el — și aceasta era marea mea mîngîiere — nr. 2 constituia o realitate. *Faust* însemna pentru mine, o intuiam cu o oarecare teamă, mai mult decît Sfînta Evanghelie cea de la Ioan, pe care o îndrăgeam atît. În el trăia ceva ce acționa în mod nemijlocit asupra simțirii mele. Cristos cel al Sfîntului Ioan mi-era străin, dar și mai străin îmi era Mîntuitorul sinoptic, pe cînd Faust era un echivalent viu al lui 2, ceea ce mă convingea că el constituia răspunsul dat de Goethe la întrebarea timpului său. Această înțelegere nu numai că m-a consolat, ci mi-a conferit și o siguranță interioară sporită, precum și certitudinea de a aparține societății omenești. Nu mai eram un unicat și o simplă curiozitate, un așa-zis *lusus*[1] al naturii crude. Nașul și garantul meu era însuși marele Goethe.

Aici, ce-i drept, înceta înțelegerea provizorie. În ciuda admirației mele, criticam soluția definitivă din *Faust*. Subaprecierea copilărească a lui Mefisto mă mîhnea personal, întocmai ca înfumurarea lipsită de scrupule a lui Faust și mai ales uciderea lui Philemon și Baucis.

În această perioadă am avut un vis de neuitat, care m-a speriat și încurajat totodată. Mă aflam în plină noapte, într-un loc necunoscut și înaintam numai anevoie împotriva unei vijelii violente. În plus, se lăsase și o negură deasă. Eu țineam cu ambele

[1] Joc, amuzament, plăcere, glumă (*n. t.*).

mîini o lumină mică, încercînd s-o feresc de rafalele de vînt care amenințau în fiece clipă s-o stingă. Totul însă depindea de reușita mea în a ține această luminiță în viață. Deodată am avut impresia că mă urmărea ceva. Am privit îndărăt și am zărit o formă neagră uriașă, care venea în spatele meu. În același moment am fost însă conștient — cu toată spaima mea — că trebuia să-mi salvez luminița prin noapte și furtună, în ciuda tuturor primejdiilor. Cînd m-am trezit, mi-am dat imediat seama: este „stafia din Brocken[1]", propria-mi umbră proiectată pe dîrele învîrtejite ale ceții și generată de către luminița pe care o duceam în fața mea. Am știut, totodată, că luminița era conștiința mea; este singura lumină pe care o am. Propria mea cunoaștere e unica, e cea mai mare comoară pe care o posed. Este adevărat că-i infinit de mică și de fragilă în comparație cu forțele întunericului, totuși e o lumină, singura mea lumină.

Acest vis a însemnat pentru mine o mare iluminare: acum știam că nr. 1 era purtătorul luminii, iar nr. 2 îl urma ca o umbră. Sarcina mea era aceea de a menține lumina și de a nu privi înapoi în *vita peracta*, care era un imperiu luminos de altă natură și interzis în mod manifest. Trebuia să înaintez împotriva furtunii, care căuta să mă împingă înapoi în obscuritatea incomensurabilă a lumii, acolo unde nu se vede și nu se percepe nimic în afară de suprafețele unor secrete de nepătruns. În calitate de nr. 1 trebuia să merg mai departe spre studiu, spre cîștigul de bani, în tot felul de dependențe, încîlciri, dezordini, erori, supuneri și înfrîngeri. Furtuna care sufla înspre mine era timpul care curge fără încetare spre trecut, care mă urmărește însă pas cu pas, la fel de fără preget și de direct. El exercită o puternică forță de sucțiune, care aspiră în sine cu nesaț tot ce există și căreia nu i se sustrage pentru o clipă decît ceea ce-și face loc înainte. Trecutul este colosal de real și de prezent și ia cu el pe oricine nu se poate răscumpăra printr-un răspuns satisfăcător.

Imaginea mea despre lume a cunoscut atunci o întoarcere de încă 90 de grade: am realizat că drumul meu ducea irevocabil spre exterior, spre limitarea și obscuritatea tridimensionalității. Aveam impresia că Adam părăsise odinioară Paradisul în acest chip.

---

[1] Munte în masivul Harz din Germania. Imaginația populară a plasat acolo întîlnirea vrăjitoarelor și a diavolilor în timpul „nopții walpurgice"; ea este reprezentată într-o scenă celebră din *Faust* de Goethe și în opera cu același nume de Gounod (*n. t.*).

Devenise pentru el fantomatic, și lumină era acolo unde, în sudoarea frunții, trebuia să are un ogor pietros.

M-am întrebat atunci: „De unde vine un astfel de vis?“ Pînă în acel moment mi se păruse de la sine înțeles că asemenea vise erau trimise direct de Dumnezeu — *somnia a Deo missa*[1]. Acum asimilasem însă atîta critică gnoseologică, încît am fost asaltat de îndoieli. Se putea spune, de exemplu, că inteligența mea evoluase treptat și ieșise brusc la iveală în vis la un moment dat. Evident, acesta era și cazul. Dar asta nu-i o explicație, ci doar o descriere. Întrebarea care se pune este de fapt de ce avusese loc un astfel de proces și de ce se ivise în conștiință. Doar nu făcusem nimic conștient pentru a susține această dezvoltare, ci simpatiile mele erau de partea cealaltă. Trebuia deci să acționeze ceva în culise, ceva inteligent, în orice caz ceva mai inteligent decît mine; căci nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte ideea genială că luminosul imperiu interior apare, în lumina conștiinței, doar ca o umbră gigantică. Acum am înțeles deodată multe lucruri care în trecut îmi fuseseră inexplicabile: și anume acea umbră rece a uluirii și înstrăinării care trecea de fiecare dată pe fețele oamenilor cînd se întîmpla să fac aluzie la ceva ce amintea de universul interior.

Trebuia să-l las pe nr. 2 în urma mea; asta îmi era clar. Dar n-aveam voie pentru nimic în lume să-l reneg față de mine însumi sau chiar să-l declar nul. Ar fi fost o automutilare și, în plus, n-ar mai fi existat absolut nici o posibilitate de explicare a originii viselor. Pentru mine nu era nici un dubiu că nr. 2 avea ceva de-a face cu producerea viselor, și inteligența superioară necesară i se putea atribui cu ușurință. Eu însumi mă simțeam într-o măsură tot mai mare identic cu nr. 1, iar această stare se dovedi ca o simplă parte componentă a laturii lui 2, care era mult mai cuprinzător și cu care, tocmai din acest motiv, nu mă mai puteam simți identic. Nr. 2 era în realitate o „fantomă“, adică un spirit, care se putea măsura în putere cu obscuritatea lumii. Asta nu știusem mai înainte și îmi era încă și atunci, după cum pot constata retrospectiv, doar un lucru nelămurit, chiar dacă, din punct de vedere emoțional, îl conștientizam deja în mod indiscutabil.

În orice caz, între mine și nr. 2 se produsese o ruptură, care mă apropia de nr. 1 și mă distanța în același grad de nr. 2, care deveni, cel puțin tangențial, o personalitate întrucîtva autonomă.

---

[1] Vise trimise de Dumnezeu (*n. t.*).

N-am legat de asta nici o reprezentare a unei individualități anume, ca de exemplu pe aceea a unui *revenant*[1], deși datorită originii mele de la țară o astfel de posibilitate ar fi fost pe deplin acceptabilă. Căci la țară se crede în aceste lucruri în funcție de circumstanțe; ele sînt și nu sînt.

Singurul lucru clar la acest spirit era caracterul lui istoric, întinderea lui în timp, respectiv atemporalitatea lui. Toate astea nu mi le-am spus, desigur, în atîtea cuvinte, după cum nici nu mi-am făcut o idee despre existența sa spațială. El juca rolul unui factor care nu era clar definit, fiind totuși prezent în mod definitiv în fundalul, în premisele existenței mele.

Omul vine pe lume, fizic și psihic, cu niște predispoziții individuale și ia cunoștință mai întîi de mediul său părintesc și spiritul acestuia, cu care, datorită individualității lui, este de acord doar în mod limitat. Spiritul familial poartă însă, la rîndul său, amprenta *spiritului epocii*, care, în sine, le este celor mai mulți oameni inconștient. Dacă spiritul familial constituie un *consensus omnium*[2], atunci el va reprezenta un sentiment de siguranță în raport cu lumea; dacă el se află însă în opoziție față de cei mulți și este el însuși brăzdat de contradicții, atunci se naște sentimentul de nesiguranță în raport cu lumea. Copiii reacționează mult mai puțin la ceea ce spun adulții decît la factorii imponderabili din atmosfera înconjurătoare. La aceasta, copilul se adaptează inconștient, adică în el se produc corelații de natură compensatorie. Reprezentările „religioase" ciudate, care mă asaltaseră deja în copilăria cea mai fragedă, erau plăsmuiri născute spontan, care trebuiau înțelese ca reacții la anturajul meu părintesc. Îndoielile religioase, cărora mai tîrziu tata avea să le cadă, în mod evident, victimă, au cunoscut în el, bineînțeles, o perioadă vastă de pregătire. O asemenea revoluționare a propriei lumi, și a lumii în general, începe să se contureze și să-și arunce umbra cu mult timp înainte, și anume cu atît mai mult, cu cît conștiința s-a ferit cu mai mare disperare de puterea ei. Este de înțeles că unele presimțiri îl cufundau pe tata într-o stare de neliniște, care, firește, se repercuta și asupra mea.

N-am avut niciodată impresia că astfel de influențe ar fi emanat eventual de la mama, căci ea era oarecum ancorată într-un

[1] Strigoi, stafie (*n. t.*).

[2] Acord al tuturor, acord universal (*n. t.*).

teren invizibil, adînc, care nu mi-a apărut însă niciodată ca fiind cel al încrederii în credința creștină. El avea — așa simțeam eu — întrucîtva de-a face cu animalele, pomii, munții, cîmpiile și apele curgătoare, cu care contrastau în mod straniu suprafața ei creștină și manifestările ei religioase convenționale. Acest fundal corespundea propriei mele atitudini într-atît, încît de la el n-a pornit nici un fel de neliniște; din contră, constatarea mi-a conferit de fiecare dată un sentiment de securitate și convingerea că aici exista un teren solid pe care se putea sta. Nu mi-a trecut niciodată prin minte cît de „păgînă" era această fondare. Nr. 2 al mamei mele mi-era sprijinul cel mai puternic în conflictul care se năștea între tradiția paternă și plăsmuirile ciudate, compensatorii, pe care inconștientul meu era stimulat să le producă.

Privind în urmă, văd cît de mult a anticipat dezvoltarea mea în copilărie evenimentele ulterioare și cum a pregătit modalități de adaptare atît pentru prăbușirea religioasă a tatălui meu, cît și pentru revelația zguduitoare a imaginii de azi asupra lumii, care nici ea nu s-a născut de azi pe mîine, ci s-a conturat cu mult înainte. Deși noi, oamenii, avem viața noastră personală, sîntem, pe de altă parte, în mare măsură reprezentanții, victimele și promotorii unui spirit colectiv, ai cărui ani de viață înseamnă secole. Putem o viață întreagă să credem că facem totul după capul nostru și să nu descoperim niciodată că am fost în principal figuranți pe scena teatrului lumii. Există însă fapte care, chiar dacă nu le cunoaștem, ne influențează totuși viața, și asta cu atît mai mult, cu cît sînt inconștiente.

Cel puțin așa trăiește o parte a ființei noastre în veacuri, și anume acea parte pe care eu am desemnat-o, pentru uzul meu personal, ca „nr. 2". Că ea nu este o curiozitate individuală o demonstrează religia noastră occidentală, care se adresează *expressis verbis*[1] acestui om interior și încearcă de aproape două mii de ani în mod serios să-l aducă la cunoștință conștiinței de suprafață și personalismului acesteia: *Noli foras ire, in interiore homine habitat veritas!* (Nu vă duceți în afară, în omul interior sălășluiește adevărul!)

Între anii 1892 și 1894 am purtat o serie de discuții vehemente cu tatăl meu. El studiase la Göttingen limbi orientale, iar teza sa tratase o versiune arabă a Cîntării Cîntărilor. Epoca sa eroică se

[1] Prin cuvinte precise (*n. t.*).

încheiase o dată cu examenul final la universitate. Apoi dădu uitării talentul său filologic. Ca preot de țară în Laufen, în apropierea cascadei Rinului, căzu într-un entuziasm sentimental, se cufundă în amintiri ale vieții de student, continuă să-și fumeze lunga pipă studențească și era dezamăgit de căsnicia sa. Făcea mult bine — prea mult. Ca urmare, era prea adesea prost dispus și suferea de o irascibilitate cronică. Ambii mei părinți își dădeau mare silință să ducă o viață pioasă, cu rezultatul că se ajungea mult prea frecvent la scene. Este de înțeles că aceste dificultăți îi zdruncinară mai tîrziu și credința.

Iritarea și nemulțumirea sa se amplificaseră atunci, iar starea lui mă umplu de grijă. Mama evita tot ce l-ar fi putut agita și nu se preta la nici o dispută. Deși trebuia să recunosc înțelepciunea atitudinii ei, deseori nu eram în stare să-mi țin în frîu propriul temperament. E drept că rămîneam pasiv în fața exploziilor lui nervoase, dar cînd îmi părea a fi într-o dispoziție accesibilă, încercam să leg cu el o discuție, în intenția de a afla ceva mai multe în legătură cu procesele care se petreceau în interiorul lui și cu ceea ce înțelegea el despre sine însuși. Căci mi-era clar că era chinuit de ceva și presupuneam că acel ceva avea de-a face cu concepția sa religioasă asupra lumii. Dintr-o serie de aluzii ajunsesem la convingerea că era vorba de îndoieli religioase. Mi se părea că lucrurile puteau sta așa numai dacă îi lipsea experiența necesară. Din încercările mele de a încropi discuții cu el am aflat într-adevăr că trebuia să existe ceva asemănător, întrucît toate întrebările mele erau urmate fie de răspunsurile teologice lipsite de viață și atît de familiare mie, fie de o ridicare resemnată din umeri, care-mi incita spiritul de contradicție. Nu puteam pricepe cum de nu profita de orice ocazie pentru a se confrunta cu situația sa. Deși vedeam că întrebările mele critice îl întristau, mai speram încă să ajungem la o conversație constructivă. Mi se părea aproape inimaginabil ca el să nu fi făcut și să nu fi avut cea mai evidentă dintre toate experiențele, cea a lui Dumnezeu. Știam măcar atîta despre teoria cunoașterii spre a mă fi lămurit că o astfel de cunoaștere nu poate fi dovedită, dar mi-era la fel de clar că nici n-avea nevoie de vreo dovadă, tot așa de puțin precum trebuia să mi se demonstreze frumusețea unui răsărit de soare sau teama în fața posibilităților lumii nocturne. Încercam, probabil într-un mod foarte neîndemînatic, să-i transmit aceste evidențe, în intenția plină de speranțe de a-l ajuta să-și suporte destinul deosebit de care avusese parte fără drept de apel. Trebuia să se certe cu cineva, și

atunci o făcea cu familia lui și cu sine însuși. De ce n-o făcea cu Dumnezeu, sumbrul *auctor rerum creatarum*[1], unicul care este cu adevărat responsabil pentru suferința lumii? I-ar fi trimis cu siguranță ca răspuns unul din acele vise magice, infinit de profunde, pe care mi le trimisese mie chiar fără să-L fi întrebat, pecetluindu-mi astfel soarta. Nu știam de ce — era pur și simplu așa. Ba îmi permisese chiar să arunc o privire în propria Sa ființă. Aceasta din urmă era cu siguranță un mare secret, pe care nu aveam voie sau nu puteam să-l dezvălui nici tatei. Aveam senzația că i l-aș fi putut eventual împărtăși dacă ar fi fost capabil să înțeleagă experiența directă a lui Dumnezeu. Dar nu înaintam niciodată atît de mult în discuțiile pe care le purtam cu el, nici măcar nu ajungeam în raza problemei, pentru că o abordam întotdeauna într-o manieră foarte nepsihologică și intelectuală și evitam pe cît posibil aspectul sentimental, spre a nu-i declanșa emoțiile. Dar acest mod de apropiere avea mereu un efect asemănător cu cel al basmalei roșii asupra taurului și ducea la reacții de enervare, care mie îmi erau de neînțeles, fiindcă eram incapabil să pricep cum de un argument perfect rațional se putea lovi de o rezistență emoțională.

Aceste discuții sterile ne necăjeau pe amîndoi și în cele din urmă ne retrăgeam, fiecare avînd sentimentul său specific de inferioritate. Teologia ne înstrăinase reciproc pe tata și pe mine. Am simțit asta din nou ca pe o înfrîngere fatală, în care însă nu mă simțeam singur. Aveam o presimțire sumbră că tata căzuse inevitabil victimă destinului său. Era singuratic. N-avea nici un prieten cu care să se fi putut sfătui, eu cel puțin nu cunoșteam pe nimeni în anturajul nostru pe care să-l cred în stare a-i aduce cuvîntul salvator. Odată l-am auzit rugîndu-se: se lupta cu disperare pentru credința sa. Am fost zguduit și revoltat deopotrivă, fiindcă vedeam cît de fără speranțe căzuse pradă Bisericii și gîndirii ei teologice. Ele îl părăsiseră, infidele, după ce îi blocaseră toate posibilitățile de a ajunge nemijlocit la Dumnezeu. Atunci am înțeles cît se poate de adînc ceea ce trăisem: Dumnezeu Însuși dezavuase în visul meu teologia și Biserica întemeiată pe ea. Pe de altă parte, tolerase teologia, ca și atîtea alte lucruri. Mi se părea ridicol să admit că oamenii ar fi putut determina astfel de dezvoltări. Oare ce erau oamenii? Se nășteau proști și orbi asemenea cățelușilor, asemenea tuturor făpturilor Domnului, înzestrați cu cea mai sărăcăcioasă lumină, care nu poate lumina bezna în care orbecăie ei. De

---

[1] Autor al lucrurilor create (*n. t.*).

asta eram sigur și la fel eram și de faptul că nici unul dintre teologii pe care-i cunoșteam nu văzuse cu propriii ochi „lumina [care] luminează în întuneric“[1], altfel n-ar fi putut propovădui o „religie teologică“. N-aveam ce să fac cu o „religie teologică“; ea nu corespundea felului în care trăisem eu experiența Domnului. Ea îi pretindea omului să creadă, fără nădejdea de a ști vreodată. E ceea ce, cu mare efort, încercase tatăl meu, dar eșuase. Tot așa de puțin se putea apăra tata și împotriva materialismului ridicol al psihiatrilor. Doar și acesta era ceva în care trebuia să crezi, la fel ca și în teologie! Eram mai sigur ca niciodată că ambele duceau lipsă de critică gnoseologică și de experiență.

Tatăl meu trăia în mod vizibil sub impresia că psihiatrii ar fi descoperit în creier ceva care dovedea că în locul unde ar fi trebuit să fie spiritul se afla *materia* și nimic „aerat“, „spiritual“. Așa se explica de ce mă avertizase tata în diverse rînduri ca nu cumva să devin materialist, dacă studiam medicina. Pentru mine însă, avertismentul său însemna, de fapt, să nu care cumva să cred ceva, căci doar știam că materialiștii, aidoma teologilor, credeau în definițiile lor și mai știam și că tata, săracul, căzuse pur și simplu din lac în puț. Pricepusem că acea credință ce-mi era mereu superlăudată îi jucase o festă fatală, și nu numai lui, ci majorității oamenilor cultivați și serioși, pe care îi cunoșteam. Păcatul suprem al credinței mi se părea a fi faptul că ea anticipa experiența. De unde știau teologii că Dumnezeu orînduise anumite lucruri în mod deliberat și că „permitea“ altele și de unde știau psihiatrii că materia poseda proprietățile spiritului uman? Eu nu eram deloc în pericol de a cădea victimă materialismului, dar tatăl meu, da; asta îmi devenea tot mai clar. Cineva îi șoptise cu siguranță ceva la ureche despre „sugestie“, pentru că el citea atunci, după cum am descoperit la acea vreme, cartea lui Bernheim asupra sugestiei, tradusă de Sigmund Freud.[2] Era pentru mine ceva nou și important, căci pînă atunci îl văzusem pe tata citind doar romane sau eventual cîte o descriere de călătorie. Toate cărțile „inteligente“ și interesante păreau a-i fi interzise. Lectura nu-l făcea însă fericit. Toanele sale depresive se înmulțeau și se intensificau, la fel ca și ipohondria lui. De un număr

[1] Citat din Ioan 1, 5: *Și lumina luminează în întuneric și întunericul n'a cuprins-o* (*n. t.*).

[2] *Die Suggestion und ihre Heilwirkung (Sugestia și efectul ei terapeutic)*, Leipzig și Viena, 1888 (*n. ed. germ.*).

de ani deja, se văitase de toate simptomele abdominale posibile, fără ca medicul să fi putut constata ceva precis. Acum se plîngea de senzația de a avea „pietre în burtă". Mult timp n-a fost luat de noi în serios, dar în cele din urmă medicul a căzut pe gînduri. Era la sfîrșitul verii lui 1895.

În primăvară îmi începusem studiile la Universitatea din Basel. Singura perioadă a vieții mele în care mă plictisisem — adică anii de școală — se încheiase și acum mi se deschideau porțile de aur spre *universitas litterarum* și spre libertatea academică: voi afla adevărul despre natură în aspectele sale principale, voi învăța tot ce se putea ști despre om, din punct de vedere anatomic și fiziologic, și la acestea se va adăuga cunoașterea stărilor biologice de excepție, și anume a bolilor. În plus, am putut intra într-o asociație purtînd culori, Zofingia[1], căreia îi aparținuse și tata odinioară. Pe cînd eram încă „boboc" m-a însoțit chiar într-o excursie a asociației, într-un sat viticol din Markgrafenland, și a ținut acolo un discurs plin de haz, în care, spre încîntarea mea, a ieșit iar la iveală spiritul vesel al trecutului său studențesc. În același timp am recunoscut, fulgerător, că propria lui viață încetase definitiv o dată cu terminarea studiilor și mi-au trecut prin minte versurile unui cîntec studențesc:

Privind în jos, ei plecară
Spre-a filistinilor țară.
O jerum, jerum, jerum,
O quae mutatio rerum![2]

Aceste cuvinte m-au apăsat greu pe suflet. Doar fusese și el pe vremuri un student entuziast în primul său semestru, așa cum eram eu acum; lumea se deschisese pentru el, așa cum mi se deschidea și mie; comorile infinite ale științei fuseseră etalate în fața lui, ca și în fața mea. Oare ce-l frînsese, ce-l înăcrise și înveninase? Nu găseam nici un răspuns sau găseam prea multe. Discursul ținut de el la un pahar de vin în acea seară de vară a fost parcă ultima scăpărare a unei amintiri vii dintr-o epocă în care el fusese ceea ce ar fi trebuit să fie. Curînd după aceea, starea lui se înrăutăți. Spre sfîrșitul toamnei lui 1895 căzu bolnav la pat și încetă din viață la începutul anului 1896.

---

[1] Numele vine de la orășelul Zofingen, în cantonul Aargau, unde a fost înființată această asociație studențească (*n. t.*).

[2] O, ce mutație a lucrurilor! (*N. t.*)

După cursuri, mă întorsesem acasă în ziua aceea și mă interesasem cum se simte.

— Ah, e la fel ca de obicei. Este foarte slăbit, zise mama. El îi șopti ceva, și ea spuse, dîndu-mi a înțelege din priviri că tata delira: Vrea să știe dacă ai trecut deja examenul de stat.

Mi-am dat seama că era cazul să mint:

— Da, totul a decurs bine.

A oftat ușurat și a închis ochii. Ceva mai tîrziu, m-am întors la el. Era singur. Mama mea avea treabă în camera de alături. Tata horcăia și am realizat că intrase în agonie. Stăteam lîngă patul lui nemișcat, ca țintuit sub efectul unei vrăji. Nu mai văzusem niciodată un om murind. Deodată, a încetat să mai respire. Am așteptat și am tot așteptat suflarea următoare... Dar ea nu a mai venit. Atunci mi-am amintit de mama și m-am dus în camera vecină, unde am găsit-o șezînd la fereastră și tricotînd.

— Moare, am zis.

S-a apropiat cu mine de pat și a văzut că tata murise.

— Cît de repede s-a isprăvit totul, mi-a spus, mirată parcă.

Zilele următoare au fost apăsătoare și pline de durere; puține amintiri de atunci mi-au rămas întipărite în minte. La un moment dat, mama vorbi pe vocea ei „cea de-a doua" cu mine sau cu aerul care mă înconjura:

— Pentru tine a murit la timp.

Ceea ce-mi dădu senzația că trebuia să însemne: Nu v-ați înțeles și ar fi putut să-ți devină un obstacol.

Acest punct de vedere mi se păru a corespunde cu personalitatea nr. 2 a mamei mele.

Acest „pentru tine" mă lovi cumplit și am simțit că o bucată de trecut se încheiase în mod irevocabil. Pe de altă parte, se trezi la viață în mine o bucată de bărbăție și de libertate. După moartea tatei, m-am mutat în camera lui și i-am luat locul în cadrul familiei. Trebuia, de exemplu, să-i dau mamei săptămînal banii pentru menaj, fiindcă ea nu știa cum să gospodărească și să drămuiască banii.

La aproximativ șase săptămîni după ce a murit, tata mi-a apărut în vis. Deodată s-a aflat în fața mea și mi-a spus că tocmai venise din concediu, că se odihnise bine și acum se întorcea acasă. M-am gîndit că avea să-mi reproșeze că mă instalasem în camera lui. Dar nici gînd! Mi-a fost totuși rușine că îmi imaginasem că murise. Peste cîteva zile, visul s-a repetat, de data asta tata se întorcea acasă însănătoșit după boală, iar eu îmi făceam din nou reproșuri că putusem să cred că murise. M-am tot întrebat apoi:

„Ce înseamnă această întoarcere a tatei în vis? Cum de pare atît de « real »?“ A fost o experiență de neuitat care m-a obligat să meditez pentru prima oară la viața de după moarte.

O dată cu moartea tatălui meu s-au ridicat probleme serioase și grave în legătură cu continuarea studiilor mele. O parte din rudele materne era de părere că ar fi trebuit să-mi caut un loc de amploiat comercial la o casă de comerț, pentru a cîștiga cît mai curînd ceva bani. Fratele mezin al mamei s-a oferit s-o ajute, întrucît mijloacele de care dispuneam nu erau nici pe departe suficiente pentru trai. M-a ajutat un unchi dinspre tata. La sfîrșitul studiilor mele îi datoram trei mii de franci. Restul l-am cîștigat lucrînd ca asistent preparator și ocupîndu-mă cu vînzarea unei colecții mici de antichități, pe care am preluat-o de la o mătușă bătrînă și am vîndut-o în mod avantajos, bucată cu bucată, încasînd un profit foarte binevenit.

N-aș dori să nu fi avut parte de această perioadă de sărăcie. Omul învață atunci să aprecieze lucrurile simple. Îmi amintesc încă foarte bine că am primit odată cadou o cutiuță plină cu țigări de foi. M-am simțit împărătește. Mi-au ținut un an întreg, căci mi-am acordat mie însumi permisiunea de a lua doar cîte una în fiecare duminică.

Privind în urmă pot să spun: anii studenției au fost ani frumoși pentru mine. Totul era însuflețit spiritualicește și a fost și o epocă a prieteniilor. În cadrul asociației Zofingia am ținut mai multe discursuri pe teme teologice și psihologice. Purtam conversații dintre cele mai animate și nici gînd ca ele să fi abordat numai subiecte medicale. Discutam în contradictoriu în legătură cu Schopenhauer și Kant. Aveam cunoștințe despre diferitele stiluri ale lui Cicero și ne interesau teologia și filozofia. Se putea presupune la fiecare, ca să zic așa, o formație clasică și o tradiție intelectuală îngrijită.

Printre prietenii mei cei mai apropiați se număra Albert Oeri[1]. Prietenia dintre noi a durat pînă la sfîrșitul vieții lui (1950). Legătura dintre noi avea de fapt cu vreo douăzeci de ani mai mult decît noi înșine, deoarece începuse deja la sfîrșitul anilor șaizeci ai secolului trecut cu prietenia dintre tații noștri. Dar, spre deosebire de ei, pe care soarta i-a despărțit treptat în anii de mai tîrziu, pe

---

[1] Personalitate marcantă care a jucat un rol important în viața politică și culturală a orașului Basel (*n. t.*).

Oeri și pe mine destinul nu numai că ne-a ținut împreună, dar ne-a unit pînă în ultima clipă și prin legătura fidelității.

Îl cunoscusem pe Oeri ca membru al asociației Zofingia. Era pe cît de plin de umor, pe atît de plin de suflet, de sensibilitate și un povestitor excelent. M-a impresionat că era strănepotul lui Jacob Burckhardt, pe care noi, tinerii studenți ai Baselului, îl veneram ca pe marele om ajuns deja legendar, dar care trăise și activase în mijlocul nostru. Da, Oeri amintea puțin de aspectul exterior al acestui om rar, și anume prin unele trăsături ale feței, prin gesturile și mișcările lui și prin felul său de a vorbi. Am aflat cîte ceva de la prietenul meu și despre Bachofen, pe care, ca și pe Burckhardt, îl întîlnisem uneori pe stradă. Însă mai mult decît aceste elemente exterioare m-au atras stilul său meditativ, modul în care privea evenimentele istorice, maturitatea, surprinzătoare la vîrsta aceea, a judecății sale politice și precizia lui adesea uluitoare în înțelegerea personalităților contemporane, pe care spiritul și hazul său le puteau schița într-un chip inimitabil. Scepticismul lui descoperea vanitatea și nimicnicia chiar și sub faldurile cele mai strălucitoare ale draperiilor.

Cel de-al treilea în alianță era Andreas Vischer, decedat din păcate prematur, după ce a fost ani de zile conducătorul spitalului din Urfa, în Asia Mică. Obișnuiam să ne adunăm cu toții și să discutăm la „Adler" din Weil și la „Hirzen" din Haltingen, la un pahar de Markgräfler, sub soarele strălucitor sau sub luna în permanentă transformare. Aceste conversații au alcătuit punctul culminant și de neuitat al vieții mele studențești.

Întrucît profesia și locul de muncă ne separau, nu ne-am văzut prea mult în deceniul care a urmat. Dar cînd s-a apropiat de Oeri și de mine, care eram de-o vîrstă, ora solemnă a miezului vieții, destinul ne-a adus din nou mai des împreună. Cînd am împlinit treizeci și cinci de ani, am făcut amîndoi, fără a bănui ce ne aștepta de la viață, o călătorie memorabilă cu vaporul, de fapt cu velierul meu, iar „marea" noastră a fost lacul Zürich. Echipajul s-a compus din trei medici tineri, care lucrau pe atunci la mine. Itinerarul nostru a fost pînă la Walenstadt și înapoi. Călătoria a durat patru zile. Înaintam, împinși de un vînt răcoros, cu spinacherul. Oeri adusese traducerea lui Voß[1] din *Odiseea* și ne citea în timpul

---

[1] Johann Heinrich Voß (1751–1826), scriitor iluminist german. Partea cea mai valoroasă a operei sale — tălmăcirile din Homer, Hesiod, Aristofan, Virgiliu, Ovidiu și Horațiu — a mijlocit o bună cunoaștere a culturii antice și a constituit o sursă de inspirație a clasicismului german (*n. t.*).

călătoriei din aventura lui Ulise pe insula lui Circe și din „Nekyia", coborîrea în Hades. O strălucire se așternuse peste lacul scînteietor și peste malurile învăluite în pîclă argintie.

De după vasul cel cu botul negru
Cuvîntătoarea vajnică zeiță
Cu păr de aur, Circe, ne trimise
Un vînt prielnic umflător de pînze,
Soț bun de drum.[1]

Dar îndărătul imaginilor homerice scînteietoare se iveau, umplîndu-mă de neliniște, gînduri legate de călătoria mai mare peste *pelagus mundi*[2] pe care urma să ne-o rezerve viitorul. Oeri, care pînă atunci tot ezitase, s-a căsătorit nu mult după aceea, iar mie mi-a dăruit destinul, precum lui Ulise, o Nekyia, o coborîre în întunecatul Hades.[3] Au urmat anii de război, și iar l-am văzut doar rareori. Au amuțit și marile discuții. Nu se mai vorbea de fapt decît despre evenimentele din prim-planul actualității. Dar între noi a început o conversație interioară, așa cum am putut ghici din diferite întrebări disparate pe care mi le punea. Era un prieten inteligent și mă cunoștea în felul său. Această înțelegere tacită și fidelitatea sa nestrămutată au însemnat foarte mult pentru mine. În ultimul deceniu al vieții lui ne-am văzut din nou mai des, căci amîndoi știam că umbrele deveneau tot mai lungi.

În legătură cu problemele religioase am primit în timpul studenției mele multe stimulări. Acasă mi se oferea prilejul extrem de binevenit de a mă întreține cu un teolog, vicarul răposatului meu tată. Nu se distingea numai prin apetitul său fenomenal, care-l eclipsa pe al meu, ci și prin marea-i erudiție. De la el am învățat multe despre patristică, istoria dogmelor, și mai ales am

---

[1] Homer, *Odiseea*, Editura Univers, București, 1979, trad. de George Murnu (*n. t.*).

[2] Oceanul lumii (*n. t.*).

[3] „Nekyia", de la νέχυς (= cadavru) este titlul Cîntului al XI-lea al *Odiseei*. Cuvîntul desemnează ofranda adusă pentru invocarea din Hades a celor dispăruți. Nekyia este de aceea un termen adecvat pentru a indica o coborîre în împărăția morților, ca de exemplu în *Divina Comedie* sau în „Noaptea walpurgică clasică" din *Faust*. Jung îl folosește aici în sens figurat și face aluzie la „coborîrea" sa în lumea de imagini a inconștientului, despre care va fi vorba în capitolul „Confruntarea cu inconștientul" (*A. J.*).

aflat o grămadă de noutăți în domeniul teologiei protestante. Teologia lui Ritschl era pe-atunci la ordinea zilei. Concepția ei istorică și mai cu seamă parabola trenului mă iritau.[1] Și studenții la teologie, cu care discutam în cadrul asociației Zofingia, îmi lăsau impresia că se mulțumeau toți cu ideea efectului istoric care pornise de la viața lui Cristos. Idèea nu mi se părea numai stupidă, ci chiar total lipsită de viață. Nu puteam fi nici adeptul teoriei care-L plasa pe Cristos în prim-plan, transformîndu-L în singura figură hotărîtoare în drama dintre Dumnezeu și om. Era în contradicție absolută cu propria concepție a lui Cristos că Sfîntul Duh, care-L procreașe, Îl va înlocui printre oameni după moartea Lui.

Sfîntul Duh însemna pentru mine o ilustrare adecvată a lui Dumnezeu, Cel de neconceput. Acțiunile Sale nu erau numai de o natură sublimă, ci și de o manieră stranie și chiar dubioasă, asemenea faptelor lui Iehova, pe care-l identificam, în sensul în care-mi fusese înfățișat în timpul instruirii mele în vederea confirmării, în mod naiv cu imaginea creștină a Domnului. (Pe atunci nu eram conștient nici de faptul că adevăratul diavol se născuse abia o dată cu creștinismul.) „Domnul Isus“ era pentru mine în mod neîndoielnic un om și tocmai de aceea îndoielnic, respectiv un simplu purtător de cuvînt al Sfîntului Duh. Această concepție extrem de neortodoxă, care diferea cu 90, ba chiar cu pînă la 180 de grade de cea teologică, se lovea, bineînțeles, de cea mai adîncă neînțelegere. Dezamăgirea resimțită de mine din această cauză mă duse treptat la un fel de dezinteres resemnat, și convingerea mea că aici nu putea decide decît experiența se întări tot mai mult. Puteam să spun împreună cu *Candide*, pe care-l citeam atunci: *Tout cela est bien dit — mais il faut cultiver notre jardin*[2], prin care înțelegeam știința naturii.

În decursul primilor mei ani de studenție am făcut descoperirea că științele naturii dădeau într-adevăr posibilitatea dobîndirii a infinit de multe cunoștințe, dar furnizau numai o cunoaștere foarte sărăcăcioasă, iar aceasta în principal de o natură specializată. Şti-

---

[1] Albrecht Ritschl (1822–1889) folosește parabola unui tren care este manevrat pe linia de triaj; locomotiva împinge din spate, și această impulsionare se transmite întregului tren: tot astfel s-ar perpetua prin veacuri imboldul dat de Cristos (*A. J.*).

[2] Citat din *Candide ou L'Optimisme* (1759), povestirea filozofică a lui Voltaire: „Foarte bine ai vorbit, dar pînă una-alta trebuie să ne lucrăm grădina“ (*Candid sau optimismul*, E.P.L.U., București, 1969, p. 157, trad. de Al. Philippide) — (*n. t.*).

am din lecturile mele filozofice că la baza tuturor se afla realitatea psihicului. Fără suflet nu existau nici cunoștințe, nici cunoaștere. Nu se auzea însă absolut nimic despre suflet. El era, ce-i drept, presupus pretutindeni în mod tacit, dar și acolo unde era pomenit, ca la C. G. Carus[1], nu exista o cunoaștere reală, ci doar o speculație filozofică, iar aceasta putea foarte bine să aibă un sens sau altul. Nu pricepeam nimic din această observație ciudată.

La sfîrșitul celui de-al doilea semestru am făcut însă o descoperire, menită să aibă consecințe importante: am găsit în biblioteca unui istoric de artă, tatăl unuia dintre prietenii mei de studenție, o cărticică din anii șaptezeci despre apariții de spirite. Era o relatare a începuturilor spiritismului, scrisă de un teolog. Dubiile mele inițiale s-au risipit repede, căci n-am putut să nu remarc că în principiu era vorba despre povestiri identice sau asemănătoare cu cele pe care le tot auzisem la țară încă din copilăria mea cea mai fragedă. Materialul era fără îndoială autentic. Dar marea întrebare dacă aceste povești sînt adevărate și din punct de vedere fizic rămînea tot fără un răspuns sigur. Oricum, am putut să constat clar că în toate timpurile și în cele mai diferite locuri de pe pămînt se relatau tot mereu aceleași istorii. Acest lucru trebuia să aibă un motiv. El nu trebuia căutat în nici un caz în faptul că peste tot existau aceleași premise religioase. Evident nu aceasta era situația, deci trebuia să fie ceva legat de comportamentul obiectiv al sufletului omenesc. Dar tocmai despre această problemă esențială, și anume natura obiectivă a sufletului, nu se putea afla nimic în afară de ceea ce spuneau filozofii.

Oricît de stranii și de îndoielnice mi s-ar fi părut, observațiile spiritiștilor au constituit totuși pentru mine primele relatări ale unor fenomene psihice obiective. Nume ca Zoellner și Crookes m-au impresionat și am citit, ca să zic așa, toată literatura asupra spiritismului care mi-a fost accesibilă atunci. Firește că le-am vorbit despre ea și camarazilor mei care, spre marea mea surprindere, au reacționat fie în bătaie de joc și manifestînd neîncredere, fie cu o respingere plină de teamă. M-am mirat pe de o parte de siguranța cu care puteau afirma că niște chestii ca fantomele și mișcarea mesei erau imposibile și prin urmare o înșelătorie, pe de altă parte, de atitudinea lor defensivă, care părea să aibă un caracter temător. Nici eu nu eram sigur de tot de veridicitatea

---

[1] Carl Gustav Carus (1789–1869), medic, cercetător al științelor naturii, pictor, filozof german (*n. t.*).

absolută a povestirilor, însă în definitiv de ce să nu existe stafii? De unde știam noi de fapt că ceva era „imposibil"? Și — mai ales — ce putea să însemne teama? Eu însumi consideram astfel de posibilități extrem de interesante și de atrăgătoare. Îmi înfrumusețau considerabil existența. Lumea cîștigă în profunzime și își îmbogăți fundalul. Oare să fi avut visele, de exemplu, de-a face și cu spiritele? Lucrarea *Träume eines Geistersehers* (*Visele unui vizionar*) a lui Kant mi-a căzut în mînă la momentul potrivit și curînd l-am descoperit și pe Karl Duprel, care valorificase aceste idei din punct de vedere filozofic și psihologic. I-am dezgropat pe Eschenmayer, Passavant, Justinus Kerner și Görres și am citit șapte volume de Swedenborg.

Nr. 2 al mamei mele era pe deplin de acord cu entuziasmul meu, dar celelalte persoane din anturajul meu erau descurajante. Pînă în acel moment mă ciocnisem doar de blocul de piatră al ideilor tradiționale; acum m-am lovit însă de oțelul prejudecăților și al unei incapacități reale de a admite posibilitățile neconvenționale, și asta la prietenii mei cei mai apropiați. Interesul meu li se părea și mai suspect decît preocupările mele teologice! Aveam senzația de a fi împins la marginea lumii. Ceea ce-mi provoca interesul cel mai arzător era pentru ceilalți praf și fum, ba chiar motiv de teamă.

Teamă față de ce? Nu puteam găsi nici o explicație. Ideea că ar fi putut să existe evenimente care depășeau categoriile limitative ale timpului, spațiului și cauzalității doar nu era, la urma urmei, ceva nemaiauzit sau care făcea să se cutremure lumea? Existau chiar animale care presimțeau furtunile și cutremurele, vise care indicau moartea anumitor persoane, ceasuri care se opreau în clipa morții, pahare care se spărgeau în momentul critic, tot felul de lucruri care erau de la sine înțelese în universul meu de pînă atunci. Și iată, acum eram aparent singurul care auzise de astfel de lucruri! Îmi puneam în chipul cel mai serios întrebarea în ce fel de lume nimerisem de fapt. Evident, era lumea citadină, care nu știa nimic despre cea de la țară, despre lumea reală a munților, a pădurilor și rîurilor, a animalelor și a gîndurilor Domnului (citește: a plantelor și cristalelor). Explicația mi s-a părut consolatoare și, în orice caz, mi-a amplificat mai întîi stima față de propria-mi persoană; căci m-am lămurit că lumea urbană era limitată spiritual, în ciuda abundentei sale științe docte. Această idee era periculoasă pentru mine, fiindcă mă ducea la accese de superioritate, la o tendință critică deplasată și la agresivitate, ceea

ce mi-a provocat antipatii meritate. Acestea din urmă au reactivat, în consecință, vechile îndoieli, sentimente de inferioritate și depresiuni — un ciclu pe care m-am decis să-l întrerup cu orice preț. Nu mai voiam să stau în afara lumii și să dobîndesc faima suspectă de a fi o „curiozitate".

După primul examen de propedeutică am devenit asistent preparator la catedra de anatomie și în semestrul următor prosectorul mi-a lăsat chiar conducerea cursului de histologie — bineînțeles, spre marea mea satisfacție. Pe atunci mă ocupam în principal de teoria evoluționistă și de anatomia comparată și m-am familiarizat și cu teoria neovitalistă. Cel mai puternic mă fascina punctul de vedere morfologic în sensul cel mai larg. La polul opus se afla pentru mine fiziologia. Mă dezgusta profund din cauza vivisecției, care se practica doar în scopuri demonstrative. Nu mă puteam elibera deloc de sentimentul că animalele cu sînge cald erau înrudite cu noi și în nici un caz niște simple automate cu creier. În consecință, trăgeam chiulul pe cît posibil de la aceste ore de demonstrații. Deși îmi dădeam seama că trebuia să se facă experimente pe astfel de animale, tot simțeam că demonstrația unor asemenea experimente era barbară și respingătoare și mai cu seamă inutilă. Aveam suficientă fantezie spre a-mi imagina, după simpla lor descriere, procesele demonstrate. Mila mea față de animale nu data eventual de la ideile budiste ale filozofiei schopenhaueriene, ci se sprijinea pe baza mai adîncă a unei stări spirituale primitive, anume a identității inconștiente cu animalul. Această realitate psihologică importantă mi-era însă pe-atunci total necunoscută. Repulsia mea față de fiziologie era atît de puternică, încît examenul meu la această materie a și decurs într-un mod corespunzător de prost. Oricum, am reușit să-l trec.

Următoarele semestre clinice au fost atît de încărcate, că nu mi-a mai rămas aproape deloc timp pentru incursiunile mele în domenii îndepărtate. Numai duminica îl puteam studia pe Kant. Îl citeam cu zel și pe Eduard von Hartmann[1]. Nietzsche figura în programul meu de cîtva timp deja, dar ezitam să încep să-l citesc, nesimțindu-mă suficient de bine pregătit. Se discuta mult despre Nietzsche pe vremea aceea, fiind de obicei respins, cel mai violent de către studenții în filozofie „competenți", de unde am și tras concluziile mele personale în legătură cu rezistențele ce domneau

---

[1] Filozof și savant german (1842–1906), autor al lucrării *Philosophie des Unbewußten* (*Filozofia inconștientului*) — (*n. t.*).

în sferele mai înalte. Autoritatea supremă era bineînțeles Jacob Burckhardt, de la care erau colportate diferite opinii critice referitoare la Nietzsche. În plus, existau unii oameni care-l cunoscuseră personal pe Nietzsche, fiind astfel în stare să relateze despre el tot felul de curiozități nu tocmai simpatice. Cei mai mulți nu citiseră un rînd scris de el și se legau de aceea de diferite elemente echivoce exterioare, de exemplu de aerele de gentleman pe care și le dădea, de maniera sa de a cînta la pian, de exagerările lui stilistice, adică de tot soiul de particularități care trebuiau să-l calce pe nervi pe omul din Basel din acea epocă. Firește, aceste elemente nu mi-au servit ca pretext spre a amîna lectura lui Nietzsche — dimpotrivă, ar fi constituit pentru mine stimulentul cel mai puternic —, ci simțeam o teamă ascunsă că aș putea să-i semăn, cel puțin în ce privește „secretul" care-l izola în mediul său. O fi avut — cine știe? — trăiri lăuntrice, idei despre care ar fi vrut, din nefericire, să vorbească și care nu fuseseră înțelese de nimeni. Era evident un excentric sau, în orice caz, trecea drept unul, drept un *lusus naturae*[1], ceea ce eu nu-mi doream să fiu pentru nimic în lume. Mă temeam de posibila descoperire că eram și eu, asemenea lui Nietzsche, „o apariție ciudată". Bineînțeles — *si parva componere magnis licet*[2] — el fusese profesor universitar, scrisese cărți, atinsese deci înălțimi fabuloase; provenea și el dintr-o familie de teologi, dar din Germania cea mare și vastă, care se întindea pînă la mare, în timp ce eu nu eram decît elvețian și mă trăgeam dintr-o familie modestă de preot dintr-un sătuc de graniță. Nietzsche vorbea o germană literară cizelată, știa latina și greaca, poate și franceza, italiana și spaniola, pe cînd eu eram cît de cît sigur și stăpîn numai pe dialectul din Basel. El, în posesia tuturor acestor minunății, își putea permite la urma urmei o anumită excentricitate, dar eu n-aveam cum să știu în ce măsură mă puteam asemăna cu el.

În ciuda temerilor mele eram curios și m-am hotărît să-l citesc. Mai întîi mi-au căzut în mînă *Unzeitgemäße Betrachtungen (Considerații intempestive)*. Am fost entuziasmat fără rezerve și curînd după aceea am citit *Also sprach Zarathustra (Așa grăit-a Zarathustra)*. A reprezentat, ca și *Faust* al lui Goethe, o trăire dintre cele mai puternice. Zarathustra era Faustul lui Nietzsche, iar nr. 2 era Zarathustra al meu, ce-i drept păstrînd distanța potrivită,

---

[1] Joc al naturii (*n. t.*).

[2] Dacă e permis să se compare lucrurile mici cu cele mari (*n. t.*).

similară celei care desparte un mușuroi de cîrtiță de Mont Blanc; iar Zarathustra era — nu aveam nici un dubiu — morbid. Era și nr. 2 bolnăvicios? Această posibilitate m-a cufundat într-o spaimă pe care mult timp n-am vrut să mi-o mărturisesc; ea mă ținea totuși cu sufletul la gură, își făcea simțită din cînd în cînd prezența în momente inoportune și mă constrîngea să reflectez asupra propriei mele persoane. Nietzsche își descoperise nr. 2 al său abia mai tîrziu în viață, după ce trecuse de vîrsta mijlocie, în timp ce eu îl cunoșteam încă din prima tinerețe. Nietzsche vorbise naiv și imprudent despre acest *arrheton*, lucrul de nenumit, de neexprimat, ca și cum totul ar fi fost în ordine. Eu am văzut însă foarte curînd că astfel se fac experiențe proaste. Pe de altă parte însă, era atît de genial, încît venise de tînăr la Basel ca profesor universitar[1], neintuind nimic din ceea ce urma să-l aștepte. Or, tocmai datorită genialității sale ar fi trebuit să-și dea seama la timp că ceva nu era în regulă. Aceasta a fost, m-am gîndit eu, neînțelegerea sa bolnăvicioasă: că, plin de curaj și de naivitate, și-l lăsase liber pe nr. 2, într-o lume care nu știa și nu pricepea nimic despre astfel de lucruri. Îl însuflețea speranța copilărească de a descoperi oameni care-i puteau împărtăși extazul și înțelege „răsturnarea tuturor valorilor“[2]. Nu găsi însă decît filistini instruiți și, ca într-o situație de tragicomedie, el însuși era unul; asemenea tuturor celorlalți, nu se înțelese pe sine cînd căzu în universul celor misterioase și de nerostit și vru să-l laude în fața unei mulțimi obtuze, uitate de Dumnezeu. De aici limbajul bombastic, metaforele abundente, entuziasmul imnic, care încerca în van să se facă perceput de către această lume ce se dedicase unei acumulări incoerente de cunoștințe. Iar el — acest dansator pe sîrmă — căzu pînă la urmă chiar dincolo de sine însuși. Nu-și găsi locul în această lume — *dans ce meilleur des mondes possibles* —, fiind de aceea un posedat, unul cu care cei din anturajul său se puteau purta numai cu maximă prudență. Printre prietenii și cunoscuții mei știam doar doi care credeau în Nietzsche și-l aprobau deschis, ambii homosexuali. Unul dintre ei a sfîrșit prin a se sinucide, al doilea a

---

[1] Friedrich Nietzsche a fost chemat în anul 1869, la douăzeci și cinci de ani — la propunerea profesorului său din anii studenției, Friedrich Wilhelm Ritschl — ca profesor extraordinar de filologie clasică la Universitatea din Basel. În anul următor a fost numit profesor titular. Va ține aici prelegeri timp de zece ani (*n. t.*).

[2] V. *Der Wille zur Macht. Versuch einer Umwertung aller Werte (Voința de putere. Eseu asupra răsturnării tuturor valorilor)* — (*n. t.*).

decăzut — un geniu neînţeles. Toţi ceilalţi erau faţă de fenomenul Zarathustra nu uluiţi sau dezorientaţi, ci pur şi simplu imuni.

După cum *Faust* mi-a deschis o uşă, *Zarathustra* mi-a închis una, şi a făcut-o cu violenţă şi pentru timp îndelungat. Mi s-a întîmplat ca ţăranului bătrîn care a descoperit că două dintre vacile sale au fost vrăjite şi le-au fost prinse capetele în acelaşi căpăstru; întrebat de fiul său cum de aşa ceva era posibil, i-a răspuns: „Băiete, despre astfel de lucruri nu se vorbeşte."

Am constatat că nu ajungi nicăieri dacă nu vorbeşti despre lucrurile ştiute de toţi. Cel naiv în această privinţă nu înţelege ce jignire înseamnă pentru semenul său să i se vorbească despre ceva ce lui îi este necunoscut. O asemenea ticăloşie i se iartă numai scriitorului, ziaristului sau poetului. Eu pricepusem că o idee nouă — sau chiar şi numai un aspect neobişnuit — se poate comunica doar prin fapte. Faptele rămîn şi nu pot fi desconsiderate pentru multă vreme, căci odată şi odată tot trece pe lîngă ele cineva care ştie ce a găsit. Mi-am dat seama că, în fond, în absenţa a ceva mai bun, nu făceam decît să vorbesc în loc de a prezenta fapte, care de altfel îmi lipseau cu desăvîrşire. Nu deţineam nimic concret. Eram împins mai mult ca niciodată către empirism. Le-o luam filozofilor în nume de rău că perorau despre tot ce nu era accesibil experienţei şi tăceau acolo unde ar fi trebuit să se răspundă la o experienţă. Deşi aveam senzaţia că undeva şi cîndva trecusem prin valea diamantelor, nu puteam convinge pe nimeni — la o privire mai atentă nu mă puteam convinge nici măcar pe mine însumi — că probele petrografice pe care le adusesem erau altceva decît pietriş obişnuit.

Eram în anul 1898 cînd am început să reflectez serios la cariera mea viitoare de medic. Curînd am tras concluzia că trebuia să mă specializez. Nu intrau atunci în discuţie decît chirurgia sau medicina internă. Înclinam în direcţia primeia dintre ele datorită pregătirii mele deosebite în anatomie şi preferinţei mele pentru anatomia patologică, şi mai mult ca sigur aş fi ales chirurgia ca meserie, dacă aş fi dispus de mijloacele financiare necesare. Mi-era îngrozitor de penibil că trebuia să fac datorii, chiar şi pentru a putea studia. Ştiam că eram constrîns să-mi cîştig existenţa cît de curînd după examenul final. De aceea m-am gîndit la o carieră de medic la vreun spital cantonal oarecare, unde se putea spera, mai curînd decît într-o clinică, la un post remunerat. Angajarea la o clinică depindea însă în mare măsură de protecţia avută sau

de simpatia personală a șefului. Ținînd cont de popularitatea mea îndoielnică și de uimirea și rezerva pe care le trezisem de atîtea ori, nu cutezam să mă gîndesc la o împrejurare norocoasă și mă mulțumeam deci cu perspectiva modestă de a ajunge medic măcar la vreunul din spitalele locale. Restul avea să depindă de vrednicia mea, de capacitatea și eficacitatea mea.

În timpul vacanței de vară s-a petrecut ceva care urma să mă influențeze profund. Într-o bună zi ședeam în camera mea de lucru și studiam. În încăperea de alături, a cărei ușă era întredeschisă, mama stătea și tricota. Aceea era sufrageria noastră, în care se afla masa rotundă din lemn de nuc la care mîncam. Provenea din zestrea bunicii mele paterne și avea pe-atunci o vechime de vreo șaptezeci de ani. Mama ședea la fereastră, la o distanță de aproximativ un metru de masă. Sora mea era la școală, iar slujnica, la bucătărie. Deodată, s-a auzit o pocnitură ca o împușcătură de pistol. Am sărit în picioare și am alergat în camera vecină, de unde auzisem explozia. Mama înlemnise în fotoliu, iar lucrul de mînă îi scăpase în poale. A bolborosit, privind spre masă: „Ce... ce s-a întîmplat? A fost chiar lîngă mine..."

Ne-am uitat ce se petrecuse: Tăblia mesei se crăpase pînă dincolo de mijloc și nu într-un loc încleiat, ci în plin lemn solid. Am rămas fără grai. Cum se putea întîmpla așa ceva? Un lemn masiv de nuc, uscat de șaptezeci de ani, care crapă din senin într-o zi de vară, în ciuda umidității relativ mari a aerului, obișnuită la noi? Înțeleg dacă ar fi fost lîngă soba încălzită, într-o zi rece și uscată de iarnă! Care ar fi putut fi oare cauza unei asemenea explozii? M-am gîndit că există, la urma urmei, coincidențe stranii. Mama dădu din cap și spuse cu vocea personalității ei nr. 2: „Da, da, asta înseamnă ceva."

Fără să vreau, am fost impresionat și m-a supărat faptul că n-am putut spune nimic.

Vreo două săptămîni mai tîrziu, m-am întors seara la ora șase acasă și am găsit pe toată lumea, adică pe mama, pe sora mea de paisprezece ani și pe slujnica noastră, într-o stare de agitație maximă. Iarăși se auzise cu circa o oră în urmă o împușcătură asurzitoare. De astă dată nu fusese vorba de masa deja deteriorată, ci zgomotul venise din direcția bufetului, o piesă de mobilă grea, datînd de la începutul secolului al XIX-lea. Căutaseră peste tot, fără a găsi însă vreo crăpătură.

Imediat m-am apucat să cercetez bufetul și ceea ce se afla în jurul lui, tot fără succes. Am examinat apoi interiorul bufetului

și conținutul său. În sertarul în care se afla coșul de pîine, am găsit o pîine și alături cuțitul de pîine, a cărui lamă se rupsese în bucăți. Mînerul zăcea într-unul din colțurile coșului dreptunghiular, și în fiecare dintre celelalte trei colțuri era cîte o bucată din lamă. Cuțitul fusese întrebuințat cînd se servise cafeaua de ora patru, apoi pus la loc și de atunci nimeni nu mai umblase în bufet.

În ziua următoare am dus cuțitul rupt la unul dintre cei mai buni meseriași cuțitari din oraș. A analizat cu lupa marginile crăpăturilor și a clătinat din cap.

— Acest cuțit, îmi spuse, este în ordine. Oțelul n-are nimic. Cineva a rupt cuțitul bucată cu bucată. Asta se poate face, de exemplu, vîrîndu-l în deschizătura sertarului și rupîndu-l apoi bucățică după bucățică. Oțelul e de bună calitate. Sau, eventual, i s-o fi dat drumul să cadă de la mare înălțime pe o piatră. Așa ceva nu poate exploda. Vi s-au îndrugat povești.[1]

Mama și cu sora mea se aflaseră în cameră cînd le speriase pocnitura bruscă. Nr. 2 al mamei mă privi plin de înțeles, iar eu n-am putut decît să tac. Habar n-aveam ce se întîmplase și nu găseam nici un fel de explicație, ceea ce mă supăra cu atît mai mult cu cît trebuia să admit că eram adînc impresionat. De ce și cum crăpa masa și se rupea cuțitul? Ipoteza hazardului mi se părea evident prea îndepărtată. Consideram extrem de improbabil ca Rinul să curgă o dată întîmplător în sus... iar alte posibilități erau excluse *eo ipso*. Atunci ce putea fi?

Cîteva săptămîni mai tîrziu am aflat de la diferite rude de-ale mele că se ocupau de un timp încoace de spiritism și că aveau un mediu, o fată tînără, care de-abia trecuse de cincisprezece ani. În cercul respectiv se vehicula mai de mult ideea de a mi se face cunoștință cu acest mediu, care producea stări de somnambulism și fenomene de spiritism. Cînd am auzit, m-am gîndit pe loc la întîmplările noastre ciudate și am presupus că ar fi fost în legătură cu acest mediu. Am început deci, în fiecare sîmbătă seară, să țin ședințe regulate, împreună cu fata cea tînără și cu alte persoane interesate. Rezultatele au fost niște comunicări și niște sunete asemănătoare ciocănitului în pereți și în masă. Era problematic ca astfel de mișcări ale mesei să fie independente de mediu. Curînd am constatat că orice condiții limitative aveau în general un efect stînjenitor. Așa că m-am declarat mulțumit cu autonomia

[1] Cuțitul rupt în patru a fost păstrat cu grijă de către Jung (*A. J.*).

manifestă a ciocăniturilor care se auzeau și mi-am îndreptat atenția către conținutul comunicărilor. Am prezentat în teza mea de doctorat[1] rezultatele acestor observații. După ce am efectuat experimentele aproximativ doi ani la rînd, s-a instalat o anumită lîncezeală și am prins mediul încercînd să producă fenomene prin înșelătorie. Asta m-a determinat să întrerup ședințele — spre marele meu regret, căci învățasem din exemplul lor cum ia naștere un nr. 2, cum pătrunde într-o conștiință de copil și cum o integrează în cele din urmă în el însuși. Fata era o ființă maturizată înainte de vreme. La douăzeci și șase de ani a murit de tuberculoză. Am revăzut-o o dată cînd avea douăzeci și patru de ani și am fost profund impresionat de independența și maturitatea personalității ei. După ce a murit, am aflat de la familia sa că în ultimele luni de viață caracterul ei se dezintegrase fărîmă cu fărîmă, pînă ce revenise la starea unui copil de doi ani, și din această condiție se adîncise apoi în ultimu-i somn.

Asta a fost deci în mare experiența importantă care a zdruncinat filozofia mea timpurie și mi-a dat posibilitatea de a ajunge la un punct de vedere psihologic. Aflasem ceva obiectiv despre sufletul omenesc. Experiența era însă de o asemenea natură, încît iarăși nu puteam scoate un cuvînt în legătură cu ea. Nu cunoșteam pe nimeni căruia să-i fi putut împărtăși întreaga stare de lucruri. A trebuit să las din nou deoparte, nerezolvat, ceva ce merita să i se acorde mai multă reflecție. Abia cîțiva ani mai tîrziu a luat naștere de aici teza mea de doctorat.

La clinica medicală, Friedrich von Müller îl înlocuise pe bătrînul Immermann. Am întîlnit la von Müller un spirit pe placul meu. Am văzut cum o inteligență ascuțită înșfacă o problemă și formulează acele întrebări care reprezentau în sine deja o jumătate de soluție. Și el, la rîndul lui, părea să vadă ceva în mine, căci mai tîrziu, spre încheierea studiilor mele, mi-a propus să-l însoțesc ca medic la München unde fusese chemat. Oferta lui era cît pe ce să mă convingă să mă dedic medicinei interne. Probabil că s-ar fi și ajuns la asta, dacă nu s-ar fi întîmplat între timp ceva care mi-a înlăturat orice îndoială referitoare la cariera mea medicală viitoare.

---

[1] *Zur Psychologie und Pathologie sogenannter occulter Phänomene (Despre psihologia și patologia așa-ziselor fenomene oculte)*, 1902, în *Ges. Werke I*, 1966 (*n. ed. germ.*).

Deși audiasem cursuri psihiatrice și participasem la lecții clinice, profesorul de psihiatrie de atunci nu era tocmai incitant; și dacă îmi aminteam de efectele pe care le avuseseră asupra tatălui meu experiența lui în spitalul de boli mintale și în special cea legată de psihiatrie, nu aveam motive să aleg psihiatria. În perioada pregătirii mele pentru examenul de stat, am lăsat manualul de psihiatrie, în mod semnificativ, la urmă de tot. Nu așteptam nimic de la el. Încă îmi mai amintesc cum am deschis cartea lui Krafft-Ebing[1] cu gîndul: „Bun, ia să vedem ce-o avea de spus un psihiatru despre materia lui." Cursurile și orele la clinică nu mă impresionaseră și influențaseră nici în cea mai mică măsură. Nu-mi puteam aduce aminte de nici un singur caz demonstrat clinic, ci doar de plictiseală și saturație.

Am început cu Cuvîntul înainte în intenția de a descoperi cum te introduce un psihiatru în disciplina lui sau cum argumentează în fond și justifică întrucîtva existența ei. Pentru a scuza această atitudine arogantă, trebuie să menționez în orice caz că în lumea medicală de atunci psihiatria nu se bucura de un prestigiu deosebit. Nimeni nu știa mare lucru despre ea și nu exista o psihologie care să-l fi privit pe om ca pe un întreg și să fi inclus și particularitatea lui bolnăvicioasă în vederea de ansamblu. Așa cum directorul spitalului era inclus împreună cu bolnavii săi în același stabiliment, tot așa și acesta era închis în sine și se afla izolat afară din oraș, ca o veche leprozerie cu leproșii ei. Nimănui nu-i plăcea să privească într-acolo. Medicii știau aproape la fel de puțin ca și profanii și le împărtășeau de aceea sentimentele. Boala mintală era o problemă lipsită de speranță, fatală, iar această umbră cădea și asupra psihiatriei. Psihiatrul era o figură stranie, după cum urma să aflu curînd și din proprie experiență.

Am citit deci în Cuvîntul înainte: „Se datorează pesemne specificului acestui domeniu al științei și imperfecțiunii dezvoltării sale că manualele de psihiatrie au o caracteristică mai mult sau mai puțin subiectivă." Cîteva rînduri mai jos, autorul numea psihozele „boli ale persoanei". Inima mea începu deodată să bată cu putere. A trebuit să mă ridic în picioare și să trag adînc aer în piept. Mă simțeam pradă unei stări de agitație extremă, căci m-a iluminat și străfulgerat deodată ideea limpede că pentru mine nu putea exista un alt țel în afara psihiatriei. Numai aici se puteau

---

[1] *Lehrbuch der Psychiatrie (Manual de psihiatrie).* Ediția a IV-a, 1890 (*n. ed. germ.*).

uni cursurile celor două șuvoaie ale interesului meu și, ajungînd la confluență, își puteau croi albie comună. Aici era cîmpul empiric comun al faptelor biologice și spirituale pe care îl căutasem pretutindeni, fără a-l găsi nicăieri. Aici era în sfîrșit locul unde coliziunea dintre natură și spirit devenea realitate.

Reacția mea violentă s-a produs atunci cînd am citit la Krafft-Ebing despre „caracteristica subiectivă" a manualului de psihiatrie. Deci — am cugetat — manualul este parțial și confesiunea subiectivă a autorului, care se află cu toate cunoștințele sale prealabile, cu întregul ființei sale, al felului său de a fi, îndărătul obiectivității experiențelor lui și răspunde la „boala persoanei" cu totalitatea propriei personalități. Asemenea lucruri nu auzisem niciodată de la profesorii mei din clinică. Deși cartea în discuție nu se deosebea de fapt de alte cărți de același gen, aceste cîteva sugestii făcură să cadă o lumină transfigurantă asupra problemei psihiatriei și ea mă atrase irevocabil sub vraja sa.

Decizia mea era luată. Cînd i-am comunicat-o profesorului meu de medicină internă, am putut citi pe fața lui o expresie de dezamăgire și mirare. Vechea mea rană, senzația de înstrăinare și izolare, deveni din nou dureroasă. Dar acum am înțeles mai bine pentru ce. Nimănui nu-i trecuse prin minte — nici măcar mie însumi — că m-ar putea interesa această lume aparte, obscură. Prietenii mei erau surprinși, chiar șocați și considerau că nu-s zdravăn să abandonez de dragul acestui nonsens psihiatric șansa unei cariere frumoase în medicina internă, care reprezenta un domeniu pe înțelesul tuturor și-mi stătea sub nas într-un chip așa de atrăgător și de demn de invidiat.

Am realizat că ajunsesem din nou, în mod vizibil, pe un drum lateral, pe care nimeni nu voia sau nu putea să mă urmeze. Însă știam — și nimeni și nimic nu-mi puteau clinti această convingere — că decizia mea era fermă, că ea era destinul, ca și cum cursurile a două ape s-ar fi unit și m-ar fi purtat irevocabil, într-un mare torent, către țeluri îndepărtate. Era simțămîntul încrezător și euforic al „unificării unei naturi dedublate" care m-a transportat ca pe un val magic prin examenul pe care l-am trecut situîndu-mă pe primul loc. În mod caracteristic, după cum se întîmplă în mai toate minunile care au reușit prea bine, soarta mi-a jucat o festă tocmai la materia la care eram cu adevărat bun, adică la anatomia patologică. Am comis eroarea ridicolă de a nu vedea într-un preparat, care mi s-a părut să conțină pe lîngă tot felul de *débris*[1]-uri

---

[1] Rămășițe (*n. t.*).

numai celule epiteliale, acel colț în care se găseau ciupercile de *soor* (*muguet*). La celelalte discipline am intuit chiar întrebările care mi se vor pune. Datorită acestei conjuncturi, am ocolit unele obstacole dificile „fluturînd drapelul în vînt, bătînd din tobă și cîntînd din trompetă". În schimb, ca dintr-o răzbunare a sorții, am căzut apoi în cursă într-un mod grotesc tocmai acolo unde mă simțeam cel mai sigur. Altfel aș fi trecut examenul de stat cu punctajul maxim.

Un alt candidat a atins același număr de puncte ca și mine. Era un solitar, o personalitate impenetrabilă, suspect de banală pentru mine. N-aveai ce face cu el altceva decît să discuți necontenit, unilateral și pînă la plictis, chestiuni profesionale. Reacționa la tot cu un zîmbet enigmatic, care amintea de cel al figurilor de pe unele frontoane din Egina. Avea deopotrivă un aer de superioritate și de inferioritate ori de jenă și niciodată nu se adapta ca lumea unei situații. Nu l-am descifrat bine niciodată. Singurul lucru cert care se putea constata la el era acela că lăsa impresia unui ambițios aproape monomaniac care, aparent, nu arăta interes pentru nimic altceva în afara datelor, faptelor și cunoștințelor medicale. La puțini ani după absolvirea studiilor, s-a îmbolnăvit de schizofrenie. Menționez această coincidență ca pe un fenomen caracteristic al paralelismului evenimentelor. Prima mea carte a fost consacrată psihologiei demenței precoce — *dementia praecox* — (schizofrenia), în care răspundeam la „boala unei persoane" cu ajutorul premiselor propriei mele personalități: Psihiatria în sensul cel mai larg este dialogul unui psihic bolnav cu psihicul desemnat drept „normal" al medicului, o confruntare a persoanei „bolnave" cu personalitatea în principiu la fel de subiectivă a celui care o tratează. Strădania mea a fost să explic că maniile și halucinațiile nu erau doar simptome specifice bolilor mintale, ci aveau și un sens omenesc.

În seara de după ultimul examen, mi-am permis luxul de mult rîvnit de a merge o dată — pentru prima dată în viața mea — la teatru. Pînă atunci, situația mea financiară nu-mi îngăduise o asemenea extravaganță. Îmi mai rămăseseră însă niște bani de pe urma vînzării colecției de antichități, care mi-au oferit nu numai posibilitatea să mă duc la operă, ci și să fac o călătorie la München și Stuttgart.

Bizet m-a îmbătat și copleșit asemenea valurilor unei mări fără de sfîrșit, iar cînd, în ziua următoare, trenul m-a purtat dincolo de graniță într-o lume mai largă, am fost însoțit de melodiile din *Carmen*. La München am văzut pentru prima oară în viața mea

artă antică autentică, iar aceasta, în combinație cu muzica lui Bizet, a creat în mine o atmosferă ale cărei profunzimi și însemnătate le puteam doar intui, nu și cuprinde cu mintea. Toate acestea m-au transpus într-o stare de spirit primăvăratică, nupțială, deși în exterior a fost o săptămînă tulbure — cea dintre 1 și 9 decembrie 1900. La Stuttgart am văzut-o (pentru ultima dată) pe mătușa mea, doamna dr Reimer-Jung. Era fiica din prima căsătorie a bunicului meu, profesorul C. G. Jung, cu Virginie de Lassaulx. Era o doamnă bătrînă fermecătoare, cu niște ochi albaștri sclipitori și un temperament scînteietor și viu. Soțul ei era medic psihiatru. Mi se părea înconjurată de o lume plină de fantezii impalpabile și de amintiri ce nu pot fi înăbușite — ultima adiere a unui trecut pe cale de dispariție, imposibil de adus înapoi, o despărțire definitivă de nostalgia copilăriei mele.

La 10 decembrie 1900 mi-am ocupat postul de medic la spitalul Burghölzli din Zürich. Mi-a făcut plăcere să mă instalez în acest oraș, căci în decursul anilor Basel îmi devenise prea strîmt. Pentru locuitorii din Basel nu exista decît orașul lor: numai în Basel totul era „cum trebuie“, în timp ce dincolo de Birs[1] începea „mizeria“. Prietenii mei nu puteau pricepe că plecam și erau convinși că mă voi întoarce curînd, ceea ce îmi era însă imposibil, fiindcă în Basel fusesem etichetat o dată pentru totdeauna drept fiu al preotului Paul Jung și nepot al bunicului meu, profesorul Carl Gustav Jung. Făceam parte, ca să zic așa, dintr-un anumit grup spiritual și dintr-un „*set*“ social determinat. Manifestam rezistență față de toate acestea, căci nu voiam și nu puteam să mă las înlănțuit.

Din punct de vedere spiritual, atmosfera din Basel mi se părea de neîntrecut și de o receptivitate față de tot ce există în lume care era demnă de invidiat, însă presiunea tradiției cîntărea prea greu pe umerii mei. Ajuns la Zürich, am resimțit foarte puternic această diferență. Legătura dintre Zürich și lume nu se face prin spirit, ci prin comerț. Dar aici, aerul era liber, ceea ce am și apreciat în mod deosebit. Nicăieri nu se simțea aici negura sumbră a veacurilor trecute, chiar dacă se deplîngea absența fundalului cultural bogat. Și astăzi mai am o slăbiciune dureroasă față de Basel, cu toate că știu că nu mai este ce a fost odată. Îmi amintesc încă de zilele cînd existau un Bachofen și un Jacob Burckhardt, cînd în

[1] Mic afluent al Rinului, curgînd la porțile Baselului (*n. t.*).

spatele catedralei se mai afla încă vechea casă a adunării canonicilor, iar bătrînul pod de peste Rin era pe jumătate din lemn.

Mamei îi veni foarte greu că părăseam Baselul. Dar eu știam că n-o puteam cruța de această durere și ea a suportat-o cu curaj. Locuia împreună cu sora mea, care avea cu nouă ani mai puțin decît mine, era o natură delicată și bolnăvicioasă și se deosebea de mine în toate privințele. Parcă ar fi fost născută să ducă viața unei „fete bătrîne" și, într-adevăr, nu s-a măritat niciodată. A dezvoltat însă o personalitate remarcabilă și eu i-am admirat atitudinea. Era o „lady" înnăscută și așa a și murit. A trebuit să se supună unei operații considerate inofensivă, căreia însă nu i-a supraviețuit. M-a impresionat profund cînd s-a descoperit că-și orînduise în prealabil toate treburile pînă la cel mai mic detaliu. În fond, mi-a fost întotdeauna o străină, dar i-am purtat un respect adînc. Eu eram mult mai emotiv, pe cînd ea era veșnic calmă, deși foarte sensibilă în adîncul ființei ei. Mi-aș fi putut-o imagina petrecîndu-și zilele într-o fundație pentru fete bătrîne nobile, așa cum într-un astfel de așezămînt pentru domnișoare trăise și unica soră, cu cîțiva ani mai tînără, a bunicului meu Jung.[1]

Cu munca la Burghölzli începu viața mea într-o realitate nedivizată, toată numai intenție, conștiență (*Bewußtheit*), datorie și răspundere. Era intrarea în mînăstirea lumii și supunerea față de legămîntul de a crede numai probabilul, mediocrul, banalul și ceea ce este sărac în semnificații, de a renunța la tot ce e străin și însemnat și de a reduce la obișnuit tot ce-i neobișnuit. Existau doar suprafețe care nu acopereau nimic, doar începuturi fără continuări, contingențe fără coerență, cunoștințe care se restrîngeau în cercuri tot mai mici, insuficiențe care pretindeau că sînt probleme, orizonturi de o îngustime apăsătoare și pustiul nesfîrșit al rutinei. Timp de o jumătate de an m-am închis între zidurile acestei mînăstiri, pentru a mă obișnui cu viața și spiritul unui spital

---

[1] Imediat după moartea surorii sale, Jung a scris următoarele rînduri: „Pînă în anul 1904, sora mea Gertrud a trăit cu mama ei în Basel. Apoi s-a mutat împreună cu ea la Zürich, unde a locuit mai întîi pînă în 1909 la Zollikon, iar apoi, pînă la moarte, la Küsnacht. După moartea mamei ei, care s-a produs în 1923, a trăit singură. Viața ei exterioară era liniștită, retrasă și se desfășura în cercul îngust al relațiilor de rudenie și de prietenie. Era politicoasă, prietenoasă, bună și le refuza celor din jur să arunce o privire curioasă în viața ei lăuntrică. Tot așa și muri, fără să se plîngă, nefăcînd nici o mențiune referitor la propriul destin, păstrînd o atitudine desăvîrșită. Încheiase o viață împlinită în interior, neatinsă de judecată și comunicare" (*n. ed. germ.*).

de boli mintale și am citit de la cap la coadă cele cincizeci de volume din *Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie*, de la începuturile ei, ca să mă familiarizez cu mentalitatea psihiatrică. Voiam să știu cum reacționează spiritul uman la priveliștea propriei sale distrugeri, căci psihiatria îmi apărea drept o expresie articulată a acelei reacții biologice care-l cuprinde pe așa-zisul spirit sănătos la vederea bolii mintale. Colegii mei de specialitate îmi dădeau impresia că sînt la fel de interesanți ca și bolnavii. Am întocmit de aceea în anii următori o statistică pe cît de tainică pe atît de instructivă asupra condițiilor preliminare ereditare ale colegilor mei elvețieni, nu numai pentru edificarea mea personală, ci și pentru înțelegerea reacției psihiatrice.

Nu cred că are rost să menționez că toată concentrarea mea și claustrarea autoimpusă îi surprindeau pe colegii mei. Ei n-aveau cum să știe cît de mult mă uimea psihiatria și cît îmi doream să-i cunosc spiritul. Pe atunci nu mă atrăgea încă interesul terapeutic, ci mă captivau puternic variantele patologice ale așa-numitei normalități, întrucît îmi ofereau în general posibilitatea dorită cu ardoare de a atinge o cunoaștere mai adîncă a psihicului.

În aceste condiții a început cariera mea psihiatrică — experimentul meu subiectiv, din care a ieșit la iveală viața mea obiectivă.

N-am nici chef, nici nu mă simt în stare să mă plasez atît de mult în afara mea însumi, încît să pot privi propriu-mi destin într-un mod cu adevărat obiectiv. Aș comite cunoscuta greșeală autobiografică de a dezvolta o iluzie despre cum ar fi trebuit să fie sau de a scrie o apologie *pro vita sua*. La urma urmei, omul este un eveniment, care nu se judecă singur, ci cade pradă mai degrabă judecății altora — *for better or worse*.

4

Activitate psihiatrică

Anii petrecuți de mine la Burghölzli, clinica universitară psihiatrică din Zürich, au fost anii mei de ucenicie. În prim-planul interesului și al cercetării mele stătea întrebarea arzătoare: ce se petrece *în* bolnavii mintali? Era ceva ce încă nu înțelegeam pe atunci, iar printre colegii mei nu se găsea nici unul pe care să-l fi preocupat această problemă. Învățămîntul psihiatric căuta să facă abstracție, ca să spunem așa, de personalitatea bolnavă, mulțumindu-se cu diagnostice, cu descrieri de simptome și efectuări de statistici. Pornind de la așa-zisul punct de vedere clinic predominant atunci, medicii nu se ocupau de bolnavul mintal ca om, ca individualitate, ci ei trebuiau să-l trateze pe pacientul nr. X, care avea o listă lungă de diagnostice și simptome. Era „etichetat", marcat cu un diagnostic, și cu aceasta cazul era în cea mai mare parte rezolvat. Psihologia bolnavului mintal nu juca absolut nici un rol.

În această situație, Freud a devenit pentru mine esențial, și anume mai ales prin cercetările lui fundamentale în domeniul psihologiei isteriei și a visului. Concepțiile sale mi-au arătat ce cale să urmez spre alte cercetări și spre înțelegerea cazurilor individuale. Freud a introdus în psihiatrie problema psihologică, deși el însuși nu era psihiatru, ci neurolog.

Îmi aduc încă bine aminte de un caz care m-a impresionat profund la vremea lui. Era vorba despre o femeie tînără care fusese internată cu eticheta „melancolie" și se găsea în secția mea. S-au făcut investigațiile cu aceeași grijă ca de obicei: anamneză, teste, examinări fizice ș.a.m.d. Diagnosticul: schizofrenie sau, cum se spunea pe atunci, „dementia praecox". Pronosticul: negativ.

Mai întîi n-am îndrăznit să mă îndoiesc de diagnostic. Eram încă om tînăr, începător în meserie, și n-aș fi cutezat să pun un diagnostic diferit. Și totuși, cazul mi se părea ciudat. Aveam sen-

zația că n-ar fi vorba despre schizofrenie, ci despre o depresiune obișnuită și mi-am propus să examinez pacienta după metodele mele personale. Mă ocupam pe vremea aceea cu studii diagnostice pe baza metodei asociațiilor, așa că am făcut cu ea experimentul asociativ. În plus, am discutat cu ea visele ei. Am reușit astfel să-i luminez trecutul și să aflu elemente esențiale, care nu se clarificaseră prin anamneza curentă. Am căpătat informațiile, ca să zic așa, direct de la inconștient, și din ele a rezultat o poveste sumbră și tragică.

Înainte ca femeia să se fi căsătorit, cunoscuse un bărbat, fiul unui mare industriaș, care stîrnea interesul tuturor fetelor dimprejur. Fiind foarte drăguță, ea crezuse că el o place și că are șanse la el. Dar el nu păru să-i acorde vreo atenție deosebită, așa că ea se mărită cu altul.

Cinci ani mai tîrziu, primi vizita unui vechi prieten. Evocară împreună amintiri și cu această ocazie prietenul îi spuse: „Cînd v-ați căsătorit, cineva a avut un șoc... domnul X al dumneavoastră" (adică fiul marelui industriaș). Acesta fu momentul! În acea clipă se declanșă depresiunea care în cîteva săptămîni duse la catastrofă:

Într-o zi își îmbăia copiii, mai întîi fetița de patru ani și pe urmă băiețelul de doi ani. Trăia într-o regiune în care alimentarea cu apă nu era impecabilă din punct de vedere igienic; exista apă pură de izvor, pentru băut și apă de rîu nepotabilă, infectată, pentru baie și spălat. În timp ce-și îmbăia fetița, o văzu sugînd buretele, dar n-o împiedică. Fiului ei îi dădu chiar să bea un pahar cu apă nepurificată. Făcu asta, bineînțeles, în mod inconștient sau doar semiconștient; căci deja începea să fie marcată de depresiunea incipientă.

Puțin după aceea, la capătul perioadei de incubație, fetița se îmbolnăvi de febră tifoidă și muri. Era copilul ei preferat. Băiatul nu se contaminase. În acel moment, depresiunea deveni acută și femeia fu internată în spital.

Din experimentul asociativ dedusesem faptul că era o criminală, precum și numeroase amănunte legate de secretul ei și mi-a fost limpede că aici exista un motiv suficient pentru depresiunea ei. Era, în esență, un caz de tulburare psihogenă.

Care era situația ei din punct de vedere terapeutic? Pînă atunci i se administraseră narcotice din cauza insomniilor și, fiind suspectată că va încerca să se sinucidă, era ținută sub supraveghere. În rest, nu se făcuse nimic. Sănătatea ei fizică era bună.

M-am văzut acum pus în fața dilemei: Să vorbesc cu ea deschis sau nu? Să întreprind marea încercare? Însemna pentru mine o problemă grea de conștiință, un neasemuit conflict al datoriei. Însă trebuia să-l rezolv singur, eu și cu mine; căci dacă mi-aș fi întrebat colegii, pesemne că m-ar fi prevenit: „Pentru numele lui Dumnezeu, să nu-i spuneți femeii astfel de lucruri. N-ați face-o decît să-și iasă și mai rău din minți.“ După părerea mea, efectul putea fi însă și contrar. De altfel, în psihologie nu există mai niciodată un adevăr univoc. Se poate răspunde la o întrebare într-un fel sau altul, în funcție de faptul că se ține sau nu cont de factorii inconștienți. Firește, eram conștient și de riscul pe care mi-l asumam: dacă pacienta ajungea în infern, mă trăgea și pe mine după ea!

M-am hotărît totuși să risc o terapie, al cărei punct de pornire mi-era foarte nesigur. I-am spus tot ce descoperisem prin experimentul asociativ. Vă puteți imagina cît de greu mi-a venit. Nu e lucru ușor să-i arunci cuiva drept în față că a comis o crimă. Și a fost ceva tragic pentru pacientă să audă cele rostite de mine și să le accepte. Dar efectul a fost că paisprezece zile mai tîrziu a putut fi externată și că n-a mai ajuns niciodată în viață într-un spital de boli mintale.

M-au mai determinat și alte motive să păstrez secretul față de colegii mei: mă temeam că ar discuta despre caz și că ar putea ridica anumite probleme legale. E adevărat că nu se putea proba nimic împotriva pacientei, totuși o asemenea discuție ar fi putut avea consecințe catastrofale pentru ea. Mi se părea mai folositor să se întoarcă la viață, pentru a-și ispăși acolo vina. Soarta o pedepsise suficient. Părăsind spitalul, a plecat cu o mare povară pe umeri. Era crucea ei și trebuia s-o poarte. Ispășirea începuse deja o dată cu depresiunea și internarea în spital, iar pierderea copilului constituia pentru ea o imensă durere.

În multe cazuri psihiatrice, pacientul deține o poveste care nu a fost relatată și pe care de regulă n-o știe nimeni. Pentru mine, terapia propriu-zisă începe abia după analizarea acestei istorii personale. Ea reprezintă secretul pacientului, secretul care l-a făcut să se prăbușească. Totodată, ea conține cheia către tratamentul lui. Medicul trebuie doar să știe cum să procedeze ca s-o afle. Trebuie să pună întrebările care-l vizează pe om în întregime și nu numai simptomul său. În majoritatea cazurilor, explorarea materialului conștient nu ajunge. În anumite împrejurări, experimentul asociativ poate deschide și ușura accesul, la fel și interpretarea viselor sau contactul uman îndelungat și răbdător cu pacientul.

În 1905 am obținut titlul de docent, am predat cursul de psihiatrie la Universitatea din Zürich și tot în același an am devenit medic-șef la clinica psihiatrică universitară. Am ocupat acest post timp de patru ani. După aceea (în 1909), am fost nevoit să renunț la el, întrucît aveam de lucru pînă peste cap. În decursul anilor, clientela mea particulară devenise atît de numeroasă, încît nu mai țineam pas cu munca mea. Mi-am continuat însă activitatea profesorală pînă în anul 1913. Predam psihopatologia și, bineînțeles, fundamentele psihanalizei freudiene, precum și psihologia primitivilor. Acestea erau materiile principale. În primele semestre mă ocupam la cursuri mai ales de hipnoză, ca și de Janet și Flournoy[1]. Mai tîrziu, problema psihanalizei freudiene ajunse în prim-plan.

Și la cursurile asupra hipnozei mă interesam de povestea personală a pacienților pe care îi prezentam studenților. Mai am încă bine în minte unul dintre cazuri:

A venit odată la mine o femeie mai în vîrstă, de vreo cincizeci și opt de ani, care părea să aibă o atitudine religioasă în fața vieții. Mergea în cîrje, condusă de slujnica ei. Suferea de șaptesprezece ani de o paralizie dureroasă a piciorului stîng. Am așezat-o într-un scaun comod și am rugat-o să-mi relateze povestea ei. A început să povestească și să se lamenteze, și astfel a ieșit la iveală întreaga istorie a bolii ei, cu toate elementele și împrejurările caracteristice. În cele din urmă am întrerupt-o și i-am spus: „Ei bine, nu mai avem timp să ne întindem la vorbă. Acum trebuie să vă hipnotizez.“ Nici n-am rostit bine aceste cuvinte, că a închis ochii și a și căzut într-o transă profundă... fără nici un fel de hipnoză! M-am mirat, dar am lăsat-o în pace. Vorbea fără oprire și povestea visele cele mai stranii, care reprezentau o experiență destul de adîncă a inconștientului. Am înțeles asta însă mult mai tîrziu. Atunci am presupus că ar fi fost un fel de delir. Dar situația a fost cam neplăcută. Erau prezenți douăzeci de studenți, cărora doream să le fac demonstrația unei hipnoze!

Cînd am vrut după o jumătate de oră s-o trezesc, n-am reușit. M-am alarmat și mi-a venit ideea că s-ar putea să am pînă la urmă de-a face cu un caz de psihoză latentă. Au trecut aproximativ zece minute pînă ce am izbutit s-o trezesc. În acest timp a trebuit să

---

[1] Pierre Janet (1859–1947), unul dintre promotorii psihologiei experimentale în Franța, fiul filozofului Paul Janet; Théodore Flournoy (1854–1920), psiholog elvețian, a cercetat mai ales fenomenele parapsihologice; în legătură cu acesta din urmă, cf. și Apendicele (*n. t.*).

fac în așa fel, încît studenții să nu-mi simtă panica! Atunci cînd și-a revenit, femeia era amețită și confuză. Am încercat s-o liniștesc:

— Eu sînt doctorul și totul este în ordine.

La care a izbucnit, strigînd:

— Dar m-am vindecat! și-a aruncat cîrjele și a putut să umble.

Mi s-a suit sîngele la cap, m-am roșit tot și le-am spus studenților:

— Acum ați văzut ce se poate obține prin hipnoză.

N-aveam însă nici cea mai vagă idee despre ce se întîmplase.

A fost una dintre experiențele care m-au determinat să renunț la hipnoză. Nu pricepeam ce se petrecuse în realitate, dar femeia se făcuse într-adevăr bine și a plecat fericită de acolo. Am rugat-o să mă țină la curent cu starea ei, căci prevedeam o recidivă în cel mult douăzeci și patru de ore. Însă durerile nu i-au revenit, așa că a trebuit, în ciuda scepticismului meu, să accept realitatea vindecării ei.

La primul curs din semestrul de vară al anului următor apăru din nou. De astă dată se plîngea de dureri violente de spate, care surveniseră abia de curînd. Nu consideram exclus ca ele să aibă un oarecare raport cu reluarea prelegerilor mele. Poate citise în ziar anunțul cursului meu. Am întrebat-o cînd începuseră durerile și ce le cauzase. Nu-și putea însă aminti că s-ar fi întîmplat ceva anume la un moment dat și nu găsea pur și simplu nici o explicație. Într-un tîrziu, am scos de la ea că durerile se instalaseră într-adevăr în ziua și ora cînd îi picase sub ochi anunțul din ziar al cursurilor mele. Asta mi-a confirmat bănuiala, dar tot n-am priceput ce putuse determina tămăduirea miraculoasă. Am hipnotizat-o din nou, adică a căzut, ca și prima dată, spontan în transă, după care n-a mai avut dureri.

După prelegere am reținut-o, pentru a afla amănunte din viața ei. Am constatat astfel că avea un fiu bolnav mintal internat în clinică în secția mea. Nu știusem nimic, fiindcă ea purta numele celui de-al doilea soț, în vreme ce fiul provenea din prima ei căsătorie. Era singurul său copil. Bineînțeles că sperase să aibă un băiat înzestrat și plin de succese și a fost profund deziluzionată cînd el s-a îmbolnăvit psihic chiar în anii fragezi. Pe atunci eram un medic tînăr care întruchipa întocmai idealul ei de fiu. De aceea, dorințele ei ambițioase, pe care le nutrea ca mamă de erou, se răsfrînseră asupra mea. Mă adoptă, ca să zicem așa, ca fiu și-și anunță, *urbi et orbi*, vindecarea miraculoasă.

Pe plan local i-am datorat, într-adevăr, renumele meu de magician şi, cum povestea se răspîndi curînd, şi primii mei pacienţi particulari. Practica mea psihoterapeutică începu cu faptul că o mamă mă pusese în locul fiului ei bolnav mintal! Fireşte, i-am explicat corelaţiile şi ea recepţionă şi acceptă totul cu o mare putere de înţelegere. Nu mai avu niciodată vreo recidivă.

Asta a fost prima mea experienţă terapeutică reală, aş putea spune: prima mea analiză. Îmi amintesc distinct de discuţia mea cu acea femeie. Era inteligentă şi extraordinar de recunoscătoare că o luasem în serios şi manifestasem un viu interes pentru destinul ei şi al fiului ei. Asta o ajutase.

La început am aplicat hipnoza şi în cabinetul meu particular, dar am renunţat foarte curînd la ea, deoarece astfel tatonezi prin întuneric. Nu ştii niciodată cît timp durează un progres sau o vindecare, iar eu m-am opus întotdeauna să acţionez în incertitudine. Îmi plăcea la fel de puţin să fiu eu cel care decide ce ar trebui să facă pacientul. Eram mult mai interesat să aflu chiar de la pacient în ce direcţie se va dezvolta în mod natural. În acest scop aveam nevoie de analiza atentă a viselor şi a altor manifestări ale inconştientului.

În anii 1904–1905, am amenajat un laborator de psihopatologie experimentală la clinica psihiatrică. Aveam acolo un număr de elevi cu care cercetam reacţiile psihice (adică asociaţiile). Franz Riklin senior era colaboratorul meu. Ludwig Binswanger şi-a scris atunci teza de doctorat asupra experimentului asociativ în relaţie cu efectul psihogalvanic, iar eu mi-am compus lucrarea *Zur psychologischen Tatbestandsdiagnostik*[1] (*Despre diagnosticul psihologic al stării de fapt*). Erau şi cîţiva americani, printre care Carl Peterson şi Charles Ricksher. Lucrările lor au apărut în reviste americane de specialitate. Studiilor mele asupra asociaţiilor[2] le datorez că am fost invitat mai tîrziu, în anul 1909, la Clark University, unde urma să conferenţiez despre munca şi lucrările mele. Concomitent şi independent de mine a fost invitat Freud. Ni s-a acordat amîndurora titlul de *Doctor of Laws honoris causa*.

---

[1] *Zentralblatt für Nervenheilkunde und Psychiatrie*, XXVIII, 1905, în *Ges. Werke I*, 1966 (*n. ed. germ.*).

[2] *Diagnostische Assoziationsstudien (Studii diagnostice pe baza metodei asociaţiilor)*, J. A. Barth, Leipzig, 1903, în care Jung a publicat lucrările sale care abordează acest subiect (*n. t.*).

Tot datorită experimentului asociativ și celui psihogalvanic am devenit cunoscut în America; curînd au sosit la mine numeroși pacienți de acolo. Îmi amintesc încă bine de unul dintre primele cazuri:

Un coleg american îmi trimisese un bolnav. Diagnosticul suna: „neurastenie alcoolică“. Pronosticul era: „incurabil“. Din prudență, colegul meu îi dăduse deja pacientului sfatul de a se adresa la Berlin unei anumite autorități în neurologie, căci prevedea că încercarea mea de a-l trata nu avea să ducă la nimic. Bolnavul intră la consultație și, după ce am stat puțin cu el de vorbă, am văzut că omul suferea de o nevroză obișnuită, de a cărei origine psihică nu avea nici cea mai mică idee. Am făcut cu el experimentul asociativ și am descoperit cu această ocazie că suferea de pe urma unui complex matern formidabil. Provenea dintr-o familie bogată și stimată, avea o soție simpatică și era, s-ar putea spune, lipsit de griji — în aparență. Doar că bea prea mult, într-o încercare disperată de a se narcotiza, pentru a uita de situația lui apăsătoare. Bineînțeles că nu reușea să scape în acest fel de greutățile sale.

Mama lui era proprietara unei întreprinderi mari, iar fiul, neobișnuit de dotat, deținea în cadrul ei o funcție de conducere. De fapt, ar fi trebuit să renunțe deja de mult la subordonarea apăsătoare față de mama sa, dar nu se putea decide să-și sacrifice poziția excelentă. Așa că rămase încătușat de mamă, fiindcă ei îi datora situația. De fiecare dată cînd era împreună cu ea sau trebuia să accepte o intervenție a ei, începea să bea spre a-și înăbuși afectele, respectiv a se elibera de ele. Însă în fond el nici nu voia să iasă din cuibul călduț, ci se lăsa ademenit de bunăstare și confort, împotriva propriului instinct.

După un tratament scurt, a renunțat la băutură și s-a considerat vindecat. Dar eu i-am spus: „Nu garantez că nu ajungeți din nou în aceeași stare dacă vă întoarceți la vechea dumneavoastră situație.“ Nu m-a crezut însă și a plecat acasă în America bine dispus.

De îndată ce s-a trezit iarăși sub influența mamei, a reînceput să bea. Într-o zi am fost chemat de ea, în timpul unui sejur de-al ei în Elveția, pentru o consultație. Era o femeie inteligentă, dar posedată de un formidabil demon al puterii. Am văzut cui ar fi trebuit să i se opună fiul și am știut că nu avea forța necesară spre a-i rezista. Și fizicește, el era o apariție delicată care pur și simplu nu putea să-i facă față mamei lui. Drept urmare, m-am decis la o lovitură de forță. Fără știrea lui, am pregătit pentru mama sa un certificat, atestînd că din cauza alcoolismului el nu-și mai putea

îndeplini obligațiile impuse de poziția deținută în afacerea ei. Trebuia să fie eliberat din funcție. Acest sfat a și fost pus în aplicare și e firesc că fiul s-a înfuriat pe mine.

Ceea ce întreprinsesem aici nu se împacă ușor în mod normal cu conștiința medicului. Știam însă că eram constrîns să iau vina asupra mea, spre binele pacientului, asumîndu-mi riscul.

Cum evoluă acesta în continuare? Fiind acum separat de mamă, își putu dezvolta personalitatea: Făcu o carieră strălucită — în ciuda sau tocmai datorită tratamentului drastic la care-l supusesem. Soția lui îmi fu recunoscătoare; căci bărbatul ei nu numai că-și învinsese alcoolismul, ci-și urma acum calea proprie cu cel mai mare succes.

Ani de zile am avut conștiința încărcată față de el, din cauză că întocmisem certificatul pe ascuns. Știam însă exact că numai un act de forță îl putea salva. Îi dispăru astfel și nevroza.

Mai este un caz pe care nu l-am uitat. O doamnă veni la orele mele de consultație. Refuză să-și spună numele: acesta nu era relevant, zicea ea, deoarece nu avea de gînd să mă consulte decît o singură dată. Aparținea evident păturilor înalte ale societății. Pretindea că ar fi fost doctoriță. Ce avea să-mi comunice era o mărturisire: cu douăzeci de ani în urmă, comisese o crimă din gelozie. Își otrăvise cea mai bună prietenă, deoarece dorea să se mărite cu soțul aceleia. După părerea ei, o crimă nu conta pentru ea, dacă nu era descoperită. Dacă voia să-l ia în căsătorie pe soțul prietenei ei, atunci putea s-o elimine pur și simplu din drum. Acesta era punctul ei de vedere. Nu lua în considerare nici un fel de scrupule morale.

Și apoi? Ce-i drept, se căsători cu acel bărbat, dar el muri foarte curînd, relativ tînăr. În anii următori se petrecură lucruri stranii: fiica rezultată din căsătoria lor încercă să se îndepărteze de mama ei, de îndată ce crescu mare. Se mărită de tînără și se retrase la o distanță tot mai mare de ea, pînă ce dispăru din anturajul mamei ei care pierdu orice contact cu ea.

Femeia era o călăreață pasionată și avea mai mulți cai de călărie care-i captau interesul. Într-o zi constată cum caii începură să devină nervoși sub ea. Chiar și calul ei preferat se speria de ea, se cabra și o azvîrlea la sol. În cele din urmă trebui să renunțe la călărie. Se apropie atunci mai mult de cîinii ei. Avea un cîine lup deosebit de frumos, de care era foarte legată. Și iată că „întîmplarea“ făcu ca tocmai acest cîine să paralizeze. Paharul se umplu

și femeia se simți „terminată din punct de vedere moral". Trebuia să se spovedească și veni la mine în acest scop. Era o ucigașă, dar, în plus, se omorîse și pe sine. Căci cine face o asemenea crimă își distruge sufletul. Cine ucide s-a condamnat deja singur. Dacă cineva a comis o crimă și este prins, atunci îl ajunge pedeapsa judiciară. Dacă a făcut-o în ascuns, fără s-o conștientizeze în plan moral, și rămîne nedescoperit, atunci pedeapsa tot îl poate ajunge, după cum o arată cazul nostru. Pînă la sfîrșit, crima iese la lumina zilei. Uneori îți lasă impresia că și animalele și plantele „ar ști-o".

Prin această crimă femeia le-a devenit străină chiar și animalelor și s-a cufundat într-o singurătate insuportabilă. Pentru a scăpa de izolare, m-a făcut confidentul ei. Trebuia să aibă un confident care să nu fie criminal. Voia să găsească un om care să-i poată accepta mărturisirea necondiționat, spre a reînnoda astfel, într-o oarecare măsură, o legătură cu omenirea. Nu trebuia să fie însă un duhovnic de meserie, ci un medic. La un duhovnic ar fi suspectat că ar asculta-o din obligație profesională; că nu ar recepționa faptele ca atare, ci cu scopul de a le judeca moral. Văzuse că oamenii și animalele o părăseau și era atît de lovită de acest verdict mut, încît n-ar mai fi putut suporta o nouă osîndă.

N-am aflat niciodată cine era; nici nu am vreo dovadă că povestea ei corespundea realității. Mai tîrziu mi s-a întîmplat să mă întreb cîteodată cum i-o fi decurs viața în continuare, căci povestea ei nu se încheiase atunci. S-o fi terminat eventual printr-o sinucidere? Nu-mi închipui cum ar fi putut să trăiască mai departe în acea singurătate extremă.

Diagnozele clinice sînt importante, întrucît oferă o oarecare orientare, dar ele nu-l ajută cu nimic pe pacient. Punctul decisiv este problema „poveștii" pacientului; căci ea dezvăluie fundalul uman și suferința umană și numai atunci poate începe terapia medicului. Am văzut asta foarte clar și dintr-un alt caz:

Era vorba despre o pacientă bătrînă de la secția de femei, în vîrstă de șaptezeci și cinci de ani, bolnavă la pat de patruzeci de ani. Venise la spital cu aproape cincizeci de ani în urmă, dar nimeni nu-și mai amintea de momentul internării ei; toți muriseră între timp. Doar o soră-șefă, care lucra în această instituție de treizeci și cinci de ani, mai știa cîte ceva despre povestea ei. Bătrîna nu mai putea vorbi și nici absorbi decît hrană lichidă sau semilichidă. Mînca doar cu degetele, introducîndu-și cu ele într-un fel hrana în gură. Uneori îi lua aproape două ore pentru o cană

cu lapte. Dacă nu era ocupată cu mîncarea, făcea niște mișcări ciudate, ritmice, cu mîinile și brațele, ale căror natură și sens nu le înțelegeam. Eram profund impresionat de gradul distrugerii pe care-l poate produce o boală mintală, dar nu găseam nici o explicație. În conferințele clinice era prezentată ca o formă catatonică[1] de demență precoce, ceea ce nu-mi spunea nimic, căci nu mă lămurea absolut deloc în legătură cu semnificația și originea mișcărilor ei ciudate.

Impresia lăsată de acest caz asupra mea caracterizează reacția mea la psihiatria de atunci. Cînd am ajuns medic am avut senzația că nu pricepeam nimic din ceea ce pretindea psihiatria a fi. Mă simțeam extrem de jenat pe lîngă șeful meu și colegii care afișau atîta siguranță, în timp ce eu orbecăiam nedumerit prin întuneric. Consideram că misiunea principală a psihiatriei este cunoașterea lucrurilor care se petrec în interiorul spiritului bolnav, iar despre aceasta nu știam încă nimic. Eram antrenat deci într-o meserie în care nu mă orientam deloc!

Într-o seară, tîrziu, m-am dus prin secție, am văzut-o pe bătrîna cu mișcările ei enigmatice și m-am întrebat din nou: De ce o fi așa? Care o fi explicația? M-am dus la bătrîna noastră soră-șefă și m-am interesat dacă pacienta fusese dintotdeauna astfel. „Da, îmi răspunse, dar sora dinaintea mea îmi povestea că pe vremuri bolnava confecționa pantofi." Apoi i-am studiat încă o dată vechea poveste; acolo scria despre ea că avea niște gesturi de parcă ar fi făcut cizmărie. Odinioară, cizmarii țineau pantofii între genunchi și trăgeau firele prin piele cu mișcări foarte asemănătoare. (La cizmarii de la sate se mai poate vedea asta și astăzi.) Pacienta muri curînd și fratele ei mai mare veni pentru înmormîntare. „De ce s-a îmbolnăvit sora dumneavoastră?" l-am întrebat. Mi-a povestit că sora lui iubise un cizmar, care însă nu voise să se însoare cu ea dintr-un oarecare motiv și atunci ea „o luase razna". Mișcările de cizmar arătau identificarea ei cu omul iubit, care dură pînă la moarte.

---

[1] Citez din *Dicționarul enciclopedic de psihiatrie*, în patru volume, apărute sub redacția lui Constantin Gorgos, Editura Medicală, București, 1987–1992: *Catatonie* — „Dezintegrare a conduitei psihomotorii, prin diminuarea sau absența inițiativei motorii, tradusă prin reducerea la un nivel semiautomat și stereotip a mișcărilor, ca și prin scăderea sau dispariția eficienței și adecvării acestora [...]" — (*n. t.*).

Atunci am căpătat primele idei despre originile psihice ale așa-numitei demențe precoce. Din acel moment am acordat toată atenția corelațiilor de sens dintr-o psihoză.

Îmi amintesc bine de pacienta a cărei poveste m-a ajutat să mi se clarifice fundalul psihologic al psihozei și mai ales al ideilor fixe absurde. Datorită acestui caz am înțeles pentru prima oară limba schizofrenicilor, considerată pînă atunci a fi lipsită de sens. Este vorba despre Babette S., a cărei poveste am publicat-o.[1] În anul 1908 am ținut la primăria din Zürich o conferință pe acest subiect.

Pacienta provenea din partea veche a orașului Zürich, din ulițele înguste și murdare, unde venise pe lume și trăise într-un mediu sărăcăcios și în condiții mizere. Sora ei era prostituată, iar tatăl, bețiv. Ea se îmbolnăvi la treizeci și nouă de ani, prezentînd o formă paranoidă de demență precoce, cu megalomanie caracteristică. Atunci cînd am cunoscut-o, se afla deja de douăzeci de ani în spital. Multe sute de studenți își făceau pe baza cazului ei o idee despre procesul înspăimîntător al dezintegrării psihice. Era unul dintre obiectele clasice de demonstrație ale clinicii. Babette era complet nebună și spunea lucruri pe care nu le puteai înțelege absolut deloc. Printr-o muncă asiduă, am făcut încercarea de a pricepe conținutul exprimărilor ei confuze. Zicea, de pildă: „Eu sînt Lorelei“ și asta din cauză că medicul, cînd încerca să se explice, spunea întotdeauna: „*Ich weiß nicht, was soll es bedeuten.*“[2] Sau se lamenta, zicînd: „Sînt reprezentanta lui Socrate“, ceea ce — după cum am descoperit ulterior — voia să semnifice: „Sînt la fel de nedrept acuzată ca și Socrate.“ Exprimări absurde ca: „Sînt dublul politehnic de neînlocuit“, „Sînt prăjitură de prune pe blat din mălai“, „Sînt Germania și Helvetia exclusiv din unt dulce“, „Neapole și cu mine trebuie să aprovizionăm lumea cu tăiței“ — indicau creșteri ale valorii proprii, deci compensări ale unui complex de inferioritate.

Ocupîndu-mă de Babette și de alte cazuri analoage, m-am convins că multe din manifestările pe care noi le considerasem

---

[1] *Über die Psychologie der Dementia praecox (Despre psihologia demenței precoce)*, Halle, 1907 și *Der Inhalt der Psychose (Conținutul psihozei)*, Viena, 1908, în *Ges. Werke I*, 1966 (*n. ed. germ.*).

[2] „Nu știu ce poate să însemne“ — este primul vers al celebrei poezii a lui Heinrich Heine despre *Lorelei* din ciclul *Die Heimkehr* (*n. t.*).

pînă atunci drept fără sens nu erau deloc atît de „aiurite" precum păreau. Am aflat nu o dată că la astfel de pacienți se găsește ascunsă în planul din fund o „persoană", care trebuie desemnată drept normală și care, ca să zic așa, stă și observă. Din cînd în cînd ea poate — de obicei prin intermediul vocilor sau al viselor — să formuleze remarci și obiecții perfect rezonabile și este chiar posibil, de exemplu în caz de îmbolnăvire fizică, să ajungă iar în prim-plan, făcîndu-l pe pacient să pară aproape normal.

Aveam odată de tratat o schizofrenică în vîrstă, la care persoana „normală" din fundal mi-a devenit foarte clară. Era un caz ce nu putea fi vindecat, ci doar îngrijit. Ca orice medic, aveam și eu pacienți care trebuiau însoțiți pînă la moarte, fără speranță de vindecare. Femeia auzea voci care erau dispersate pe întregul trup, iar o voce în mijlocul toracelui era „vocea Domnului". „Pe ea trebuie să ne bazăm," i-am spus, surprins de propriu-mi curaj. De regulă, această voce făcea observații foarte rezonabile și cu ajutorul ei mă descurcam bine cu pacienta. La un moment dat, vocea spuse: „Să te asculte din Biblie!" Aduse cu ea o Biblie veche, citită și răscitită, iar eu trebuia să-i indic de fiecare dată un capitol pe care să-l citească. Data următoare trebuia s-o ascult din el. Am procedat așa timp de vreo șapte ani, o dată la paisprezece zile. La început, rolul meu mi se păru cam ciudat, dar după cîtva timp m-am lămurit ce semnifica de fapt acest exercițiu: atenția pacientei era ținută trează prin procedeul respectiv, așa încît nu se prăbușea și mai adînc în visul dezintegrant al inconștientului. Rezultatul a fost că după vreo șase ani vocile care înainte erau răspîndite peste tot se retraseră exclusiv și exact pe jumătatea stîngă a corpului, în timp ce cea dreaptă era complet eliberată. Intensitatea fenomenului pe partea stîngă nu s-a dublat, ci a rămas la fel ca pînă atunci. S-ar putea spune că pacienta era cel puțin „vindecată pe jumătate". A fost un succes nesperat, căci nu-mi imaginasem niciodată că lectura noastră din Biblie ar putea avea un efect terapeutic.

Prin preocupările mele legate de pacienți am înțeles că ideile de persecuție și halucinațiile au un sîmbure de sens. În spatele lor se află o personalitate, povestea unei vieți, o speranță și o dorință. E numai vina noastră dacă nu le înțelegem sensul. M-am lămurit pentru prima dată că în psihoză zace ascunsă o psihologie generală a personalității, că și aici se regăsesc vechile conflicte ale omenirii. Și în mintea pacienților care creează impresia că ar fi

obtuzi și apatici sau cretinizați se petrec lucruri mai multe și mai pline de sens decît s-ar părea la prima vedere. La drept vorbind, nu descoperim în bolnavul mintal nimic nou și necunoscut, ci întîlnim temelia propriei noastre naturi. Această descoperire a reprezentat pentru mine la vremea ei un puternic eveniment emoțional.

Întotdeauna m-a mirat cît de mult timp a trebuit să se scurgă pînă ca psihiatria să se îndrepte în sfîrșit spre conținuturile psihozei. Nu se punea niciodată întrebarea ce însemnau fantasmele pacienților și de ce un pacient avea o cu totul altă fantasmă decît celălalt, de ce, de exemplu, unul credea că este urmărit de iezuiți, altul că evreii vor să-l otrăvească, iar un al treilea că poliția e pe urmele lui. Conținuturile fantasmelor nu erau luate în serios, ci se vorbea doar în general despre „idei de persecuție". Ciudat mi se pare că astăzi cercetările mele de atunci sînt aproape complet uitate. Or, am tratat schizofrenii încă de la începutul secolului prin metodă psihoterapeutică. Ea n-a fost descoperită abia în ziua de azi. Dar a mai necesitat foarte mult timp pînă ce s-a purces la acceptarea și introducerea psihologiei în psihoterapie.

Cît timp m-am aflat în clinică a trebuit să-mi tratez cu foarte multă discreție pacienții schizofrenici. Trebuia să fiu extrem de precaut dacă voiam să evit să mi se aducă acuzația de a nutri idei himerice. Schizofrenia sau, cum se numea pe-atunci, demența precoce, era considerată incurabilă. Dacă o schizofrenie era tratată cu succes, se zicea pur și simplu că de fapt nu fusese schizofrenie.

Cînd m-a vizitat Freud în anul 1908 la Zürich, i-am prezentat cazul lui Babette. După aceea mi-a spus: „Știți, Jung, ce ați descoperit la această pacientă este cu siguranță interesant. Dar cum de ați rezistat oare să petreceți ore și zile în șir cu femeia asta fenomenal de urîtă?"

Probabil că l-am privit destul de uimit, acest gînd netrecîndu-mi niciodată prin minte. Pentru mine ea era, într-un anumit sens, o creatură bătrînă și prietenoasă, întrucît avea idei fixe atît de frumoase și spunea lucruri atît de interesante. Și, la urma urmei, făptura omenească răsărea și la ea dintr-un nor de nonsens grotesc. Din punct de vedere terapeutic, la Babette nu s-a întîmplat nimic, căci era deja de prea mult timp bolnavă. Însă am văzut alte cazuri la care această manieră de a te apleca plin de grijă asupra bolnavului a avut un efect terapeutic durabil.

Privind din afară, ceea ce se vede la bolnavii mintali e numai distrugerea tragică, rareori însă viața acelei laturi a sufletului care

nu se află cu fața la noi. Adesea, aparența înșală, după cum am constatat, spre surprinderea mea, în cazul unei tinere paciente catatonice. Avea optsprezece ani și provenea dintr-o familie cultivată. La cincisprezece ani fusese sedusă de fratele ei și violată de niște colegi de școală. De la șaisprezece ani se izolă din ce în ce mai mult. Se ascunse de oameni, pînă ce nu mai avu decît o relație afectivă cu un cîine de curte rău, care aparținea altor persoane și pe care încercă să-l îmblînzească. Deveni tot mai ciudată, iar la șaptesprezece ani ajunse la balamuc, unde rămase internată un an și jumătate. Auzea voci, refuza hrana și intrase într-o fază de muțenie totală. Cînd am văzut-o pentru prima dată, se afla într-o stare tipic catatonică.

În decursul multor săptămîni am izbutit, încetul cu încetul, s-o fac să vorbească. După depășirea unor rezistențe puternice mi-a povestit că trăise pe lună. Aceasta era populată, dar la început văzuse doar bărbați care o luaseră imediat cu ei și o duseseră într-o locuință „sublunară“, unde se aflau copiii și soțiile lor. Căci pe munții selenari înalți locuia un vampir, care răpea și omora femei și copii, așa încît populația lunară era amenințată cu distrugerea. Acesta era motivul existenței „sublunare“ a jumătății feminine a populației.

Pacienta mea a decis atunci să facă ceva pentru locuitorii selenari și și-a propus să nimicească vampirul. După niște pregătiri îndelungate, l-a așteptat pe platforma unui turn, care fusese construit în acest scop. După un șir întreg de nopți, l-a văzut în sfîrșit răsărind din depărtare și apropiindu-se în zbor, asemenea unei păsări mari și negre. Ea și-a luat marele ei cuțit folosit la sacrificii, l-a ascuns printre veșminte și i-a așteptat sosirea. Deodată, s-a trezit cu vampirul în fața ei. Avea mai multe perechi de aripi. Obrazul și întreaga lui făptură erau acoperite de ele, așa că ea n-a putut să vadă nimic în afara penelor. Era uimită și a cuprins-o curiozitatea să descopere cum arăta. S-a apropiat de el, cu mîna pe cuțit. Atunci, aripile s-au deschis brusc și în fața ei a răsărit un bărbat de o frumusețe suprapămîntească. A prins-o, închizînd-o cu o strînsoare de fier între brațele sale înaripate, așa că nu s-a mai putut folosi de cuțit. În plus, privirea vampirului a fascinat-o într-atît, încît nici n-ar mai fi fost în stare să înfigă cuțitul în el. A ridicat-o de jos și a zburat cu ea.

După această revelație, pacienta mea a putut vorbi din nou fără inhibiții, și atunci au ieșit la suprafață și rezistențele ei: eu i-aș fi blocat drumul de întoarcere spre lună și de aceea îi era im-

posibil să plece de pe pămînt. Această lume nu era frumoasă, luna, în schimb, da, și acolo viața era încărcată de sens. Ceva mai tîrziu a avut o recidivă: a recăzut în catatonie. O perioadă de timp a suferit de demență furioasă.

Cînd a fost externată după două luni, se putea vorbi din nou cu ea și treptat și-a dat seama că viața pe pămînt era inevitabilă. A luptat însă cu disperare împotriva acestei inevitabilități și a consecințelor ei, așa că a fost internată din nou la spital. Am vizitat-o o dată în celula ei și i-am spus: „Toate astea nu vă folosesc la nimic; nu vă puteți întoarce pe lună!" A recepționat vorbele mele în tăcere și complet indiferentă. De astă dată a fost externată mai repede și s-a supus cu resemnare destinului ei.

A ocupat un post de infirmieră într-un sanatoriu. Acolo lucra un medic secundar care a încercat să se apropie într-un mod cam imprudent de ea, așa că i-a răspuns cu un foc de revolver. Spre norocul lui, a scăpat doar cu o rană ușoară. Își procurase deci un revolver! Și înainte purtase la ea un revolver încărcat. În ultima ședință, la sfîrșitul tratamentului, mi-l adusese. La întrebarea mea mirată, răspunsese: „V-aș fi împușcat cu el, dacă ați fi dat greș!"

Cînd se aplană agitația iscată de împușcătură, se reîntoarse în locul ei natal. Se căsători, avu mai mulți copii și supraviețui în Est celor două războaie mondiale, fără a mai cunoaște vreodată o recidivă.

Ce se poate spune întru interpretarea fantasmelor ei? Prin incestul suferit ca fată tînără, se simțea înjosită în ochii oamenilor, elevată însă în împărăția fanteziei; fu transpusă, să zicem, într-un imperiu mitic; căci incestul este, conform tradiției, o prerogativă a regelui și a zeilor. Astfel rezultă însă o înstrăinare totală de lume — se instalează psihoza. Ea deveni, ca să spunem așa, extrapămînteană și pierdu contactul cu oamenii. Se scufundă în depărtări cosmice, în spațiul celest, unde se întîlni cu demonul înaripat. Transferă făptura lui în timpul tratamentului, conform regulei, asupra mea. Eram deci automat amenințat cu moartea, ca oricine care ar fi încercat s-o convingă să ducă o existență umană normală. Prin povestirea ei îl înșelase întrucîtva pe demon în favoarea mea și se legase astfel de o ființă terestră. De aceea, putu să se întoarcă la viață și chiar să se căsătorească.

Eu însumi am văzut de atunci suferința bolnavilor mintali cu alți ochi, căci acum aveam cunoștință și despre evenimentele importante ale trăirii lor interioare.

Adesea sînt întrebat despre metoda mea psihoterapeutică sau analitică. Nu pot da un răspuns univoc. Terapia diferă de la caz la caz. Dacă un medic îmi spune că „urmărește“ strict o „metodă“ sau alta, atunci am îndoieli în ceea ce privește efectul terapeutic. Se vorbește în literatura de specialitate atît de mult despre rezistența pacientului, încît aproape ți se creează senzația că psihiatrul încearcă să-i impună ceva, cînd, de fapt, forțele tămăduitoare ar trebui să crească în mod firesc din el. Psihoterapia și analizele sînt atît de diferite precum indivizii umani. Eu îl tratez pe fiecare bolnav pe cît de individual posibil, căci soluția problemei este întotdeauna una individuală. Reguli general valabile se pot stabili numai *cum grano salis*. Un adevăr psihologic este doar atunci valabil, cînd poate fi și inversat. O soluție care pentru mine nici nu intră în discuție poate fi pentru altcineva tocmai cea corectă.

Bineînțeles că un medic trebuie să cunoască pretinsele „metode“. Dar el trebuie să se ferească să se fixeze pe o anumită cale de rutină. Ipotezele teoretice sînt de aplicat doar cu prudență. Astăzi pot fi valabile, mîine ar putea fi înlocuite cu altele. În analizele mele ele nu joacă nici un rol. În mod foarte intenționat eu nu sînt sistematic. Pentru mine nu există față de individ decît înțelegerea individuală. Este nevoie pentru fiecare pacient de un alt limbaj. Astfel, eu pot fi auzit vorbind într-o analiză în limbaj adlerian, în alta, folosind limbajul freudian.

Punctul decisiv este că eu, ca om, stau față în față cu un alt om. Analiza este un dialog care necesită doi parteneri. Analistul și pacientul stau unul în fața celuilalt — ochi în ochi. Medicul are ceva de spus, dar și pacientul are.

Cum în psihoterapie esențialul nu este să se „aplice o metodă“, studiul psihiatric singur nu ajunge. A trebuit ca eu însumi să mai lucrez mult pînă să obțin materialul necesar psihoterapiei. Încă din 1909 am realizat că nu pot trata psihozele latente, dacă nu le înțeleg simbolistica. Atunci am început să studiez mitologia.

În cazul pacienților cultivați și inteligenți, psihiatrul are nevoie de mai mult decît simplele cunoștințe de specialitate. El trebuie să înțeleagă, eliberat de toate presupunerile teoretice, ce-l determină și zbuciumă în realitate pe bolnav, altfel trezește rezistențe superflue. Doar nu se pune problema confirmării unei teorii, ci aceea de a face în așa fel, încît un pacient să se înțeleagă pe sine însuși, în calitate de individ. Acest lucru nu este însă posibil fără comparația cu punctele de vedere colective, despre care doctorul ar trebui să aibă cunoștință. Pentru aceasta nu este suficientă o

simplă formație medicală, căci orizontul sufletului omenesc cuprinde infinit mai multe decît cel limitat al cabinetului de consultație al doctorului.

Sufletul este cu mult mai complicat și mai inaccesibil decît trupul. El e, ca să zic așa, acea jumătate a lumii care există numai în măsura în care omul devine conștient de ea. De aceea, sufletul nu este doar o problemă personală, ci una universală, iar psihiatrul are de-a face cu o lume întreagă.

Astăzi, acest lucru se poate vedea mai clar ca oricînd în trecut: pericolul care ne amenință pe toți nu vine de la natură, ci de la om, de la sufletul individului și al celor mulți. Alterarea psihică a omului este pericolul! Totul depinde de funcționarea corectă sau incorectă a psihicului nostru. Dacă în ziua de azi anumiți oameni își pierd capul, atunci explodează o bombă cu hidrogen!

Psihoterapeutul nu trebuie însă să-l înțeleagă numai pe pacient; la fel de important este să se înțeleagă pe sine. Condiția *sine qua non* a pregătirii sale este de aceea propria analiză, așa-zisa analiză didactică. Se poate spune că terapia pacientului începe la medic; doar dacă acesta știe cum să se descurce cu sine și cu propriile sale probleme, îl poate învăța și pe bolnav cum s-o facă. Dar numai atunci. În analiza didactică, medicul trebuie să învețe să-și cunoască sufletul și să și-l ia în serios. Dacă nu este capabil, nici pacientul n-o să învețe să facă așa. Își pierde însă astfel o bucată din suflet, după cum și medicul și-a pierdut bucata de suflet pe care n-a învățat s-o cunoască. De aceea nu este suficient ca doctorul să-și însușească în analiza didactică un sistem de concepte. În calitate de analizat[1], el trebuie să realizeze că analiza îl privește pe el personal, că ea este o bucată de viață reală și nu o metodă care poate fi învățată pe dinafară (în sensul literal!). Medicul sau terapeutul care nu pricepe acest lucru în analiza sa didactică va trebui să plătească mai tîrziu scump.

Există, ce-i drept, și așa-numita „mică psihoterapie", dar în analiza propriu-zisă este solicitat omul în întregime, cu toată personalitatea lui, atît pacientul, cît și medicul. Sînt multe cazuri care nu pot fi vindecate fără ca medicul să se implice pe sine. Cînd e vorba despre lucrurile importante este hotărîtor dacă doctorul se consideră pe sine ca o parte a dramei sau dacă rămîne

---

[1] Jung folosește termenul *Analysand*, redat în limba română de unii specialiști prin „analizat", de alții prin „analizand", în franceză prin *analysé*, iar în engleză prin *analysand* (*n. t.*)

la distanță, drapîndu-se în autoritatea sa. În marile crize ale vieții, în clipele supreme, cînd se pune problema de a fi sau a nu fi, micile artificii sugestive nu pot fi de folos; atunci este solicitat medicul cu întreaga sa ființă.

Terapeutul trebuie să-și dea în orice moment seama cum reacționează el însuși la confruntarea cu pacientul. Doar nu reacționăm numai cu conștiința, ci trebuie să ne și întrebăm întotdeauna: „Cum trăiește subconștientul meu situația?" Trebuie, așadar, să căutăm să ne înțelegem visele, să ne acordăm cea mai meticuloasă atenție și să ne observăm pe noi înșine la fel ca și pe pacient, în caz contrar întregul tratament poate da greș. Vreau să vă dau un exemplu în acest sens.

Aveam odată o pacientă, o femeie foarte inteligentă, care îmi părea însă din anumite motive puțin dubioasă. La început, analiza s-a desfășurat bine, dar după cîtva timp am avut senzația că nimeream mereu alături în interpretarea viselor și am crezut că remarc și o banalizare a discuției dintre noi. Am hotărît deci să vorbesc cu pacienta mea despre asta, mai ales că, bineînțeles, nici ei nu-i scăpase faptul că ceva nu era în regulă. Iată ce vis am avut în noaptea premergătoare următoarei ei vizite:

Mă plimbam pe o șosea, printr-o vale, în lumina soarelui de amurg. În dreapta se ridica o colină abruptă. Sus se afla un castel, iar pe turnul cel mai înalt ședea o femeie pe un soi de balustradă. Pentru a o putea vedea bine, trebuia să dau capul tare spre spate. M-am trezit cu o senzație dureroasă în ceafă, un fel de cîrcel. Încă din vis recunoscusem că femeia era pacienta mea.

Interpretarea mi-a fost limpede îndată: dacă în vis trebuia să privesc astfel de jos în sus spre pacienta mea, probabil că în realitate o privisem de sus. Doar visele sînt compensări ale atitudinii conștiente. I-am descris visul și i-am comunicat interpretarea mea, ceea ce avu drept consecință o modificare imediată a situației și tratamentul își reluă fluxul normal.

În calitate de medic, sînt obligat să mă întreb mereu ce fel de mesaj îmi aduce pacientul. Ce înseamnă pacientul pentru mine? Dacă el nu înseamnă nimic pentru mine, n-am nici un punct de atac. Acțiunea medicului are efect numai acolo unde este atins, este afectat el însuși. „Numai cel rănit vindecă." Dacă însă medicul poartă o mască, o *persona*[1], asemenea unei armuri, munca sa rămîne fără efect. Eu îmi iau pacienții în serios. Poate că și eu

---

[1] V. termenul în Glosar (*n. t.*).

sînt pus, la fel ca și ei, în fața unei probleme. Adesea se întîmplă ca bolnavul să fie exact plasturele potrivit pentru locul și punctul slab al medicului. De aici se pot naște situații dificile și pentru doctor — sau tocmai pentru el.

Fiecare terapeut ar trebui să aibă o posibilitate de control printr-o terță persoană, spre a lua cunoștință de încă un punct de vedere. Chiar și papa are un duhovnic. Eu îi sfătuiesc întotdeauna pe analiști: „Să aveți un « duhovnic », bărbat sau femeie!" Căci femeile sînt deosebit de înzestrate pentru așa ceva. Ele au deseori o intuiție excelentă și o putere critică ascuțită și pot ghici jocul bărbaților și eventual și intrigile animei lor. Ele văd aspecte pe care bărbatul nu le sesizează. De aceea încă nici o femeie n-a fost convinsă că bărbatul ei ar fi Supraomul!

Dacă cineva are o nevroză, e de înțeles că se supune unei analize; dacă este însă „normal", nu se vede silit s-o facă. Dar vă pot asigura că am trecut prin experiențe uimitoare cu așa-numita „normalitate": Odată, de exemplu, am avut un elev pe deplin „normal". Era medic și a venit la mine cu recomandările cele mai bune din partea unui vechi coleg. Fusese asistentul lui și îi preluase mai tîrziu clientela. Avea un succes normal, o clientelă normală, o soție normală, niște copii normali, locuia într-o căsuță normală dintr-un orășel normal, avea un venit normal și probabil și o hrană normală! Voia să devină analist. I-am spus:

— Știți ce înseamnă asta? Înseamnă că mai întîi trebuie să vă cunoașteți pe dumneavoastră înșivă. Instrumentul sînteți dumneavoastră înșivă. Dacă nu sînteți așa cum trebuie, atunci cum poate pacientul să devină el așa cum trebuie? Dacă nu sînteți convins, atunci cum îl puteți convinge pe el? Dumneavoastră sînteți cel care trebuie să fie adevărata substanță. Dar dacă nu sînteți, atunci să vă ajute Dumnezeu! Atunci veți induce bolnavii în eroare. Trebuie deci întîi și-ntîi să acceptați să fiți analizat o dată dumneavoastră.

Omul a fost de acord, însă a adăugat pe dată:

— N-am nimic problematic să vă povestesc!

Asta ar fi trebuit să mă pună în gardă.

— Bun, atunci ia să vă examinăm visele, i-am spus.

— Eu n-am vise, mi-a replicat.

Eu:

— În curînd o să aveți.

Altul ar fi visat probabil chiar în noaptea următoare. El nu-şi putu aminti însă de nici un vis. Continuă aşa timp de vreo paisprezece zile, ceea ce începu să mă cam neliniştească.

În cele din urmă veni un vis impresionant. Visă că mergea cu trenul. Trenul avea într-un anumit oraş o oprire de două ore. Întrucît acest oraş îi era complet necunoscut şi ar fi dorit să-l cunoască, o porni spre centru. Acolo găsi o casă medievală, probabil primăria, şi intră în ea. Străbătu coridoare lungi şi păşi în încăperi frumoase, pe ai căror pereţi atîrnau tablouri vechi şi goblenuri minunate. De jur-împrejur se aflau obiecte vechi şi preţioase. Deodată constată că se făcuse mai întuneric şi soarele apusese. Se gîndi: „Trebuie să mă întorc la gară!“ În acel moment realiză că se rătăcise şi nu mai ştia pe unde era ieşirea. Se sperie şi îşi dădu în acelaşi timp seama că nu întîlnise nici ţipenie de om. Începu să se alarmeze şi iuţi pasul, în speranţa de a da peste cineva. Dar nu întîlni pe nimeni. Apoi ajunse la o uşă mare şi se gîndi, răsuflînd uşurat: „Iată ieşirea!“ Deschise uşa şi descoperi că ajunsese într-o cameră uriaşă. Era atît de întuneric, încît nu putea desluşi nici măcar peretele de vizavi. Se sperie rău de tot şi alergă prin încăperea mare şi goală, sperînd să găsească pe partea cealaltă a sălii uşa de ieşire. Atunci văzu — exact în mijlocul camerei — ceva alb pe jos şi, apropiindu-se, descoperi că era un copil idiot, în vîrstă de vreo doi ani. Şedea pe o oliţă de noapte şi se mînjise cu fecale. În acea clipă se trezi cu un ţipăt, într-o stare de panică.

Acum ştiam suficient: era o psihoză latentă! Trebuie să vă spun că am năduşit tot, încercînd să-l fac să iasă din vis. M-am străduit să-i înfăţişez visul pe cît de inofensiv posibil. N-am intrat deloc în amănunte.

Visul relatează aproximativ următoarele: Călătoria cu care începe este călătoria la Zürich. Acolo rămîne însă doar scurt timp. Copilul din centru este el însuşi pe vremea cînd avea doi ani. Pentru copiii mici, astfel de maniere proaste sînt, ce-i drept, ceva neobişnuit, dar posibil. Fecalele le atrag interesul, căci sînt colorate şi au miros! Cînd un copil creşte la oraş, eventual şi într-o familie severă, aşa ceva se poate întîmpla cu uşurinţă o dată.

Dar acel medic, persoana care a visat, nu era copil, era adult. Tocmai de aceea, imaginea onirică din centru constituia un simbol nefast. Cînd mi-a istorisit visul, m-am lămurit că normalitatea sa era o compensare. Îl prinsesem în ultima clipă, pe ultima sută de metri, căci psihoza lui latentă era pe cale să izbucnească şi să devină manifestă. Faptul trebuia împiedicat. În cele din urmă am

izbutit să găsesc, cu ajutorul unuia dintre visele sale, un mijloc plauzibil spre a pune capăt analizei didactice. Pentru acest sfîrşit ne-am fost reciproc foarte recunoscători. Am făcut în aşa fel, încît să nu afle nimic despre diagnosticul meu, dar pesemne că înţelesese că se apropia o stare fatală, cînd fu înştiinţat de un vis că era urmărit de un bolnav mintal periculos. Îndată după aceea, se întoarse acasă. N-a mai atins niciodată inconştientul. Tendinţa sa spre normalitate corespundea unei personalităţi care, prin confruntarea cu inconştientul, nu s-ar fi dezvoltat, ci doar ar fi explodat. Aceste psihoze latente sînt *les bêtes noires*[1] ale psihoterapeuţilor, căci adesea sînt foarte greu de recunoscut. În cazurile respective este extrem de important să se înţeleagă visele.

Ajungem astfel la problema analizei făcute de nespecialişti. Am susţinut punctul de vedere ca şi aceia care nu sînt medici să poată studia psihoterapia şi s-o exercite, dar în cazul psihozelor latente pot uşor nimeri pe de lături. De aceea sînt adeptul ideii ca profanii să lucreze ca analişti, dar sub controlul unui medic specialist. De îndată ce au cea mai mică nesiguranţă, ar trebui să-i ceară sfatul. Chiar şi pentru medici este adesea dificil să recunoască o schizofrenie latentă şi s-o trateze, darmite pentru un amator. Însă eu am constatat tot mereu din experienţă: nespecialiştii, care s-au ocupat ani întregi de psihoterapie şi care au trecut ei înşişi printr-o analiză, ştiu ceva şi sînt capabili de ceva. La asta se adaugă faptul că nu există suficienţi medici care practică psihoterapia. Această meserie necesită o pregătire foarte îndelungată şi temeinică şi o cultură generală, pe care numai foarte puţini le posedă.

Relaţia dintre medic şi pacient poate — mai cu seamă dacă intervine un transfer (*Übertragung*) din partea pacientului asupra medicului sau o identificare mai mult sau mai puţin inconştientă între medic şi pacient — să ducă ocazional la fenomene de natură parapsihologică. Am întîlnit de mai multe ori astfel de situaţii. Deosebit de impresionant mi se pare cazul unui pacient pe care-l scosesem dintr-o depresiune psihogenă. După aceea s-a întors acasă şi s-a căsătorit, mie însă soţia lui nu mi-a plăcut. Cînd am văzut-o prima dată, m-a cuprins un sentiment neliniştitor. Am observat că-i eram ca un ghimpe în ochi din cauza influenţei pe care o exercitam asupra soţului ei, care-mi era recunoscător. Se

[1] Coşmaruri, lucruri detestabile, lucruri care te persecută (*n. t.*).

întîmplă frecvent ca femei care nu-și iubesc bărbatul cu adevărat să fie geloase și să-i distrugă prieteniile. Ele vor ca el să le aparțină cu totul, tocmai pentru că ele însele nu-i aparțin. Sîmburele oricărei gelozii este o lipsă de dragoste.

Atitudinea femeii reprezenta pentru pacient o împovărare neobișnuită, căreia nu putea să-i facă față. La un an după căsătorie ajunse iarăși într-o stare depresivă, din cauza presiunii sub care trăia. Convenisem cu el — prevăzînd această posibilitate — să intre în legătură cu mine imediat cum ar fi remarcat o scădere a bunei sale dispoziții. Neglijă însă să procedeze astfel, nu fără ca nevasta lui să fi avut aici un aport, bagatelizîndu-i depresiunea. Nu-mi dădu nici un semn.

În perioada aceea fusesem invitat să țin o prelegere la B. Am ajuns la hotel pe la miezul nopții, căci cinasem după conferință cu cîțiva prieteni, și m-am băgat îndată în pat. Am mai stat însă mult timp treaz. Pe la vreo două — probabil că tocmai adormisem — m-am trezit speriat, convins că intrase cineva la mine în cameră; am avut și impresia că ușa ar fi fost deschisă în mare grabă. Am aprins imediat lumina, dar n-am văzut nimic. Mi-a trecut prin minte că o fi greșit cineva ușa și m-am uitat de-a lungul coridorului, însă acolo era o tăcere de mormînt. „Ciudat, m-am gîndit, totuși a intrat cineva în cameră!" Apoi am încercat să-mi amintesc exact ce se întîmplase și mi-a revenit în memorie că mă trezisem din pricina unei dureri surde, ca și cum s-ar fi lovit ceva de fruntea mea, după care s-ar fi ciocnit de partea din spate a craniului meu. — În ziua următoare am primit o telegramă că acel pacient se sinucisese. Își zburase creierii. Mai tîrziu am aflat că glonțul i se oprise în peretele posterior al craniului.

La acest eveniment a fost vorba de un fenomen pur *sincronistic*[1], cum se poate remarca nu rareori în raport cu o situație arhetipală — în cazul de față, moartea. Prin relativizarea timpului și a spațiului în inconștient este posibil ca eu să fi perceput ceva ce avusese loc în realitate în cu totul altă parte. Inconștientul colectiv este comun tuturor, este fundamentul a ceea ce anticii desemnau drept „simpatia tuturor lucrurilor". În acest caz, inconștientul meu știuse despre starea pacientului meu. Toată seara mă simțisem ciudat de neliniștit și de nervos, într-un mod foarte diferit de dispoziția mea obișnuită.

---

[1] V. în Glosar termenul *sincronicitate* (*n. t.*).

Nu încerc niciodată să convertesc un bolnav la ceva și nu exercit asupra lui nici un fel de presiuni. Ceea ce mă interesează înainte de toate este ca pacientul să ajungă să aibă propria sa concepție. Un păgîn devine la mine un păgîn, un creștin un creștin, iar un evreu un evreu, dacă asta corespunde destinului său.

Îmi amintesc bine de cazul unei evreice care-și pierduse credința. Totul începu cu un vis de-al meu, în care o fată tînără, pe care n-o cunoșteam, veni la mine în calitate de pacientă. Îmi înfățișă cazul ei și, în timp ce povestea, mă gîndeam: „N-o înțeleg deloc. Nu pricep despre ce e vorba!" Dar deodată îmi trecu prin minte că ar fi putut avea un complex patern neobișnuit. Acesta fu visul.

A doua zi, în agenda mea era trecut: consultație, ora patru. Apăru o fată tînără. O evreică, fiica unui bancher bogat, nostimă, elegantă și foarte inteligentă. Făcuse deja o analiză, dar medicul suferise un transfer asupra ei și o imploră în cele din urmă să nu mai vină la el, de teamă ca ea să nu-i distrugă căsnicia.

Fata avea de ani de zile o serioasă nevroză anxioasă, care bineînțeles că se agravă în urma acestei experiențe. Am început cu anamneza, fără a descoperi însă ceva deosebit. Era o evreică occidentală adaptată, iluminată pînă în măduva oaselor. Mai întîi, nu i-am putut înțelege cazul. Brusc, mi-a trecut prin gînd visul avut și am reflectat: „Doamne Dumnezeule, e fata aceea din vis!" Cum n-am putut depista la ea nici urmă de complex patern, am întrebat-o, așa cum obișnuiesc să procedez în astfel de cazuri, despre bunicul ei. Am văzut cum a închis ochii preț de o clipă și am știut pe loc: aici e buba! Am rugat-o deci să-mi povestească despre bunicul ei și am aflat că fusese rabin și aparținuse unei secte evreiești.

— Vă referiți la hasidici[1]? am întrebat-o.

Mi-a răspuns că da. Am întrebat-o mai departe:

— Dacă a fost rabin, o fi fost poate chiar țadic[2]?

Ea:

— Da, se spune că ar fi fost un fel de sfînt și că ar fi avut darul previziunii. Dar toate astea sînt prostii! Doar nu există așa ceva!

---

[1] Adepți ai hasidismului, mișcare populară religioasă evreiască, inițiată de Israel Baal-Șem în secolul al XVIII-lea (*n. t.*).

[2] Țadic = om drept, onest și foarte evlavios. Denumire ce se dădea și rabinilor hasidici (*n. t.*).

Încheiasem astfel anamneza și înțelesesem povestea nevrozei ei, pe care i-am și explicat-o:

— Acum o să vă spun ceva ce s-ar putea să nu fiți în stare să acceptați: Bunicul dumneavoastră a fost un țadic. Tatăl dumneavoastră a renegat credința iudaică. A trădat secretul și l-a uitat pe Dumnezeu. Iar dumneavoastră aveți această nevroză, pentru că suferiți de frica de Dumnezeu!

Asta o lovi ca un trăsnet!

În noaptea următoare am avut din nou un vis: În casa mea se dădea o recepție, și iată, fata era și ea prezentă. Se îndreptă spre mine și mă întrebă: „N-aveți o umbrelă? Plouă atît de tare." Am găsit într-adevăr o umbrelă, am tot moșmondit cu degetele ca s-o deschid și am vrut să i-o dau. Dar ce s-a întîmplat atunci? În loc să i-o întind simplu, i-am înmînat-o ca unei zeități, stînd în genunchi în fața ei!

I-am povestit acest vis, și în opt zile nevroza ei a dispărut.[1] Visul mi-a arătat că nu era exclusiv o persoană superficială, ci că sub această suprafață zăcea o sfîntă. Dar ea n-avea nici un fel de reprezentări mitologice și de aceea esențialul în ea nu izbutea să se exprime. Toate intențiile ei se orientau în direcția flirtului, a toaletelor și a sexualității, pentru că altceva nu știa. Cunoștea doar intelectul și trăia o viață lipsită de sens. În realitate era un copil al Domnului care ar fi trebuit să împlinească voința Sa tainică. A trebuit să trezesc în ea idei mitologice și religioase, căci făcea parte din categoria acelor oameni de la care se cere activitate spirituală. Astfel, viața ei căpătă un sens — și nici urmă de nevroză!

La acest caz n-am aplicat o „metodă", ci intuisem prezența *numen*-ului. I-am explicat pacientei acest lucru, ceea ce a dus la vindecarea ei. Aici n-a fost vorba de o metodă; ce a contat a fost frica de Dumnezeu.

Am constatat adesea că oamenii se îmbolnăvesc de nervi atunci cînd se mulțumesc cu răspunsuri insuficiente sau false la întrebările vieții. Ei caută poziție, căsătorie, reputație, succes exterior și bani și rămîn nefericiți și nevrotici, chiar dacă au obținut ce căutau. Asemenea oameni sînt încleștați de obicei într-o prea mare îngustime spirituală. Viața lor n-are destul conținut, n-are sens. Dacă pot evolua către o personalitate mai cuprinzătoare, de cele

---

[1] Cazul se deosebește de majoritatea celorlalte de acest gen prin durata scurtă a tratamentului (*A. J.*).

mai multe ori le încetează și nevroza. De aceea, ideea de dezvoltare a avut pentru mine de la bun început cea mai mare însemnătate.

Majoritatea pacienților mei nu consta din oameni credincioși, ci din aceia care își pierduseră credința. La mine veneau „oile rătăcite". Omul credincios are și azi prilejul să trăiască în biserică simbolurile. Să ne gîndim la evenimentul slujbei, al botezului, la *imitatio Christi* și la multe altele. Dar a trăi și simți astfel simbolul presupune participarea vie a credinciosului, iar ea îi lipsește foarte des omului din ziua de azi. În asemenea cazuri sîntem reduși la a observa dacă inconștientul nu produce spontan simboluri care înlocuiesc ceea ce lipsește. Atunci însă tot mai rămîne deschisă întrebarea dacă un om, care are astfel de vise sau viziuni, este capabil să le înțeleagă sensul și să-și asume consecințele.

Am descris un asemenea caz în *Über die Archetypen des kollektiven Unbewußten*[1] (*Despre arhetipurile inconștientului colectiv*). Un teolog avea un vis care se repeta destul de des: Visează că stă pe o coastă de deal, de unde are o vedere frumoasă asupra unei văi adînci și cu păduri dese. Știe că pînă atunci ceva l-a tot reținut să meargă acolo. De astă dată însă, vrea să-și ducă planul la îndeplinire. Cînd se apropie de lac, atmosfera devine ciudată și, deodată, o boare ușoară de vînt adie peste suprafața apei, care se încrețește și se întunecă. Se trezește cu un țipăt de spaimă.

Visul pare mai întîi de neînțeles; dar, ca teolog, el și-ar fi putut aminti de fapt de „eleșteul" ale cărui ape erau mișcate de un vînt brusc și în care erau scufundați bolnavii — eleșteul Bethesda. Un înger pogoară și atinge apa, care capătă astfel puteri tămăduitoare. Adierea ușoară de vînt este *pneuma*, care bate unde vrea. Și asta îi provoacă o teamă de moarte celui care visează. Se sugerează o prezență invizibilă, un *numen*, care trăiește prin sine însuși și în fața căruia omul este cuprins de fiori. Pacientul n-a acceptat decît cu greu asocierea cu eleșteul Bethesda. O refuza deoarece astfel de lucruri apar numai în Biblie și, eventual, în predica de duminică dimineață. N-au nimic de-a face cu psihologia. Oricum, despre Sfîntul Duh se vorbește doar în ocazii festive, dar El nu este în nici un caz un fenomen a cărui experiență o poți face.

Eu știu că omul care a visat ar fi trebuit să-și domine frica și, ca să zic așa, să-și depășească panica. Însă eu nu insist niciodată

---

[1] *Über die Archetypen des kollektiven Unbewußten*, 1935, în *Ges. Werke IX/1*, 1976 (*n. ed. germ.*).

cînd cineva nu este dispus să meargă pe propriul său drum și să preia partea lui de responsabilitate. Nu sînt de acord cu presupunerea ieftină că nu este vorba despre „nimic altceva" decît rezistențe obișnuite. Rezistențele — mai ales dacă sînt îndîrjite — merită atenție, pentru că adesea ele reprezintă avertismente care nu vor să fie trecute cu vederea. Remediul poate fi o otravă pe care nu o suportă oricine sau o operație care are efect mortal, dacă este contraindicată.

Dacă se pune problema trăirii interioare, dacă intră în discuție ceea ce este cel mai personal într-o ființă, atunci majoritatea oamenilor se sperie și mulți o iau la goană. Așa s-a întîmplat și cu acest teolog. Sînt bineînțeles conștient de faptul că teologii se află într-o situație mai dificilă decît alții. Pe de o parte sînt mai aproape de elementul religios, pe de alta, mai strîns legați prin Biserică și dogmă. Riscul trăirii interioare, aventura spirituală, este străin celor mai mulți oameni. Posibilitatea că ar fi o realitate psihică este anatemă. Trebuie să aibă un fundament „supranatural" sau cel puțin „istoric" — dar psihic? În fața acestei întrebări izbucnește adesea un dispreț pe cît de nebănuit pe atît de profund al sufletului.

În psihoterapia actuală i se pretinde frecvent medicului sau psihoterapeutului să „însoțească pas cu pas", pentru a spune așa, pacientul și afectele sale. Eu nu consider că această cale este întotdeauna cea corectă. Uneori e necesară și intervenția activă din partea doctorului.

Într-o zi se prezentă la mine o doamnă din înalta nobilime, care avea obiceiul să-și pălmuiască angajații, inclusiv pe medicii ei. Suferea de nevroză obsesională (*Zwangsneurose*) și fusese în tratament într-o clinică. Firește că-i aplicase medicului-șef palma de rigoare. În ochii ei nu era, în definitiv, decît un *valet de chambre* de un rang ceva mai înalt. Doar îl plătea, nu-i așa?! El o trimise atunci la un alt medic, și acolo povestea se repetă. Întrucît cucoana nu era, la drept vorbind, nebună, ci trebuia doar tratată cu mănuși, doctorul se văzu pus în încurcătură și o trimise la mine.

Era o persoană foarte impunătoare, înaltă de șase picioare — v-o spun eu, asta era capabilă să bată, nu glumă! Își făcu deci apariția și purtarăm o discuție cum nu se poate mai bună și civilizată. Apoi sosi momentul cînd trebui să-i spun ceva neplăcut. Sări furioasă la mine, amenințîndu-mă că mă pocnește. Am sărit și eu în picioare și i-am spus:

— Bun, dumneavoastră sînteți doamna, dumneavoastră loviți prima — *ladies first*! Da' după aia dau eu!

Și vorbisem serios. Căzu înapoi pe scaun, prăbușindu-se efectiv sub ochii mei.

— Așa ceva nu mi-a spus încă nimeni, se lamentă.

Însă din clipa aceea, terapia deveni eficientă.

Ceea ce-i trebuia acestei paciente era reacția bărbătească. În acest caz ar fi fost total eronat s-o „însoțesc pas cu pas". Nu i-ar fi folosit cîtuși de puțin. Suferea de o nevroză obsesională, fiindcă nu-și putea impune sie înseși îngrădiri morale. Unor astfel de oameni li se impun limite de către natură — tocmai prin simptomele compulsive.

Am efectuat odată, cu ani în urmă, o statistică a rezultatelor tratamentelor mele. Nu mai țin minte cifre exacte, însă, exprimîndu-mă cu precauție, o treime a fost într-adevăr vindecată, o treime a cunoscut o ameliorare apreciabilă și o treime n-a fost influențată în mod esențial. Dar tocmai cazurile neameliorate sînt greu de judecat, pentru că multe lucruri se realizează și se înțeleg doar după ani și abia atunci pot deveni și eficace. De cîte ori mi s-a întîmplat ca foști pacienți să-mi scrie: „Abia după ce au trecut zece ani de cînd am fost la dumneavoastră am realizat ce s-a petrecut de fapt."

Am avut cîteva cazuri, puține la număr, în care pacientul m-a părăsit, iar foarte rar a trebuit eu să expediez un bolnav. Dar și printre aceștia s-au găsit unii care mi-au trimis ulterior relatări pozitive. De aceea, este deseori dificil să se tragă concluzii în legătură cu succesul unui tratament.

În viața unui medic este ceva firesc ca în decursul activității sale practice să întîlnească oameni care să aibă importanță și pentru el însuși. El întîlnește personalități care, spre fericirea sau nefericirea lor, n-au trezit niciodată interesul publicului și totuși — sau tocmai de aceea — posedă niște dimensiuni neobișnuite; sau sînt oameni care au trecut prin evoluții și catastrofe fără precedent. Uneori e vorba despre talente ieșite din comun, cărora un altul și-ar putea consacra întreaga viață într-un entuziasm inepuizabil, dar care aici sînt implantate într-o dispoziție psihică atît de ciudat de nefavorabilă, încît nu știi dacă ai de-a face cu un geniu sau cu un caz de dezvoltare fragmentară. Nu rareori se întîmplă să înflorească în condiții improbabile bogății ale sufletului, pe care n-ai

fi bănuit niciodată că le vei întîlni în platitudinea vieţii sociale. Raportul necesar pentru ca psihoterapia să fie eficientă nu-i îngăduie medicului să se sustragă impresiilor puternice provocate de suişurile şi coborîşurile oamenilor suferinzi. Acest raport constă în comparaţia şi adaptarea permanentă, în confruntarea dialectică a celor două realităţi psihice care sînt opuse una alteia. Dacă, dintr-un anume motiv, aceste impresii nu au efect la unul sau la altul, atunci procesul psihoterapeutic va rămîne fără rezultat şi nu se va realiza nici o schimbare. Dacă doctorul şi pacientul nu devin o problemă unul pentru celălalt, atunci nu se va găsi nici răspunsul.

Printre pacienţii aşa-zis nevrotici din ziua de azi, nu sînt puţini la număr cei care pe vremuri nu ar fi ajuns nevrotici, adică în conflict cu ei înşişi. Dacă ar fi trăit într-un timp şi un mediu în care omul era încă legat prin mit de lumea strămoşilor şi, astfel, de natura trăită şi nu doar văzută din exterior, atunci ar fi fost cruţaţi de dezbinarea cu propria lor persoană. Este vorba despre oameni care nu suportă pierderea mitului şi nu găsesc nici drumul spre o lume pur exterioară, adică spre imaginea asupra lumii furnizată de ştiinţele naturii, nici nu sînt satisfăcuţi de jocul cu cuvintele — joc intelectual al fanteziei care nu are cîtuşi de puţin a face cu înţelepciunea.

Aceste victime ale sciziunii sufleteşti a vremii noastre sînt nişte simpli „nevrotici facultativi", care scapă de aparentul element bolnăvicios de îndată ce dispare golul care se căscase între eu şi inconştient. Cine a trăit adînc această scindare cu propria fiinţă este şi cel mai în măsură să dobîndească o înţelegere mai bună a proceselor psihice inconştiente şi să evite primejdia aceea tipică ce-l ameninţă pe psiholog, cea a *inflaţiei*[1]. Cine nu cunoaşte din proprie experienţă efectul *numinos*[2] al arhetipurilor va scăpa cu greu de acest efect negativ, dacă este confruntat cu el *in praxi*. El va supraaprecia sau subaprecia, întrucît posedă acum doar o noţiune intelectuală, nu însă şi o măsură empirică. Aici încep — nu numai pentru medic — acele căi greşite îngrijorătoare, dintre care prima este încercarea de a domina totul prin intelect. Ea serveşte scopului tainic de a se sustrage efectului arhetipal şi astfel adevăratei experienţe, în favoarea unei lumi conceptuale artificiale, aparent sigure, dar numai bidimensionale, care ar dori

[1] V. termenul în Glosar (*n. t.*).
[2] V. în Glosar termenul *numinosum* (*n. t.*).

să acopere cu niște noțiuni așa-zis clare realitatea vieții. Deplasarea către conceptual îi ia experienței substanța și o conferă unui simplu nume, care de acum încolo este pus în locul realității. Nimeni nu se simte îndatorat față de un concept, și tocmai acesta este avantajul căutat, care promite protecție contra experienței. Spiritul nu trăiește însă în noțiuni, ci în fapte și realități. Nimic nu se obține doar prin cuvinte, totuși acest procedeu este repetat la infinit.

Dintre pacienții cei mai dificili și nerecunoscători fac de aceea parte, după experiența mea, pe lîngă mincinoșii obișnuiți, pretinșii intelectuali; căci la ei, mîna dreaptă nu știe ce face cea stîngă. Ei cultivă o psihologie *à compartiments*. Cu un intelect care nu este controlat prin nici un sentiment se poate soluționa orice — și totuși, iată că se instalează nevroza.

Întîlnirea cu analizații mei și confruntarea cu fenomenul psihic, pe care ei și pacienții mei mi l-au prezentat într-o succesiune inepuizabilă de imagini, m-au învățat infinit de multe lucruri, nu doar, de exemplu, o serie de date științifice, ci mai ales să dobîndesc o înțelegere a propriei ființe — și asta nu în ultimul rînd din greșeli și înfrîngeri. Persoanele analizate de mine au fost mai cu seamă de sex feminin; de cele mai multe ori, ele se puneau pe treabă cu o conștiinciozitate, o comprehensiune și o inteligență extraordinare. Au contribuit în mod esențial ca eu să pot porni în terapie pe drumuri noi.

Unii dintre analizați au devenit discipolii mei în sensul propriu-zis al cuvîntului, propagîndu-mi ideile în lume. Printre ei am găsit oameni a căror prietenie a dăinuit decenii de-a rîndul.

Pacienții și analizații mei mi-au adus atît de aproape realitatea vieții omenești, încît n-am putut să nu aflu de aici lucruri esențiale. Întîlnirea cu oameni de cele mai diverse tipuri și niveluri psihologice a fost pentru mine de o însemnătate incomparabil mai mare decît o discuție fragmentară cu o celebritate. Conversațiile cele mai frumoase și încărcate de semnificații și consecințe pe care le-am purtat în viața mea sînt anonime.

5

Sigmund Freud[1]

Aventura dezvoltării mele spirituale a demarat atunci cînd am devenit psihiatru. Am început, cu toată naivitatea, să observ din punct de vedere clinic, din exterior, pacienții bolnavi mintal. Procedînd astfel, am dat peste niște procese psihice de o natură surprinzătoare, pe care le-am înregistrat și clasificat fără a înțelege cîtuși de puțin conținuturile lor, care erau considerate a fi fost suficient evaluate atunci cînd fuseseră etichetate drept „patologice". În decursul timpului, interesul meu s-a concentrat tot mai mult asupra acelui gen de bolnavi alături de care făceam experiența a ceva inteligibil, adică asupra cazurilor paranoide, a nebuniilor maniaco-depresive și a tulburărilor psihogene. Încă de la debutul carierei mele psihiatrice, studiile lui Breuer și Freud, laolaltă cu lucrările lui Pierre Janet, m-au stimulat puternic și îmbogățit substanțial. Mai ales căutarea freudiană a unei metode de analiză a viselor și de interpretare a lor mi-a fost folositoare pentru înțelegerea formelor schizofrenice de exprimare. Citisem *Traumdeutung (Interpretarea viselor)* a lui Freud încă din 1900.[2]

---

[1] Capitolul trebuie conceput doar ca o completare a numeroaselor scrieri ale lui C. G. Jung despre Sigmund Freud și opera sa. Cele mai multe sînt conținute în *Ges. Werke IV*, 1969. Cf. și *Sigmund Freud als kulturhistorische Erscheinung (Sigmund Freud ca fenomen al istoriei culturii)*, 1932, și *Sigmund Freud: Ein Nachruf (Sigmund Freud: Un necrolog)*, 1939, în *Ges. Werke XV*, 1971 (*n. ed. germ.*).

[2] În necrologul său consacrat lui Freud (*Basler Nachrichten*, 1 octombrie 1939; în *Ges. Werke XV*, 1971), Jung a denumit această lucrare „epocală", precum și „încercarea pesemne cea mai temerară, care s-a întreprins vreodată, de a cunoaște și stăpîni, pe tărîmul aparent solid al empirismului, enigmele psihicului inconștient... Pentru noi, psihiatrii tineri de atunci, a constituit un izvor de iluminare, în timp ce pentru colegii noștri mai în vîrstă a fost un obiect de batjocură" (*n. ed. germ.*).

DIE SCHöNE FAMILIE
TOFAN

Lăsasem la vremea respectivă cartea deoparte, pentru că n-o înțelegeam încă. La douăzeci și cinci de ani îmi lipsea experiența necesară spre a verifica teoriile lui Freud. Am căpătat-o abia mai tîrziu. În 1903 am recitit *Interpretarea viselor* și am descoperit legătura cu propriile mele idei. Ceea ce mă interesa înainte de toate la această scriere era utilizarea în domeniul visului a conceptului de „mecanism de refulare" (*Verdrängungsmechanismus*), provenind din psihologia nevrozelor. Era important pentru mine, întrucît întîlnisem frecvent refulările în experimentele mele cu asociațiile de cuvinte: la anumite cuvinte-stimul, pacienții fie nu găseau nici un răspuns asociativ, fie mi-l dădeau după un timp de reacție considerabil prelungit. După cum am constatat ulterior, o astfel de tulburare survenea de fiecare dată cînd cuvîntul-stimul atinsese o durere sufletească sau un conflict psihic. De cele mai multe ori însă, pacienții nu erau conștienți de acest lucru; ei răspundeau adesea într-un chip ciudat de artificial la întrebările mele legate de cauza dereglării. Lectura *Interpretării viselor* a lui Freud mi-a arătat că aici acționa mecanismul de refulare și că realitățile observate de mine erau în concordanță cu teoria sa. N-am putut decît să-i confirm expunerile.

Alta era situația legată de conținutul refulării. Aici nu-i puteam da dreptate lui Freud. El considera trauma sexuală drept cauză a refulării, ceea ce mie nu-mi ajungea. Munca mea practică mă făcuse să cunosc multe cazuri de nevroze, în care sexualitatea juca doar un rol secundar, alții fiind factorii care stăteau în prim-plan, ca de exemplu problema adaptării sociale, a reprimării determinate de anumite împrejurări tragice de viață, a exigențelor legate de prestigiu etc. Mai tîrziu i-am înfățișat lui Freud astfel de cazuri; dar el nu accepta drept cauze valabile alți factori în afară de sexualitate. Asta nu mă satisfăcea deloc.

La început nu mi-a venit ușor să-i acord lui Freud locul corect în viața mea sau să adopt atitudinea justă față de el. Cînd am făcut cunoștință cu opera lui, înaintea mea se contura o carieră academică, iar eu mă aflam în preajma încheierii unei lucrări care urma să mă propulseze în cadrul universității. Însă Freud era în lumea academică a acelor vremuri categoric o *persona non grata* și relația cu el era de aceea dăunătoare oricărui renume științific. „Oamenii importanți" îl menționau cel mult în secret, iar la congrese se discuta despre el numai pe coridoare, niciodată în plen. Așa că nu mi-a fost cîtuși de puțin plăcut să trebuiască să constat concordanța dintre experiențele mele asociative și teoriile freudiene.

Mă aflam la un moment dat în laboratorul meu, îndeletnicindu-mă cu aceste probleme, cînd diavolul mi-a șoptit la ureche că aș fi îndreptățit să public rezultatele experimentelor mele și concluziile mele, fără a-l menționa pe Freud. În definitiv, îmi elaborasem lucrările cu mult înainte de a înțelege ceva din ideile lui. Dar, deodată, am auzit glasul personalității mele nr. 2: „Este o înșelătorie să acționezi ca și cum nu l-ai cunoaște pe Freud. Nu-ți poți clădi viața pe o minciună." Și cu aceasta, am considerat cazul încheiat. De atunci încolo, am luat deschis partea lui Freud și am luptat pentru el.

Am scos prima dată sabia în apărarea lui cu ocazia unui congres desfășurat la München, cînd s-au ținut referate despre nevrozele obsesionale, iar numele lui a fost trecut sub tăcere în mod intenționat. În 1906, curînd după acest incident, am scris un articol pentru revista *Münchner Medizinische Wochenschrift* despre teoria freudiană asupra nevrozei, care contribuise într-un mod atît de substanțial la înțelegerea nevrozelor obsesionale.[1] În urma acestui articol, doi profesori germani mi-au trimis scrisori de avertisment: dacă rămîneam de partea lui Freud și continuam să-l apăr, viitorul meu academic era periclitat. Am răspuns: „Dacă ceea ce spune Freud este adevărul, atunci sînt de partea lui. Nu dau doi bani pe carieră, dacă ea presupune să trunchiezi cercetarea și să treci sub tăcere adevărul." Și am continuat să-l apăr pe Freud și să pledez pentru ideile sale. Numai că tot nu puteam admite, bazîndu-mă pe propria experiență, că toate nevrozele ar fi fost cauzate de refulare sexuală sau traume sexuale. Pentru anumite cazuri, acest lucru era valabil, însă pentru altele nu. Oricum, Freud deschisese o nouă cale de cercetare, și revolta de atunci împotriva lui mi se părea absurdă.[2]

Nu întîmpinasem multă înțelegere față de ideile exprimate de mine în *Despre psihologia demenței precoce* și colegii mei rîdeau de mine. Dar prin această lucrare am ajuns să-l cunosc personal pe Freud. M-a invitat la el, și în februarie 1907 a avut loc la Viena

---

[1] *Die Hysterielehre Freuds, eine Erwiderung auf die Aschaffenburgsche Kritik (Teoria freudiană asupra isteriei, o replică la critica lui Aschaffenburg), Ges. Werke IV*, 1969 (*n. ed. germ.*).

[2] După ce Jung îi trimise (1906) lui Freud lucrarea sa despre *Studii diagnostice...*, corespondența între cei doi cercetători demară. Ea continuă pînă în anul 1913. În 1907, Jung îi trimise lui Freud și scrierea sa *Despre psihologia demenței precoce* (*A. J.*).

prima noastră întîlnire. Ne-am întîlnit la prînz, la ora unu, și timp de treisprezece ore am vorbit fără oprire, ca să zic așa. Freud a fost primul om cu adevărat important pe care l-am cunoscut. Din experiența mea de pînă atunci, nici un alt om nu se putea măsura cu el. În atitudinea sa nu exista nimic banal, plat. Îl consideram extraordinar de inteligent, pătrunzător și remarcabil în toate privințele. Și totuși, primele mele impresii legate de el au rămas neclare, parțial neînțelese.

M-a impresionat ce mi-a spus despre teoria sexuală. Cu toate acestea, cuvintele lui nu-mi puteau îndepărta ezitările și risipi îndoielile pe care i le-am și expus în mai multe rînduri, dar de fiecare dată le-a atribuit lipsei mele de experiență. Freud avea dreptate: pe-atunci nu aveam încă suficientă experiență... spre a-mi motiva obiecțiile. Am realizat că teoria lui sexuală era extrem de importantă pentru el, în sens personal și filozofic deopotrivă. Asta m-a impresionat, dar nu mă puteam lămuri în ce măsură aprecierea pozitivă era legată la el de prezumții subiective și în ce măsură de experiențe concludente.

Mai ales atitudinea lui Freud față de spirit mi se părea foarte discutabilă. Ori de cîte ori ieșea la iveală la un om sau într-o operă de artă expresia unei spiritualități, el o suspecta și lăsa să se înțeleagă că ar fi vorba de „sexualitate refulată". Ce nu se putea interpreta direct ca sexualitate era etichetat de el drept „psihosexualitate". Am obiectat că ipoteza lui, gîndită logic pînă la capăt, ar duce la o judecată cu efect distrugător asupra culturii. Cultura ar apărea ca o simplă farsă, ca un rezultat morbid al sexualității refulate. „Da, confirmă el, așa este. E un blestem al sorții, împotriva căruia sîntem lipsiți de orice putere." Nu eram deloc dispus să-i dau dreptate sau să las lucrurile așa, mulțumindu-mă cu acest răspuns. Dar nu mă simțeam deocamdată în stare să fac față unei astfel de discuții cu el.

Încă ceva mi se păru important la prima noastră întîlnire; se referă însă la lucruri pe care le-am putut aprofunda și înțelege cu desăvîrșire abia după sfîrșitul prieteniei noastre. Era evident că teoria sexuală îl preocupa mult pe Freud, chiar într-un mod cu totul neobișnuit; ea era foarte aproape de sufletul său. Cînd vorbea despre ea, tonul său devenea pripit, chiar neliniștit și nu se mai observa nimic din felul său critic și sceptic de a fi. O expresie ciudată de agitație, a cărei cauză nu mi-o puteam explica, îi însuflețea atunci fizionomia. Asta mă impresionă profund: sexualitatea însemna pentru el un *numinosum*. Impresia mea fu

confirmată de o conversație pe care am avut-o vreo trei ani mai tîrziu (1910) tot la Viena.

Am încă vii în amintire vorbele lui Freud:

— Dragul meu Jung, promiteți-mi să nu renunțați niciodată la teoria sexuală. Este lucrul esențial. Vedeți, trebuie să facem din ea o dogmă, un bastion de neclintit.

Mi se adresase plin de patimă și pe tonul unui tată care ar zice: „Și promite-mi un lucru, dragul meu fiu: că vei merge în fiecare duminică la biserică!"

— Un bastion... împotriva cui? l-am întrebat, puțin mirat.

— Împotriva torentului negru de noroi..., mi-a răspuns. Aici a ezitat o clipă, pentru a adăuga apoi: ... al ocultismului.

Mai întîi au fost „bastionul" și „dogma" care m-au alarmat; căci o dogmă, adică o indiscutabilă profesiune de credință, se elaborează numai acolo unde se vizează o dată pentru totdeauna înăbușirea îndoielilor. Asta însă nu mai are nimic a face cu judecata științifică, ci numai cu o sete personală de putere.

A fost o lovitură care nimeri în substanța, în miezul prieteniei noastre. Știam că n-o să mă împac niciodată cu o asemenea poziție. Ceea ce părea să înțeleagă Freud prin „ocultism" era aproximativ tot ce știau să spună despre suflet filozofia și religia, inclusiv parapsihologia care lua naștere în acea epocă. Pentru mine, teoria sexuală era la fel de „ocultă" — adică nu o ipoteză dovedită, ci doar posibilă — ca multe alte concepții speculative. Un adevăr științific era pentru mine o ipoteză pe moment satisfăcătoare, dar nu un articol de credință, valabil pentru toate timpurile.

Fără a o pricepe bine pe atunci, observasem la Freud o irupție de factori religioși inconștienți. În mod evident, el voia să mă recruteze în vederea unei apărări comune împotriva conținuturilor inconștiente amenințătoare.

Impresia pe care mi-o lăsă această discuție contribui la confuzia mea; căci pînă atunci, eu nu-i atribuisem sexualității importanța unei chestiuni fluctuante, nesigure, căreia trebuie să-i rămîi fidel, de teamă să n-o pierzi. Pentru Freud, sexualitatea însemna pare-se mai mult decît pentru alți oameni. Ea era pentru el o *res religiose observanda*[1]. Pus în fața unor astfel de probleme și reflecții, omul se comportă de regulă cu sfială și reținere. Așa că

[1] Un lucru ce trebuie respectat cu religiozitate (*n. t.*).

dialogul se sfîrşi curînd, după cîteva încercări bîlbîite din partea mea.

Eram adînc tulburat, jenat şi derutat. Aveam senzaţia că aş fi aruncat o privire fugitivă într-un ţinut nou, necunoscut, din care-şi luau zborul către mine stoluri de idei noi. Un lucru mi-era limpede: Freud, care făcea mereu caz de ireligiozitatea sa, îşi elaborase o dogmă sau, mai degrabă, unui Dumnezeu gelos, pe care el îl pierduse, i se substituise o altă imagine stringentă, şi anume cea a sexualităţii; o imagine care nu era mai puţin insistentă, pretenţioasă, imperioasă, amenintătoare şi ambivalentă din punct de vedere moral. După cum celui care este psihic mai tare şi de aceea mai de temut îi revin atributele de „divin" sau „demonic", tot astfel, „libidoul sexual" preluase la el rolul unui *deus absconditus*, adică al unui Dumnezeu ascuns. Avantajul acestei transformări consta la Freud aparent în aceea că noul principiu numinos i se părea a fi ireproşabil din punct de vedere ştiinţific şi eliberat de orice încărcătură religioasă. În fond însă, numinozitatea, în calitate de trăsătură psihologică a contrariilor raţional incomensurabile — Iehova şi sexualitatea —, rămînea aceeaşi. Nu se modificase decît denumirea — cu aceasta, ce-i drept, şi punctul de vedere: nu sus trebuia căutat ceea ce se pierduse, ci jos. Dar ce contează de fapt pentru cel care e mai tare dacă este numit într-un fel sau într-altul? Dacă n-ar exista o psihologie, ci numai obiecte concrete, atunci într-adevăr unul ar fi fost distrus şi celălalt pus în locul lui. În realitate, adică în domeniul experienţei psihologice, elementul presant, temător, obsesional etc. nu s-a pierdut defel. Tot rămîne deschisă întrebarea cum se înving teama, conştiinţa încărcată, sentimentul de vină, constrîngerea, inconştienţa şi instinctualitatea sau cum se scapă de ele. Dacă nu se izbuteşte din direcţia laturii luminoase, idealiste, atunci se va reuşi, eventual, dinspre cea obscură, biologică.

Aceste idei mi-au străbătut creierul asemenea unor flăcări ţîşnite într-o clipă. Abia mult mai tîrziu, cînd am reflectat la caracterul lui Freud, ele au căpătat pentru mine importanţă şi şi-au dezvăluit întreaga semnificaţie. Mă preocupa mai ales o trăsătură de caracter: amărăciunea lui Freud. Mă frapase încă de la prima noastră întîlnire. Mult timp mi-a rămas de neînţeles, pînă ce am fost în stare s-o văd în corelaţie cu atitudinea sa faţă de sexualitate. E adevărat că pentru Freud, sexualitatea însemna un *numinosum*, însă în terminologia şi teoria sa ea este exprimată exclusiv ca funcţie biologică. Numai agitaţia, emoţia cu care vorbea despre

ea te lăsau să intuiești că ea atingea în el fibre mai adînci, făcîndu-le să vibreze. La urma urmei, el voia să-i învețe pe ceilalți — așa, cel puțin, îmi dădea mie senzația — că, privită din interior, sexualitatea cuprinde și spiritualitate sau are un sens intrinsec. Terminologia lui concretistă era însă prea îngustă spre a exprima această idee. Așa că el îmi creă impresia că ar lucra de fapt împotriva propriului său țel și împotriva sa însuși; și nu există o amărăciune mai profundă decît aceea a unui om care își este sieși cel mai crîncen dușman. Pentru a relua cuvintele sale, Freud se simțea amenințat de un „torent negru de noroi", el, care încercase să pătrundă înaintea tuturor în adîncurile negre, să le deșarte conținutul și să le epuizeze.

Freud nu și-a pus niciodată întrebarea de ce simțea nevoia să vorbească tot mereu despre sex, de ce era atît de copleșit de această idee. N-a fost niciodată conștient de faptul că în „monotonia interpretării" se exprima o fugă de sine sau de cealaltă latură a lui, care ar fi putut fi numită, eventual, „mistică". Or, fără a recunoaște această latură a personalității lui, nu putea ajunge niciodată în consonanță cu sine însuși. Era orb în fața paradoxului și a ambiguității conținuturilor inconștientului și nu știa că tot ceea ce survine din inconștient are un sus și un jos, un interior și un exterior. Cînd se vorbește despre exterior — și asta făcea Freud — atunci nu se ia în considerare decît una dintre jumătăți și, ca o consecință logică, din inconștient se naște o reacție.

Nu se putea face nimic contra acestei unilateralități a lui Freud. Poate că o experiență interioară personală i-ar fi deschis ochii; dar pesemne că intelectul său ar fi redus-o și pe ea la o simplă „sexualitate" sau „psihosexualitate". Freud rămîne victima unui singur aspect, și tocmai de aceea eu văd în el o figură tragică; pentru că a fost un mare om și, ceea ce este și mai mult, un om mistuit de focul sacru.

După cea de-a doua convorbire purtată la Viena cu Freud, am înțeles și ipoteza lui Alfred Adler asupra puterii, căreia nu-i acordasem pînă atunci suficientă atenție: Asemenea multor alți fii, Adler nu învățase și reținuse de la „tatăl" lui ceea ce *spunea* acesta, ci ceea ce *făcea*. Apoi, problema dragostei — sau a Erosului — și a puterii căzu peste mine ca un obiect greu de plumb. Freud nu-l citise, după cum mi-a spus-o el însuși, niciodată pe Nietzsche. I-am perceput atunci psihologia ca pe o mutare pe tabla de șah a istoriei spirituale, pentru a compensa divinizarea

nietzscheeană a principiului puterii. Era evident că problema nu era „Freud versus Adler", ci „Freud versus Nietzsche". Mi se părea a însemna mult mai mult decît o ceartă domestică în domeniul psihopatologiei. S-a înfiripat atunci în mintea mea ideea că Eros și pulsiunea puterii erau ca doi frați învrăjbiți, fii ai *unui singur* tată, ai unei forțe psihice motivatoare, care — asemenea sarcinii electrice pozitive și negative — se manifestă în experiență în forme opuse: una, ca un *patiens*, adică Eros, iar cealaltă ca un *agens*, adică pulsiunea puterii — și invers. Erosul solicită pulsiunea puterii la fel de mult cum îl solicită și aceasta pe el. Ce-ar fi una dintre pulsiuni fără cealaltă? Pe de o parte, omul este supus pulsiunii, pe de alta, el încearcă să o domine. Freud arată cum obiectul este supus pulsiunii, iar Adler, cum omul folosește pulsiunea, pentru a violenta obiectul. Nietzsche, neajutorat în mîinile destinului său și obligat să i se supună, a trebuit să-și creeze un „Supra-om". Am conchis că Freud trebuie să se afle atît de adînc sub impresia puterii Erosului, încît vrea să-l ridice, ca pe un *numen* religios, chiar la rangul de dogmă — *aere perennius*[1]. Nu este nici un secret că *Zarathustra* e vestitorul unei evanghelii, și Freud concurează chiar cu Biserica în intenția lui de a canoniza principii și doctrine. N-a făcut-o, ce-i drept, foarte zgomotos, în schimb m-a suspectat pe mine că aș vrea să trec drept profet. El emite și în același timp face să dispară pretenția tragică. Așa se procedează de cele mai multe ori cu numinozitățile, ceea ce este corect, căci ele sînt adevărate într-o privință, neadevărate în cealaltă. Trăirea numinoasă înalță și înjosește concomitent. Dacă Freud ar fi luat ceva mai mult în considerare adevărul psihologic că sexualitatea este numinoasă — ea este un Dumnezeu și un demon —, atunci nu s-ar fi împotmolit în îngustimea unui concept biologic. Iar Nietzsche, cu exuberanța sa, poate că n-ar fi căzut dincolo de marginile lumii, dacă s-ar fi ținut mai aproape de bazele existenței umane.

Ori de cîte ori sufletul intră în vibrații puternice datorită unei trăiri numinoase, apare pericolul ca firul de care sîntem agățați să se rupă. Atunci, un om cade într-un „da" absolut, iar altul într-un „nu" la fel de absolut. *Nirdvandva* („eliberat de cei doi") spune Orientul. Am reținut asta. Pendula spirituală oscilează între sens și nonsens și nu între corect și incorect. Pericolul *numinosum*-ului constă în aceea că ademenește spre extreme și că

[1] Mai trainic decît arama (Horațiu, *Ode III*, 30, v. 1) — (*n. t.*).

atunci un adevăr modest este considerat *adevărul* însuși, iar o eroare mică trece drept o rătăcire fatală. *Tout passe* — ce era ieri adevăr este astăzi o amăgire, iar ceea ce se credea alaltăieri a fi concluzie greșită poate fi mîine o revelație — mai cu seamă în chestiuni psihologice, despre care în realitate nu știm încă decît foarte puțin. Nu ne-am lămurit deocamdată nici pe departe ce înseamnă faptul că nu există absolut nimic, atîta timp cît o conștiință mică — și, vai, atît de efemeră — n-a observat ceva în acest sens!

Conversația cu Freud îmi arătase că el se temea ca lumina numinoasă a teoriei sale sexuale să nu fie stinsă de către un „torent negru de noroi". Se creă astfel o situație mitologică: *lupta dintre lumină și întuneric*. Asta explică numinozitatea problemei și imediata recurgere la un mijloc religios de apărare: dogma. În cartea mea următoare[1], care s-a ocupat de psihologia luptei eroice, am reluat și dezvoltat ideea fundalului mitologic al reacției ciudate a lui Freud.

Interpretarea sexuală, pe de o parte, și intențiile de putere ale „dogmei", pe de alta, m-au condus în decursul anilor la problema tipologică, precum și la polaritatea și energetica sufletului. Lor le-a urmat, întinzîndu-se pe cîteva decenii, investigarea „torentului negru de noroi" al ocultismului; adică am încercat să înțeleg premisele istorice conștiente și inconștiente ale psihologiei noastre contemporane.

Mă interesa să aflu concepțiile lui Freud despre precogniție și parapsihologie în general. Cînd l-am vizitat în 1909 la Viena, l-am întrebat cum gîndea în legătură cu această chestiune. Sub influența prejudecății sale materialiste, el a respins întregul complex de probleme ca fiind nonsens, invocînd în susținerea punctului său de vedere un pozitivism atît de superficial, încît doar cu greu m-am abținut să nu-i dau o replică mai ascuțită. Au mai trecut cîțiva ani pînă ce Freud a admis seriozitatea parapsihologiei și existența pozitivă, reală a fenomenelor „oculte".

În timp ce Freud își expunea argumentele, am avut o senzație stranie. Mi s-a părut că diafragma mea ar fi din fier și ar deveni deodată fierbinte, ar lua foc — o boltă incandescentă. În acel moment, răsună o asemenea trosnitură în bibliotecă, aceasta fiind

[1] *Wandlungen und Symbole der Libido (Transformări și simboluri ale libidoului)*, 1912. Reeditare: *Symbole der Wandlung (Simboluri ale transformării)*, *Ges. Werke V*, 1973 (*n. ed. germ.*).

chiar lîngă noi, încît amîndoi ne-am speriat îngrozitor. Ne-am gîndit că biblioteca se va prăbuși peste noi. Este exact impresia pe care ne-o dăduse acel zgomot. I-am spus lui Freud:

— Iată un așa-numit fenomen catalitic de exteriorizare.

— Aș, replică el, asta-i o prostie!

— Ba nu, i-am răspuns, vă înșelați, domnule profesor. Și ca dovadă că am dreptate vă spun de pe-acum că imediat va urma un al doilea trosnet!

Și, într-adevăr: nici n-am rostit bine acele cuvinte, că biblioteca a trosnit din nou!

Nu am nici astăzi idee de unde îmi venise acea certitudine. Dar știam cu precizie că zgomotul urma să se repete. Freud nu a făcut decît să mă privească îngrozit. Nu știu ce i-a trecut prin minte sau ce semnificație a avut privirea lui. În orice caz, întîmplarea aceea i-a trezit neîncrederea în mine și am avut senzația că i-aș fi făcut lui personal ceva. N-am mai vorbit niciodată cu el despre acest incident.[1]

Anul 1909 se dovedi a fi un an decisiv pentru relația noastră. Am fost invitat să țin niște prelegeri la Clark University (Worcester, Mass.) despre experimentul asociativ. Independent de mine primise și Freud o invitație și ne-am hotărît să pornim împreună la drum.[2] Ne-am întîlnit la Bremen, iar Ferenczi ne-a însoțit. Acolo avu loc incidentul mult discutat ulterior, și anume leșinul lui Freud. El se produse — indirect — din cauza interesului manifestat de mine pentru „cadavrele din mlaștini". Știam că în unele regiuni ale Germaniei de nord se găsesc așa-numitele cadavre din mlaștini. Acestea sînt leșuri (unele provenind din preistorie) de oameni care se înecaseră în mlaștini sau fuseseră înmormîntați acolo. Apa de mlaștină conține acizi humici ce distrug oasele și în același timp tăbăcesc pielea, așa încît aceasta — ca și părul, de altfel — rămîne conservată perfect. Are deci loc un proces natural de mumificare, în cursul căruia mlaștina apasă leșurile prin greutatea ei, pînă ce ele devin complet plate. Sînt descoperite întîmplător, cu ocazia extragerii turbei, în Holstein, Danemarca și Suedia.

Aceste cadavre din mlaștini, despre care citisem, îmi veniră în gînd pe cînd eram la Bremen, dar amintirile mele se încețoșaseră

---

[1] Cf. Apendicele, „Din scrisorile lui Freud către Jung", p. 367 ș. urm. (*n. ed. germ.*).

[2] Cf. Apendicele, „Din scrisorile trimise de Jung din S.U.A. soției sale", p. 361 ș. urm. (*n. ed. germ.*).

și se încurcaseră nițel, drept care confundasem aceste cadavre cu mumiile din minele de plumb din Bremen! Interesul meu îl călca pe Freud pe nervi. „Ce tot aveți cu aceste cadavre?" mă întrebase de mai multe ori. Îl deranja într-un mod vizibil și, în timpul unei discuții de-a noastră la masă pe acest subiect, își pierdu cunoștința. Ulterior îmi spuse că era convins că această sporovăială despre cadavre însemna că îi doream moartea. Am fost mai mult decît surprins de prezumția emisă de el, am fost chiar speriat, și anume de intensitatea imaginației lui care, în mod evident, îi putea declanșa un leșin.

Freud mai leșină o dată în prezența mea, într-o situație asemănătoare. Era în timpul congresului psihanalitic din München, în 1912. Nu mai știu cine adusese vorba despre Amenophis al IV-lea[1]. S-a scos în evidență faptul că, din cauza atitudinii sale negative față de tatăl lui, îi distrusese cartușele de pe stele[2] și, de asemenea, că el crease ceva atît de important, și anume o religie monoteistă, tocmai datorită complexului său patern. Asta m-a iritat și am încercat să-mi expun punctul de vedere că Amenophis fusese un om creator și profund religios, ale cărui acțiuni nu ar putea fi explicate ca niște forme de rezistență personală împotriva tatălui. Din contră, el acordase mare onoare și cinstire memoriei tatălui său, iar zelul lui de distrugere nu se orientase decît împotriva numelui zeului Amon, pe care-l făcu să dispară de pretutindeni și probabil de aceea și de pe cartușele tatălui său Amon-hotep. De altfel, și alți faraoni înlocuiseră numele strămoșilor lor reali sau divini de pe monumente și statui prin ale lor proprii; se simțiseră îndreptățiți să procedeze așa, fiind încarnări ale aceluiași zeu. Dar, am mai arătat, ei nu inauguraseră nici un nou stil, nici o nouă religie.

În acel moment, Freud a căzut de pe scaun, pierzîndu-și cunoștința. Toți l-au înconjurat neputincioși. Atunci l-am luat pe brațe, l-am dus în încăperea vecină și l-am întins pe o canapea. Încă pe cînd îl duceam și-a revenit pe jumătate, iar privirea pe

---

[1] Amenophis al IV-lea Akhenaton (adică „cel care place globului"), rege al Egiptului (1372–1354 a. Chr.), soț al lui Nefertiti. A substituit religia lui Aton, monoteistă și universală, cultului lui Amon, dar reforma lui, neînțeleasă, nu i-a supraviețuit (*n. t.*).

[2] E vorba de micile monumente comemorative sau funerare de piatră, în formă de coloană sau de pilastru, așezate vertical și ornamentate, frecvente în Antichitate (*n. t.*).

care mi-a aruncat-o nu o voi uita niciodată. Din adîncul slăbiciunii, al neajutorării sale se uitase la mine așa, de parcă aș fi fost tatăl lui. Orice altceva o mai fi contribuit la acest leșin — atmosfera era foarte tensionată — ambele cazuri au ca element comun fantasma uciderii tatălui.

Înainte, Freud îmi dăduse în repetate rînduri a înțelege că mă considera a fi succesorul său. Aceste aluzii mă stinghereau, căci știam că nu voi fi niciodată în stare să-i reprezint opiniile corect, ca să zic așa, adică în sensul pe care îl dorea el. Nici nu reușisem încă să-mi elaborez obiecțiile și argumentele în așa fel, încît el să le poată aprecia, și respectul meu față de el era prea mare ca să vreau să-l provoc la o confruntare definitivă. Ideea că aș fi putut fi împovărat, peste capul meu, cu conducerea unui „partid" mi-era neplăcută din multiple motive. Nu mi se potrivea, nu-mi convenea un asemenea rol. Nu-mi puteam sacrifica independența spirituală, iar această creștere a prestigiului îmi displăcea, căci nu însemna pentru mine nimic mai mult decît o abatere de la țelurile mele reale. Pe mine mă interesa cercetarea adevărului și nu problema prestigiului personal.

Călătoria noastră spre Statele Unite, în care am pornit din Bremen, în 1909, dură șapte săptămîni. Eram zilnic împreună și ne analizam visele. Eu am avut atunci niște vise importante, cu care însă Freud nu a știut ce să facă. Nu i-am reproșat nimic, căci și celui mai bun analist i se poate întîmpla să nu dezlege enigma unui vis. A fost un eșec omenesc care nu m-ar fi determinat niciodată să întrerup analizele noastre onirice. Din contră, țineam foarte mult ca ele să continue, iar relația noastră era ceva deosebit de prețios pentru mine. Îl consideram pe Freud ca fiind personalitatea mai în vîrstă, mai matură și mai experimentată, iar pe mine ca pe un fiu. Se petrecu însă atunci ceva care dădu o lovitură serioasă relației dintre noi.

Freud avu un vis, al cărui subiect nu mă simt autorizat să-l dezvălui. L-am interpretat cît de bine am fost capabil, dar am adăugat că aș putea spune mult mai multe dacă voia să-mi comunice cîteva detalii suplimentare din viața sa particulară. La aceste cuvinte, Freud se uită la mine într-un chip straniu — privirea lui era plină de suspiciune — și spuse: „Doar nu-mi pot risca autoritatea!" În clipa aceea, și-o pierdu. Această propoziție mi se împlîntă în memorie. În ea, zăcea deja în fașă sfîrșitul relației noastre. Freud plasa autoritatea personală mai presus decît adevărul.

După cum am mai spus, Freud nu a fost în stare să interpreteze visele mele de-atunci decît incomplet sau chiar deloc. Era vorba de vise cu conținut colectiv, cu o abundență de material simbolic. Mai ales unul mi se păru important, căci el mă conduse pentru prima oară la conceptul de „inconștient colectiv“, alcătuind de aceea un fel de preludiu la cartea mea, *Transformări și simboluri ale libidoului.*

Iată visul: Mă găseam într-o casă necunoscută care avea două etaje. Era „casa mea“. Mă aflam la etajul superior. Acolo era un fel de cameră de zi, care avea niște piese vechi și frumoase de mobilă în stil rococo și tablouri vechi și prețioase pe pereți. Eram uimit că ar fi putut fi casa mea și mă gîndeam: „Nu-i rău!“ Dar atunci îmi trecu prin minte că încă nici nu știam măcar cum arăta nivelul de jos. Am coborît scara și am ajuns la parter. Acolo, totul era mult mai vechi și am constatat că acea parte a casei data de prin secolul al XV-lea sau al XVI-lea. Mobilierul și instalația erau medievale, iar podelele, din cărămidă roșie. Peste tot — destul de întunecat. Mergeam dintr-o cameră în alta, reflectînd: „Acum trebuie să explorez întreaga casă.“ Am ajuns la o ușă grea pe care am deschis-o. În spatele ei am descoperit o scară de piatră care ducea în pivniță. Am coborît-o și m-am trezit într-o încăpere cu aspect arhaic, frumos boltită. Am cercetat pereții și am observat că printre pietrele obișnuite de zid se aflau straturi de cărămizi; mortarul conținea resturi de cărămidă. Văzînd aceasta am realizat că zidurile proveneau din epoca romană. Interesul meu era astfel amplificat la maximum. Am examinat și podeaua care era acoperită cu dale de piatră. În una dintre ele am descoperit un belciug. Trăgînd de el, dala s-a ridicat, lăsînd să se vadă o altă scară: niște trepte înguste, care duceau jos în adîncime. Le-am coborît și am ajuns într-o peșteră joasă, săpată în stîncă. Pe jos era un strat gros de praf, iar în el se aflau oase, precum și vase sparte, ca niște rămășițe ale unei civilizații primitive. Am descoperit două cranii umane, evident foarte vechi și pe jumătate dezintegrate. — Atunci m-am trezit.

Ceea ce-l interesă pe Freud în primul rînd la acest vis fură cele două cranii. Tot revenea în discuție asupra lor, sugerîndu-mi să descopăr în legătură cu ele o *dorință.* Oare ce gîndeam despre cranii? Și ale cui erau? Știam bineînțeles exact unde voia să ajungă: că aici ar fi ascunse dorințe tainice de moarte. „Oare ce-o fi vrînd de fapt? m-am gîndit în sinea mea. Cui să-i doresc moartea?“ Am simțit rezistențe puternice la o astfel de interpretare și

am avut și niște presupuneri legate de ceea ce trebuia de fapt să însemne visul. Dar pe vremea aceea încă nu mă încredeam în judecata mea și voiam să aud părerea lui Freud. Voiam să învăț de la el. Așa că m-am supus intenției lui și am spus: „Soția mea și cumnata mea" — căci, la urma urmei, trebuia să numesc pe cineva căruia merita să i se dorească moartea!

Pe-atunci eram abia proaspăt căsătorit și știam precis că în mine nu exista nimic care să fi indicat asemenea dorințe. Dar n-aș fi putut să-i expun lui Freud propriile mele idei în legătură cu o interpretare a visului, fără a mă lovi de lipsă de înțelegere din partea lui și de o rezistență violentă. Nu mă simțeam capabil să le țin piept și mă temeam și să nu-i pierd prietenia, dacă aș fi persistat asupra punctului meu de vedere. Pe de altă parte, doream să știu ce-ar rezulta din răspunsul meu și cum ar reacționa Freud dacă l-aș fi indus în eroare în spiritul doctrinei sale. Așa că i-am povestit o minciună.

Îmi dădeam perfect seama că purtarea mea nu era ireproșabilă din punct de vedere moral. Dar mi-ar fi fost imposibil să-l las pe Freud să arunce o privire în universul gîndurilor mele. Prăpastia dintre al meu și al lui era prea adîncă. Într-adevăr, Freud păru eliberat datorită răspunsului meu. Am realizat astfel că era neajutorat în fața unor vise de acest tip și găsea refugiu în doctrina sa proprie. Pe mine însă mă interesa să descopăr adevăratul sens al visului.

Mi-era limpede că acea casă reprezenta un fel de imagine a psihicului, adică a stării de atunci a conștiinței mele, cu completări încă inconștiente pînă atunci. Conștiința era reprezentată prin camera de zi. Avea atmosfera unei încăperi ce putea fi locuită, în ciuda stilului învechit.

La parter începea deja inconștientul. Cu cît ajungeam mai jos, cu atît devenea mai străin și mai întunecat. În peșteră am descoperit rămășițe ale unei culturi primitive, adică lumea omului primitiv din mine, o lume care de-abia mai poate fi atinsă sau luminată de către conștiință. Sufletul primitiv al omului se învecinează cu viața sufletului animalului, după cum și peșterile epocii primitive erau locuite mai cu seamă de animale, înainte ca oamenii să le fi acaparat pentru ei.

Am devenit atunci conștient cît de puternic percepeam diferența dintre atitudinea intelectuală a lui Freud și a mea. Eu crescusem în atmosfera intens istorică a Baselului de la sfîrșitul secolului trecut și acumulasem datorită lecturii vechilor filozofi anumite

cunoștințe în domeniul istoriei psihologiei. Dacă reflectam la vise și conținuturile inconștientului, asta nu se întîmpla niciodată fără să recurg la comparații istorice; în vremea studenției folosisem de fiecare dată în asemenea ocazii vechiul lexicon de filozofie al lui Krug. Cunoșteam în special autorii secolului al XVIII-lea, precum și pe cei ai începutului secolului al XIX-lea. Această lume alcătuia atmosfera camerei mele de zi de la etajul întîi. În schimb, aveam impresia că „istoria spirituală" a lui Freud ar fi început cu Büchner, Moleschott, Dubois-Reymond și Darwin.

La starea conștiinței mele, pe care tocmai am relatat-o, visul adăugă acum alte straturi ale conștiinței: parterul în stil medieval, ce nu mai fusese locuit de mult, apoi pivnița romană și în cele din urmă grota preistorică. Ele reprezintă timpuri trecute și stadii depășite ale conștiinței.

Multe întrebări mă frămîntaseră arzător în zilele premergătoare visului: Pe ce premise se bazează psihologia freudiană? Cărei categorii a gîndirii umane îi aparține ea? Ce raport există între personalismul ei aproape exclusiv și condițiile istorice generale? Visul meu dădea răspunsul. El se întorcea evident pînă la bazele istoriei culturii, o istorie a unor stări succesive de conștiință. El reprezenta un fel de diagramă structurală a sufletului uman, o premisă de natură esențialmente *impersonală*. Această idee se potrivi de minune, *it clicked*, cum spune englezul; și visul deveni pentru mine un fir conducător, un model, care mi se confirmă în perioada următoare într-o măsură pe-atunci de nebănuit. El îmi oferi primele intuiri ale existenței unui *a priori* colectiv al psihicului personal, pe care l-am conceput mai întîi ca pe vestigii ale unor moduri funcționale anterioare. Abia mai tîrziu, cînd am dobîndit o experiență mai bogată și o cunoaștere mai solidă pe care să mă pot bizui, am recunoscut modurile funcționale ca forme de instinct, ca arhetipuri.

N-am putut niciodată să-i dau dreptate lui Freud că visul ar fi o „fațadă", îndărătul căreia s-ar ascunde sensul său; un sens ce este deja știut, dar care-i este tăinuit conștiinței cu malițiozitate, ca să zic așa. Pentru mine visele sînt natură care nu cuprinde nici o intenție de înșelare, ci care spune ce are de spus atît de bine pe cît e ea în stare — ca o plantă care crește sau un animal care-și caută de mîncare, atît de bine cît pot s-o facă. Tot astfel, nici ochii nu vor să înșele, dar poate ne înșelăm noi, pentru că ochii noștri sînt miopi. Sau auzim prost, fiindcă urechile ne sînt nițel surde, dar urechile nu vor să ne înșele. Cu mult timp înainte de a-l cu-

noaște pe Freud, privisem inconștientul, precum și visele care sînt expresia lui imediată, ca pe un proces natural, lipsit de orice caracter arbitrar și mai ales de orice intenție de prestidigitație. Nu cunoșteam nici un fel de motive pentru presupunerea că șiretlicurile conștiinței s-ar extinde și asupra proceselor naturale ale inconștientului. Dimpotrivă, experiența zilnică mă învăța ce rezistențe îndîrjite opune inconștientul tendințelor conștiinței.

Visul despre casă avu un efect curios asupra mea: îmi retrezi vechile interese arheologice. După ce m-am întors la Zürich, mi-am luat o carte despre săpăturile din Babilon și am citit și diferite scrieri despre mituri. Îmi căzu atunci în mîini *Symbolik und Mythologie der alten Völker*[1] (*Simbolistică și mitologie la popoarele antice*), de Friedrich Creuzer, și cartea mă înflăcără! Citeam ca un posedat și lucram cu un interes arzător, încercînd să-mi sap un făgaș printr-un munte de material mitologic și în cele din urmă și gnostic, pentru ca în final să ajung la o dezorientare totală. Mă găseam într-o situație de perplexitate asemănătoare celei în care fusesem pe vremuri, cînd încercasem să înțeleg la clinică sensul stărilor psihotice de spirit. Era ca și cum m-aș fi aflat într-o casă imaginară de nebuni; am început să „tratez" toți centaurii, toate nimfele, toți zeii și toate zeițele din cartea lui Creuzer și să-i analizez de parcă ar fi fost pacienții mei. În decursul acestei îndeletniciri n-am putut să nu descopăr relația apropiată dintre mitologia antică și psihologia primitivilor, ceea ce m-a îndemnat la un studiu intensiv al celei din urmă. Interesul manifestat de Freud în același timp și în același domeniu îmi pricinui o oarecare indispoziție, în măsura în care am crezut că recunosc aici o predominare a teoriei sale în raport cu faptele.

În focul acestor studii am dat peste materialul fantasmatic al unei tinere americance, necunoscute mie, Miss Miller. Materialul fusese publicat în *Archives de Psychologie* (Geneva) de către Théodore Flournoy, prieten patern stimat de mine. Am fost pe loc impresionat de caracterul mitologic al fantasmelor. Acționară ca un catalizator asupra ideilor încă neordonate care se acumulaseră în mine. Treptat, din ele și din cunoștințele dobîndite de mine în domeniul miturilor luă ființă cartea mea despre *Transformări și simboluri ale libidoului*. În timp ce lucram la ea, am avut niște vise

[1] Leipzig și Darmstadt, 1810–1823 (*n. ed. germ.*).

semnificative, care indicau deja ruptura de Freud. Unul dintre cele mai tulburătoare se desfăşură într-o regiune muntoasă din apropierea graniţei elveţiano-austriece. Era spre seară şi am văzut un om mai bătrîn în uniforma unui funcţionar vamal k. k.[1] Trecu pe lîngă mine, puţin aplecat, fără să-mi acorde nici o atenţie. Expresia feţei lui era morocănoasă, uşor melancolică şi supărată. Se mai aflau şi alţi oameni acolo şi cineva mă lămuri că bătrînul nu era de fapt real, ci spiritul unui funcţionar vamal mort cu ani în urmă. „E unul din aceia care n-au putut muri", se spunea.

Aceasta este prima parte a visului.

Cînd m-am apucat să-l analizez, „vama" mă făcu imediat să mă gîndesc la „cenzură"; iar „graniţa" — pe de o parte, la cea dintre conştient şi inconştient, pe de alta, la cea dintre opiniile lui Freud şi ale mele. Controlul la vamă — de o minuţiozitate penibilă — mi se păru o aluzie la analiză. La graniţă se deschid bagajele şi se controlează, din cauza contrabandei posibile. Procedînd astfel, se descoperă presupuneri inconştiente. În decursul activităţii sale, bătrînul vameş avusese evident parte de atît de puţine lucruri îmbucurătoare şi mulţumitoare, încît viziunea sa asupra lumii era de-a dreptul acrită. N-am putut înlătura analogia cu Freud.

Ce-i drept, în ochii mei Freud îşi pierduse atunci (1911) autoritatea, într-un anume sens. Dar înainte ca şi după, reprezenta pentru mine aceeaşi personalitate superioară, asupra căreia proiectam imaginea tatălui, iar această proiecţie era pe vremea visului încă departe de a dispărea. Cînd are loc o asemenea proiecţie nu eşti obiectiv, ci ai o judecată disociată. Pe de o parte eşti dependent, şi pe de alta simţi rezistenţe. Cînd am avut acel vis, îl apreciam încă mult pe Freud, dar eram şi critic, pe de altă parte. Atitudinea divizată este un semn că eram încă inconştient de această situaţie şi n-o supusesem reflecţiei. Lucrul e caracteristic pentru toate proiecţiile. Visul mă incită să încerc să mă lămuresc asupra acestei teme.

Sub impresia personalităţii lui Freud renunţasem, pe cît posibil, la propria mea judecată şi îmi înăbuşisem critica. Era premisa ca să pot colabora cu el. Îmi spuneam: „Freud este mult mai deştept şi mai experimentat decît tine. Deocamdată asculţi pur şi simplu ce zice şi înveţi de la el." Şi apoi l-am visat, spre surprinderea mea, în ipostaza unui funcţionar morocănos al monarhiei cezaro-crăieşti, a unui vameş decedat şi care încă „bîntuie". Să fie asta oare

[1] *Kaiserlich-königlich*, cezaro-crăiesc, al Imperiului austro-ungar (*n. t.*).

dorința de moarte sugerată de Freud? Nu puteam găsi nici o părticică în mine care să fi nutrit în mod normal o asemenea dorință, căci voiam, ca să zic așa, *à tout prix*, să colaborez și să iau parte cu un egoism lipsit de teamă la bogăția experienței sale și țineam mult la prietenia noastră. Deci n-aveam nici un temei spre a-i dori moartea. Visul putea fi însă o corijare, o compensare a aprecierii și admirației mele conștiente, care — într-un mod nedorit de mine — mergea evident prea departe. Visul recomanda o atitudine puțin mai critică. Asta mă uimi la culme, mă dezorientă, cu toate că propoziția finală a visului îmi părea să conțină o aluzie la nemurire.

Visul nu se încheiase o dată cu episodul funcționarului vamal, ci după un hiat urmă o a doua parte, remarcabilă. Mă găseam într-un oraș italienesc și era pe la ora prînzului, între douăsprezece și unu. Un soare fierbinte ardea pe ulițe. Orașul era ridicat pe coline și-mi amintea de un anumit loc în Basel, Kohlenberg. Străduțele ce coboară de acolo spre valea Birsigului, care străbate orașul, sînt în parte ulicioare în trepte. O astfel de scară ducea în jos pînă la Barfüßerplatz. Era Basel, și totuși era un oraș italienesc, ceva în genul lui Bergamo. Era vară, soarele strălucitor se afla la zenit și o lumină intensă scălda totul. Mulți oameni veneau către mine, iar eu știam că acum se închideau magazinele și lumea se îndrepta spre casă, pentru masa de prînz. În mijlocul acestui șuvoi de oameni, mergea un cavaler în armură. Urca scara, venind în direcția mea. Purta un coif de oțel cu crestături în dreptul ochilor și un pieptar de zale, iar deasupra, o tunică albă; în față și pe spatele ei era întrețesută cîte o cruce mare, roșie.

Vă puteți imagina ce am simțit cînd, deodată, într-un oraș modern, la prînz, la o oră de vîrf, am văzut venind spre mine un cruciat! M-a frapat mai ales că nici unul din numeroșii oameni care treceau pe acolo nu părea să-i remarce prezența. Nimeni nu se întorcea sau nu se uita după el; aveam senzația că ar fi fost total invizibil pentru ceilalți. Mă întrebam ce putea semnifica apariția aceasta, și iată, parcă cineva mi-ar fi răspuns — dar de fapt nimeni nu-mi spuse nimic: „Da, e o apariție obișnuită. Cavalerul trece pe aici întotdeauna între douăsprezece și unu și face așa de foarte mult timp (am avut impresia că de secole) și fiecare știe asta."

Visul m-a tulburat adînc, dar pe vremea aceea nu l-am înțeles deloc. Eram abătut, perplex, dezorientat.

Cavalerul și funcționarul vamal erau figuri opuse una alteia. Funcționarul vamal era fantomatic, asemenea cuiva care „încă nu

putea să moară" — o apariție pe cale de a dispărea. Cavalerul, în schimb, era plin de viață și complet real. A doua parte a visului era în mare măsură numinoasă, scena de la graniță — prozaică și nu foarte impresionantă în sine; abia reflecțiile țesute în jurul ei mă afectaseră.

În perioada următoare, figura enigmatică a cavalerului mi-a dat mult de gîndit, fără a-i putea sesiza însă în întregime semnificația. Doar mult mai tîrziu, după ce am meditat îndelung asupra visului, i-am putut înțelege sensul întrucîtva. Încă din vis am știut că acel cavaler aparținea secolului al XII-lea. Este epoca în care au început alchimia și plecările cavalerilor în căutarea sfîntului Graal. Poveștile în jurul legendei Graalului au jucat pentru mine încă din adolescență un rol important. La cincisprezece ani le citisem pentru prima oară și a fost un eveniment de neuitat — o impresie care nu mi s-a mai șters niciodată! Bănuiam că îndărătul lor se afla încă, bine ascuns, un mister. Așa că mi se păru foarte firesc ca visul să reînvie lumea cavalerilor Graalului și a călătoriilor lor în căutarea sa, căci aceasta alcătuia, în sensul cel mai profund, lumea mea care nu prea avea nimic în comun cu cea a lui Freud. Întreaga mea ființă căuta ceva încă necunoscut, care să dea un sens banalității vieții.

Am resimțit o mare dezamăgire în mine că, în ciuda tuturor eforturilor minții cercetătoare, aparent nu se putea descoperi nimic altceva în adîncurile sufletului decît „preaomenescul" deja arhicunoscut. Am crescut la țară printre țărani, și ceea ce n-am putut învăța în staul am aflat prin spiritul și duhul lui Rabelais și fantezia fără perdea a folclorului țăranilor noștri. Incestul și perversiunile nu erau pentru mine noutăți demne de luat în seamă sau care să fi meritat vreo explicație deosebită. Aparțineau, împreună cu criminalitatea, acelei scursori negre care-mi altera gustul de viață, înfățișînd cît se poate de limpede ochilor mei urîțenia și stupiditatea existenței umane. Mi se părea de la sine înțeles ca varza să crească și să înflorească pe gunoaie. Trebuie să recunosc că nu puteam descoperi aici nici o idee care să mă ajute cu ceva. Toți ăștia sînt pur și simplu orășeni, care nu știu nimic despre natură și grajdul omenesc, mă gîndeam, de mult sătul de toate aceste lucruri dezgustătoare.

Bineînțeles că oamenii care nu știu nimic despre natură sînt nevrotici, deoarece nu sînt adaptați la realitățile vieții. Ei sînt încă prea naivi, aidoma copiilor, și trebuie lămuriți, ca să zic așa, că sînt oameni ca toți ceilalți. Sigur că prin aceasta bolnavii de nervi

încă nu sînt vindecați și nu se pot însănătoși decît ieșind din nou din mocirla cotidiană. Dar ei se complac în a rămîne în ceea ce fusese înainte refulat, și cum să iasă de acolo, dacă analiza nu-i face conștienți de existența a ceva diferit și mai bun? Și dacă însăși teoria îi ține fixați în această stare și nu le dă ca posibilitate de soluție decît decizia rațională sau „rezonabilă" de a renunța în sfîrșit la copilării? Ei nu sînt în stare de așa ceva; și cum să fie, dacă nu descoperă ceva pe care să se sprijine? Nu se poate renunța la o formă de viață, fără a o schimba cu o alta. De regulă, un mod de viață total rezonabil este, conform experienței, imposibil, mai ales dacă cineva e prin natura sa atît de nerezonabil ca un nevrotic.

Acum am înțeles de ce psihologia personală a lui Freud prezenta pentru mine un interes atît de arzător. Trebuia să știu cu orice preț cum stăteau lucrurile cu soluția sa „rezonabilă". Era pentru mine o întrebare vitală, iar ca să obțin un răspuns la ea eram dispus să sacrific multe. Acum ochii mei vedeau clar: El însuși suferea de nevroză, și anume de una ușor de diagnosticat, cu niște simptome foarte neplăcute, așa cum am descoperit în timpul călătoriei noastre în America. Mă învățase atunci că lumea întreagă e puțin nevrotică și de aceea trebuie să fim toleranți. Nu eram însă nicidecum gata să mă mulțumesc cu atît, ci doream să știu mai degrabă cum se putea evita o nevroză. Văzusem că nici Freud, nici elevii lui nu puteau înțelege ce însemna pentru teoria și practica psihanalizei faptul că nici măcar maestrul nu reușea să iasă din propria sa nevroză. Cînd și-a anunțat apoi intenția de a identifica teoria și metoda și de a le dogmatiza, n-am mai putut colabora cu el și nu mi-a rămas altă cale decît aceea de a mă retrage.

Cînd am ajuns în lucrarea mea *Transformări și simboluri ale libidoului* către final, la capitolul despre „Sacrificiu", am știut dinainte că mă va costa prietenia cu Freud. Acolo urmau să fie expuse propriile-mi concepții asupra incestului, transformarea decisivă a conceptului de libido și încă alte idei, în care mă deosebeam de Freud. Pentru mine, incestul înseamnă o complicație personală numai în cazuri extrem de rare. De obicei reprezintă un conținut înalt religios, motiv pentru care și joacă un rol hotărîtor în aproape toate cosmogoniile și în numeroase mituri. Însă Freud se ținea ferm de sensul literal și nu putea sesiza semnificația spirituală a incestului ca simbol. Știam că nu va fi capabil să accepte niciodată opiniile mele pe această temă.

Am discutat cu soția mea și i-am comunicat temerile mele. A încercat să mă liniștească, fiind de părere că Freud va admite cu generozitate felul meu de a vedea lucrurile, chiar dacă nu l-ar putea accepta pentru el însuși. Eu însă eram convins că nu va fi în stare de așa ceva. Timp de două luni n-am fost capabil să mă ating de condei, fiind chinuit de conflictul: să trec sub tăcere ceea ce gîndesc sau să risc pierderea prieteniei lui? În cele din urmă, m-am decis să scriu — și m-a costat, într-adevăr, prietenia lui Freud.

După ruptura cu Freud s-au îndepărtat de mine toți prietenii și cunoscuții mei. Cartea mea a fost declarată drept proastă, eu, considerat un mistic, și cu asta, problemei i se puse punct. Doar Riklin și Maeder au rămas de partea mea. Eu îmi prevăzusem însă izolarea și nu-mi făcusem iluzii în legătură cu reacția pretinșilor mei prieteni. Era o chestiune la care meditasem temeinic. Știam că în joc era totul și că trebuia să persist în convingerile mele și să stau chezășie pentru ele. Am realizat că acel capitol intitulat „Sacrificiul" reprezenta sacrificiul meu. Ajuns la această concluzie, m-am putut pune din nou pe scris, deși știam dinainte că nimeni nu-mi va înțelege concepția.

Privind retrospectiv, pot afirma că sînt singurul care a dus mai departe, în spiritul lor, cele două probleme care l-au interesat pe Freud cel mai mult: aceea a „resturilor arhaice" și aceea a sexualității. Opinia că eu nu văd valoarea sexualității este o eroare larg răspîndită. Din contră, sexualitatea joacă un rol important în psihologia mea, și anume ca expresie esențială — chiar dacă nu unică — a întregului psihic. Preocuparea mea principală a fost însă să-i investighez și explic, dincolo de semnificația sa personală și de cea a unei funcții biologice, latura spirituală și sensul numinos, deci să exprim acel lucru de care Freud era fascinat, fără a-l putea înțelege însă. Scrierile *Die Psychologie der Übertragung (Psihologia transferului)* și *Mysterium Coniunctionis* conțin ideile mele pe această temă. Ca expresie a unui spirit htonian, sexualitatea este de cea mai mare importanță. Căci acel spirit este „cealaltă față a lui Dumnezeu", latura sumbră a imaginii divine. Problemele spiritului htonian m-au preocupat de cînd am intrat în contact cu lumea ideatică a alchimiei. De fapt, ele au fost trezite la viață în timpul acelei discuții timpurii avute cu Freud, cînd am simțit cît era de zguduit de sexualitate, fără a-mi putea explica însă această tulburare profundă.

Realizarea cea mai mare a lui Freud a constat fără îndoială în faptul că și-a luat în serios pacienții care sufereau de boli nervoase, pătrunzînd în psihologia lor specifică și individuală. A avut curajul să lase cazuistica să vorbească, penetrînd în acest chip în psihologia individuală a bolnavului. Vedea, ca să zicem așa, cu ochii pacientului și a ajuns astfel la o înțelegere mai adîncă a bolii decît fusese posibil pînă atunci. În această privință era obiectiv, fără idei preconcepute și dădea dovadă de curaj, ceea ce-i îngădui să depășească o mulțime de prejudecăți. Aidoma unui profet din Vechiul Testament și-a propus să demoleze zeii falși, să tragă perdeaua la o parte de pe o seamă de ipocrizii și tot atîta necinste și să dezvăluie fără milă putreziciunea sufletului contemporan, scoțînd-o la lumina zilei. Nu s-a sfiit să-și asume riscul nepopularității pe care o aducea cu sine o asemenea întreprindere. Impulsul pe care l-a dat astfel culturii și civilizației noastre a constat în descoperirea unui acces spre inconștient. Prin recunoașterea visului ca sursă primordială de informare asupra proceselor din inconștient a smuls trecutului și uitării o valoare care părea pierdută iremediabil. A demonstrat empiric existența unui psihic inconștient, care nu fusese prezent înainte decît ca postulat filozofic, și anume în filozofia lui Carl Gustav Carus și a lui Eduard von Hartmann.

Se poate, desigur, afirma că actuala conștiință culturală, în măsura în care este reflectată filozofic, n-a preluat încă ideea inconștientului și consecințele sale, deși se confruntă de mai bine de o jumătate de veac cu ea. Asimilarea concepției generale și fundamentale că existența noastră psihică are doi poli rămîne încă în sarcina viitorului.

6

Confruntarea cu inconștientul

După despărțirea de Freud a început pentru mine o perioadă de incertitudine interioară, chiar de dezorientare. Mă simțeam ca suspendat în neant, căci încă nu-mi găsisem propria poziție. Mă interesa mai ales să dobîndesc o nouă atitudine față de pacienții mei. Am decis deci să văd mai întîi, fără a face prezumții, ce vor povesti ei de la sine. Așa că m-am hotărît să las lucrurile în voia întîmplării. Rezultatul s-a vădit curînd; au început să-mi povestească spontan visele și fantasmele lor, iar eu n-am făcut decît să pun cîteva întrebări: „Ce vă vine în minte în legătură cu asta?" Sau: „Ce înțelegeți prin asta?" „De unde vine asta?" Interpretările au decurs ca de la sine din răspunsurile și asociațiile lor. Am lăsat deoparte punctele de vedere teoretice și m-am mulțumit să-i ajut pe pacienți să-și înțeleagă imaginile prin ei înșiși.

După scurt timp mi-am și dat seama că era corect să iau ca bază a interpretării visele ca atare, așa cum sînt ele, căci aceasta le e menirea. Ele sînt realitatea de la care trebuie să pornim. Bineînțeles că din „metoda" mea a rezultat o multitudine de aspecte aproape de necuprins cu mintea. Se simțea tot mai puternic necesitatea găsirii unui criteriu, aș putea chiar spune: necesitatea unei orientări inițiale.

Am trăit atunci un moment de claritate neobișnuită, în cursul căruia s-a derulat în fața mea drumul pe care-l parcursesem pînă acolo. M-am gîndit: „Acum ai în posesia ta o cheie către mitologie și ai posibilitatea să deschizi cu ea toate porțile spre psihicul omenesc inconștient." Dar îndată am auzit șoptindu-se în mine: „De ce să deschizi toate porțile?" Și s-a și iscat întrebarea: Oare ce realizasem de fapt? Explicasem miturile unor popoare din trecut, scrisesem o carte despre erou, despre mitul în care omul a trăit dintotdeauna.

„Dar în ce mit trăiește omul astăzi?“ „În mitul creștin, s-ar putea spune.“ „*Tu* trăiești în el?“ a răsunat mai departe întrebarea în mine. „Ca să fiu sincer, nu! Nu este mitul în care trăiesc eu.“ „Atunci nu mai avem nici un mit?“ „Nu, e evident că nu mai avem nici un mit.“ „Dar care-i oare mitul tău? Mitul în care trăiești tu?“

Deodată dialogul deveni neplăcut, și am încetat să mai gîndesc. Ajunsesem la un impas.

În 1912, în jurul Crăciunului, am avut un vis. Mă găseam într-o loggia italienească superbă, cu coloane, podea de marmură și o balustradă de marmură. Ședeam acolo pe un scaun în stil renascentist, aurit, iar în fața mea se afla o masă de o frumusețe rară. Era făcută dintr-o piatră verde; parcă ar fi fost smarald. Ședeam și priveam în depărtare, pentru că loggia se găsea sus de tot, în turnul unui castel. Erau și copiii mei în jurul mesei.

Dintr-o dată, o pasăre albă coborî în zbor, un mic pescăruș sau un porumbel. Se lăsă cu grație pe masă, iar eu le-am făcut copiilor un semn să stea liniștiți, ca să nu sperie frumoasa pasăre albă. Îndată, porumbelul se transformă într-o fetiță de vreo opt ani, cu un păr blond-auriu. Plecă în fugă împreună cu copiii și se jucară în minunatele galerii cu coloane ale castelului.

Am rămas pe loc, cufundat în gînduri, reflectînd la ceea ce tocmai se întîmplase și trăisem. Atunci, fetița se întoarse și își puse cu tandrețe brațul pe după umărul meu. Brusc dispăru din nou, iar porumbelul reapăru și rosti încet, cu glas omenesc: „Numai în primele ore ale nopții mă pot transforma în om, în timp ce porumbelul bărbătuș este ocupat cu cei doisprezece morți.“ Cu aceasta, își luă zborul înspre cerul albastru, iar eu m-am trezit din somn.

Singurul lucru pe care l-am putut spune despre vis a fost că el indica o activare neobișnuită a inconștientului. Dar nu cunoșteam nici o tehnică pentru a ajunge pînă la rădăcinile proceselor lăuntrice. Ce poate avea a face un porumbel bărbătuș cu doisprezece morți? În legătură cu masa de smarald îmi veni în minte povestea cu „tabula smaragdina“ din legenda alchimică a lui Hermes Trismegistos. Se pare că ar fi lăsat în urma sa o masă în care era gravată în grecește esența înțelepciunii alchimice. M-am gîndit și la cei doisprezece apostoli, la cele douăsprezece luni ale anului, la semnele zodiacale. Dar n-am găsit nici o dezlegare a enigmei. În cele din urmă, a trebuit să renunț. Nu mi-a rămas altă

cale decît aceea de a aștepta, de a-mi trăi mai departe viața și de a acorda atenție fantasmelor mele.

Se repeta des pe-atunci o fantasmă înspăimîntătoare: se tot vrea ceva mort care totuși mai trăia. De exemplu, în cuptoarele crematoriului erau introduse cadavre și deodată se constata că mai dădeau semne de viață. Aceste fantasme culminară și în același timp își găsiră deznodămîntul într-un vis:

Mă aflam într-un loc care-mi amintea de Alyscamps de lîngă Arles. Acolo se găsește o alee cu sarcofage care ajung pînă în dinastia Merovingienilor. În visul meu, veneam dinspre oraș și am văzut în fața mea o alee asemănătoare, avînd un lung șir de morminte. Erau postamente cu plăci de piatră pe care stăteau întinși morții. Zăceau acolo, în vestimentația lor de pe vremuri și cu mîinile împreunate la piept, ca în vechile capele mortuare cavalerii în armurile lor, numai cu deosebirea că morții din visul meu nu erau sculptați în piatră, ci mumificați într-un mod ciudat. M-am oprit în fața primului mormînt și am privit mortul. Era un bărbat din anii '30 ai secolului al XIX-lea. M-am uitat cu interes la hainele lui. Brusc se mișcă și reveni la viață. Își desfăcu mîinile și eu am știut că asta se întîmpla numai pentru că-l priveam eu. Am plecat mai departe cu un sentiment neplăcut și am ajuns la un mort care aparținea secolului al XVIII-lea. Se petrecu același lucru: cînd l-am privit, a prins viață și și-a mișcat mîinile. Am mers tot așa de-a lungul întregului rînd, pînă ce am ajuns, ca să mă exprim astfel, în secolul al XII-lea, la un cruciat în pieptar de zale, care ședea și el întins și cu mîinile împreunate. Trupul lui părea cioplit în lemn. L-am privit timp îndelungat, convins că era într-adevăr mort. Dar, deodată, am văzut cum un deget de la mîna stîngă începe să i se miște ușor.

Visul mă preocupă mult timp. Bineînțeles că inițial împărtășisem opinia lui Freud că în inconștient s-ar afla vestigii ale unor experiențe vechi.[1] Vise ca acesta și trăirea reală a inconștientului m-au condus la părerea că aceste vestigii n-ar fi totuși forme consumate, trecute, moarte, ci aparțin psihicului viu. Cercetările mele ulterioare au confirmat această ipoteză, și de aici s-a dezvoltat în decursul anilor teoria arhetipurilor.

---

[1] Freud vorbește despre resturi arhaice (*n. ed. engl.*).

Visele m-au impresionat, dar nu m-au putut ajuta să depășesc senzația de dezorientare. Dimpotrivă, trăiam ca sub o constantă presiune internă. Uneori era atît de puternică, încît am presupus că trebuie să fie vorba la mine despre o tulburare psihică. De aceea, am parcurs de două ori în minte întreaga-mi viață, cu toate detaliile, mai cu seamă amintirile din copilărie; căci m-am gîndit că ar putea exista ceva în trecutul meu care să fie luat în seamă drept cauză a tulburării. Dar trecerea în revistă n-a dat rezultat și a trebuit să-mi admit ignoranța. Atunci mi-am spus: „Cum tot nu știu nimic, o să fac de-acum încolo pur și simplu ce-mi vine.“ Acestea fiind zise, m-am lăsat conștient pradă impulsurilor inconștientului.

Mai întîi ieși la suprafață o amintire din copilărie, poate de pe la zece, unsprezece ani. Pe atunci eram pasionat de jocul cu cuburi. Îmi amintesc clar cum construiam căsuțe și castele și arcuiam porți cu bolți, ridicîndu-le pe deasupra unor sticle. Ceva mai tîrziu am folosit chiar pietre adevărate, iar în loc de mortar, lut. Aceste construcții mă fascinară mult timp. Spre surprinderea mea, ieși la iveală tocmai această amintire, însoțită de o anumită emoție.

„Aha, mi-am spus, aici pulsează viața! Băiețelul încă este pe-aci pe undeva și are o viață creatoare, care mie-mi lipsește. Dar cum pot ajunge la ea?“ Pentru omul adult care eram eu mi se părea insurmontabilă distanța dintre prezent și cel de-al unsprezecelea an al vieții mele. Dacă voiam să restabilesc însă contactul cu acea perioadă, nu aveam încotro: trebuia să mă reîntorc la ea și să reiau la noroc viața de copil, cu jocurile-i copilărești.

Acest moment a reprezentat un punct de răscruce în destinul meu, căci după infinit de multe rezistențe și resimțind o resemnare extremă m-am pretat în cele din urmă la acest joc. Nu însă înainte de a trăi dureros umilința de a nu putea face cu adevărat nimic altceva decît a mă juca.

Așa că m-am pus pe treabă: am început să adun pietre potrivite, parțial de la malul lacului, parțial din apă, după care am început să construiesc: căsuțe, un castel — un sat întreg. Mai lipsea doar biserica, drept care am făcut un edificiu pătrat, cu un fel de tobă hexagonală deasupra și o cupolă pătrată. O biserică are și un altar. Dar mi-a fost teamă să-l construiesc.

Preocupat de întrebarea cum aș putea rezolva problema, am pornit-o într-o zi, ca de obicei, de-a lungul lacului și am strîns pietre din pietrișul de pe mal. Deodată am zărit o piatră roșie: o piramidă cu patru laturi, de vreo patru centimetri înălțime. Era o

bucată dintr-o piatră care, tot rostogolindu-se în apă și printre valuri, fusese șlefuită pînă ce căpătase această formă — un simplu produs al hazardului. De cum am zărit-o, am și știut: acesta este altarul! Am așezat-o deci în mijloc sub cupolă și, în acest timp, mi-a revenit în minte falusul subteran din visul meu de copil. Corelația a trezit în mine un sentiment de satisfacție.

În fiecare zi construiam după masa de prînz, atunci cînd vremea o permitea. De îndată ce terminam de mîncat începeam să mă joc pînă ce apăreau pacienții; iar seara, cînd isprăveam mai devreme lucrul, mă întorceam la activitatea de constructor. În acest timp, gîndurile mi se limpezeau și puteam înțelege fantasmele a căror prezență doar o presimțeam vag, doar o intuiam că zăcea în mine.

Bineînțeles că îmi făceam gînduri în legătură cu sensul jocului meu și mă întrebam: „Ce faci, de fapt? Construiești o mică așezare și săvîrșești acest lucru ca pe un ritual!“ Nu știam care era răspunsul, dar aveam convingerea intimă că mă aflam pe drumul care ducea spre mitul meu. Căci construirea era numai începutul. El declanșă un flux de fantasme, pe care le-am notat mai tîrziu cu mare grijă.

Situații de acest gen au continuat să apară de-a lungul anilor. Ori de cîte ori mi s-a mai întîmplat în viață să mă poticnesc, să mă împotmolesc, am pictat un tablou sau am prelucrat o piatră și întotdeauna asta a reprezentat un *rite d'entrée* pentru ideile și lucrările ce au urmat. Tot ce-am scris în acest an[1], deci *Gegenwart und Zukunft (Prezent și viitor), Ein moderner Mythus (Un mit modern), Das Gewissen in psychologischer Sicht (Conștiința morală în perspectivă psihologică)*, s-a născut în decursul cioplirii unei pietre, muncă pe care am făcut-o după moartea soției mele[2]. Împlinirea existenței ei, sfîrșitul vieții ei și tot ce mi s-a clarificat cu acest prilej mă smulseseră puternic din mine însumi. M-a costat mult ca să mă regăsesc, să mă fixez și să mă reechilibrez, iar contactul cu piatra m-a ajutat.

Înspre toamna lui 1913, presiunea pe care o simțisem pînă atunci în mine păru să se deplaseze în afară, de parcă ar fi planat ceva în aer; într-adevăr, atmosfera mi se părea mai sumbră ca pînă atunci. Era ca și cum n-ar mai fi fost vorba de o situație

---

[1] 1957 (*n. ed. germ.*).

[2] 27 noiembrie 1955 (*n. ed. germ.*).

psihică, ci de o realitate concretă. Această impresie mi se întări tot mai mult.

În octombrie, în timp ce mă aflam singur într-o călătorie, am fost deodată asaltat de o viziune: Am văzut un potop imens, care se revărsa peste toate țările nordice și peste cele așezate puțin mai la sud, în zona dintre Marea Nordului și Alpi. Potopul se întindea din Anglia pînă în Rusia și de la coasta Mării Nordului pînă aproape de Alpi. Cînd atinse Elveția, am văzut că munții creșteau, devenind din ce în ce mai înalți, ca pentru a apăra țara noastră. Se dezlănțuia o catastrofă îngrozitoare. Am văzut valurile galbene învrăjbite, ruinele operelor civilizației plutind prin torent și moartea a mii și mii de oameni. Apoi, marea se transformă în sînge. Această viziune dură aproximativ o oră, mă tulbură, mă zăpăci și îmi făcu greață. Mi-era rușine de slăbiciunea mea.

Trecură două săptămîni, după care viziunea reveni în aceleași condiții, numai că transformarea în sînge fu de astă dată și mai cumplită. O voce interioară îmi vorbi: „Ia te uită, este perfect real și se va întîmpla întocmai; nu încape nici o îndoială."

În iarna următoare, cineva mă întrebă ce gîndeam despre evenimentele mondiale din viitorul apropiat. I-am spus că nu gîndeam nimic, dar că vedeam torente de sînge. Viziunea nu-mi dădea pace.

Mă întrebam dacă viziunile indicau o revoluție, neputîndu-mi reprezenta însă bine acest lucru. Așa că am conchis că ar avea de-a face cu mine însumi și am presupus că aș fi amenințat de o psihoză. Ideea războiului nu-mi trecu prin minte.

Puțin după aceea — era în primăvara lui 1914 și apoi pe la începutul verii — un vis mi se repetă de trei ori: În mijlocul verii pătrundea un ger arctic, iar pămîntul împietrea, înțepenea sub gheață. Vedeam astfel, de exemplu, cum întregul ținut al Lorenei și canalele sale înghețaseră. Toată regiunea era pustie, fără nici un suflet de om, iar lacurile și rîurile — înghețate și ele. Murise orice vegetație. Aceste imagini onirice se produseră în aprilie și mai, iar ultima oară în iunie 1914.

În cel de-al treilea vis, din spațiile cosmice se lăsă din nou un ger cumplit. Acest vis avu însă un final neașteptat: Se afla acolo un copac cu frunze, dar lipsit de rod (arborele vieții mele, m-am gîndit), ale cărui frunze se transformaseră prin acțiunea gerului în boabe dulci de strugure, pline de un suc tămăduitor. Am cules boabele și le-am dăruit unei mulțimi de oameni care stăteau în așteptare.

La sfîrșitul lunii iulie 1914 fusesem invitat de către British Medical Association la Aberdeen, unde urma să țin la un congres o prelegere despre „Importanța inconștientului în psihopatologie"[1]. Mă așteptam să se întîmple ceva; căci asemenea viziuni și vise înseamnă destin. În starea mea de atunci și la temerile pe care le nutream, mi se păru a fi un semn al sorții chiar și faptul că tocmai atunci a trebuit să vorbesc despre importanța inconștientului.

La 1 august izbucni primul război mondial. Acum, sarcina mea era clară: să încerc să înțeleg ce se întîmplă și în ce măsură propria-mi trăire era legată de cea a colectivității. În acest sens, trebuia mai întîi să chibzuiesc asupra persoanei mele. Începutul acestor reflecții l-a reprezentat notarea fantasmelor pe care le avusesem în timpul jocului cu cuburile de construit. Munca asta ajunse acum în prim-planul activității mele.

Se declanșă astfel un flux necontenit de fantasme și m-am străduit să fac tot posibilul pentru a nu pierde orientarea și a descoperi calea de urmat. Mă aflam, neajutorat, într-o lume străină, și totul mi se părea dificil și de neînțeles. Trăiam neîntrerupt într-o mare tensiune și aveam ades senzația că niște blocuri gigantice s-ar prăbuși de sus asupra mea. O furtună o succeda pe cealaltă. Faptul că reușeam să rezist era o chestiune de forță brutală. Cîți n-au fost sfărîmați! Nietzsche și Hölderlin și atîția alții. În mine sălășluia însă o forță demonică și încă de la început mi-a fost limpede că trebuia să găsesc semnificația a ceea ce trăiam în fantasmele mele. Sentimentul de a asculta de o voință superioară dacă țineam piept asaltului inconștientului era de neînlăturat și a rămas ca un fir conducător, susținîndu-mă în încercarea de a îndeplini sarcina.[2]

Eram deseori atît de răscolit, încît trebuia să-mi stăpînesc emoțiile prin exerciții yoga. Însă cum țelul meu era să aflu ce se petrecea în mine, le făceam numai pînă ce-mi redobîndeam liniștea care să-mi permită să reiau munca mea cu inconștientul. De îndată ce aveam sentimentul de a fi din nou eu însumi, abandonam

---

[1] Prelegerea a apărut în engleză sub titlul „On the Importance of the Unconscious in Psychopathology", în *British Medical Journal*, Londra II, 1914; în *Ges. Werke III*, 1968 (*n. ed. germ.*).

[2] În timp ce Jung îmi vorbea despre această amintire, tot se mai simțeau vibrînd agitația și emoția dinlăuntrul său. Drept moto al capitolului îmi sugeră: „Ferice de cel ce a scăpat de moarte" (*Odiseea*) — (*A. J.*).

controlul și dădeam iarăși cuvîntul imaginilor și vocilor lăuntrice. Indianul, în schimb, face exerciții yoga în scopul de a elimina cu desăvîrșire multitudinea conținuturilor și imaginilor psihice.

Pe măsură ce izbuteam să traduc emoțiile în imagini, adică să găsesc acele imagini care se ascundeau în ele, se instaura liniștea interioară. Dacă m-aș fi mulțumit cu emoțiile și aș fi lăsat lucrurile așa, probabil că aș fi fost sfîșiat de conținuturile inconștientului. Poate că le-aș fi putut disocia, scinda, dar atunci aș fi căzut indiscutabil victimă nevrozei și în cele din urmă conținuturile inconștientului tot m-ar fi distrus. Experimentul meu mă învăță cît de salutar este din punct de vedere terapeutic să poți conștientiza imaginile care zac îndărătul emoțiilor.

Am notat fantasmele cît am putut eu de bine și m-am străduit să exprim în cuvinte și condițiile psihice în care se iviseră. Numai că n-am putut face asta decît într-un limbaj foarte greoi, neadecvat. Mai întîi am formulat fantasmele așa cum le percepusem, adică de cele mai multe ori într-un „limbaj elevat", căci el corespunde stilului arhetipurilor. Arhetipurile vorbesc într-o manieră patetică și chiar bombastică. Stilul limbii lor îmi este neplăcut și-mi zgîrie sentimentele, ca atunci cînd cineva îți zgîrie auzul scrijelind un perete cu unghiile sau o farfurie cu cuțitul. Însă cum eu nu știam despre ce era vorba, nu aveam altă cale. Nu-mi rămînea nimic altceva decît să notez totul în stilul pe care-l alesese chiar inconștientul. Uneori era de parcă aș fi auzit totul cu urechile. Alteori îl simțeam cu gura, ca și cum limba mea ar fi formulat vorbele; și apoi mi se întîmpla să mă aud pe mine însumi șușotind cuvinte. Sub pragul conștiinței, totul era viu.

Încă de la început concepusem confruntarea cu inconștientul ca pe un experiment științific pe care-l făceam eu cu mine însumi și de al cărui deznodămînt eram interesat în mod vital. Astăzi, ce-i drept, aș putea spune și că era un experiment care se făcea cu mine. Una dintre cele mai mari dificultăți pe care a trebuit s-o depășesc a fost să-mi rezolv sentimentele mele negative. M-am lăsat voluntar pradă emoțiilor, pe care totuși nu le puteam aproba. Așterneam pe hîrtie fantasmele care adesea mi se păreau a fi niște absurdități și împotriva cărora resimțeam rezistențe puternice. Căci, atîta timp cît nu le înțelegi sensul, ele sînt un amestec diabolic de sublim și ridicol. M-a costat mult să îndur pînă la sfîrșit, dar însuși destinul a fost cel care mi-a aruncat mănușa, provocîndu-mă. Numai în urma unui efort suprem am fost capabil să ies în final din labirint.

Pentru a cuprinde fantasmele care mă agitau „subteran", trebuia, ca să mă exprim așa, să mă las să cad în ele. Nu resimțeam numai rezistențe împotriva acestui lucru, ci și o reală teamă. Mi-era frică să nu-mi pierd autocontrolul, devenind o pradă a inconștientului, iar ceea ce însemna acest lucru mi-era cît se poate de clar mie, în calitate de psihiatru. Trebuia totuși să cutez să pun stăpînire pe aceste imagini. Dacă n-o făceam, riscam să pună ele stăpînire pe mine. Un motiv important în cadrul acestor reflecții l-a constituit faptul că de la pacienții mei nu puteam aștepta niciodată ceva ce eu însumi nu îndrăzneam să fac. Pretextul că pacientul avea alături de el un ajutor nu reușea să-mi impună, să aibă efect asupra mea. Știam că așa-zisul ajutor, adică eu, încă nu cunoștea materia și domeniul din proprie experiență, ci că eu posedam referitor la ele în cel mai bun caz niște prejudecăți teoretice de o valoare îndoielnică. În mai multe faze critice m-a ajutat enorm gîndul că, la urma urmei, în această întreprindere aventuroasă, în care mă implicam și mă încîlceam, eu nu mă hazardam numai pentru mine personal, ci și pentru pacienții mei.

Era în anul 1913, înaintea Crăciunului, cînd m-am hotărît să fac pasul decisiv (12 decembrie). Ședeam la masa de lucru și reflectam încă o dată asupra temerilor mele, apoi m-am lăsat să cad. Am avut efectiv senzația că pămîntul ceda sub mine, în sensul propriu al cuvîntului, și că mă prăbușeam într-un hău tenebros. Nu mă puteam elibera de un sentiment de panică. Dar brusc, și nu la foarte mare adîncime, m-am trezit că mă opresc în picioare, într-o masă moale, vîscoasă — spre imensa mea ușurare, deși mă găseam într-o beznă aproape totală. După un timp, ochii mei s-au obișnuit cu întunericul, care acum semăna cu un crepuscul fără luminozitate. În fața mea se afla intrarea într-o peșteră obscură, iar acolo stătea un pitic. Îmi dădea senzația de a fi făcut din piele tăbăcită, de parcă ar fi fost mumificat. M-am strecurat cu greu pe lîngă el, trecînd prin intrarea îngustă și mi-am croit drum pînă la celălalt capăt al peșterii, mergînd prin apa rece ca gheața, care-mi ajungea pînă la genunchi. Acolo, pe o stîncă, se afla un cristal roșu, strălucitor. Am luat piatra, am ridicat-o și am descoperit că dedesubt era un spațiu gol. La început n-am putut distinge nimic, dar în cele din urmă am zărit în adîncime o apă curgătoare. Un cadavru plutea pe suprafața apei, un tînăr cu părul blond, rănit la cap. Era urmat de un scarabeu negru uriaș și apoi apăru, venind din adîncul apei, un soare roșu, nou-născut. Orbit de lumină, am

vrut să acopăr iarăşi deschizătura cu piatra, cînd un lichid îşi făcu loc prin orificiu. Era sînge! Ţîşni în jet gros şi mi se făcu greaţă. Jetul de sînge dură, din cîte mi se păru mie, insuportabil de mult. În cele din urmă secă şi, cu aceasta, viziunea luă sfîrşit.

Imaginile mă consternară. Bineînţeles că am văzut că *la pièce de résistance* era un mit eroic şi solar, o dramă a morţii şi reînnoirii. Renaşterea era simbolizată prin scarabeul egiptean. La sfîrşit ar fi trebuit să urmeze noua zi; în locul ei se iscă însă acea revărsare insuportabilă de sînge, un fenomen extrem de anormal, din cîte mi se părea. Îmi veni atunci în minte viziunea sîngelui pe care o avusesem în toamna aceluiaşi an, ceea ce mă făcu să renunţ la orice altă încercare de a înţelege.

Şase zile mai tîrziu (18 decembrie 1913) am avut următorul vis:

Mă găseam împreună cu un tînăr necunoscut, cu piele de culoare închisă, un sălbatic, pe un munte singuratic, stîncos. Era înainte de revărsatul zorilor, partea de răsărit a cerului se luminase deja, iar stelele erau pe cale de a se stinge. Deodată, pe deasupra munţilor răsună cornul lui Siegfried, iar eu ştiam că trebuia să-l ucidem. Eram înarmaţi cu puşti şi îl pîndeam pe o cărare îngustă dintre stînci.

Siegfried se ivi brusc sus, pe creasta muntelui, în prima rază a soarelui ce tocmai răsărea. Coborî în mare viteză panta abruptă şi stîncoasă, într-o trăsură făcută din oseminte. Cînd coti după un colţ îl împuşcarăm, iar el se prăbuşi, atins mortal.

Plin de scîrbă dar şi de remuşcarea de a fi distrus ceva atît de mare şi de frumos, am dat să fug, mînat de teama să nu se descopere crima. Atunci începu să cadă o ploaie puternică şi am ştiut că ea va şterge toate urmele faptei. Scăpasem de primejdia de a fi descoperit, viaţa putea merge mai departe, dar ceea ce rămase fu un sentiment intolerabil de culpă.

Cînd m-am trezit din somn, m-am tot gîndit la visul avut, dar mi-a fost imposibil să-l înţeleg. Am încercat, aşadar, să adorm din nou, însă o voce îmi spunea: „Trebuie să înţelegi visul, şi anume acum, pe loc!" Zbuciumul interior se amplifică pînă la momentul cumplit cînd glasul zise: „Dacă nu desluşeşti visul, trebuie să te împuşti!" În noptiera mea se afla un revolver încărcat şi mi se făcu frică. Am început să cuget din nou şi, dintr-o dată, sensul visului mi se dezvălui: „Ei bine, dar asta-i problema care se desfăşoară acum în lume!" Siegfried reprezintă ceea ce voiau germanii să realizeze, adică să-şi impună în mod eroic propria voinţă.

„Unde există voință, există și o cale!“ Același lucru îl voiam și eu. Numai că asta nu mai era posibil acum. Visul arăta că atitudinea întruchipată de Siegfried, eroul, nu mi se mai potrivea mie. De aceea el trebuia răpus.

După împlinirea faptei, am simțit o compasiune copleșitoare, ca și cum eu însumi aș fi fost împușcat. Prin aceasta își găseau expresie tainica mea identitate cu eroul, precum și suferința pe care o trăiește omul dacă este constrîns să-și jertfească idealul și atitudinea conștientă. Trebuia însă să i se pună capăt acestei identități cu idealul eroului; căci există valori mai înalte cărora omul trebuie să li se supună, mai înalte decît voința eului.

Aceste gînduri mi-au fost îndeajuns pentru început, așa că am putut adormi din nou.

Sălbaticul cu piele de culoare închisă, care mă însoțise și luase în fond inițiativa de a comite fapta, este o încorporare a umbrei primitive. Ploaia indică soluționarea tensiunii dintre conștient și inconștient.

Deși pe atunci încă nu-mi era cu putință să înțeleg sensul visului dincolo de acele puține indicii, fură eliberate forțe noi, care mă ajutară să duc pînă la sfîrșit experimentul cu inconștientul.

Spre a înțelege fantasmele, îmi imaginam deseori o coborîre. Odată fură necesare chiar mai multe încercări pentru a ajunge pînă în profunzime. Prima oară am atins, ca să zic așa, o adîncime de trei sute de metri, data următoare a fost deja o profunzime cosmică. Era ca o călătorie spre lună sau ca o coborîre în spațiul gol. Mai întîi s-a ivit imaginea unui crater, iar eu am avut senzația de a mă afla pe tărîmul morților. La poalele unui perete stîncos înalt am zărit două făpturi, un bărbat bătrîn cu barbă albă și o fată tînără frumoasă. Mi-am luat inima-n dinți și am ieșit în întîmpinarea lor, ca și cum ar fi fost oameni reali. Am ascultat cu atenție ce mi-au spus. Bătrînul mi-a explicat că era Eliahu, ceea ce-mi provocă un șoc. Fata mă descumpăni și mai tare, căci își spunea Salomeea! Era oarbă. Ce pereche stranie: Salomeea și Eliahu! Dar Eliahu mă asigură că el și cu Salomeea erau legați de cînd lumea și reuși să mă dezorienteze total. Împreună cu ei trăia un șarpe negru, care dovedi în mod manifest o înclinație deosebită pentru mine. Mă țineam aproape de Eliahu, întrucît părea a fi cel mai înțelept dintre ei trei și a dispune de o minte ageră. Eram neîncrezător față de Salomeea. Eliahu și cu mine purtarăm o discuție mai lungă, al cărei tîlc nu l-am putut însă descifra.

E firesc că am încercat să găsesc o explicaţie plauzibilă pentru apariţia personajelor biblice în imaginaţia mea, invocînd faptul că tata fusese preot. Dar asta nu lămurea încă nimic. Căci ce semnifică bătrînul? Ce semnifică Salomeea? De ce sînt împreună? Abia ani mai tîrziu, cînd aveam să ştiu mult mai multe, legătura între omul cel bătrîn şi fata cea tînără avea să-mi apară ca fiind perfect naturală.

Într-adevăr, în cursul unor asemenea peregrinări onirice te întîlneşti frecvent cu un bătrîn care este însoţit de o tînără şi în multe povestiri mitice se găsesc exemple pentru o astfel de pereche. Aşa, de pildă, conform tradiţiei gnostice, Simon Magul colinda în compania unei fete tinere, despre care se spune că ar fi cules-o dintr-un bordel. Se numea Elena şi era considerată a fi reîncarnarea Elenei din Troia. Klingsor şi Kundry, Lao Zi şi dansatoarea pot fi şi ei menţionaţi în acest context.

În imaginaţia mea, după cum am spus deja, se afla, pe lîngă Eliahu şi Salomeea, încă o a treia figură, cea a marelui şarpe negru. În mituri, şarpele este deseori pandantul eroului. Există multe relatări despre legătura apropiată dintre ei. Astfel, undeva se spune, de exemplu, că eroul are ochi de şarpe; în altă parte că a fost transformat după moarte într-un şarpe şi venerat ca atare; sau că şarpele este mama lui ş.a.m.d. În cadrul fantasmei mele, prezenţa şarpelui indică deci un mit eroic.

Salomeea este o reprezentare a animei. E oarbă, deoarece nu vede sensul lucrurilor. Eliahu este figura profetului bătrîn şi înţelept şi întruchipează cunoaşterea, în timp ce Salomeea simbolizează elementul erotic. S-ar putea afirma că aceste două figuri sînt personificări ale Logosului şi Erosului. Dar o astfel de definiţie ar fi deja prea intelectuală. Este mai judicios să lăsăm mai întîi personajele să fie ceea ce mi-au apărut mie atunci a fi, şi anume expresii ale unor procese inconştiente care se derulează în fundal.

Curînd după această fantasmă, un alt personaj răsări din inconştient. Se dezvoltase din figura lui Eliahu. L-am numit Philemon. Philemon era un păgîn şi aduse cu sine o atmosferă egipteano-elenistică de tonalitate gnostică. Figura lui îmi apăru mai întîi într-un vis:

Se vedea un cer albastru, de ai fi zis că-i întinderea mării. Era acoperit — nu de nori, ci de bulgări maronii de pămînt. Bulgării păreau să se desfacă în bucăţi, lăsînd să apară printre ei apa albastră a mării. Apa era însă cerul albastru. Deodată, dinspre dreapta plană în zbor o fiinţă înaripată: un bătrîn cu coarne de

taur. Purta o legătură cu patru chei și ținea una dintre ele în așa fel, de parcă ar fi fost gata să descuie o broască. Avea aripi care erau ca acelea ale pescărușilor, cu culorile lor caracteristice.

Cum nu înțelegeam această imagine onirică, am pictat-o, pentru a mi-o reprezenta mai bine. Într-una din zilele în care mă îndeletniceam cu această activitate, am găsit la malul lacului grădinii mele un pescăruș mort! Am fost ca lovit de trăsnet! Numai extrem de rar se pot vedea pescăruși în împrejurimile Zürichului. De aceea am fost atît de impresionat de această întîmplare care, cel puțin în aparență, era doar un produs al hazardului. Leșul era încă destul de proaspăt, n-avea mai mult de două, cel mult trei zile și nu se vedeau pe el leziuni externe.

Philemon și alte personaje ale imaginației mi-au deschis ochii asupra faptului de o importanță decisivă că există lucruri în suflet pe care nu eu le fac, ci care se fac ele singure și au viața lor proprie. Philemon reprezenta o forță care nu eram eu. În imaginația mea, purtam cu el discuții, iar el rostea lucruri pe care eu nu le gîndisem în mod conștient. Îmi dădeam limpede seama că el era cel ce vorbea și nu eu. El îmi explică faptul că mă purtam cu gîndurile de parcă le-aș fi produs eu însumi, în vreme ce ele, după părerea lui, ar avea viață proprie, aidoma animalelor din pădure ori oamenilor dintr-o încăpere, sau ca păsările din văzduh: „Nici dacă vezi oameni într-o cameră, nu ți-ar veni să afirmi că i-ai făcut tu sau că ești responsabil pentru ei", mă învăță el. În acest mod mă făcu treptat să înțeleg obiectivitatea psihică, „realitatea sufletului".

Datorită dialogurilor cu Philemon mi se clarifică diferența dintre mine și obiectul gîndurilor mele. Și el se confruntase cu mine, ca să zic așa, într-o manieră obiectivă și am înțeles că există ceva în mine care poate rosti lucruri pe care eu nu le știu și nu le gîndesc sau intenționez și care, eventual, sînt chiar orientate împotriva mea.

Din punct de vedere psihologic, Philemon reprezenta o înțelegere superioară. Era pentru mine o figură plină de mister. Uneori aproape că mi se părea a fi real fizic. Mă plimbam cu el prin grădină încoace și încolo și el era pentru mine ceea ce indienii numesc *guru*.

De fiecare dată cînd se contura o nouă personificare, o resimțeam aproape ca pe o înfrîngere personală. Căci ea însemna: „Nici asta n-ai știut-o pînă acum!" și mă cuprindea teama că șirul unor astfel de personaje ar putea fi nesfîrșit și m-aș putea rătăci în

abisuri de ignoranță insondabilă. Eul meu se simțea devalorizat, deși numeroasele succese exterioare m-ar fi putut liniști în această direcție. În „tenebrele" mele de atunci (*horridas nostrae mentis purga tenebras*, se spune în *Aurora Consurgens*)[1] nu mi-aș fi dorit nimic mai mult decît un *guru* adevărat, concret, posedînd o știință, o cunoaștere și o putință superioare, care să-mi fi descîlcit produsele involuntare ale fanteziei mele. Sarcina a fost preluată de Philemon, pe care a trebuit să-l accept în această privință, *nolens volens*, ca „psihagog". Într-adevăr, el mi-a transmis idei și gînduri care m-au dus la multe clarificări interioare.

Vreo cincisprezece ani mai tîrziu m-a vizitat un indian mai în vîrstă și foarte cultivat, un prieten de-al lui Gandhi, și ne-am întreținut despre educația indiană, mai cu seamă despre relația dintre *guru* și *chelah*. L-am întrebat șovăind dacă mi-ar putea da informații în legătură cu natura și caracterul propriului său *guru*, la care-mi răspunse pe un ton cît se poate de prozaic:

— O, da, era Chankaracharya.

— Vă referiți cumva la comentatorul *Vedelor*? am întrebat. Doar a murit cu multe secole în urmă.

— Desigur, la el mă refer, îmi spuse spre marea mea surprindere.

— Vorbiți deci despre un spirit? am continuat să întreb.

— Sigur că era un spirit, îmi confirmă.

În acel moment, mi-am amintit de Philemon.

— Există și *guru* spirituali, adăugă interlocutorul meu. Cei mai mulți au drept *guru* oameni vii. Dar există întotdeauna și din aceia care au ca profesor un spirit.

Această informație a fost pentru mine pe cît de consolatoare pe atît de revelatoare. Nu căzusem deci nicidecum în afara lumii omenești, ci făcusem doar experiența a ceea ce li se poate întîmpla oamenilor care au preocupări și strădanii asemănătoare.

Mai tîrziu, Philemon a fost relativizat prin apariția unui alt personaj, pe care l-am numit Ka. În Egiptul antic, „Ka al regelui" era considerat a fi forma sa pămîntească, întruparea sufletului. În fantasma mea, sufletul-Ka venea de jos, din pămînt, ca dintr-un puț adînc. L-am pictat în întruchiparea lui terestră, ca pe un bust din bronz, soclul său fiind alcătuit din piatră. Sus de tot în pictură apare o aripă a pescărușului și între ea și capul lui Ka plutește o

[1] O scriere alchimică, atribuită Sfîntului Toma din Aquino. Traducere: Purifică tenebrele cumplite ale spiritului nostru (*n. ed. germ.*).

nebuloasă stelară rotundă, luminoasă. Expresia lui Ka are ceva demonic, s-ar putea spune chiar mefistofelic. Într-o mînă ține o formă care seamănă cu o pagodă colorată sau o cutie cu moaște, iar în cealaltă un stilet, cu care prelucrează cutia. Spune despre sine: „Sînt cel care înmormîntează zeii în aur și nestemate."

Philemon are un picior paralizat, este însă un spirit înaripat, în timp ce Ka reprezintă un fel de demon al pămîntului sau metalului. Philemon este aspectul spiritual, „sensul", Ka, în schimb, un spirit al naturii, ca antroparionul din alchimia grecească, dar care, ce-i drept, pe atunci încă nu-mi era cunoscut.[1] Ka este însă acela care face totul real, care învăluie, ascunde spiritul pescărușului, sensul, sau îl înlocuiește prin frumusețe, prin „reflexul etern".

Cu timpul, am reușit să integrez ambele personaje. M-a ajutat aici studiul alchimiei.

Pe cînd îmi notam fantasmele, m-am întrebat: „Ce fac de fapt? Cu siguranță că n-are nimic comun cu știința. Deci ce e?" Atunci, o voce din mine rosti: „Este artă." Am fost profund uimit, căci nu mi-ar fi trecut prin minte că fantasmele mele ar putea avea ceva a face cu arta, dar mi-am spus: „Poate că inconștientul meu a format o personalitate, care nu este *eu* și care ar dori să-și exprime propriul punct de vedere." Știam că vocea provenea de la o femeie și am recunoscut-o ca fiind cea a unei paciente, o psihopată talentată, care manifesta un puternic transfer față de mine. Devenise o făptură vie înlăuntrul meu.

Firește că nu era știință ceea ce făceam. Atunci ce putea fi altceva decît artă? Pe lume nu păreau să existe decît aceste două posibilități! Este modalitatea tipic feminină de a argumenta.

Manifestînd multe rezistențe și accentuînd fiecare cuvînt, i-am explicat vocii că fantasmele mele n-ar avea nimic în comun cu arta. Drept care ea tăcu, iar eu am continuat să scriu. Apoi veni următorul atac — aceeași afirmație: „Asta este artă." Am protestat din nou: „Nu, nu este. Din contră, este natură." M-am pregătit pentru o nouă obiecție și dispută; cum însă n-a urmat nimic de acest gen, m-am gîndit că „femeia din mine" nu poseda un centru

---

[1] *Anthroparion* (antroparion) este un „omuleț", un fel de homunculus. Din grupul antroparionilor fac parte gnomii, dactilii Antichității, homunculusul alchimiștilor. Și Mercur al alchimiei era, ca spirit al mercurului, un antroparion (*A. J.*).

al vorbirii, așa că i-am propus să se servească de limbajul meu. Îmi acceptă oferta și-și expuse pe dată punctul de vedere într-un discurs lung.

Mă interesa extraordinar de mult că o femeie din interiorul meu se amesteca în gîndurile mele. Pesemne, am cugetat, este vorba despre „suflet" în sens primitiv și m-am întrebat de ce sufletul a fost denumit „anima". De ce și-l imagina omul a fi feminin?[1] Mai tîrziu am realizat că în cazul figurii feminine din mine era vorba de un personaj tipic sau arhetipal în inconștientul bărbatului și am desemnat-o cu termenul de *anima*. Figura corespunzătoare din inconștientul femeii am numit-o *animus*.

Ceea ce mă impresionă mai întîi fu aspectul negativ al animei. Am resimțit sfială în fața ei, ca la adresa unei prezențe invizibile. Apoi am încercat să găsesc un nou mod de a mă raporta la ea și am privit însemnările fantasmelor mele drept scrisori adresate ei. Îi scriam, ca să zic așa, unei părți a sinelui meu, care reprezenta un alt punct de vedere decît conștiința mea — și am căpătat răspunsuri uimitoare și neobișnuite. Parcă aș fi fost un pacient în analiză pe lîngă un spirit feminin! În fiecare seară îmi așterneam însemnările pe hîrtie, căci mă gîndeam: „Dacă nu-i scriu animei, nu-mi poate înțelege fantasmele." Mai exista însă un motiv pentru conștiinciozitatea mea: ideile, odată scrise, nu mai puteau fi deformate, răstălmăcite de către anima, ca să țeasă tot felul de intrigi de aici. În acest sens, este o imensă deosebire dacă ai pur și simplu în minte să povestești un lucru sau dacă-l și notezi într-adevăr pe hîrtie. În „scrisorile" mele am încercat să fiu pe cît de onest posibil, urmînd vechea indicație grecească: „Să dai ceea ce posezi, și vei primi."

Numai treptat am învățat să discern între gîndurile mele și conținuturile vocii. Dacă voia, de exemplu, să-mi atribuie banalități, spuneam: „Da, e adevărat, așa am gîndit și simțit odată. Dar nu sînt obligat să ader la aceste idei pînă la sfîrșitul vieții mele. De ce această umilință?"

Ceea ce importă în primul rînd este diferențierea dintre conștiință și conținuturile inconștientului. Conținuturile trebuie izolate, și asta are loc cel mai ușor personificîndu-le și stabilind apoi, pornind dinspre conștiință, un contact cu ele. Numai așa li se poate extrage puterea, pe care altfel o exercită asupra conștiinței. Întrucît conținuturile inconștientului au un anumit grad de autonomie,

---

[1] În germană, *die Seele*, „sufletul", este feminin, la fel ca în latină (*n. t.*).

această tehnică nu oferă dificultăți deosebite. Cu totul altceva este să te familiarizezi cu faptul autonomiei conținuturilor inconștiente. Și totuși, chiar în aceasta rezidă posibilitatea de a te îndeletnici cu inconștientul.

În realitate, pacienta a cărei voce glăsuia în mine exercita o influență fatală asupra bărbaților. Izbutise să-i inoculeze unui coleg de-al meu ideea că ar fi un artist neînțeles. Acesta a crezut-o și i-a căzut victimă. Cauza eșecului său? El nu se ghida după propria apreciere de sine, ci după aprecierea altora. Este un lucru periculos. Astfel a devenit nesigur pe el și sensibil la insinuările animei; căci ceea ce spune ea este ades de o mare forță de seducție și de o viclenie extremă.

Dacă aș fi considerat fantasmele inconștientului ca fiind artă, atunci le-aș fi putut contempla cu ochiul meu interior sau vedea derulîndu-se ca un film. Ele n-ar fi fost înzestrate cu mai multă putere de convingere decît orice altă percepere senzorială și eu n-aș fi resimțit nici urmă de îndatorire etică față de ele. Anima mi-ar fi putut inocula și mie ideea că aș fi un artist neînțeles și că pretinsa mea natură artistică mi-ar da dreptul de a neglija realitatea. Dacă aș fi ascultat însă de vocea ei, atunci mai mult ca sigur că într-o zi mi-ar fi spus: „Îți închipui cumva că nonsensul cu care te îndeletnicești este artă? Nici vorbă de așa ceva." Ambiguitatea animei, purtătoare de cuvînt a inconștientului, poate distruge complet un om. Pînă la urmă, decisivă este tot conștiința, care înțelege manifestările inconștientului și ia atitudine în fața lor.

Dar anima are și un aspect pozitiv. Ea este cea care mijlocește conștientului imaginile inconștientului, și asta e ceea ce mă interesa mai mult. Timp de decenii m-am adresat animei de fiecare dată cînd simțeam că afectivitatea mea era perturbată și eram cuprins de neliniște. Atunci, ceva se prefigura în inconștient. În astfel de momente, întrebam anima: „Acum ce mai ai? Ce vezi? Aș vrea să știu!" După cîteva rezistențe, ea producea în mod regulat imaginea pe care o vedea. De îndată ce deslușeam imaginea, agitația sau senzația de apăsare dispăreau. Întreaga energie a emoțiilor mele se transforma în interes și curiozitate față de conținutul ei. Apoi vorbeam cu anima despre imagini; căci trebuia să le înțeleg cît se putea de bine, la fel ca și pe un vis.

Astăzi nu mai simt nevoia să port discuții cu anima, întrucît nu mai am astfel de emoții. Dar dacă le-aș avea, aș proceda în același mod. Astăzi, ideile îmi devin nemijlocit conștiente, deoarece

am învățat să accept conținuturile inconștientului și să le pricep. Știu cum trebuie să mă comport față de imaginile interioare. Pot citi sensul imaginilor direct din visele mele, așa că nu mai am nevoie de intermediari.

Am notat fantasmele care-mi veniră în minte în perioada aceea mai întîi în *Schwarzes Buch (Cartea neagră)*, iar mai tîrziu le-am transferat în *Rotes Buch (Cartea roșie)*, decorînd-o cu imagini și desene.[1] Ea cuprinde majoritatea desenelor făcute de mine, reprezentînd *mandala*.[2] Am întreprins în *Cartea roșie* încercarea zadarnică a unei elaborări estetice a fantasmelor mele, dar n-am terminat-o niciodată.[3] Am devenit conștient de faptul că încă nu vorbeam limba corectă, că trebuia încă s-o traduc. Așadar, am renunțat la vreme la tendința estetizantă, concentrîndu-mă în mod serios asupra problemei înțelegerii. Am realizat că atîta fantezie necesita un teren solid și că mai întîi trebuia să mă reîntorc în întregime în realitatea omenească. Pentru mine, această realitate era înțelegerea științifică. Din cunoștințele pe care mi le mijlocise inconștientul trebuia să trag concluzii concrete — și aceasta deveni conținutul muncii și operei mele de-o viață.

---

[1] *Cartea neagră* cuprinde șase volume mai mici legate în piele neagră; *Cartea roșie*, un volum in-folio legat în piele roșie, conține aceleași fantasme într-o formă și un limbaj elaborat și este scrisă în caractere gotice caligrafice, în stilul manuscriselor medievale (*A. J.*).

[2] *Mandala* — „Termen provenit din sanscrită, cu înțelesul de cerc magic. Pentru lamaism și yoga yantrică, mandala capătă sensul de imagine-simbol, cu rolul de instrument al contemplației (yantra), lăcaș și origine a divinității. În concepția lui Jung, mandala simbolizează un țel principal, totalitatea psihică, autoreprezentarea proceselor psihice de centrare pe sine, producerea unui nou punct central al personalității. Ar fi reprezentată simbolic prin cerc, pătrat sau aranjamente obținute din numărul patru și multiplii săi. Jung nu descoperă mandala numai în sînul culturilor orientale, ci și în creștinismul Evului Mediu timpuriu. În viziunea sa, mandala apare de obicei în situații de confuzie mintală și dezorientare în cadrul visului, în desenele executate schematic, semiconștient, sau în imagini eidetice. Ea reprezintă în acest sens un model al ordinii, marcat cu o cruce sau un cerc divizat în patru, suprapus peste haosul psihic, astfel încît elementele haotice sînt menținute împreună în cadrul cercului protector. Sub aspectul de yantra, Jung consideră mandala ca instrument ce poate favoriza introducerea unei ordini în existență." (*Dicționar enciclopedic de psihiatrie, op. cit.*) V. și în Glosar termenul *mandala* (*n. t.*).

[3] Cf. Apendicele, „Completare la *Cartea roșie*", pp. 380–381 (*n. ed. germ.*).

Elaborarea estetizantă în *Cartea roșie* a fost necesară, în ciuda irităríi destul de mari pe care mi-o producea uneori; căci abia o dată cu ea a venit și înțelegerea îndatoririi etice față de imagini. Ea a influențat decisiv modul meu de viață. M-am lămurit că nici o limbă, oricît de desăvîrșită ar fi ea, nu înlocuiește viața. Dacă încearcă să înlocuiască viața, nu se deteriorează doar ea, ci și însăși viața. Pentru a obține eliberarea de sub tirania condițiilor inconștiente, are nevoie de ambele: atît de achitarea obligației intelectuale, cît și de cea a obligației etice.

Firește că este o ironie a sorții că eu, ca psihiatru, m-am întîlnit în cadrul experimentelor mele, ca să zic așa, la tot pasul, cu acel material psihic care furnizează pietrele de construcție ale unei psihoze și care, de aceea, se găsește și la spitalul de boli nervoase. E vorba de acea lume a imaginilor inconștiente, care transpune bolnavul mintal într-o confuzie fatală, dar este, totodată, și o matrice a fanteziei plăsmuitoare de mituri, care a dispărut din epoca noastră rațională. Deși fantezia mitică e prezentă pretutindeni, ea este pe cît de dezavuată pe atît de temută, și apare chiar ca un experiment riscat sau ca o aventură îndoielnică să te încredințezi făgașului nesigur care duce în adîncurile inconștientului. E considerat a fi un făgaș al erorii, al ambiguității și incomprehensiunii. Mă gîndesc la cuvintele lui Goethe: *Vermesse dich, die Pforten aufzureißen, an denen jeder gern vorüberschleicht...*[1] *Faust II* este însă mai mult decît o încercare literară. El este o verigă în *Aurea Catena*[2], care, de la începuturile alchimiei filozofice și ale gnosticismului și pînă la *Zarathustra* lui Nietzsche, reprezintă — în majoritatea cazurilor într-un mod nepopular, echivoc și primejdios — o expediție pînă la celălalt pol al lumii.

Bineînțeles că am avut nevoie, tocmai în perioada în care lucram la fantasmele mele, de un punct de sprijin în „această lume“, și pot spune că el mi-a fost dat de către familie și munca mea profesională. Îmi era absolut necesar să duc și o viață normală, rațională, ca o contrapondere la lumea lăuntrică străină. Familia și profesia rămaseră pentru mine baza la care mă puteam

---

[1] *Cutează tu, deschide acum cu cerbicie / Acele porți de care cu toții se feresc*, Goethe, *Faust I*, „Noapte“, versurile 710–711, *op. cit.* (*n. t.*).

[2] *Aurea Catena* (lanțul de aur) este o aluzie la o scriere de alchimie, *Aurea Catena Homeri* (1723). Se referă la un lanț — la un șir — de oameni înțelepți, care, începînd cu Hermes Trismegistos, leagă pămîntul cu cerul (*A. J.*).

întoarce întotdeauna și care-mi dovedi că eram un om obișnuit, care exista realmente. Se întîmpla ca uneori conținuturile inconștientului să mă scoată din sărite. Dar familia precum și conștiința că am o diplomă de medic, că trebuie să-i ajut pe pacienții mei, că am o soție și cinci copii și că locuiesc pe Seestraße 228 în Küsnacht erau realități care mă solicitau și-mi impuneau. Ele îmi demonstrau zi după zi că existam cu adevărat și că nu eram doar o frunză purtată aiurea de vîntul spiritului, aidoma unui Nietzsche. Nietzsche pierduse pămîntul de sub picioare, întrucît nu poseda nimic altceva decît lumea interioară a gîndurilor sale — care, de altfel, îl poseda mai curînd ea pe el decît invers. Era dezrădăcinat și plutea pe deasupra pămîntului; de aceea a căzut victimă exagerării și irealității. Această irealitate era pentru mine chintesența groazei, căci ce aveam eu în vedere erau *această* lume și *această* viață. Oricît aș fi fost de pierdut printre gîndurile mele și de mînat ici-colo de suflul acelui vînt al spiritului, știam mereu că tot ce trăiam avea în vedere această viață reală a mea, ale cărei dimensiuni și semnificație mă străduiam să le împlinesc. Deviza mea era: *Hic Rhodus, hic salta!*[1]

Astfel, familia și profesia mea au fost permanent o realitate binefăcătoare și o garanție că aveam și o existență normală și adevărată.

Treptat, în mine se produse o metamorfoză. În anul 1916 am simțit dorința de a da o formă creatoare trăirii mele interioare: Am fost, ca să zic așa, constrîns dinlăuntrul meu să formulez și să exprim ceea ce ar fi putut fi spus într-o oarecare măsură de Philemon. Astfel luară naștere *Septem Sermones ad Mortuos (Șapte predici către morți)* cu limbajul lor special.[2]

Totul începu astfel: simțeam o neliniște, o agitație în mine, dar nu știam ce putea să însemne sau ce „se" voia de la mine. De jur-împrejurul meu era o atmosferă ciudată, încărcată și aveam senzația că văzduhul ar fi fost plin de entități fantomatice. Apoi, în casă începură să bîntuie stafiile: fiica mea cea mare văzu în timpul nopții trecînd o siluetă albă prin cameră. Cealaltă fată povesti — independent de prima — că de două ori îi fusese smulsă plapuma noaptea și fiul meu de nouă ani avu un coșmar. Dimineața

---

[1] Aici e Rhodos, aici să dansezi! — (*n. t.*).

[2] V. Apendicele, p. 382 ș. urm. (*n. t.*).

îi ceru mamei sale creioane colorate, și el, care nu făcuse pînă atunci nici un desen, reproduse imaginea visată. O numi „Imaginea pescarului". Prin centrul desenului trece un rîu, iar un pescar stă cu o undiță la mal. A prins un pește. Pe capul pescarului se găsește un șemineu din care ies limbi de foc și se ridică fum. Dinspre cealaltă parte a malului, diavolul vine zburînd prin aer. Blestemă că i-ar fi fost furați peștii. Dar deasupra pescarului plutește un înger care spune: „N-ai voie să-i faci nimic; el nu face decît să prindă peștii cei răi!" Această imagine a fost desenată de fiul meu într-o sîmbătă dimineață.

Duminică după-amiază, către ora cinci, clopoțelul de la intrare se auzi răsunînd în toată casa. Era o zi senină de vară și cele două servitoare se aflau în bucătărie de unde se putea vedea ce se întîmplă în spațiul liber din fața intrării. Eu eram în apropierea soneriei și nu numai că am auzit-o, dar am și văzut limbile clopoțelului mișcîndu-se. Toți am alergat imediat la ușă, pentru a vedea cine sună astfel, dar acolo nu era nimeni! Am rămas așa, uitîndu-ne unii la alții! Atmosfera era încărcată, vă rog să mă credeți! Am știut imediat: Acum trebuie să se întîmple ceva. Casa întreagă parcă ar fi fost umplută de o mulțime de ființe, parcă ar fi fost ticsită de spirite. Erau peste tot, stăteau pînă sub ușă și aveai senzația că de-abia mai puteai respira. Bineînțeles că ardeam să aflu răspunsul la întrebarea: „Pentru numele lui Dumnezeu, ce-o mai fi și asta?" La care, strigară tare, în cor: „Ne întoarcem de la Ierusalim, unde n-am găsit ce-am căutat." Aceste cuvinte corespund primelor rînduri din *Septem Sermones ad Mortuos*.

Atunci, cuvintele începură să curgă din mine direct pe hîrtie și în trei seri treaba fu scrisă. De îndată ce am luat condeiul în mînă, toată ceata de spirite se evaporă. Bîntuiala încetă. În cameră se lăsă liniștea și atmosfera se limpezi. Dar pînă în seara următoare tensiunea reveni puțin și lucrurile se derulară iarăși în același fel. Asta se petrecea în 1916.

Acest eveniment trebuie luat așa cum a fost sau cum pare a fi fost. Pesemne că era legat de starea de emoție în care mă aflam atunci și în care se puteau instala fenomene parapsihologice. Era o constelație inconștientă, iar atmosfera singulară a unei asemenea constelații mi-era bine cunoscută ca *numen* al unui arhetip. *Es eignet sich, es zeigt sich an!*[1] Firește că intelectul ar dori să-și aroge

---

[1] *În zori și-amurg, tentați de superstiții, / Ne-apar vedenii, semne, premoniții! / Ne temem, ne ferim de ipochimeni; / O poartă scîrțîie, nu intră*

o cunoaștere științifică în această privință sau mai curînd să nimicească întregul eveniment, întreaga trăire ca fiind o anomalie. Ce dezolantă ar fi o lume fără anomalii!

Puțin înaintea acestei întîmplări consemnasem o fantasmă, și anume că ar fi zburat sufletul din mine. Era un eveniment important pentru mine. Sufletul, anima, realizează relația cu inconștientul. Într-un anumit sens, este și o relație cu colectivitatea morților; căci inconștientul corespunde țării mitice a morților, țării străbunilor. Așadar, dacă într-o fantasmă dispare sufletul, înseamnă că s-a retras în inconștient sau în „tărîmul morților". Asta corespunde așa-numitei pierderi a sufletului, un fenomen care se întîlnește relativ frecvent la primitivi. În „tărîmul morților", sufletul produce o stimulare secretă și dă formă urmelor ancestrale, conținuturilor colective ale inconștientului. Aidoma unui mediu, le conferă „morților" posibilitatea să se manifeste. De aceea, foarte curînd după dispariția sufletului, apărură la mine „morții" și luară naștere *Septem Sermones ad Mortuos*.

Atunci și de atunci încolo, morții mi-au devenit într-un mod tot mai clar niște voci a ceea ce este fără de răspuns, a ceea ce este nerezolvat și a ceea ce este nemîntuit; căci, cum întrebările și cerințele la care destinul meu îmi pretindea să răspund nu veneau la mine din exterior, ele trebuiau pur și simplu să-și aibă sorgintea în lumea interioară. Astfel, conversațiile cu morții, *Septem Sermones*, alcătuiau un fel de preludiu la ceea ce aveam de comunicat lumii în legătură cu inconștientul — un fel de schemă de ordonare și o interpretare a conținuturilor generale ale inconștientului.

Dacă privesc astăzi retrospectiv și reflectez la sensul celor întîmplate în perioada pe care am consacrat-o fantasmelor, am impresia că am fost subjugat de către un mesaj care a venit spre mine cu o forță copleșitoare. În imagini erau lucruri care nu mă priveau numai pe mine, ci și pe mulți alții. Așa am început să nu-mi mai aparțin doar mie însumi, să nu mai am acest drept. Viața mea a aparținut din acel moment comunității. Cunoașterile care erau importante pentru mine sau pe care le căutam încă nu puteau fi găsite în știința acelor zile. Trebuia să trec eu însumi prin experiența primordială și în plus să încerc să plantez în

---

nimeni. (Este vorba de cel de-al doilea dintre versuri, 11417.) Goethe, *Faust II*, actul V, „Miez de noapte", *op. cit.* (*n. t.*).

terenul realității ceea ce aflam; altfel, ar fi rămas în stadiul unei premise subiective neviabile. Atunci m-am pus în slujba sufletului. L-am iubit și l-am urît, dar a fost bogăția mea cea mai mare. Că m-am dedicat lui — că m-am „vîndut" lui — a fost unica posibilitate de a-mi duce existența ca o totalitate relativă și de a o suporta.

Astăzi pot spune că nu m-am îndepărtat niciodată de experiențele mele inițiale. Toată opera mea, tot ce am realizat pe plan spiritual, provine din imaginațiile și visele inițiale. A demarat în 1912 — iată că au trecut aproape cincizeci de ani de atunci! Tot ce am făcut ulterior în viață este deja conținut în ele, chiar dacă mai întîi doar sub formă de emoții sau imagini.

Știința mea a fost modalitatea și singura posibilitate de a mă elibera din acel haos. Altfel, materialul s-ar fi agățat de mine ca scaieții sau m-ar fi înlănțuit ca plantele de mlaștină. Am avut o grijă deosebită să înțeleg fiecare imagine în parte, fiecare conținut, să-l orînduiesc rațional — în măsura în care acest lucru e posibil — și mai ales să-l realizez în viață. Căci asta neglijează omul în majoritatea cazurilor. El lasă imaginile să iasă la iveală, este uimit eventual de ele — și la aceasta rămîne. Nu-și dă silința nici măcar să le înțeleagă, darmite să tragă din ele consecințele etice. În acest fel, el invocă efectele negative ale inconștientului.

Și cel ce pricepe imaginile într-o oarecare măsură, dar se mulțumește cu atît, comite o greșeală fatală. Căci cine nu-și privește știința ca pe o obligație morală cade victimă principiului puterii. De aici pot rezulta efecte nimicitoare care nu-i distrug doar pe alții, ci chiar și pe cel care știe. Imaginile inconștientului îi impun omului o grea responsabilitate. Neînțelegerea lor precum și lipsa îndatoririi morale privează existența de totalitatea, de plenitudinea ei și conferă multor vieți individuale caracterul neplăcut al fragmentarității.

Din epoca în care m-au preocupat imaginile inconștientului datează hotărîrea mea de a mă retrage de la Universitatea din Zürich, la care activasem timp de opt ani ca docent (din 1905). Trăirea și experiența inconștientului mă înfrînaseră enorm pe plan intelectual. După terminarea cărții *Transformări și simboluri ale libidoului* (1911)[1], timp de trei ani n-am fost în stare nici măcar să citesc o carte științifică. Așa a luat naștere în mine sentimentul

[1] *Op. cit.*, vezi capitolul „Sigmund Freud", p. 165 (*n. t.*).

că n-aș mai putea participa activ în cadrul lumii intelectului. Iar despre ceea ce mă preocupa într-adevăr nici n-aș fi putut vorbi. Materialul scos la lumină din inconștient mă lăsase literalmente fără grai. Pe atunci nu puteam nici să-l înțeleg, nici să-i dau o formă oarecare. La universitate mă aflam însă într-o poziție expusă și simțeam că ar fi trebuit să găsesc mai întîi o orientare nouă, cu totul diferită, și că n-ar fi corect să le predau tinerilor studenți atîta timp cît eu eram într-o stare spirituală plămădită doar din îndoieli.[1]

Astfel, m-am trezit pus în fața unei alternative: fie îmi continuu cariera universitară care-mi stătea atunci deschisă, fie urmez imboldurile personalității mele interioare, ale „rațiunii superioare", și duc mai departe această sarcină stranie, experimentul confruntării mele cu inconștientul. Am abandonat deci cît se poate de conștient cariera mea academică, deoarece nu puteam apărea în public înainte de a ajunge cu experimentul meu la un final.[2] Simțeam că mi se întîmpla ceva măreț și am mizat, am clădit pe ceea ce *sub specie aeternitatis* mi se părea a fi mai important. Știam că-mi va umple viața și eram pregătit pentru orice cutezanță, pentru orice risc, în virtutea acestui țel.

Ce conta, mă rog, dacă am fost sau nu profesor? Bineînțeles că mă supăra, eram chiar furios pe destin și îmi părea în multe privințe rău că nu mă puteam limita la ceea ce era pe înțelesul tuturor. Dar emoțiile de acest gen sînt trecătoare. La urma urmei, ele nu înseamnă nimic. Restul, în schimb, este important, și dacă te concentrezi asupra a ceea ce vrea și spune personalitatea in-

---

[1] În acest interval de timp, Jung a scris doar puțin: cîteva articole în engleză și lucrarea *Das Unbewußte im normalen und kranken Seelenleben (Inconștientul în viața sufletească normală și bolnavă)* care, după ce a fost revizuită, a apărut sub titlul *Über die Psychologie des Unbewußten (Despre psihologia inconștientului)*, în *Ges. Werke VII*, ediția a II-a, 1974. Perioada s-a încheiat cu publicarea cărții *Psychologische Typen* (*Tipuri psihologice*, 1921) — (*A. J.*).

[2] Jung și-a reluat abia în 1933 activitatea didactică universitară, și anume la Facultatea Tehnică Federală din Zürich. În 1935 a fost numit profesor universitar titular. În 1942 a renunțat la acest post din motive de sănătate, dar în 1944 a acceptat numirea la Universitatea din Basel ca profesor titular în cadrul unei catedre de psihologie medicală creată pentru el. După primul curs a fost însă nevoit să renunțe și aici la activitatea sa didactică din cauza unei îmbolnăviri grave și să demisioneze un an mai tîrziu (*A. J.*).

terioară, atunci durerea dispare. E ceva ce am trăit iară și iară, nu numai atunci cînd am renunțat la cariera academică. Primele experiențe de acest gen le-am avut încă de copil. În tinerețe eram iute la mînie; dar întotdeauna cînd emoția ajungea la apogeu, se răsturna și se instaura un fel de liniște cosmică. Atunci mă distanțam de tot și de toate și ceea ce pînă de curînd mă agitase și iritase părea a aparține unui trecut îndepărtat.

Consecința deciziei mele și a preocupării mele cu lucruri pe care nici eu, nici alții nu le puteam pricepe a fost o mare singurătate. De asta m-am lămurit foarte curînd. Purtam în mine și cu mine gînduri despre care nu puteam vorbi cu nimeni; n-ar fi fost decît greșit înțelese. Am resimțit cît se poate de ascuțit contradicția dintre lumea exterioară și cea interioară. Interacțiunea dintre cele două lumi, despre care astăzi am cunoștință, încă n-o puteam sesiza atunci. Vedeam doar o opoziție de neîmpăcat între interior și exterior.

Mi-am dat însă de la început seama că aș găsi contactul cu lumea de afară și cu oamenii numai dacă m-aș strădui intens să arăt cum conținuturile experienței psihice sînt „reale", și anume nu numai ca trăiri personale ale mele, ci ca trăiri colective, care se pot repeta și la alți oameni. E ceea ce am încercat să dovedesc mai tîrziu în lucrările mele științifice. Mai întîi am făcut însă totul pentru a-i învăța pe cei din apropierea mea un nou mod de a vedea lucrurile. Știam că aș fi fost condamnat la o izolare absolută dacă nu izbuteam.

Abia spre sfîrșitul primului război mondial am ieșit treptat din întuneric. Două elemente au contribuit la limpezirea aerului: Am rupt contactul cu femeia care voia să-mi sugereze că fantasmele mele ar avea o valoare artistică; am început însă mai cu seamă să-mi înțeleg desenele reprezentînd mandale. Asta se petrecea prin 1918–1919. Pictasem prima mandală în 1916, după ce terminasem de scris *Septem Sermones ad Mortuos*. Bineînțeles că n-o pricepusem.

Între 1918–1919 am fost în Château d'Oex comandant la Région Anglaise des Internés de Guerre. În fiece dimineață schițam acolo într-un carnet un mic desen în formă de cerc, o mandală, care părea să corespundă de fiecare dată stării mele lăuntrice. Pe baza acestor imagini am putut observa transformările mele psihice de la zi la zi. Într-o zi, de exemplu, am primit o scrisoare de la acea doamnă estetică, în care susținea din nou cu îndărătnicie punctul

de vedere că fantasmele provenite din inconștient ar avea valoare artistică și, ca atare, ar trebui considerate artă. Scrisoarea mă călcă pe nervi. Nu era nici pe departe o prostie, și tocmai de aceea deosebit de insinuantă. Doar se știe că artistul modern se străduiește să plăsmuiască artă din inconștient. Utilitarismul și grandomania care emanau dintre rînduri atinseră un dubiu în mine, și anume incertitudinea dacă fantasmele create erau într-adevăr spontane și naturale sau dacă nu cumva erau, la urma urmei, propria mea producție arbitrară. Nu eram nicidecum eliberat de prejudecata generală și de hybrisul conștiinței că orice idee întrucîtva valoroasă era propriul merit, în timp ce reacțiile inferioare s-ar isca doar întîmplător sau ar proveni chiar din surse străine. Din această iritare și acest dezacord cu mine însumi ieși la iveală a doua zi o mandală modificată: o parte a rotunjimii cercului era ruptă și simetria perturbată.

Doar treptat am realizat ce este mandala de fapt: *Gestaltung — Umgestaltung, des ewigen Sinnes ewige Unterhaltung.*[1] Este sinele[2] (*das Selbst*), este totalitatea personalității, care, dacă totul decurge bine, e armonioasă, dar care nu suportă nici un fel de autoamăgiri.

Imaginile mele reprezentînd mandale erau criptograme despre starea sinelui meu, care îmi erau furnizate zilnic. Vedeam cum lucra sinele, adică totalitatea mea. La început, am putut sesiza asta, ce-i drept, numai intuitiv; însă mi se păru încă de atunci că desenele mele aveau cea mai mare semnificație, așa că le-am apărat ca pe niște perle rare. Aveam senzația deslușită a ceva central și cu timpul am dobîndit o imagine vie a sinelui. Mi se părea a fi ca monada, care sînt eu și care este lumea mea. Mandala reprezintă această monadă și corespunde naturii microcosmice a sufletului.

Nu mai știu cîte mandale am desenat atunci. Au fost foarte multe. În timp ce lucram la ele, se ivea tot mereu întrebarea: „Unde duce procesul în care sînt implicat? Care-i este țelul?" Știam din proprie experiență că nu aș fi putut alege cu de la mine putere o țintă care să-mi fi apărut demnă de încredere. Trăisem experiența necesității de a renunța total la ideea suveranității eului. Tocmai aici suferisem un eșec: voiam să continuu prelucrarea și aprofundarea

---

[1] *Formare, transformare, / A noimelor eterne eternă perindare*, Goethe, *Faust II*, actul I, „Galerie întunecată", versurile 6287–6288, *op. cit.* (*n. t.*).
[2] V. termenul în Glosar (*n. t.*).

științifică a miturilor, așa cum le începusem în *Transformări și simboluri ale libidoului*. Era țelul meu. Cînd colo, nici gînd de așa ceva! Am fost silit să parcurg singur procesul inconștientului. A trebuit să mă las mai întîi dus cu forța de acest curent, fără a ști încotro mă va purta. Abia cînd am început să desenez mandalele, am văzut că totul, toate căile pe care mergeam și toți pașii pe care-i făceam duceau înapoi la un punct, și anume la punctul din mijloc. Am înțeles tot mai clar că mandala este centrul. Ea este expresia tuturor drumurilor. Ea este drumul spre centru, spre *individuație*[1].

Între anii 1918 și (aproximativ) 1920 mi-a devenit limpede că ținta dezvoltării psihice este sinele. Nu există nici o dezvoltare lineară, ci numai o apropiere circulară, o „circumambulație" (*Circumambulation*) a sinelui. O dezvoltare într-un singur sens există în cel mai bun caz la început; ulterior, totul indică înspre centru. Această recunoaștere îmi conferi stabilitate și treptat se instaură din nou liniștea interioară. Știam că atinsesem, prin mandala ca expresie a sinelui, punctul ultim la care îmi era dat să ajung. Poate că altcineva știe mai mult, însă nu eu.

O confirmare a ideilor mele despre centru și sine am obținut cîțiva ani mai tîrziu (1927) printr-un vis. I-am reprezentat esența într-o mandală, pe care am numit-o „fereastra către veșnicie". Imaginea este reprodusă în *Das Geheimnis der Goldenen Blüte*[2] (*Secretul Florii de Aur*). Un an mai tîrziu am pictat o a doua imagine, tot o mandală, care reprezintă în centru un castel de aur.[3] Cînd am terminat, m-am întrebat: „De ce arată atît de chinezește?" Am fost impresionat de formă și de alegerea culorilor, care-mi păreau chinezești, deși în exterior acea mandală n-avea nimic chinezesc în ea. Dar asta era impresia pe care mi-o lăsa imaginea. A fost o coincidență stranie că puțin după aceea am primit o scrisoare de la Richard Wilhelm; îmi trimitea manuscrisul unui tratat daoist-alchimic chinezesc, cu titlul: *Secretul Florii de Aur* și mă ruga să-l comentez. Am devorat pur și simplu manuscrisul, căci textul mi-a adus o confirmare nebănuită a ideilor mele despre mandală și mișcarea de înconjurare a centrului. A fost primul eveniment care mi-a străpuns solitudinea. Am devenit

---

[1] V. termenul în Glosar (*n. t.*).

[2] Fig. 3. În *Ges. Werke IX/1*, 1976, il. 6 (*n. ed. germ.*).

[3] *Secretul Florii de Aur*, ediția a X-a, 1973, fig. 10. În *Ges. Werke IX/1*, 1976, il. 36 (*n. ed. germ.*).

conștient de existența unei afinități și de posibilitatea de a stabili niște legături între ideile mele și cele de acolo.[1]

În amintirea acestei coincidențe, a acestei *sincronicități*[2], am scris atunci sub mandală: „În 1928, cînd am pictat imaginea care arată castelul fortificat de aur, Richard Wilhelm mi-a trimis din Frankfurt textul chinezesc, vechi de o mie de ani, despre castelul galben, germenele trupului nemuritor."

O mandală reprezenta și visul din anul 1927, la care am făcut deja referire:

Mă găseam într-un oraș murdar, negru de funingine. Ploua și era întuneric, iarnă și noapte. Orașul era Liverpool. Mergeam pe străzile întunecate, împreună cu cîțiva elvețieni, să zicem o jumătate de duzină. Aveam senzația că am fi venit dinspre mare, dinspre port și că orașul propriu-zis s-ar afla sus, pe faleză. Urcam în direcția aceea. Îmi amintea de Basel: piața se găsește jos și o străduță duce prin *Totengäßchen* (Străduța morților) spre un platou situat mai sus, spre piața Sf. Petru cu marea biserică Sf. Petru. Cînd am ajuns pe platou, am găsit o piață largă, slab luminată de felinare, în care dădeau multe străzi. Cartierele orașului erau dispuse radial în jurul pieței. În mijloc se afla un eleșteu rotund, iar în interior, o insuliță centrală. În timp ce totul era învăluit în ploaie, ceață, fum și în lumina slabă a nopții, insulița strălucea în bătaia soarelui. Creștea acolo un pom izolat, o magnolia, acoperită de flori roșietice. Era de parcă pomul ar fi stat în lumina soarelui și ar fi fost, în același timp, lumină el însuși. Însoțitorii mei comentau vremea mizerabilă și era clar că nu vedeau pomul. Vorbeau despre un alt elvețian care locuia în Liverpool și se mirau că se stabilise tocmai aici. Eu eram entuziasmat de splendoarea pomului înflorit și a insulei scăldate în soare și m-am gîndit: „Știu eu de ce"; apoi m-am trezit.

În legătură cu un detaliu din vis trebuie să adaug acum o observație: diferitele cartiere ale orașului erau, la rîndul lor, organizate radial în jurul unui punct central. Acesta alcătuia o piață mică, deschisă, luminată de un felinar mare, reprezentînd astfel o imitație mai mică a insulei. Știam că celălalt elvețian locuia în apropierea unui asemenea centru secundar.

---

[1] Despre Richard Wilhelm, cf. Apendicele, p. 375 ș. urm. (*n. ed. germ.*).
[2] V. termenul în Glosar (*n. t.*).

Acest vis întruchipa situația mea de atunci. Mai văd și acum mantalele cenușiu-gălbui de ploaie, lucind din cauza umidității. Totul era cît se poate de neplăcut, de negru și impenetrabil privirii — adică așa cum mă simțeam eu pe-atunci. Dar aveam viziunea frumuseții supraterestre și pentru asta trăiam de fapt. Liverpool este *the pool of life*, „eleșteul vieții". *Liver*, ficat, este, conform unei vechi concepții, sediul vieții.

Experiența acestui vis se asocia în ființa mea cu sentimentul a ceva definitiv. Vedeam că aici era exprimat țelul. Centrul e țelul și peste el nu se trece. Prin intermediul visului am înțeles că sinele este un principiu și un arhetip al orientării și al sensului. În asta constă funcția sa tămăduitoare. Această cunoaștere m-a făcut să întrevăd pentru prima dată ce ar putea fi mitul meu.

După acest vis am renunțat să mai desenez sau să pictez mandale. El exprima apogeul dezvoltării conștiinței. Mă satisfăcea în întregime, căci îmi dădea o imagine completă a situației mele. Știusem, ce-i drept, că mă preocupa ceva important, dar încă îmi lipsea înțelegerea, și în jurul meu nu era nimeni care să fi înțeles. Clarificarea adusă de vis îmi dădu posibilitatea de a privi obiectiv ceea ce mă preocupa într-atît.

Fără o astfel de viziune poate că mi-aș fi pierdut orientarea și ar fi trebuit să abandonez ceea ce întreprindeam. Dar aici era exprimat sensul. Cînd mă despărțisem de Freud realizasem că mă aventuram în neștiut, că mă prăbușeam în necunoscut. La drept vorbind, la vremea aceea nu știam mare lucru dincolo de Freud; dar cutezasem să pășesc în întuneric. Cînd vine apoi un astfel de vis, omul îl resimte ca pe un *actus gratiae*[1].

M-a costat, ca să zic așa, patruzeci și cinci de ani pentru a cuprinde în recipientul operei mele științifice lucrurile pe care le-am trăit și notat atunci. Ca tînăr, țelul meu a fost să realizez ceva în domeniul științei căreia mă consacrasem. După aceea am dat însă peste acest torent de lavă, și patima care ardea în focul său mi-a remodelat și orînduit viața. Aceasta a fost materia primordială care s-a impus, și opera mea este o strădanie mai mult sau mai puțin reușită de a include această materie arzîndă în concepția despre lume a timpului meu. Primele imaginații și vise au fost ca bazaltul lichid-fierbinte, din ele s-a cristalizat piatra pe care am putut s-o prelucrez.

---

[1] Act de favoare (*n. t.*).

Anii în care m-am ocupat de imaginile interioare au constituit perioada cea mai importantă a vieții mele, în decursul căreia s-au decis toate lucrurile esențiale. Atunci a început totul, și amănuntele care au urmat sînt doar niște completări și lămuriri. Întreaga mea activitate ulterioară a constat în a elabora ceea ce țîșnise în acei ani din inconștient și mai întîi mă inundase, mă copleșise. A fost materia primordială pentru opera unei vieți.

7

Despre nașterea operei

O dată cu debutul celei de-a doua jumătăți a vieții mele începuse confruntarea cu inconștientul. Munca mea în acest domeniu se prelungi mult timp și abia după douăzeci de ani am fost în măsură să înțeleg întrucîtva conținuturile imaginațiilor mele.

Mai întîi a trebuit să-mi aduc dovada prefigurării istorice a trăirilor interioare, adică să răspund la întrebarea: „Unde se găsesc premisele mele în istorie?“ Dacă nu aș fi reusit să produc o asemenea dovadă, nu aș fi putut furniza niciodată o confirmare a ideilor mele. Experiența decisivă în acest sens a reprezentat-o întîlnirea cu alchimia, căci abia acolo am găsit bazele istorice care-mi lipsiseră pînă atunci.

Psihologia analitică[1] face fundamental parte din științele naturii, dar este supusă premiselor personale ale observatorului mult mai mult decît orice altă știință. De aceea ea este tributară în mare măsură comparațiilor istorico-documentare, pentru a elimina din judecată măcar erorile cele mai grosolane.

Între 1918 și 1926 îi studiasem în mod serios pe gnostici, deoarece și ei se confruntaseră cu lumea primordială a inconștientului. Se ocupaseră de conținuturile și imaginile sale, care erau vizibil contaminate de lumea pulsiunilor. Este însă dificil de spus în ce mod înțelegeau ei imaginile, căci ne lipsesc în mare parte

[1] Aceasta este denumirea pe care Jung a dat-o contribuției sale la psihologie, spre a o diferenția de psihanaliza lui Freud. Cele două mari școli ale celei de-a doua psihiatrii dinamice (prima a fost inițiată de Franz Anton Mesmer), în care pacientul participă „conștient“ la tratamentul propriu, au fost analiza psihologică a lui Pierre Janet, axată pe investigarea subconștientului, și psihanaliza lui Sigmund Freud, bazată pe teoria inconștientului. Curentul freudian a dat naștere la două orientări divergente: psihologia individuală a lui Alfred Adler si psihologia analitică a lui Carl Gustav Jung (*n. t.*).

informațiile necesare, iar cele pe care le deținem le datorăm în majoritatea cazurilor adversarilor lor, Părinții Bisericii. Nu este nicidecum probabil ca ei să fi avut o concepție psihologică. Gnosticii erau prea îndepărtați în timp de mine pentru a-mi servi drept punct de plecare, drept legătură cu felul meu de a pune problema. Tradiția dintre gnoză și prezent mi se părea a fi ruptă și mult timp nu mi-a fost posibil să găsesc puntea care ducea de la gnosticism — sau neoplatonism — la prezent. Abia cînd am început să înțeleg alchimia, am realizat că din ea reiese legătura istorică cu gnosticismul, că prin alchimie se stabilește continuitatea de la trecut la prezent. Ca filozofie medievală a naturii ea arunca o punte atît spre trecut, și anume spre gnosticism, cît și spre viitor, spre psihologia modernă a inconștientului.

Psihologia inconștientului fusese introdusă de Freud prin motivele gnostice clasice ale sexualității, pe de o parte, și prin cele ale autorității paterne nocive, pe de alta. Motivul gnosticului Iehova și Dumnezeu-Creator apărea din nou în mitul lui Freud despre tatăl originar și în supraeul (*Über-Ich*) sumbru care provenea de la acest tată. În mitul lui Freud se revela ca un demon, care a produs o lume de decepții, iluzii și suferințe. Dar dezvoltarea spre materialism, schițată încă din preocuparea alchimiei cu tainele materiei, avusese drept consecință împiedicarea perspectivei lui Freud asupra unui alt aspect esențial al gnosticismului, și anume asupra imaginii originare a spiritului constituind un alt Dumnezeu, superior. Conform tradiției gnostice, acest Dumnezeu superior fusese cel care trimisese oamenilor drept ajutor *craterul* (recipient de amestec), vasul metamorfozei spirituale.[1] Craterul este un principiu feminin, care nu și-a găsit loc în lumea patriarhală a lui Freud. Ce-i drept, Freud nu este singurul care să judece astfel. În lumea spirituală catolică, Maica Domnului și Mireasa lui Cristos a fost acceptată abia de curînd, după o ezitare de secole, în *thalamus*[2]-ul divin, dobîndind astfel măcar o recunoaștere aproximativă.[3] În

---

[1] *Craterul* semnifica în scrierile lui Poimandres, care aparținea unei secte gnostice păgîne, un vas care, umplut cu spirit, era trimis de către Dumnezeu-Creatorul pe pămînt, pentru ca să poată fi botezați în el cei ce năzuiau către o conștiență mai înaltă. Era un fel de uter al înnoirii și al renașterii spirituale (*A. J.*).

[2] Cameră nupțială (*n. t.*).

[3] Aici, Jung face aluzie la bula papală a lui Pius al XII-lea, care promulga dogma despre *Assumptio Mariae* (1950). Acolo se spune că Maria a fost unită

lumea protestantă și evreiască stăpînește acum ca și deunăzi tatăl. Spre deosebire de asta, în filozofia ermetică a alchimiei principiul feminin a jucat un rol remarcabil și egal cu cel masculin. Unul dintre simbolurile feminine cele mai însemnate ale alchimiei era vasul în care urma să se producă transformarea substanțelor. Or, în centrul descoperirilor mele psihologice se află un proces al transformării interne: individuația.

Înainte de a fi descoperit alchimia, avusesem în repetate rînduri vise în care era mereu vorba despre același motiv: lîngă casa mea se mai afla o alta, adică o altă aripă sau o construcție care-mi era străină. De fiecare dată mă miram în vis că nu cunoșteam casa, deși părea să fi fost dintotdeauna acolo. În sfîrșit, am avut un vis, în care ajungeam în aripa cealaltă. Descopeream acolo o bibliotecă minunată, care provenea în cea mai mare parte din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. De-a lungul pereților stăteau volume in-folio mari și groase, legate în piele de porc. Printre ele erau cîteva împodobite cu gravuri în aramă de o natură ciudată și conținînd ilustrații ale unor simboluri minunate, cum nu mai văzusem niciodată. Pe atunci nu știam la ce se refereau și am recunoscut abia mult mai tîrziu că era vorba de simboluri din alchimie. În vis am simțit doar o fascinație de nedescris, care emana de la ele și de la întreaga bibliotecă. Era o colecție medievală de incunabule și tipărituri din veacul al XVI-lea.

Aripa necunoscută mie este o parte a personalității mele, un aspect din mine însumi; reprezintă ceva care face parte din mine, dar de care încă nu eram conștient pe-atunci. Ea și mai cu seamă biblioteca se raportau la alchimie, pe care, de asemenea, încă nu o cunoșteam, de al cărei studiu însă urma să mă apuc. Vreo cincisprezece ani mai tîrziu, am reușit să adun și în realitate o bibliotecă întrucîtva asemănătoare celei din vis.

Visul decisiv, care anticipă întîlnirea mea cu alchimia, surveni cam prin 1926:

Mă aflu în Tirolul de sud. Este război. Mă găsesc pe frontul italian și părăsesc zona de front împreună cu un bărbat scund, un țăran, în căruța lui trasă de cai. De jur-împrejur explodează gre-

---

în camera nupțială celestă ca mireasă cu Fiul și ca Sofia (înțelepciune) cu divinitatea. Astfel, principiul feminității a fost plasat în apropiere imediată de Trinitatea masculină. Cf. *Răspuns lui Iov*, în *Ges. Werke XI*, ediția a II-a, 1973, p. 492 ș. urm. (*n. ed. germ.*).

nade, iar eu știu că trebuie să ne îndepărtăm cît mai repede posibil de locul acela, întrucît este foarte periculos.[1]

Trebuie să trecem peste un pod, pentru a străbate apoi un tunel, al cărui tavan boltit este parțial distrus de obuze. Ajunși la capătul tunelului, zărim în fața noastră un peisaj însorit și recunosc regiunea Veronei. Sub mine se află orașul, totul strălucește în plin soare. Mă simt ușurat și o pornim înspre cîmpia lombardă, verde și înflorită. Drumul duce prin frumosul peisaj primăvăratic și vedem orezării, măslini și viță de vie. Deodată, observ o clădire mare, plasată de-a curmezișul străzii, o casă seniorială de dimensiuni întinse, ceva în genul palatului unui principe din Italia de nord. Este o locuință seniorială caracteristică, avînd multe clădiri anexe, aripi și pavilioane. Strada duce pe lîngă castel, trecînd printr-o curte mare, așa ca la Luvru. Micul vizitiu și cu mine intrăm printr-o poartă și de aici putem zări iarăși, privind printr-o a doua poartă îndepărtată, peisajul scăldat în soare. Mă uit în jurul meu: În dreapta este fațada casei senioriale, în stînga sînt locuințele personalului de serviciu și grajdurile, șurele și alte clădiri secundare, care se întind pînă departe.

Cînd ajungem în mijlocul curții, chiar în fața intrării principale, se întîmplă ceva neașteptat: Ambele porți se închid cu un zgomot surd. Țăranul sare de pe capra căruței și strigă: „Acum sîntem prinși în secolul al XVII-lea!“ Mă gîndesc resemnat: „Da, așa este. Dar ce-i de făcut? Sîntem acum prizonieri aici pentru ani întregi!“ Dar îmi și vine ideea consolatoare: Odată și-odată, după niște ani, voi ieși de aici.

După acest vis, m-am cufundat în lectura unor volume groase despre istoria universală, a religiei și a filozofiei, fără a descoperi ceva ce mi l-ar fi putut elucida. Abia mult mai tîrziu am înțeles că visul se referea la alchimie. Punctul ei culminant se află în veacul al XVII-lea. În mod ciudat, uitasem complet ce scrisese Herbert Silberer despre alchimie.[2] Atunci cînd i se edită cartea,

---

[1] Grenadele care cad din cer trebuie înțelese ca proiectile ce vin din „partea cealaltă“, de la dușman. Sînt deci efecte care pornesc de la inconștient, dinspre latura „umbrei“. Întîmplarea din vis indică faptul că războiul, care cu cîțiva ani înainte se derulase în exterior, încă nu s-a terminat, ci continuă pe plan interior, în psihic. Aparent aici zace soluția problemelor, care nu putuse fi găsită în exterior (*A. J.*).

[2] *Probleme der Mystik und ihrer Symbolik (Probleme ale misticii și ale simbolisticii ei)*, 1914 (*n. ed. germ.*).

alchimia mi se părea a fi ceva colateral și grotesc, oricît de mult am știut să apreciez punctul de vedere anagogic[1], deci constructiv, al lui Silberer. Eram pe vremea aceea în corespondență cu el și mi-am exprimat aprobarea față de ideile lui. După cum o arată finalul său tragic[2], concepțiile lui n-au fost însoțite de o înțelegere mai profundă a lor. Silberer întrebuințase mai ales materiale tîrzii, care nu-mi puteau fi de mare ajutor. Textele alchimice tîrzii sînt fantastice și baroce; numai dacă știi deja să le interpretezi recunoști că și în ele zac multe elemente valoroase.

Abia prin textul despre *Secretul Florii de Aur*, care face parte din alchimia chinezească și pe care-l căpătasem în 1928 de la Richard Wilhelm, m-am putut apropia de esența alchimiei. Atunci s-a născut în mine dorința de a cunoaște alchimiștii. Am însărcinat un librar din München să mă înștiințeze dacă aveau să-i cadă în mînă cărți de alchimie. Curînd după aceea îmi parveni prima trimitere: o culegere voluminoasă de tratate latinești, *Artis Auriferae Volumina Duo (Arta de a produce aurul, în două volume)*, 1593, printre care se află o serie de „clasici".

Mai întîi însă, această carte a stat necitită aproape doi ani. Din cînd în cînd mă uitam la ilustrațiile ei și de fiecare dată gîndeam: „Doamne, ce absurditate! Așa ceva este imposibil de înțeles." Dar nu-mi dădea pace, așa că mi-am propus să studiez temeinic lucrarea. În iarna următoare m-am pus pe treabă și, curînd, lectura deveni fascinantă și suscitantă. E adevărat că textul continua să mi se pară un nonsens evident, dar adesea dădeam peste fragmente care îmi păreau semnificative și ocazional găseam chiar anumite fraze pe care credeam că le înțeleg. În cele din urmă am recunoscut că era vorba de simboluri, care-mi erau cunoștințe vechi. „E fantastic, mi-am spus, asta *trebuie* să învăț să pricep." Acum eram complet captivat și mă adînceam în citirea volumelor ori de cîte ori timpul mi-o permitea. Într-o noapte, pe cînd studiam iarăși textele, îmi veni deodată în minte visul în care se spunea că sînt „prizonier în secolul al XVII-lea". În sfîrșit, i-am înțeles sensul și mi-am dat seama: „Da, asta este! Iată-mă deci condamnat să studiez întreaga alchimie de la începuturile ei!"

---

[1] „Termen utilizat de Silberer în 1914 pentru a defini interpretarea simbolurilor și a miturilor în funcție de determinările tematice morale universale, deci diferit de interpretările psihanalitice, care tind spre sensul latent, particular-individual. Lansarea termenului îi aparține lui Jung." (*Dicționar enciclopedic de psihiatrie, op. cit.*) — (*n. t.*).

[2] Silberer s-a sinucis (*n. ed. germ.*).

Mi-a trebuit mult timp pentru a găsi firul în labirintul meandrelor gîndirii alchimice, căci nu exista nici o Ariadne care să mi-l fi pus în mînă. Am observat că în *Rosarium* se repetă frecvent anumite expresii și locuțiuni ciudate.[1] Așa, de exemplu, *solve et coagula, unum vas, lapis, prima materia, Mercurius*[2] etc. Am văzut că aceste expresii erau folosite tot mereu într-un anumit sens, pe care nu-l puteam desluși însă cu certitudine. M-am hotărît deci să-mi alcătuiesc un dicționar de cuvinte-titlu cu *cross reference*[3]. În decursul timpului, am adunat multe mii de cuvinte-titlu și am umplut niște volume numai cu excerpte. Am urmărit o metodă pur filologică, așa ca și cînd ar fi fost vorba de descifrarea unei limbi necunoscute. În felul acesta mi se desluși încetul cu încetul sensul modului de exprimare alchimic. Această muncă mă absorbi timp de peste un deceniu.

Foarte curînd am constatat că psihologia analitică și alchimia concordau într-un mod ciudat. Experiențele prin care trecuseră alchimiștii erau experiențele mele, iar lumea lor era într-un anume sens lumea mea. Asta a fost pentru mine, bineînțeles, o descoperire ideală, căci găsisem astfel replica istorică la psihologia mea a inconștientului. Ea se baza acum pe un teren istoric. Posibilitatea comparației cu alchimia, precum și continuitatea spirituală pînă înapoi la gnosticism îi dădeau substanță. Prin preocupările cu textele vechi, totul își găsi locul: lumea de imagini a imaginațiilor, materialul empiric pe care-l adunasem în practica mea și concluziile pe care le trăsesem de aici. Am început să pricep acum ce semnificau conținuturile în perspectivă istorică. Mi se adînci înțelegerea pentru caracterul lor tipic, care se conturase încă prin cercetările mele asupra miturilor. *Imaginile originare*[4] (*Urbilder*) și esența arhetipului ajunseră în centrul investigațiilor mele și am recunoscut că fără istorie nu există nici o psihologie și în orice caz nici o psihologie a inconștientului. E drept că o psihologie a conștientului se poate mulțumi cu cunoașterea vieții personale, dar deja explicarea unei nevroze necesită o anamneză, care pătrunde

---

[1] *Rosarium Philosophorum (Rozariul filozofilor)*. Scriere anonimă, 1550. Conținută în *Artis Auriferae*, vol. II, 1593 (*n. ed. germ.*).

[2] Dizolvă și precipită (închează), un singur vas, piatră, materie primară, Mercur (*n. t.*).

[3] Referire, trimitere la un alt pasaj din aceeași carte (*n. t.*).

[4] V. termenul în Glosar (*n. t.*).

mai profund decît știința conștiinței; și dacă se ajunge în decursul tratamentului la momentul luării unor decizii neobișnuite, atunci se ivesc vise a căror interpretare cere mai mult decît reminiscențe personale.

În îndeletnicirea mea cu alchimia văd un semn al relației mele interne cu Goethe. Secretul lui Goethe este de a fi fost prins în mrejele procesului metamorfozei arhetipale, proces ce se întinde de-a lungul veacurilor. El și-a înțeles *Faust*-ul ca pe un *opus magnum* sau *divinum*. De aceea spunea corect că *Faust* era „ocupația" lui „principală" și de aceea viața lui a fost încadrată de această dramă. E impresionant cît de bine se observă că în el trăia și acționa o substanță vie — un proces suprapersonal, marele vis al lui *mundus archetypus*, al lumii arhetipale.

Și eu am fost prins în mrejele aceluiași vis și am o „ocupație principală", am de realizat o operă principală, care a început cînd aveam unsprezece ani. Viața mea este impregnată, întrețesută și unificată de o lucrare și un țel, și anume: pătrunderea în tainele personalității. Totul se poate explica pornind de la acest punct central și toate lucrările se raportează la această temă.

Adevărata mea muncă științifică a debutat cu experimentul asociativ (1903). O consider a fi prima mea lucrare în sensul unei întreprinderi pe tărîmul științelor naturii. Atunci am început să exprim idei ce-mi erau proprii. *Studii diagnostice...* fură urmate de cele două scrieri psihiatrice: *Despre psihologia demenței precoce* (1907) și *Conținutul psihozei* (1908).[1] În 1912 îmi apăru cartea *Transformări și simboluri ale libidoului*, care puse capăt prieteniei mele cu Freud. De atunci a trebuit — *nolens volens* — să-mi croiesc drum singur.

El începu prin preocuparea cu imaginile propriului meu inconștient. Această perioadă dură din 1913 pînă în 1917, apoi fluxul fantasmelor se diminuă. Abia cînd ele se mai domoliră și cînd n-am mai fost prizonier în interiorul muntelui vrăjit, am putut să adopt o atitudine obiectivă față de toate acestea și am început să reflectez asupra lor. Prima întrebare pe care mi-am pus-o atunci sună astfel: „Ce faci cu inconștientul?" Ca răspuns luară naștere *Die Beziehungen zwischen dem Ich und dem Unbewußten (Relațiile*

[1] Toate cele trei lucrări au fost deja citate în capitolul „Activitate psihiatrică" (*n. t.*).

dintre eu și inconștient). La Paris am ținut o prelegere pe această temă (1916)[1], care apăru abia mai tîrziu (1928) într-o versiune lărgită, în germană, sub formă de carte. Descriam acolo anumite conținuturi tipice ale inconștientului și demonstram că nu este nicidecum indiferent ce atitudine adoptă conștientul față de ele.

Simultan m-am dedicat și lucrărilor preliminare la cartea despre tipuri.[2] Un rol însemnat în geneza sa au avut întrebările: „Cum mă deosebesc de Freud și cum de Adler? Care sînt diferențele dintre concepțiile noastre?" Tot încercînd să găsesc un răspuns, m-am lovit de problema tipurilor; căci tipul este cel care determină și limitează de la început judecata omului. Cartea despre tipuri tratează mai ales confruntarea individului cu lumea, relația sa cu oameni și lucruri. Înfățișează diferitele aspecte ale conștiinței, posibilitățile atitudinii sale față de lume și constituie, așadar, o prezentare a psihologiei conștiinței, privită dintr-o perspectivă așa-zis clinică. Am încorporat și prelucrat în această carte multă documentație; au jucat un rol atît opera lui Spitteler[3], în special *Prometheus und Epimetheus*, cît și cea a lui Schiller, Nietzsche și istoria spirituală antică și medievală. Cînd am cutezat să-i trimit lui Spitteler un exemplar al cărții mele, nu mi-a răspuns, dar a ținut o conferință la scurt timp după aceea în care dădea asigurări că lucrările sale nu „însemnau" nimic; ar fi putut la fel de bine, de exemplu, ca, în loc să scrie *Der Olympische Frühling*, să cînte „Hai, hai, hai, a venit luna mai"!

Cartea despre tipuri a adus cu sine cunoașterea că fiecare judecată a unui om este limitată prin tipul său și fiecare mod de a privi este unul relativ. Astfel s-a ridicat problema unității care compensează această multitudine. Ea m-a condus direct la noțiunea chinezească de *dao*. Am povestit deja despre coincidența dintre dezvoltarea mea interioară și trimiterea unui text daoist de către Richard Wilhelm. În 1929 a luat ființă cartea *Secretul Florii de Aur*, publicată în colaborare cu el. Am atins atunci în reflecțiile și cercetările mele punctul central al psihologiei mele, și anume

---

[1] S-a publicat mai întîi ca articol în *Archives de Psychologie de la Suisse Romande*, Geneva, 1916, sub titlul: „La structure de l'inconscient". În *Ges. Werke VII*, 1964 (*n. ed. germ.*).

[2] *Tipuri psihologice*, 1921, în *Ges. Werke VI*, ediția a II-a, 1971 (*n. ed. germ.*).

[3] Carl Spitteler (1845-1924), scriitor elvețian, căruia i s-a decernat în 1919 Premiul Nobel pentru literatură (*n. t.*).

ideea sinelui. Abia după aceea mi-am găsit drumul înapoi în lume. Am început să țin conferințe și să fac diverse călătorii mai mici. Numeroase articole izolate și prelegeri formară întrucîtva contraponderea preocupării lăuntrice ce durase ani de zile; conțineau răspunsuri la întrebări care îmi fuseseră puse de cititorii și pacienții mei.[1]

O temă care mă captivase încă de pe cînd lucram la cartea mea despre *Transformări și simboluri ale libidoului* era teoria libidoului. Concepeam libidoul ca pe o analogie psihică a energiei fizice, deci ca pe un termen aproximativ cantitativ și respingeam de aceea orice determinare calitativă a libidoului. Mi se părea important să mă eliberez de concretismul caracteristic pînă atunci teoriei libidoului, deci să nu mai pomenesc despre pulsiuni de foame, agresive sau sexuale etc., ci să privesc toate aceste fenomene laolaltă, ca fiind expresii felurite ale energiei psihice.

Și în fizică se vorbește despre energie și modurile sale de manifestare, cum ar fi electricitatea, lumina, căldura etc. La fel este și în psihologie. Și aici e în primul rînd vorba despre energie (adică despre valori ale intensității, despre un plus sau un minus), iar formele de manifestare pot fi foarte diverse. Prin conceperea energetică a libidoului se semnalează o anumită unificare a punctelor de vedere, în timp ce problemele adesea controversate legate de natura libidoului — dacă e sexualitate, putere, foame sau altceva — trec în plan secund. Mi se părea important să stabilesc și pentru domeniul psihologiei o unificare, așa cum există ea în științele naturii ca energetică generală. Acesta era scopul urmărit de mine în cartea *Über die Energetik der Seele (Despre energetica sufletului)*, 1928.[2] Privesc de exemplu pulsiunile omenești ca pe niște forme de manifestare ale unor procese energetice și astfel ca pe niște forțe analoage căldurii, luminii ș.a.m.d. După cum fizicianului de azi nu i-ar trece prin minte să derive toate forțele, de exemplu, exclusiv din căldură, este la fel de puțin admisibil în psihologie să subordonezi toate pulsiunile conceptului puterii sau celui al sexualității. Aceasta a fost greșeala inițială a lui Freud; mai tîrziu a corectat-o prin ipoteza „pulsiunilor eului" (*Ichtriebe*), pentru ca încă și mai tîrziu să-i acorde supraeului așa-zisa supremație.

---

[1] Articolele se află în *Ges. Werke X*, 1974, și *Ges. Werke XVI*, ediția a II-a, 1976 (*n. ed. germ.*).

[2] Articolele acestui volum sînt reunite în *Ges. Werke VIII*, 1967 (*n. ed. germ.*).

În *Relațiile dintre eu și inconștient* constatasem numai *că* mă raportez și *cum* mă raportez la inconștient, dar nu spusesem încă nimic despre inconștientul însuși. Îndeletnicirea cu fantasmele mele mă făcuse să intuiesc că inconștientul se transformă sau că suscită transformări. Abia cînd am făcut cunoștință cu alchimia, m-am lămurit că inconștientul este un proces și că relația eului cu conținuturile inconștientului declanșează o veritabilă transformare sau dezvoltare a psihicului. În cazurile individuale, procesul se poate citi din vise și fantasme. În lumea colectivă, el își găsește expresia mai ales în diferitele sisteme religioase și în transformarea simbolurilor lor. Prin studiul proceselor individuale și colective de transformare și prin înțelegerea simbolisticii alchimice, am ajuns la noțiunea centrală a psihologiei mele, *procesul individuației (Individuationsprozeß)*.

Un aspect esențial al lucrărilor mele este că ele abordează încă de timpuriu probleme privind concepția despre lume și tratează confruntarea psihologiei cu problema religioasă. Însă abia în *Psychologie und Religion (Psihologie și religie)*, 1940, și apoi în *Paracelsica*, 1942, m-am exprimat pe larg în legătură cu aceste probleme. Mai cu seamă al doilea capitol din carte, „Paracelsus ca fenomen spiritual", este semnificativ în această privință. Scrierile lui Paracelsus conțin o grămadă de idei originale, incluzînd formulări clare ale problemelor puse de alchimiști, ce-i drept într-o formă tîrzie și barocă. Studierea lui Paracelsus a fost cea care m-a determinat în cele din urmă să prezint esența alchimiei, și anume în relația ei cu religia și cu psihologia -- sau s-ar putea spune și: alchimia în aspectul ei de filozofie religioasă. E ceea ce am făcut în *Psychologie und Alchemie (Psihologie și alchimie)*, în 1944. Am ajuns astfel în sfîrșit pe terenul care alcătuise fundamentul propriilor mele experiențe între anii 1913–1917; căci procesul prin care trecusem atunci corespundea procesului de metamorfoză alchimică despre care este vorba în *Psihologie și alchimie*.

Bineînțeles că în mintea mea se iscă tot mereu întrebarea ce raport există între simbolistica inconștientului și religia creștină sau alte religii. Nu numai că las o poartă deschisă mesajului creștin, ci consider că el își are locul în centrul omului occidental. E adevărat că are nevoie de o perspectivă nouă, pentru a corespunde modificărilor seculare ale spiritului timpului; altfel se află pe undeva pe lîngă timp, iar totalitatea omului pe undeva pe lîngă el. Este ceea ce m-am străduit să înfățișez în scrierile mele. Am

dat o interpretare psihologică dogmei Trinității[1], ca și textului liturghiei; pe acesta l-am comparat în plus cu textul lui Zosimos din Panopolis, un alchimist și gnostic din secolul al III-lea.[2] Încercarea mea de confruntare a psihologiei analitice cu concepțiile creștine m-a condus în cele din urmă la problema lui Cristos ca figură psihologică. Încă în *Psihologie și alchimie* (1944), putusem demonstra că reprezentarea centrală a alchimiei, piatra (*lapis*), este o figură paralelă cu cea a lui Cristos.

În anul 1939 am ținut un seminar despre *Exercitia Spiritualia* ale lui Ignațiu de Loyola[3]. Concomitent, mă îndeletniceam și cu studiile pentru *Psihologie și alchimie*. Într-o noapte m-am trezit și L-am zărit la picioarele patului, scăldat în lumină, pe Cristos răstignit pe cruce. Nu apărea chiar în mărime naturală, era însă foarte clar și am văzut că trupul Său era alcătuit din aur verzui. Era un spectacol magnific, dar care mă sperie. Astfel de viziuni nu sînt de obicei ceva neobișnuit pentru mine, căci văd deseori imagini plastice hipnagogice[4].

Pe atunci reflectasem mult la *Anima Christi*, o meditație din *Exercitia*. Viziunea părea să-mi sugereze că în timpul reflecțiilor mele omisesem ceva, și anume analogia lui Cristos cu *aurum non vulgi* (aurul care nu e cel comun) și cu *viriditas* (verdele) al alchimiștilor.[5] Cînd am înțeles că imaginea indica spre aceste simboluri alchimice centrale, că era vorba de fapt despre o viziune alchimică a lui Cristos, m-am simțit reconfortat.

Aurul verde este calitatea vie pe care alchimiștii n-o vedeau doar în om, ci și în natura anorganică. Este expresia unui spirit al vieții, *anima mundi* sau *filius macrocosmi*, *anthropos*-ul care trăiește în întreaga lume. Acest spirit s-a infiltrat pînă și în materia

---

[1] În 1942. În *Ges. Werke XI*, ediția a II-a, 1973 (*n. ed. germ.*).

[2] *Das Wandlungssymbol in der Messe (Simbolul transformării în liturghie)*, 1942. În *Ges. Werke XI*, ediția a II-a, 1973 (*n. ed. germ.*).

[3] Ignațiu de Loyola (1491–1556), călugăr spaniol. A întemeiat ordinul călugăresc „Compania lui Isus", confirmat de papă în 1540 sub numele de ordinul iezuiților.

[4] Imagini care apar în faza premergătoare instalării somnului. Dispar o dată cu instalarea lui (*n. t.*).

[5] Alchimiștii cei mai serioși realizau că țelul muncii lor nu era transmutația metalelor comune în aur, ci producerea unui *aurum non vulgi*, deci a unui aur care nu e cel comun sau *aurum philosophicum*, deci aur filozofic. Cu alte cuvinte, pe ei îi interesau valorile spirituale și problema transformării psihice (*A. J.*).

anorganică, el este prezent și în metal și piatră. Astfel, viziunea mea era o unificare a imaginii lui Cristos cu analogia sa care se află în materie, și anume fiul macrocosmosului. Dacă nu m-ar fi frapat aurul verde, aș fi fost tentat să presupun că în concepția mea „creștină" lipsește ceva esențial, cu alte cuvinte, că imaginea mea tradițională este într-o oarecare măsură insuficientă și că deci aș mai avea de recuperat cîte o fază de dezvoltare creștină. Scoaterea în evidență a metalului îmi arăta însă conceperea deschisă alchimică a lui Cristos ca pe o unire a materiei spirituale vii cu cea fizică moartă.

În *Aion* (1951) am reluat problema lui Cristos. Aici nu m-am mai oprit la diversele paralele pe tărîmul istoriei spirituale, ci m-a preocupat confruntarea figurii lui Cristos cu psihologia. Nici nu L-am considerat pe Cristos drept o făptură eliberată de toate aspectele exterioare, ci am vrut să scot în relief dezvoltarea de-a lungul veacurilor a conținutului religios reprezentat prin El. Mă interesa și cum putea fi Cristos prezis astrologic și cum a fost înțeles în spiritul epocii Sale și în decursul celor două mii de ani de eră creștină. E ceea ce voiam să evoc, împreună cu toate acele glose ciudate care se adunaseră în jurul Lui de-a lungul secolelor.

În timpul lucrului s-a ivit și întrebarea în legătură cu figura istorică, deci cu omul Isus. Ea este semnificativă întrucît mentalitatea colectivă a epocii Sale — s-ar putea spune: arhetipul prefigurat atunci, și anume imaginea originară a *anthropos*-ului — s-a precipitat asupra Lui, un profet evreu aproape necunoscut. Ideea antică a *anthropos*-ului, ale cărei rădăcini sînt împlîntate pe de o parte în tradiția iudaică, pe de alta în mitul egiptean al lui Horus, captase oamenii la începutul erei creștine; căci ea corespundea spiritului epocii. Era vorba de „Fiul Omului", de Fiul Domnului, opus lui *divus Augustus*, stăpînul acestei lumi. Ideea respectivă făcu din problema inițial iudaică a lui Mesia o problemă a lumii întregi.

Ar fi însă o confuzie gravă să consideri drept pură „coincidență" faptul că Isus, fiul dulgherului, a fost cel care a anunțat Evanghelia și a devenit *salvator mundi*, mîntuitorul lumii. Trebuie să fi fost o personalitate de o anvergură ieșită din comun dacă a putut să exprime și să reprezinte atît de desăvîrșit expectativa generală, chiar dacă inconștientă, a timpului Său. Nimeni altcineva n-ar fi putut fi purtătorul unui astfel de mesaj în afara tocmai a acestui om Isus.

Puterea Romei, care strivea totul în jurul ei, întruchipată prin cezarul divin, crease atunci o lume în care nu numai unui număr mare de indivizi, ci chiar unor popoare întregi li se răpiseră forma autonomă de viață și independența spirituală. Individul din ziua de azi și comunitățile culturale contemporane se află în fața unei amenințări asemănătoare — pericolul pierderii individualității, al contopirii cu masa. De aceea se discută deja în multe locuri despre posibilitatea și speranța unei reapariții a lui Cristos și circulă deja un zvon vizionar care exprimă așteptarea unei mîntuiri. Ce-i drept, ea apare astăzi într-o formă care nu se poate compara cu nimic din trecut, ci este un copil specific „erei tehnicii". Este răspîndirea pe întreaga planetă a fenomenului O.Z.N.[1]

Întrucît țelul meu a fost să arăt cît mai amplu posibil în ce măsură psihologia mea corespunde alchimiei — sau invers — am fost interesat să cercetez și să descopăr în lucrările alchimice pe lîngă problemele religioase și pe cele speciale ale psihoterapiei. Problema centrală, punctul principal al psihoterapiei medicale, este *transferul*[2]. În această privință, concepția lui Freud și a mea coincid perfect. Și aici am putut demonstra o corespondență în cadrul alchimiei, și anume în reprezentarea unirii — *coniunctio* — a cărei semnificație înaltă îl frapase încă pe Silberer. Concordanța aceasta reieșise deja din cartea mea *Psihologie și alchimie*. Cercetările mele au dus doi ani mai tîrziu la elaborarea scrierii *Psihologia transferului* (1946) și în cele din urmă la *Mysterium Coniunctionis* (1955–1956).

După cum mai toate problemele care mă preocupau omenește sau științific erau însoțite sau anticipate de vise, tot așa și cea a transferului. Într-unul din aceste vise ea fu sugerată, împreună cu problema lui Cristos, printr-o imagine stranie și neașteptată.

Am visat din nou cum casa mea ar avea o aripă mare, în care încă nu fusesem niciodată. Mi-am propus să o vizitez și pînă la urmă am intrat în ea. Am ajuns la o ușă mare, cu două canaturi. Cînd am deschis-o, m-am trezit într-o încăpere unde era amenajat un laborator. În fața ferestrei stătea o masă, acoperită cu multe recipiente de sticlă și toate accesoriile unui laborator zoologic. Era locul de muncă al tatălui meu. El nu se afla însă acolo. La pereți

---

[1] Cf. *Ein moderner Mythus. Von Dingen, die am Himmel gesehen werden (Un mit modern. Despre obiecte, care sînt văzute pe cer)*, 1958. În *Ges. Werke* X, 1974 (*n. ed. germ.*).

[2] V. termenul în Glosar (*n. t.*).

se găseau rafturi cu sute de borcane cu toate speciile imaginabile de pești. Eram surprins: „Acum tata se ocupă de ihtiologie!"

Stînd acolo și privind în jurul meu, am remarcat o perdea care se umfla din cînd în cînd ca și cum ar fi suflat un vînt puternic. Deodată apăru Hans, un tînăr de la țară, și l-am rugat să se uite dacă în încăperea din spatele perdelei era vreun geam deschis. Se duse dincolo și cînd se întoarse după cîtva timp, l-am văzut adînc zguduit. Rosti numai: „Da, e ceva acolo... bîntuie o fantomă!"

Atunci m-am dus eu însumi în camera cealaltă și am găsit o ușă care dădea în odaia mamei mele. Nu era nimeni acolo. Atmosfera era apăsătoare. În încăperea foarte mare se aflau suspendate de tavan două șiruri a cîte cinci lăzi, atîrnînd cam la două picioare distanță de sol. Arătau ca niște mici chioșcuri de grădină cu o suprafață cam de doi pe doi metri, fiecare conținînd două paturi. Știam că mama, care în realitate murise de mult, era vizitată în acest loc și că instalase aici paturi pentru ca spiritele să poată dormi. Erau spirite ce veneau perechi-perechi, ca să zic așa, cupluri căsătorite de spirite, care petreceau acolo noaptea sau chiar și ziua.[1]

Vizavi de camera mamei mele se afla o ușă. Am deschis-o și am intrat într-o hală uriașă; îmi amintea de holul unui hotel mare, cu fotolii, măsuțe, colonade și tot luxul aferent. O fanfară cînta zgomotos. O auzisem tot timpul în fundal, fără să știu însă de unde vine. Nu era nimeni în hol, numai acea *brassband* își revărsa melodiile, dansurile și marșurile.

Fanfara din holul hotelului indică o veselie și o mundaneitate ostentativă. Nici un om n-ar fi intuit în spatele acestei fațade gălăgioase cealaltă lume care exista și ea în casă. Imaginea onirică a holului este, ca să zic așa, o caricatură a bonomiei mele și a jovialității mele lumești. Acesta este însă numai aspectul exterior; îndărăt zace cu totul altceva, care nu se poate analiza în nici un

---

[1] Asta îmi evocă acele „capcane ale spiritelor", pe care le observasem în Kenya. Sînt niște căsuțe în care oamenii pregătesc paturi micuțe și pun și ceva provizii, *posho*. Adesea, în pat se află chiar un simulacru, confecționat din argilă sau lut, al unui bolnav care trebuie să fie vindecat. Un drum care deseori este pavat artistic cu pietre mici duce de la potecă la aceste căsuțe, pentru ca spiritele să intre acolo și nu în *kraal* (sat), unde zace bolnavul pe care vor să vină să și-l ia. În „capcana spiritelor", acestea petrec apoi noaptea, pentru a se întoarce înainte de ivirea zorilor în pădurea de bambuși, reședința lor propriu-zisă (*C. G. J.*).

caz în zarva muzicii de fanfară: laboratorul cu pești și pavilioanele suspendate pentru spirite. Ambele erau sălașe impresionante, în care domnea un calm misterios. Aveam senzația că aici sălășluia noaptea, în timp ce holul reprezenta lumea zilei și caracterul său lumesc plin de superficialitate.

Cele mai importante imagini ale visului erau „încăperea de primire a spiritelor" și laboratorul cu pești. Prima exprimă într-un mod cam grotesc problema lui *coniunctio* sau a transferului; iar laboratorul indică preocuparea mea cu problema lui Cristos, care este El Însuși peștele (*ichthys*). Ambele conținuturi mă ținură sub tensiune mai mult de un deceniu.

Este ciudat că îndeletnicirea cu peștele e atribuită în vis tatălui meu. El este oarecum cel care poartă de grijă sufletelor creștine, căci acestea sînt după străvechile concepții pești, care sînt prinși în plasa lui Petru. La fel de ciudat este faptul că mama mea apare ca păzitoare a sufletelor răposate. Astfel, în vis, ambii mei părinți sînt încărcați cu problema îngrijirii sufletelor, *cura animarum*, care de fapt este sarcina mea. Ceva rămăsese neîmplinit și de aceea îmi apărea ca aflîndu-se încă la părinți; așadar, era încă latent în inconștient și, prin aceasta, rezervat viitorului. Căci încă nu mă confruntasem cu problema principală a alchimiei „filozofice", *coniunctio*, și nu răspunsesem deci la acea întrebare pe care mi-o punea sufletul omului creștin; încă nu era încheiată nici munca depusă în vederea studierii legendei Graalului, din care soția mea își făcuse misiunea vieții.[1] Îmi amintesc de cîte ori mi-au venit în minte *Queste du St. Graal (Căutarea Sf. Graal)* și regele pescar, pe cînd lucram la *Aion* la simbolul peștelui (*ichthys*). Dacă nu m-ar fi împiedicat considerația față de munca soției mele, ar fi trebuit să includ legenda Graalului în cercetările mele asupra alchimiei.

Cînd îmi amintesc de tatăl meu îmi revine în memorie un om suferind, care se chinuia de pe urma rănii lui Amfortas, un „rege pescar", a cărui rană nu voia să se vindece — suferința creștină, pentru care alchimiștii căutau leacul (panaceul). Asemenea unui Parsifal naiv, eu am fost martorul acestei boli în anii tinereții mele

---

[1] După moartea soției mele în 1955, dr Marie-Louise von Franz a continuat acest studiu și l-a dus la bun sfîrșit în 1958. Cf. Emma Jung și Marie-Louise von Franz, *Die Graalslegende in psychologischer Sicht (Legenda Graalului în perspectivă psihologică)*. Studii din Institutul C. G. Jung, vol. XII, Zürich, 1960 (*C. G. J.*).

și, ca și el, n-am putut rosti o vorbă. Am avut doar niște vagi bănuieli.

Tata nu s-a ocupat în realitate niciodată de simbolistica teriomorfă[1] a lui Cristos, în schimb, trecuse literalmente pînă la moarte prin suferința arătată și anunțată de Cristos, fără a fi fost conștient de consecințele acestei *imitatio Christi*. Își considera chinul ca fiind o problemă personală, în legătură cu care te duci la medic ca să ceri un sfat, și nu ca fiind suferința omului creștin în genere. Cuvintele din Galateni 2, 20: *și nu eu mai trăiesc, ci Christos trăiește întru mine*, nu i-au fost clare în adevărata lor greutate și semnificație, căci în materie religioasă avea oroare de orice gîndire. Voia să se mulțumească cu credința, dar credința nu i-a fost credincioasă. De multe ori *sacrificium intellectus* se răsplătește așa. *Nu toți pricep cuvântul acesta, ci aceia cărora le este dat... și sunt fameni care s'au făcut fameni pe sine, pentru împărăția cerurilor. Cine poate să înțeleagă, înțeleagă* (Matei 19, 11–12). O acceptare oarbă nu duce nicicînd la soluție, ci în cel mai bun caz la o stagnare — și problema trece astfel în sarcina generației următoare.

Deținerea unor atribute teriomorfe indică faptul că zeii nu ajung numai în regiuni supraomenești, ci și în zonele „subomenești" ale vieții. Animalele reprezintă într-o oarecare măsură umbra zeilor, pe care natura o alătură imaginii lor luminoase. *Pisciculi Christianorum* arată că aceia care-L urmează pe Cristos sînt ei înșiși pești. Sînt suflete de o natură inconștientă, care au nevoie de *cura animarum*. Laboratorul cu pești este deci un sinonim al grijii ecleziastice pentru suflete. După cum cel ce rănește se rănește singur, tot așa și cel ce vindecă se vindecă singur. În mod semnificativ, în vis activitatea decisivă e practicată de la mort la mort, și anume în lumea de dincolo de conștiință, adică în inconștient.

Într-adevăr, pe atunci încă nu-mi devenise nicidecum conștient un aspect esențial al sarcinii mele și de aceea nici n-aș fi fost capabil să interpretez visul în mod satisfăcător. Îi puteam doar intui sensul; mai aveam însă de depășit cele mai mari rezistențe lăuntrice pînă să pot aștern pe hîrtie *Răspuns lui Iov*.

Rădăcina internă a acestei scrieri se afla încă în *Aion*. Acolo mă confruntasem cu psihologia creștinismului, iar Iov este într-o

---

[1] Simbolistica teriomorfă = care își împrumută imaginile din lumea animală (*n. t.*).

oarecare măsură o prefigurare a lui Cristos. Pe amîndoi îi leagă ideea suferinței. Cristos este servitorul suferind al lui Dumnezeu, și asta a fost și Iov. La Cristos, ceea ce provoacă suferința este păcatul lumii, iar suferința omului creștin este răspunsul său general. Asta duce neapărat la întrebarea: Cine poartă vina acestui păcat? La urma urmei, Dumnezeu este Cel care a creat lumea și păcatul ei și El Însuși trebuie să sufere în Cristos destinul uman.

În *Aion* se găsesc indicii în legătură cu tema dificilă a laturii luminoase și a laturii sumbre a imaginii lui Dumnezeu. Am menționat „mînia lui Dumnezeu", porunca de a te teme de Dumnezeu, acel „și nu ne duce pre noi în ispită". Imaginea ambivalentă a lui Dumnezeu joacă un rol decisiv în Cartea biblică a lui Iov. Iov se așteaptă ca Dumnezeu să fie oarecum alături de el împotriva lui Dumnezeu, iar prin aceasta se dă expresie tragicului caracter contradictoriu al acestuia. Iată tema principală în *Răspuns lui Iov*.

Rădăcina externă a acestei scrieri se afla în lumea mea înconjurătoare. Multe din întrebările ridicate de public și de pacienți mă constrînseseră să mă exprim mai clar în legătură cu problemele religioase ale omului modern. Ezitasem ani de-a rîndul, fiind conștient de furtuna pe care aveam s-o dezlănțui. Dar în cele din urmă n-am putut să nu mă las cuprins de urgența și dificultatea problemei și m-am văzut silit să dau un răspuns. Am făcut-o în forma în care mi se înfățișase ea mie, și anume în cea a unei trăiri ale cărei emoții nu le-am înăbușit. Alesesem această formă cu un scop precis: să evit să las impresia că voiam să proclam un „adevăr etern". Scrierea mea urma să fie numai vocea și întrebarea unui individ izolat care speră sau se așteaptă să facă publicul să reflecteze. Nu-mi trecu niciodată prin minte că aș putea fi suspectat că pretind să proclam un adevăr metafizic. Dar e ceea ce-mi reproșează teologii, întrucît gîndirea teologică este obișnuită să se ocupe de adevăruri eterne. Cînd fizicianul spune că atomul are cutare sau cutare compoziție și îi proiectează un model, nu intenționează nici el să exprime prin aceasta un adevăr etern. Dar teologii nu cunosc gîndirea specifică științelor naturii și mai ales pe cea psihologică. Materialul psihologiei analitice, datele ei esențiale sînt afirmații omenești, și anume, niște fapte care apar mai frecvent și în locuri diferite, și în timpuri diferite, și se întîmplă să concorde.

Și problema lui Iov, cu toate consecințele ei, mi se anunțase într-un vis. Era un vis în care îi făceam o vizită tatălui meu, decedat de mult. Locuia la țară, într-un loc necunoscut mie. Am

văzut o casă în stilul secolului al XVIII-lea. Părea foarte spațioasă, cu cîteva construcții anexe mari. Inițial, fusese un han într-o localitate balneară; am aflat și că de-a lungul timpului se opriseră acolo multe personaje înalte, oameni renumiți și prinți. Se mai zicea și că unii dintre ei ar fi murit, iar sarcofagele lor s-ar găsi în cripta care aparținea casei. Tatăl meu supraveghea totul în calitate de custode.

Dar tata nu era numai custode, după cum am observat curînd, ci, în contrast total cu ceea ce fusese în timpul vieții, era un mare savant fără funcție publică. L-am întîlnit în camera sa de lucru și acolo se aflau, în mod ciudat, și dr Y. — cam de-o vîrstă cu mine — și fiul său, amîndoi psihiatri. Apoi, nu știu cum — pusesem eu o întrebare sau tata voise să explice ceva din proprie inițiativă? —, în orice caz, tatăl meu luă o Biblie mare dintr-un raft, un volum in-folio gros, asemănător Bibliei Merian care se găsește în biblioteca mea. Biblia pe care o ținea tata era legată în piele lucioasă de pește. O deschise la Vechiul Testament — bănuiam că era Pentateuhul — și începu să interpreteze un anumit pasaj. O făcu atît de rapid și de savant, încît n-am fost în stare să-l urmăresc. Am remarcat doar că ceea ce spunea dovedea o imensitate de cunoștințe de tot felul, a căror importanță o intuiam întrucîtva, dar n-o puteam nici aprecia exact, nici cuprinde cu mintea. Am văzut că dr Y. nu înțelegea absolut nimic și că fiul său începuse să rîdă. Amîndoi gîndeau că tatăl meu s-ar afla într-un fel de stare de agitație senilă și că s-ar fi lăsat pradă unui torent de vorbe fără noimă. Mie mi-era însă perfect clar că nu era vorba despre o agitație bolnăvicioasă și în orice caz nu despre o perorație fără sens, ci despre un argument atît de inteligent și de savant, încît prostia noastră efectiv nu era capabilă să-l urmărească și despre ceva foarte important care-l fascina. De aceea vorbea cu o asemenea intensitate, invadat de idei pline de profunzime. Mă necăjeam la gîndul cît era de păcat că trebuia să vorbească în fața a trei nătărăi ca noi.

Cei doi psihiatri reprezintă un punct de vedere medical limitat, care îmi este bineînțeles și mie propriu, în calitate de medic. Ei întruchipează umbra mea, ca să zic așa, în prima și a doua ediție, ca tată și fiu.

Apoi, scena s-a transformat: Tata și cu mine eram în fața casei, iar vizavi se găsea un fel de hambar unde fuseseră pare-se îngrămădite provizii de lemne. Se auzea multă gălăgie, ca și cum bucăți mari de lemn ar fi fost aruncate în jos și în toate direcțiile.

Aveam impresia că acolo ar lucra cel puțin doi muncitori, dar tatăl meu mă lămuri că bîntuiau fantome. Erau deci un fel de *Poltergeister*, de spirite zgomotoase.

Apoi am intrat în casă și am remarcat ce ziduri groase avea. Am urcat pe o scară îngustă pînă la etajul întîi. Acolo ni se oferi o priveliște ciudată: o sală care era reproducerea fidelă a lui *diwān-i-kaas* (sala de consiliu) al sultanului Akbar din Fatehpur-Sikri. Era o încăpere înaltă și rotundă cu o galerie de-a lungul peretelui, de unde patru poduri duceau spre centrul în formă de bazin. Bazinul se sprijinea pe o coloană uriașă și alcătuia jețul rotund al sultanului. De acolo li se adresa consilierilor și filozofilor săi, care ședeau în galerie, de-a lungul pereților. Totul era o mandală gigantică. Ea corespundea exact acelui *diwān-i-kaas*, pe care-l văzusem în India.

În vis am observat deodată că, din centru, o scară abruptă ducea spre partea de sus a peretelui — asta nu mai corespundea realității. Sus se afla o ușă mică și tata spuse: „Acum te voi conduce în fața prezenței celei mai înalte!" Parcă mi-ar fi spus: *„highest presence"*. Apoi a îngenuncheat și a atins solul cu fruntea, iar eu l-am imitat, îngenunchind, de asemenea, cu mare emoție. Dar dintr-un motiv oarecare n-am putut duce fruntea chiar pînă jos la sol. Rămase poate o distanță de un milimetru între frunte și pămînt. Dar făcusem și eu gestul împreună cu tatăl meu și brusc am știut, poate datorită tatei, că în spatele ușii, sus, într-o încăpere izolată, locuia Urie, generalul regelui David. David îl trădase pe Urie în mod rușinos de dragul soției acestuia, Batșeba; le poruncise soldaților săi să-l părăsească, lăsîndu-l față în față cu dușmanul.

Trebuie să adaug cîteva remarci explicative în legătură cu acest vis. Scena inițială arată ce repercusiuni avea sarcina mie pe-atunci încă inconștientă, pe care, ca să zic așa, o lăsasem în seama tatălui meu, adică a inconștientului corespunzător. El este preocupat în mod evident de Biblie — Facerea? — și se străduiește să ne transmită punctul lui de vedere. Pielea de pește califică Biblia drept un conținut inconștient, căci peștii sînt muți și inconștienți. Tatăl meu nu izbutește să se facă înțeles, publicul este parțial incapabil, parțial de o prostie răutăcioasă.

După acest eșec, trecem strada, ajungînd pe „partea cealaltă", unde se pare că sînt acei *Poltergeister* în acțiune. Aceste fenomene se produc de cele mai multe ori în apropierea tinerilor în prag de pubertate; ceea ce înseamnă că eu sînt încă necopt și prea inconștient. Ambianța indiană ilustrează „partea cealaltă". În tim-

pul șederii mele în India mă impresionase profund structura de mandală pe care o avea *diwān-i-kaas* ca reprezentare a unui conținut raportat la un centru. Centrul este scaunul lui Akbar cel Mare (care domnește peste un subcontinent), al „stăpînului lumii", cum ar fi David. Dar mai sus decît acesta stă victima lui cea nevinovată, credinciosul său general Urie, pe care David îl abandonează, lăsîndu-l pradă dușmanului. Urie este o prefigurare a lui Cristos, omul-Dumnezeu care este abandonat de Dumnezeu. Mai mult decît atît, David „și-a luat-o la el"[1] pe femeia lui Urie. Am înțeles abia mai tîrziu ce semnifica această aluzie la Urie: nu numai că m-am văzut nevoit să vorbesc în public și foarte în detrimentul meu despre imaginea ambivalentă din Vechiul Testament a Domnului și despre consecințele sale, dar, în afară de aceasta, moartea a smuls-o pe soția mea de lîngă mine.

Iată lucrurile care mă așteptau, ascunse în inconștient. Eram nevoit să mă înclin în fața acestui destin și ar fi trebuit de fapt să pot atinge solul cu fruntea, pentru ca supunerea mea să fie totală. Ceva m-a împiedicat însă — preț de cel puțin un milimetru. Ceva în mine rostea: „Da-da, bine, dar nu chiar de tot." Ceva în mine se împotrivește și nu vrea să fie un pește mut; și dacă n-ar fi așa în omul liber, atunci nici n-ar fi fost conceput un Iov cu cîteva secole înainte de nașterea lui Cristos. Omul își rezervă o marjă, chiar în fața hotărîrii divine. Căci altfel, în ce ar consta libertatea lui, unde ar fi ea? Și care i-ar fi sensul dacă ea n-ar fi în stare să-L amenințe pe Cel ce o amenință?

Urie locuiește mai sus decît Akbar. El este chiar, după cum o spune visul, *highest presence*, o expresie care nu se întrebuințează în fond decît pentru Dumnezeu, dacă facem abstracție de bizantinisme. Nu pot să nu mă gîndesc în acest context la Buddha și relația lui cu zeii. Fără îndoială, pentru asiaticul credincios Tathagata este supremul, absolutul. Iată de ce budismul Hīnayāna a fost suspectat de ateism, foarte pe nedrept. Grație forței zeilor, omul este abilitat să dobîndească o cunoaștere, o înțelegere a Creatorului său. El are chiar posibilitatea de a distruge creația în aspectul ei esențial — și anume conștiința despre lume a omului. Astăzi, omul poate șterge prin radioactivitate orice viață superioară de pe suprafața pămîntului. Ideea unei distrugeri a lumii își are rădăcinile încă la Buddha: prin iluminare, lanțul nidāna — relațiile,

[1] II Samuil 11, 27 (*n. t.*).

înlănţuirile cauzale, care duc inevitabil la bătrînețe, boală și moarte — se poate rupe, așa încît iluzia ființei își află sfîrșitul. Negarea schopenhaueriană a voinței trimite profetic spre o problemă a viitorului, care s-a apropiat deja îngrijorător de mult de noi. Visul dezvăluie un gînd și o presimțire prezente încă de mult în omenire, ideea creaturii care-L depășește pe Creator cu foarte puțin, dar un puțin care este hotărîtor.

După această digresiune în lumea onirică mă reîntorc în cea a cărților mele: în *Aion* mai fusese abordat și un alt perimetru de probleme, care necesita o tratare separată. Încercasem să scot în evidență simultaneitatea dintre apariția lui Cristos și începutul unei noi ere, a unei noi epoci — zodia Peștilor. Această concomitență între viața lui Cristos și evenimentul astronomic obiectiv, și anume intrarea „punctului primăverii"[1] sub semnul Peștilor, trebuie desemnată drept sincronicitate. De aceea, Cristos este „Peștele" și apare ca stăpîn al noii epoci (precum Hammurabi ca stăpîn al zodiei Berbecului). Din aceste date mi-a rezultat problema sincronicității, pe care am înfățișat-o în scrierea: *Synchronizität als ein Prinzip akausaler Zusammenhänge*[2] *(Sincronicitatea ca principiu al relațiilor acauzale).*

Problema lui Cristos tratată în *Aion* mă conduse în cele din urmă la întrebarea cum se exprimă apariția *anthropos*-ului, a omului celui mare — vorbind în termeni psihologici: a „sinelui" — în experiența individului. Am încercat să dau răspunsul la această întrebare în *Von den Wurzeln des Bewußtseins (Despre rădăcinile conștiinței)*, 1954. Aici este vorba despre interacțiunea dintre inconștient și conștiință, despre dezvoltarea din inconștient a conștiinței și despre impactul, înrîurirea personalității mai vaste — „omul interior" — asupra vieții fiecărui individ în parte.

Mysterium Coniunctionis a constituit încheierea confruntării dintre alchimie și psihologia mea a inconștientului. Aici am abordat din nou problema transferului, mi-am urmărit însă mai cu seamă intenția inițială de a prezenta întregul domeniu al alchimiei ca pe un fel de psihologie a alchimiei sau ca pe o fundamentare alchimică a psihologiei abisale. Abia cu *Mysterium Coniunctionis* psihologia mea a fost plasată definitiv în realitate și consolidată, ca întreg, pe temelii istorice. Cu aceasta, sarcina mea era rezol-

---

[1] Echinocțiul, poziția soarelui la 21 martie (*n. t.*).

[2] 1952. În *Ges. Werke VIII*, 1967 (*n. ed. germ.*).

vată, opera terminată, și acum ea putea să stea în picioare. În momentul în care am atins pămîntul solid, am ajuns concomitent la limita extremă a ceea ce puteam eu înțelege din punct de vedere științific, la transcendent, esența arhetipului în sine, despre care nu se mai pot face alte afirmații științifice.

Vederea de ansamblu pe care v-am oferit-o aici asupra operei mele este, firește, doar una sumară. Ar trebui să spun de fapt mult mai mult sau mult mai puțin. Capitolul este improvizat și s-a născut din clipă[1], la fel ca tot ceea ce vă povestesc.

Scrierile mele pot fi privite drept niște stații de-a lungul vieții mele, ele sînt expresia dezvoltării mele interioare, căci preocuparea cu conținuturile inconștientului modelează omul și-i determină transformarea. Viața mea este acțiunea mea, este ceea ce am făcut, este munca mea spirituală. Una nu se poate despărți de cealaltă.

Toate scrierile mele sînt, ca să formulez așa, sarcini impuse din interior; ele au luat naștere sub presiunea destinului. Ce am scris m-a invadat, m-a asaltat dinspre interior. Spiritului care m-a frămîntat i-am dat cuvîntul. N-am contat niciodată pe un ecou puternic al lucrărilor mele. Ele reprezintă o compensare adusă lumii mele contemporane și a trebuit să spun ceea ce nimeni nu vrea să audă. De aceea mi s-a părut adesea, mai ales la început, că sînt atît de pierdut. Știam că oamenii vor reacționa respingîndu-mă, pentru că este dificil să accepte compensarea la lumea conștientă. Astăzi pot spune: este chiar miraculos ce succes am avut, mai mult decît m-aș fi putut aștepta vreodată. Pentru mine, esențialul a fost întotdeauna să spun ceea ce trebuia să spun. Am sentimentul de a fi făcut ce-mi stătea mie în puteri. Bineînțeles că ar fi putut fi mai mult și mai bine, dar nu pe baza capacităților mele.

---

[1] Este formularea lui Jung, redată aici literal (*n. t.*).

8

Turnul

Prin munca mea științifică, am reușit să pun treptat pe un teren solid fanteziile mele și conținuturile inconștientului. Totuși cuvîntul și hîrtia nu mi se păreau suficient de reale; mai simțeam nevoia de ceva. Trebuia să dau într-un anumit fel o înfățișare în piatră celor mai intime gînduri ale mele și științei mele proprii, sau, altfel spus, să fac o mărturisire în piatră. Acesta a fost începutul turnului pe care mi l-am construit la Bollingen. Ideea poate părea absurdă, dar am realizat-o; a însemnat pentru mine nu doar o satisfacție nemaipomenită, ci și o împlinire plină de sens.[1]

Mi-a fost de la bun început clar că urma să construiesc la malul apei. Farmecul cu totul deosebit pe care-l emana țărmul lacului Zürich superior mă fascinase dintotdeauna, așa că în 1922 am cumpărat terenul din Bollingen. E situat în districtul St. Meinrad și este pămînt al bisericii; înainte ținuse de mînăstirea St. Gallen.

Mai întîi n-am plănuit o casă veritabilă, ci doar o construcție cu un etaj, cu șemineul în centru și culcușurile la pereți, un soi de locuință primitivă. Am văzut în fața ochilor minții o cabană africană, în care focul, înconjurat de cîteva pietre, arde în mijloc, iar întreaga existență a familiei se derulează în jurul acestui centru. În fond, cabanele primitive realizează o idee a totalității — s-ar putea spune, a unei totalități familiale, la care mai participă tot felul de animale domestice mici. Voiam să construiesc ceva asemănător: o locuință care să corespundă sentimentelor primare ale omului. Trebuia să degaje o senzație de siguranță și adăpost, nu

[1] Turnul din Bollingen n-a fost pentru Jung numai o casă de vacanță; la bătrînețe petrecea acolo cam o jumătate din an, lucrînd și odihnindu-se. „Fără pămîntul meu, opera mea n-ar fi putut lua naștere.“ Pînă la o vîrstă înaintată, Jung se destindea spărgînd lemne, săpînd, plantînd și recoltînd. În anii tinereții, fusese velist pasionat și era înclinat spre orice sport nautic (*A. J.*).

numai în sens fizic, ci și psihic. Dar am schimbat planul încă din timpul primelor stadii de lucru; mi se părea prea primitiv. Am înțeles că trebuia să ridic o casă adevărată, cu două etaje, și nu doar o cabană, care stă ghemuită la pămînt. Astfel s-a înălțat, în 1923, prima casă rotundă. Cînd a fost terminată, am constatat că devenise un veritabil turn de locuit.

Sentimentul de liniște și reînnoire pe care mi-l dădea turnul a fost încă de la început foarte intens. Turnul semnifica pentru mine ceva aidoma unui lăcaș matern. Mi se contură însă încetul cu încetul impresia că el încă nu exprima tot ce era de spus, că mai lipsea ceva. Așa că după patru ani, în 1927, i se adăugă construcția centrală cu o anexă asemănătoare unui turn.

După cîtva timp am avut din nou o senzație de incompletitudine. Și în această formă clădirea mi se părea prea primitivă. Atunci, în 1931 — se scurseseră alți patru ani — anexa care semăna cu un turn fu reconstruită, devenind un turn adevărat. M-am gîndit ca în acest de-al doilea turn o încăpere să-mi fie destinată exclusiv mie. Aveam în vedere casele indiene în care de obicei se află un spațiu — chiar dacă e vorba doar de colțul unei camere despărțit de rest printr-o perdea — unde te poți retrage. Acolo oamenii meditează, vreo jumătate de oră sau chiar numai un sfert de oră, sau fac exerciții yoga.

În acest spațiu închis eu sînt numai pentru mine însumi. Am întotdeauna cheia la mine; nimeni n-are voie să intre — decît cu permisiunea mea. În decursul anilor am pictat pereții, exprimînd astfel toate lucrurile care mă transpuneau din agitația timpului în solitudine, din prezent în atemporalitate. Este un colțișor al reflecției și imaginației — adesea al unor imaginații foarte neplăcute și al celei mai anevoioase gîndiri, un lăcaș de concentrare spirituală.

În 1935 se trezi în mine dorința de a avea o bucată de pămînt împrejmuit. Îmi trebuia un spațiu mai larg care să stea deschis cerului și naturii. Din aceste considerente am adăugat — trecuse iarăși un interval de patru ani — o curte și o loggia înspre lac. Ele alcătuiesc a patra parte a întregului, separată de trinitatea complexului principal. Luase astfel ființă un grup de patru, o cuaternitate — patru părți de construcție diferite, și anume în decursul a doisprezece ani.

După moartea soției mele, în 1955, am simțit obligația interioară de a deveni cel ce sînt de fapt. În limbajul casei din Bollingen: Am descoperit deodată că partea centrală a clădirii, care pînă atunci zăcea chircită, atît de mică și ascunsă, între cele două tur-

nuri, mă reprezenta, ca să zic așa, pe mine sau reprezenta eul meu. Am înălțat-o atunci printr-un etaj superior. Mai înainte nu aș fi fost capabil de așa ceva; aș fi considerat asta doar drept o îndrăzneață relevare a propriei mele persoane. În realitate însă, exprimă superioritatea eului, obținută o dată cu vîrsta, sau a conștiinței. Cu aceasta, la un an după moartea soției mele, ansamblul era încheiat. Construcția primului turn începuse în 1923, la două luni de la moartea mamei mele. Aceste date sînt încărcate de sens, căci turnul este legat, după cum vom vedea, de morți.

Încă de la început, turnul a devenit pentru mine un loc al maturizării — pîntecele mamei sau o formă maternă în care puteam fi din nou așa cum sînt, cum am fost și cum voi fi. Turnul îmi dădea senzația de a renaște în piatră. Îmi apărea ca o realizare a ceea ce înainte era doar bănuit și ca o reprezentare a individuației. O amintire *aere perennius*[1]. A avut un efect binefăcător asupra mea, ca o acceptare a ceea ce eram. Am construit casa în perioade diferite și am urmărit întotdeauna numai necesitățile concrete de moment. Nu am reflectat niciodată asupra conexiunilor interne. S-ar putea spune că am construit turnul într-un soi de vis. Abia mai tîrziu am văzut ce ieșise și că rezultase o formă plină de tîlc: un simbol al totalității psihice. Se dezvoltase aidoma unei semințe vechi ce încolțise.

La Bollingen mă aflu în ființa mea cea mai autentică, în ceea ce-mi corespunde. Aici sînt, ca să zic așa, „fiul străbun al mamei". Așa vorbește înțelepciunea alchimiei, căci „bătrînul", „străbunul", a cărui experiență o făcusem încă pe cînd eram copil, este personalitatea nr. 2, care a trăit dintotdeauna și va trăi întotdeauna. Stă în afara timpului și este fiu al inconștientului matern. În fantasmele mele, „omul străbun" luă chipul lui Philemon, și la Bollingen acesta este viu.

Uneori sînt ca răspîndit în peisaj și în lucruri și trăiesc eu însumi în fiece pom, în clipocitul valurilor, în nori, în animalele care vin și pleacă și în obiecte. Nu există nimic în turn care să nu fi devenit și crescut în decursul deceniilor și de care să nu fiu legat. Totul are propria sa istorie și propria mea istorie și aici este spațiu pentru imperiul fără de spațiu al planului din fund.

Am renunțat la electricitate și fac eu însumi focul în cămin și sobă. Seara aprind vechile lămpi. Nu există nici apă curentă,

---

[1] V. nota de la p. 164 (*n. t.*).

trebuie să pompez singur apa. Eu sparg lemnele și tot eu gătesc mîncarea. Aceste lucruri simple îl fac pe om simplu — și cît de greu este să fii simplu!

La Bollingen, sînt înconjurat de liniște și se trăiește *in modest harmony with nature*[1]. Răsar gînduri care coboară pînă în străfundul veacurilor și anticipează în mod corespunzător un viitor îndepărtat. Aici, chinul creației se diminuează; creația și jocul sînt laolaltă.

În anul 1950 am ridicat un fel de monument din piatră în cinstea a ceea ce înseamnă turnul pentru mine. Cum a venit piatra la mine este o poveste stranie:

Cînd am construit zidul de împrejmuire a așa-zisei grădini, aveam nevoie de pietre și le-am comandat de la cariera aflată în apropiere de Bollingen. În prezența mea, zidarul îi dictase proprietarului carierei toate dimensiunile și acesta și le trecuse în carnețel. Cînd sosiră însă pietrele cu vaporul și fură descărcate, se constată că așa-zisa piatră de colț avea niște dimensiuni total greșite: în locul unei pietre în trei muchii se adusese un cub. Era un cub perfect, de dimensiuni mult mai mari decît fusese comandat, cu o latură de vreo 50 de centimetri. Zidarul se înfurie și le spuse matelotilor că puteau duce piatra imediat înapoi.

Dar cînd am zărit eu piatra, am zis: „Nu, asta e piatra mea... trebuie să fie a mea!“ Căci realizasem pe loc că mi se potrivea perfect și că voiam să fac ceva cu ea. Numai că încă nu știam ce anume.

Mai întîi îmi trecură prin minte niște versuri latinești ale alchimistului Arnaldus de Villanova (mort în 1313) și fu și primul lucru cioplit de mine în piatră. În traducere, ele sună astfel:

Iată piatra, cea nearătoasă
Ca preț e ieftină, ce-i drept —
Este disprețuită de cei proști,
Dar cu atît mai iubită de cei înțelepți.

Aceste versuri se referă la lapis, piatra alchimică, disprețuită și repudiată de către cei ignoranți.

---

[1] Titlul unei vechi gravuri chinezești în lemn, pe care se află un bătrîn scund într-un peisaj eroic (*A. J.*).

Curînd a mai rezultat și altceva. Pe suprafața frontală am distins, în structura naturală a pietrei, un cerculeț, un fel de ochi care mă privea. L-am dăltuit și pe acesta în piatră, iar în centru am plasat un omuleț. Este păpușica ce corespunde pupilei ochiului (*pupilla*)[1], un soi de cabir sau de Telesphoros al lui Esculap. Omulețul poartă o pelerină cu glugă și duce o lanternă, așa cum poate fi văzut pe anumite reprezentări antice. Totodată, este cel care indică drumurile! Lui i-am dedicat cîteva cuvinte care-mi veniseră în minte în timp ce munceam. Inscripția este în grecește; iată traducerea:

> Timpul e un copil — jucîndu-se ca un copil — jucînd un joc pe eșichier — regatul copilului. Acesta este Telesphoros, care rătăcește prin regiunile tenebroase ale acestui cosmos și strălucește ca o stea din adîncuri. El indică drumul către porțile soarelui și țara viselor.[2]

Aceste cuvinte mi-au venit în minte — unul după altul — în timp ce lucram la piatră.

Pe cea de-a treia suprafață, cea întoarsă către lac, am lăsat piatra, ca să zic așa, să vorbească singură într-o inscripție latinească. Toate frazele reprezintă citate din alchimie. Iată traducerea lor:

> Eu sînt o orfană, singură; totuși pot fi găsită pretutindeni. — Eu sînt una, dar opusă mie însămi. Sînt om tînăr și om bătrîn totodată. N-am cunoscut nici tată nici mamă, întrucît trebuie să fiu scoasă din adîncuri asemenea unui pește. Sau întrucît cad din cer ca o piatră albă. Hoinăresc prin păduri și munți, dar sînt ascunsă în locul cel mai lăuntric al omului. Muritoare sînt pentru oricine și totuși nu sînt niciodată atinsă de schimbarea vremurilor.

În încheiere, am pus în limba latină sub spusele lui Arnaldus de Villanova următoarele cuvinte: „În amintirea celei de-a 75-a

---

[1] *Pupilla* înseamnă în latină pupilă a ochiului și fetiță, dar poate fi și un diminutiv de la *pupa* = păpușă (*n. t.*).

[2] Prima propoziție este un fragment din Heraclit (H. Diels: *Die Fragmente der Vorsokratiker (Fragmentele presocraticilor)*, 1903, fragmentul 52), fraza următoare face aluzie la liturghia lui Mithra (A. Dieterich, *Eine Mithrasliturgie*, Leipzig și Berlin, 1923, p. 9), ultima propoziție se referă la Homer (*Odiseea*, cîntul 24, versul 12). Pentru celelalte inscripții, v. în Glosar termenul *alchimie* (*A. J.*).

aniversări a zilei sale de naștere, C. G. Jung a făcut-o și a pus-o aici, în semn de recunoștință, în anul 1950."

Cînd piatra fu gata, m-am tot uitat la ea, m-am tot minunat și m-am întrebat ce o semnifica oare să faci așa ceva.

Ea este plasată în afara turnului și-i ca un fel de explicație a lui. Este un mod de manifestare al locuitorului său, care rămîne însă de neînțeles pentru ceilalți oameni. Știți ce intenționasem să cioplesc pe spatele pietrei? *Le cri de Merlin!* Căci ceea ce exprimă piatra îmi amintește de manifestarea lui Merlin din pădure, după ce dispăruse deja din lume. Oamenii tot îi mai aud strigătul, așa spune legenda, dar nu-l pot înțelege sau tălmăci.

Merlin reprezintă încercarea inconștientului medieval de a crea o figură paralelă cu a lui Parsifal. Parsifal este eroul creștin, iar Merlin, ca fiu al diavolului și al unei fecioare pure, este fratele său obscur. În secolul al XII-lea, cînd a luat naștere legenda, încă nu existau premisele necesare spre a înțelege ceea ce reprezenta el. De aceea sfîrșește el în exil și de aici *le cri de Merlin*, care mai răsună din pădure și după moartea lui. Acest strigăt pe care nimeni nu-l poate pricepe arată că el trăiește mai departe ca făptură nemîntuită. Povestea sa nu este terminată de fapt nici azi și el tot mai colindă. S-ar putea spune că secretul lui Merlin a fost continuat de alchimie, mai cu seamă în figura lui Mercur. Apoi a fost preluat de către psihologia mea a inconștientului și — rămîne și pînă în ziua de azi tot neînțeles, întrucît celor mai mulți oameni viața cu inconștientul le este pur și simplu incomprehensibilă! Una dintre experiențele mele cele mai remarcabile e să constat cît de străină le este oamenilor.

Mă găseam odată la Bollingen, pe vremea cînd tocmai se termina construcția primului turn. Era în iarna dintre 1923–1924. Din cîte-mi amintesc, nu era zăpadă; trebuie să fi fost spre începutul primăverii. Am stat singur, poate vreo săptămînă, poate ceva mai mult. Domnea un calm de nedescris. Nu-l trăisem încă niciodată atît de intens.

Într-o seară, îmi aduc încă perfect aminte, ședeam în fața focului căminului și pusesem pe el un cazan mare, ca să-mi încălzesc apă pentru a spăla vasele. Apoi, apa începu să fiarbă și cazanul să cînte. Suna de parcă s-ar fi auzit mai multe voci sau niște instrumente cu coarde, sau o orchestră întreagă. Ca o muzică polifonică, pe care eu n-o pot suferi, care de astă dată mi se părea totuși deosebită și deci interesantă. Era de parcă o orchestră s-ar

fi aflat în interiorul turnului și o alta afară. Ba predomina una, ba cealaltă, ca și cum și-ar fi dat reciproc replica.

Ședeam și ascultam fascinat. Mai mult de o oră am tot ascultat concertul, această melodie naturală feerică. Era o muzică dulce, dar cu toate disonanțele naturii. Iar asta era corect, căci natura nu este numai plină de armonie, ci și cumplit de contradictorie și de haotică. Așa era și muzica: un flux, o revărsare de sunete, asemenea naturii apei și celei a vîntului — atît de straniu, încît nici nu se poate descrie.

La începutul primăverii lui 1924 am fost din nou la Bollingen. Eram singur și-mi încălzisem soba. Era o seară asemănătoare, la fel de liniștită. În timpul nopții mă treziră niște pași ușori, care înconjurau turnul. Se auzea și o muzică îndepărtată, care se apropia tot mai mult, iar apoi am perceput glasuri — rîsete și vorbe. M-am gîndit: „Oare cine umblă pe-acolo? Ce-o mai fi și asta? Doar nu există decît cărarea aceea mică de-a lungul lacului și rareori calcă pe ea cineva!“ Tot reflectînd așa, m-am trezit de-a binelea și m-am dus la fereastră. Am ridicat obloanele și... pretutindeni, perfectă liniște. Nu se vedea nici țipenie de om, nu se auzea nici un sunet, nu era pic de vînt — nimic, absolut nimic.

„E ciudat“, mi-am zis. Eram convins că pașii, rîsetele și discuțiile fuseseră reale! Dar, pesemne, visasem doar. M-am băgat din nou în pat și am cugetat cum se putea înșela omul și m-am întrebat de unde pînă unde avusesem un asemenea vis. La acest gînd, am adormit iarăși și — imediat începu același vis: din nou am auzit pași, discuții, rîsete, muzică. În același timp, am avut imaginea vizuală a mai multor sute de făpturi, îmbrăcate în culori întunecate, poate fii de țărani în hainele lor de duminică, și care coborîseră din munți și asaltau turnul din ambele părți, cu mult tropăit, cu rîsete, cîntat din gură și din acordeon. M-am gîndit iritat: „Ei, a dracului să fie de treabă!“ Crezusem că-i un vis și iată că totuși este realitate. M-am trezit, fiind încă sub imperiul acestei emoții. Iarăși am sărit din pat, am deschis geamurile și obloanele, dar totul era la fel ca înainte: o noapte luminată de lună și cufundată într-o liniște de mormînt. Atunci m-am gîndit că trebuie să fie pur și simplu fantome care bîntuie.

M-am întrebat, bineînțeles, ce semnificație avea faptul că un vis insista atît de mult pe realitatea sa și pe starea mea de trezie. De obicei, asta se întîmplă numai cînd e vorba de fantome. A fi treaz înseamnă a percepe realitatea. Visul constituie deci o situație echivalentă realității în care el creează un fel de stare de veghe.

Acest tip de vis trădează, spre deosebire de visele obișnuite, tendința inconștientului de a conferi celui care visează o pronunțată impresie de realitate, care este și mai accentuată prin recurență. Ca surse ale unor astfel de realități cunoaștem, pe de o parte, senzațiile corporale, pe de alta însă, figurile arhetipale.

În acea noapte, totul era de un real atît de desăvîrșit, sau cel puțin așa părea, încît de abia îmi găseam drumul între cele două realități. Nu înțelegeam mai nimic din această chestiune. Ce însemnau acei fii de țărani care făceau muzică și treceau într-un cortegiu lung? Îmi dădeau senzația că ar fi venit din curiozitate, pentru a privi turnul.

De atunci nu mi s-a mai întîmplat niciodată să trăiesc sau să visez ceva asemănător. Dar acea aventură m-a lăsat fără grai și nu-mi puteam aminti să fi auzit vreodată ceva similar. Abia mult mai tîrziu i-am dibuit un sens, cînd am luat cunoștință de cronica din Lucerna a lui Rennward Cysat, din secolul al XVII-lea. Se poate citi acolo următoarea poveste: Într-o stînă de pe muntele Pilatus, care are reputația de a fi vizitată de fantome — chipurile Wodan mai bîntuie și azi acolo și-și face mendrele! — Cysat fu deranjat noaptea, în timpul unei ascensiuni a muntelui Pilatus, de către un convoi de oameni care treceau de ambele părți ale cabanei, acompaniindu-se cu muzică și cîntec, exact cum mi se întîmplase și mie să aud din turn.

A doua zi îl întrebă pe ciobanul la care înnoptase ce puteau să semnifice cele petrecute. Acesta îi dădu imediat o explicație: trebuie să fi fost *sälig Lüt*[1], și anume, armata lui Wodan formată din sufletele defuncte. Obișnuiau să „bîntuie" astfel și să atragă atenția asupra lor.

Ca explicație pentru întîmplarea trăită de mine se poate spune că ar fi fost vorba despre un fenomen de solitudine la care vidul și calmul din exterior ar fi fost compensate prin imaginea unei mulțimi de oameni. Asta ar corespunde halucinațiilor pustnicilor, care reprezintă tot compensări. Dar oare se știe din ce fel de realități se trag astfel de povești? S-ar putea emite și ideea că aș fi fost atît de sensibilizat datorită singurătății, încît am perceput convoiul acelor *sälig Lüt* care tocmai treceau pe acolo.

Explicația evenimentului ca o compensare psihică nu m-a mulțumit niciodată total; nici a declara că este o halucinație nu-mi

[1] În dialect elvețian: răposați (*n. t.*).

ajungea. Mă simțeam obligat să țin cont și de posibilul său caracter real. Mai ales dacă aveam în vedere că există o relatare paralelă datînd din secolul al XVII-lea.

Ar putea fi mai degrabă un fenomen sincronistic. Aceste fenomene arată că întîmplări pe care credem că le știm, pentru că le percepem sau intuim cu un simț interior, au foarte frecvent și o corespondență în realitatea exterioară. Există însă realmente o corespondență concretă cu evenimentul trăit de mine, căci în Evul Mediu au avut loc astfel de procesiuni de tineri. Erau convoaiele de *Reisläufer* (mercenari) care — cel mai adesea primăvara — plecau din Elveția centrală către Locarno, se adunau acolo în „Casa di Ferro", la Minutio, după care își continuau marșul înspre Milano. În Italia, deveneau soldați și luptau în soldă străină. Putea deci să fi fost imaginea unuia dintre aceste convoaie, care se organizau în mod regulat primăvara și își luau, cu cîntec și voioșie, rămas bun de la patrie.

Fantezia mea s-a mai preocupat încă mult timp de acest eveniment oniric ieșit din comun.

Cînd am început în 1923 să construim la Bollingen, fiica mea cea mai mare, venită în vizită, exclamă: „Ce, aici construiești? Doar sînt cadavre aici!" Am gîndit, bineînțeles: „Prostii! Nici vorbă de așa ceva!" Dar cînd, patru ani mai tîrziu, am construit din nou, am găsit într-adevăr un schelet. Zăcea la o adîncime de 2,20 m. În cotul drept avea un glonte vechi de pușcă. Cercetînd oasele, se putu constata că leșul fusese aruncat în groapă într-o stare probabil foarte avansată de putrefacție. Era unul dintre numeroșii soldați francezi, care se înecaseră în 1799 în Linth, după care fuseseră aduși de ape la malul lacului superior. Asta se petrecu după ce austriecii aruncaseră în aer podul de la Grynau, care fusese luat cu asalt de francezi. În turn se află o fotografie a mormîntului deschis, cu scheletul și data zilei în care fusese găsit cadavrul, 22 august 1927.

Am organizat atunci pe terenul meu o înmormîntare adevărată pentru soldat și am tras trei salve la mormînt. Apoi i-am așezat acolo o piatră funerară cu o inscripție. Fiica mea simțise prezența cadavrului. Darul ei de a presimți este o moștenire din partea bunicii mele materne.[1]

---

[1] V. Apendicele, p. 400 (*n. ed. germ.*).

În iarna 1955–1956, am cioplit numele strămoșilor mei paterni în trei plăci de piatră pe care le-am plasat în loggia. Plafonul l-am pictat cu motive din blazonul meu și al soției mele, ca și din cele ale ginerilor mei.

Familia Jung avea inițial un fenix ca animal heraldic, ceea ce are evident o oarecare legătură cu *jung, Jugend, Verjüngung*[1]. Bunicul meu schimbase elementele blazonului, probabil din spirit de rezistență, de contradicție față de tatăl său. Era un entuziast francmason și mare maestru al Lojei elvețiene. Acestei împrejurări i se datorează pesemne modificarea specifică pe care o aduse el blazonului. Menționez acest fapt care în sine este lipsit de importanță, fiindcă ține de contextul istoric al gîndirii și vieții mele.

Blazonul meu nu mai conține, în urma corecturii aduse de bunicul meu, pasărea fenix inițială, ci în dreapta sus o cruce albastră și în stînga jos un strugure albastru într-un cîmp auriu, iar între ele, într-o grindă albastră, o stea de aur. Această simbolistică supărătoare este francmasonică, respectiv rozacruciană. După cum crucea și roza reprezintă problematica rozacruciană a contrastelor (*per crucem ad rosam*), și anume elementul creștin și cel dionisiac, tot astfel crucea și strugurele sînt simboluri ale spiritului celest și htonian. Simbolul unificator este reprezentat prin steaua de aur, acel *aurum philosophorum*[2].

Rozacrucienii își au obîrșia în filozofia ermetică, respectiv alchimică. Unul dintre întemeietorii lor a fost Michael Majer (1568–1622), un cunoscut alchimist și contemporan mai tînăr al mai puțin cunoscutului, dar mai însemnatului Gerardus Dorneus (sfîrșitul secolului al XVI-lea), ale cărui tratate umplu primul volum din *Theatrum Chemicum*, din 1602. Frankfurt, unde au trăit cei doi, pare să fi fost pe-atunci un centru al filozofiei alchimice. În orice caz, Michael Majer, în calitatea lui de *comes palatinus* (conte palatin) și de medic de curte al lui Rudolph al II-lea, era o personalitate cunoscută și respectată pe plan local. În Mainzul învecinat trăia pe vremea aceea Carl Jung (mort în 1654), doctor în medicină și în drept, despre care în rest nu se știe nimic, întrucît arborele genealogic se întrerupe la străstrăbunicul meu, născut la începutul secolului al XVIII-lea, Sigismund Jung, un *civis Moguntinus* (cetățean din Mainz) — și asta din cauză că arhivele muni-

---

[1] Tînăr, tinerețe, întinerire. Pasărea *phoenix* — ca simbol al reînnoirii veșnice (*n. t.*).

[2] Aurul filozofilor, adică al alchimiștilor (*A. J.*).

cipale din Mainz căzură pradă flăcărilor la o asediere din timpul războiului spaniol de succesiune. Este mai mult decît probabil că lui Carl Jung, care evident era un om erudit, îi erau cunoscute scrierile celor doi alchimiști, căci farmacologia de atunci stătea încă sub influența puternică a lui Paracelsus. Dorneus era un paracelsist categoric și a compus chiar un comentariu amplu la tratatul lui Paracelsus, *De vita longa*. Dintre toți alchimiștii, el a fost cel care s-a confruntat cel mai mult cu ceea ce se numește procesul individuației. Avînd în vedere că o mare parte a muncii mele de o viață a fost dedicată cercetării problematicii contrastelor și mai cu seamă simbolisticii ei alchimice, aceste evenimente anticipative nu sînt lipsite de farmec, motiv pentru care am și vrut să le împărtășesc cititorilor mei.

Cînd am lucrat la placa străbunilor, mi-a devenit clară comuniunea ciudată de destin care mă leagă de strămoși. Am o senzație foarte puternică de a mă afla sub influența unor lucruri sau probleme lăsate neterminate și fără răspuns de către părinții și bunicii mei, precum și de către strămoșii mai îndepărtați. Pare adesea că într-o familie ar exista un soi de *karma*[1] impersonal, care trece de la părinți la copii. Astfel, am avut dintotdeauna impresia că și eu aș avea de răspuns la întrebări puse de destin străbunilor mei, dar la care deocamdată nu s-a găsit răspuns sau că ar trebui ca eu să desăvîrșesc sau măcar să continuu lucruri pe care cei dinaintea mea le-au lăsat nerezolvate. Este, de altfel, greu de distins dacă aceste întrebări sînt mai degrabă de natură personală sau generală (colectivă). Mie mi se pare că mai curînd ultimul este cazul. O problemă colectivă ia — atîta timp cît nu este recunoscută ca atare — de fiecare dată forma uneia personale și trezește atunci în anumite cazuri impresia că pe tărîmul psihicului personal ceva n-ar fi în ordine. E drept că sfera personală este tulburată, dar aceste dereglări nu sînt necesarmente primare, ci mai curînd secundare, ca urmare a unei modificări neprielnice a climatului social. De aceea, într-un astfel de caz, cauza tulburării nu trebuie căutată în anturajul personal, ci mai curînd în situația colectivă. Psihoterapia de pînă acum n-a ținut suficient cont de această circumstanță.

Cum ar face oricine care este capabil de ceva introspecție, am considerat mai întîi ca de la sine înțeles că sciziunea personalității mele este problema și răspunderea mea personală. Faust rostise,

---

[1] Moștenire (bună sau rea) a acțiunilor trecute (*n. t.*).

ce-i drept, și pentru mine vorbele eliberatoare: *Zwei Seelen wohnen, ach, in meiner Brust*[1], dar nu aruncase nici o lumină asupra problemei acestei dezbinări. Concepția lui Faust părea să mi se potrivească exact. Pe vremea cînd am luat contact cu *Faust* nu puteam bănui cît de colectiv era ciudatul mit eroic goetheean și cum anticipa în mod profetic destinul german. De aceea m-am simțit atins personal, și dacă Faust a cauzat, ca urmare a hybrisului și a inflației sale, crima asupra lui Philemon și Baucis, m-am considerat a fi eu vinovat, ca și cum, de pildă, aș fi fost părtaș în trecut la uciderea celor doi bătrîni. Această idee stranie m-a speriat, și am socotit că este de datoria mea să ispășesc vina sau să împiedic repetarea unei astfel de crime.

Concluzia mea falsă a mai fost sprijinită și de o informație pe care am căpătat-o colateral în acei ani de tinerețe. Am aflat că circula o legendă în legătură cu bunicul meu Jung care ar fi fost fiul natural al lui Goethe. Această istorie iritantă avu efect asupra mea în măsura în care părea să întărească și să explice totodată reacțiile mele ciudate la *Faust*. Deși nu credeam în reîncarnare, noțiunea aceea pe care indianul o denumește *karma* mi-era familiară instinctiv. Cum pe-atunci n-aveam idee de existența inconștientului, o înțelegere psihologică a reacțiilor mele mi-era imposibilă. Nu știam — în orice caz nu mai mult decît se știe în general chiar și azi — nici că viitorul se pregătește cu mult timp înainte în inconștient și de aceea poate fi ghicit în avans de către clarvăzători. Așa, de exemplu, cînd a aflat vestea încoronării împăratului la Versailles, Jacob Burckhardt a exclamat: „Aceasta este decăderea Germaniei!“ Și deja începură să bată la ușă arhetipurile lui Wagner și, o dată cu ele, se ivi și experiența dionisiacă a lui Nietzsche, pe care mai bine o atribuim zeului beției, Wodan. Hybrisul epocii wilhelmine șocă Europa și pregăti catastrofa din 1914.

În anii tinereții mele (cam prin 1893), am fost și eu în mod inconștient prizonierul acestui spirit al epocii și n-am avut nici un fel de mijloace de a mă sustrage influenței lui. Faust a făcut să vibreze în mine o coardă și m-a atins într-un mod pe care nu-l puteam înțelege în alt fel decît ca pe ceva personal. Ce m-a impresionat cel mai adînc a fost problema contrariilor — binele și răul, spiritul și materia, întunericul și lumina. Faust, filozoful inept și naiv, se ciocnește de latura-i obscură, de umbra-i neliniș-

---

[1] *Ah! două suflete-mi sălășluiesc în piept!* Goethe, *Faust I*, „În fața porții“, versul 1113, *op. cit.* (*n. t.*).

titoare, Mefisto. În ciuda naturii lui negativiste, Mefisto reprezintă, în opoziție cu savantul arid, care trece foarte aproape pe lîngă sinucidere, spiritul vital propriu-zis. Contradicțiile mele lăuntrice apăreau aici sub formă dramatizată. Goethe dăduse întrucîtva o schiță de bază și o schemă a propriilor mele conflicte și soluții. Dihotomia Faust–Mefisto se contopi pentru mine într-un singur om, și acela eram eu. Cu alte cuvinte, eram atins și mă simțeam recunoscut și, întrucît acesta era destinul meu, toate peripețiile dramei mă afectau personal; trebuia, cu pasiune, ici să confirm, colo să combat. Nici o soluție nu-mi putea fi indiferentă. Mai tîrziu am pornit în opera mea în mod conștient de la ceea ce Faust lăsase deoparte: respectarea drepturilor eterne ale omului, recunoașterea vechiului și continuitatea culturii și a istoriei spirituale.[1]

Atît sufletul cît și trupul nostru sînt compuse din elemente care toate au fost prezente deja în șirul strămoșilor noștri. „Noul“ din sufletul individual este o recombinare variată la infinit a unor părți componente extrem de vechi, de aceea trupul și sufletul au un caracter eminamente istoric și nu-și găsesc un loc adecvat în ceea ce este nou, în abia atunci alcătuitul; cu alte cuvinte, trăsăturile ancestrale se regăsesc acolo doar parțial. Sîntem departe de a o fi lichidat cu Evul Mediu, cu Antichitatea și primitivitatea, așa cum pretinde psihicul nostru. Cînd colo, ne-am prăbușit într-o cataractă a progresului, care ne împinge cu o violență cu atît mai sălbatică înainte înspre viitor, cu cît ne smulge mai tare din rădăcinile noastre. Dar, odată vechiul străpuns, el este de obicei distrus, iar mișcarea înspre înainte nu mai poate fi oprită. Tocmai pierderea acestei legături cu trecutul, lipsa rădăcinilor sînt cele care produc un asemenea „disconfort în civilizație“ și o astfel de grabă, încît trăim mai mult în viitor și într-o promisiune himerică a unei epoci de aur, decît în prezentul pînă la care fundalul nostru evoluționist nici măcar n-a ajuns încă. Ne năpustim neînfrînat în nou, mînați de un sentiment crescînd de insuficiență, de insatisfacție și frămîntare. Nu mai trăim din ceea ce avem, ci din promisiuni, nu mai trăim în lumina zilei prezente, ci în întunericul viitorului, unde așteptăm ivirea adevăratului răsărit de soare. Nu vrem să admitem că tot ce este mai bun este răscumpărat prin ceea

---

[1] Atitudinea lui Jung reiese dintr-o inscripție pe care o scrisese inițial peste intrarea casei sale din Bollingen: *Philemonis Sacrum — Fausti Pœnitentia* (sanctuarul lui Philemon — penitența lui Faust). Cînd locul fu zidit, scrise cuvintele acestea deasupra intrării celui de-al doilea turn (*A. J.*).

ce e mai rău. Speranța unei libertăți sporite este anihilată printr-o sclavie tot mai mare față de stat, ca să nu mai vorbim de primejdiile cumplite la care ne expun descoperirile cele mai strălucitoare ale științei. Cu cît înțelegem mai puțin ceea ce au căutat tații și străbunii noștri, cu atît ne înțelegem mai puțin pe noi înșine și contribuim cu toate forțele la augmentarea lipsei de instincte și de rădăcini a individului, așa încît, devenit o particulă în masă, el nu mai urmează decît „spiritul gravitației".

Îmbunătățirile orientate înspre înainte, adică prin metode noi sau *gadgets*[1] sînt, ce-i drept, convingătoare pe loc, dar în timp îndelungat devin îndoielnice și sînt în orice caz scump plătite. Ele nu sporesc nicidecum tihna, mulțumirea sau fericirea în general. Sînt de cele mai multe ori îndulciri caduce ale existenței, ca de pildă măsurile de scurtare a timpului, care, din păcate, nu fac decît să accelereze ritmul și astfel ne lasă mai puțin timp ca oricînd. *Omnis festinatio ex parte diaboli est* — orice grabă este a diavolului — obișnuiau să spună vechii maeștri.

Dimpotrivă, îmbunătățirile orientate înspre înapoi sînt în general mai puțin costisitoare și în schimb de durată, căci se întorc la căile mai simple și verificate ale trecutului și nu fac uz decît în chipul cel mai moderat de ziare, radio, televiziune și toate celelalte inovații care, chipurile, economisesc timp.

În această carte, vorbesc mult despre concepția mea subiectivă, care nu reprezintă însă o născocire a rațiunii. Este mai degrabă o viziune ce rezultă atunci cînd încercăm să vedem și să auzim, cu ochi semiînchiși și urechi nițel astupate, forma și glasul ființei. Dacă vedem și auzim prea clar, atunci sîntem îngrădiți la ora și minutul lui „azi" și nu simțim deloc cum și dacă sufletele noastre ancestrale percep și pricep acest azi sau, cu alte cuvinte, cum reacționează inconștientul. Ne rămîne astfel neclar dacă lumea străbunilor participă cu o plăcere primordială la viața noastră sau, din contră, dacă se îndepărtează cu dezgust de ea. Liniștea și mulțumirea noastră interioară depind în mare măsură de faptul că familia istorică, personificată prin individ, este în armonie sau nu cu condițiile efemere ale acestui azi al nostru.

În turnul meu din Bollingen se trăiește ca în multe secole. El îmi va supraviețui, iar prin poziție și stil evocă timpuri de mult trecute. Numai foarte puține elemente amintesc de „azi".

---

[1] Dispozitive, accesorii sau mecanisme ingenioase (*n. t.*).

Dacă un om al secolului al XVI-lea ar intra în casă, doar lampa cu petrol și chibriturile ar fi pentru el ceva nou; cu tot restul s-ar descurca fără probleme. Nimic nu tulbură morții — nici lumină electrică, nici telefon. Sufletele strămoșilor mei sînt însă întreținute și prin atmosfera spirituală a casei, căci eu le răspund — bine sau prost, așa cum sînt în stare — la întrebări pe care, odinioară, viața lor le-a lăsat în urma ei nerezolvate. I-am desenat chiar pe pereți sub formă de tablouri. Este ca și cum o tăcută familie mai mare, care se extinde peste veacuri, ar popula casa. Eu trăiesc acolo ca „persoana a doua" și văd viața în mare — viața care va fi și va trece.

9

Călătorii

Africa de nord

La începutul anului 1920, un prieten mă înștiință că avea de făcut o călătorie de afaceri în Tunisia și mă întrebă dacă nu doream să-l însoțesc. Am acceptat imediat. Am pornit-o în luna martie, mai întîi spre Alger. Ținîndu-ne de-a lungul coastei, am ajuns la Tunis și de acolo la Sousse, unde l-am lăsat pe prietenul meu să-și vadă de afaceri.[1]

Eram deci în sfîrșit acolo unde mi-o dorisem adesea să fiu, și anume într-o țară neeuropeană, unde nu se vorbea nici o limbă europeană și nu domneau nici un fel de concepții creștine, unde trăia o altă rasă și unde o altă tradiție istorică și o viziune diferită despre lume marcau fața mulțimii. Îmi dorisem adesea să-l văd, într-o bună zi, pe european din exterior — imaginea sa reflectată într-un mediu străin în orice privință. Deși am deplîns adînc faptul că nu cunoșteam limba arabă, am putut observa cu atît mai atent oamenii și comportamentul lor. Mi se întîmpla de multe ori să stau ore întregi într-o cafenea arabă și să ascult diverse discuții din care nu pricepeam o vorbă. În acest timp, studiam cu atenție mimica și mai ales manifestările afective ale oamenilor, remarcam schimbarea subtilă a gesturilor lor atunci cînd vorbeau cu un european și învățam astfel, într-o oarecare măsură, să văd cu alți ochi și să-l observ pe „omul alb“ în afara mediului lui propriu.

Ceea ce percepe europeanul a fi sînge rece, calm și apatie orientale mi se păru o mască îndărătul căreia am intuit o frămîntare, chiar surescitare, pe care nu mi le puteam explica bine. Pășind pe pămînt maur am avut — în mod straniu — o preocupare pe care n-o înțelegeam: țara îmi dădea impresia că mirosea ciudat. Era un iz de sînge, ca și cum solul ar fi fost îmbibat cu sînge. Singurul

[1] Cf. Apendicele, pp. 370–371 (*n. ed. germ.*).

lucru care-mi trecu prin minte a fost că această bucată de pămînt lichidase deja trei civilizații, cea punică, cea romană și cea creștină. Rămîne de văzut ce va face din islamism era tehnicii.

Părăsind Sousse, m-am dus spre sud, la Sfax, și de aici în Sahara, la Tozeur, orașul oazei. Orașul este situat la o oarecare altitudine, la marginea unui platou, la ale cărui poale țîșnesc în șuvoi bogat izvoare călduțe, ușor sărate, irigînd oaza printr-o mie de canale mici. Curmali înalți formau un acoperiș verde și umbros, sub care creșteau din abundență piersici, caiși și smochini, iar dedesubt, alfa, o iarbă de un verde incredibil. Pescăruși strălucind aidoma nestematelor zburau prin verdeață ca niște săgeți. În relativa răcoare a acestei umbre verzi umblau siluete înveșmîntate în alb, printre care frapau multe perechi tandre, strîns îmbrățișate, într-o prietenie vizibil homosexuală. M-am simțit deodată transpus în Antichitatea greacă, unde această înclinație forma cimentul societății bărbătești și al polisului ce-și are sorgintea în ea. M-am lămurit că aici bărbații vorbeau cu bărbații și femeile cu femeile. Am întîlnit doar puține făpturi feminine, bine acoperite cu un văl, asemenea unor călugărițe. Am văzut cîteva și fără văl. Erau, după cum îmi explică dragomanul meu, prostituate. Pe străzile principale, bărbații și copiii dominau imaginea.

Dragomanul meu îmi confirmă că homosexualitatea era în general frecventă și de la sine înțeleasă și îmi făcu pe dată propuneri corespunzătoare. Sărmanul om nu putea bănui ce gînduri mă străbătură ca un fulger, luminîndu-mi brusc poziția. Mă simțeam readus cu multe secole în urmă într-o lume infinit mai naivă de adolescenți care de-abia începeau, cu ajutorul unei cunoașteri sărăcăcioase a Coranului, să se smulgă din starea crepusculară inițială, existentă din timpuri străvechi, și să devină conștienți de propria lor existență, ca o formă de apărare în fața destrămării ce amenința din nord.

În timp ce mă aflam încă sub impresia copleșitoare de durată infinită și de existență statică, m-am gîndit deodată la ceasul meu de buzunar și mi-am amintit de timpul accelerat al europeanului. Acesta era pesemne întunecatul nor neliniștitor care trecea amenințător pe deasupra capetelor acestor oameni candizi. Mi s-au părut a fi asemenea unor animale sălbatice care nu văd vînătorul, dar îl adulmecă printr-o senzație nedefinită de neliniște, pe el, zeul timpului care le va îmbucătăți și mărunți nemilos durata — ce încă mai amintește de veșnicie — în zile, ore, minute și secunde.

De la Tozeur am pornit-o călare către oaza Nefta, împreună cu dragomanul meu, dis-de-dimineață, imediat după răsăritul soarelui. Animalele noastre de călărie erau niște catîri mari, cu pas iute, cu care se înainta repede. Cînd ne apropiarăm de oază, se îndreptă spre noi cu o ținută mîndră un călăreț înfășurat în alb, care, fără a saluta, trecu pe lîngă noi pe un catîr negru, cu un harnașament frumos de piele, cu garnitură în argint. Era o apariție elegantă, impresionantă. Sigur nu avea încă ceas de buzunar, cu atît mai puțin ceas de mînă, căci el era, în mod evident și fără să o știe, cel care fusese dintotdeauna. Îi lipsea încă acea notă ușoară de nebunie proprie europeanului. Ce-i drept, europeanul este convins că el nu mai e ce a fost odată, dar nu știe încă ce a devenit între timp. Ceasul îi spune că, începînd cu așa-numitul Ev Mediu, timpul și cu sinonimul său, progresul, s-au furișat în el și i-au luat ceea ce este irecuperabil. Cu bagajul ușurat, își continuă călătoria spre țeluri nebuloase, cu o viteză progresivă. Pierderea în greutate și corespunzătorul *sentiment d'incomplétitude* le compensează prin iluzia succeselor sale, cum ar fi trenurile, motonavele, avioanele și rachetele, care îi răpesc prin rapiditatea lor tot mai mult din durata lui și îl transpun tot mai adînc într-o altă realitate a vitezelor și a accelerațiilor explozive.

Cu cît avansam mai adînc în Sahara, cu atît mi se încetinea mai mult timpul și amenința chiar s-o pornească înapoi. Dogoarea scînteindă care tot creștea contribui în mare măsură la starea mea de vis, și cînd ajunserăm la primii palmieri și primele case ale oazei, mi se păru că totul acolo era așa cum fusese dintotdeauna.

A doua zi dimineața, devreme, am fost trezit în hanul în care înnoptasem de zgomotele diverse din fața casei — un gen de rumoare cu care nu eram obișnuit. Se afla acolo o piață mare, deschisă, care cu o seară înainte fusese pustie, dar acum era plină de oameni, cămile, catîri și măgari. Cămilele gemeau și își comunicau în variante multiple de ton nemulțumirea lor cronică, iar măgarii le concurau cu țipetele lor disonante. Oamenii alergau încoace și încolo, într-o agitație evidentă, vociferînd și gesticulînd. Aveau un aspect sălbatic, care nu prea inspira încredere. Dragomanul meu mă lămuri că astăzi avea loc o mare sărbătoare. În timpul nopții veniseră niște triburi din deșert pentru a presta două zile de muncă a cîmpului pentru marabut. Acesta era sinonim cu administratorul bunurilor săracilor și poseda multe cîmpuri în oază. Oamenii urmau să pregătească un nou cîmp și canalele de irigație aferente.

La capătul cel mai îndepărtat al pieței, se ridică deodată un nor de praf, se desfăşură un steag verde şi se auziră bătăi de tobă. În fruntea unui lung cortegiu alcătuit din sute de oameni sălbatici, care purtau coşuri din rafie şi sape scurte şi late, apăru un bătrîn venerabil, cu barbă albă, un om de o demnitate naturală de neimitat, care se comporta de parcă dintotdeauna ar fi avut o sută de ani. Era marabutul pe un catîr alb, înconjurat de bărbați care dansau şi aveau în mînă tobe mici. Peste tot domneau agitația, țipetele răguşite, sălbatice, praful şi căldura. Fanatic şi agitat, convoiul trecu prin fața noastră, ieşind din oază, ca şi cum ar fi pornit la luptă. Am urmat acest tumult la o distanță rezonabilă, nefiind nicidecum încurajat de dragomanul meu să mă apropii prea tare, pînă ce am ajuns la locul unde se „lucra". Aici surescitarea era, dacă se poate, şi mai intensă. Din toate părțile, răsunau bătăi de tobă şi strigăte sălbatice; locul semăna cu un muşuroi de furnici ce a fost deranjat; totul se petrecea în cea mai mare grabă. Mulți dansau în ritmul tobelor, avînd coşurile umplute cu o cantitate mare de nisip, alții loveau cu frenezie solul, săpau gropi şi ridicau diguri. În mijlocul acestui haos gălăgios, marabutul se deplasa călare pe catîrul său alb, cu gesturile demne, blînde şi obosite ale vîrstei înaintate, dînd în mod clar indicații. Oriunde ajungea, sporeau zelul, țipetele şi ritmul, formînd acel fundal în fața căruia se reliefa cu mare efect silueta calmă a sfîntului. Spre seară, mulțimea fu vizibil epuizată şi potolită şi oamenii se adînciră curînd în somn, lîngă cămilele lor. În timpul nopții, după obişnuitul mare concert de cîini, se aşternu o linişte totală, pînă ce, la primele raze ale soarelui, invocarea muezinului, invocare ce mă impresionă profund, chemă la rugăciunea de dimineață.

Toată scena reprezentă pentru mine o lecție: Aceşti oameni trăiesc din afectele lor, adică ele îi fac să trăiască. Conştiința lor le mijloceşte pe de o parte orientarea în spațiu şi le comunică impresiile provenind din exterior, pe de altă parte ea este agitată de impulsuri lăuntrice şi emoții, dar fără a reflecta, iar eului îi lipseşte orice autonomie. Foarte diferit nu se comportă ea nici la european, totuşi sîntem ceva mai complicați. În orice caz, dispunem de o oarecare doză de voință şi de intenție chibzuită. Ceea ce ne lipseşte nouă este mai degrabă intensitatea vieții.

Nu-mi doream să fac schimb, dar eram infestat psihic, ceea ce se manifestă în exterior printr-o enterită infecțioasă, care se vindecă după cîteva zile după obiceiul locului, cu apă de orez şi calomel.

Debordînd de impresii și gînduri, am revenit atunci la Tunis și în noaptea premergătoare îmbarcării noastre spre Marsilia am avut un vis care păru a pune capăt acestei experiențe. Așa și trebuia; căci mă obișnuisem să trăiesc mereu pe două planuri concomitent, unul conștient, care voia să înțeleagă și nu putea, și unul inconștient, care voia să exprime ceva și n-o putea face mai bine decît sub formă de vis.

Am visat că mă găseam într-un oraș arab și, ca în majoritatea acestor orașe, și aici se afla o citadelă, o *casbah*. Orașul era situat într-o cîmpie vastă și un zid îl împrejmuia. Forma sa era pătrată și existau patru porți.

Citadela din interiorul orașului era — ceea ce nu-i însă cazul în acele regiuni — înconjurată de un șanț lat, umplut cu apă. Stăteam în fața unui pod de lemn care ducea peste apă la una dintre porțile întunecate la culoare și în formă de potcoavă. Era deschisă. Dornic să văd citadela și din interior, am pășit pe pod. Cînd am ajuns cam pe la mijloc, din poartă mi-a apărut în cale un arab smead, cu o înfățișare elegantă, aproape regească, un tînăr într-un burnus alb. Știam că era principele ce-și avea reședința acolo. Ajuns în fața mea, mă atacă și vru să mă trîntească pe jos. Ne băturăm și ne luptarăm. În timpul luptei, ne lovirăm de balustrada care cedă și amîndoi căzurăm în șanț, unde el încercă să-mi apese capul sub apă ca să mă înece. „Nu, m-am gîndit, asta întrece orice măsură!“ și l-am băgat, la rîndul meu, cu capul sub apă. Am procedat astfel, deși simțeam o mare admirație pentru el, dar nu voiam să mă las omorît. Nu doream să-l ucid, ci doar să-l fac să-și piardă cunoștința și să nu mai poată lupta.

Apoi, scena onirică se schimbă și arabul se afla acum cu mine într-o încăpere mare, octogonală și boltită, în mijlocul citadelei. Camera era complet albă, foarte simplă și impresionantă. De-a lungul pereților din marmură deschisă la culoare se aflau canapele joase, iar în fața mea, pe jos, o carte deschisă, cu caractere negre, trasate extraordinar de frumos pe un pergament alb ca laptele. Nu era o scriere arabă, ci arăta mai curînd a scriere uigurică, din Turkistanul occidental, care mi-era cunoscută din fragmentele maniheene din Turfan. Ce-i drept, nu cunoșteam conținutul, aveam totuși sentimentul că era „cartea *mea*“, pe care eu o scrisesem. Tînărul principe, cu care pînă adineauri mă luptasem, ședea pe jos, în dreapta mea. I-am explicat că, o dată ce-l învinsesem, el trebuia să citească acum cartea. Dar se împotrivi. Mi-am pus brațul pe după umărul lui și l-am silit, ca să zic așa, cu bunătate

și răbdare paternă, s-o citească. Știam că trebuia să se întîmple astfel și, în cele din urmă, cedă.

Visul îmi lăsă o impresie profundă. Tînărul arab este un duplicat al arabului mîndru, care trecuse călare pe lîngă noi fără a saluta. Ca locuitor al citadelei, este o figură a sinelui, sau, mai bine-zis, un mesager sau un trimis al sinelui. Căci acea *casbah* din care vine este o mandală desăvîrșită: o citadelă, înconjurată de un zid pătrat, avînd patru porți. Intenția lui de a mă ucide amintește de motivul luptei lui Iacob cu îngerul; el este — spre a vorbi în limbajul Bibliei — asemenea îngerului Domnului, un sol al lui Dumnezeu, care vrea să ucidă omul, întrucît nu-l cunoaște.

De fapt, îngerul ar fi trebuit să-și aibă lăcașul în mine. El cunoaște însă numai adevărul „angelic" și ignoră orice despre om. De aceea el apare mai întîi ca dușman al meu, dar eu mă apăr împotriva lui. În a doua parte a visului sînt eu stăpînul citadelei; el stă la picioarele mele și trebuie să ia cunoștință de gîndurile mele și să cunoască deci în același timp omul.

Este evident că întîlnirea mea cu cultura arabă m-a impresionat în mod copleșitor. Natura emoțională, mai apropiată de viață a acestor oameni ce trăiesc din afecte, fără a reflecta, exercită un efect puternic, sugestiv asupra acelor straturi istorice din noi pe care tocmai le-am depășit sau, cel puțin, credem că le-am depășit. Este ca paradisul copilăriei, din care ne imaginăm că am evadat, dar care, la cea mai ușoară provocare, ne impune noi înfrîngeri. Da, cultul nostru pentru progres se află în primejdia de a se lăsa pradă unor vise de viitor cu atît mai copilăroase, cu cît conștiința noastră încearcă să se îndepărteze mai mult de trecut.

Copilăria are însă, pe de altă parte, însușirea de a schița, datorită naivității și inconștienței ei, o imagine mai completă a sinelui, a omului întreg în individualitatea sa nedenaturată. În consecință, vederea copilului și a primitivului trezește în adultul civilizat nostalgii care provin din dorințe și necesități nesatisfăcute. Acestea corespund unor părți ale personalității care fuseseră retușate și, astfel, șterse din imaginea totală a omului, în favoarea adaptării, a *personei*[1].

Cînd întreprind o călătorie în Africa pentru a găsi un loc psihic în afara sferei europeanului, atunci vreau în mod inconștient să descopăr în mine acea parte a personalității care a devenit

---

[1] V. termenul în Glosar (*n. t.*).

invizibilă sub influența și presiunea faptului de a fi european. Această parte se află în opoziție inconștientă față de mine, pentru că nu o admit. Conform naturii ei, vrea să mă facă inconștient (să mă apese sub apă), pentru a mă omorî; eu vreau să o fac însă, prin cunoaștere, mai conștientă, căci astfel am putea găsi un *modus vivendi* comun. Culoarea pielii lui, aproape neagră, îl caracterizează pe arab drept „umbră", dar nu drept una personală, ci mai degrabă etnică, neavînd nimic de-a face cu persoana mea conștientă, ci mai mult cu totalitatea personalității mele, deci cu sinele meu. Ca stăpîn peste *casbah*, el este, ca să mă exprim așa, un fel de umbră a sinelui. Europeanului, determinat în mare parte de rațiune, îi este străin mult din ceea ce e omenesc, iar el își face din aceasta un titlu de glorie fără să remarce că asta are loc în detrimentul intensității vieții lui și că partea primitivă a personalității este, în consecință, condamnată la o existență parțial subterană.

Din vis reiese limpede în ce sens m-a înrîurit întîlnirea mea cu Africa de nord: Mai întîi am fost amenințat de o copleșire a conștiinței mele europene printr-un neașteptat și violent atac al psihicului inconștient. Nici n-am realizat această situație în mod conștient; dimpotrivă, nu mă puteam elibera de un sentiment de superioritate, pentru că, la tot pasul, mi se amintea de calitatea mea de european. Lucrul era inevitabil și accentua o anumită distanță și înstrăinare față de acești oameni atît de diferiți de mine. Dar nu eram pregătit să găsesc în mine forțe inconștiente care să se intereseze cu o asemenea intensitate de cauza celorlalți, încît de aici să rezulte un conflict puternic. Visul l-a exprimat prin imaginea unei tentative de omor.

Adevărata natură a acestei tulburări n-am recunoscut-o decît peste cîțiva ani, cînd m-am aflat în Africa tropicală: a fost primul indiciu în legătură cu acel *going black under the skin*[1], un pericol psihic în mare măsură subestimat, care-l amenință în Africa pe europeanul dezrădăcinat. „Dar unde e primejdie, crește și salvarea", aceste cuvinte ale lui Hölderlin îmi trecură de mai multe ori prin minte în astfel de situații. „Salvarea" constă în aceea că putem conștientiza influența inconștientă cu ajutorul viselor de avertizare. Ele arată că ceva în noi nu se supune doar pasiv influenței inconștiente, ci, din contră, chiar se năpustește cu lăcomie asupra

---

[1] A deveni negru sub piele (*n. t.*).

ei, încercînd să se identifice cu umbra. După cum o amintire din copilărie poate pune stăpînire asupra conștiinței cu o emoție atît de vie, încît ne simțim retranspuși total în situația inițială, tot așa, acest mediu arab, aparent total diferit și străin, trezește o amintire originară a unui trecut îndepărtat prea bine cunoscut, dar pe care, pare-se, l-am fi uitat de tot. Este amintirea unei posibilități de viață încă existente care a fost însă mascată de civilizație. A o retrăi naiv ar însemna o recădere în barbarie. De aceea preferăm s-o uităm. Dar dacă ea vine din nou spre noi sub forma unui conflict, atunci ar trebui s-o păstrăm în conștiință și să confruntăm ambele posibilități — cea trăită și cea uitată; căci fără motive suficiente, ceea ce pare a fi pierdut nu și-ar fi anunțat din nou prezența. În structura psihică vie, nimic nu se întîmplă doar în mod mecanic, ci totul se inserează în economia întregului, este raportat la întreg: este adecvat scopului și are sens. Cum însă conștiința nu are niciodată o privire de ansamblu asupra întregului, nu poate, de regulă, să înțeleagă acest sens. De aceea trebuie la început să ne mulțumim cu constatarea faptelor și să lăsăm în seama viitorului și a unor cercetări ulterioare sarcina de a găsi un răspuns la întrebarea: Ce poate să însemne această ciocnire cu „umbra sinelui"? În orice caz, pe atunci n-aveam nici cea mai mică idee despre natura acestei experiențe arhetipale și știam încă și mai puține despre paralelele istorice. Fără ca ultima semnificație a visului să mi se dezvăluie atunci cu toată limpezimea, el mi se întipări în memorie și rămase de neuitat, lăsînd în urma-i dorința cea mai vie de a reveni în Africa la primul prilej ce se va ivi. Această dorință mi se împlini abia cinci ani mai tîrziu.

Indienii pueblo

Avem întotdeauna nevoie de un punct de vedere situat în afara obiectului, spre a plasa și a pune în mișcare în mod eficace pîrghia criticii. Asta este valabil în mod special pentru faptele psihologice, în care sîntem implicați, firește, într-un mod mult mai subiectiv decît în orice altă știință. Cum am putea deveni conștienți, de exemplu, de diferite particularități naționale, dacă n-am avut niciodată prilejul să ne privim din exterior propria națiune? A privi din exterior înseamnă a vedea din perspectiva unei alte națiuni. În acest scop, trebuie să dobîndim o cunoaștere suficientă

a sufletului colectiv străin, și în acest proces de asimilare ne lovim apoi de toate incompatibilitățile care alcătuiesc prejudecata națională și specificul național. Tot ceea ce mă irită la altul îmi poate servi întru cunoașterea propriei mele persoane. Anglia o înțeleg abia atunci cînd văd unde anume nu mă potrivesc eu ca elvețian. Europa, problema noastră cea mai mare, o înțeleg abia atunci cînd văd unde anume nu mă potrivesc eu, ca european, în lume. Faptului că am făcut cunoștință cu numeroși americani și călătoriilor spre și prin America le datorez într-o foarte mare măsură înțelegerea și critica mea la adresa caracterului european; mi s-a părut că n-ar putea exista nimic mai folositor pentru un european decît să privească o dată Europa de pe acoperișul unui zgîrie-nori. Pentru prima oară contemplasem dinspre Sahara spectacolul european, înconjurat de o civilizație care stă față de a noastră cam în aceeași relație ca Antichitatea romană față de epoca modernă. Atunci am înțeles cît de puternic mai eram ancorat și prins chiar și în America în conștiința culturală a omului alb. Atunci s-a copt în mine dorința de a continua comparațiile istorice coborînd la un nivel cultural și mai puțin evoluat.

În următoarea mea călătorie am ajuns, însoțit de niște prieteni americani, la indienii din New Mexico, și anume la indienii pueblo, cei care construiesc orașe. „Orașe" este, ce-i drept, cam mult spus. În realitate sînt numai niște sate, dar casele lor înghesuite și construite unele peste celelalte sugerează cuvîntul „oraș", ca și limba lor, ca și întregul lor fel de a fi. Acolo am avut pentru prima dată norocul să vorbesc cu un neeuropean, adică un om care nu aparținea rasei albe. Era căpetenia așa-numiților *Taos pueblos*, un bărbat inteligent, între patruzeci și cincizeci de ani. Îl chema Ochwiä Biano (Lac de Munte). Am putut vorbi cu el așa cum rareori mi s-a întîmplat să discut cu un european. Desigur, era ancorat în lumea lui, la fel cum e un european în a sa — dar în ce fel de lume! Dacă stai de vorbă cu un european, ajungi pretutindeni pe nisipul unor terenuri de mult cunoscute și totuși neînțelese, pe cînd acolo, vaporul navighează pe mări străine, adînci. Și în acest timp, nu știi ce e mai încîntător, priveliștea unor țărmuri noi sau descoperirea unor accese noi la ceea ce este de mult cunoscut și aproape uitat.

— Uite, mi-a spus Ochwiä Biano, cît de cruzi arată albii. Buzele lor sînt subțiri, nasurile ascuțite, fețele brăzdate de riduri și schimonosite, ochii lor au o privire fixă, caută mereu cîte ceva. Ce caută? Albii vor mereu cîte ceva, sînt veșnic neliniștiți și fără

odihnă. Noi nu știm ce vor. Noi nu-i înțelegem. Noi credem că sînt nebuni.

L-am întrebat de ce era de părere că albii erau nebuni cu toții.

— Ei spun că gîndesc cu capul, mi-a răspuns.

— Dar bineînțeles. Tu unde gîndești? m-am mirat eu.

— Noi gîndim aici, a zis și mi-a indicat inima lui.

M-am cufundat într-o meditație prelungă. Pentru prima oară în viață, așa mi se păru, cineva îmi schițase o imagine a albului autentic. Era ca și cum pînă atunci aș fi văzut doar reproduceri color, retușate sentimental. Acest indian nimerise punctul nostru vulnerabil și atinsese ceva față de care noi sîntem orbi. Am simțit cum ceva necunoscut și totuși profund familiar se ridică în mine ca o ceață lipsită de formă. Și din această ceață se desprinseră acum imagine după imagine, mai întîi legiunile romane, așa cum invadau ele orașele Galiei, trăsăturile puternic conturate ale lui Iuliu Cezar, apoi Scipio Africanul, Pompei. Am văzut vulturul roman la Marea Nordului și pe malul Nilului Alb. Apoi l-am văzut pe Sf. Augustin, transmițînd britanilor, pe vîrfurile lăncilor romane, credința creștină și pe Carol cel Mare cu faimoasele lui convertiri ale păgînilor; apoi cetele cotropitoare și ucigătoare ale armatelor cruciaților, și astfel, dintr-o dată, îmi sări în ochi vanitatea romanticii tradiționale a cruciadelor. Urmară Columb, Cortez și ceilalți conchistadori, care îi speriau cu foc, sabie, tortură și creștinism chiar pe acești indieni pueblo îndepărtați, care visau pașnic la soare, tatăl lor. Am văzut și decimarea populației insulelor din Mările Sudului prin rachiu tare, sifilis și scarlatina adusă cu hainele infestate.

Era destul. Ceea ce denumim noi colonizare, misiune pe lîngă păgîni, răspîndire a civilizației etc. mai are și o altă față, o față de pasăre răpitoare, care pîndește cu o concentrare cumplită victima îndepărtată, o față care este demnă de un neam de pirați și de tîlhari de drumul mare. Toți vulturii și toate celelalte animale de pradă care ne împodobesc blazoanele îmi păreau a fi exponenții psihologici adecvați ai adevăratei noastre naturi.

Mi se întipări în minte și altceva din cele zise de Ochwiä Biano. Am senzația că ceea ce mi-a spus el se află într-o legătură atît de strînsă cu atmosfera deosebită a discuției noastre, încît relatarea mea ar fi incompletă dacă n-aș menționa nimic în acest sens. Am stat de vorbă pe acoperișul etajului al cincilea al clădirii principale. De acolo se vedeau indivizi pe celelalte acoperișuri, înfășurați în păturile lor de lînă, adînciți în contemplarea soarelui

călător, care se ridica zilnic pe un cer pur. În jurul nostru se grupau casele mai joase, pătrate, construite din cărămidă uscată la aer (*adobé*), cu scări caracteristice, care duceau de la sol pînă pe acoperiș sau de la un acoperiș la altul spre etajele superioare. (În vremurile agitate din trecut, intrarea era de obicei prin acoperiș.) În fața noastră se întindea podișul ondulat Taos (circa 2300 m deasupra nivelului mării) pînă la orizont, unde anumite piscuri conice (vulcani vechi) se ridicau pînă la o altitudine de 4000 m. În spatele nostru, un rîu limpede curgea de-a lungul caselor, iar pe celălalt mal se afla un al doilea *pueblo* cu ale sale case roșietice din *adobé*, clădite una peste alta către centrul așezării, anticipînd într-o manieră ciudată perspectiva unei metropole americane cu zgîrie-norii săi în centru. La aproximativ o jumătate de oră în susul rîului se înălța un munte masiv și izolat, Muntele, care n-are nume. Legenda spune că în zilele cînd Muntele este învăluit în negură, bărbații o pornesc înspre el și dispar acolo pentru a exercita niște rituri misterioase.

Indianul pueblo e extrem de închis în el, iar în chestiuni legate de religia lui devine total inaccesibil. Face special un mister din practicile lui religioase. Secretul este păstrat cu atîta strictețe, încît am renunțat la calea abordării directe prin întrebări, fiind o metodă lipsită de orice șansă de reușită. Nu simțisem încă niciodată în trecut o astfel de atmosferă de taină, căci religiile popoarelor civilizate de azi sînt accesibile tuturor; sacramentele lor au încetat de mult să mai fie un mister. Or, aici aerul era impregnat de un secret care le era cunoscut lor tuturor, dar la care albii n-aveau acces. Această situație stranie m-a ajutat să-mi fac o idee despre ceea ce putuse fi Eleusis, al cărui mister, deși cunoscut unei națiuni întregi, nu a fost totuși trădat niciodată. Am înțeles ce simțea un Pausanias sau un Herodot, atunci cînd scria: „... a rosti numele acelui zeu nu îmi este îngăduit.“ Totuși acest fel de a fi nu mi s-a părut că înseamnă a face pe misteriosul, ci l-am simțit ca pe un secret vital, a cărui trădare reprezenta o primejdie atît pentru individul în parte, cît și pentru colectivitate. Păstrarea secretului îi dă indianului pueblo mîndrie și forță de rezistență împotriva albului care-i atît de puternic. Ea îi conferă coeziune și unitate și mi se pare o certitudine faptul că indienii pueblo vor dăinui atîta timp ca o colectivitate individuală cît misterele lor nu vor fi detronate sau profanate.

Am constatat cu uimire cum se transformă expresia feței indianului atunci cînd vorbește despre reprezentările lui religioase. În viața obișnuită de zi cu zi dă dovadă de o considerabilă stăpînire de sine și demnitate, mergînd pînă la un calm aproape apatic. În schimb, dacă vorbește despre lucruri care țin de misterele lui, îl cuprinde o emoție surprinzătoare, pe care n-o poate ascunde — un aspect ce a contribuit mult la satisfacerea curiozității mele. După cum am mai spus, a trebuit să renunț la interogarea directă, dîndu-mi seama că astfel nu voi ajunge nicăieri. Dacă voiam însă să aflu ceva cu adevărat important, făceam unele remarci prin tatonare și observam fața interlocutorului meu spre a depista eventualele mișcări afective atît de bine cunoscute mie. Dacă atingeam esențialul, e drept că el tăcea sau dădea un răspuns evaziv, dar cu toate semnele unei emoții profunde; adesea, ochii i se umpleau de lacrimi. Concepțiile lui nu sînt pentru el teorii (care ar trebui să fie alcătuite foarte straniu, dacă ar fi să smulgă cuiva lacrimi), ci fapte de o însemnătate la fel de mare și impresionantă ca și realitățile exterioare care le corespund.

În timp ce stăteam cu Ochwiä Biano pe acoperiș, iar soarele se ridica tot mai sus pe cer, cu o lumină orbitoare, indianul zise, arătînd spre soare:

— Nu este cel care urcă acolo tatăl nostru? Cum se poate spune altfel? Cum poate exista un alt Dumnezeu? Nimic nu poate fi fără soare.

Agitația sa, care deja era perceptibilă, se accentuă și mai mult; își căută cuvintele și exclamă în cele din urmă:

— Ce să facă un om singur în munți? Nici măcar nu-și poate face focul fără el.

L-am întrebat dacă nu credea că soarele este un glob de foc, căruia un zeu invizibil îi dăduse formă. Întrebarea mea nici măcar nu-l miră, darmite să-l indispună. În mod evident, nu reacționă absolut nimic în el, nici măcar nu-mi consideră întrebarea stupidă. Îl lăsă complet rece. Am avut impresia de a fi ajuns la un perete peste care nu se putea trece. Singurul răspuns pe care l-am primit a fost:

— Soarele este Dumnezeu. Oricine poate vedea asta.

Deși nimeni nu se poate sustrage impresiei puternice pe care o lasă soarele, a fost totuși pentru mine o experiență nouă ce m-a mișcat adînc să-i văd pe acești oameni maturi și demni cum îi cuprindea o emoție pe care n-o puteau disimula, atunci cînd vorbeau despre soare.

Altă dată stăteam la rîu și priveam în sus spre muntele care se înălța cu aproape 2000 m peste podiș. Tocmai mă gîndeam că acesta era acoperișul continentului american și că oamenii locuiau aici în fața soarelui ca bărbații care, înfășurați în pături, stăteau pe acoperișurile cele mai înalte din *pueblo*, muți și cufundați în ei înșiși, în fața soarelui. Deodată, o voce groasă, vibrînd de o emoție profundă, tainică, vorbi din spate în urechea mea stîngă:

— Nu crezi că tot ce-i viață vine din munte?

Un indian mai în vîrstă se apropiase de mine pe mocasini ce nu făceau zgomot și îmi puse această întrebare despre care nu știu cît de departe bătea de fapt. O privire înspre rîul care coboară din munte îmi arătă imaginea exterioară care generase această idee. Era clar că aici tot ce-i viață venea din munte, căci unde este apă, este viață. Nimic nu putea fi mai evident. Am simțit în această întrebare o emoție care creștea la rostirea cuvîntului „munte" și m-am gîndit la zvonul despre riturile tainice care se celebrau pe munte. I-am replicat:

— Oricine poate să vadă că spui adevărul.

Din păcate, discuția noastră a fost curînd întreruptă, așa că n-am reușit să capăt o înțelegere mai adîncă a simbolisticii apei și a muntelui.

Am observat că indienii pueblo, nedornici să vorbească despre ceva ce privea religia lor, discutau în schimb cu multă plăcere și ardoare despre relația lor cu americanii.

— De ce, îmi spuse Lac de Munte, nu ne lasă americanii în pace? De ce vor să ne interzică dansurile? De ce nu vor să le îngăduie tinerilor noștri să părăsească școala cînd vrem să-i luăm în *kiwa* (lăcaș de cult) ca să-i instruim în religia noastră? Doar nu facem nimic împotriva americanilor! După o tăcere mai lungă, continuă: Americanii vor să ne interzică religia. De ce nu ne pot lăsa în pace? Doar nu facem numai pentru noi ceea ce facem, ci și pentru americani. Da, o facem pentru lumea întreagă. Le folosește tuturor.

Am remarcat din agitația lui că, în mod clar, el făcea aluzie la ceva foarte important din religia lui. De aceea l-am întrebat:

— Sînteți de părere că ceea ce faceți în religia dumneavoastră poate fi de folos lumii întregi?

Îmi răspunse cu multă vioiciune:

— Bineînțeles. Dacă n-am face așa, ce-ar deveni lumea?

Și, cu un gest semnificativ, îmi indică soarele.

Am simțit că ajunsesem pe un teren foarte delicat, care se învecina cu misterele tribului.

— Doar sîntem un popor, spuse el, care locuiește pe acoperișul lumii, sîntem fiii soarelui-tată și cu religia noastră îl ajutăm zilnic pe tatăl nostru să se ridice pe cer și să-l străbată. Nu facem asta numai pentru noi, ci pentru întreaga lume. Dacă nu ne mai putem practica religia, în zece ani soarele nu va mai răsări. Atunci va fi noapte pentru totdeauna.

În acel moment m-am lămurit pe ce se bazau „demnitatea" și calmul firesc, evident al fiecărui individ în parte: El este fiul soarelui, viața lui este plină de tîlc cosmologic, o dată ce-și ajută tatăl — cel ce menține tot ce e viață — în urcarea și coborîrea sa zilnică. Dacă vrem să comparăm cu asta autojustificarea noastră, sensul pe care rațiunea noastră îl conferă vieții noastre, atunci nu putem decît să fim impresionați de sărăcia acestuia. Măcar din invidie și trebuie să surîdem în fața naivității indiene și să ne socotim superiori și tare grozavi în deșteptăciunea noastră, pentru a nu descoperi de fapt cît de sărăciți sîntem și cît de jos am ajuns. Știința noastră nu ne îmbogățește, ci ne îndepărtează tot mai mult de lumea mitică, în care odinioară eram îndreptățiți să ne considerăm la noi acasă.

Dacă ne întoarcem o clipă privirile de la orice raționalism european și ne transpunem în aerul limpede al înălțimilor acelui podiș solitar, care coboară pe o latură în întinsele prerii continentale și pe cealaltă spre Oceanul Pacific, dacă ne dezbărăm concomitent de conștiința noastră despre lume și o schimbăm pe un orizont ce pare incomensurabil și pe o ignoranță a lumii de dincolo de el, atunci începem să înțelegem punctul de vedere al indianului pueblo. „Tot ce-i viață vine din munte" — este convingerea lui nemijlocită. La fel de profund este conștient și de faptul că locuiește pe acoperișul unei lumi nelimitate, foarte aproape de Dumnezeu. Înspre el, înaintea tuturor, își pleacă divinitatea urechea, și actul său ritual va fi cel care va atinge cel mai curînd soarele îndepărtat. Caracterul sacru al munților, revelația lui Iehova de pe Sinai, inspirația pe care a primit-o Nietzsche în Engadin sînt situate pe aceeași linie. Ideea, care nouă ne pare absurdă, că o acțiune rituală ar putea „produce" în mod magic soarele, nu este, privită mai îndeaproape, mai puțin irațională, ce-i drept, și totuși ne este mult mai familiară decît am putea bănui la prima vedere. Religia noastră creștină, ca de altfel oricare alta, e impregnată de ideea că prin acțiuni speciale sau printr-un mod special de a

acționa Îl putem influența pe Dumnezeu, de pildă prin rituri sau prin rugăciune sau printr-o morală plăcută Domnului.

Acțiunea și influența divinității asupra omului stau față în față cu actul cultic al omului ca un răspuns și o acțiune retroactivă, și poate că nu numai în această calitate, ci și ca o „producere" activă, ca o constrîngere magică. Faptul că omul se simte în stare să dea un răspuns pe deplin valabil la acțiunea și influența atotputernică a lui Dumnezeu și să ofere în schimb ceva ce Îi este esențial chiar și Domnului generează un sentiment de mîndrie care ridică individul uman la demnitatea unui factor metafizic. „Dumnezeu și noi" — chiar dacă nu este decît un *sous-entendu* inconștient — acest raport echivalent stă desigur la baza acelui calm de invidiat. Un astfel de om este în cel mai deplin sens al cuvîntului la locul potrivit.

Kenya și Uganda

Tout est bien sortant des mains de l'Auteur des choses.

ROUSSEAU

Cînd am vizitat *Wembley Exhibition* la Londra (1925), m-a stimulat puternic prezentarea excelentă a populațiilor trăind sub dominație britanică și am decis să întreprind într-un viitor apropiat o călătorie în Africa tropicală. Încă de mult mă preocupase dorința de a petrece un timp mai îndelungat într-o țară și printre niște oameni care aveau de-a face cît mai puțin posibil cu Europa.

În toamna lui 1925 am plecat cu doi prieteni, un englez și un american, la Mombasa. Am pornit în călătorie pe un vapor Woerman, împreună cu mulți englezi tineri, care acceptaseră funcții în diverse colonii africane. Se simțea din atmosferă că pasagerii nu călătoreau de plăcere, ci se îndreptau spre un destin. Deși adesea predomina voioșia zgomotoasă, era imposibil să nu percepi undeva în ton o nuanță de o seriozitate inconfundabilă. Și chiar am aflat încă înainte de călătoria mea de întoarcere despre soarta mai multora dintre persoanele cu care m-am aflat atunci pe vapor. Unele dintre ele muriră încă în cursul următoarelor două luni. Căzură victimă malariei tropicale, dizenteriei și pneumoniei. Printre morți se numără și tînărul care stătuse la masă în permanență vizavi de mine. Altul fu dr Akley, care avusese meritul de a face

eforturi în direcția ocrotirii gorilelor și cu care mă întîlnisem la New York puțin înainte de călătoria mea în Africa. Pornise o dată cu mine, numai că dinspre vest, într-o expediție în regiunea populată de gorile și a murit acolo, în timp ce eu mă aflam încă la muntele Elgon. Am auzit despre moartea lui abia după ce m-am întors.

În amintirea mea, Mombasa rămîne o așezare europeană, precum și indiană și de negri, umed-caniculară, ascunsă într-o pădure de palmieri și arbori de mango, situată extraordinar de pitoresc la un port natural și dominată de un vechi fort portughez. Am stat acolo două zile, apoi, către seară, am plecat spre Nairobi, în interior, cu un tren pe linie îngustă, pătrunzînd, în același timp, în noaptea tropicală.

De-a lungul țărmului am trecut pe lîngă numeroase sate de negri, în care oamenii stăteau de vorbă în jurul unor focuri mici. Curînd, trenul începu să urce. Așezările se sfîrșiră, și stăpînă deveni noaptea neagră ca tăciunele. Treptat se făcu mai rece, iar eu m-am cufundat în somn. Cînd prima rază de soare anunță începutul noii zile, m-am trezit. Trenul tocmai o lua, învăluit într-un nor de praf roșu, pe după un povîrniș abrupt cu stînci roșii, cînd am zărit, stînd nemișcată pe un vîrf stîncos, o siluetă maroniu-negricioasă, zveltă, proptită într-o lance lungă și privind în jos spre tren. Alături se ridica un imens cactus-candelabru.

Priveliștea mă fascină. Era o imagine stranie, nicicînd văzută, care-mi dădea totuși concomitent un sentiment intens de *déjà vu*, o senzație, de parcă aș fi trăit deja o dată acest moment și aș fi cunoscut dintotdeauna acea lume care nu era despărțită de mine decît printr-o distanță în timp. Parcă tocmai m-aș fi întors în țara tinereții mele și parcă l-aș fi cunoscut pe acel bărbat întunecat, care mă aștepta de cinci mii de ani.

Tonalitatea afectivă a acestei întîmplări surprinzătoare mă însoți de-a lungul întregii călătorii prin sălbatica Africă. Îmi mai pot aminti doar de o singură altă experiență asemănătoare a necunoscutului, și anume atunci cînd am observat pentru prima oară, împreună cu fostul meu șef, profesorul Eugen Bleuler, un fenomen parapsihologic. Pînă atunci îmi imaginasem că va trebui să pier de uimire, dacă mi-era dat să văd ceva atît de imposibil. Dar cînd s-a întîmplat, n-am fost absolut deloc mirat, ci am considerat fenomenul perfect normal, ca și cum ar fi fost de la sine înțeles și mi-ar fi fost de mult cunoscut.

Nu bănuiam pe-atunci ce coardă a început să vibreze în mine la vederea acelui vînător întunecat și solitar. Știam numai că lumea lui era a mea de milenii fără număr.

Încă absorbit de visul meu, am ajuns în jurul prînzului la Nairobi, situat la o altitudine de 1800 m, scăldat într-o indescriptibilă lumină orbitoare, care-mi amintea de strălucirea soarelui în Engadin, cînd se iese din ceața hibernală a zonei depresionare. Spre mirarea mea, numeroșii „boys" aflați la gară purtau căciulile de schi demodate, de lînă gri și albă, pe care obișnuiai să le vezi sau chiar să le porți la Engadin. Erau extrem de apreciate, întrucît marginea lor ridicată se putea coborî ca o vizieră — o bună apărătoare în Alpi împotriva vîntului glacial, aici însă împotriva căldurii arzătoare.

Pornind de la Nairobi am vizitat cu un mic Ford o rezervație mare de vînat, Athi Plains. Pe o colină joasă din această savană întinsă ne aștepta un spectacol fără egal. Pînă la orizontul cel mai îndepărtat, am zărit turme imense de animale: gazele, antilope, antilope-gnu, zebre, porci mistreți africani ș.a.m.d. Turmele se mișcau încet, păscînd, clătinînd din cap... de abia de se percepea sunetul melancolic al unei păsări de pradă; era calmul eternului început, era lumea, așa cum a fost ea dintotdeauna, în starea de neființă; căci pînă de curînd nu fusese nimeni prezent care să știe că era „această lume". M-am îndepărtat de însoțitorii mei, pînă ce au ieșit din cîmpul meu vizual și am avut sentimentul de a fi singur. Așa că am fost primul om acolo care a înțeles că aceasta era lumea și că el a creat-o cu adevărat abia în acea clipă prin știința sa.

Aici, importanța cosmică a conștiinței mi se clarifică în mod copleșitor. *Quod natura relinquit imperfectum, ars perficit* (ceea ce natura lasă nedesăvîrșit, desăvîrșește arta), se spune în alchimie. Omul — eu — a dat lumii abia în actul invizibil al creației desăvîrșirea, existența obiectivă. Noi am atribuit acest act doar Creatorului și nu ne-am gîndit că, procedînd astfel, privim viața și existența ca pe o mașină calculată pînă la ultimul detaliu și care merge mai departe, fără sens, împreună cu psihicul uman, după niște reguli cunoscute dinainte și predeterminate. Într-o astfel de fantezie dezolantă de mecanism de ceasornic nu există nici o dramă a omului, a lumii și a lui Dumnezeu; nici o „nouă zi" care să ducă la „noi țărmuri" — ci doar pustiul unor procese calculate. Mi-a revenit în minte bătrînul meu prieten, indianul pueblo: el credea că rațiunea de a fi a indienilor săi era datoria de a-l ajuta

zilnic pe tatăl lor, soarele, să traverseze cerul. Îi invidiasem pentru greaua lor încărcătură de sens și mă uitasem deznădăjduit în jur în căutarea propriului nostru mit. Acum îl aflasem și mai aflasem și altele: că omul este indispensabil pentru desăvîrșirea creației, ba mai mult, că el este de fapt cel de-al doilea creator al lumii, abia el dă lumii ființa obiectivă, fără de care lumea s-ar derula spre un sfîrșit nedefinit — neauzită, nevăzută, devorînd în tăcere, născînd, murind, tot dînd din capete prin sute de milioane de ani, prin noaptea cea mai adîncă a neființei. Abia conștiința omului a creat existența obiectivă și sensul, și astfel, omul și-a găsit locul indispensabil în marele proces al ființei.

Cu trenul ugandez care era atunci în lucru, ne-am deplasat pînă la stația terminus provizorie, Sigistifour (*sixty-four*). Acei „boys" ai noștri au descărcat bagajele voluminoase de expediție. M-am așezat pe o *chop box* (cutie cu alimente, fiecare constituind povara pentru un cap) și mi-am aprins o pipă, meditînd asupra faptului că ne aflam aici, ca să zic așa, la margine de *oikumene* (gr.: pămînt locuit), de unde porneau la nesfîrșit piste și cărări peste continent. După cîteva clipe, se apropie de mine un englez mai în etate, un squatter evident, se așeză și își scoase și el pipa. Se interesă unde mergeam. După ce i-am schițat țelul nostru, mă întrebă:

— *Is this the first time you are in Africa? I am here since forty years.*

— Da, i-am răspuns, cel puțin în această parte a Africii.

— *Then may I give you a piece of advice? You know, Mister, this here country is not Man's, it is God's country. So, if anything should happen, just sit down and don't worry.*[1]

La care se ridică fără a saluta și dispăru în ceata negrilor care veneau grămadă.

Cuvintele lui mi se părură a avea o oarecare însemnătate și am încercat să-mi imaginez cărei stări psihologice îi corespundeau. Erau, în mod manifest, o chintesență a experienței lui; aici nu omul, ci Dumnezeu este cel care domină, deci nu voința și intenția, ci o rînduială impenetrabilă.

---

[1] Asta-i prima oară că sînteți în Africa? Eu sînt aici de patruzeci de ani. Pot atunci să vă dau un sfat? Știți, domnule, această țară nu este a Omului, ci este a Domnului. Așa că, dacă ar fi să se întîmple ceva, stați pur și simplu jos și nu vă faceți griji (*n. t.*).

Nu-mi încheiasem încă reflecțiile cînd se auzi semnalul de plecare al celor două mașini ale noastre. Ne-am cățărat pe bagaje — eram opt oameni — și ne-am ținut acolo strîns, cît de bine am fost în stare. Zdruncinăturile care urmară timp de cîteva ore nu lăsară loc gîndurilor. Pînă la prima localitate, Kakamega, sediul unui D. C. (*District Commissioner*), al unei garnizoane mici de African Rifles, al unui spital și — cine ar fi crezut? — al unui mic ospiciu, era mult mai mult decît se presupusese. Seara se apropia și, deodată, se lăsă noaptea. Simultan se dezlănțui o furtună tropicală cumplită cu fulgere, trăsnete și tunete aproape neîntrerupte, iar ploaia torențială ne udă într-o clipită din cap pînă-n picioare și transformă un pîrîu într-un obstacol periculos.

Abia o jumătate de oră după miezul nopții, cînd cerul începu să se mai degaje, ajunserăm într-o stare de totală epuizare la Kakamega, unde D.C.-ul ne întîmpină în *drawing-room*, reconfortîndu-ne cu un whisky. În șemineu ardea un foc vesel și, o! atît de binevenit. În mijlocul încăperii elegante se găsea o masă mare acoperită cu jurnale englezești. Puteam să mă aflu la fel de bine pe o moșie din Sussex. Eram atît de obosit, încît nu mai știam dacă fusesem transpus din realitate într-un vis sau dintr-un vis în realitate. Apoi a mai trebuit să ne montăm și corturile — pentru prima oară. Spre norocul nostru, nu lipsea nimic.

În dimineața următoare m-am trezit cu laringită și febră și a trebuit să stau o zi la pat. Acestei împrejurări i-am datorat cunoștința memorabilă pe care am făcut-o cu pasărea numită *brain-fever bird*, care se remarcă prin aceea că obișnuiește să cînte o gamă corectă, dar omite ultima notă și o ia iarăși de la început. Ca muzică de acompaniament la febră nu se poate imagina ceva mai enervant.

Un alt locuitor dotat cu pene al plantațiilor de bananieri produce două dintre cele mai dulci și melodioase sunete de flaut pe care ni le putem închipui și încheie pe o a treia notă, absolut oribil de falsă. *Quod natura relinquit imperfectum*... Numai sunetele „păsării-clopot" se disting printr-o frumusețe neștirbită. Cînd cînta era de parcă un clopot ar fi înconjurat orizontul cu al său sunet.

A doua zi, ne-am constituit cu sprijinul D.C.-ului coloana de cărători, completată de o escortă militară formată din trei *askari*[1]. Și astfel începu expediția noastră spre muntele Elgon, al cărui

[1] Soldat indigen dintr-o colonie africană (*n. t.*).

perete de crater, înalt de 4400 m, l-am zărit curînd profilîndu-se la orizont. Drumul ducea printr-o savană relativ uscată, presărată cu acacia. Întreaga zonă era acoperită cu tumuli mici, rotunzi, înalți de doi–trei metri, și anume niște colonii vechi de termite.

Pentru călători existau de-a lungul drumului case de odihnă, colibe din *adobé*, acoperite cu iarbă și rotunde, care erau deschise și goale. Noaptea, la intrare se punea, ca protecție împotriva intrușilor, o lanternă aprinsă. Bucătarul nostru însă n-avea așa ceva; avea în schimb o colibă mică proprie, de care era foarte încîntat. Dar era cît pe ce să-i fie fatală, căci tăiase cu o zi înainte în fața ei o oaie, pe care noi o obținusem pe cinci șilingi ugandezi și preparase pentru cina noastră niște *mutton chops* cu un gust excelent. Cînd, după terminarea mesei, ședeam încă fumînd în jurul focului, am auzit în depărtare, iar apoi tot mai aproape de noi, niște sunete ciudate. Ba păreau a fi mormăitul unor urși, ba lătratul și scheunatul unor cîini, ba erau niște sunete stridente, cum ar fi țipete și rîsete isterice... prima mea impresie fu: e o scenă comică la circul Barnum și Bailey. Curînd însă, situația deveni mai amenințătoare: eram înconjurați de pretutindeni de un grup mare de hiene înfometate, care cu siguranță adulmecaseră sîngele de oaie. Executau un concert infernal și în văpaia focului li se vedeau luminițele ochilor scînteind prin iarba înaltă a savanei.

În ciuda bogatelor noastre cunoștințe teoretice în ceea ce privește comportamentul hienelor, care chipurile nu atacă omul, nu eram chiar atît de siguri pe noi, mai ales atunci cînd, deodată, în spatele casei de odihnă răsună un cumplit țipăt de om. Așa că ne-am repezit imediat la arme (o pușcă Mannlicher de 9 mm și o pușcă de vînătoare) și am tras cîteva focuri în direcția luminițelor scînteinde; chiar atunci, bucătarul năvăli în mijlocul nostru cuprins de mare panică și ne anunță că o *fizi* (hienă) venise în coliba lui și era cît pe ce să-l omoare. Întreaga tabără era în agitație, ceea ce sperie haita de hiene într-un asemenea hal, încît părăsi scena protestînd zgomotos. Restul nopții se desfășură într-o liniște și pace netulburate de nimeni și nimic, după ce, la început, în rîndul cărătorilor rîsetele păruseră a nu mai conteni. În dimineața următoare, șeful local ne aduse cadou două găini și un coș plin cu ouă și ne imploră să mai rămînem o zi, pentru a împușca hienele. Căci cu o zi înainte înșfăcaseră din coliba lui un bătrînel care dormea și îl mîncaseră — *de Africa nihil certum!*

O dată cu ivirea zorilor, rafalele de hohote de rîs răsunară din nou în tabăra de „boys". Pricina era o reprezentație pe care o

dădeau reiterînd evenimentele din noaptea precedentă. Unul dintre ei îl interpreta pe bucătarul dormind, iar unul dintre soldați, hiena care se furișa și se apropia cu intenții ucigașe de cel ce dormea. Această scenetă se repetă, spre delectarea publicului, de nu știu cîte ori.

Din acel moment, bucătarul primi porecla „Fizi". Noi, cei trei albi, aveam deja *trade-marks* ale noastre. Astfel, prietenul meu, englezul, era „Gît roșu", respectiv „cel cu ceafa roșie", deoarece se spunea că toți englezii ar avea, conform legendei, ceafa roșie. Americanul, care avea realmente o garderobă elegantă, era poreclit *bwana maredadi* (gentlemanul cel șic). Eu, care deja pe-atunci aveam părul alb (aveam cincizeci de ani), eram *mzee* (bătrînul) și în etate de o sută de ani. Vîrsta înaintată era acolo lucru rar. N-am văzut decît foarte puțini oameni cu părul alb. *Mzee* este și un titlu onorific, care-mi reveni în calitate de conducător al lui *Bugishu Psychological Expedition*, o denumire pompoasă care ne fusese impusă ca un *lucus a non lucendo*[1] de către *Foreign Office* din Londra. E adevărat că i-am vizitat pe *bugishu*, dar cea mai mare parte a timpului am petrecut-o cu elgonii.

Negrii mei se dovediră a fi niște excelenți cunoscători ai caracterului uman. Una dintre căile lor intuitive de cunoaștere consta în a ști să imite într-o manieră inegalabilă felul de exprimare, gestica și mersul celor care erau obiectul interesului lor, și acesta era un mod de a le intra pe sub piele. Mi se păru uimitor cum cunoșteau natura emoțională a celorlalți. Nu mă dădeam înapoi de la discuțiile lungi, atît de îndrăgite de ei. Am învățat astfel foarte mult.

Călătoria noastră avea un caracter semioficial, ceea ce se dovedi a fi avantajos, căci în felul acesta puteam tocmi mai ușor cărători și primeam și o escortă militară. Ea nu era superfluă, fiindcă aveam de gînd să ajungem prin regiuni care încă nu se aflau sub controlul albilor. Prin urmare, safariul nostru spre muntele Elgon fu însoțit de un caporal și doi soldați.

Am primit o scrisoare din partea guvernatorului Ugandei în care ne ruga să acceptăm să ne încredințeze o englezoaică. Aceasta urma să se întoarcă în Egipt trecînd prin Sudan. Se știa că avem același itinerar și, cum o întîlnisem deja pe doamna respectivă la

---

[1] „Dumbravă / pădure [provine] de la a nu luci": expresie folosită într-o interpretare greșită, glosă forțată, nefirească, respectiv explicație lipsită de sens, confuză (încercarea cuiva de a explica termenul „pădure" — *lucus* — prin faptul că e întunecată, nu luminează — *non lucet*) — (*n. t.*).

Nairobi, nu exista nici un temei pentru a-i refuza rugămintea. În plus, ne simțeam foarte îndatorați guvernatorului pentru ajutorul multiplu pe care ni-l acordase.

Menționez acest episod spre a arăta pe ce căi subtile un arhetip ne influențează acțiunile. Eram trei bărbați, ceea ce reprezenta o pură întîmplare. Eu mai rugasem și pe un al treilea prieten să vină cu noi. Dar anumite împrejurări potrivnice îl împiedicaseră să accepte. Acest lucru a fost de ajuns pentru a profila conjunctura inconștientului sau a destinului. Se ivi sub forma arhetipului triadei care-l cheamă pe cel de-al patrulea, așa cum s-a tot văzut în istoria acestui arhetip.

Cum sînt înclinat să accept hazardul care vine către mine, i-am urat bun sosit doamnei în grupul nostru de trei bărbați. Și cum se dovedi a fi o fire sportivă și curajoasă, fu o compensare folositoare la masculinitatea noastră unilaterală. Cînd prietenul meu mai tînăr suferi mai tîrziu de un atac periculos de malarie tropicală, i-am fost recunoscători ei pentru experiența pe care o dobîndise ca infirmieră în timpul primului război mondial.

După aventura noastră cu hienele ne-am continuat drumul, în ciuda rugăminților căpeteniei locale. Terenul urca ușor. Semnele unor torente terțiare de lavă se înmulțeau. Am trecut prin niște fîșii superbe de junglă, cu arborii lor uriași *nandi-flame*, presărați cu flori roșii ca văpaia. Gîndaci gigantici și fluturi și mai mari în culori bogate populau lizierele și luminișurile. Maimuțe curioase legănau ramurile. Curînd ne-am aflat în pădurea deasă tropicală, *miles from anywhere*. O lume de paradis. Regiunea era alcătuită mai cu seamă din savană joasă, cu un sol cărămiziu. Pășeam în general pe potecile băștinașilor, și ele șerpuiau prin junglă în serpentine izbitor de strînse, adică avînd o rază a curbei de trei pînă la șase metri.

Drumul nostru ne ducea în regiunea de *nandi* și prin *Nandi Forest*, pădurea de *nandi*, un complex enorm de pădure seculară. Am ajuns, fără incidente, la o casă de odihnă la poalele muntelui Elgon, care, de cîteva zile deja, tot creștea deasupra noastră. Aici începea urcușul pe potecă îngustă. Am fost întîmpinați de șeful local, fiul *laibon*-ului, „the medicine man"[1]. Călărea pe un ponei, singurul cal pe care-l întîlnisem pînă atunci. De la el am aflat că tribul său ținea de *masai*, dar ducea, independent de aceștia, o viață solitară pe pantele muntelui Elgon.

---

[1] Vraciul (*n. t.*).

După cîteva ore bune de urcuş am ajuns într-un luminiş frumos şi larg, străbătut de un pîrîiaş limpede şi rece, cu o cascadă de vreo trei metri înălţime, al cărei bazin l-am ochit imediat ca să ne scăldăm în el. Locul nostru de tabără era situat la o oarecare distanţă, pe o pantă dulce, uscată, umbrită de acacia. În apropiere se afla un sat de negri (un *kraal*). Era compus din cîteva colibe şi o *boma*, un loc împrejmuit de un gard viu din *wait-a-bit-thorn*[1]. Cu şeful tribului m-am putut înţelege în suaheli.

El stabili care să fie cărătoarele noastre de apă: o femeie cu două fiice în prag de adolescenţă, goale, neavînd pe ele decît o centură de *kauri*[2]. Erau de culoarea ciocolatei şi de o frumuseţe izbitoare, cu o siluetă suplă şi mişcări de o nonşalanţă elegantă. Dimineaţa îmi făcea plăcere să ascult clinchetul uşor al inelelor lor de fier pe care le purtau la picioare, venind în sus dinspre pîrîu, şi să le văd apărînd, curînd după aceea, din înalta iarbă galbenă a savanei, în mers legănat, balansîndu-şi amforele de apă pe cap. Ca podoabă, aveau inele la picioare şi brăţări din cositor pentru braţe şi gît, apoi cercei din cupru sau din lemn, în forma unor mici bobine, iar buza inferioară era străpunsă de un ac din os sau fier. Aveau purtări frumoase şi ne salutau de fiecare dată cu un fermecător surîs timid.

Conform obiceiului, n-am vorbit niciodată cu o femeie indigenă, cu o singură excepţie, pe care o voi menţiona. Bărbaţii vorbesc, ca şi la noi în sud, cu bărbaţii, iar femeile, cu femeile. Orice altceva înseamnă *love-making*. Un alb care procedează altfel nu numai că-şi riscă autoritatea, ci este supus şi pericolului acelui *going black*; am observat mai multe cazuri foarte instructive în acest sens. În repetate rînduri am auzit negri decretînd despre un anumit alb: „Este un om rău.“ Întrebîndu-i de ce, răspunsul a sunat astfel: „Se culcă cu femeile noastre.“

La elgonii mei, bărbatul se ocupa de vitele mari şi de vînătoare, iar femeia era, ca să zic aşa, identică cu *shamba* (plantaţie de banane, cartofi dulci, mei perlat şi porumb). Avea copii, capre şi găini, care locuiau cu toţii în aceeaşi colibă rotundă. Demnitatea şi naturaleţea ei decurgeau din faptul că este un partener activ în afaceri. Noţiunea de „drepturi egale pentru femei“ este rodul unei epoci în care o asemenea asociere şi-a pierdut sensul. Societatea

---

[1] Plantă spinoasă numită în engleză „spinul-aşteaptă-un-pic“ (*n. t.*).

[2] *Kauri* (sau *kowri*) sînt scoici micuţe, care se folosesc şi ca bani (*n. ed. germ.*).

primitivă este însă reglată printr-un egoism și un altruism inconștient, iar ambele o scot din plin la capăt. Această ordine inconștientă se descompune de îndată ce se produce o dereglare, care ar putea și ar trebui să fie compensată numai printr-un act conștient.

Îmi amintesc cu plăcere de cineva care mi-a furnizat informații importante despre relațiile de familie la elgoni: Era un tînăr de o mare frumusețe, pe nume Gibrôat, fiul unui șef de trib; era amabil și cu maniere elegante, iar eu îi cîștigasem în mod vizibil încrederea. E drept că accepta bucuros țigările pe care i le ofeream, dar nu era avid să capete cadouri așa ca alții. Îmi istorisea multe lucruri interesante și, din cînd în cînd, îmi făcea cîte o vizită, ca între gentlemeni. Simțeam că-și pusese ceva în minte, că dorea ceva. Abia după ce ne-am cunoscut mai bine, și-a exprimat dorința total neașteptată de a-mi face cunoștință cu familia lui. Dar eu știam că el era necăsătorit și că părinții lui muriseră. Se referea la o soră mai în vîrstă. Era căsătorită, în calitate de a doua soție, și avea patru copii. El își dorea foarte mult să-i fac surorii lui o vizită, ca să-i dau ocazia să mă cunoască. Evident, ea îi ținea loc de mamă, și am acceptat pentru că în acest mod, ca să-i zicem așa, social, speram să capăt o privire de ansamblu asupra vieții de familie.

Madame était chez elle...; ieși din colibă cînd sosirăm și mă salută în chipul cel mai natural posibil. Era o femeie drăguță, de vîrstă mijlocie, adică de vreo treizeci de ani; în afară de centura obligatorie de *kauri* purta inele la brațe și la picioare, în lobul excesiv de întins al urechii — ceva podoabe din cupru, iar pieptul i-l acoperea o blăniță de animal sălbatic. Cei patru mici *mtotos* și-i încuiase în colibă, de unde priveau prin crăpăturile ușii și chicoteau agitați. La rugămintea mea îi lăsă să vină afară. Dură o grămadă de timp pînă ce prinseră curaj să apară. Femeia avea aceleași maniere impecabile ca și fratele ei, care, de bucurie că încercarea îi reușise, radia tot.

Nu ne așezarăm, întrucît nu exista nimic pe care am fi putut lua loc în afara pămîntului plin de praf, acoperit cu găinaț și excremente de capră. Discuția noastră se desfășură în cadrul convențional al unei conversații semifamiliare de *drawing-room* — de salon — care se învîrtea în jurul familiei, al copiilor, al casei și al grădinii. Prima soție a soțului ei și care era mai în vîrstă decît gazda mea avea o proprietate ce se învecina cu a ei și șase copii. *Boma* „surorii" se găsea la o distanță de aproximativ optzeci de metri. Cam la mijloc între colibele celor două femei, dar formînd un triunghi cu ele, se afla coliba bărbatului, și îndărăt, la vreo

cincizeci de metri depărtare, era o colibă mică, locuită de fiul deja adult al primei soții. Fiecare dintre cele două femei poseda *shamba* ei, adică o plantație de banane, cartofi dulci, mei și porumb, de care gazda mea era vizibil mîndră.

Aveam impresia că siguranța și sentimentul propriei valori ce-i caracterizau comportamentul se bazau în mare măsură pe o identitate cu totalitatea ei manifestă, lumea ei alcătuită din copii, casă, animale mici, *shamba* și — *last but not least* — fizicul ei care nu era neatrăgător. Nu s-au făcut decît puține aluzii la bărbat. Părea ba a fi acolo, ba a nu fi. Momentan se afla într-un loc necunoscut. Gazda mea întruchipa în mod plenar și lipsit de probleme prezența, un veritabil *pied-à-terre* al bărbatului. Chestiunea nu părea a fi dacă *el* era sau nu acolo, ci, mai degrabă, dacă *ea* era acolo în plenitudinea ei și ca un centru „geomagnetic" al bărbatului ei care colinda cu turmele sale. Ceea ce se petrece în interiorul acestor suflete „simple" este inconștient, de aceea nu este știut și nu poate fi dedus decît cu ajutorul materialului de comparație european de diferențiere „avansată".

Mi-am pus întrebarea dacă masculinizarea femeii de rasă albă nu se află în legătură cu pierderea totalității ei naturale (*shamba*, copii, animale mici, casă proprie și foc de sobă), și anume ca o compensare pentru sărăcirea ei, și dacă feminizarea bărbatului alb nu reprezintă o altă consecință. Statele cele mai raționale șterg cel mai tare deosebirea dintre sexe. Rolul pe care-l joacă homosexualitatea în societatea modernă e enorm. Ea este parțial urmarea complexului matern, parțial un fenomen natural avînd un anumit scop (împiedicarea reproducerii!).

Tovarășii mei de drum și cu mine am avut parte de fericirea de a vedea lumea africană primitivă puțin înainte de sfîrșitul său, cu frumusețea-i inegalabilă și suferințele ei la fel de adînci. Viața noastră de tabără a fost una dintre perioadele cele mai frumoase ale vieții mele — *procul negotiis et integer vitae scelerisque purus* (departe de afaceri, nealterat de viață și curat de orice vină), am savurat „pacea divină" a unei lumi încă primitive. Nu privisem pînă atunci niciodată astfel: „Omul și celelalte animale" (Herodot). Erau mii de mile între mine și Europa, mama tuturor demonilor, care aici nu mă puteau ajunge — nu tu telegramă, nu tu apel telefonic, scrisoare sau vizite! Asta era o componentă esențială a *Expediției Psihologice Bugishu*. Forțele mele sufletești eliberate curgeau fericite înapoi în depărtări preistorice.

Ne era ușor să organizăm în fiecare dimineață o „palavră" cu indigenii curioși care înconjurau zile întregi tabăra noastră și ne urmăreau cu interes neștirbit toate mișcările. *Headman*-ul Ibrahim, ghidul meu, m-a inițiat în eticheta palavrei: Toți bărbații (femeile nu ne vizitau niciodată) trebuiau să stea pe jos. Ibrahim îmi procurase un scaun de șef de trib, un taburet din mahon cu patru picioare, pe care trebuia să șed. Apoi începeam alocuțiunea și explicam *shauri*-ul, adică ordinea de zi a palavrei. Cei mai mulți participanți vorbeau acceptabil *pidgin-suaheli*, ceea ce era suficient spre a mă înțelege, atunci cînd, folosind din plin un mic dicționar, izbuteam să dau expresie dorinței mele. Cărticica era obiectul unei neobosite admirații. Mijloacele mele limitate de exprimare mă sileau la o simplitate necesară. Adesea, conversația se asemăna cu o dezlegare amuzantă de șarade, motiv pentru care palavrele se bucurau de mare popularitate. Dar rareori se întîmpla să dureze peste o oră, căci oamenii oboseau evident și, făcînd gesturi elocvente, se lamentau: „Ah, sîntem atît de obosiți."

Bineînțeles că m-am interesat de visele negrilor, dar la început n-am reușit să-i fac să-mi povestească nici unul. Am oferit mici recompense, de exemplu țigări, chibrituri, ace de siguranță pe care oamenii erau foarte avizi să le capete. Zadarnic! Reținerea lor în a povesti visele n-am putut-o elucida niciodată complet. Presupun că din teamă și neîncredere; se știe că negrilor le e frică să fie fotografiați; se tem ca astfel să nu li se răpească sufletul și poate că le e teamă și că prin cunoașterea viselor lor li se poate face vreun rău. De altfel, lucrul acesta nu era valabil pentru ai noștri „boys", care erau somalezi de pe coastă și suaheli. Aveau o carte arabă despre vise, pe care o consultau zilnic, în special în timpul mersului. Dacă aveau dubii în legătură cu o interpretare, chiar îmi cereau sfatul; întrucît cunoșteam Coranul, mă denumiseră „Omul Cărții" și mă considerau un mahomedan camuflat.

Am avut o dată o palavră cu *laibon*-ul, bătrînul șef, „the medicine man". Apăru într-o mantie splendidă, făcută din blană de maimuță albastră și constituind un valoros obiect de lux. Cînd l-am întrebat despre visele lui, mi-a explicat cu lacrimi în ochi: „Înainte, *laibon*-ii aveau vise și știau dacă va fi război sau vor fi boli, dacă vine ploaia și încotro trebuie mînate turmele." Bunicul lui încă mai visase așa. Dar de cînd intraseră albii în Africa, nimeni nu mai avea vise. Nici nu mai era nevoie de vise, căci acum, englezii știau tot.

Răspunsul său arăta că vraciul își pierduse rațiunea de a fi. Nu mai era nevoie de vocea divină, care sfătuia tribul, o dată ce „englezii știau mai bine". Odinioară, vraciul negocia cu zeii sau cu forța destinului și dădea sfaturi poporului său. El exercita o mare influență, tot așa cum în vechea Grecie cuvîntul Pitiei avea autoritate supremă. Acum, autoritatea vraciului era înlocuită cu cea a D.C.-ului. Întreaga valoare a vieții a fost transferată în lumea de dincoace, și mi se părea a fi numai o chestiune de timp și de vitalitate a rasei negre pînă cînd negrii vor deveni conștienți de importanța forței fizice.

Laibon-ul nostru nu era o personalitate impunătoare în vreun fel, ci mai curînd un domn bătrîn nițel plîngăreț. Totuși sau tocmai de aceea reprezenta în mod elocvent și impresionant dezintegrarea subterană și progresivă a unei lumi depășite și ce nu avea să se mai întoarcă vreodată.

În numeroase cazuri am deviat discuția la *numina*, mai ales la rituri și ceremonii. În acest sens, observasem doar o singură dată ceva într-un sătuc. Acolo se găsea, în mijlocul străzii rurale agitate, în fața unei colibe goale, un loc măturat cu grijă, avînd un diametru de cîțiva metri. În centru erau o centură de *kauri*, brățări și inele pentru picioare, cercei și cioburi de la tot felul de oale, precum și un băț pentru săpat. Singurul lucru pe care l-am putut afla a fost că în această colibă murise o femeie. Nu s-a auzit nici un cuvînt despre vreo ceremonie funerară.

La palavră, oamenii m-au asigurat cu emfază că vecinii lor din vest erau oameni „răi". Cînd murea cineva acolo, satul cel mai apropiat era înștiințat și seara se transporta cadavrul pînă la jumătatea drumului dintre cele două sate. Din partea cealaltă, se aduceau în acel loc cadouri de tot felul și în ziua următoare cadavrul nu se mai afla acolo. Se insinua clar că mortul era mîncat de către celălalt sat. La elgoni însă, așa ceva nu se întîmpla niciodată, susțineau ei; ce-i drept, leșurile se puneau în tufișuri, unde hienele rezolvau în decursul nopții problema înmormîntării. Este adevărat că n-am găsit niciodată urmele vreunei înmormîntări.

Cu această ocazie am aflat însă că, atunci cînd moare un bărbat, cadavrul său este pus pe jos, în mijlocul colibei. *Laibon*-ul umblă în jurul lui și stropește pe jos cu lapte dintr-o ceașcă, murmurînd în același timp: *ayîk adhîsta, adhîsta ayîk!*

Cunoșteam semnificația acestor cuvinte dintr-o palavră memorabilă, care avusese loc înainte. În încheierea acelei palavre, un bătrîn strigă deodată: „De dimineață, cînd apare soarele, ieșim din

colibe, scuipăm în mîini și le ținem spre soare." L-am pus să-mi arate ceremonia și să mi-o descrie cu precizie. Scuipau sau suflau cu putere în mîinile ținute în fața gurii și apoi le răsuceau, cu palmele înspre soare. Am întrebat ce voia să însemne asta, de ce făceau așa, de ce suflau sau scuipau în mîini. Degeaba... „Dintotdeauna s-a făcut așa", e tot ce-mi răspundeau. Era imposibil de obținut vreo explicație și m-am lămurit că într-adevăr ei știu doar *că* fac, nu și *ce* fac. Nu vedeau un sens în această acțiune. Dar și noi îndeplinim ceremoniale — aprindem pomul de Crăciun, ascundem ouăle de Paști etc. — fără a ști clar ce facem.

Bătrînul spuse că aceasta era adevărata religie a tuturor popoarelor — toți *kevirondo*, toți *buyanda*, toate triburile, cît puteai vedea cu ochii de pe munte și încă pînă în depărtări nesfîrșite, toți venerau *adhîsta*, adică soarele în clipa răsăritului. Numai atunci, el este *mungu*, Dumnezeu. Prima seceră delicată de aur a lunii noi în purpura cerului de vest este și ea Dumnezeu. Dar numai atunci; în rest, nu.

În mod evident, în ceremonia elgonilor e vorba despre o ofrandă către soare, care este divin în momentul răsăritului său. Dacă-i salivă, atunci e substanța care, în concepția primitivă, conține mana personală, forța tămăduitoare, magică și vitală. Dacă-i răsuflare, atunci e *roho*, în arabă *ruch*, în ebraică *ruach*, în greacă *pneuma* — vînt și spirit. Actul înseamnă deci: „Îi ofer Domnului sufletul meu viu." Este o rugăciune fără de cuvinte, în acțiune, care ar putea suna la fel de bine și astfel: „Doamne, în mîinile Tale îmi încredințez spiritul."

Am aflat în continuare că elgonii venerează, pe lîngă *adhîsta*, și pe *ayîk*, care sălășluiește în pămînt și este un *sheitan* (diavol). El e creatorul fricii, un vînt rece care-l pîndește pe călătorul nocturn spre a-i aplica o lovitură. Bătrînul a fluierat un anumit motiv spre a ilustra cum colindă *ayîk* prin iarba înaltă și tainică a savanei.

În general, oamenii îmbrățișau convingerea că El, Creatorul, făcuse totul bine și frumos. El este dincolo de bine și de rău. El este *m'zuri*, adică frumos, și tot ce a făcut este *m'zuri*.

Cînd i-am întrebat:

— Dar animalele rele care vă omoară vitele?

mi-au răspuns:

— Leul este bun și frumos.

Și:

— Dar bolile voastre cumplite?

Atunci mi-au spus:

— Stai întins la soare și este frumos.

Optimismul lor mă impresionă. Seara însă, la ora șase, această filozofie înceta brusc, după cum am descoperit curînd. O dată cu apusul soarelui, domnește o altă lume, lumea tenebrelor, lumea lui *ayîk*: a răului, a pericolului, a fricii. Filozofia optimistă ia sfîrșit și începe o filozofie a fricii de fantome și a obiceiurilor magice, care trebuie să apere de rău. Cu răsăritul soarelui revine apoi, fără contradicții interne, optimismul.

A fost pentru mine un eveniment ce m-a tulburat profund să aud evocîndu-se la izvoarele Nilului reprezentarea egipteană primitivă a ambilor acoliți ai lui Osiris: Horus și Set — o experiență africană primordială care cursese și se răspîndise, asemenea apelor sfinte ale Nilului, pînă la malurile Mării Mediterane: *adhîsta*, soarele ce răsare, lumina, ca Horus; *ayîk*, întunericul, cel ce provoacă frica.

În cadrul ritualului simplu al morților, cuvintele *laibon*-ului și ofranda sa în lapte unesc contrariile, făcînd concomitent jertfe pentru ambele. Amîndouă sînt de o egală putere și însemnătate, o dată ce perioada dominației lor, ziua precum și noaptea, au în mod vizibil o durată de cîte douăsprezece ore. Cel mai important este însă momentul în care prima rază de lumină străpunge ca o săgeată întunericul, cu o repeziciune ecuatorială, iar noaptea cedează în fața unei lumini pline de viață.

Răsăritul soarelui la această latitudine constituia un fenomen care mă subjuga în fiecare zi iară și iară. Era mai puțin țîșnirea grandioasă a primelor raze cît ceea ce se întîmpla după aceea. Imediat după răsăritul soarelui obișnuiam să mă așez pe scaunul meu pliant sub o acacia. În fața mea, în adîncimea micii văi, se întindea o fîșie întunecată de pădure tropicală, de un verde ce dădea aproape în negru, iar de partea cealaltă, deasupra, se ridica marginea platoului. Mai întîi, dominau contraste puternice între clar și obscur; apoi, totul căpăta formă și contur în lumina care umplea valea cu o intensitate și strălucire de-a dreptul compactă. Deasupra, orizontul era de un alb scînteietor. Treptat, lumina care urca pătrundea, ca să zic așa, în obiecte, care se luminau ca din interior și în cele din urmă luceau, transparente, ca niște pahare colorate, totul transformîndu-se în cristal sclipitor. Strigătul păsării-clopot învăluia orizontul. În acele momente parcă m-aș fi aflat într-un templu. Era ora cea mai sfîntă a zilei. Priveam această splendoare cu o încîntare nesătulă sau, mai bine zis, într-un extaz atemporal.

În apropierea locului meu se ridica o stîncă înaltă, unde trăiau maimuțe mari (babuini, paviani). În fiecare dimineață stăteau liniștite, aproape nemișcate, pe creastă, în latura însorită a stîncii, în timp ce, în restul zilei, umpleau pădurea cu „trăncănitul" și țipetele lor ascuțite. Păreau a venera răsăritul soarelui, ca și mine. Îmi aminteau de pavianii mari din templul de la Abu Simbel, în Egipt, care execută gesturile de adorație. Ei spun mereu aceeași poveste: Dintotdeauna noi l-am venerat pe marele zeu, care eliberează lumea, ivindu-se brusc, lumină celestă strălucitoare, din marele întuneric.

Atunci am înțeles că în suflet sălășluiesc încă de la începutul începutului o nostalgie de lumină și o dorință inepuizabilă de a ieși din originara-i obscuritate. Cînd vine noaptea cea mare, totul capătă o notă de o adîncă melancolie și de un nespus dor de lumină. Este ceea ce exprimă ochii primitivilor și ceea ce se poate citi și în ochii animalelor. În ochiul animalului e tristețe și noi nu știm dacă ea ține de sufletul lui sau conține o semnificație dureroasă care emană din acea ființă primitivă. Asta-i atmosfera Africii, experiența solitudinilor ei. Sînt tenebrele primordiale, un secret matern. De aceea, nașterea soarelui dimineața este o trăire copleșitoare pentru negri. Clipa în care se face lumină *este* Dumnezeu. Clipa aduce mîntuirea, eliberarea. E o experiență originară a momentului trăit, și este deja pierdută și uitată cînd se crede că *soarele* este Dumnezeu. „Sîntem bucuroși că noaptea, în care bîntuie spiritele, s-a sfîrșit acum!" — înseamnă deja o raționalizare. În realitate, o cu totul altă obscuritate decît noaptea naturală apasă greu asupra acelui loc de pe pămînt: E originara noapte psihică — nenumăratele milioane de ani în decursul cărora totul a fost așa cum încă este și azi. Dorul de lumină este dorul de conștiință.

Cînd șederea noastră binecuvîntată de la muntele Elgon se apropie de sfîrșit, ne demontarăm cu tristețe corturile și ne promiserăm să revenim. Nu mi-aș fi putut imagina atunci că nu-mi era dat să mai trăiesc vreodată experiența acestei nebănuite splendori. De atunci, la Kakamegas fură descoperite terenuri aurifere, peste țara mea cea îndepărtată suflă mișcarea Mau-Mau, iar la noi o trezire brutală ne întrerupse visul cultural.

Coborîrăm de-a lungul versantului sudic al muntelui Elgon. Treptat, caracterul peisajului se schimbă. În apropierea cîmpiei, munții erau mai înalți, acoperiți de pădure virgină deasă. Culoarea locuitorilor se făcu mai neagră, trupul își pierdu eleganța *masai*-ilor

și deveni mai greoi, mai masiv. Pășirăm pe tărîmul *bugishu*-ilor și poposirăm cîtva timp la casa de odihnă, plasată la mare altitudine, din Bunambale. De acolo, ni se deschise o priveliște minunată asupra văii largi a Nilului. Ne continuarăm drumul spre Mbala, de unde ajunserăm în cele din urmă cu două camioane Ford la Jinja, la lacul Victoria. Ne încărcarăm bagajele în trenul pe linie îngustă, care mergea o dată la paisprezece zile spre lacul Chioga. Un vapor cu zbaturi la pupă al cărui cazan se încălzea cu lemne ne luă la bord și ne duse, după cîteva incidente, pînă la Masindiport. Acolo ne urcarăm cu bagaje cu tot într-un camion și ajunserăm astfel la Masinditown, situat pe platoul care desparte lacul Chioga de Albert Nyanza.

Într-un sat, pe drumul de la lacul Albert la Rejâf în Sudan, am avut parte de o aventură de neuitat: căpetenia locală, un bărbat înalt și încă tînăr, apăru cu suita sa. Erau negrii cei mai negri pe care îi văzusem vreodată. Întreaga companie nu prea inspira încredere. *Mamur*[1]-ul din Mimule ne dăduse trei *askari* pentru a ne proteja, dar am constatat curînd că ei, la fel ca și ceilalți „boys" ai noștri, nu se simțeau deloc în largul lor. Aveau numai cîte trei cartușe pentru puștile lor. Prezența lor era deci un gest pur simbolic din partea guvernămîntului.

Cînd șeful îmi propuse să organizeze seara un *n'goma* (dans), am acceptat bucuros ideea. Speram să rămînem astfel în termeni buni cu acest trib. Cînd se lăsă noaptea și toți de abia așteptam să ne culcăm, auzirăm tobe și sunete de corn și curînd apărură vreo șaizeci de bărbați, echipați de război și cu lănci sclipitoare, bîte și săbii, urmați la o oarecare distanță de femei, copii și chiar sugari, cărați de mame în spinare. În mod evident era vorba de o ocazie socială și o manifestare de mare amploare. În ciuda căldurii care tot nu coborîse sub 34 de grade se aprinse un foc mare, în jurul căruia femeile și copiii alcătuiră un cerc. Fură înconjurați de bărbați, care formară un cerc exterior, așa cum observasem odată la o turmă de elefanți ce se simțea amenințată. Nu știam dacă această desfășurare în masă trebuia să mă bucure sau să mă îngrijoreze. M-am uitat după „băieții" noștri și după soldați... dispăruseră de-acolo fără urme! În scop de *captatio benevolentiae* am distribuit țigări, chibrituri și ace de siguranță. Corul bărbătesc începu să cînte niște melodii războinice năvalnice care nu erau

---

[1] El Mamur, literal: prefect delegat, guvernator (*n. ed. germ.*).

lipsite de armonie și, o dată cu aceasta, picioarele se puseră în mișcare. Femeile și copiii tropăiau cu pași mărunți în jurul focului, bărbații dansau fluturîndu-și puștile înspre foc și se retrăgeau din nou, pentru ca apoi să înainteze iar, cîntînd sălbatic, bătînd în tobe și suflînd în corni. Era o scenă de o sălbăticie care te umplea de entuziasm, scăldată în lumina scînteietoare a focului și clarul feeric al lunii. Prietenul meu și cu mine am sărit de pe locurile noastre și ne-am amestecat printre dansatori. Ca singură armă aveam un bici pentru rinoceri, l-am fluturat în aer și am început să dansez și eu. Pe fețele lor radioase am citit că au apreciat participarea noastră. Zelul lor se dublă, și întreaga adunătură tropăia, cînta, țipa și transpira din abundență. Treptat, ritmul dansului și al tobelor se accelera.

La astfel de dansuri și de muzică negrii cad ușor într-o stare de parcă ar fi posedați. Așa și aici: cînd se apropie de unsprezece, agitația începu să debordeze și toată treaba mi se păru deodată foarte stranie. Dansatorii nu mai formau decît o hoardă sălbatică și m-am temut de turnura pe care ar fi putut s-o ia lucrurile. I-am făcut semn șefului că era timpul ca totul să se termine și să plece cu oamenii lui la culcare. El mai voia însă „încă un dans, și încă unul, și încă unul".

Mi-am amintit cum un compatriot de-al meu, și anume unul din cei doi veri Sarasin, fusese nimerit în timpul expediției în Celebes, la un *n'goma* de acest fel, de o lance rătăcită. Așa că, netinînd cont de rugămințile șefului, am adunat mulțimea, am împărțit țigări și am făcut gestul dormitului. Apoi mi-am agitat, amenințător dar rîzînd, biciul pentru rinoceri și, în lipsă de ceva mai bun, m-am apucat să țip în *Schweizerdeutsch* că acum era destul, că era cazul să se ducă acasă în pat și să se culce. Firește, oamenii au observat că eu doar făceam pe mîniosul, dar se pare că exact asta era ce trebuia. Se iscă un rîset general; apoi, oamenii se despărțiră, plecînd cu mișcări iuți și dispărînd în noapte, în direcții diferite. Încă mult timp auzirăm chiotele și tobele în depărtare. În cele din urmă, liniștea se lăsă și ne cufundarăm, epuizați, în somn.

La Rejâf, pe Nil, expediția noastră se încheie. Ne înghesuirăm acolo pe un vapor cu zbaturi la pupă care de abia reuși să acosteze la Rejâf din cauza apelor joase. Încă mă simțeam copleșit de bogăția celor trăite. O mie de gînduri mă asaltau și am realizat cu durere cum capacitatea mea de a asimila impresii noi și de a

cuprinde marea nețărmurită a gîndurilor mele se apropia rapid de sfîrșit. Asta mă constrînse să mai trec o dată în revistă toate observațiile și întîmplările mele, pentru a le detecta corelațiile interne. Notasem tot ce era demn să fie consemnat.

Visele mele se ținuseră în timpul întregii călătorii cu îndărătnicie de tactica lor internă de a nega Africa, ilustrînd exclusiv scene de-acasă și trezind astfel impresia că în fond nu considerau călătoria în Africa drept ceva real, ci mai degrabă drept o acțiune simptomatică, respectiv simbolică... dacă este îngăduit a merge atît de departe cu personificarea proceselor inconștiente. Această presupunere mi s-a impus, ce-i drept, prin faptul că evenimentele exterioare cele mai impresionante păreau excluse în mod intenționat din visele mele. O singură dată în decursul întregii călătorii visasem un negru. Fața sa mi se păru ciudat de cunoscută, dar a trebuit să meditez îndelung pînă să-mi amintesc unde-l mai întîlnisem. În cele din urmă am reușit: era frizerul meu din Chattanooga, în Tennessee! Un negru american! În vis, ținea înspre capul meu un fier de frizat uriaș, înroșit și voia să-mi facă părul *kinky*, adică să mi-l încrețească, făcînu-l ca de negru. Simțeam deja dogoarea dureroasă și m-am trezit cu un sentiment de teamă.

Am luat visul drept un avertisment din partea inconștientului, întrucît el arăta că ceea ce era primitiv reprezenta pentru mine o primejdie. Evident, atunci mă aflam cel mai aproape de acel *going black*. Suferearn de un atac de *sandfly fever*, care-mi diminuase desigur forța psihică de rezistență. Spre a reprezenta un negru care mă amenința, inconștientul meu mobilizase o amintire veche de doisprezece ani — frizerul meu negru din America — pentru ca nu cumva să amintească de prezent.

Comportamentul ciudat al viselor mele corespunde, de altfel, unui fenomen observat încă în primul război mondial: Soldații pe cîmpul de luptă visează mult mai puțin războiul cît lumea de acasă. Principiul psihiatrilor militari era acela că un bărbat, care visa prea multe scene de război, trebuie retras de pe linia frontului, deoarece atunci el nu mai dispunea de forțe psihice de apărare împotriva impresiilor din exterior.

Paralel cu evenimentele din mediul african exigent, în visele mele se păstră și se impuse cu succes o linie interioară. Ea privea problemele mele cele mai personale. Din această realitate n-am putut trage altă concluzie decît că personalitatea mea europeană trebuia, cu orice preț, să fie menținută intactă.

Din uimirea mea s-a născut în mine bănuiala că legasem de aventura mea africană o intenție tainică: să mă eliberez de Europa și complexul său de probleme chiar cu riscul de a rămîne acolo, ca atîția alții înaintea mea și concomitent cu mine. Călătoria mi se părea a fi mai puțin o investigare a psihologiei primitive — *Bugishu Psychological Expedition* (B.P.E., litere negre pe *chop boxes*!) — cît mai curînd un prilej de a găsi un răspuns la întrebarea oarecum jenantă: Ce se va întîmpla cu psihologul Jung *in the wilds of Africa*? O întrebare pe care căutam s-o evit tot mereu, în ciuda proiectului intelectului meu de a studia reacția europeanului în fața condițiilor de viață ale lumii primitive. Asta era însă, după cum am constatat cu surprindere, nu atît o întrebare obiectivă, științifică, ea era mai degrabă una intens personală, și orice încercare de a răspunde la ea atingea toate punctele nevralgice posibile ale propriei mele psihologii. A trebuit deci să-mi mărturisesc că decizia de a întreprinde această călătorie nu o luasem atît datorită lui *Wembley Exhibition* cît mai curînd datorită faptului că aerul din Europa îmi devenise irespirabil.

În tumultul unor astfel de gînduri alunecam pe apele liniștite ale Nilului înspre nord — înspre Europa, înspre viitor. Călătoria se încheie la Khartum. Acolo începea Egiptul. Astfel, mi se împliniră dorința și planul de a mă apropia de această sferă culturală venind nu dinspre vest — dinspre Europa, Grecia —, ci dinspre sud, din direcția izvoarelor Nilului. Mai mult decît complexa contribuție asiatică la cultura egipteană mă interesa aportul hamitic. Sperasem ca, urmînd cursul geografic al Nilului și astfel și pe cel al timpului, să aflu ceva în această privință. Cea mai mare lumină pe care am primit-o în sensul acesta a fost episodul referitor la Horus, de care am avut parte la elgoni și care e readus în memorie atît de intens prin gestul de venerație al pavianilor de la Abu Simbel, poarta sudică a Egiptului.

Mitul despre Horus este povestea luminii divine ce tocmai s-a născut. El a fost istorisit după ce din întunericul originar al timpurilor preistorice s-a revelat pentru prima dată mîntuirea prin cultură, adică prin conștiință. Astfel, călătoria din interiorul Africii spre Egipt a devenit pentru mine ca un fel de dramă a genezei luminii, intim legată de mine, de psihologia mea. A fost pentru mine ca o iluminare, dar m-am simțit incapabil s-o exprim în cuvinte. Nu știusem înainte ce-mi va aduce Africa, dar aici se aflau răspunsul și experiența care mă satisfăceau. Ele mi-erau mai de preț decît orice recoltă etnologică, decît arme, bijuterii și oale

sau trofee vînătorești. Voiam să știu ce înrîurire va avea Africa asupra mea și am aflat-o.

India

Călătoria în India (1938) n-am făcut-o din inițiativa mea, ci am datorat-o unei invitații din partea guvernului britanic din India de a participa la festivitățile ce urmau să aibă loc în cinstea celui de-al 25-lea jubileu al Universității Calcutta.[1]

Citisem deja mult despre filozofia indiană și istoria religiei acestui popor și eram pe deplin convins de valoarea înțelepciunii orientale. Dar trebuia să fac această călătorie ca să-mi trag, ca să zic așa, propriile concluzii și am rămas în mine însumi ca un homunculus în retortă. India m-a atins ca un vis, căci am fost și am rămas în căutarea individualității mele, a adevărului ce-mi este mie propriu. Astfel, călătoria a reprezentat un intermezzo în acea perioadă în care eram intens preocupat de filozofia alchimică. Aceasta nu-mi dădu pace, ci mă determină să iau cu mine primul volum din *Theatrum Chemicum* din 1602, care conține scrierile cele mai importante ale lui Gerardus Dorneus. În timpul călătoriei am studiat serios cartea de la prima pînă la ultima filă. Patrimoniul gîndirii originar-europene era pus în acest mod în contact constant cu impresiile unui spirit de civilizație străin. Amîndouă izvorîseră în linie dreaptă neîntreruptă din experiențele psihice primordiale ale inconștientului și produseseră de aceea concepții identice, asemănătoare sau cel puțin comparabile.

În India m-am aflat pentru prima oară sub impresia directă a unei culturi străine, puternic diferențiate. În călătoria mea africană, cu totul alte impresii decît cele culturale fuseseră hotărîtoare; iar în Africa de nord nu avusesem niciodată ocazia să discut cu un om care să fie în stare să exprime în cuvinte cultura sa. Acum aveam însă prilejul să stau de vorbă cu reprezentanți ai spiritului indian și să-l compar pe acesta cu cel european. Era ceva foarte important pentru mine. M-am întreținut în detaliu cu

---

[1] În două articole, „Die träumende Welt Indiens" („The Dreamlike World of India" — „Lumea ca de vis a Indiei") și „Was Indien uns lehren kann" („What India Can Teach Us" — „Ce ne poate învăța India"), în *Ges. Werke X*, 1974, Jung relatează impresii din călătoria sa. Ele au apărut imediat după întoarcerea lui în revista *ASIA* (New York, ianuarie și februarie 1939) — (*A. J.*).

S. Subramanya Iyer, *guru* al maharadjahului din Mysore, al cărui oaspete am fost pentru un timp; am mai discutat și cu mulți alții, ale căror nume din păcate le-am uitat. Am evitat în schimb întîlnirea cu așa-zișii oameni „sfinți". I-am ocolit, întrucît trebuia să mă mulțumesc cu propriul meu adevăr și nu aveam voie să accept nimic în afară de ceea ce puteam obține singur. Mi s-ar fi părut a fi un fel de furt, dacă aș fi vrut să învăț de la „sfinți" și să accept pentru mine adevărul lor. Înțelepciunea lor le aparține, iar mie îmi aparține numai ceea ce provine din mine însumi. În plus, în Europa nu pot împrumuta nimic din Orient, ci trebuie să trăiesc prin mine însumi — din ce îmi spune ființa mea interioară sau din ce-mi aduce natura.

Nu subestimez nicidecum personalitatea importantă a „sfîntului" indian, dar nici nu-mi arog capacitatea de a-l aprecia, în calitate de fenomen izolat, la justa-i valoare. Nu știu, de pildă, dacă înțelepciunea pe care o rostește este o revelație proprie sau un proverb care circulă de o mie de ani pe străzi. Îmi vine în minte o întîmplare tipică din Ceylon. Pe o stradă îngustă, roțile căruțelor a doi țărani se încurcară între ele. În loc să urmeze cearta la care te-ai fi putut aștepta, fiecare murmură cu politețe reținută niște cuvinte care sunară în genul *adūkan anātman* și însemnau: „Deranj trecător, nici un suflet (individual)." A fost ceva unic? A fost ceva tipic indian?

Ceea ce m-a preocupat în India în primul rînd a fost întrebarea în legătură cu natura psihologică a răului. Mă impresiona în mod deosebit cum este integrată această problemă în viața spirituală indiană și am văzut-o într-o lumină nouă. Și în discuțiile cu chinezi cultivați mă frapa tot mereu că așa-zisul „rău" poate să fie integrat, fără „a pierde fața". La noi, în Occident, nu este așa. Pentru omul din Orient, problema morală nu pare a sta pe primul loc, ca la noi. Binele și răul sînt pentru el, în conformitate cu sensul lor, conținute în natură și, în fond, numai niște deosebiri de grad ale unuia și aceluiași lucru.

M-a izbit profund constatarea că spiritualitatea indiană are la fel de mult din bine cît și din rău. Creștinul năzuiește către bine și cade victimă răului; indianul, în schimb, se simte în afara binelui și a răului ori caută să atingă această stare prin meditație sau yoga. Aici se ridică însă obiecția mea: la o astfel de atitudine nici binele, nici răul n-au de fapt contur, ceea ce are drept urmare o oarecare stagnare. Nu se crede cu adevărat în rău, nu se crede cu adevărat în bine. Ele semnifică mai degrabă ceea ce este binele

meu sau răul *meu*, ceea ce-mi apare mie drept bine sau drept rău. S-ar putea zice în mod paradoxal că spiritualitatea indiană duce lipsă în egală măsură de rău ca și de bine sau că este atît de împovărată de contraste, încît are nevoie de *nirdvandva*, adică de eliberarea de contrarii și de cele zece mii de lucruri.

Țelul indianului nu este desăvîrșirea morală, ci atingerea condiției de nirvana. El vrea să se elibereze de natură și, în mod corespunzător, să ajungă și în meditație la starea fără imagini, la starea de vid. Eu, dimpotrivă, aș dori să mă mențin în contemplarea vie a naturii și a imaginilor psihice. Nu doresc să fiu eliberat nici de oameni, nici de mine, nici de natură; căci toate acestea sînt pentru mine minuni de nedescris. Natura, sufletul și viața îmi apar ca o desfășurare a divinității... și ce mi-aș putea dori mai mult? Pentru mine, sensul suprem al ființei poate consta numai în aceea că ea *este* și nu în aceea că nu este sau că nu mai este.

Nu există pentru mine o eliberare *à tout prix*. Nu pot fi eliberat de ceva ce nu posed, ce n-am făcut sau n-am trăit. O adevărată eliberare este posibilă numai dacă am făcut ceea ce puteam face, dacă m-am dăruit total și am luat parte cu totul. Dacă mă sustrag de la a participa, atunci amputez întrucîtva partea de suflet ce-i corespunde. Se poate întîmpla, firește, ca participarea să mi se pară prea dificilă și să existe suficiente motive pentru a nu mă putea dărui total. Dar atunci mă văd silit să mărturisesc un *non possumus* și să admit că s-ar putea să fi omis ceva esențial și să fi neglijat îndeplinirea unei sarcini. O astfel de cunoaștere pătrunzătoare a incapacității mele înlocuiește absența actului pozitiv.

Un om care n-a trecut prin infernul pasiunilor sale nici nu le-a depășit vreodată. Ele ard atunci în casa de alături, dar, fără ca el să-și dea seama, o flacără poate să iasă și să se întindă spre propria lui casă. Atîta timp cît omul renunță la prea multe, lasă prea multe în urmă sau practic le uită, există posibilitatea și pericolul ca lucrurile abandonate sau lăsate în urmă să revină cu forță dublă.

La Konarak (Orissa) am întîlnit un *pandit* care m-a însoțit și mi-a servit cu amabilitate drept ghid cît timp am vizitat templul și marele „templu-car". Pagoda este acoperită de la bază pînă în vîrf cu sculpturi obscene rafinate. Am discutat mult despre acest fapt remarcabil pe care mi l-a explicat ca pe un mijloc de a atinge spiritualizarea. Am obiectat — indicînd un grup de țărani tineri,

care tocmai admirau cu gurile căscate acele splendori — că tinerii nu prea se aflau în acest moment pe cale de a fi spiritualizați, ci mai curînd își împuiau capetele cu fantezii sexuale. Atunci mi-a replicat:

— Dar exact asta este. Cum s-ar putea spiritualiza vreodată, dacă nu-și împlinesc mai întîi *karma*? Aceste imagini evident obscene au ca scop tocmai să le amintească oamenilor de *dharma* (legea) lor, altfel acești inconștienți ar fi capabili s-o uite!

Mi se păru foarte straniu că el era în stare să creadă că oamenii tineri își puteau uita sexualitatea, ca animalele în afara perioadei de rut. Înțeleptul meu însă o ținea una și bună că ei erau inconștienți ca animalele și ar avea într-adevăr nevoie de un avertisment presant. În acest scop, înainte de a intra în templu, decorația lui exterioară le amintea de *dharma*, fără a cărei conștientizare și împlinire ei n-ar fi avut parte de nici o spiritualizare.

Cînd pășirăm pe poarta templului, însoțitorul meu îmi arătă cele două „ispititoare“ — sculpturile a două dansatoare, care, legănîndu-și șoldurile seducător, îi zîmbeau celui ce intra.

— Vedeți aceste două dansatoare? îmi spuse. Semnifică același lucru. Bineînțeles că nu se aplică la oameni ca dumneavoastră și ca mine, căci noi am atins un grad de conștiență care se află dincolo de aceste lucruri. Dar pentru fiii aceștia de țărani e o învățătură și o avertizare care sînt indispensabile.

După ce părăsirăm templul, îmi spuse deodată, în timp ce ne plimbam de-a lungul unei alei de *lingam*[1]:

— Vedeți aceste pietre? Știți ce semnifică? Vreau să vă spun un mare secret!

Eram mirat căci mă gîndeam că oricărui copil îi era cunoscută natura falică a acestor monumente. El însă îmi șopti în ureche cu cea mai mare seriozitate:

— *These stones are man's private parts.*[2]

M-aș fi așteptat să-mi spună că-l reprezentau pe marele zeu Shiva. L-am privit stupefiat, dar el dădu cu gravitate din cap, ca și cum ar fi vrut să zică: „Da, așa este. Tu, cu ignoranța ta europeană, nu te-ai fi gîndit niciodată la așa ceva.“

---

[1] *Linga(m)* corespunde grecescului *phallus*. Este un simbol al zeului Shiva și e înfățișat adesea în forma unui trunchi de coloană. Reprezintă forța creatoare și se pune de obicei în legătură cu replica sa feminină, *yoni*. În iconografia shivaitică, *yoni* apare adesea ca soclu, din al cărui centru se ridică *linga*. Cultul său este dovedit (arheologic) încă în secolul I a. Chr. — (*n. t.*).

[2] Aceste pietre sînt părțile intime ale bărbatului (*n. t.*).

Cînd i-am spus lui Zimmer[1] această poveste, a exclamat încîntat: „În sfîrșit, aud ceva real despre India!"

N-o să uit niciodată acele *stūpa* din Sanchi. Ele m-au copleșit cu o forță neașteptată și m-au transpus într-o stare emoțională care se naște de obicei în mine atunci cînd descopăr un lucru, o persoană sau o idee a căror semnificație îmi este încă inconștientă. Aceste *stūpa* sînt situate pe o colină stîncoasă, la al cărei vîrf se poate ajunge pe un drum plăcut, făcut din niște plăci mari de piatră care străbat o pajiște verde. Sînt monumente funerare, respectiv cutii de relicve în formă de emisferă, de fapt două uriașe cupe de orez puse una deasupra celeilalte (concav peste concav), corespunzător prescripției lui Buddha din Mahā-Parinibbāna-Sūtra. Au fost restaurate de englezi în chip foarte fidel. Cea mai mare dintre aceste clădiri este înconjurată de un zid cu patru porți artistic lucrate. Cînd intri, drumul duce la stînga spre un ocol circular, o „circumambulație", în sensul acelor ceasornicului. În cele patru puncte cardinale se află statui ale lui Buddha. Dacă ai încheiat primul înconjur, pășești pe un al doilea drum circular, plasat mai sus, care duce în același sens. Panorama vastă asupra platoului, *stūpa*-urile însele, ruinele templului și liniștea solitară a locului sacru alcătuiesc un tot indescriptibil, care m-a acaparat și m-a prins în mrejele sale. Încă niciodată un loc nu mă vrăjise într-atît. M-am despărțit de însoțitorii mei și m-am adîncit, subjugat, în atmosfera aceea copleșitoare.

Deodată am auzit, venind din depărtare, niște sunete ritmice de gong. Era un grup de pelerini japonezi care, mergînd unul în spatele celuilalt, băteau într-un mic gong. Scandau astfel rugăciunea străveche: *Om mani padme hum*[2], iar bătaia gongului cădea pe cuvîntul *hum*. Se înclinau adînc în fața *stūpa*-urilor, după care intrau pe poartă. Acolo se prosternau din nou înaintea statuii lui Buddha și intonau un soi de cîntec coral. Apoi parcurgeau acel ocol dublu, cîntînd un imn în fața fiecărei statui a lui Buddha. În vreme ce ochii mei îi urmăreau, spiritul și sufletul meu erau alături de ei și ceva în mine le mulțumea în tăcere că veniseră într-un mod atît de adecvat în ajutorul incapacității mele de a-mi articula sentimentele.

---

[1] În legătură cu Heinrich Zimmer, cf. Apendicele, pp. 379–380 (*n. ed. germ.*).

[2] Om, giuvaerul din lotus, hum = formulă tibetană de rugăciune; *om* și *hum* sînt formule sacre intraductibile (*n. t.*).

Intensitatea emoțiilor mele îmi arăta că acea colină de la Sanchi reprezenta pentru mine ceva central. Era budismul care mi se revela acolo într-o realitate nouă. Am înțeles viața lui Buddha ca pe realitatea sinelui care a pătruns o viață personală și a revendicat-o pentru sine. Sinele stă pentru Buddha deasupra tuturor zeilor și reprezintă esența existenței omenești și a lumii în genere. În calitate de *unus mundus*, el cuprinde atît aspectul ființei în sine, cît și pe acela al ființei-ce-este-recunoscută, fără de care o lume nu există. Buddha a văzut și înțeles prea bine demnitatea cosmogonică a conștiinței omenești; de aceea a văzut limpede că dacă i-ar izbuti cuiva să stingă lumina conștiinței, lumea s-ar cufunda în neant. Meritul imens al lui Schopenhauer a fost acela că a mai recunoscut sau că a redescoperit acest lucru.

Și Cristos este, asemenea lui Buddha, o încorporare a sinelui, dar într-un sens cu totul diferit. Ambii au biruit lumea: Buddha a făcut-o printr-o comprehensiune rațională, ca să zicem așa, iar Cristos — devenind victimă, conform destinului. În creștinism se îndură mai mult, în budism se vede și se face mai mult. Ambele căi sînt corecte, dar în sensul indian Buddha este omul mai complet. E o personalitate istorică și, în consecință, pentru om mai ușor de înțeles. Cristos este om istoric *și* Dumnezeu și, de aceea, mult mai greu de cuprins cu mintea. În fond, nu-Și era comprehensibil nici Sie Însuși; știa numai că trebuie să Se jertfească, așa cum I se impunea din străfundul ființei Sale. Sacrificiul Său I S-a „întîmplat" ca un act al destinului. Buddha a acționat ghidat de cunoștință și înțelegere. Și-a trăit viața și a murit la o vîrstă înaintată. Activitatea lui Cristos în calitate de Cristos a durat probabil numai foarte scurt timp.[1]

Ulterior, în budism s-a produs același lucru ca în creștinism: Buddha s-a transformat, ca să zic așa, într-o *imago* a devenirii sinelui, un model care este imitat, în timp ce el însuși a proclamat

---

[1] În cadrul discuțiilor mai tîrzii, Jung i-a comparat pe Buddha și pe Cristos în atitudinea lor în fața suferinței. Cristos recunoaște în suferință o valoare pozitivă și, ca ființă care suferă, El este mai uman și mai real decît Buddha. Buddha și-a interzis suferința, dar, prin aceasta, și bucuria în același timp. Fiind în afara sentimentelor și a emoțiilor, nu era cu adevărat uman. În Evanghelii, Cristos este înfățișat într-o asemenea manieră, încît nu poate fi înțeles altfel decît ca om-Dumnezeu, deși, de fapt, El n-a încetat niciodată să fie om, în timp ce Buddha s-a ridicat încă în timpul vieții deasupra condiției de om (*A. J.*).

că prin depășirea lanțului *nidāna* fiecare om în parte ar putea deveni un iluminat, un buddha. În mod asemănător se întîmplă și în creștinism: Cristos este modelul care trăiește în fiecare om creștin ca expresie a personalității sale integrale. Dezvoltarea istorică a dus însă la *imitatio Christi*, la care individul nu-și urmează propriul drum către totalitate așa cum a fost trasat de destin, ci încearcă să imite drumul parcurs de Cristos. În Orient, ea a dus, de asemenea, la o *imitatio* fidelă a lui Buddha. El a devenit modelul imitat, ceea ce a constituit deja o slăbire a ideii sale, după cum *imitatio Christi* este o anticipare a stagnării fatale a evoluției ideii creștine. Buddha s-a ridicat, grație înțelegerii sale, chiar și deasupra zeilor brahmanismului; tot așa, Cristos s-a adresat evreilor: „Dumnezei sunteți" (Ioan 10, 34), dar oamenii nu au fost capabili să-L audă. În schimb, așa-zisul Occident „creștin" se apropie cu pași uriași de posibilitatea de a distruge o lume în loc de a crea una nouă.[1]

India m-a onorat cu trei diplome de doctor — Allahabad, Benares și Calcutta. Prima reprezintă islamul, a doua hinduismul și a treia medicina și științele naturii indo-britanice. A fost cam mult și am simțit nevoia unei retrageri. Mi-a oferit-o o ședere de zece zile în spital, căci m-am îmbolnăvit de dizenterie la Calcutta. Astfel mi s-a ivit, în mijlocul inepuizabilei mări a impresiilor, o insulă salvatoare, și am regăsit pămîntul, adică un loc stabil de unde puteam contempla cele zece mii de lucruri și agitația lor amețitoare, urcușurile și coborîșurile, splendoarea Indiei și mizeria-i inexprimabilă, frumusețea și tenebrele sale.

Cînd, cît de cît restabilit fizic, m-am putut întoarce la hotel, am avut un vis atît de caracteristic încît aș dori să-l relatez:

Mă aflam cu mai mulți prieteni și cunoscuți din Zürich pe o insulă pe care nu o știam, situată probabil în vecinătatea coastei de sud a Angliei. Era mică și aproape nelocuită. Insula era îngustă, o fîșie de pămînt de vreo 30 km lungime, întinzîndu-se pe direcția nord-sud. În partea sudică, pe coasta stîncoasă, se înălța un castel medieval, iar noi, un grup de turiști, ne găseam în curtea lui. În fața noastră se ridica un donjon impunător, prin a cărui

---

[1] În legătură cu problema lui *imitatio*, cf. C. G. Jung, *Einleitung in die religionspsychologische Problematik der Alchemie (Introducere în problematica religioasă și psihologică a alchimiei)*, în *Ges. Werke XII*, ediția a III-a, 1976 (*n. ed. germ.*).

poartă se putea zări o scară lată de piatră. De abia reușeam să vedem cum se termina sus într-o hală cu coloane, luminată slab de licărul unor lumînări. Se spunea că era cetatea Graalului și că în acea seară va avea loc acolo o „celebrare a Graalului". Această informație părea a avea o natură secretă, căci un profesor german, care se număra printre noi și semăna izbitor cu bătrînul Mommsen, nu știa nimic. Am purtat cu el o discuție deosebit de animată și m-au frapat erudiția ca și inteligența sa sclipitoare. Un singur lucru mă deranja: vorbea incontinuu despre un trecut mort și ținea prelegeri savante despre relația dintre izvoarele britanice și cele franțuzești ale poveștii Graalului. Aparent, nu era nici măcar conștient de sensul legendei, nu avea nici vreo idee despre prezența ei vie, în timp ce pe mine amîndouă mă tulburau profund. Părea să nu perceapă anturajul nostru real imediat, fiindcă se comporta de parcă ar fi vorbit într-o sală de curs în fața studenților lui. În zadar am încercat să-i atrag atenția asupra particularității situației. Nu vedea scara și nici luminile de sărbătoare ale sălii.

Am privit în jur puțin neajutorat și am descoperit că stăteam lîngă zidul unei clădiri înalte a castelului, a cărei parte inferioară era acoperită cu un fel de spalier. Nu era însă confecționat, ca de obicei, din lemn, ci din fier negru, modelat artistic ca un butuc de vie, cu frunze, vrejuri și struguri. Pe ramurile orizontale se aflau la o distanță de cîte doi metri niște căsuțe făcute tot din fier, asemenea unor nișe micuțe. Deodată, am reperat mișcare în frunziș; la început a părut să provină de la un șoarece, apoi am distins însă clar un omuleț din fier, cu glugă, un *cucullatus*, care se strecura dintr-o căsuță în alta. „Ei bine, i-am strigat uimit profesorului, ia uitați acolo..."

În acel moment a avut loc un hiat, și visul s-a transformat. Eram — același grup ca pînă acum, dar fără profesor — în afara cetății, într-un peisaj stîncos, lipsit de pomi. Știam că urma să se întîmple ceva, căci Graalul nu ajunsese încă în cetate, deși trebuia să fie celebrat chiar în acea seară. Se spunea că ar fi fost ascuns în partea de nord a insulei într-o căsuță nelocuită, singura care se afla acolo. Știam că era sarcina noastră să aducem Graalul de acolo. Eram vreo șase persoane și cu toții am pornit-o la drum înspre nord.

După cîteva ore de mers extenuant am ajuns în locul cel mai îngust al insulei și am descoperit că era despărțită în două jumătăți de un braț al mării. În porțiunea cea mai îngustă, lățimea apei avea aproximativ o sută de metri. Soarele apusese și se lăsă noaptea.

Ne-am instalat obosiți pe jos. Nici un suflet de om în această regiune pustie; nu tu pom, nu tu tufiș, numai iarbă și stîncă. Cît vedeai cu ochii — nici un pod și nici un vapor. Era foarte frig, iar însoțitorii mei au adormit toți, unul după altul. Am reflectat ce era de făcut și am ajuns la concluzia că trebuia să traversez singur canalul înot și să aduc Graalul. Am început să-mi scot hainele; în acel moment m-am trezit.

De abia reușisem, de bine de rău, să mă eliberez de multitudinea copleșitoare a impresiilor indiene, cînd se ivi acest vis esențialmente european. Putusem constata deja cu vreo zece ani înainte că în multe locuri din Anglia visul despre Graal încă nu s-a spulberat, în ciuda întregii erudiții acumulate în jurul legendelor și al poemelor sale. Acest fapt mă impresionase cu atît mai mult cu cît îmi devenise limpede concordanța dintre mitul poetic și aserțiunile alchimiei despre *unum vas, una medicina, unus lapis.* Mituri, pe care ziua le uita, continuau să fie povestite noaptea, și figuri puternice pe care conștiința le-a banalizat și le-a redus la nimicuri ridicole sînt reînviate de poet și înviorate în chip vizionar; de aceea, ele pot fi recunoscute, și „într-o formă modificată", de către o ființă care meditează. Cei mari de altădată n-au murit, cum ne imaginăm noi, ci și-au schimbat doar numele. „În talie gingaș, în forță uriaș", cabirul înfășurat în văluri se mută într-o nouă casă.

Visul șterse impetuos toate impresiile indiene diurne, oricît de intense ar fi fost ele, și mă transpuse în preocupările prea îndelungat neglijate ale Occidentului, care își găsiseră odinioară expresie în căutarea sfîntului Graal, precum și în cea a „pietrei filozofale". Am fost smuls din lumea Indiei și mi s-a adus aminte că India nu era sarcina mea, ci doar o bucată de drum — chiar dacă una importantă — care urma să mă apropie de țel. Era de parcă visul m-ar fi întrebat: „Ce faci în India? Caută mai bine pentru cei de-o seamă cu tine vasul sfînt, acel *salvator mundi* de care aveți o nevoie atît de stringentă. Doar sînteți pe cale de a ruina tot ceea ce veacuri întregi au edificat."

În Ceylon am cules ultimele impresii ale călătoriei mele. Nu mai e India, sînt deja Mările Sudului și evocă întrucîtva paradisul în care nu poți zăbovi prea mult. Curînd am lăsat în urma noastră Colombo — un port internațional foarte activ, unde pe seară, între cinci și șase, se prăvălesc din cer senin cantități mari de apă — spre a ne îndrepta către regiunea deluroasă din interior. Acolo se

află Kandy, vechiul oraș regal, învăluit într-o negură fină, ce menține în umezeala-i călduț-răcoroasă o vegetație luxuriantă. Templul Dalada-Maligawa, care conține relicva Sfîntului Dinte (al lui Buddha), are un farmec deosebit deși este mic. Am petrecut timpul mai mult prin bibliotecă, purtînd discuții cu călugării și contemplînd textele canonului gravate pe folii de argint.

Am asistat acolo la o memorabilă ceremonie de seară. Băieți tineri și fete tinere împrăștiau în fața altarelor munți întregi de flori de iasomie fără codițe, cîntînd ușor în acest timp o rugăciune, un *mantra*. Credeam că se roagă lui Buddha, dar călugărul care mă conducea îmi explică: „Nu, Buddha nu mai este; el este în nirvana, nu ne putem ruga lui. Ei cîntă: Trecătoare ca frumusețea acestor flori este viața. De-ar împărți Dumnezeul meu cu mine meritul acestei ofrande."[1] Faptul că tinerii cîntă astfel este autentic indian.

Ceremonia a fost deschisă de un concert de tobe care a durat o oră și s-a ținut în *mandapam* sau ceea ce este desemnat la templele indiene drept sală de așteptare. Din cei cinci toboșari, cîte unul se instală în fiecare colț al sălii pătrate, iar al cincilea — un tînăr frumos — se plasă în mijloc. Era solistul și un adevărat artist în domeniu. Cu bustul gol, cafeniu închis și lucind, cu o centură roșie, o *shoka* (mantie lungă, ajungînd pînă la picioare) albă și un turban alb, cu brațele acoperite de brățări scînteietoare, păși cu toba sa dublă în fața lui Buddha cel de aur, pentru a aduce „ofranda sunetului". Acolo bătu singur din tobă o melodie stranie cu o artă desăvîrșită și mișcări frumoase ale trupului și mîinilor. L-am văzut din spate, el stînd în fața intrării spre *mandapam*, încadrată cu mici lămpi de ulei. Toba vorbește, într-o limbă originară, burții sau plexului solar; acesta nu „roagă", ci generează *mantra* cel „meritoriu" sau „expresia" meditativă. Nu este deci o venerare a unui buddha inexistent, ci unul din numeroasele acte de autoizbăvire ale ființei omenești deșteptate.

Pe la începutul primăverii am pornit în călătorie spre casă, atît de copleșit de impresii, încît la Bombay nici nu am coborît pe uscat, ci m-am îngropat în textele mele latine de alchimie. Dar India n-a trecut fără urme pe lîngă mine — dimpotrivă, a lăsat urme în mine care se preumblă de la o infinitate spre o alta.

---

[1] Pentru Dumnezeu a fost folosit aici cuvîntul sanscrit *deva* = înger păzitor (*n. ed. germ.*).

Încă în timpul primei mele vizite la Ravenna (1914), mormîntul împărătesei Galla Placidia mă tulburase profund; mi se păruse semnificativ și mă fascinase într-un mod ieșit din comun. La a doua mea vizită, vreo douăzeci de ani mai tîrziu, am avut aceeași senzație. Mormîntul mă transpuse din nou într-o stare de spirit ciudată. Am fost acolo cu o cunoștință, o doamnă, și îndată după aceea ne-am dus în baptisteriu.

Ceea ce mă izbi aici înainte de toate fu o lumină albastră blîndă care scălda încăperea, fără ca acest detaliu să mă mire însă cîtuși de puțin. Nu-mi făceam nici un fel de probleme în legătură cu originea ei și astfel miracolul lipsei unei surse de lumină nici nu-mi trecu prin minte. Spre uimirea mea, acolo unde în amintirea mea se găseau niște ferestre, am văzut patru mari fresce din mozaic de o frumusețe inexprimabilă, pe care păream să le fi uitat. M-am necăjit că nu mă puteam bizui deloc pe memoria mea. Imaginea de pe partea sudică reprezenta botezul în Iordan; o a doua în nord — trecerea copiilor Israelului prin Marea Roșie; a treia în schimb, cea dinspre est, mi se șterse curînd din amintire. Poate că arăta spălarea lui Naaman de lepră în Iordan. În vechea Biblie Merian din biblioteca mea se găsește o ilustrare foarte asemănătoare a acestei minuni. Cel mai impresionant a fost al patrulea mozaic din vestul baptisteriului, ultimul pe care l-am contemplat. Îl înfățișa pe Cristos întinzîndu-i mîna lui Petru, care este gata să se scufunde în apă. Am stat cel puțin douăzeci de minute înaintea acestui mozaic, discutînd despre ritul inițial al botezului, în special despre concepția ciudată a botezului ca inițiere, care comportă un real pericol de moarte. Astfel de inițieri erau adesea legate de o punere în pericol a vieții, ceea ce exprima ideea arhetipală a morții și a renașterii. Astfel, botezul era la origine o „imersiune" veritabilă care cel puțin sugera primejdia înecului.

Cea mai clară amintire am păstrat-o din mozaicul reprezentîndu-l pe sfîntul Petru scufundîndu-se în apă și văd încă și azi în fața ochilor fiecare amănunt: albastrul mării, diferitele pietre ale mozaicului, benzile cu inscripțiile cuvintelor care ieșeau din gura lui Cristos și a lui Petru și pe care încercam să le descifrez. După ce am părăsit baptisteriul, m-am dus imediat la Alinari, pentru a-mi cumpăra fotografii ale mozaicurilor, dar n-am găsit. Cum timpul ne presa — era doar o vizită scurtă — am amînat cumpărarea lor pe mai tîrziu; mi-am pus în gînd să comand de la Zürich pozele.

Ajuns acasă, am rugat o cunoștință, care pleca la scurt timp după aceea la Ravenna, să-mi procure reproducerile. Bineînțeles că n-a putut face rost de ele, o dată ce a constatat că mozaicurile descrise de mine nici măcar nu existau!

Între timp vorbisem deja într-un seminar despre concepția originară a botezului ca inițiere și menționasem cu acest prilej și mozaicurile pe care le văzusem în baptisteriu.[1] Amintirea acestor reprezentări mi-este încă și astăzi clară. Doamna care m-a însoțit n-a putut crede multă vreme că ceea ce „văzuse cu propriii ochi" nu exista.

După cum se știe, este foarte dificil să constați dacă și în ce măsură două persoane văd simultan același lucru. În acest caz m-am putut însă asigura suficient că măcar trăsăturile esențiale a ceea ce văzuserăm amîndoi erau aceleași.

Întîmplarea din Ravenna este una dintre cele mai stranii trăite vreodată de mine. Ea nu poate fi explicată. Un eveniment din istoria împărătesei Galla Placidia (moartă în anul 450) aduce eventual o oarecare lumină. În timpul unei călătorii în plină iarnă pe o mare furtunoasă din Bizanț spre Ravenna a făcut un legămînt să clădească o biserică și să pună să fie zugrăvite pericolele mării, în cazul în care ar fi fost salvată. Și-a împlinit făgăduiala punînd să se construiască la Ravenna bazilica San Giovanni, pe care a decorat-o cu mozaicuri. În Evul Mediu timpuriu, San Giovanni a fost distrusă într-un incendiu împreună cu mozaicurile sale, însă în Ambrosiana din Milano se mai găsește schița reprezentînd-o pe Galla Placidia într-o barcă.

Am fost direct afectat de personalitatea Gallei Placidia și m-a preocupat întrebarea ce putea să fi însemnat pentru această femeie erudită, de o cultură extrem de diferențiată, viața alături de un principe barbar. Mormîntul ei mi se părea ultimul vestigiu prin care mai puteam ajunge la ea în mod personal. Destinul și felul ei de a fi m-au tulburat profund și în natura ei intensă anima mea a găsit o expresie istorică adecvată. Prin această proiecție erau atinse acel element atemporal al inconștientului și acea atmosferă, unde se putea produce miracolul viziunii. În momentul respectiv ea nu se deosebea cu nimic de realitate.[2]

---

[1] Seminarul Tantra-Yoga, 1932 (*n. ed. germ.*).

[2] Jung n-a explicat viziunea ca pe un fenomen de sincronicitate, ci ca pe o creare nouă de moment a inconștientului, în raport cu ideea arhetipală a

Anima omului are un caracter eminamente istoric. Ca personificare a inconștientului, ea este îmbibată de istorie și preistorie. Anima cuprinde conținuturile trecutului și suplinește în om ceea ce ar trebui el să știe despre „preistoria" lui. Tot ce a fost viață în trecut și e încă viu în el este anima. În comparație cu ea, mi s-a părut dintotdeauna că sînt ca un barbar care de fapt n-are istorie — ca o ființă ieșită din neant, fără un „înainte", fără un „după aceea".

În timpul confruntării cu anima m-am izbit într-adevăr de pericolele pe care le-am văzut reprezentate în mozaicuri. Era să mă înec. Mi s-a întîmplat asemenea lui Petru, care a strigat după ajutor și a fost salvat de Isus. Aș fi putut să am soarta armatei faraonului. Am scăpat cu bine, așa ca Petru și ca Naaman, și integrarea conținuturilor inconștiente a contribuit substanțial la desăvîrșirea personalității mele.

Ce i se întîmplă cuiva atunci cînd integrează conștiinței conținuturi înainte inconștiente aproape că nu poate fi descris prin cuvinte; poate fi numai trăit. Este o chestiune indiscutabil subiectivă: eu mă percep într-un anumit fel și acesta este pentru mine un fapt pe care nici nu pot, nici n-are sens să-l pun la îndoială — și, tot așa, eu le apar celorlalți într-un anumit fel, ceea ce la rîndul său este un fapt care nu poate fi pus la îndoială. Din cîte știm, nu există nici o instanță care să fie capabilă să lichideze divergențele probabile dintre impresii și opinii. Dacă prin integrare a avut loc o transformare și care a fost ea — este și rămîne o convingere subiectivă. Cu toate că nu constituie un fapt susceptibil de a fi calificat științific și ar putea deci lipsi, fără vreo pierdere, dintr-o „imagine oficială asupra lumii", integrarea rămîne totuși un factor ce este practic extrem de important și de bogat în consecințe și care nu are voie să fie trecut în nici un caz cu vederea de psihoterapeuții realiști și de psihologii care se interesează de terapeutică.

Experiența trăită în baptisteriul din Ravenna a brăzdat în mine o impresie adîncă. Știu de atunci că ceva interior poate arăta ca fiind exterior și, de asemenea, ceva exterior ca fiind interior. Pereții reali ai baptisteriului, pe care ochii mei fizici i-au văzut pesemne, erau acoperiți și transformați printr-o viziune la fel de

---

inițierii. Cauza imediată a concretizării ar consta în relația animei sale cu Galla Placidia și în emoția astfel pricinuită (*A. J.*).

adevărată ca și cristelnița nemodificată. Ce era real în acel moment?

Cazul meu nu este nicidecum unic în felul său, dar dacă ți se întîmplă chiar ție un lucru asemănător, nu poți să nu-l iei mai în serios decît atunci cînd auzi sau citești pe undeva despre așa ceva. În general, la astfel de povești găsești repede tot felul de explicații. Eu, în orice caz, am ajuns la concluzia că referitor la inconștient mai avem nevoie de multe experiențe înainte de a ne stabili la o teorie sau la alta.

Am călătorit mult de-a lungul vieții mele și tare m-aș fi dus și la Roma, dar nu mă simțeam capabil să fac față impresiei pe care mi-ar fi lăsat-o acest oraș. Pompei a fost deja ultrasuficient, impresiile mai că au depășit capacitatea mea de asimilare. Am putut vizita Pompei abia după ce, în urma studiilor mele dintre 1910 și 1913, am reușit să-mi fac o idee asupra psihologiei Antichității. În 1917 am plecat cu vaporul de la Genova la Neapole. Stăteam la balustrada punții în timp ce vasul naviga de-a lungul coastei pe latitudinea Romei. Acolo, în spate, era Roma! Acolo se afla focarul încă fumegînd și incandescent al vechilor culturi, închis în încîlceala de rădăcini a Evului Mediu creștin și occidental. Acolo zăcea încă Antichitate vie, în întreaga-i splendoare și întreaga-i cruzime.

Mă mir cînd aud de oameni care călătoresc la Roma cum ar merge de pildă la Paris sau Londra. Firește, atît una cît și celelalte pot fi savurate estetic, dar atunci cînd la orice pas ești atins pînă în străfundul ființei tale de spiritul care a domnit aici, cînd un rest de zid ici și o coloană colo te privesc cu o față pe care o recunoști imediat, este cu totul altceva! Încă de la Pompei anumite lucruri neprevăzute deveniră conștiente și se conturară întrebări cărora nivelul științei mele nu le făcu față.

Cînd am vrut, în 1949, ajuns la o vîrstă înaintată, să recuperez cele neglijate, am leșinat la cumpărarea biletelor de călătorie. Apoi, planul unui drum la Roma a fost pus deoparte o dată pentru totdeauna.

10

Viziuni

La începutul anului 1944 mi-am rupt piciorul, iar la scurt timp după aceea, am făcut infarct. În stare de inconștiență, am delirat și am avut viziuni care trebuie să fi început atunci cînd, fiind în pericol de moarte, mi se administrau oxigen și camfor. Imaginile erau atît de năvalnice, încît eu însumi am tras concluzia că trebuia să mă aflu în pragul morții. Infirmiera mea îmi spuse mai tîrziu: „Parcă ați fi fost înconjurat de un halo luminos!" Era un fenomen pe care-l remarcase uneori la muribunzi. Atinsesem limita extremă și nu știu dacă pluteam într-un vis sau eram în extaz. În orice caz, lucruri tulburătoare pentru mine începură să se deruleze.

Era de parcă m-aș fi găsit sus în spațiul cosmic. Departe sub mine zăream globul pămîntesc scăldat într-o superbă lumină albastră. Vedeam marea de un albastru intens și continentele. La mare adîncime sub picioarele mele se afla Ceylonul, iar în fața mea, subcontinentul Indiei. Raza mea vizuală nu cuprindea întreg pămîntul, dar forma sa sferică putea fi ușor recunoscută, iar contururile lui scînteiau asemenea argintului prin minunata lumină albastră. În anumite locuri, globul pămîntesc părea colorat sau presărat cu pete de un verde închis, ca argintul oxidat. „La stînga", în depărtare, era o întindere vastă — deșertul roșu-gălbui al Arabiei. Argintiul pămîntului părea să fi căpătat acolo o nuanță auriu-roșcată. Venea apoi Marea Roșie și departe în spate, ca și cum ar fi fost „în stînga sus" pe o hartă, mai puteam zări exact un colțișor din Marea Mediterană. Privirea mea se îndrepta mai cu seamă într-acolo, tot restul părîndu-mi-se numai neclar. Am văzut, ce-i drept, și munții înzăpeziți ai Himalaiei, dar acolo era fie negură, fie înnourat. Spre „dreapta" nu mă uitam. Știam că eram pe punctul de a părăsi pămîntul.

Mai tîrziu m-am interesat cît de sus trebuie să te afli în spațiu pentru a îmbrățișa un cîmp vizual de o asemenea întindere. E

vorba de aproximativ 1500 km! Spectacolul Terrei de la această înălțime a fost lucrul cel mai deosebit și feeric pe care l-am trăit vreodată.

După ce am contemplat un timp, mi-am întors privirea. Stătusem, ca să zic așa, cu spatele spre Oceanul Indian și cu fața spre nord. Apoi mi s-a părut că mă întorc spre sud. În raza mea vizuală se ivi ceva nou. Am zărit la mică distanță în spațiu un bloc imens și întunecat de piatră, ca un meteorit, cam de mărimea casei mele, poate ceva mai mare. Piatra plutea în univers, iar eu însumi pluteam în univers.

Niște pietre asemănătoare am văzut pe coasta Golfului Bengal. Sînt blocuri de granit negru-maroniu, în care uneori au fost săpate temple. Piatra mea era și ea un astfel de bloc uriaș și închis la culoare. O intrare ducea într-un antreu mic. În dreapta, pe o bancă de piatră, stătea un indian negru în poziție de lotus. Era înveșmîntat în alb și ședea destins, în repaus total. Așa mă aștepta — în tăcere. La acest antreu duceau două trepte, iar în interior, în stînga, se afla poarta spre templu. Numeroase adîncituri, săpate în nișe mici, umplute cu ulei de cocos și fitiluri arzînde, înconjurau ușa cu o cunună de flăcărui luminoase. Văzusem asta o dată și în realitate. Cînd vizitasem la Kandy, pe insula Ceylon, templul Sfîntului Dinte, ardeau mai multe șiruri de astfel de lămpi de ulei și înconjurau poarta.

Apropiindu-mă de treptele de la intrarea spre stîncă, mi s-a întîmplat ceva ciudat: am avut senzația că tot ce existase pînă atunci se îndepărta de mine. Tot ce credeam, ce doream sau gîndeam, întreaga fantasmagorie a existenței pămîntești se detașară de mine sau îmi fură răpite — un proces extrem de dureros. Dar ceva rămase; căci era de parcă aș fi avut lîngă mine tot ce trăisem sau făcusem vreodată, tot ce se întîmplase în jurul meu. Aș putea spune chiar că erau lîngă mine și că eu eram ele. Eram alcătuit, ca să zic așa, din ele. Eram compus din istoria mea și aveam simțămîntul cert: „Asta e ceea ce sînt. Sînt acest mănunchi constituit din ceea ce s-a săvîrșit și ceea ce a fost.“ Acest incident îmi creă senzația unei sărăcii extreme, dar, totodată, a unei satisfacții extreme. Nu mai voiam, nu-mi mai doream nimic, ci existam, ca să zic așa, obiectiv: eram ceea ce trăisem. La început predomină sentimentul de a-fi-fost-distrus, de a-fi-fost-deposedat, dar deodată și acesta dispăru. Totul păru a fi de domeniul trecutului, rămase doar un *fait accompli*, fără vreo referire la ceea ce a fost mai înainte. Nu mai exista regretul că ceva fusese îndepărtat sau luat. Din contră: aveam tot ce eram și nu aveam decît asta.

Mă mai preocupă și altceva: în timp ce mă apropiam de templu avusesem certitudinea că voi ajunge într-o încăpere luminată și că îi voi întîlni pe toți acei oameni cărora le aparțin în realitate. Acolo aș pricepe în sfîrșit — era și aceasta o certitudine — din ce context istoric fac parte eu... sau viața mea. Aș ști ce a fost înaintea mea, de ce am devenit ceea ce sînt și către ce continua să se deruleze viața mea. Viața mea trăită mi se păruse adesea ca o poveste, ca o istorie, care n-are nici început, nici sfîrșit. Aveam impresia că eram o pericopă istorică, un fragment căruia îi lipseau textul precedent și cel următor. Viața mea părea ca tăiată cu foarfecele dintr-un lanț lung de evenimente și multe întrebări rămăseseră fără de răspuns. De ce s-a desfășurat așa? De ce am adus cu mine aceste premise? Ce am făcut din ele? Ce va rezulta de aici? La toate aceste întrebări aș căpăta răspuns — eram sigur de asta — de îndată ce aș păși în templul de piatră. Acolo aș afla de ce totul a fost așa și nu altfel. Acolo aș ajunge la oamenii care cunosc răspunsul la întrebarea mea despre „înainte" și „după aceea".

În timp ce reflectam încă la aceste lucruri, se întîmplă ceva ce-mi captă atenția: De jos, dinspre Europa, se ridica o imagine. Era medicul meu — sau mai curînd imaginea lui — încadrat de un lanț de aur sau de o cunună aurită de lauri. Am realizat imediat: Iată, ăsta-i medicul meu care m-a tratat. Dar acum apare în forma sa primordială, un *basileus* din Kos[1]. În viață, el fusese un avatar al acestui *basileus*, încarnarea temporală a formei originare, care a existat dintotdeauna. Acum vine în forma sa primară.

Pesemne că și eu eram în forma mea originară. E adevărat că nu observasem acest lucru, ci doar îmi închipui că o fi fost așa. După ce a plutit spre mine ca o imagine din adîncuri și s-a postat în fața mea, între noi a avut loc o transmitere tăcută de gînduri. Căci medicul meu era delegat de pămînt să-mi aducă un mesaj: Se protesta că eram pe cale să plec. N-aveam voie să părăsesc pămîntul și trebuia să mă întorc. În clipa în care am receptat mesajul, viziunea încetă.

Eram profund dezamăgit; toate păreau acum a fi fost zadarnice. Procesul dureros al „defolierii" fusese inutil și n-aveam dreptul să merg în templu, să mă alătur oamenilor cărora le aparțineam.

---

[1] *Basileus* = rege. Kos era renumit în Antichitate datorită templului lui Esculap și era locul natal al medicului Hipocrat (sec. al V-lea a. Chr.) — (*n. ed. germ.*).

În realitate au mai trecut trei săptămîni bune pînă ce m-am decis să trăiesc din nou. Nu puteam mînca, simțind un *dégout* față de toate mîncărurile. Priveliștea orașului și a munților pe care o percepeam din patul meu de spital îmi apărea asemenea unei perdele pictate, avînd găuri negre sau ca o foaie găurită de ziar plină cu fotografii, care nu-mi spuneau nimic. Cugetam deziluzionat: „Acum trebuie să mă reîntorc la « sistemul cutiuțelor »!" Căci aveam senzația că în spatele orizontului cosmosului fusese clădită artificial o lume tridimensională, în care fiecare om ședea singur într-o cutiuță. Iar acum ar fi trebuit să-mi închipui din nou că asta avea vreo valoare! Viața și lumea întreagă erau ca o închisoare și mă necăjeam peste măsură că voi găsi din nou toate astea în ordine. Fusesem bucuros că în sfîrșit lepădasem toate de pe mine, iar acum era iarăși de parcă aș fi fost agățat de niște fire — așa ca toți ceilalți oameni — în interiorul unei cutiuțe. Cînd mă aflam în spațiu eram imponderabil și nimic nu mă putea trage. Și acum se terminase cu toate acestea!

Am simțit rezistențe puternice împotriva doctorului meu fiindcă mă readusese la viață. Pe de altă parte, îmi făceam griji pentru el: „Doar e amenințat, pentru numele lui Dumnezeu! Mi s-a înfățișat în forma sa originară! Cînd cineva a atins această formă, este în prag de moarte. Atunci face deja parte din comunitatea « alor săi »!" Deodată îmi veni ideea înspăimîntătoare că trebuia să moară — în locul meu! M-am străduit din răsputeri să discut cu el pe această temă, dar nu m-a înțeles. Atunci m-am supărat pe el. „De ce tot pretinde că nu știe că este un *basileus* din Kos? Și că și-a luat deja forma inițială? Vrea să mă facă să cred că nu știe!" Asta mă irita. Soția mea îmi reproșă că nu eram amabil cu el. Avea dreptate; dar eu i-o luam foarte în nume de rău că nu voia să vorbească despre toate cele trăite de mine și de el în viziunea mea. „Doamne, Dumnezeule, trebuie să fie atent, doar nu poate fi atît de imprudent! Vreau să-i spun să aibă grijă de el!" Eram ferm convins că se afla în pericol întrucît îl întîlnisem în forma sa primară.

Într-adevăr, am fost ultimul lui pacient. La 4 aprilie 1944 — știu încă data precisă — am avut voie să stau pentru prima dată pe marginea patului și în aceeași zi el a căzut la pat și nu l-a mai părăsit. Am auzit că avea atacuri intermitente de febră. Curînd a murit de septicemie. A fost un medic bun și avea o sclipire de geniu. Altfel nici nu mi-ar fi apărut ca principe de Kos.

În acele săptămîni am trăit într-un ritm ciudat. În timpul zilei, eram de cele mai multe ori deprimat. Mă simțeam mizerabil și slăbit și de-abia cutezam să fac o mișcare. Mă gîndeam sumbru și abătut: „Trebuie să mă reîntorc în lumea aia cenușie.“ Spre seară adormeam și somnul meu dura pînă spre miezul nopții. Atunci îmi reveneam și stăteam treaz preț de vreo oră, dar într-o stare cu totul modificată. Parcă aș fi fost în extaz sau într-o stare de supremă beatitudine. Mă simțeam ca și cum aș fi plutit în spațiu, ca și cum aș fi fost la adăpost în sînul universului — într-un vid imens, însă umplut de cel mai înalt sentiment de fericire posibil. „Este beatitudinea eternă, care nici nu poate fi descrisă, atît e de minunată!“ m-am gîndit.

Și totul în jurul meu părea fermecat. La acea oră din noapte infirmiera îmi încălzea mîncarea; căci numai atunci puteam înghiți ceva și mîncam cu poftă. Un timp mi se păru că infirmiera ar fi fost o evreică bătrînă, mult mai în vîrstă decît era în realitate, și că mi-ar fi pregătit mîncăruri rituale, cușer. Cînd mă uitam spre ea mi se părea că avea un halo albastru în jurul capului. Eu însumi mă aflam — așa aveam senzația — în *Pardes rimmonim*, grădina de rodii, unde avea loc nunta lui Tiferet cu Malhut.[1] Sau eram ca Rabi Simon ben Iohai a cărui nuntă în lumea de dincolo se celebra. Era cununia mistică, așa cum apare ea în reprezentările tradiției Cabalei. Nu vă pot spune cît era de minunat. Nu puteam decît să gîndesc continuu: „Iată grădina de rodii! Iată nunta lui Malhut cu Tiferet!“ Nu știu exact ce rol jucam eu acolo. De fapt, eram eu însumi: eu eram nunta. Iar beatitudinea mea era cea a unei cununii fericite.

Treptat, viziunea grădinii de rodii se estompă și se transformă. Urmă „cununia mielului“, în Ierusalimul împodobit de sărbătoare. Nu sînt în stare să descriu în detaliu. Erau stări inefabile de beatitudine, cu îngeri și lumină. Eu însumi eram „cununia mielului“.

Dispăru și ea și apăru o nouă reprezentare, ultima viziune. Mergeam într-o vale largă, pînă sus, la capătul ei, la marginea unui lanț lin de coline. Valea se termina într-un amfiteatru antic, situat superb în peisajul verde. Iar acolo, în teatru, avea loc *hieros*

[1] *Pardes rimmonim* este titlul unui tratat cabalistic al lui Moses Cordovero, din secolul al XVI-lea. Malhut și Tiferet sînt în concepție cabalistică două dintre cele zece sfere de manifestări divine, în care Dumnezeu iese din ascunderea Sa. Reprezintă un principiu feminin și unul masculin în interiorul divinității (*A. J.*).

gamos[1]-ul. Apărură dansatori și dansatoare, iar pe un culcuș împodobit cu flori, Zeus-tatăl și Hera consumau *hieros gamos*-ul, așa cum este descris în *Iliada*.

Toate aceste viziuni erau splendide și, noapte de noapte, mă cufundam în starea celei mai pure beatitudini, „înconjurat de imaginile întregii creații". Treptat, motivele se amestecară și deveniră mai palide. De obicei, viziunile durau cam o oră; apoi, adormeam din nou și, spre dimineață deja, simțeam: „Acum se întoarce dimineața cea cenușie! Iată cum vine din nou lumea cea gri cu sistemul ei de cutiuțe! Ce prostie, ce absurditate cumplită!" Căci stările lăuntrice erau atît de fantastice, încît, comparativ, lumea aceasta părea de-a dreptul ridicolă. Pe măsură ce mă apropiam din nou de viață, exact la trei săptămîni după prima viziune, stările vizionare încetară.

Este imposibil să înfățișez frumusețea și intensitatea sentimentului din timpul viziunilor. Au fost lucrul cel mai grozav pe care l-am trăit vreodată. Și apoi acel contrast: ziua! Ziua eram chinuit și cu nervii complet la pămînt. Totul mă irita. Totul era prea material, prea grosolan și prea greoi, limitat spațial și spiritual, îngustat artificial pentru un scop de nerecunoscut și deținînd totuși un fel de forță hipnotică de a face să se creadă că ar fi fost însăși realitatea, cînd doar i se sesizase clar deșertăciunea. De fapt, în ciuda revalorizării ulterioare a credinței mele în lume, de atunci n-am mai scăpat niciodată complet de impresia că „viața" ar fi un segment de existență care se derulează într-un sistem universal tridimensional prevăzut în acest scop.

Mai e ceva de care-mi amintesc distinct. La început, pe timpul viziunii despre grădina cu rodii, am rugat-o pe soră să mă scuze dacă urma să fie vătămată; i-am spus că în încăpere se afla o sfințenie mare, ceea ce era periculos și putea să-i fie dăunător. Firește că nu m-a înțeles. Pentru mine, prezența sacrului crea o atmosferă vrăjită, dar mi-era teamă să nu le fie insuportabilă altora. De aceea mi-am cerut scuze: nu era vina mea. Atunci am priceput de ce se vorbește despre „mireasma" Sfîntului Duh, mireasmă care umple încăperea. Asta era. În cameră era un *pneuma* de o sfințenie inexprimabilă, a cărei manifestare era *mysterium coniunctionis*.

N-aș fi crezut niciodată că se putea trece printr-o asemenea experiență, că era măcar posibilă o beatitudine continuă. Viziunile

---

[1] V. termenul în Glosar (*n. t.*).

și trările erau perfect reale; nimic nu era forțat sau fals în ele, ci totul — de o obiectivitate absolută.

Ne sfiim în fața cuvîntului „etern", dar eu nu pot descrie ceea ce am trăit decît ca beatitudine a unei stări atemporale, în care prezent, trecut și viitor sînt una. Tot ce se întîmplă în timp era concentrat acolo într-o totalitate obiectivă. Nimic nu mai era separat, desfășurat în timp sau nu mai putea fi măsurat prin concepte temporale. Cele trăite ar putea fi definite cel mai bine ca o stare — ca o stare emoțională, care nu poate fi însă imaginată. Cum să-mi reprezint că eu sînt simultan alaltăieri, azi și poimîine? Atunci, ceva încă n-ar fi început, ceva ar fi prezentul cel mai evident, în vreme ce altceva ar fi deja încheiat — și totuși, toate ar fi Unul. Singurul lucru pe care sentimentul l-ar putea cuprinde ar fi o sumă, o totalitate sclipitoare, care conține deopotrivă expectativa legată de ceea ce va începe, surprinderea față de ceea ce tocmai s-a produs, precum și satisfacția sau dezamăgirea față de rezultatul a ceea ce s-a petrecut. Un întreg indescriptibil în care sîntem întrețesuți și noi; și totuși îl percepem cu o totală obiectivitate.

Mai tîrziu, am mai trăit o dată această obiectivitate. Era după moartea soției mele. Am văzut-o într-un vis care a fost ca o viziune. Se afla la o oarecare depărtare și mă privea direct. Era în floarea vîrstei, avînd vreo treizeci de ani și purta rochia pe care verișoara mea, mediul, i-o confecționase cu ani în urmă, poate rochia cea mai frumoasă pe care o îmbrăcase vreodată. Expresia feței ei nu era nici veselă, nici tristă, ci obiectiv știutoare și cunoscătoare, fără nici cea mai mică reacție emoțională, de parcă s-ar fi aflat dincolo de negura afectelor. Știam că nu era ea, ci o imagine compusă de ea sau determinată de ea pentru mine. Conținea începutul relației noastre, evenimentele din timpul celor cincizeci și trei de ani ai căsniciei noastre, precum și sfîrșitul vieții ei. În fața unei asemenea totalități rămîi fără glas, căci de-abia de o poți cuprinde cu mintea.

Obiectivitatea trăită de mine în acest vis și în viziuni ține de individuația săvîrșită. Ea înseamnă o desprindere de evaluări și de ceea ce numim atașament afectiv. În general, acordăm o mare importanță atașamentului afectiv. Dar acesta tot mai conține proiecții, și ele trebuie luate înapoi pentru a ajunge la noi înșine și la obiectivitate. Relațiile afective sînt relații de dorință și cerere, împovărate de constrîngere și lipsă de libertate; așteptăm ceva de la celălalt, iar prin aceasta, celălalt și noi înșine ne pierdem

libertatea. Cunoașterea obiectivă zace îndărătul relațiilor afective; ea pare a fi misterul central. Abia ea face posibilă *coniunctio* reală.

După boală începu pentru mine o perioadă rodnică de muncă. Multe din lucrările mele importante au luat naștere abia după aceea. Cunoașterea sau intuiția sfîrșitului tuturor lucrurilor mi-au dat curajul unor formulări noi. N-am mai încercat să impun propria-mi părere, ci m-am încredințat cursului gîndurilor mele. O problemă după alta au venit astfel înspre mine, s-au copt și au căpătat formă.

A mai rezultat un lucru din boala mea. Aș putea să-l denumesc o afirmare, o acceptare a ființei — un „da" necondiționat la ceea ce este, fără obiecții subiective. O acceptare a condițiilor existenței, așa cum le văd eu, așa cum le înțeleg eu. Și o acceptare a propriei mele ființe, a felului cum sînt pur și simplu. La începutul bolii, am avut sentimentul că atitudinea mea ar fi fost greșită și că aș fi fost deci întrucîtva eu însumi responsabil pentru accidentul avut. Dar cînd mergem pe calea individuației, cînd ne trăim viața, trebuie să luăm în calcul și greșeala, altfel viața n-ar fi completă. Nu există nici o garanție — în nici o clipă — că nu comitem o greșeală sau nu ajungem să ne aflăm în pericol de moarte. Putem eventual crede că există și un drum mai sigur. Dar acesta ar fi drumul morților. Atunci nu se mai întîmplă nimic sau, în orice caz, nu ceea ce trebuie. Cine o ia pe drumul cel sigur este ca și mort.

Abia după boală am priceput cît de importantă este acceptarea propriului destin. Căci în felul acesta există un eu care nu dă greș nici cînd se întîmplă ceva de neînțeles. Un eu care rezistă, care suportă adevărul și care face față lumii și destinului. Atunci, o înfrîngere este totodată o victorie. Nimic nu-i tulburat — nici în afară, nici înăuntru; căci propria continuitate a ținut piept fluxului vieții și timpului. Or, asta se poate întîmpla numai dacă nu ne amestecăm cu îndrăzneală în intențiile destinului.

Am realizat și că trebuie să acceptăm gîndurile, care se formează de la sine în noi înșine, ca pe ceva ce există realmente, dincolo de orice evaluare. Categoriile de adevărat și fals sînt, ce-i drept, mereu prezente, dar stau în planul al doilea, pentru că au un caracter neobligatoriu; căci prezența gîndurilor este mai importantă decît aprecierea lor subiectivă. În calitatea lor de gînduri existente, nici judecățile nu sînt însă de reprimat, căci fac și ele parte din expresia totalității.

DIE SCHÖNE
FAMILIE
TOFAN

11

Despre viața de dincolo de moarte

Ceea ce o să vă spun despre lumea cealaltă și despre o viață de după moarte constă numai din amintiri. Sînt imagini și gînduri în mijlocul cărora am trăit și care m-au frămîntat. Într-o oarecare privință, fac parte și ele din fundamentul lucrărilor mele care nu sînt, în definitiv, nimic altceva decît încercări tot reînnoite de a da un răspuns la întrebarea legată de interferența dintre lumea de aici și lumea de dincolo, dintre „aici" și „dincolo". Dar eu n-am scris niciodată *expressis verbis* despre o viață de dincolo de moarte; căci atunci ar fi trebuit să-mi dovedesc ideile, și asta n-am cum. Ei bine, o să mi le exprim aici.

Nici acum nu pot face însă mai mult decît să spun povești pe acest subiect, să „mitologizez". Poate că este nevoie de apropierea morții pentru a dobîndi libertatea necesară spre a proceda astfel. Nu pot afirma nici că-mi doresc, nici că nu-mi doresc să avem o viață dincolo de moarte și nici n-aș vrea să cultiv asemenea idei; dar, pentru a-i da adevărului cuvîntul, trebuie să constat că, fără dorința și fără concursul meu, astfel de gînduri îmi dau tîrcoale. Nu știu dacă sînt adevărate ori false, dar știu că sînt prezente și că pot fi exprimate, în caz că nu le reprim dintr-o prejudecată sau alta. Ideile preconcepute împiedică însă și vatămă manifestarea plenară a vieții psihice, pe care o cunosc mult prea puțin ca s-o pot corecta printr-o cunoaștere superioară. În ultimul timp, rațiunea critică a eliminat, pare-se, pe lîngă multe alte reprezentări mitice, și ideea vieții de după moarte. Acest lucru a fost posibil numai din cauză că oamenii din ziua de azi se identifică îndeobște exclusiv cu conștiința lor și își imaginează că sînt doar ceea ce știu ei despre sine. Oricine are chiar și numai o vagă idee despre psihologie își poate da ușor seama cît de îngrădită este această cunoaștere. Raționalismul și doctrinarismul sînt bolile epocii noastre; ele pretind că știu tot. Se vor mai descoperi

însă multe pe care astăzi le considerăm, din punctul nostru limitat de vedere, a fi imposibile. Noțiunile noastre de spațiu și timp au doar o valabilitate aproximativă și de aceea lasă deschis un cîmp larg de devieri relative și absolute. Ținînd cont de astfel de posibilități, acord o atenție deosebită miturilor ciudate ale sufletului și observ ceea ce mi se întîmplă, indiferent dacă se potrivește sau nu cu ipotezele mele teoretice.

Din nefericire, în ziua de azi latura mitică a omului este de cele mai multe ori nedreptățită. El nu mai poate născoci povești. Pierde astfel mult; căci este important și salutar să se vorbească și despre lucruri pe care mintea nu le poate cuprinde. Este ca o poveste bună cu fantome, pe care o ascultăm stînd la foc în fața căminului și trăgînd din pipă.

Nu știm ce înseamnă „în realitate" miturile sau poveștile despre o viață de după moarte sau ce fel de realitate zace îndărătul lor. Nu putem detecta dacă mai au vreo valabilitate dincolo de valoarea lor ca proiecții antropomorfe. Ar trebui, eventual, să acceptăm clar că nu există nici o posibilitate de a obține o certitudine asupra unor lucruri care depășesc înțelegerea noastră.

Nici nu ne putem imagina o altă lume cu niște condiții cu totul diferite, deoarece trăim într-o lume anume, care a contribuit la constituirea și modelarea spiritului nostru și a premiselor noastre psihice. Prin structura noastră înnăscută sîntem strict limitați și deci legați cu ființa și gîndirea noastră de această lume a noastră. Omul mitic revendică, ce-i drept, o „trecere dincolo de aceasta", dar omul răspunzător științific nu poate consimți. Pentru rațiune, „mitologizarea" este o speculație sterilă; pentru suflet și afectivitate, ea înseamnă însă o activitate vitală salutară; ea conferă existenței o strălucire la care n-am dori să renunțăm. Nici nu avem motive suficiente ca s-o facem.

Parapsihologia vede o dovadă valabilă științific pentru continuarea vieții după moarte în aceea că un defunct se manifestă — fie ca fantomă, fie prin intermediul unui mediu — și comunică lucruri pe care nu le știuse decît el. Chiar dacă există astfel de cazuri confirmate, rămîn deschise întrebările dacă fantoma sau vocea sînt identice cu mortul sau sînt o proiecție psihică și dacă cele spuse provin cu adevărat de la cel decedat sau izvorăsc din cunoștințele prezente în inconștient.[1]

---

[1] Referitor la „cunoașterea absolută" din inconștient, cf. C. G. Jung, *Sincronicitatea ca principiu al relațiilor acauzale*, în *Ges. Werke VIII*, 1967 (*n. ed. germ.*).

În ciuda tuturor reflecțiilor raționale care pledează împotriva unei certitudini în acest domeniu, nu avem voie să uităm ceva: pentru majoritatea oamenilor înseamnă foarte mult să poată presupune că, dincolo de existența actuală, viața lor are o continuitate nedefinită. Atunci trăiesc mai rezonabil, le e mai bine și sînt mai liniștiți. Au secole întregi în față, au la dispoziție o perioadă de timp inimaginabilă! Ce rost are atunci această hăituială absurdă?

Desigur, asta nu se aplică oricui. Există oameni care nu simt nici un fel de nevoie de nemurire și care se gîndesc cu groază că ar trebui să șadă zece mii de ani pe un nor și să cînte la harpă! Mai sînt destui cărora viața le-a jucat niște feste atît de urîte sau care resimt o asemenea silă în fața propriei existențe, încît un sfîrșit absolut le pare mai bun decît orice continuare. Însă în majoritatea cazurilor, problema imortalității este așa stringentă, imediată și de neînlăturat, încît trebuie riscată încercarea de a ne forma o concepție pe această temă. Dar cum?

Ipoteza mea este că o putem face cu ajutorul aluziilor, al indiciilor pe care ni le trimite inconștientul, de exemplu în vise. Adesea ne împotrivim ideii de a lua în serios indicațiile inconștientului, întrucît sîntem convinși de imposibilitatea de a se răspunde la întrebare. Acestui scepticism ușor de înțeles eu îi opun următoarele reflecții: Dacă nu pot ști un lucru trebuie să renunț la el ca problemă intelectuală. Nu știu din ce cauză s-a format universul și n-o s-o știu niciodată. Așa că trebuie să renunț să fac din această problemă una științifică sau intelectuală. Dar dacă mi se oferă o idee despre asta — de pildă din vise sau din tradiții mitice — atunci vreau s-o rețin. Trebuie și să îndrăznesc să-mi formez o concepție, chiar dacă va rămîne pentru totdeauna o ipoteză și știu că nu poate fi demonstrată.

Omul trebuie să poată dovedi că a făcut tot ce i-a stat în puteri spre a-și forma o concepție despre viața de după moarte ori spre a-și crea o imagine — chiar dacă asta ar însemna să-și mărturisească neputința. Cine nu procedează așa are de pierdut. Căci ansamblul de întrebări care i se pun este moștenirea străveche a omenirii, un arhetip, bogat în viață secretă, care ar dori să se adauge vieții noastre, spre a o întregi. Rațiunea ne impune limite mult prea înguste și ne îndeamnă să trăim numai ceea ce este cunoscut — și chiar și aceasta cu restricții — într-un cadru cunoscut, ca și cum am cunoaște extinderea reală a vieții! De fapt, trăim zi de zi mult peste limitele conștiinței noastre; fără știința noastră, viața inconștientului participă și ea la a noastră. Cu cît rațiunea critică

predomină mai mult, cu atît mai săracă devine viața; dar cu cît sîntem capabili să conștientizăm mai mult inconștient și mai mult mit, cu atît integrăm mai multă viață. Rațiunea supraestimată are comun cu statul absolutist faptul că sub dominația sa individul sărăcește.

Inconștientul ne dă o șansă, comunicîndu-ne ceva sau oferindu-ne aluzii plastice. El este în stare să ne comunice uneori lucruri pe care, cu oricîtă logică, nu le putem ști. Gîndiți-vă la fenomene de sincronicitate, la vise premonitorii și presimțiri!

Într-o zi mă întorceam acasă de la Bollingen. Era pe vremea celui de-al doilea război mondial. Aveam cu mine o carte, dar nu puteam citi, căci în clipa în care trenul s-a pus în mișcare, m-a asaltat imaginea unui om care se îneacă. Era amintirea unui accident ce avusese loc în timpul serviciului meu militar. Cît a durat călătoria, n-am reușit să mă eliberez de acea imagine. M-am gîndit neliniștit: „Oare ce s-o fi întîmplat? O fi fost vreun accident?"

La Erlenbach am coborît din tren și m-am îndreptat spre casă, urmărit în continuare de această amintire și îngrijorat. În grădină se aflau copiii celei de-a doua dintre fiicele mele. Ea locuia cu familia ei la noi, de cînd, din cauza războiului, părăsise Parisul și se întorsese în Elveția. Toți copiii păreau năuci și cînd i-am întrebat ce se întîmplase mi-au povestit: Adrian, cel mai mic pe atunci, căzuse în apă în locul unde țineam barca. E destul de adînc acolo și, cum nu știa să înoate, era să se înece. Fratele lui mai mare îl ajutase să iasă din apă. Scena avusese loc exact în timp ce mă năpădise în tren acea amintire. Deci inconștientul îmi făcuse un semn. De ce să nu-mi poată da atunci informații și despre altele?

Am trecut prin ceva asemănător înaintea morții cuiva din familia soției mele. Am visat atunci că patul soției mele ar fi fost o groapă adîncă și cu pereți zidiți. Era un mormînt și îți crea întrucîtva o senzație de antic. Am auzit deodată un oftat adînc, ca și cum cineva și-ar fi dat duhul. O făptură care semăna cu soția mea se ridică din groapă și dispăru plutind în văzduh. Purta un veșmînt alb, în care erau țesute niște semne negre ciudate. M-am trezit, am trezit-o și pe soția mea și m-am uitat la ceas. Era ora trei dimineața. Visul era atît de straniu, încît m-am gîndit pe dată că ar putea indica moartea cuiva. La șapte am fost înștiințați că o verișoară a nevestei mele murise la ora trei!

Adesea este vorba numai despre o premoniție, nu însă despre o cunoaștere anticipată. Tot așa am avut la un moment dat un vis

în care participam la un *garden party*. Am zărit-o pe sora mea, ceea ce mă miră foarte tare, căci murise cu cîțiva ani în urmă. Era de față și un prieten al meu decedat. Ceilalți invitați erau cunoștințe care încă trăiau. Sora mea se afla în compania unei doamne pe care o știam foarte bine și încă din vis am tras concluzia că era probabil atinsă de suflul morții. „E deja marcată", m-am gîndit. În vis, știam cine era și că locuia la Basel. Cînd m-am trezit, nu mi-am mai putut aminti despre cine era vorba, oricît efort am făcut, deși aveam întregul vis viu și clar în fața ochilor. Am trecut în revistă toți cunoscuții din Basel, fiind în același timp atent dacă imaginea vreunuia trezea în mine vreo rezonanță, îmi evoca vreo amintire. Nimic!

Cîteva săptămîni mai tîrziu am primit vestea accidentului mortal al unei doamne cu care eram prieten. Am știut imediat: ea era cea pe care o văzusem în vis, dar pe care n-o putusem identifica. Îmi aminteam de ea foarte clar și cu multe detalii, căci fusese o perioadă mai lungă, pînă cu un an înainte de moarte, pacienta mea. În încercarea de a-mi evoca persoana din vis, tocmai imaginea ei nu apăruse în lungul șir al cunoștințelor mele din Basel, deși ar fi trebuit, după toate probabilitățile, să se afle chiar printre primele.

Cînd treci prin asemenea experiențe capeți un oarecare respect față de posibilitățile și capacitățile inconștientului. Trebuie doar să-ți păstrezi spiritul critic și să știi că astfel de „comunicări" pot avea întotdeauna și o semnificație subiectivă. Pot să corespundă realității sau nu. Eu am învățat totuși că acele concepții pe care le-am putut dobîndi pe baza unor asemenea indicii ale inconștientului mi-au adus lămuriri și mi-au deschis perspective asupra unor tîlcuri noi. Bineînțeles că nu voi scrie pe această temă o Carte a revelațiilor, ci voi recunoaște că am un „mit" care-mi trezește interesul și mă determină să aprofundez problema. Miturile sînt formele cele mai timpurii ale științei. Cînd vorbesc despre lucrurile de dincolo de moarte, procedez astfel, împins de o emoție lăuntrică și nu pot face nimic mai mult decît să povestesc vise și mituri pe acest subiect.

Firește că se poate obiecta încă de la bun început că miturile și visele despre o continuitate a vieții după moarte sînt exclusiv fantezii compensatorii inerente naturii noastre — tot ce-i viață dorește eternitate. Împotriva acestei obiecții n-am alt argument decît însuși mitul.

Oricum, există și indicii că cel puțin o parte a psihicului nu este supusă legilor spațiului și timpului. Dovada științifică în acest sens a fost adusă de cunoscutele încercări ale lui Rhine[1]. Pe lîngă nenumărate cazuri de premoniții spontane, percepții nonspațiale și altele asemenea, în legătură cu care v-am relatat exemple din viața mea, ele aduc dovada că psihicul funcționează uneori dincolo de legea cauzală spațio-temporală. De aici rezultă că reprezentările noastre de spațiu și timp, deci și de cauzalitate, sînt incomplete. O imagine completă a lumii ar trebui chiar, ca să zic așa, lărgită cu o altă dimeniune; abia atunci, totalitatea fenomenelor ar putea fi explicată omogen. De aceea, raționaliștii insistă și astăzi că nu există experiențe parapsihologice; căci ar fi fatale concepției lor despre lume. Dacă însă se produc asemenea fenomene, imaginea raționalistă a universului este invalidată, fiind incompletă. Atunci, posibilitatea unei alte realități cu alte valori, aflată îndărătul aparențelor, devine o problemă de necontestat și trebuie să ținem cont de faptul că lumea noastră cu timp, spațiu și cauzalitate se raportează la o altă ordine a lucrurilor, care stă în spatele ei sau sub ea și în care nici „aici și acolo", nici „mai devreme și mai tîrziu" nu sînt esențiale. Nu văd nici o posibilitate de a contesta că cel puțin o parte a existenței noastre psihice se caracterizează printr-o relativitate a spațiului și timpului. O dată cu îndepărtarea de conștiință, această relativitate pare să se amplifice pînă la o nonspațialitate și o atemporalitate absolute.

Nu numai visele mele proprii, ci și cele ale altora îmi formară, revizuiră sau confirmară ocazional concepțiile despre o viață dincolo de moarte. De o însemnătate deosebită fu visul pe care o elevă de-a mea, o femeie de aproape șaizeci de ani, îl avu cu vreo două luni înainte de moarte: Ajungea în lumea de dincolo. Acolo se afla o clasă, în a cărei bancă din față ședeau prietenele ei decedate. Domnea o atmosferă de așteptare generală. Privi în jur după un profesor sau vorbitor, dar nu descoperi pe nimeni. I se dădu a înțelege că ea însăși era vorbitoarea, căci toți defuncții ar trebui să prezinte imediat după moarte un raport asupra experienței lor generale de viață. Pe morți îi interesa în mod deosebit experiența pe care răposații o aduceau cu ei, așa ca și cum faptele

---

[1] J. B. Rhine, Duke University, Durham, S.U.A., a dovedit prin experimentele sale cu cărți de joc capacitatea omului de a avea percepții extrasenzoriale (*A. J.*).

și evoluțiile ce avuseseră loc în viața pămîntească ar fi fost evenimentele decisive.

În orice caz, visul relatează despre o audiență foarte neobișnuită, care cu greu ar putea găsi egal pe pămînt: se manifestă un interes arzător pentru rezultatul psihologic final al unei vieți omenești care, după felul nostru de a judeca, nu are nimic remarcabil, cum nu are nici concluzia ce ar putea fi trasă de-acolo. Dar dacă „publicul" se află într-un nontimp relativ, unde „desfășurare", „eveniment", „dezvoltare" au devenit noțiuni discutabile, atunci s-ar putea interesa în mod special tocmai de ceea ce lui îi lipsește în starea în care se găsește.

În perioada cînd avu loc visul, femeii îi era frică de moarte și voia, pe cît posibil, să țină această eventualitate cît mai departe de gîndirea ei conștientă. Dar un „interes" de seamă al omului cînd îmbătrînește îl constituie tocmai familiarizarea lui cu posibilitatea morții. Omului i se pune un ansamblu de întrebări imperioase și el ar trebui să răspundă la ele. În acest scop, ar fi bine ca omul să aibă un mit despre moarte, căci „rațiunea" nu-i arată nimic altceva decît groapa întunecată în care va coborî. Or, mitul ar putea oferi privirii sale alte imagini, despre viața în țara morților, imagini care să-l ajute și să-l îmbogățească. Dacă el crede în ele sau dacă le acordă măcar ceva credit, atunci are la fel de multă dreptate sau se înșală la fel de mult ca unul care nu crede în ele. Însă în timp ce cel care neagă se îndreaptă spre neant, cel care se încrede în arhetip merge pe urmele vieții pînă la moarte. Ce-i drept, amîndoi plutesc în incertitudine, unul merge însă împotriva instinctului său, celălalt cu el, ceea ce înseamnă o diferență și un avantaj considerabil în favoarea celui din urmă.

Și făpturile inconștientului sînt „neinformate" și au nevoie de om sau de contactul cu conștiința, spre a dobîndi „cunoștințe". Cînd am început să lucrez cu inconștientul, figura Salomeei și cea a lui Eliahu, așa cum apăruseră în imaginația mea[1], au jucat un rol important. Apoi au trecut în planul secund, dar după circa doi ani au reapărut. Spre marea mea uimire, erau complet neschimbați; vorbeau și acționau de parcă în răstimpul scurs nu s-ar fi întîmplat absolut nimic. Și totuși, în viața mea se petrecuseră lucrurile cele mai incredibile. A trebuit, ca să zic așa, s-o iau de la început și

---

[1] V. pp. 189–190 (*n. t.*).

să le explic și povestesc totul, ceea ce m-a mirat atunci foarte tare. Abia mai tîrziu am înțeles ce se întîmplase: cei doi se scufundaseră între timp în inconștient și în ei înșiși — s-ar putea spune la fel de bine: în atemporalitate. Rămăseseră fără contact cu eul și circumstanțele sale schimbătoare, ignorînd astfel ce se petrecuse în lumea conștiinței.

Încă de timpuriu am simțit că trebuia să instruiesc personajele inconștientului sau „spiritele defuncților", care deseori de abia pot fi deosebite de ele. Am trăit asta pentru prima dată în timpul unui tur cu bicicleta prin nordul Italiei, pe care l-am făcut în 1911 cu un prieten. În drum spre casă am ajuns de la Pavia la Arona, în partea de jos a lacului Maggiore, și am înnoptat acolo. Intenționam s-o luăm de-a lungul lacului și apoi prin Tessin pînă la Faido. De acolo voiam să ne suim în tren spre Zürich. Dar la Arona am avut un vis care ne-a dat planurile peste cap.

În vis mă găseam în mijlocul unei adunări de spirite ilustre din veacurile trecute și trăiam un sentiment asemănător celui avut mai tîrziu față de „strămoșii iluștri", care se aflau în piatra neagră din viziunea mea din 1944. Discuția se purta în latinește. Un domn cu o perucă lungă mi se adresă și îmi puse o întrebare dificilă, de al cărei conținut nu mi-am mai putut aduce aminte după ce m-am trezit. L-am înțeles, însă nu stăpîneam latina suficient de bine spre a-i răspunde în această limbă, ceea ce m-a făcut să mă simt atît de jenat și de rușinat, încît emoția m-a trezit din somn.

Chiar în acel moment mi-a venit în minte studiul la care lucram pe-atunci, *Transformări și simboluri ale libidoului*, și am avut un sentiment atît de puternic de inferioritate din cauza întrebării la care nu răspunsesem, încît am luat imediat trenul spre casă, pentru a mă apuca de lucru. Mi-ar fi fost imposibil să continuu turul cu bicicleta, căruia să-i sacrific încă trei zile. Trebuia să lucrez, ca să găsesc răspunsul.

Abia mult mai tîrziu am înțeles visul și reacția mea: Domnul cu perucă lungă era un fel de „spirit al străbunilor sau al morților" care-mi adresase mie întrebările lui, iar eu nu știam să răspund la ele! Era prea devreme atunci, nu ajunsesem încă atît de departe; dar aveam o presimțire că prin munca la cartea mea voi da răspuns la întrebarea care mi se pusese. Ea îmi era pusă de strămoșii mei spirituali în speranța că vor învăța lucruri pe care nu le putuseră afla pe vremea lor, o dată ce urmau să fie create abia în secolele ulterioare. Dacă întrebare și răspuns ar fi existat din-

totdeauna, atunci n-ar fi fost nicidecum nevoie de eforturile mele, căci totul ar fi putut fi căutat și găsit în orice alt veac. E drept că în natură pare să fie prezentă o cunoaștere nelimitată, dar ea nu poate fi sesizată de conștiință decît atunci cînd condițiile temporale sînt propice. Se întîmplă probabil ca în sufletul individului: El poate purta ani în șir cu sine presimțirea a ceva, devine însă cu adevărat conștient de acest ceva abia mai tîrziu, într-un anume moment al vieții.

Cînd am scris, ulterior, *Septem Sermones ad Mortuos*, tot morții au fost cei care mi-au adresat întrebările hotărîtoare. Ei veneau — așa spuneau — înapoi de la Ierusalim, pentru că acolo „n-au găsit ce-au căutat“. Asta m-a mirat atunci foarte tare; căci în opinia tradițională, morții sînt cei care dețin marea știință. Se emite părerea că ei ar ști mult mai multe decît noi, pentru că doctrina creștină presupune că „dincolo“ vom vedea lucrurile „față-n față“. Se pare însă că sufletele celor răposați „știu“ numai ceea ce știau în clipa morții lor și nimic în plus. De aici, strădania lor de a pătrunde în viață spre a se împărtăși din știința oamenilor. Adesea am senzația că s-ar afla chiar în spatele nostru, așteptînd să audă ce răspuns le vom da lor și pe care-l vom da destinului. Am impresia că tot ce îi interesează este să obțină răspunsuri la întrebările lor de la cei în viață, adică de la cei care le-au supraviețuit și există într-o lume în continuă transformare. Morții întreabă ca și cum omniștiința sau „omniștiutul“ nu le-ar sta la dispoziție, ci acestea ar putea pătrunde doar în sufletul celor vii — într-un suflet prins în închisoarea trupului. Spiritul celor vii pare de aceea a fi măcar într-un punct în avantaj față de cel al morților, și anume în capacitatea de a dobîndi cunoștințe clare și decisive. Lumea tridimensională, în timp și spațiu, îmi apare ca un sistem de coordonate: el este descompus aici în ordonată și abscisă, ceea ce „acolo“, în nonspațialitate și atemporalitate, ar putea apărea ca imagine originară cu multe aspecte, poate ca un „nor de cunoaștere“ difuz în jurul unui arhetip. Este însă nevoie de un sistem de coordonate pentru ca să fie posibilă o diferențiere a continuturilor distincte. O astfel de operație ni se pare de neimaginat în starea unei omniștiințe difuze sau a unei conștiințe lipsite de subiect, fără determinare spatio-temporală. Cunoașterea presupune, ca și zămislirea, un contrast, un „aici și acolo“, un „sus și jos“, un „înainte și după aceea“.

Dacă ar fi ca după moarte să mai avem parte de o existență conștientă, atunci ea ar continua să meargă, din cîte mi se pare mie, în aceeași direcție ca și cea a conștiinței omenirii, care are în fiecare epocă o limită superioară, dar deplasabilă. Sînt mulți oameni care au rămas, în clipa morții lor, nu numai în urma propriilor posibilități, ci mai ales mult îndărătul a ceea ce, în timpul vieții lor, a fost conștientizat de alți oameni. De aici pretenția lor de a obține în moarte partea de conștiență pe care n-au dobîndit-o în viață.

Am ajuns la această concluzie analizînd visele despre defuncți. Am visat astfel odată că mi-am vizitat un prieten care murise cu vreo paisprezece zile în urmă. În timpul vieții, nu cunoscuse altceva în afara unei concepții convenționale despre lume și se împotmolise în această atitudine lipsită de reflecție. Locuința lui era situată pe o colină, asemănătoare dealului Tüllinger de lîngă Basel. Acolo se afla un castel vechi, al cărui zid circular înconjura o piațetă cu o bisericuță și cîteva clădiri mai mici. Îmi amintea de piața din apropierea castelului Rapperswil. Era toamnă. Frunzele pomilor bătrîni căpătaseră nuanțe aurii și soarele blînd transfigura întreaga scenă. Acolo ședea prietenul meu la o masă cu fiica lui, care studiase la Zürich psihologia. Știam că ea îi dădea lămuririle necesare în psihologie. Era atît de fascinat de ceea ce auzea, încît m-a salutat doar dintr-o mișcare fugitivă a mîinii, ca și cînd mi-ar fi dat a înțelege: „Nu mă deranja!“ Salutul era în același timp un gest prin care-mi făcea semn să plec.

Visul îmi spuse că el pesemne realiza acum, bineînțeles într-un mod pe care nu-l cunoșteam, realitatea existenței sale psihice, ceea ce în timpul vieții nu fusese niciodată în stare. În legătură cu imaginile acestui vis îmi veniră mai tîrziu în minte cuvintele: *Heilige Anachoreten gebirgauf verteilt...*[1] Anahoreții în scena finală a părții a doua din *Faust* sînt gîndiți ca reprezentări a diferite etape de dezvoltare, care se completează și se înalță reciproc.

O altă experiență a evoluției sufletului după moarte am făcut-o cînd — cam la un an după moartea soției mele — m-am trezit într-o noapte brusc și am știut că fusesem la ea în sudul Franței, în Provence, și că petrecuserăm o zi întreagă împreună. Făcea acolo

---

[1] *Sfinți anahoreți, risipiți, stînd între prăpăstii*, Goethe, *Faust II*, actul V, „Munți cu prăpăstii“, *op. cit.* (*n. t.*).

studii despre Graal. Faptul mi se păru semnificativ: căci ea murise înainte de a-și fi încheiat lucrarea pe această temă.

Explicația pe planul subiectului — că anima mea încă nu terminase cu munca impusă ei — nu-mi spune nimic; fiindcă eu știu că nu sînt gata. Dar ideea că soția mea continua să lucreze și după moarte la dezvoltarea ei psihică — orice s-ar înțelege prin asta — mi se păru plină de tîlc, așa că visul avu un efect liniștitor asupra mea.

Reprezentări de acest fel sînt, firește, incorecte și dau o imagine insuficientă, ca un corp proiectat pe un plan sau ca, invers, construirea unei forme cu patru dimensiuni pornind de la un corp. Spre a se ilustra, ele se servesc de determinările unei lumi tridimensionale. După cum matematica nu se teme să creeze o expresie pentru raporturi care depășesc orice empirism, tot așa ține de esența unei fantezii disciplinate să proiecteze imagini a ceea ce scapă înțelegerii, după principii logice și pe baza unor date empirice, ca de pildă enunțurile viselor. Metoda folosită este cea a „enunțului necesar", după cum l-am numit eu. Ea reprezintă principiul amplificării în interpretarea viselor, poate fi însă demonstrată cel mai ușor prin enunțurile implicate în numerele întregi simple.

Unu este, ca primă cifră, o unitate. El este însă și „unitatea", Unul, Atot-Unul, Unicul și Non-Doiul — nu un numeral, nu cuvîntul ce denumește un număr, ci o idee filozofică sau un arhetip și atribut al Domnului, monada. Este desigur corect că rațiunea omenească face aceste enunțuri, dar ea e în același timp determinată și legată de concepția ei despre Unu și implicațiile sale. Nu sînt, cu alte cuvinte, enunțuri arbitrare, ci ele sînt determinate de esența lui Unu și deci necesare. Aceeași operație logică s-ar putea efectua teoretic în legătură cu toate reprezentările individuale ale cifrelor ce urmează, dar se ajunge practic curînd la sfîrșit din cauza complicațiilor sporinde care devin de necuprins.

Fiecare altă unitate aduce cu sine proprietăți și modificări noi. Așa, de exemplu, o proprietate a cifrei patru este aceea că ecuațiile de gradul patru mai pot fi încă rezolvate, cele de gradul cinci însă, nu. Un „enunț necesar" cifrei patru este deci că e deopotrivă punct culminant și terminus al unei urcări premergătoare. Întrucît cu fiecare altă unitate apar una sau mai multe proprietăți noi de natură matematică, enunțurile se complică atît de mult, încît nu mai pot fi formulate.

Seria infinită de numere corespunde numărului infinit de făpturi individuale. Ea este compusă tot din indivizi, și proprietățile primilor ei zece membri reprezintă deja — dacă e să reprezinte ceva — o cosmogonie abstractă derivată din monadă. Proprietățile numerelor sînt însă în același timp proprietăți ale materiei și de aceea anumite ecuații sînt capabile să anticipeze comportamentul materiei.

Aș dori, din această cauză, să acord și altor enunțuri ale rațiunii noastre — în afara celor matematice (care există de la natură) — posibilitatea de a indica dincolo de ele însele realități nonperceptibile. Mă gîndesc, de exemplu, la plăsmuiri ale imaginației care se bucură de *consensus omnium* sau care se disting printr-o mare frecvență a apariției, precum și la motivele arhetipale. Există ecuații matematice despre care nu știm căror realități fizice le corespund; de asemenea, există realități mitice despre care nu știm la început la ce realități psihice se referă. S-au găsit, de pildă, ecuații care pun ordine în turbulența gazelor fierbinți cu mult înainte ca acestea să fi fost cercetate cu precizie; de un timp și mai îndelungat există mitologeme care exprimă desfășurarea anumitor procese subliminale, dar pe care abia astăzi le putem recunoaște ca atare.

Gradul maxim de conștiență care a fost deja atins undeva formează, din cîte mi se pare, limita superioară de cunoaștere la care pot ajunge morții. Pesemne că de aceea viața pămîntească are o semnificație atît de mare, iar ceea ce omul duce „dincolo“, atunci cînd moare, este așa de important. Numai aici, în viața terestră, unde contrariile se ciocnesc, poate fi ridicat nivelul general al conștiinței. Asta pare a fi sarcina metafizică a omului, pe care însă, fără a „mitologiza“, el n-o poate îndeplini decît parțial. Mitul e etapa intermediară inevitabilă și indispensabilă între inconștient și cunoașterea conștientă. Este stabilit că inconștientul știe mai multe decît conștiința, dar știința sa este de o anume factură, o știință întru eternitate, de cele mai multe ori fără referire la „aici“ și „acum“ și care nu ține cont de limbajul intelectului nostru. Numai dacă le dăm enunțurilor sale prilejul să se amplifice, cum s-a arătat mai sus în exemplul numerelor, ajunge în domeniul înțelegerii noastre și vom putea percepe un aspect nou. Acest proces se repetă într-un mod convingător la fiecare analiză reușită a viselor. De aceea este atît de important să nu avem păreri

doctrinare preconcepute în legătură cu ceea ce afirmă visele. De îndată ce frapează o anumită „monotonie a interpretării" se știe că interpretarea a devenit doctrinară, așadar, nerodnică.

Chiar dacă nu este posibil să se aducă o dovadă valabilă a continuării vieții sufletului după moarte, tot există evenimente care dau de gîndit. Eu le iau ca pe niște indicii, fără să-mi asum cutezanța de a le atribui valoare de cunoașteri.

Într-o noapte nu puteam dormi și mă gîndeam la moartea subită a unui prieten, care fusese înmormîntat în ziua precedentă. Moartea lui mă preocupa adînc. Deodată am avut senzația că s-ar fi aflat în cameră. Era de parcă ar fi stat la picioarele patului meu și mi-ar fi cerut să merg cu el. N-am avut senzația unei apariții, ci o imagine vizuală interioară a lui, pe care mi-am explicat-o ca pe o imaginație. Dar a trebuit să mă întreb cu toată franchețea: „Am vreo dovadă că este o imaginație? Dar dacă nu este? Dacă prietenul meu chiar se află aici, iar eu îl iau drept un produs al fanteziei, n-ar fi asta o nesimțire din partea mea?" Aveam însă la fel de puțin dovada că stătea în fața mea ca apariție, deci în mod „real". Atunci mi-am spus: „Dovadă sau nu... în loc să-l explic doar ca pe o imaginație, aș putea la fel de bine să-l accept ca apariție și să-i acord realitate măcar cu titlu de probă." În clipa în care am gîndit astfel, s-a îndreptat spre ușă și mi-a făcut semn să-l urmez. Trebuia, ca să zic așa, să iau parte la joc. Asta nu era însă prevăzut! Așa că a trebuit să-mi repet argumentul. Abia după aceea l-am urmat în imaginația mea.

M-a condus afară din casă, în grădină, pe stradă și în cele din urmă la el acasă. (În realitate, casa lui era situată la o distanță de cîteva sute de metri de a mea.) Am intrat, iar el m-a dus pînă în camera sa de lucru. S-a suit pe un taburet și mi-a indicat a doua carte din cele cinci legate în roșu care stăteau pe raftul al doilea de sus. Apoi, viziunea încetă. Nu-i cunoșteam biblioteca și nu știam ce cărți avea. În plus, n-aș fi putut descifra de jos titlurile volumelor pe care mi le arătase, căci erau plasate pe penultima etajeră.

Incidentul din vis mi se păru atît de straniu, încît a doua zi dimineață m-am dus la văduva prietenului meu și i-am cerut permisiunea să mă uit după ceva prin biblioteca lui. Și într-adevăr, sub raftul pe care-l văzusem în fantezia mea se afla un taburet și încă de departe am zărit cele cinci volume legate în roșu. M-am urcat pe scăunel pentru a putea citi titlurile. Erau traduceri ale

romanelor lui Emile Zola; titlul celui de-al doilea volum era: *Das Vermächtnis der Toten*[1]. Conținutul mi se păru neinteresant, însă titlul era extrem de semnificativ în legătură cu experiența pe care o trăisem.

Un alt eveniment care-mi dădu de gîndit se produse înaintea morții mamei mele. Cînd încetă din viață, eu mă aflam în Tessin. Vestea mă zgudui, mai ales că moartea ei veni pe neașteptate. În noaptea dinaintea morții ei, am avut un vis înspăimîntător: Mă găseam într-o pădure deasă și întunecoasă; printre copaci gigantici, ca de junglă, erau presărate blocuri de stîncă fantastice, uriașe. Era un peisaj eroic, preistoric. Deodată am auzit un fluierat ascuțit, care începu să răsune prin univers. Genunchii mi se muiară de frică. În tufișuri se auzi un trosnet, și un cîine-lup imens cu botul cumplit căscat țîșni de-acolo. Văzîndu-l, sîngele îmi îngheță în vine. Se năpusti pe lîngă mine, iar eu am știut că Vînătorul Sălbatic îi poruncise să-i aducă un om. O spaimă de moarte m-a trezit din somn, iar în dimineața următoare am primit vestea morții mamei mele.

Rareori m-a întors un vis atît de tare pe dos, căci la o privire superficială părea a spune că diavolul o luase pe mama. Or, era de fapt Vînătorul Sălbatic, „Grünhütl" — „cel cu pălăria verde" —, care vîna cu lupii săi în acea noapte de ianuarie cînd bate foehnul. Era Wodan, zeul străbunilor alemanici, care o chema pe mama să se alăture adunării strămoșilor ei, și anume în mod negativ armatei sălbatice, dar pozitiv, răposaților, acelor *sälig Lüt*. Abia misionarii creștini au făcut din Wodan un diavol. El este în sine un zeu important — un Mercur sau Hermes, cum au recunoscut romanii în mod just; un spirit al naturii care s-a reîntors la viață în figura lui Merlin din legenda Graalului și a devenit, ca *spiritus mercurialis*, *arcanum*[2]-ul căutat al alchimiștilor. Astfel, visul spune că sufletul mamei mele a fost preluat în acel context mai vast al sinelui, dincolo de aspectul creștin-moral, și anume în acea totalitate de natură și spirit care înglobează conflictul contrariilor.

Am plecat imediat spre casă și, noaptea în tren, am resimțit o mare tristețe, dar în adîncul inimii nu puteam fi mîhnit, și asta dintr-un motiv ciudat: pe parcursul întregii călătorii am auzit

---

[1] Titlul original este: *Le Vœu d'une Morte* (*n. t.*).

[2] V. nota 1, p. 93 (*n. t.*).

neîncetat muzică de dans, rîsete și gălăgie voioasă, ca și cum s-ar fi celebrat o nuntă. Era în contrast izbitor față de impresia cumplită lăsată de vis. Aici răsunau muzică veselă de dans și rîsete zglobii, așa că mi-a fost imposibil să mă reculeg, dedicîndu-mă total tristeții. Tot mereu voia să mă domine, dar în clipa următoare mă regăseam în mijlocul melodiilor vesele. Era un sentiment de căldură și bucurie, pe de o parte, și de spaimă și jale, pe de alta — o alternare continuă de contraste emoționale.

Contrastul se poate explica prin aceea că moartea este înfățișată o dată din punctul de vedere al eului și de cealaltă dată din perspectiva sufletului. În primul caz, ea apare ca o catastrofă, ca și cum forțe rele și nemiloase ar fi răpus un om.

Căci moartea este o brutalitate cumplită — nu trebuie să ne amăgim în această privință — nu numai ca eveniment fizic, ci în primul rînd ca unul psihic: un om e smuls vieții și ceea ce rămîne este o liniște glacială de moarte. Nu mai există nici o speranță de a stabili vreo relație cu el, căci toate punțile au fost tăiate. Oameni cărora le-am fi dorit o viață lungă sînt secerați în floarea vîrstei, în timp ce alții, care nu sînt buni de nimic, ajung la o vîrstă înaintată. Este o realitate cruntă pe care n-ar trebui să ne-o tăinuim. Brutalitatea și arbitrarul morții pot învenina oamenii atît de tare, încît să tragă de aici concluzia că nu există un Dumnezeu milostiv, nici dreptate sau bunătate.

Dintr-un alt punct de vedere, moartea apare însă ca eveniment îmbucurător. *Sub specie aeternitatis* este o cununie, un *mysterium coniunctionis*. Sufletul ajunge, ca să mă exprim așa, la jumătatea care îi lipsește, el realizează totalitatea. Pe sarcofagele grecești, elementul de bucurie e reprezentat prin dansatoare, pe mormintele etrusce, prin ospețe. La moartea cabalistului pios Rabi Simon ben Iohai, prietenii săi au spus că își serbează nunta. Și astăzi, în anumite regiuni este tradiție să se organizeze de Ziua Morților un „picnic" pe morminte. Toate acestea exprimă sentimentul că moartea ar fi de fapt o sărbătoare a bucuriei.

Cu cîteva luni înainte de moartea mamei, în septembrie 1922, am avut un vis care mi-o prevestea. Era despre tatăl meu și mă impresionă adînc. De la moartea lui, deci din 1896, nu-l mai visasem niciodată. Acum îmi apăru iarăși într-un vis, ca și cum s-ar fi reîntors dintr-o călătorie îndepărtată. Arăta întinerit și nu manifesta nici un fel de autoritate paternă. M-am dus cu el în biblioteca mea și m-am bucurat nespus să aflu ce i se mai întîmplase. A fost

o mare plăcere pentru mine să-i prezint soția și copiii mei, să-i arăt casa și să-i relatez ce am mai făcut între timp și ce am devenit. Voiam să-i povestesc și de cartea despre tipuri[1] care-mi fusese publicată de curînd. Dar mi-am dat imediat seama că nu era posibil, întrucît tata avea un aer preocupat. Părea să vrea ceva de la mine. Am simțit-o clar, așa că am bătut în retragere. Deodată mi-a spus că dorea să mă consulte, pentru că eram psiholog, și anume în legătură cu psihologia căsniciei. Mă pregăteam să-i țin o prelegere mai lungă despre complicațiile căsătoriei, dar atunci m-am trezit. N-am înțeles cum trebuie visul, căci nu mi-a trecut prin minte că s-ar putea referi la moartea mamei mele. M-am lămurit abia cînd a murit subit în ianuarie 1923.

Căsnicia părinților mei n-a fost o învoială fericită, ci o probă de încercare a răbdării împovărată de multe greutăți. Amîndoi au comis greșelile tipice multor perechi căsătorite. Din visul meu aș fi putut prevedea moartea mamei: după o absență de douăzeci și șase de ani, tatăl meu se interesa în vis la psiholog în legătură cu vederile și cunoștințele cele mai recente referitoare la complicațiile matrimoniale, deoarece pentru el venise timpul să reia problema. În mod evident, în starea sa atemporală nu achiziționase informații mai bune, așa că trebuia să se adreseze celui în viață care, o dată cu schimbările aduse de timp, ar fi putut dobîndi niște puncte de vedere noi.

Așa spune visul. Dacă i-aș fi înțeles sensul subiectiv aș mai fi putut, fără îndoială, cîștiga multe; dar de ce l-am avut chiar înainte de moartea mamei pe care nu am presimțit-o în nici un fel? Visul era orientat clar spre tata de care mă lega o simpatie care se adîncise cu anii.

Întrucît inconștientul are, ca urmare a relativității sale spațio-temporale, surse mai bune de informare decît conștiința care dispune numai de percepțiile senzoriale, sîntem reduși, în ceea ce privește mitul nostru despre viața de după moarte, la aluziile insuficiente ale visului și alte manifestări spontane ale inconștientului. Bineînțeles că, așa cum am mai spus, nu li se poate atribui acestor indicii valoare de cunoașteri sau chiar de dovezi. Ele pot servi însă ca baze adecvate unor amplificări mitice; ele oferă intelectului care cercetează acel perimetru de posibilități absolut necesare vitalității sale. Dacă lipsește lumea intermediară a fan-

[1] *Tipuri psihologice* fusese publicată în anul precedent, în 1921 (*n. t.*).

teziei mitice, atunci spiritul este amenințat de încremenire în doctrinarism. Invers, luarea în considerare a germenilor mitici înseamnă și un pericol pentru spiritele slabe și influențabile de a lua presentimentele drept moduri de cunoaștere și de a ipostazia fantasmele.

Un mit deosebit de răspîndit al lumii de dincolo îl formează ideile și imaginile despre reîncarnare.

Într-o țară a cărei cultură spirituală este foarte diferențiată și mult mai veche decît a noastră, și anume India, ideea reîncarnării e la fel de naturală ca la noi aceea că Dumnezeu a creat lumea sau că există un *spiritus rector*. Indienii cultivați știu că noi nu gîndim ca ei, dar nu le pasă. Corespunzător particularităților spirituale orientale, succesiunea naștere–moarte este gîndită ca o desfășurare nesfîrșită, ca o roată eternă care continuă să se învîrtească fără țel. Omul trăiește și dobîndește cunoaștere, și moare, și o ia din nou de la început. Numai la Buddha iese la iveală ideea unui țel, adică a depășirii ființei pămîntești.

Necesitatea mitică a omului occidental cere o imagine evolutivă a lumii, cu *început* și *țel*. Ea respinge imaginea unei lumi cu început și *sfîrșit* pur și simplu, după cum nu acceptă nici concepția unui ciclu static etern, închis în sine. În schimb, orientalul pare a putea tolera această din urmă idee. În mod clar, nu există un consens referitor la esența lumii și, tot așa, nici astronomii n-au putut cădea pînă acum de acord în legătură cu această problemă. Occidentalului îi este insuportabilă absurditatea unei lumi exclusiv statice, el trebuie să-i presupună un sens. Orientalul nu are nevoie de această presupunere, căci el o întruchipează. În timp ce primul vrea să desăvîrșească sensul lumii, cel din urmă tinde către împlinirea sensului în om și se dezbară de lume și existență (Buddha).

Eu aș da dreptate ambilor; căci omul din Occident pare a fi mai cu seamă extravertit, cel din Orient, mai cu seamă introvertit. Primul proiectează sensul și îl presupune în obiecte; celălalt îl simte în sine însuși. Sensul este însă atît în exterior, cît și în interior.

Nu se poate separa ideea de *karma* de cea a renașterii. Întrebarea decisivă este dacă acel *karma* al unui om este sau nu personal. În cazul în care coordonatele destinului cu care un om pășește în viață reprezintă rezultatul unor acțiuni și realizări ale unor vieți anterioare, există o continuitate personală. În celălalt

caz, un *karma* este întrucîtva cuprins de către o naștere, așa că se încorporează din nou fără să existe o continuitate personală.

Buddha a fost întrebat de două ori de elevii lui dacă acel *karma* al omului este personal sau nu. De ambele dăți, a ocolit întrebarea și n-a intrat mai adînc în problemă; ea nu ar contribui, a spus el, la eliberarea de iluzia ființei. Buddha considera mai folositor ca discipolii săi să mediteze asupra lanțului *nidāna*, și anume asupra nașterii, a vieții, a bătrîneții și a morții, asupra cauzei și efectului evenimentelor dureroase.

Nu știu ce să răspund la întrebarea dacă acel *karma* pe care-l trăiesc este rezultatul vieților mele anterioare sau mai degrabă achiziția strămoșilor mei, a căror moștenire se reunește în mine. Sînt eu o combinație a vieților străbunilor și le întrupez din nou viețile? Am mai trăit o dată în trecut ca persoană anume și am progresat atît de mult în acea viață încît să pot încerca acum să caut o soluție? Nu știu. Buddha a lăsat întrebarea deschisă și îmi vine să presupun că nici el n-a știut să dea cu certitudine un răspuns.

Mi-aș putea imagina foarte bine că aș fi trăit în secolele trecute și că m-aș fi lovit acolo de întrebări la care încă nu puteam răspunde; că trebuia să mă nasc din nou fiindcă nu îndeplinisem sarcina care mi se dăduse. Cînd voi muri, faptele mele mă vor urma — așa îmi închipui cel puțin. Voi aduce cu mine ceea ce am făcut. Pînă atunci se pune însă problema să nu ajung să stau la sfîrșitul vieții mele cu mîinile goale. E ceea ce pare să fi gîndit și Buddha cînd a încercat să-și oprească elevii de la tot felul de speculații inutile.

Este sensul existenței mele ca viața să aibă să-mi pună o întrebare. Sau, invers: Eu însumi sînt o întrebare adresată lumii, iar eu trebuie să furnizez răspunsul meu, căci altfel sînt redus doar la răspunsul pe care mi-l va da lumea. Aceasta este sarcina supra-personală a vieții mele și o realizez numai cu greu. Poate că ea reprezintă ceva ce i-a preocupat încă pe străbunii mei, dar la care n-au putut răspunde. Oare de aceea sînt impresionat de faptul că finalul lui *Faust* nu conține o soluție? Sau de problema la care a eșuat Nietzsche: trăirea dionisiacă ce pare a fi scăpat omului creștin? Sau este acel Wodan-Hermes neliniștit al strămoșilor mei alemanici și franci care-mi pune întrebări provocatoare? Sau Richard Wilhelm are dreptate cînd presupune în glumă că în viața mea anterioară oi fi fost un chinez rebel care trebuie, ca pedeapsă, să descopere în Europa sufletul său oriental?

Ce simt a fi un rezultat al vieților străbunilor mei sau un *karma* dobîndit într-o viață anterioară personală ar putea fi la fel de bine un arhetip impersonal, care ține azi întreaga lume sub tensiune și a pus în mod deosebit stăpînire pe mine, ca de exemplu dezvoltarea seculară a triadei divine și confruntarea ei cu principiul feminin, sau răspunsul, care încă mai trebuie găsit, la întrebarea gnostică a originii răului, cu alte cuvinte, incompletitudinea imaginii creștine a divinității.

Mă gîndesc și la posibilitatea ca prin realizările individuale să se nască în lume o întrebare la care se cere să se găsească un răspuns. De exemplu, felul în care pun întrebarea ca și răspunsul meu ar putea fi nesatisfăcătoare. În aceste condiții, cineva care are *karma* al meu — adică eventual eu însumi — ar trebui să se nască din nou, pentru a da un răspuns mai complet. De aceea mi-aș putea imagina că nu mă voi naște din nou atîta timp cît lumea n-are nevoie de un răspuns și că aș fi îndreptățit la mai multe sute de ani de liniște, pînă să fie iarăși nevoie de cineva care se interesează de astfel de lucruri și ar putea relua sarcina cu folos. Am impresia că ar putea fi instaurată acum o perioadă de calm, pînă la terminarea prelucrării muncii deja realizate.

Problema despre *karma* mi-a rămas obscură, ca și cea a renașterii personale sau a metempsihozei. *Libera et vacua mente*[1], iau notă cu respect de profesiunea indiană de credință în legătură cu renașterea și privesc în jur, în lumea experienței mele, spre a constata dacă, undeva și cumva, nu se produce ceva ce ar putea cu adevărat indica reîncarnarea. Fac bineînțeles abstracție de mărturiile, relativ numeroase la noi, ale credinței în reîncarnare. Căci o credință îmi demonstrează numai fenomenul credinței, nicidecum însă realitatea conținutului care face obiectul credinței. Acest conținut trebuie să mi se reveleze empiric, în sine, pentru a fi acceptat. Pînă în ultimii ani n-am putut descoperi nimic convingător în această privință, în ciuda atenției cu care m-am îndreptat spre respectivul fenomen. Dar de curînd am observat chiar la mine însumi un șir de vise care, după toate aparențele, descriu procesul reîncarnării la o personalitate decedată, pe care o cunosc. Anumite aspecte s-ar putea urmări chiar, cu o probabilitate ce nu-i total de neglijat, pînă în realitatea empirică. Niciodată n-am mai observat sau auzit nimic asemănător, așa că n-am nici un fel de posibilități de comparație. Observația mea fiind deci subiectivă

---

[1] Cu gîndire liberă și lipsită de prejudecăți (*n. t.*).

și singulară, aș dori doar să menționez existența ei, nu și conținutul ei. Trebuie să mărturisesc însă că după această experiență privesc problema reîncarnării cu ochi puțin diferiți, fără a fi totuși în măsură să susțin o anumită opinie.

Dacă presupunem că „acolo“ există o continuare, atunci nu ne putem închipui o altă formă de existență decît cea psihică, deoarece viața sufletului nu are nevoie nici de spațiu, nici de timp. Existența psihică, mai cu seamă imaginile lăuntrice de care ne ocupăm încă de pe acum, furnizează materialul pentru toate speculațiile mitice despre o viață de dincolo, iar pe aceasta mi-o imaginez ca pe un mers progresiv prin lumea imaginilor. Astfel, sufletul ar putea fi acea existență în care se găsește „lumea de dincolo“ sau „tărîmul morților“. Inconștientul și „tărîmul morților“ sînt în această privință sinonime.

Din punct de vedere psihologic, „viața în lumea de dincolo“ apare ca o continuare consecventă a vieții psihice la bătrînețe. Căci o dată cu înaintarea în vîrstă, contemplarea, reflecția și imaginile lăuntrice joacă, în mod firesc, un rol tot mai mare: ... *bătrânii voștri vise vor visa.*[1] Aceasta presupune însă că sufletul bătrînilor nu s-a lignificat sau pietrificat — *sero medicina paratur cum mala per longas convaluere moras*[2]. La bătrînețe începem să ne derulăm amintirile în fața ochilor minții și să ne recunoaștem, prin gîndire, în imaginile interioare și exterioare ale trecutului. Este ca un stadiu preliminar sau ca o pregătire pentru o existență în lumea de dincolo, după cum, în concepția lui Platon, filozofia reprezintă o pregătire întru moarte.

Imaginile interioare mă împiedică să mă pierd în retrospectiva personală. Există mulți oameni bătrîni care se împotmolesc în amintirea evenimentelor exterioare. Ei rămîn prizonierii acestor amintiri, în timp ce retrospectiva, dacă este reflectată și tradusă în imagini, înseamnă un *reculer pour mieux sauter*[3]. Încerc să văd linia care, prin viața mea, a condus în lume și duce din nou afară din lume.

În general, reprezentările pe care și le fac oamenii despre lumea de dincolo sînt determinate și de dorințele și prejudecățile lor. De aceea, în majoritatea cazurilor, lumii de dincolo i se aso-

---

[1] Fapt. Sf. Apost. 2, 17 (*n. t.*).

[2] Medicamentul este preparat prea tîrziu, cînd răul s-a fortificat prin timp îndelungat (*n. t.*).

[3] A se da înapoi pentru a sări mai bine (*n. t.*).

ciază numai reprezentări luminoase. Dar asta nu mi se pare convingător. Nu-mi pot imagina că după moarte aterizăm pe o încîntătoare cîmpie cu flori. Dacă în lumea de dincolo totul ar fi luminos și bun, ar trebui să existe și o comunicare amicală între noi și tot felul de spirite fericite întru Domnul, și din starea prenatală ar putea să vină înspre noi efuziuni de frumusețe și bunătate. Nici vorbă însă de așa ceva. De ce această separare insurmontabilă între cei morți și cei vii? Cel puțin jumătate din relatările asupra întîlnirilor cu spiritele morților vorbesc despre niște incidente înfricoșătoare cu spirite sumbre, și este o regulă ca tărîmul morților să manifeste o tăcere glacială, nepăsătoare la durerea celor abandonați.

Dacă ascult gîndurile care se formează în mine involuntar, atunci lumea îmi apare unitară într-o măsură mult prea mare ca să mai poată exista un „dincolo", în care natura contrariilor să lipsească total. Și acolo este „natură" care, în felul ei, e a lui Dumnezeu. Lumea în care ajungem după moarte va fi măreață și teribilă, așa ca divinitatea și natura pe care o cunoaștem. Nu-mi pot imagina nici că suferința ar înceta cu totul. Ce-i drept, ceea ce am trăit în viziunile mele din 1944 — eliberarea de povara trupului și perceperea sensului — m-a umplut de adîncă fericire. Cu toate acestea, și acolo domnea întunericul, și acolo am constatat o încetare ciudată a căldurii umane. Gîndiți-vă la stînca neagră la care am ajuns! Era întunecată și din granitul cel mai dur. Ce înseamnă asta? Dacă la baza creației n-ar exista nici o imperfecțiune, nici un defect primordial, atunci de ce această sete de a crea, de ce acest dor de ceea ce trebuie împlinit? De ce acordă zeii o asemenea importanță omului și creației? Continuării lanțului *nidāna* la infinit? Cînd de fapt un Buddha a opus iluziei dureroase a existenței al său *quod non*[1], iar omul creștin speră într-un sfîrșit apropiat al lumii?

Mi se pare probabil ca și în lumea de dincolo să existe anumite îngrădiri, ca sufletele morților să descopere însă numai treptat unde se află frontierele stării eliberate. Există undeva „acolo" o necesitate stringentă care condiționează lumea și care vrea să pună capăt stării de „dincolo". Această necesitate creatoare va decide — așa îmi închipui eu — ce suflete vor plonja din nou în naștere. Mi-aș putea imagina că anumite suflete simt starea existenței tridimensionale ca fiind mai fericită decît cea a „veșniciei". Dar

[1] Nu este așa (*n. t.*).

poate că acest lucru depinde de cantitatea de completitudine sau incompletitudine a existenței lor umane pe care au luat-o cu ei dincolo.

Este posibil ca o continuare a vieții tridimensionale să nu mai aibă sens, o dată ce sufletul a atins anumite stadii ale înțelegerii; atunci, se poate ca sufletul să nu mai trebuiască să se întoarcă și o înțelegere superioară să împiedice dorința de reîncarnare. Sufletul ar dispărea atunci din lumea tridimensională și ar ajunge într-o stare pe care budiștii o desemnează drept nirvana. Dacă mai rămîne însă un *karma* care trebuie isprăvit, sufletul cade din nou în lumea dorințelor și se întoarce în viață, procedînd astfel poate chiar din convingerea că mai este ceva de desăvîrșit.

În cazul meu, ceea ce mi-a provocat nașterea trebuie să fi fost în primul rînd o sete pasionată de a înțelege. Căci este elementul cel mai puternic al ființei mele. Această pornire nesățioasă spre înțelegere și-a creat, ca să zicem așa, o conștiință, pentru a cunoaște ce este și ce se întîmplă și, pe deasupra, pentru a descoperi reprezentări mitice, pornind de la aluziile slabe ale incognoscibilului.

Noi nu sîntem nicidecum în stare să dovedim că ceva din noi se păstrează în veci. Putem cel mult să spunem că există o anumită probabilitate ca ceva din psihicul nostru să continue să dăinuie dincolo de moartea noastră fizică. Știm la fel de puțin dacă ceea ce continuă să existe este conștient în sine. Dacă se simte nevoia formării unei păreri în această chestiune, atunci s-ar putea lua eventual în considerare ceea ce s-a aflat din fenomenele psihice de disociere, de clivaj. În majoritatea cazurilor în care se manifestă un complex scindat, aceasta are loc în forma unei personalități, ca și cum complexul ar avea o conștiință de sine. De aceea, de exemplu, vocile bolnavilor mintali sînt personificate. M-am ocupat de fenomenul complexelor personificate încă în teza mea de doctorat. Ele ar putea fi invocate, dacă vrem, în sprijinul unei continuități a conștiinței. În favoarea unei astfel de presupuneri pledează și observațiile uimitoare care se fac în cazul unor leșinuri adînci după leziuni cerebrale acute și în cazul unor stări grave de colaps. În ambele situații se pot semnala, chiar și cînd e vorba de cea mai profundă stare de inconștiență, perceperi ale lumii exterioare, precum și trăiri onirice intense. Întrucît scoarța cerebrală a creierului mare, sediul conștiinței, este scoasă din circuit în timpul leșinului, astfel de fenomene rămîn astăzi încă fără explicație. Ele pot fi o mărturie în favoarea unei men-

ţineri cel puţin subiective a capacităţii conştiinţei, chiar şi în starea unei aparente inconştienţe.[1]

Problema raportului dintre „omul atemporal", sinele şi omul terestru în timp şi spaţiu ridică întrebări de cea mai mare dificultate. Două vise au aruncat o lumină asupra ei.

Într-unul avut în octombrie 1958 am zărit din casa mea două discuri de metal strălucitor în formă de lentile; ele zburau pe deasupra casei, pe traiectorie curbă, înspre lac. Erau două O.Z.N.-uri. Apoi, un alt corp se îndreptă în zbor chiar spre mine: o lentilă perfect rotundă, ca obiectivul unui telescop. Se opri o clipă la o distanţă de vreo patru–cinci sute de metri, după care îşi continuă imediat zborul. Îndată după aceea sosi, zburînd prin aer, un alt corp; un obiectiv cu o prelungire din metal care ducea la o cutie — o lanternă magică. Se opri în aer, la o depărtare de vreo şaizeci–şaptezeci de metri, şi mă viză direct. M-am trezit, pradă unui sentiment de mirare. Cufundat încă pe jumătate în vis, un gînd îmi trecu prin minte: „Noi credem mereu că O.Z.N.-urile sînt proiecţiile noastre. Acum se dovedeşte că noi sîntem proiecţiile lor. Eu sînt proiectat de către lanterna magică sub forma lui C. G. Jung. Dar cine mînuieşte aparatul?"

Mai visasem o dată ceva despre relaţia dintre sine şi eu. În acel vis avut demult mă aflam într-o drumeţie. Mergeam pe un drum care trecea printr-un peisaj deluros, soarele bătea, iar sub ochii mei se deschidea, de jur-împrejur, o panoramă largă. Deodată am ajuns la o capelă mică, situată la marginea drumului. Uşa era dată de perete, aşa că am intrat. Spre surprinderea mea, pe altar nu se aflau nici vreo icoană a Maicii Domnului şi nici vreun crucifix, ci am remarcat numai un aranjament floral minunat. Apoi am văzut însă că pe jos, înaintea altarului, cu faţa spre mine, şedea un yoghin — în poziţie lotus şi cufundat în meditaţie adîncă. Privindu-l mai atent, am recunoscut că avea figura mea. M-am speriat îngrozitor şi m-am trezit cu gîndul: „Aha, iată-l pe cel care mă gîndeşte. Are un vis şi acest vis sînt eu." Ştiam că, atunci cînd se trezeşte, eu nu voi mai fi.

Am avut acest vis după boala mea din 1944. El reprezintă o parabolă: sinele meu se cufundă în meditaţie, ca un yoghin, ca să zic aşa, şi meditează la forma mea pămîntească. S-ar putea

---

[1] Cf. în acest sens *Sincronicitatea ca principiu al relatiilor acauzale*, în *Ges. Werke VIII*, 1967, p. 563 ş. urm. (*n. ed. germ.*).

spune și: el ia formă omenească, pentru a ajunge în existența tridimensională, ca și cum cineva și-ar pune haine de scafandru spre a plonja în mare. Sinele renunță la existența de dincolo, luînd o atitudine religioasă, indicată și de capela din imaginea onirică. El poate trece, în formă terestră, prin experiențele lumii tridimensionale și poate face, printr-o conștiență mai mare, un pas înainte către realizarea sa.

Figura yoghinului ar reprezenta într-o oarecare măsură totalitatea mea prenatală inconștientă, iar Orientul îndepărtat — așa cum adesea este cazul în vise — o stare psihică străină nouă, opusă conștiinței. Asemenea lanternei magice, și meditația yoghinului „proiectează" realitatea mea empirică. De regulă, noi conștientizăm însă această corelație cauzală în sens invers: descoperim în produsele inconștientului simboluri mandala, adică figuri circulare și figuri *cuaternare*[1], care exprimă totalitatea; iar dacă vrem să exprimăm totalitatea, folosim tocmai astfel de figuri. Baza noastră este conștiința eului, un cîmp luminos, centrat pe punctul focal al eului și care constituie lumea noastră. Din acest punct privim la o lume obscură și enigmatică și nu știm în ce măsură urmele și umbrele ei sînt determinate de conștiința noastră sau dețin o realitate proprie. O privire superficială se mulțumește cu presupunerea că urmele și umbrele sînt cauzate de conștiință. Dar o observație mai atentă arată că, în general, imaginile inconștientului nu sînt produse ale conștiinței, ci au propria lor realitate și spontaneitate. Cu toate acestea, le considerăm doar ca pe un fel de fenomene marginale.

Ambele vise tind să inverseze total raportul dintre conștiința eului și inconștient și să înfățișeze inconștientul ca pe creatorul persoanei empirice. Inversarea indică faptul că, în viziunea „celeilalte părți", existența noastră inconștientă este cea reală, iar lumea noastră conștientă reprezintă un fel de iluzie sau o realitate aparentă, fabricată cu un anume scop, ca un fel de vis care, și el, pare a fi realitate atîta timp cît ne găsim în el. Este clar că acest punct de vedere se asemuiește mult cu concepția orientală despre lume, în măsura în care aceasta crede în *māyā*.[2]

---

[1] V. în Glosar termenul *cuaternitate* (*n. t.*).

[2] Incertitudinea în a ști cui sau cărui „loc" ar trebui să i se atribuie realitatea mai jucase o dată un rol în viața lui Jung: cînd ședea, copil fiind, pe piatră, jucîndu-se cu gîndul că aceasta ar spune sau ar fi „eu". Cf. și cunoscutul vis al fluturelui al lui Tchuang-Tsi (*A. J.*).

Totalitatea inconștientă îmi apare deci ca veritabilul *spiritus rector* al tuturor fenomenelor biologice și psihice. Ea tinde către o realizare totală, așadar, în cazul omului, către o conștientizare totală. Conștientizarea e cultură în sensul cel mai larg, și cunoașterea de sine este deci esența și inima acestui proces. Orientul atribuie indubitabil sinelui semnificație „divină", și conform vechii concepții creștine cunoașterea de sine este calea către cunoașterea Domnului, către *cognitio Dei*.

Întrebarea hotărîtoare pentru om e: Te raportezi sau nu la infinit? Acesta este criteriul vieții sale. Numai dacă știu că nemărginirea este esențialul, nu-mi fixez interesul pe futilități și pe lucruri care nu sînt de o însemnătate decisivă. Dacă nu știu, atunci insist să mi se recunoască o anumită valoare în lume, din cauza unei însușiri sau a alteia pe care o concep ca pe o avere personală: talentul „meu" sau, eventual, frumusețea „mea". Cu cît omul pune mai mult accent pe o posesiune falsă și cu cît percepe mai puțin ceea ce este esențial, cu atît mai nesatisfăcătoare îi este viața. El se simte îngrădit pentru că are intenții îngrădite, iar de aici rezultă invidie și gelozie. Dacă înțelegem și simțim că încă din timpul acestei vieți sîntem legați de nemărginire, dorințele și atitudinea se modifică. La urma urmei, noi valorăm numai datorită esențialului și dacă nu avem așa ceva, viața este irosită. Și în relația cu semenul nostru e hotărîtor dacă nemărginirea se exprimă în ea sau nu.

Ating însă sentimentul de nemărginire numai dacă am ca limită extremul. Limitarea cea mai mare a omului este sinele; el se manifestă în trăirea lui: „Eu sînt *numai* asta!" Doar conștiința limitării mele celei mai înguste în sinele meu se racordează la nelimitarea inconștientului. În această conștiență eu mă descopăr a fi limitat și etern deopotrivă, atît unul cît și celălalt. Știindu-mă unic în combinația mea personală, adică, în definitiv, limitat, am posibilitatea să devin conștient și de nemărginire. Dar numai atunci.

Într-o epocă orientată exclusiv pe lărgirea spațiului de viață și pe creșterea, *à tout prix*, a cunoașterii raționale, exigența supremă este aceea de a fi conștienți de unicitatea și de limitarea noastră. Unicitate și limitare sînt sinonime. Fără ele nu există o percepere a nelimitatului — și deci nu este posibilă nici conștientizarea lui —, ci doar o identitate iluzorie cu el, ce se manifestă în beția cifrelor mari și în puterea politică.

Epoca noastră a pus întregul accent pe omul „de aici“, ducînd astfel la o demonizare a omului și a lumii lui. Apariția dictatorilor și a întregii mizerii pe care au adus-o cu ei provine de la faptul că omului i-a fost răpit, prin miopia celor care se vor prea deștepți, orice simț al „lumii de dincolo“. El a căzut, ca și aceștia, victimă inconștienței. Căci misiunea omului ar fi, din contră, să conștientizeze ceea ce provine și i se impune din inconștient, în loc să rămînă neconștient de acest conținut sau identic cu el. În ambele cazuri, ar deveni infidel menirii sale de a crea conștiință. Pe cît putem discerne, unicul sens al existenței umane este să aprindă o lumină în tenebrele ființei ca atare. Este chiar de presupus că, după cum inconștientul acționează asupra noastră, tot așa e și el influențat, la rîndul lui, de sporirea conștiinței noastre.

12

Gînduri tîrzii

Pentru clarificarea biografiei mele, reflecțiile acestui capitol sînt indispensabile, deși cititorului i-ar putea părea teoretice. Această „teorie"[1] este însă o formă de existență ce face parte din viața mea; ea reprezintă un mod de trai, o funcție la fel de necesară cum sînt mîncatul și băutul.

I

Remarcabil la creștinism este faptul că anticipează prin doctrina sa o metamorfoză în divinitate, deci o transformare istorică de „partea cealaltă". Aceasta are loc sub forma unui mit nou despre o sciziune în cer, indicată prima dată în mitul Creației, unde apare, sub aspect de șarpe, un adversar al Creatorului care îi îndeamnă pe primii oameni la nesupunere, făgăduindu-le o conștiență sporită (*scientes bonum et malum*[2]). Cel de-al doilea indiciu este căderea îngerilor, o invadare „precipitată" a lumii oamenilor de către conținuturi inconștiente. Îngerii sînt o specie singulară. Sînt exact ceea ce sînt și nu pot fi nimic altceva: în sine ființe fără suflet, care nu reprezintă altceva decît gîndurile și intuițiile Stăpînului lor. În cazul căderii îngerilor, este vorba deci exclusiv despre îngeri „răi". Ei declanșează efectul bine cunoscut al *inflației*, pe care îl putem observa și astăzi în delirul dictatorilor: îngerii creează împreună cu oamenii o *rasă de uriași* care, în final, este gata să devoreze și oamenii, după cum se relatează în Cartea lui Enoh.

---

[1] În sensul originar al grecescului *theōría*, „acțiunea de contemplare, de observare a lumii" sau al cuvîntului german *Weltanschauung* (*n. ed. engl.*).

[2] Care știe binele și răul (*n. t.*).

Treapta a treia și decisivă a mitului este însă chiar realizarea de sine a lui Dumnezeu în formă omenească, ca o împlinire a ideii din Vechiul Testament a *căsătoriei* divine și a consecințelor ei. Încă din perioada creștinismului primitiv, ideea încarnării se amplificase pînă la concepția de *Christus in nobis* — „Cristos în noi". Totalitatea inconștientă pătrundea astfel în domeniul psihic al experienței lăuntrice, conferind omului o intuiție a configurației lui totale. N-a fost un eveniment hotărîtor doar pentru om, ci și pentru Creator: În ochii celor eliberați din tenebre El s-a dezbărat de însușirile Sale sumbre și a devenit *summum bonum*, binele suprem. Acest mit a rămas viu timp de un mileniu, neabătut, pînă ce, în secolul al XI-lea, au apărut primele semne ale unei transformări ulterioare a conștiinței.[1]

De aici încolo s-au înmulțit simptomele neliniștii și ale îndoielii, pînă ce, la sfîrșitul celui de-al doilea mileniu, a început să se contureze imaginea unei catastrofe universale, adică, mai întîi, a unei amenințări a conștiinței. Ea constă în fenomenul uriașilor, și anume al unui hybris al conștiinței: „Nimic nu e mai mare ca omul și ale sale fapte." Caracterul de transcendență al mitului creștin s-a pierdut și, o dată cu el, și concepția creștină asupra totalității ce se împlinește în lumea de dincolo.

Luminii îi succedă umbra, cealaltă față a Creatorului. Această dezvoltare își atinge apogeul în secolul XX. Acum, lumea creștină este realmente confruntată cu principiul răului, și anume cu nedreptate fățișă, tiranie, minciună, sclavie și constrîngere morală. Ce-i drept, această manifestare a răului gol-goluț a luat la poporul rus, pare-se, o formă permanentă, dar a declanșat prima izbucnire incendiară violentă la nemți. Se revelează astfel incontestabil cît de tare a fost subminat creștinismul secolului XX. Față de aceasta, răul nu mai poate fi bagatelizat prin eufemismul lui *privatio boni*[2]. Răul a devenit realitate determinantă. Nu mai poate fi eliminat din lume printr-o schimbare de nume. Trebuie să învățăm cum să umblăm cu el, cum să-l manevrăm, căci *el vrea să participe la viață*. Cum ar fi acest lucru cu putință fără a produce mari pagube nu poate fi întrevăzut la ora actuală.

Avem în orice caz nevoie de o reorientare, adică de o *metanoia*[3]. Dacă atingem răul, sîntem amenințați stringent de pericolul

---

[1] Această temă a fost tratată de Jung în *Aion*, 1951. În *Ges. Werke IX/2*, ediția a II-a, 1976 (*n. ed. germ.*).

[2] Lipsa binelui (*n. t.*).

[3] Schimbare, prefacere (*n. t.*).

de a-i cădea pradă. Deci nu avem voie să „cădem pradă“ absolut nimănui, nici măcar binelui. Un așa-zis bine, căruia îi cădem pradă, își pierde caracterul moral. Nu în sensul că în sine ar deveni rău, dar, o dată căzuți pradă lui, el declanșează urmări negative. Orice formă de patimă e ceva rău, indiferent dacă este vorba despre alcool sau morfină, sau idealism. Nu mai avem voie să ne lăsăm seduși de contrarii.

Criteriul acțiunilor etice nu mai poate consta în faptul că ceea ce recunoaștem drept „bun“ are caracterul unui imperativ categoric și că așa-numitul rău este neapărat de evitat. Prin recunoașterea realității răului, binele se relativizează în mod necesar, apărînd ca una din jumătățile unui contrariu. Același lucru este valabil și pentru rău. Ele formează împreună un tot paradoxal. Practic, asta înseamnă că binele și răul își pierd caracterul absolut și sîntem constrînși să realizăm că ele reprezintă *judecăți*.

Caracterul imperfect al judecății umane ne face însă să ne îndoim că opinia noastră e întotdeauna cea corectă. Putem fi și victima unei judecăți greșite. Problema etică este afectată de aceasta numai în măsura în care ne simțim nesiguri de evaluarea morală. Totuși trebuie să luăm decizii pe plan etic. Relativitatea lui „bine“ și „rău“ sau „păcătos“ nu înseamnă nicidecum că aceste categorii n-ar fi valabile sau n-ar exista. Judecata morală este prezentă întotdeauna și pretutindeni, cu consecințele-i psihologice caracteristice. După cum am mai semnalat în altă parte, nedreptatea comisă, intenționată sau numai gîndită se va răzbuna în viitor, ca și pînă acum, pe sufletul nostru, indiferent de faptul că, între timp, lumea s-a răsturnat pentru noi sau nu. Numai conținuturile judecății sînt supuse condițiilor temporale și locale și se transformă în mod corespunzător. Aprecierea morală se bazează întotdeauna pe codul moral care ne pare nouă a fi cert și care pretinde că știe precis ce e bine și ce e rău. Acum însă, cînd știm cît de nesigură este baza, decizia etică devine un act creator subiectiv, de care ne putem asigura numai dacă Dumnezeu consimte — *concedente Deo*; avem deci nevoie de un impuls spontan și hotărîtor din partea inconștientului. Etica, adică decizia între bine și rău, nu este afectată de acest impuls, ci devine doar mai dificilă pentru noi. Nimic nu ne poate scuti de chinul deciziei etice. Dar trebuie, oricît de dur ar suna, să avem libertatea să evităm în anumite împrejurări ceea ce este cunoscut drept bine moral și să facem ceea ce este recunoscut drept rău, dacă decizia etică o cere. Cu alte cuvinte: să nu cădem pradă contrariilor. Față

de o asemenea unilateralitate avem, în formă morală, modelul lui *neti–neti*[1] din filozofia indiană. Astfel, în cazul dat, codul moral este abrogat iremediabil și decizia etică este lăsată la aprecierea individului. În sine, nu-i nimic nou în acest aspect, ci el s-a manifestat încă din timpuri prepsihologice, sub forma unui „conflict al datoriilor".

Individul este însă de obicei atît de inconștient încît nu-și cunoaște absolut deloc propriile posibilități decizionale și, din această cauză, se tot uită temător în jurul lui după reguli și legi exterioare de care, în nedumerirea sa, s-ar putea ține. Abstracție făcînd de neajunsurile general umane, o bună parte de vină aparține educației care se orientează exclusiv după cele ce se știu în general, fără să vorbească vreodată despre ceea ce este experiența personală a individului. Astfel se propovăduiesc idealisme despre care de cele mai multe ori se știe cu certitudine că nu vor putea fi împlinite niciodată și ele sînt predicate din oficiu de aceia care știu că ei înșiși nu le-au împlinit niciodată și nici n-o vor face vreodată. Această situație este suportată, fără a fi cercetată mai îndeaproape.

Cine vrea să capete un răspuns la problema răului, așa cum se pune azi, are nevoie, așadar, în primul rînd de o *cunoaștere temeinică de sine*, adică o cunoaștere cît se poate de bună a totalității sale. Trebuie să știe fără menajamente de cît bine și de cîte fapte rușinoase este capabil și să se ferească s-o ia pe una drept reală și pe cealaltă drept iluzie. Ca posibilitate, ambele sînt adevărate și el nu va scăpa total nici de una, nici de cealaltă, dacă — așa cum ar trebui s-o facă de fapt de la sine — vrea să trăiască fără a se minți și fără a se amăgi pe sine.

Însă de un asemenea grad de cunoaștere ne desparte încă, în general, aproape fără speranță, o distanță foarte mare, deși posibilitatea unei autocunoașteri mai profunde există cu siguranță la mulți oameni moderni. O astfel de autocunoaștere ar fi deci necesară, pentru că numai prin ea ne putem apropia de acel strat fundamental sau de acel nucleu al naturii umane, unde dăm de instincte. Instinctele sînt factori dinamici prezenți *a priori*, de care depind, în ultimă instanță, deciziile etice ale conștiinței noastre. Sînt inconștientul și conținuturile sale despre care nu există o

---

[1] „Nu încă–nu încă" — expresie pe care și-o tot repetă cel care meditează, în timp ce străbate diferitele niveluri ale ființei în căutarea realității necondiționate (*n. t.*).

judecată definitivă. Nu putem avea decît prejudecăți în această privință, căci nu sîntem capabili să cuprindem cu știința noastră natura inconștientului, nici să-i trasăm granițe raționale. Se ajunge la o cunoaștere a naturii numai printr-o știință care lărgește conștiința; așadar, cunoașterea aprofundată de sine are nevoie și de știință, adică de psihologie. Nimeni nu construiește un telescop sau un microscop cu una, cu două, ca să zic așa, și numai cu bunăvoință, fără să aibă cunoștințe de optică.

Avem astăzi nevoie de psihologie din motive vitale. Rămînem perplecși și dezorientați în fața fenomenului național-socialismului și al bolșevismului, căci nu știm nimic despre om sau, în orice caz, avem o imagine unilaterală și denaturată a lui. Dacă am deține o anumită cunoaștere de sine, situația ar fi alta. Ne aflăm față în față cu problema cumplită a răului și nici măcar nu o cunoaștem, darmite să venim cu un răspuns. Și chiar dacă am cunoaște-o, tot nu am pricepe „cum de s-a putut ajunge aici". Un om de stat a declarat, cu o genială naivitate, că n-are pic de „imaginație în ceea ce privește răul". E cît se poate de corect: *noi nu avem* pic de imaginație în ceea ce privește răul, dar *ne are ea pe noi*. Unii nu vor să știe nimic despre această stare de lucruri, iar ceilalți s-au identificat cu ea. Situația psihologică a lumii de azi arată astfel: unii tot își închipuie că sînt creștini și cred că mai pot călca în picioare așa-zisul rău; ceilalți i-au căzut însă pradă și nu mai văd binele. Răul a devenit azi în mod vizibil o mare putere: o jumătate a omenirii se sprijină pe o doctrină fabricată din tot felul de născociri omenești; cealaltă jumătate suferă de lipsa unui mit pe potriva situației. În ceea ce privește popoarele creștine, creștinismul lor a ațipit și a neglijat să-și edifice în continuare mitul în decursul veacurilor. Nu li s-a acordat ascultare celor care au dat expresie mișcărilor obscure de dezvoltare ale reprezentărilor mitice. Un Gioacchino da Fiore, un Meister Eckhart, un Jacob Boehme și mulți alții au rămas niște dileme și niște puncte obscure pentru marea masă. Singura rază de lumină este Pius al XII-lea cu dogma sa.[1] Dar nici măcar nu se știe la ce mă refer cînd afirm așa ceva. Nici măcar nu se pricepe că un mit este mort atunci cînd nu mai trăiește și nu se mai dezvoltă. Mitul nostru a amuțit și nu dă nici un răspuns. Greșeala nu rezidă în el, în felul în care este expus în Sfînta Scriptură, ci exclusiv în noi

---

[1] Cf. pp. 210–211, nota 3 (*n. ed. germ.*).

care nu numai că nu am continuat să-l dezvoltăm, dar chiar am înăbuşit toate încercările în acest sens. În versiunea iniţială a mitului se găsesc destule puncte de pornire care poartă în sine germenele unor căi de dezvoltare. Se pun de exemplu pe seama lui Cristos cuvintele: *Fiţi dar înţelepţi ca şerpii şi fără răutate ca porumbeii.*[1] De ce are omul nevoie de înţelepciunea şerpilor? Şi în ce raport se află ea cu nevinovăţia porumbeilor? *De nu vă veţi întoarce ca să fiţi ca pruncii...*[2] Dar cine se gîndeşte cum sînt copiii în realitate? Prin ce morală justifică Domnul uzurparea măgarului de care are nevoie pentru a intra călare în Ierusalim ca triumfător? Şi cine este apoi prost dispus ca un copil şi blestemă smochinul? Ce fel de morală reiese din parabola intendentului necredincios? Ce cunoaştere cu implicaţii largi pentru situaţia în care ne aflăm se găseşte în cuvintele apocrife ale lui Dumnezeu: *Omule, dacă ştii ce faci, eşti fericit, dacă nu ştii, eşti blestemat şi călcător al legii.*[3] Ce înseamnă, în sfîrşit, cînd Sfîntul Apostol Pavel mărturiseşte: ... *răul pe care nu-l voiesc, pe acesta îl săvârşesc.*[4] Nici nu vreau să menţionez profeţiile clare din Apocalips — considerate în general jenante —, căci nu li se acordă nici un credit.

Întrebarea pusă odinioară de gnostici: „De unde vine răul?" n-a găsit răspuns în lumea creştină, şi aluzia lui Origene la o posibilă mîntuire a diavolului a fost etichetată drept erezie. Astăzi însă, întrebarea ne asaltează şi trebuie să dăm răspuns, iar noi stăm aşa, cu mîinile goale, uimiţi şi nedumeriţi şi nici măcar nu ne putem da seama că nici un mit nu ne vine în ajutor, deşi am avea o nevoie atît de urgentă de el. Ce-i drept, ca urmare a situaţiei politice ca şi a succeselor teribile, ba chiar demonice ale ştiinţei sîntem cuprinşi de fiori tainici şi de presimţiri neliniştitoare, dar nu ştim ce să facem şi numai foarte puţini sînt cei care trag concluzia că de astă dată este vorba despre *sufletul omenesc* de mult uitat.

Continuarea dezvoltării mitului ar trebui să înceapă de acolo unde Sfîntul Duh S-a revărsat asupra apostolilor şi a făcut din ei fii ai Domnului; şi nu numai din ei, ci din toţi cei care prin ei şi după ei au primit *filiatio*, calitatea de copil al Domnului, fiind

[1] Matei 10, 16 (*n. t.*).
[2] Matei 18, 3 (*n. t.*).
[3] Codex Bezae ad Lucam 6, 4 (*n. ed. germ.*).
[4] Romani 7, 19 (*n. t.*).

astfel părtași și la certitudinea că nu erau doar *animalia* autohtone, izvorîte din pămînt, ci, ca de două ori născuți, își aveau rădăcinile în însăși divinitatea. Viața lor vizibilă, fizică era de pe acest pămînt; dar omul lor lăuntric, invizibil își avea originea și viitorul în imaginea originară a totalității, în Tatăl etern, după cum spune mitul istoriei creștine a mîntuirii.

După cum Creatorul este o totalitate, și plăsmuirea Sa, deci Fiul Său, ar trebui să fie o totalitate. E adevărat că nu se poate suprima nimic din reprezentarea totalității divine; dar fără a fi conștienți de cele întîmplate, a rezultat o sciziune a totalității. Au luat naștere un imperiu al luminii și unul al întunericului. Rezultatul a fost pregătit clar încă înainte de apariția lui Cristos, după cum se poate întrevedea, printre altele, din experiența lui Iov sau din larg răspîndita Carte a lui Enoh care aparține epocii imediat precreștine. Și în creștinism această sciziune metafizică a continuat să persiste la fel de limpede: Satana, care în Vechiul Testament se afla încă în anturajul imediat al lui Iehova, a reprezentat de acum opoziția diametrală și eternă față de lumea divină. Nu a mai putut fi dezrădăcinat. De aceea nu este de mirare că încă la începutul secolului al XI-lea a apărut credința că nu Dumnezeu a creat lumea, ci diavolul. A fost bătut astfel gongul marcînd debutul celei de-a doua jumătăți a erei creștine, după ce mitul despre căderea îngerilor arătase deja că îngerii căzuți fuseseră cei care îi învățaseră pe oameni știința și artele primejdioase. Oare ce-ar fi spus acești vechi povestitori văzînd Hiroshima?

Viziunea genială a lui Jacob Boehme a recunoscut natura paradoxală a imaginii lui Dumnezeu, contribuind astfel la dezvoltarea ulterioară a mitului. Simbolul mandala proiectat de Boehme reprezintă divinitatea scindată: cercul său interior se desparte în două semicercuri care stau spate-n spate.[1]

Întrucît, conform premiselor dogmatice ale creștinismului, Dumnezeu se află în întregime în fiecare dintre cele trei persoane ale Treimii, este prezent în totalitate și în fiecare dintre părțile în care S-a revărsat Sfîntul Duh. În acest fel, orice om se poate împărtăși din totalitatea lui Dumnezeu și deci din *filiatio*. *Complexio oppositorum* a imaginii lui Dumnezeu pătrunde astfel în om, și anume, nu sub formă de unitate, ci de conflict, jumătatea întunecată

---

[1] Reprodus în *Gestaltungen des Unbewußten (Configurații ale inconștientului)*, 1950, planșa a 3-a, în *Ges. Werke IX/1*, 1976, fig. 1 (*n. ed. germ.*).

a imaginii lovindu-se de reprezentarea deja receptată că Dumnezeu e „lumină". Acesta este procesul care se derulează în vremurile noastre, fără a fi înțeles de către profesorii răspunzători de oameni, deși ar fi sarcina lor să discearnă aceste lucruri. Nutrim, ce-i drept, convingerea că ne aflăm la un important punct de răscruce al epocii, dar sîntem de părere că el a fost suscitat de fisiunea și fuziunea atomului sau de racheta spațială. Se trece cu vederea, ca de obicei, ce se întîmplă concomitent în sufletul omenesc.

În măsura în care imaginea lui Dumnezeu este din punct de vedere psihologic o ilustrare a străfundurilor sufletului și în măsura în care începe acum să fie conștientizată sub forma unei scindări adînci ce se întinde pînă în politica mondială, se remarcă deja o compensare psihică. Ea se manifestă și prin imagini circulare unitare, ce apar spontan și reprezintă o sinteză a contrariilor în interiorul sufletului. De aceste imagini ține și zvonul, răspîndit în întreaga lume, despre O.Z.N.-uri, de care am auzit pentru prima dată în 1945. Se bazează fie pe viziuni, fie pe realități. O.Z.N.-urile sînt interpretate ca mașini zburătoare, despre care se presupune că provin fie de pe alte planete, fie chiar din „a patra dimensiune".

Cu peste patruzeci de ani în urmă (1918), am descoperit în decursul cercetărilor mele privind inconștientul colectiv prezența unui simbol aparent central, de natură asemănătoare — este vorba de simbolul mandala. Pentru a fi sigur de descoperirea mea am adunat timp de peste un deceniu și alte observații, înainte de a o publica, pentru prima dată în 1929, cu titlu de probă.[1] Mandala este o imagine arhetipală, a cărei existență poate fi confirmată de-a lungul mileniilor. Ea desemnează totalitatea sinelui sau ilustrează totalitatea temeliei sufletului — exprimat în termeni mitici: manifestarea divinității încarnate în om. Spre deosebire de mandala lui Boehme, cea modernă tinde spre unitate, adică reprezintă o compensare a sciziunii, respectiv depășirea ei anticipată. Deoarece acest proces are loc în inconștientul colectiv, el se manifestă pretutindeni. Este ceea ce dă de știre și zvonul legat de O.Z.N.-uri; e simptomul unei dispoziții general prezente.

În măsura în care tratamentul analitic face ca „umbra" să devină conștientă, el produce o sciziune și o tensiune a contrariilor, care, la rîndul lor, caută o echilibrare în unitate. Confruntarea

---

[1] Jung–Wilhelm, *Secretul Florii de Aur* (*n. ed. germ.*).

dintre contrarii atinge limita suportabilului dacă le luăm în serios sau dacă sîntem luați în serios de ele. Se adeverește acel *tertium non datur* al logicii: nu se poate întrevedea nici o soluție. Dacă totul merge bine, ea se prezintă totuși spontan, de la natură. Atunci — și numai atunci — e convingătoare. Este resimțită ca „har". Survenind din confruntarea și lupta contrariilor, soluția e un amestec de cele mai multe ori impenetrabil de factori conștienți și inconștienți și deci un „simbol" (o monedă frîntă în două, ale cărei jumătăți se potrivesc perfect între ele).[1] Ea constituie rezultatul cooperării dintre conștient și inconștient și ajunge la analogia cu imaginea lui Dumnezeu în forma mandalei care este cu siguranță modelul cel mai simplu al unei reprezentări a totalității și se oferă spontan imaginației, pentru a înfățișa contrariile, lupta lor și reconcilierea lor în noi. Confruntarea, care mai întîi este de natură pur personală, e curînd urmată de înțelegerea că tensiunea subiectivă dintre opuși este doar un caz individual în cadrul conflictului universal dintre contrarii. Psihicul nostru este configurat în acord cu structura universului și ceea ce se întîmplă în mare are loc și în dimensiunea cea mai mică și mai subiectivă a sufletului. Imaginea lui Dumnezeu este de aceea întotdeauna o proiecție a experienței lăuntrice trăite în fața unui „vizavi" puternic. Acesta e simbolizat prin obiectele de la care a pornit trăirea lăuntrică și care-și păstrează, de aici încolo, o semnificație numinoasă; dacă nu cumva el este caracterizat prin numinozitatea lui și forța ei copleșitoare. În acest caz, imaginația se eliberează de purul caracter obiectual concret și încearcă să schițeze imaginea unui „ce" invizibil aflat îndărătul aparenței. Mă gîndesc aici la forma fundamentală cea mai simplă a mandalei, forma circulară, și la împărțirea (mentală) cea mai simplă a cercului: pătratul, respectiv crucea.

Asemenea experiențe exercită asupra omului o influență salutară ori distructivă. El nu le poate pricepe, cuprinde, stăpîni, nu se poate elibera de ele sau nu poate scăpa de ele, resimțindu-le deci ca extrem de puternice. Recunoscînd corect că ele nu izvorăsc din personalitatea lui conștientă, le desemnează drept *mana*[2], demon sau Dumnezeu. Cunoașterea științifică utilizează termenul

---

[1] Una dintre semnificațiile lui *symbolon* este *tessera hospitalitatis*, moneda ruptă în două, ale cărei jumătăți, conform tradiției antice, erau luate cu sine de doi prieteni cînd urmau să se despartă (*n. ed. germ.*).

[2] V. termenul în Glosar (*n. t.*).

de „inconștient", admițîndu-și astfel ignoranța în ceea ce-l privește, căci n-are cum să știe ceva despre substanța psihicului, dat fiind că nu se poate ajunge la cunoaștere decît tocmai prin intermediul acestui psihic. De aceea nu se poate nici contesta, nici confirma valabilitatea denumirii de *mana*, demon sau Dumnezeu, dar se poate constata că senzația de ciudățenie legată de experiența a ceva obiectiv este autentică.

Noi știm că ni se întîmplă în viață lucruri ce ne par necunoscute, străine, după cum știm și că nu noi *fabricăm* un vis sau o idee, ci ele iau naștere cumva din ele însele. Ce ni se întîmplă în acest fel putem desemna drept efect emanînd de la un *mana*, de la un demon, de la Dumnezeu sau de la inconștient. Primele trei denumiri au marele avantaj să îmbrățișeze și evoce calitatea emoțională a numinosului, pe cînd ultima — inconștientul — este banală și, astfel, mai apropiată de realitate. Acest din urmă concept include domeniul experimentabilului, adică realitatea de zi cu zi, așa cum ne este cunoscută și accesibilă nouă. Inconștientul e un concept prea neutru și rațional, ca să se dovedească în practică de mare ajutor imaginației. El a fost introdus tocmai pentru uz științific și este mult mai propice unei observații nepătimașe, care nu ridică pretenții metafizice, decît anumite concepte transcendente care-s contestabile și astfel tind să ademenească spre un anumit fanatism.

Eu prefer, așadar, termenul de „inconștient", știind perfect că aș putea vorbi la fel de bine de „Dumnezeu" și „demon", dacă aș dori să mă exprim mitic. Dacă mă exprim însă mitic o fac fiind pe deplin conștient că „*mana*", „demon" și „Dumnezeu" sînt sinonime ale inconștientului, căci despre primele știm exact la fel de mult sau de puțin ca și despre ultimul. Noi numai *credem* că știm mult mai mult despre primele, ceea ce, pentru anumite scopuri, este într-adevăr mai folositor și eficient decît un concept științific.

Marele avantaj al conceptelor de „demon" și „Dumnezeu" este că ele permit o obiectivare mult mai bună a „vizavi"-ului, și anume *personificarea*. Calitatea lor emoțională le conferă viață și eficacitate. Ura și dragostea, teama și venerația intră în scena confruntării și o dramatizează în cel mai înalt grad. Astfel, ceea ce fusese doar „prezentat" devine ceva „înfăptuit".[1] Este provocat

---

[1] Cf. *Simbolul transformării în liturghie*, 1942. În *Ges. Werke XI*, ediția a II-a, 1973, p. 273 (*n. ed. germ.*).

omul în totalitatea sa și el intră cu întreaga lui realitate în luptă. Numai în acest fel el poate ajunge la plenitudine și „Dumnezeu poate să Se nască", adică să intre în realitatea umană și să i Se asocieze omului sub formă de „om". Prin acest act de încarnare, omul, adică eul său, este înlocuit în interior de „Dumnezeu", iar Dumnezeu devine în exterior om, conform spuselor lui Cristos: *Cel ce m'a văzut pe mine a văzut pe Tatăl.*[1]

Cu această constatare își face apariția inconvenientul terminologiei mitice. Imaginea pe care o are în mod curent creștinul despre Dumnezeu este cea a unui Creator al lumii și Tată atotputernic, atotștiutor și de o bunătate deplină. Or, dacă acest Dumnezeu vrea să devină om, este necesară o nemaipomenită *kenosis* (golire)[2], prin care totalitatea divină este redusă la scară umană infinitezimală; dar și atunci se înțelege cu greu cum de omul nu este sfărîmat în bucăți prin încarnare. De aceea, speculația dogmatică a trebuit desigur să-L înzestreze pe Isus cu însușiri care-L eliberează de condiția umană obișnuită, Îl situează dincolo de ea. Lui Îi lipsește mai cu seamă *macula peccati* (cusurul, pata păcatului originar), și chiar și din acest motiv este cel puțin un om-Dumnezeu sau un semi-Dumnezeu. Imaginea creștină a lui Dumnezeu nu se poate încarna fără contradicții în omul empiric, făcînd abstracție de faptul că omul exterior nu prea pare potrivit spre a fi ilustrarea unui dumnezeu.

Mitul trebuie în sfîrșit să ia în serios monoteismul și să renunțe la dualismul său (negat oficial), care pînă acum a lăsat să dăinuie, pe lîngă binele atotputernic, un adversar veșnic și sumbru. El trebuie să dea cuvîntul acelei *complexio oppositorum* filozofice a unui Cusanus și ambivalenței morale a lui Boehme. Numai atunci Dumnezeului unic Îi pot fi conferite atît totalitatea ce-I revine, cît și sinteza contrariilor. Aceluia care a trăit experiența că „prin natura lor" contrariile se pot uni, datorită simbolului, în așa fel încît să nu mai tindă să se separe și să nu se mai lupte între ele, ci să se completeze mutual și să dea vieții o formă plină de sens — aceluia ambivalența din imaginea unui Dumnezeu al naturii și

---

[1] Ioan 14, 9 (*n. t.*).

[2] Filipeni 2, 5-7: *Aveți în voi simțirea care era în Christos Iisus. Cel ce, fiind în chipul lui Dumnezeu, n'a ținut ca la o pradă la egalitatea sa cu Dumnezeu, / Ci s'a golit pe sine, a luat chip de rob, făcându-se oamenilor asemenea și la înfățișare dovedindu-se ca un om* (*n. t.*).

al creației nu-i va pricinui greutăți. Dimpotrivă, el va înțelege mitul despre încarnarea necesară a lui Dumnezeu în om, mesajul creștin esențial, drept o confruntare creatoare a omului cu contrariile și sinteza lor în totalitatea personalității sale: sinele. Contrariile interne necesare din imaginea unui Dumnezeu-Creator pot fi împăcate în unitatea și totalitatea sinelui ca acea *coniunctio oppositorum* a alchimiștilor sau ca *unio mystica*. În experiența sinelui nu se mai surmontează, ca înainte, contrariile „Dumnezeu" și „om", ci contradicția din însăși imaginea lui Dumnezeu. Acesta este sensul „serviciului divin", adică al serviciului pe care omul I-l poate face lui Dumnezeu, ca din întuneric să se nască lumina și Creatorul să devină conștient de creația Sa, iar omul de sine însuși.

Acesta este țelul — sau un țel care-l integrează cu tîlc pe om în creație, conferindu-i astfel sens și ei. Este un mit explicativ, ce a crescut încet-încet în mine pe parcursul deceniilor. E un țel pe care-l pot recunoaște și aprecia și care, așadar, mă satisface.

Mulțumită facultăților sale reflexive, omul s-a evidențiat, ridicîndu-se din lumea animală, și el demonstrează prin spiritul lui că natura a instituit în el un premiu mare tocmai pentru dezvoltarea conștiinței. Cu ajutorul ei, el pune stăpînire pe natură, recunoscînd existența lumii și confirmînd-o întrucîtva Creatorului. Astfel, viața devine fenomen, ceea ce n-ar fi fără o reflecție conștientă. Dacă ar fi conștient de Sine, atunci Creatorul n-ar avea nevoie de făpturi conștiente; și este puțin probabil ca acele căi extrem de indirecte ale creației, care risipește milioane de ani pe producerea a nenumărate specii și făpturi, să fie rezultatul unei intenții orientate spre un anumit scop. Istoria naturii ne povestește despre o transformare întîmplătoare și incidentală a speciilor de-a lungul a sute de milioane de ani și despre a devora și a fi devorat. Despre cele din urmă relatează în măsură ultrasuficientă și istoria biologică și politică a omenirii. Istoria spirituală oferă însă o altă imagine. Aici se strecoară minunea conștiinței reflexive, a celei de-a doua cosmogonii. Importanța conștiinței este atît de mare, încît nu poți să nu presupui că pe undeva, prin toată acea desfășurare biologică imensă, aparent lipsită de noimă, s-ar afla ascuns elementul de sens, care a găsit în sfîrșit drumul spre manifestare pe treapta viețuitoarelor cu sînge cald și a unui creier diferențiat; calea a fost găsită ca din întîmplare, deci nu în mod intenționat și nici prevăzut, ci a fost presimțită, intuită și tatonată dintr-un „impuls obscur".[1]

---

[1] Cf. Apendicele, pp. 372–373 (*n. ed. germ.*).

Nu-mi imaginez că prin ideile mele despre sensul și mitul omului s-a rostit un adevăr ultim, dar cred că este ceea ce se poate spune la capătul erei noastre aflate sub semnul Peștilor și poate și ceea ce trebuie spus, avînd în vedere era care vine, cea a Vărsătorului care este o formă umană. Vărsătorul succedă celor doi Pești în opoziție (unei *coniunctio oppositorum*) și pare a reprezenta sinele. El își deșartă cu suveranitate conținutul urciorului în gura lui *piscis austrinus*[1], care simbolizează un fiu, un element încă inconștient. Din acesta se va naște un viitor, sugerat prin simbolul Capricornului, după scurgerea unei noi ere de peste două milenii. Capricornul sau *aigokeros* este monstrul peștelui-capră[2], unind muntele și adîncul mării, un contrast din două elemente animale crescute împreună, adică nediferențiabile. Această ființă singulară ar putea fi cu ușurință imaginea primitivă a unui zeu-creator care se confruntă cu „omul", cu *anthropos*. În această privință, în mine domnește tăcere, ca și în materialul experimental care-mi stă la dispoziție, deci în produsele mie cunoscute ale inconștientului altor oameni sau în documentele istorice. Dacă o comprehensiune nu se produce de la sine, speculația este lipsită de sens. Ea are un sens doar acolo unde există date obiective, cum ar fi cazul, de exemplu, pentru era Vărsătorului.

Noi nu știm cît de departe poate ajunge procesul conștientizării și unde-l va mai duce pe om. Este un element nou în istoria creației, pentru care nu există termeni de comparație. De aceea nu se știe ce potențialități sălășluiesc în el, nici dacă este posibil să se prezică speciei *homo sapiens* o înflorire și apoi o dispariție asemănătoare celor ale speciilor preistorice de animale. Biologia nu ne poate furniza contraargumente la o astfel de posibilitate.

Necesitatea exprimării mitice este satisfăcută dacă avem o concepție care explică suficient sensul existenței omenești în cosmos — o concepție care izvorăște din totalitatea sufletului, adică din cooperarea dintre conștient și inconștient. Lipsa de sens împiedică plenitudinea vieții și în consecință înseamnă boală. Sensul face să devină suportabile multe, poate chiar totul. Nici o știință nu va înlocui vreodată mitul, și un mit nu se poate face din nici o știință. Căci nu „Dumnezeu" este un mit, ci mitul este

---

[1] Constelație a „peștelui austral". Gura lui este formată din steaua fixă Fomalhaut (în arabă = „gura peștelui") sub constelația Vărsătorului (*n. ed. germ.*).

[2] Constelația Capricornului se chema inițial „Peștele-Capră". Este animalul heraldic al Iulianilor, neam căruia îi aparținea Iuliu Cezar (*n. ed. germ.*).

revelația unei vieți divine în om. Nu noi inventăm mitul, ci el ne vorbește ca un „Cuvînt al Domnului". „Cuvîntul Domnului" vine la noi, iar noi n-avem nici un mijloc spre a distinge dacă și cum diferă de Dumnezeu. La acest „Cuvînt" nimic nu e necunoscut și neomenesc în afară de circumstanța că vine spontan spre noi și ne impune niște obligații. Se sustrage arbitrarului nostru. O „inspirație" n-o putem explica. Știm că o „idee" care ne vine în minte nu-i rezultatul judecății noastre, ci gîndul a pogorît asupra noastră venind de undeva „din altă parte". Și chiar de-ar fi vorba despre un vis precognitiv, cum am putea să-l atribuim propriei noastre rațiuni? În astfel de cazuri nici nu se știe, și adesea pentru mult timp, că visul constituia de fapt o cunoaștere prealabilă sau la distanță.

Cuvîntul „ni se întîmplă" nouă; noi îl îndurăm, căci sîntem expuși unei profunde nesiguranțe: cu Dumnezeu ca o *complexio oppositorum* „toate lucrurile sînt posibile" în sensul deplin al expresiei, deci adevăr și eroare, bine și rău — sînt la fel de posibile. Mitul este sau poate fi echivoc, precum oracolul din Delfi sau un vis. Nu putem și nici nu ar trebui să renunțăm la uzul rațiunii, și nici să abandonăm speranța că instinctul se grăbește să ne sară în ajutor, un dumnezeu sprijinindu-ne atunci împotriva lui Dumnezeu, după cum a înțeles-o deja Iov. Căci toate prin care se exprimă „cealaltă voință" sînt material modelat de om — gîndirea lui, vorbele lui, imaginile lui și toate limitările lui. De aceea omul și raportează totul la sine cînd începe să gîndească, stîngaci, în termeni psihologici și crede că totul ar izvorî din intenția sa și din „sine însuși". Procedînd astfel, el presupune cu o naivitate copilăroasă că-și cunoaște toate resorturile și știe ce este „el însuși". Nu bănuiește însă că slăbiciunea conștiinței lui și teama corespunzătoare de inconștient îl împiedică să distingă ceea ce a inventat intenționat de ceea ce i-a parvenit spontan dintr-o altă sursă. El n-are obiectivitate față de sine însuși și încă nu se poate privi ca fiind un fenomen pe care l-a găsit existînd și cu care, *for better or worse*, este identic. La început, totul e împins înspre el, i se întîmplă și „cade pe capul lui" și numai cu greu izbutește pînă la urmă să cucerească și să păstreze pentru sine o sferă de libertate relativă.

Abia cînd s-a asigurat de această cucerire, și doar atunci, este în situația de a recunoaște că se confruntă cu fundamentele și începuturile sale involuntare — căci îi sînt circumstanțe date — pe care nu le poate face să dispară din lume. Începuturile lui nu

sînt însă numai lucruri trecute; mai curînd ele trăiesc cu el ca bază permanentă a existenței lui, iar conștiința sa depinde cel puțin la fel de mult de colaborarea lor ca de mediul fizic înconjurător.

Aceste fapte, care-l asaltează pe om din afară și dinăuntru, impunîndu-i-se cu o forță covîrșitoare, au fost rezumate de el în concepția divinității, iar efectele lor le-a descris cu ajutorul mitului pe care l-a înțeles ca pe un „Cuvînt al Domnului", deci ca pe o inspirație și revelație a *numen*-ului din „partea cealaltă".

II

Nu există nici un mijloc mai bun care să apere individul de riscul de a se confunda și contopi cu ceilalți decît posedarea unui secret pe care vrea sau trebuie să-l păzească. Începuturile formării societății lasă deja să se iște nevoia de organizații secrete. Acolo unde nu există secrete de protejat din motive suficiente, se inventează sau se ticluiesc „secrete", care sînt apoi „știute" și „înțelese" doar de inițiații privilegiați, ca, de exemplu, în cazul rozacrucienilor și al multor altora. Printre aceste pseudosecrete există — în mod ironic — secrete veritabile, care nici măcar nu sînt știute de inițiați, de pildă în acele societăți care și-au împrumutat „secretul" mai cu seamă din tradiția alchimică.

Nevoia de a se înconjura de secrete este de o importanță vitală în stadiul primitiv, căci secretul comun furnizează cimentul necesar coeziunii grupului. În stadiul social, secretul înseamnă o compensare folositoare pentru lipsa de coeziune a personalității individuale care, din cauza unor recăderi constante în identitatea inițială, inconștientă cu ceilalți, se tot desface. Atingerea țelului, și anume a unui individ conștient de specificul lui, devine astfel o muncă educativă îndelungată, aproape lipsită de speranță, întrucît și comunitatea unor indivizi în parte, care au avut privilegiul unei inițieri, este realizată, la rîndul ei, tot numai printr-o identitate neștiută, chiar dacă aici este vorba de o identitate diferențiată social.

Societatea secretă este o etapă intermediară pe drumul spre individuație: individul lasă încă în seama unei organizații colective efectuarea diferențierii lui de ea; deci încă nu s-a recunoscut că de fapt este sarcina individului să stea pe propriile sale picioare, distingîndu-se de toți ceilalți. Toate identitățile colective, ca apartenența la organizații, profesiunile de credință pentru cutare

sau cutare „-ism“ și altele asemenea stau ca o piedică în calea îndeplinirii acestei sarcini. Identitățile colective sînt cîrje pentru paralitici, scuturi pentru fricoși, paturi pentru leneși, creșe pentru iresponsabili, dar constituie, în egală măsură, și adăposturi pentru săraci și slabi, un port protector pentru naufragiați, un sîn al familiei pentru orfani, o țintă glorioasă, de mult rîvnită, pentru rătăcitori dezamăgiți, o țară a făgăduinței pentru pelerini obosiți, o turmă și un țarc sigur pentru oi rătăcite și o mamă, care înseamnă hrană și creștere. Ar fi, așadar, incorect să privim etapa intermediară ca obstacol; dimpotrivă, ea înseamnă pentru foarte mult timp de acum încolo singura posibilitate de existență a individului, care pare, azi mai mult ca oricînd, amenințat de anonimat. Această etapă intermediară este încă atît de esențială în epoca noastră, încît e considerată de mulți, cu o anumită justificare, ca țel final, în timp ce orice încercare de a sugera omului eventualitatea unui pas în plus pe drumul independenței apare drept impertinență sau aroganță, drept fantasmă sau imposibilitate.

Se poate totuși întîmpla ca un individ să se vadă constrîns, din motive suficiente, să efectueze pe propriile picioare drumul spre depărtări, întrucît în toate învelișurile, formele, adăposturile, modurile de viață, atmosferele ce i se oferă nu le găsește pe acelea de care are el nevoie. Va merge singur și va reprezenta societatea proprie lui. El va fi propria lui multiplicitate, alcătuită din felurite păreri și tendințe. Acestea nu merg însă necesarmente în aceeași direcție. Din contră, el va fi în dubiu cu sine însuși și i se va părea foarte greu să-și unifice propria diversitate într-o acțiune comună. Chiar dacă în exterior este apărat prin formele sociale ale etapei intermediare, asta încă nu înseamnă că posedă o protecție contra diversității interioare, care-l dezbină de sine însuși și-l face să afle scăpare în identitatea cu lumea din afară.

După cum cel inițiat în secretul societății sale își află scăparea într-o colectivitate nediferențiată, tot așa și individul are nevoie pe poteca lui singuratică de un secret care, din diferite motive, nu poate sau nu are voie să fie divulgat. Un astfel de secret îl constrînge să se izoleze în proiectul său individual. Foarte mulți indivizi nu pot suporta această izolare. E vorba de nevroticii obligați să se joace de-a v-ați ascunselea cu ceilalți ca și cu ei înșiși, fără a-i putea lua nici pe unii nici pe ceilalți în serios. De regulă, ei își jertfesc țelul individual nevoii lor de asimilare în colectiv, la care îi încurajează toate opiniile, convingerile și idealurile din jur. Împotriva acestora din urmă nu există, de altfel,

nici un fel de argumente raționale. Numai un secret pe care nu-l putem trăda, adică unul care ne inspiră teamă sau pe care nu-l putem exprima în cuvinte descriptive (și care de aceea aparține aparent categoriei „ideilor nebunești") poate împiedica regresul altminteri inevitabil.

Nevoia unui astfel de secret este în multe cazuri atît de stringentă, încît se produc gînduri și acțiuni de care nu mai putem fi responsabili. Adesea, îndărătul lor nu zac capriciu și aroganță, ci o *dira necessitas* inexplicabilă individului. Această necesitate crudă îl năpădește pe om cu o fatalitate ineluctabilă și îi demonstrează *ad oculos*, poate pentru prima dată în viața lui, prezența unor factori străini mai puternici decît el în domeniul său cel mai intim, unde se credea stăpîn.

Un exemplu sugestiv este povestea lui Iacob care s-a luptat cu îngerul, a ieșit din această bătălie cu un șold luxat, dar astfel a împiedicat o crimă. Iacob cel de atunci era în situația avantajată că toată lumea acorda credit celor relatate de el. Un Iacob al zilelor noastre ar fi pur și simplu întîmpinat cu un zîmbet semnificativ. Ar prefera, în consecință, să nu vorbească despre asemenea lucruri, mai cu seamă dacă ar trebui să-și formeze o părere personală în legătură cu mesagerul lui Iehova. Ar ajunge astfel *nolens volens* în posesia unui secret ce nu poate fi discutat și ar ieși din cercul colectivității. Firește, această *reservatio mentalis* ar răzbate pînă la urmă la lumină, dacă nu ar reuși să facă pe ipocritul tot restul vieții. Nevrotic devine însă oricine încearcă să obțină ambele deodată: să-și urmeze țelul individual și să se adapteze colectivității. Un asemenea „Iacob" nu și-a admis sieși că, dintre ei doi, îngerul a fost totuși mai tare, o dată ce nu s-a auzit apoi nimic despre faptul că și îngerul s-ar fi ales cu un șchiopătat de pe urma luptei.

Cel ce, împins de al său *daimon*, se încumetă să pășească dincolo de granița treptei intermediare, ajunge deci de fapt în acel *Unbetretene, nicht zu Betretende*[1] unde nu mai sînt căi sigure care să-l ghideze și nici adăposturi care să-i ridice un acoperiș protector pe deasupra capului. Acolo nu există nici legi, pentru cazul

---

[1] [FAUST: *Și drumul? / MEFISTO: Nu-i!*] *În necălătorit e, / Dar nu-n străbatere; [prin nedorit e, / Dar nu spre ce-ar-fi-de-dorit]*, Goethe, *Faust II*, actul I, „Galerie întunecată", versurile 6222–6224, *op. cit.* (Este vorba de citatul care nu este între paranteze drepte. Literal: [drum] nebătătorit, de nepășit) — (*n. t.*).

în care ar întîlni o situație neprevăzută, de exemplu un conflict de datorii ce nu pot fi soluționate în grabă. De regulă, o călătorie în *No Man's Land* durează numai atîta timp cît la orizont nu apare un astfel de conflict și se încheie cît se poate de rapid, dacă este adulmecat chiar și numai de departe. Dacă, în această situație, cineva o ia la sănătoasa, nu i-o pot lua în nume de rău. Dar nici nu pot să aprob dacă vrea să-și facă un merit din slăbiciunea și lașitatea sa. Întrucît disprețul meu nu-i pricinuiește în rest nici un rău, îl pot rosti fără probleme.

Dacă însă cineva riscă să găsească soluția unui conflict de datorii pe proprie răspundere și în fața unui judecător care dezbate zi și noapte cauza lui, atunci este transpus în situația „individului izolat". E în posesia unui secret care nu suportă o discuție în public, chiar și din cauză că el însuși a garantat în fața sa, acuzîndu-se fără milă și apărîndu-se cu înverșunare, și nu există judecător, fie el laic sau bisericesc, care să-i poată reda somnul. Dacă n-ar fi cunoscut hotărîrile unor astfel de judecători pînă la saturație, atunci nici n-ar fi ajuns vreodată la un conflict de datorii. El presupune întotdeauna o conștiință mai înaltă a responsabilității. Dar tocmai această virtute este cea care îi interzice acceptarea unei decizii a colectivității. De aceea, curtea de judecată a lumii exterioare este transpusă în cea interioară, unde decizia se ia în spatele ușilor închise.

Această schimbare îi conferă însă individului o semnificație înainte necunoscută. Nu va mai fi de acum încolo numai sediul eului său bine cunoscut și definit social, ci și instanța care dezbate problema legată de ceea ce valorează el în sine. Nimic nu intensifică mai mult procesul conștientizării decît confruntarea lăuntrică a contrariilor. Nu numai acuzarea e cea care scoate la iveală fapte pînă atunci nebănuite, ci și apărarea trebuie să mediteze la niște argumente la care nu s-ar fi gîndit nimeni pînă atunci. Nu numai că astfel, pe de o parte, o porțiune considerabilă din lumea exterioară a ajuns în interior, ci, prin aceasta, ea a și fost sărăcită sau despovărată de această porțiune; dar, pe de altă parte, lumea interioară a cîștigat în greutate la fel de mult, văzîndu-se ridicată la rangul unui tribunal al deciziilor etice. Eul, care înainte era, să zicem, univoc, pierde prerogativa simplului acuzator și în schimbul ei dobîndește inconvenientul de a apărea și în postura de acuzat. Eul devine ambivalent și ambiguu și chiar este prins între

ciocan și nicovală. *Devine conștient de o polaritate care îi este supraordonată.*

Nu se „rezolvă" nici pe departe cu adevărat toate conflictele de datorii, și poate nici măcar unul, chiar dacă s-ar argumenta în legătură cu ele și s-ar discuta despre ele la nesfîrșit. Într-o bună zi, decizia se ivește pur și simplu, ca printr-un soi de scurt-circuit. Viața practică nu poate fi suspendată într-o contradicție veșnică. Perechile de contrarii și contradicția lor nu dispar însă, deși se retrag pentru un moment în planul secund, în favoarea impulsului de a acționa. Ele amenință în mod constant unitatea personalității și înlănțuie viața iar și iar în contradicții.

Înțelegerea acestei stări de lucruri duce la concluzia că e indicat „să rămîi acasă", adică să nu părăsești niciodată împrejmuirea sigură și adăpostul călduț oferite de colectiv, dat fiind că doar acestea promit o protecție în fața conflictelor interioare. Cine *nu este constrîns* să-și părăsească mama și tatăl se află cu certitudine aici în mîinile cele mai bune. Nu puțini sînt însă cei care se trezesc împinși afară pe drumul individual. Vor face cunoștință în cel mai scurt timp cu pozitivul și negativul naturii omenești.

După cum toată energia izvorăște din contrarii, tot astfel și sufletul are polaritatea sa interioară ca premisă indispensabilă a vitalității lui, precum a recunoscut încă Heraclit. Ea este, atît teoretic cît și practic, inerentă tuturor celor ce sînt vii. Față în față cu această condiție puternică stă unitatea foarte fragilă a eului, care s-a format treptat, în decursul mileniilor, numai cu ajutorul a nenumărate măsuri de protecție. Că un eu chiar a fost posibil pare să provină din faptul că toate contrariile au tendința de a se echilibra. Această echilibrare are loc în procesul energetic, care debutează cu coliziunea dintre cald și rece, înalt și adînc etc. Energia care stă la baza vieții psihice conștiente e preexistentă acesteia și de aceea este întîi și-ntîi inconștientă. Dacă energia se apropie însă de stadiul de a deveni conștientă, atunci ea apare proiectată mai întîi în figuri ca *mana*, zei, demoni ș.a.m.d., al căror *numen* pare a fi izvorul de forță ce condiționează viața și care practic chiar așa și este, atîta timp cît energia e privită sub această formă. Dar în măsura în care forma pălește și devine ineficientă, eul, adică omul empiric, pare să intre în posesia acestei surse de forță, și anume în sensul deplin al următoarei afirmații echivoce: pe de o parte, omul încearcă să pună stăpînire pe această energie, respectiv să ajungă în posesia ei, sau își închipuie chiar că o posedă; pe de altă parte, este posedat de ea.

Situația asta grotescă se poate ivi firește numai atunci cînd doar conținuturile conștiinței trec drept formă psihică de existență. Cînd este așa, inflația datorată unor proiecții recurente nu poate fi evitată. Cînd se admite însă existența unui psihic inconștient, conținuturile proiecției pot fi integrate în forme instinctive înnăscute care premerg conștiinței. Prin aceasta, se mențin obiectivitatea și autonomia lor și se evită inflația. Arhetipurile care sînt preexistente conștiinței și o condiționează apar atunci în rolul pe care-l joacă în realitate, și anume ca forme structurale apriorice ale fundamentului instinctiv al conștiinței. Ele nu reprezintă nicidecum un în-sine al lucrurilor, ci mai degrabă formele sub care sînt ele percepute și concepute. Bineînțeles că arhetipurile nu sînt singurele cauze pentru această particularitate de a fi a reprezentărilor. Ele stau doar la baza componentei colective a unei concepții. Fiind o proprietate a instinctului, ele participă la natura sa dinamică și posedă, drept urmare, o energie specifică ce determină — eventual, prin constrîngere — anumite modalități de comportament sau impulsuri, adică ele au, în unele împrejurări, forță posesivă sau obsesivă (numinozitate!). Conceperea lor drept *daimonia* este deci în acord cu natura lor.

Dacă cineva este înclinat să creadă că prin astfel de formulări s-ar schimba ceva în *natura* lucrurilor, o face numai deoarece acordă vorbelor o încredere prea mare. Daturile reale nu se modifică dacă li se conferă un alt nume. Numai pe noi ne afectează. Dacă cineva ar fi să-L conceapă pe „Dumnezeu" ca „pur neant", atunci acest lucru n-ar avea nimic de-a face cu datul unui principiu supraordonat. Rămînem exact la fel de tare posedați ca mai înainte; prin schimbarea numelui n-am îndepărtat nimic din realitate, ci, cel mult, am adoptat o atitudine falsă față de ea, dacă numele cel nou implică o negare; invers, o denumire pozitivă a incognoscibilului are ca rezultat că ne transpune într-o atitudine pozitivă corespunzătoare. Dacă-L desemnăm deci pe Dumnezeu drept arhetip, atunci nu s-a spus nimic despre adevărata Sa esență. Astfel recunoaștem însă că „Dumnezeu" este înscris în sufletul nostru care preexistă conștiinței și că, așadar, nu poate fi considerat cîtuși de puțin drept o invenție a conștiinței. Astfel, El nu numai că nu este îndepărtat sau anihilat, ci e chiar împins în apropierea celor ce pot fi aflate, a experimentabilului. Această din urmă circumstanță nu-i lipsită de importanță în măsura în care un lucru ce nu deține calitatea de a fi experimentabil poate fi lesne suspectat drept inexistent. Această suspectare este atît de atră-

gătoare, încît anumiți așa-ziși credincioși văd, fără a căuta mai departe, pur și simplu ateism — sau, eventual, gnosticism — în încercarea mea de a reconstrui sufletul primitiv inconștient; în orice caz, ei nu văd realitate psihică, așa cum e inconștientul. Dacă inconștientul chiar este ceva, atunci trebuie să se compună din stadii preliminare de evoluție ale psihicului nostru conștient. S-a cam ajuns la un acord în privința faptului că presupunerea după care omul ar fi fost creat în întreaga sa glorie în cea de-a șasea zi a Creației, fără etape premergătoare, este totuși nițel prea simplistă și arhaică pentru a ne mai satisface. În legătură cu psihicul, concepțiile arhaice dăinuie însă în continuare: el n-are premise arhetipale, este *tabula rasa*, e nou creat la naștere și este numai ceea ce el însuși își imaginează că este.

Conștiința e secundară din punct de vedere filogenetic și ontogenetic. Ar trebui recunoscut odată acest fapt evident. După cum trupul are o preistorie anatomică de milioane de ani, tot așa are și sistemul psihic; și după cum trupul omului modern reprezintă în fiecare părticică a lui rezultatul acestei evoluții și lasă peste tot să mai transpară stadiile preliminare ale stării sale prezente, tot așa se întîmplă și cu psihicul. După cum din perspectiva evoluției istorice, conștiința a început dintr-o stare considerată inconștientă și asemănătoare celei a animalelor, tot așa fiecare copil repetă acest proces de diferențiere. Psihicul copilului în starea sa preconștientă e orice altceva decît *tabula rasa*; el este preformat individual într-un mod deja recognoscibil și, în plus, înzestrat cu toate instinctele specific omenești, precum și cu fundamentele apriorice ale funcțiilor superioare.

Eul se formează pe această bază complicată și ea este cea care-l poartă prin întreaga lui viață. Cînd baza nu funcționează, survin mai întîi mersul în gol și apoi moartea. Viața și realitatea acestei baze sînt de o importanță vitală. Față de ea, chiar și lumea exterioară are o însemnătate secundară, căci ce poate ea să facă dacă mie-mi lipsește imboldul endogen de a o lua în stăpînire? Nici o voință conștientă nu va înlocui la nesfîrșit pulsiunea de viață. Această pulsiune survine în noi din interior, ca o obligație sau o voință, sau o poruncă, iar dacă noi îi atribuim, așa cum s-a întîmplat, ca să zic așa, dintotdeauna, numele unui *daimon* personal, atunci măcar am exprimat în mod adecvat starea psihologică de fapt. Și dacă încercăm să circumscriem mai precis, prin conceptul arhetipului, punctul în care acest *daimon* ne cuprinde,

atunci n-am eliminat nimic, ci doar ne-am adus pe noi înșine mai aproape de izvorul vieții.

Este natural ca eu, ca *psihiatru* (care înseamnă „medic al sufletului") să înclin spre o asemenea concepție, căci în primul rînd mă interesează cum îmi pot ajuta bolnavul să-și regăsească baza sănătoasă. În acest sens sînt necesare, din cîte mi-am dat seama din experiență, cunoștințe atît de variate! Nici cu medicina în general lucrurile nu au stat altfel. Ea n-a înregistrat progrese prin faptul că a descoperit în cele din urmă trucul vindecării și și-a simplificat astfel în mod uluitor metodele. Dimpotrivă, ea a crescut și s-a dezvoltat într-o știință de o imensă complexitate, nu în ultimă instanță din cauză că a făcut împrumuturi din toate domeniile posibile. N-am nicidecum de gînd să demonstrez ceva altor discipline, ci încerc pur și simplu să folosesc cunoștințele lor și în domeniul meu. Bineînțeles că este de datoria mea să raportez despre această utilizare și urmările ei. Căci se fac tot felul de descoperiri atunci cînd cunoștințele unui domeniu sînt transferate în altul pentru a fi utilizate practic. Cîte ar fi rămas ascunse, dacă nu s-ar fi folosit razele Röntgen în medicină, pe motiv că erau o descoperire a fizicii? Dacă se întîmplă uneori ca radioterapia să aibă consecințe periculoase, atunci acest lucru este interesant pentru doctor, dar nu neapărat și pentru fizician, care se servește de razele sale într-un mod cu totul diferit și în alte scopuri. El nu va fi nici de părere că medicul a vrut să-l critice dacă acesta din urmă îi atrage atenția asupra anumitor proprietăți dăunătoare sau salutare ale radioscopiei.

Dacă aplic, de exemplu, cunoștințe istorice sau teologice în domeniul psihoterapiei, ele apar, bineînțeles, într-o altă lumină și duc la alte concluzii decît atunci cînd rămîn limitate la domeniul lor de specialitate, unde servesc altor scopuri.

Faptul că la baza dinamicii sufletului stă o polaritate are drept urmare aducerea problematicii contrariilor în sensul cel mai larg în discuția psihologică, cu toate aspectele-i religioase și filozofice. Aceste aspecte își pierd astfel caracterul independent pe care-l posedă în domeniul lor de specialitate, și anume în mod inevitabil, căci sînt abordate din perspectivă psihologică, adică nu mai sînt privite aici din unghiul vizual al adevărului religios sau filozofic, ci mai degrabă sînt examinate spre a se constata ce conțin din punct de vedere al întemeierii și al semnificației lor psihologice. Căci, lăsînd deoparte pretenția lor de a fi adevăruri independente, rămîne valabil faptul că, privite empiric, adică din perspectiva şti-

ințelor naturii, ele sînt în primul rînd *fenomene psihice*. Acest fapt mi se pare incontestabil. Că ele pretind a fi fondate în ele însele și prin ele însele face parte din modul psihologic de abordare care nu numai că nu exclude această exigență ca nejustificată, ci, din contră, o tratează cu o atenție deosebită. Psihologia ignoră judecăți ca „numai religios“ sau „numai filozofic“, spre deosebire de reproșul de „numai psihic“, pe care prea des-îl auzim adresat, mai ales de către teologi.

Despre psihic se fac toate afirmațiile imaginabile. El apare, printre altele, ca proces dinamic ce se sprijină pe opoziția care-i stă la bază și pe caracterul antitetic al conținuturilor lui și reprezintă o tensiune între polii săi. Întrucît principiile explicative nu trebuie înmulțite dincolo de necesitate și modul de abordare energetic s-a confirmat ca principiu explicativ general al științelor naturii, trebuie să ne limităm și în psihologie la el. Nu există nici fapte sigure care ar arăta o altă concepție ca fiind mai potrivită și, în plus, caracterul antitetic sau de polaritate al psihicului și al conținuturilor lui s-a dovedit a fi un rezultat esențial al empirismului psihologic.

Dacă o concepție energetică a psihicului există cu adevărat, afirmațiile care încearcă să depășească limita pusă de polaritate — ca, de exemplu, afirmațiile despre o realitate metafizică — sînt posibile doar ca paradoxuri, în momentul în care ar vrea să ridice pretenții la vreo valabilitate anume.

Psihicul nu se poate avînta dincolo de sine însuși, adică nu poate statua nici un fel de adevăruri absolute; căci polaritatea ce-i este proprie condiționează relativitatea afirmațiilor lui. Oriunde proclamă psihicul adevăruri absolute — ca de pildă, „esența eternă este mișcarea“ sau „esența eternă este Unul“ — cade *nolens volens* într-unul sau altul dintre contrarii. S-ar putea la fel de bine afirma: „esența eternă este nemișcarea“ sau „esența eternă este Totul“. Prin unilateralitate, psihicul se dezintegrează el însuși și pierde capacitatea de a cunoaște. Devine o succesiune nereflectată (căci nu este reflectabilă) de stări psihice, dintre care fiecare se crede fondată în sine însăși, pentru că nu vede sau încă nu vede vreo altă stare.

Cu aceasta nu exprim bineînțeles vreo evaluare, ci mai degrabă formulez ideea că foarte adesea, și chiar în mod inevitabil, se depășește granița, căci „totul este tranziție“. Teza este urmată de antiteză, iar între cele două se naște ca *lysis* un al treilea factor

care înainte nu era perceptibil. Prin acest proces, psihicul n-a făcut decît să-și manifeste o dată în plus natura antitetică și nu a ieșit în nici o privință cu adevărat din propriile sale limite.

Cu strădania mea de a arăta limitarea psihicului, nu vreau să sugerez însă că există *numai* psihic. Dar acolo unde și în măsura în care este vorba despre percepere și cunoaștere, pur și simplu nu putem să vedem dincolo de psihic. Științele naturii sînt în mod tacit convinse că există un obiect transcendent, nonpsihic. Ele știu însă și cît de dificil este să recunoști veritabila natură a obiectului, mai cu seamă acolo unde organul de percepție este deficient sau chiar lipsește și unde nu există forme adecvate de gîndire sau ele abia trebuie create. În cazurile în care nici organele noastre senzoriale, nici aparatele lor auxiliare artificiale nu ne garantează prezența unui obiect real, dificultățile se amplifică la proporții uriașe, așa încît ne simțim tentați să afirmăm că nu există pur și simplu nici un obiect real. N-am tras niciodată această concluzie pripită, pentru că n-am fost niciodată de părere că percepția noastră ar fi în stare să sesizeze toate formele ființei. De aceea chiar am emis postulatul că fenomenul configurațiilor arhetipale — care sînt evenimente psihice prin excelență — se sprijină pe existența unei baze *psihoide*[1], deci a unei forme numai condiționat psihice, respectiv diferite a ființei. Din lipsă de date empirice n-am nici știință nici cunoștință de astfel de forme ale ființei, pe care le desemnăm în mod curent drept „spirituale". Din punctul de vedere al științei este irelevant ce *cred* eu despre asta. Trebuie să mă mulțumesc cu *neștiința* mea. Însă în măsura în care arhetipurile se dovedesc *eficiente*, pentru mine sînt *adevărate*, chiar dacă nu știu în ce constă natura lor reală. Acest lucru este valabil bineînțeles nu numai despre arhetipuri, ci în legătură cu natura psihicului în genere. Orice ar afirma despre el însuși, niciodată nu se va depăși pe sine. Orice înțelegere și tot ceea ce s-a înțeles este, în sine, ceva psihic, și în această privință sîntem închiși fără speranțe într-o lume exclusiv psihică. Avem totuși suficiente motive să presupunem existența, în spatele acestui văl, a obiectului absolut dar neînțeles care ne produce și ne influențează, și s-o presupunem și în acele cazuri — mai cu seamă în cel al fenomenelor psihice — unde nu pot fi făcute constatări reale. Afirmațiile despre posibilitate și imposibilitate sînt valabile numai în

---

[1] V. termenul în Glosar (*n. t.*).

interiorul domeniilor specializate, în afara lor sînt pure prezumții arogante.

Deși, dintr-un punct de vedere obiectiv, este interzis să se facă afirmații în vînt, adică fără motive suficiente, există totuși afirmații care aparent trebuie emise fără rațiuni obiective. În acest caz este însă vorba despre o motivație psihodinamică, pe care o calificăm de obicei ca subiectivă și o privim ca fiind pur personală. Se comite astfel greșeala de a nu se distinge dacă afirmația pornește într-adevăr numai de la un subiect izolat și este determinată de motive exclusiv personale sau dacă apare în general și izvorăște dintr-un *pattern* dinamic, ce există în mod colectiv. În acest din urmă caz, afirmația nu trebuie concepută ca subiectivă, ci ca obiectivă din punct de vedere psihologic, căci un număr nedefinit de indivizi se văd îndemnați, dintr-un imbold lăuntric, să facă o afirmație identică, respectiv chiar să resimtă că o anumită viziune este de o necesitate vitală. Întrucît arhetipul nu-i o formă pur și simplu inactivă, ci e înzestrat și cu o energie specifică, poate fi considerat *causa efficiens* a unor astfel de afirmații și înțeles ca subiectul care le determină. Nu omul personal face afirmația, ci arhetipul se exprimă prin ea. Dacă afirmațiile sînt împiedicate sau nu sînt luate în considerare, atunci survin, după cum o arată atît experiența medicală cît și o cunoaștere obișnuită a oamenilor, fenomene psihice de carență. În cazurile individuale vor apărea simptome nevrotice, iar acolo unde este vorba despre oameni incapabili de o nevroză — deliruri colective.

Afirmațiile arhetipale se sprijină pe premise instinctive și n-au nimic de-a face cu rațiunea; nu sînt nici întemeiate rațional, nici nu pot fi înlăturate prin argumente raționale. Au fost și sînt dintotdeauna părticele ale imaginii lumii, *représentations collectives*, după cum le-a numit Lévy-Bruhl în mod just. Cert, eul și voința sa joacă un rol important. Ce vrea eul se încrucișează însă, într-o măsură considerabilă și într-o manieră de cele mai multe ori inconștientă, cu autonomia și numinozitatea proceselor arhetipale. A ține cont de ele în plan practic constituie esența religiei, în măsura în care ea poate fi supusă unui mod psihologic de abordare.

III

În acest loc mi se impune o altă realitate, aceea că pe lîngă cîmpul reflecției există și un alt domeniu, cel puțin la fel de extins,

dacă nu cumva și mai vast, în care înțelegerea rațională și reprezentarea rațională abia găsesc ceva pe care să pună stăpînire. Este cîmpul Erosului. Anticul Eros este — într-un mod plin de tîlc — un zeu a cărui divinitate depășește limitele umanului și de aceea nu poate fi nici înțeles, nici reprezentat. Aș putea, așa cum au făcut-o atîția alții înaintea mea, să mă aventurez în abordarea acestui *daimon*, al cărui domeniu de acțiune se întinde de la spațiile nesfîrșite ale cerului pînă la abisurile tenebroase ale infernului, dar îmi lipsește curajul să caut acel limbaj capabil să exprime adecvat paradoxurile incalculabile ale iubirii. Eros este un *kosmogonos*, un creator și tată-mamă a tot ce e conștiență. Am senzația că acea formulare condițională a lui Pavel, „dacă nu am dragoste"[1], ar fi prima dintre toate cunoașterile și chintesența dumnezeirii însești. Oricare ar putea fi interpretarea savantă a propoziției: *Dumnezeu este iubire*[2], cuvintele sale confirmă divinitatea drept *complexio oppositorum.*

Experiența mea medicală precum și propria-mi viață m-au pus neîncetat față în față cu problema iubirii, dar n-am fost niciodată capabil să dau o explicație valabilă. Asemenea lui Iov, a trebuit *să-mi pun mîna la gură! O dată am vorbit și nu mai încep iar, chiar de două ori și n'am ce mai adăoga!*[3] E vorba aici de ceea ce e cel mai mare și cel mai mic, de ceea ce e cel mai departe și cel mai aproape, de ceea ce e cel mai înalt și cel mai adînc, și niciodată una nu poate fi spusă fără cealaltă. Nici un limbaj nu-i pe măsura acestui paradox. Orice ar fi ceea ce am spune, nu există nici un cuvînt care să exprime totalitatea. A vorbi despre aspecte parțiale este întotdeauna prea mult sau prea puțin, o dată ce numai totalitatea are sens. Iubirea „toate le suferă" și „toate le rabdă" (I Corinteni 13, 7). Aceste vorbe spun tot. Nu li se mai poate adăuga nimic. Căci sîntem, în sensul cel mai profund, victimele sau mijloacele și instrumentele „iubirii" cosmogonice. Pun acest cuvînt între ghilimele pentru a arăta că nu înțeleg prin el o simplă poftă, preferință, favorizare, dorință și altele asemănătoare, ci un întreg, unit și nedivizat, care este supraordonat ființei individuale. Omul ca parte nu înțelege întregul; îi este subordonat. El n-are decît să spună „da" sau să se revolte — tot prins și închis în el

---

[1] *Toate limbile omenești și îngerești de le-aș vorbi, dacă nu am dragoste, m'am făcut aramă sunătoare, ori chimbal gălăgios* (I Corinteni 13, 1) — (*n. t.*).

[2] I Ioan 4, 8 și 16 (*n. t.*).

[3] Iov 40, 4–5 (*n. t.*).

rămîne. Întotdeauna depinde de el și este întemeiat în el. Iubirea îi este lumină și întuneric și nu îi întrevede sfîrșitul. „Dragostea nu piere niciodată“[1], chiar dacă omul ar grăi „limbile îngerești“[2] sau ar urmări, cu meticulozitate științifică, viața celulei pînă în ultimul său colțișor. Omul poate da iubirii toate numele care-i stau la dispoziție — nu va face decît să se piardă în nesfîrșite autoiluzionări. Dacă posedă un dram de înțelepciune va depune armele și va numi *ignotum per ignotius*[3], așadar, cu numele Domnului. Este o mărturisire a subordonării, a imperfecțiunii și dependenței sale, dar totodată și o mărturie a libertății sale de a alege între adevăr și eroare.

---

[1] I Corinteni 18, 8 (*n. t.*).
[2] I Corinteni 13, 1 (*n. t.*).
[3] Un lucru necunoscut printr-un lucru și mai necunoscut (*n. t.*).

Privire retrospectivă[1]

Nu pot accepta cînd se spune despre mine că aş fi înţelept sau „cunoscător". Cineva a scos o dată o pălărie cu apă dintr-un fluviu. Ei şi? Eu nu sînt acest fluviu. Sînt la malul fluviului, dar nu fac nimic. Ceilalţi oameni sînt la malul aceluiaşi fluviu, dar consideră de cele mai multe ori că ei înşişi ar trebui să scoată apa. Eu nu fac nimic. Nu gîndesc niciodată că eu sînt acela care trebuie să aibă grijă ca cireşele să aibă codiţe. Stau aici, admirînd ce poate natura.

Există o legendă veche şi frumoasă despre un rabin pe care un elev l-a întrebat odată: „Înainte au existat oameni care au văzut faţa lui Dumnezeu; de ce nu mai există şi astăzi?" La care, rabinul a răspuns: „Pentru că astăzi nimeni nu se mai poate apleca atît de adînc." Într-adevăr, trebuie să te cam apleci, spre a scoate apă[2] din fluviu.

Deosebirea dintre majoritatea oamenilor şi mine constă în aceea că la mine „pereţii despărţitori" sînt transparenţi. Este particularitatea mea. La alţii sînt adesea atît de groşi încît nu văd nimic îndărătul lor — şi asta-i face să creadă că acolo nici nu se află absolut nimic. Eu percep întrucîtva procesele ce se derulează în fundal, ceea ce-mi conferă o siguranţă lăuntrică. Cel care nu vede nimic n-are nici siguranţă şi nu poate trage concluzii sau nu se încrede în propriile concluzii. Nu ştiu ce a declanşat faptul că eu pot percepe fluxul[3] vieţii. Pesemne că a fost însuşi inconştientul.

---

[1] Cf. Apendicele, p. 371 ş. urm. (*n. ed. germ.*).

[2] „A scoate apă" se spune în germană *Wasser schöpfen*. *Schöpfen* este foarte apropiat de *der Schöpfer*, Creatorul (*n. t.*).

[3] *Strom* se redă în limba română fie prin „fluviu" (v. cele două paragrafe anterioare), fie prin „torent", „puhoi, curent", fie — cum am considerat eu aici — prin „flux" (*n. t.*).

Poate că au fost visele mele avute atît de devreme. Ele mi-au determinat evoluția de la bun început.

Cunoașterea proceselor derulate în fundal mi-a preformat de timpuriu relația cu lumea. În fond, ea a fost încă din copilăria mea așa cum este și astăzi. Copil fiind, mă simțeam singuratic și la fel sînt și în ziua de azi, pentru că știu și trebuie să indic lucruri de care ceilalți, pare-se, nu știu nimic și, în cele mai multe cazuri, nici nu vor să știe nimic.[1]

Solitudinea nu survine din cauză că nu avem oameni în jurul nostru, ci mai degrabă din cauză că nu le putem comunica lucruri care nouă ni se par importante sau din cauză că socotim valabile gînduri care celorlalți li se par improbabile. Solitudinea mea a început o dată cu experiența viselor mele precoce și și-a atins apogeul pe vremea cînd lucram la problema inconștientului. Cînd cineva știe mai multe decît ceilalți, devine singuratic. Singurătatea nu este însă necesarmente opusă comunității, căci nimeni nu simte comunitatea mai profund decît o simte singuraticul, și comunitatea înflorește numai acolo unde fiecare singuratic își amintește de specificul său și nu se identifică deci cu ceilalți.

E important să avem un secret și presimțirea a ceva ce nu poate fi cunoscut. Ne umple viața cu o nuanță de impersonal, cu un *numinosum*. Cine n-a făcut niciodată experiența acestui lucru a pierdut ceva esențial. Omul trebuie să simtă că trăiește într-o lume care este misterioasă într-o anumită privință, să simtă că în ea se întîmplă și lucruri a căror experiență o poate face, chiar dacă rămîn inexplicabile, și nu numai acelea care se desfășoară în limitele așteptărilor. Neașteptatul și incredibilul țin de această lume. Numai atunci viața este întreagă. Pentru mine, lumea a fost de la bun început infinit de mare și de insesizabilă.

Mi-a venit foarte greu să mă afirm alături de gîndurile mele. Era un demon în mine, și în cele din urmă prezența lui a fost decisivă. Mă domina și mi-o lua înainte, iar cînd se întîmpla să nu mai țin seama de nimic era fiindcă el mă presa. Nu mă puteam opri niciodată la ceea ce obținusem deja. Trebuia să continuu să alerg, pentru a-mi ajunge din urmă viziunea. Întrucît, după cum e lesne de înțeles, contemporanii mei nu puteau percepe viziunea mea, vedeau în mine doar pe cineva care tot fuge aiurea.

Am ofensat mulți oameni; căci de îndată ce observam că nu mă înțelegeau, pentru mine cazul era încheiat. Trebuia să merg

---

[1] Cf. p. 55, alineatul 1 (*n. t.*).

mai departe. Excepție făcînd pacienții mei, n-aveam răbdare cu oamenii. Întotdeauna trebuia să-mi urmez legea interioară care-mi era impusă și nu-mi lăsa libertatea alegerii. Ce-i drept însă, n-o urmam de fiecare dată. Cum am putea s-o scoatem la capăt fără inconsecvențe?

Pentru unii oameni eram nemijlocit prezent, în măsura în care se aflau în contact cu lumea lăuntrică; dar apoi se putea întîmpla ca, brusc, să nu mai fiu acolo cu ei, dat fiind că nu mai exista nimic care să mă lege de ei. Am învățat anevoie că oamenii continuă să fie prezenți, chiar și atunci cînd nu mai au nimic a-mi spune. Mulți trezeau în mine sentimentul unei umanități vii, dar numai cînd apăreau în cercul magic al psihologiei, devenind vizibili; în clipa următoare, cînd farul își îndrepta raza în altă direcție, nu mai exista nimic. Unii oameni mă puteau interesa în modul cel mai intens, pentru ca, de îndată ce îi „descifrasem", farmecul să dispară. Mi-am făcut mulți dușmani astfel. Dar ca om creator ești la discreția demonului, nu ești liber, ci înlănțuit și mînat de el. *În mod rușinos,/ inima ne-o smulge o putere./ Căci fiecare din zeități o jertfă cere,/ dacă una a fost însă neglijată,/ nimic bun n-a rezultat vreodată* (Hölderlin).

Lipsa de libertate m-a umplut de tristețe. Adesea aveam senzația că mă găsesc pe un cîmp de luptă. Acum ai căzut tu, bunul meu camarad, dar eu trebuie să continuu! Eu nu pot, nu, nu pot rămîne! Căci „în mod rușinos inima ne-o smulge o putere". Mi-ești drag, te iubesc chiar, dar nu pot rămîne! — Pe moment, este ceva sfîșietor. Căci eu însumi sînt victima, *nu pot* să rămîn. Dar demonul aranjează lucrurile astfel, încît s-o scoatem la capăt, iar binecuvîntata inconsecvență are grijă ca, în contrast flagrant cu „infidelitatea" mea, să pot rămîne credincios într-o măsură nebănuită.

Aș putea spune eventual: am o nevoie mult mai mare de oameni decît alții și, în același timp, mult mai mică. Cînd s-a pus pe treabă *daimon*-ul, sîntem întotdeauna prea aproape și prea departe. Numai cînd tace putem păstra măsura moderată.

Demonul și creativitatea s-au impus în mine în chip absolut și lipsit de scrupule. Acțiunile obișnuite pe care mi le plănuiam pierdeau de cele mai multe ori prioritatea — deși nu întotdeauna și nu pretutindeni. De aceea am simțămîntul că sînt conservator pînă-n măduva oaselor. Îmi umplu pipa din punga cu tutun a bunicului meu și păstrez încă alpenștocul lui împodobit cu un corn

de capră neagră, pe care l-a adus din Pontresina unde fusese unul dintre primii vilegiaturiști.

Sînt mulțumit că viața mea s-a desfășurat astfel. A fost bogată și mi-a oferit multe. Cum aș fi putut să mă aștept vreodată la atîtea? S-au întîmplat tot felul de lucruri la care nu mă așteptam. Unele s-ar fi putut derula altfel dacă eu însumi aș fi fost altfel. Așa însă, totul a fost cum trebuia să fie; căci s-a întîmplat așa, pentru că eu sînt cum sînt. Multe s-au produs intenționat, dar nu totdeauna s-au dovedit a fi în avantajul meu. Cele mai multe s-au dezvoltat însă în mod natural și prin destin. Regret multe prostii izvorîte din încăpățînarea mea, dar dacă aceasta n-ar fi fost o însușire de-a mea, nu mi-aș fi atins țelul. Așa, sînt dezamăgit și nu sînt dezamăgit deopotrivă. Sînt dezamăgit de oameni și sînt dezamăgit de mine însumi. Am aflat lucruri minunate despre oameni, am trăit lucruri minunate legate de ei și am realizat eu însumi mai multe decît așteptam de la mine. Nu-mi pot forma o judecată definitivă, întrucît fenomenul viață și fenomenul om sînt prea mari. Cu cît am înaintat în vîrstă, cu atît mai puțin am reușit să mă înțeleg, să mă cunosc sau să știu despre mine.

Sînt uimit de mine, dezamăgit, mulțumit. Sînt întristat, abătut, entuziast. Sînt și toate acestea și nu pot să fac suma. Nu sînt capabil să stabilesc o valoare sau o nonvaloare definitivă, n-am o judecată despre mine și viața mea. De nimic nu sînt foarte sigur. De fapt, n-am o convingere definitivă despre nimic. Știu numai că m-am născut și că exist și am sentimentul că aș fi fost purtat. Exist pe baza a ceva ce nu cunosc. În ciuda tuturor incertitudinilor simt o soliditate a ceea ce există și o continuitate a ființei mele așa cum este ea.

Lumea în care pătrundem născîndu-ne este crudă și cruntă și totodată de o frumusețe dumnezeiască. Să credem că predomină lipsa de sens sau sensul este o chestiune de temperament. Dacă lipsa de sens ar prevala în mod absolut, ar dispărea tot mai mult, pe măsura evoluției, caracteristica vieții de a fi plină de sens. Dar nu acesta este — sau nu-mi pare mie că este — cazul. Probabil că, așa ca în toate problemele metafizice, ambele sînt adevărate: viața este sens și nonsens sau are sens și nonsens. Nutresc speranța anxioasă că sensul va fi preponderent și va cîștiga bătălia.

Cînd Lao Zi spune: „Toate sînt clare, numai eu singur sînt tulbure", atunci exprimă exact ceea ce simt eu acum la bătrînețe. Lao Zi e exemplul unui om cu o înțelegere superioară, care a văzut atît valoarea cît și nonvaloarea, a făcut experiența lor și

care, la sfîrșitul vieții, ar dori să se reîntoarcă în propria ființă, în tîlcul veșnic incognoscibil. Arhetipul omului bătrîn care a văzut destule este etern adevărat. Acest tip apare pe fiece treaptă a inteligenței și este identic cu sine însuși — că e un țăran bătrîn sau un mare filozof ca Lao Zi. Așa-i bătrînețea — este deci o limitare. Și totuși există atîtea care mă împlinesc: plantele, animalele, norii, ziua și noaptea, precum și eternul din om. Cu cît am devenit mai nesigur în legătură cu mine însumi, cu atît s-a amplificat în mine sentimentul înrudirii cu toate lucrurile. Da, am senzația că acea stranietate care mă separase atîta timp de lume s-ar fi mutat în lumea mea lăuntrică, revelîndu-mi o neașteptată și necunoscută dimensiune a propriei mele ființe.

Apendice

Din scrisorile trimise de Jung din S.U.A. soției sale

6.IX.1909, luni
la prof. Stanley Hall
Clark University, Worcester

...Acum am ajuns[1] cu bine la Worcester! Trebuie să-ți relatez călătoria. Sîmbăta trecută vremea la New York a fost închisă. Pe toți trei ne-au chinuit diareea și durerile ba mai slabe, ba mai violente de stomac. În ciuda mizeriei fizice și a regimului alimentar sever m-am dus să văd colecția paleontologică, unde erau reuniți toți monștrii străvechi, creaturile de coșmar ale bunului Dumnezeu. Colecția este pur și simplu unică pentru filogeneza mamiferului terțiar. Îmi este imposibil să-ți descriu tot ce-am văzut acolo. M-am întîlnit apoi cu John, care tocmai picase din Europa. Pe la ora trei și jumătate am plecat *per elevated*[2] din Strada 42 la debarcader și ne-am urcat pe o construcție imensă și ciudată — un vapor, care avea vreo cinci punți albe. Acolo am închiriat niște cabine și am pornit de la West River, înconjurînd vîrful Manhattanului cu zgîrie-norii giganți, am luat-o pe East River în sus, trecînd pe sub podurile Brooklyn și Manhattan, drept prin furnicarul nesfîrșit de remorchere, feriboturi etc., etc., prin *sound*[3]-ul din spatele lui Long Island. Era umed și rece; ne dureau burțile, aveam diaree și sufeream de foame, așa că ne-am vîrît repede în pat. Duminică dimineață am ajuns pe pămînt, în Fall River City, de unde am luat, pe ploaie, trenul spre Boston. Am plecat imediat mai departe la Worcester. Ne aflam încă pe drum cînd cerul s-a înseninat. Peisajul era de-a dreptul încîntător, cu dealuri joase, multă pădure, mlaștini, lacuri micuțe, blocuri eratice uriașe, sătucuri cu

---

[1] Freud, Ferenczi și Jung (*n. ed. germ.*).
[2] Cu trenul aerian (*n. t.*).
[3] Strîmtoare, braț (*n. t.*)

case din lemn, vopsite în roșu, verde sau gri și cu ferestre cu rame albe (Olanda!), ascunse pe după niște copaci mari și frumoși.

Ora unsprezece și jumătate, Worcester. La Standish Hotel am găsit un adăpost foarte agreabil și ieftin *on the American plan*, deci cu pensiune. Seara, la șase, după o odihnă bună — în vizită la Stanley Hall. Este un domn bătrîn extrem de fin și de distins, care are aproape șaptezeci de ani și ne-a primit cu cea mai mare ospitalitate. Are o soție grasă, veselă și blajină, dar foarte urîtă; știe în schimb să gătească formidabil. Ne-a considerat de îndată pe Freud și pe mine „boys" ai ei și ne-a copleșit cu mîncare excelentă și vin nobil, așa că ne-a fost vizibil mai bine. Am petrecut o noapte foarte bună la hotel, iar azi-dimineață ne-am mutat la familia Hall. Casa este amenajată colosal de amuzant, totul e spațios și comod. Au o cameră de lucru superbă cu multe mii de cărți și de țigări de foi. Servitorii sînt doi negri tuciurii ca noaptea, îmbrăcați în smoking, de o solemnitate grotescă. Pretutindeni, covoare; toate ușile, deschise, chiar și cele de la toaletă și de la intrare, de peste tot se intră și se iese, ferestrele ajung pînă la podea; în jurul casei — gazon englezesc, fără gard la grădină. Jumătate din oraș (circa 180.000 de locuitori) este situată într-o pădure cu pomi bătrîni, care umbresc toate străzile. Cele mai multe case sînt mai mici decît a noastră, fermecător înconjurate de flori și tufișuri înflorite, acoperite de viță sălbatică și glicine, totul e îngrijit, curat, bine întreținut și extrem de pașnic și confortabil. O cu totul altă Americă! Este așa-numita New England. Orașul a fost întemeiat încă din 1690, este deci foarte bătrîn. Multă bunăstare. Universitatea, abundent dotată, este mică, însă distinsă și de o eleganță simplă și autentică. Azi-dimineață a avut loc ședința de deschidere. Întîi i-a venit rîndul profesorului X., care a debitat tot soiul de chestii plicticoase. Ne-am făcut curînd nevăzuți și am pornit la plimbare prin împrejurimile orașului care este înconjurat peste tot de lacuri mici și foarte mici și de păduri răcoroase; am fost încîntați de priveliștea frumoasă și liniștitoare. Este o odihnă reconfortantă după viața din New York...

Clark University
Worcester, Massachusetts
Miercuri, 8.IX.1909

...Toți oamenii de aici sînt foarte amabili și au un nivel cultural plăcut. Sîntem excelent îngrijiți la familia Hall, unde ne refacem zilnic după oboseala newyorkeză. Stomacul meu și-a revenit aproape complet, din cînd în cînd mă mai zgîndăre puțin, dar starea generală este bună. Freud și-a început ieri prelegerile și a repurtat un mare succes. Cîștigăm aici teren și cauza noastră crește încet, dar sigur. Am avut astăzi o discuție despre psihanaliză cu două doamne mai în vîrstă, deosebit de cultivate, care s-au dovedit foarte informate și cu o gîndire liberă. Am fost extrem

de mirat, căci mă așteptasem la rezistențe. De curînd am avut un *garden party* mare cu cincizeci de oameni și am fost înconjurat de cinci cucoane. Am putut chiar să fac glume englezești — dar în ce englezească! Mîine țin prima conferință, însă mi-a pierit orice spaimă, căci auditoriul este inofensiv și doar dornic să afle noutăți, ceea ce, în fond, îi și putem oferi. Se spune că vom fi numiți sîmbăta viitoare, cu mare pompă, doctori *honoris causa* ai Universității. Seara va avea loc o *formal reception*. Forțat de împrejurări, îți trimit o scrisoare scurtă, căci familia Hall a invitat astăzi în cinstea noastră cîteva persoane la *five o'clock*. Am fost și intervievați de *Boston Evening Transcript*. Sîntem aici oamenii zilei. Ne face bine să trăim o dată și această fațetă a vieții. Simt că libidoul meu savurează asta cu înghițituri mari...

Clark University
Worcester, Massachusetts
14.IX.1909

...Aseară a avut loc cu tam-tam o mare mascaradă, cu toate robele roșii și negre posibile și pălării pătrate cu ciucuri de aur. Am fost promovat, în cadrul unei ceremonii fastuoase, la rangul de *Doctor of Laws honoris causa*, și Freud la fel. Am voie să adaug acum în urma numelui meu L.L.D. Impunător, nu-i așa? Astăzi, prof. M. ne-a dus cu automobilul la marginea unui lac frumos pentru *lunch*. Peisajul a fost încîntător. Astă-seară se ține în casa Hall încă o *private conference* despre *psychology of sex*. Timpul ni se umple într-un mod teribil. În asta, americanii sînt cu adevărat maeștri, de abia-ți lasă timp să respiri. După toate aceste minuni sînt cam ostenit și mi-e dor de liniștea din munți. Îmi vîjîie capul. Aseară a trebuit să țin cu ocazia numirii un discurs improvizat în fața a vreo trei sute de persoane.

... Mă bucur grozav să ajung din nou pe mare unde sufletul răscolit își poate reveni datorită liniștii și întinderii nesfîrșite. Aici ne găsim într-un vîrtej aproape continuu. Mulțumesc lui Dumnezeu că mi-am recăpătat întreaga capacitate de a gusta și savura, așa că mă pot bucura de toate. Iau acum cu mine în fugă tot ce se mai poate apuca, iar apoi mă voi așeza sătul...

P.'s Camp
Keene Valley
Adirondacks, N.Y.
16.IX.1909, 8 ½ a.m.

... Ai fi nespus de uimită dacă ai vedea unde am aterizat acum în această țară a posibilităților realmente nelimitate. Sînt într-o cabană mare de lemn care are o singură încăpere, în fața mea e un imens șemineu zidit,

făcut din cărămidă nearsă, cu o grămadă mare de lemne înaintea lui, iar la perete: o droaie de veselă, multe cărți și altele asemenea. Cabana e înconjurată de o verandă acoperită și dacă pășești afară, nu vezi la început decît pomi: fagi, brazi, pini, tuia... totul nițel straniu, iar ploaia susură dulce, scurgîndu-se blînd. Printre copaci se zărește un peisaj montan, acoperit cu pădure. Cabana se află pe un versant, ceva mai jos sînt înșirate vreo zece căsuțe de lemn, ici locuiesc femeile, colo bărbații, ici este bucătăria, colo restaurantul, între ele pasc vaci și cai. Căci aici s-au instalat două familii P. și o familie X., cu personalul lor de serviciu cu tot. Dacă o iei în susul pîrîului care curge prin față, ajungi în pădure și descoperi foarte curînd că este vorba de o pădure virgină nordică. Solul e alcătuit din grohotiș din epoca glaciară, acoperit cu un covor moale și gros de mușchi și ferigă; deasupra, prăbușită într-o dezordine sălbatică, o încolăcire de crengi și trunchiuri mari și putrezite, din care se ridică din nou copaci tineri. Dacă urci mai departe pe cărarea moale, acoperită numai cu lemn putrezit, ajungi într-o zonă de crîng extrem de des, întrețesut cu mure, zmeură și o combinație ciudată între cele două. Mii de pomi înalți și morți țîșnesc golași din desiș. S-au prăbușit cu miile și, în cădere, au alcătuit o încîlcitură de nepătruns. Te furișezi cățărîndu-te pe și pe sub trunchiuri groase de copaci, cazi, călcînd peste lemn putred, în găuri adînci, dai pe drum de urme de cerb; ciocănitorile au ciocănit în pomi găuri mari cît capul. Pe alocuri, un ciclon a smuls din pămînt sute de copaci uriași, care seamănă cu sequoia, așa încît acum rădăcinile li se ridică spre cer. Un incendiu a pustiit cu niște ani în urmă o zonă de pădure ce se întinde pe cîteva mile. În sfîrșit, ajungi pe un vîrf rotund de stîncă, înalt de peste 1000 m, și de acolo privești în jos spre un peisaj glaciar sălbatic, cu cîmpii și lacuri, acoperit complet de pădure virgină încă din epoca glaciară. Acest ținut straniu și sălbatic este situat la extremitatea nord-estică a Statelor Unite, în statul New York, aproape de granița canadiană. Aici mai trăiesc urși, lupi, cerbi, elani, porci spinoși. Și șerpi sînt peste tot. Chiar ieri, la sosirea noastră, ne-a întîmpinat unul lung de două picioare. Noroc că în regiunea asta nu există șerpi cu clopoței, în schimb se pot întîlni multe exemplare la cîteva ore distanță, pe malurile lacurilor mai calde George și Champlain. Locuim într-o cabană mică, iar obiectul pe care dormim este ceva între hamac și pat de campanie...

Cred că ar trebui să venim o dată împreună aici, este atît de plăcut! Peste tot unde ai cunoștințe, ești tratat și îngrijit minunat. Sîntem toți de acord că de pe urma acestei călătorii ne vor rămîne cele mai frumoase amintiri. Freud își croiește drum cu un zîmbet filozofic prin astă lume plină de pitoresc. În ceea ce mă privește, particip intens la tot și-mi place. Dacă ar fi să iau cu mine tot ce aș putea lua, nu mi-ar ajunge nici două luni. Este bine să plecăm atît timp cît încă este atît de frumos...

Albany, N.Y.
18.IX.1909

... Mai sînt două zile pînă la plecare! Totul e ca-ntr-un vîrtej. Ieri mă aflam încă pe un vîrf stîncos golaș, la o altitudine de aproape 1700 m, în mijlocul unor păduri virgine imense și priveam în depărtare spre infiniturile albastre ale Americii, înghețînd pînă în măduva oaselor în vîntul rece ca gheața, iar astăzi sînt în vîltoarea citadină din Albany, capitala statului New York! Cele o sută de mii de impresii pe care le iau cu mine din această țară a minunilor nu se pot descrie cu ajutorul condeiului. Totul are implicații mult prea vaste, este mult prea mare și incalculabil. Ceva ce mi s-a clarificat treptat în ultimele zile este recunoașterea că un ideal de posibilitate de viață a devenit aici realitate. Bărbaților le merge aici atît de bine pe cît o permite gradul de civilizație, iar femeilor — prost. Am văzut aici lucruri care îți suscită cea mai mare admirație și altele care te provoacă la o meditație profundă asupra dezvoltării sociale. Sîntem, în ceea ce privește civilizația tehnică, la o distanță de multe mile în urma Americii. Dar toate astea costă îngrozitor de mult și poartă deja în sine germenele sfîrșitului. Trebuie să-ți povestesc multe, foarte multe. Ce-am trăit în această călătorie nu voi uita niciodată. Dar acum sîntem obosiți de America. Mîine dimineață plecăm la New York, iar pe 21 septembrie, în largul mării cu noi!...

Norddeutscher Lloyd, Bremen
Nava „Kaiser Wilhelm der Große"
22.IX.1909

... Ieri mi-am scuturat praful Americii de pe tălpi, cu inima ușoară și capul ca după o mahmureală, căci Y.-ii m-au primit cu o șampanie minunată... Cu abstinența am ajuns acum — în ceea ce privește principiile — pe un teren foarte șubred, așa că onoarea mă obligă să ies din asociațiile mele de cumpătare. Mărturisesc că sînt un adevărat păcătos și sper că voi putea astfel să rezist fără emoție pe viitor la vederea unui pahar cu vin, și anume a unuia nebăut. Așa-i întotdeauna, numai fructul oprit te atrage. Cred că n-ar trebui să-mi interzic prea multe...

Călătoria a început ieri la ora 10; în stînga — turnurile foarte înalte ale zgîrie-norilor albicioși și roșietici din New York City, în dreapta — coșurile fumegînde, docurile etc. din Hoboken. A fost o dimineață cețoasă. Curînd New York-ul a dispărut și nu după mult timp a început hula. La nava-far ne-am despărțit de pilotul american și am ieșit în larg, „în deșertul trist al mării". Este ca întotdeauna de o măreție și simplitate cosmică și silește la tăcere, căci ce-ar putea rosti omul aici, mai ales noaptea, cînd oceanul este singur cu cerul înstelat? Privim muți în depărtare, renunțînd la orice trufie, în vreme ce multe cuvinte și imagini

vechi ne trec prin minte: O voce dulce rostește ceva despre bătrîna, infinita „mare care vuiește în depărtări", despre „valurile mării și ale iubirii"[1], despre Leucoteea, zeița drăgălașă care, țîșnind din spuma valurilor agitate, îi pregătește lui Odiseu, cel obosit de atîta drum, vălul de perle cel fin și salvator. Marea este ca muzica, are în sine și atinge toate visele sufletului. Frumusețea și măreția mării constau în aceea că ea ne constrînge să coborîm în străfundurile rodnice al propriului suflet unde ne confruntăm cu noi înșine, autocreîndu-ne, animînd „deșertul trist al mării". Acum încă sîntem obosiți de „chinul acestor din urmă zile" și reflectăm și facem ordine, cu ajutorul unei munci a inconștientului, prin tot ceea ce a răscolit America în noi...

Norddeutscher Lloyd, Bremen
Nava „Kaiser Wilhelm der Große"
25.IX.1909

... Ieri s-a iscat o furtună care a durat toată ziua, prelungindu-se pînă spre miezul nopții. Cea mai mare parte a zilei am stat în față, sub puntea de comandă, într-un loc înălțat și ferit, și am admirat spectacolul grandios oferit de coamele valurilor rostogolindu-se spre noi și revărsînd un nor învîrtejit de spumă peste vapor. Acesta începu să se clatine cumplit din cauza ruliului și, de mai multe ori, asupra noastră se abătură aversele sărate. Se făcu rece, așa că ne-am dus să bem un ceai. Acolo însă, creierul se scurse pe canalul spinal și căută să se ridice din nou, împingînd pe sub stomac în sus. De aceea m-am retras în pat, unde m-am simțit curînd foarte bine și am servit chiar o cină plăcută. Din cînd în cînd, afară se izbea cîte un val de vas, tunînd și bubuind. Toate obiectele din încăpere prinseră viață: perna canapelei se tîrî în semiîntuneric pe jos, un pantof care zăcuse pe podea se ridică, privi uimit de jur-împrejur și se duse apoi, tîrșîindu-se încet, sub sofa; pantoful care stătea în picioare se lăsă obosit pe o parte și o porni după celălalt. Acum însă spectacolul se modifică. După cîte am observat, pantofii se duseseră sub sofa, pentru a lua de acolo valiza și servieta mea; toată societatea o porni spre geamantanul cel mare de sub pat; o mînecă a cămășii mele de pe sofa le făcu un semn plin de dor, iar în interiorul dulapurilor și al sertarelor răsunară foșnete și păcănituri. Deodată, sub podeaua mea — un cumplit vuiet, pîrîit, trosnet, zornăit. Căci una dintre bucătării se află jos, chiar sub cabina mea. Dintr-un foc, cinci sute de farfurii se treziseră din somnolența lor asemănătoare morții și, printr-un salt îndrăzneț, puseseră capăt rapid

[1] *Des Meeres und der Liebe Wellen*, titlul unei tragedii a scriitorului vienez Franz Grillparzer (1791–1872), despre iubirea dintre Hero și Leandru (*n. t.*).

zădărniciei sorții lor de sclave. În cabinele din jur, gemete inexprimabile trădau secretele menuului. Am dormit minunat, iar de azi-dimineață vîntul a început să bată dintr-o altă direcție...

Din scrisorile lui Freud către Jung[1]

16 aprilie 1909
Viena, IX, Berggasse 19

Dragă prietene,

... Este remarcabil că exact în seara în care eu v-am adoptat formal ca fiu prim-născut și v-am uns urmaș și prinț moștenitor — *in partibus infidelium* — dumneavoastră m-ați destituit din demnitatea mea de tată, destituire ce pare a vă fi plăcut la fel de mult ca mie instituirea persoanei dumneavoastră în demnitatea respectivă. Acum mi-e teamă să nu recad față de dumneavoastră în rolul de tată, dacă vă vorbesc despre punctul meu de vedere referitor la fenomenul spiritelor zgomotoase (*Poltergeister*); trebuie însă s-o fac, fiindcă lucrurile stau totuși altfel decît ați putea crede. Așadar, nu neg că experimentul și comunicările dumneavoastră mi-au lăsat o impresie puternică. Mi-am propus să observ fenomenul după plecarea dumneavoastră și vă dau aici rezultatele. În prima mea cameră trosnește tot timpul, acolo unde cele două stele[2] egiptene grele stau pe rafturile de stejar ale bibliotecii; asta este deci evident. În cea de-a doua, acolo unde am auzit noi zgomotul, trosnește foarte rar. La început am crezut că s-ar putea considera aceasta un fel de dovadă, dacă zgomotul atît de frecvent cît timp ați fost dumneavoastră prezent nu s-ar mai fi auzit deloc după ce ați plecat — or, de atunci s-a repetat deseori, însă niciodată în legătură cu gîndurile mele și niciodată cînd mă gîndeam la dumneavoastră sau la problemele dumneavoastră specifice. (Nici acum — adaug ca provocare.) Observația își pierdu însă curînd valoarea din altă cauză. Credulitatea mea sau cel puțin disponibilitatea mea în a crede dispăru o dată cu vraja prezenței dumneavoastră aici; din anumite motive lăuntrice mi se pare iarăși total improbabil să se petreacă un lucru de acest gen; mobilierul lipsit de spirite stă tăcut în fața mea, asemenea naturii lipsite de zei în fața poetului, după dispariția zeilor Greciei.

Îmi pun deci din nou ochelarii de tată cu rame din corn și îi atrag atenția fiului drag să-și păstreze capul limpede și mai degrabă să nu vrea să priceapă ceva decît să aducă jertfe atît de mari cauzei înțelegerii; și, dînd din cap cu înțelepciune în legătură cu problema psihosintezei, gîndesc: Da, ce să-i faci, așa-s tinerii, se bucură cu adevărat numai atunci

---

[1] Cu autorizația amabilă a lui Ernst Freud, Londra (*n. ed. germ.*).
[2] V. nota 2 de la p. 167 (*n. t.*).

cînd n-au nevoie să ne tîrască și pe noi după ei, numai atunci cînd noi nu putem ține pasul, căci ni se taie răsuflarea și avem picioarele obosite.

Atunci, folosindu-mă de dreptul conferit de anii mei, devin vorbăreț și vă povestesc despre o altă chestiune dintre cer și pămînt, care nu poate fi înțeleasă. Acum cîțiva ani am descoperit în mine convingerea că voi muri între 61 și 62 de ani, ceea ce în acel moment mi s-a părut încă un termen îndepărtat. (Numai opt ani mă mai despart acum de el.)[1] Am plecat apoi cu fratele meu în Grecia și am cunoscut o senzație de-a dreptul neliniștitoare văzînd cum cifra 61 — sau 60 în legătură cu 1 și cu 2 — se repeta cu orice ocazie la toate obiectele care aveau un număr, mai cu seamă la mijloacele de transport — ceea ce am și notat cu conștiinciozitate. Cînd am ajuns la hotelul din Atena și ni s-au dat camere la etajul întîi am răsuflat ușurat, sperînd să scap de atmosfera apăsătoare, căci aici nu putea intra în discuție nr. 61. Da, dar am primit nr. 31 (cu spiritul meu fatalist l-am văzut totuși ca pe jumătatea lui 61–62) și această cifră mai deșteaptă și mai iute s-a dovedit mai consecventă în urmărire decît prima. De la călătoria de întoarcere și pînă foarte de curînd, acest 31, asociat bucuros cu un 2, mi-a rămas fidel. Întrucît am și anumite zone în sistemul meu în care sînt numai avid de cunoaștere și nicidecum superstițios, am încercat de atunci să fac o analiză a acestei convingeri. Iat-o! Convingerea mea își are rădăcinile în anul 1899. Atunci s-au petrecut simultan două evenimente. În primul rînd, am scris *Interpretarea viselor* (care, cu 1900, este postdatată), în al doilea rînd, mi s-a dat un nou număr de telefon, pe care-l mai am și azi: 14362. Un element comun se poate stabili ușor între aceste două fapte; în 1899, cînd am scris *Interpretarea viselor*, aveam 43 de ani. Ce altceva era oare mai la îndemînă decît ideea că celelalte cifre urmau să semnifice sfîrșitul vieții mele, deci 61 sau 62? Deodată există metodă în orice sminteală sau absurditate. Superstiția că voi muri între 61 și 62 de ani se dovedește a fi echivalentă cu convingerea că mi-am împlinit cu cartea despre vise opera vieții, că nu mai trebuie să spun nimic și pot muri liniștit. Veți fi de acord că nu mai sună atît de absurd după această experiență. De altfel, în spatele acestor lucruri zace influența tainică a lui W. Fließ; superstiția s-a declanșat în anul atacului său.

Aici veți găsi din nou confirmată natura specific evreiască a misticii mele. În rest sînt înclinat să spun doar că aventuri ca aceasta cu cifra 61 se explică prin două momente, mai întîi prin atenția, amplificată enorm prin inconștient, care vede o Elenă în fiecare femeie, și în al doilea rînd prin „solicitudinea hazardului" prezentă în mod incontestabil, care joacă același rol în formarea halucinațiilor, precum solicitudinea somatică în simptomul isteric și cea lingvistică în jocurile de cuvinte.

---

[1] Freud a murit la vîrsta de 83 de ani (*n. t.*).

Aștept deci cu interes să aflu și alte amănunte despre cercetările dumneavoastră complexe legate de problema fantomelor, ca despre o dulce și grațioasă amăgire pe care eu însumi n-o împărtășesc.

Cu salutări cordiale dumneavoastră, soției și copiilor,

Al dumneavoastră

Freud

12 mai 1911

Viena, IX, Berggasse 19

Dragă prietene,

... Știu că vă lăsați ghidat de înclinațiile dumneavoastră cele mai lăuntrice către studiul fenomenelor oculte și nu mă îndoiesc că veți reveni acasă cu o încărcătură bogată. Nu se poate face nimic contra acestui lucru și oricine ascultă de înlănțuirea impulsurilor lui procedează drept. Renumele dumneavoastră dobîndit prin cercetarea problemei demenței va ține piept un timp bun acuzației de „mistic“. Numai să nu ne rămîneți prea mult acolo, în coloniile de la tropice, căci important este să domnești acasă...

Vă salut cordial și sper că și dumneavoastră îmi veți scrie după un interval mai scurt de timp.

Al dumneavoastră credincios

Freud

15 iunie 1911

Viena, IX, Berggasse 19

Dragă prietene,

... În probleme ale ocultismului am devenit umil de cînd cu marea lecție pe care am primit-o de la experiența făcută de Ferenczi.[1] Promit să cred tot ceea ce poate fi făcut să pară cît de cît rezonabil. Nu o fac bucuros, știți asta. Dar hybrisul meu a fost zdruncinat de-atunci. Aș dori tare mult să vă știu în acord cu F. dacă unul dintre dumneavoastră se hazardează să întreprindă pasul periculos al publicării și-mi imaginez că ați convenit să păstrați o totală independență în timpul lucrului...

Salutări cordiale dumneavoastră și frumoasei case.

Al dumneavoastră credincios

Freud

---

[1] Cf. E. Jones, *Das Leben und Werk von Sigmund Freud (Viața și opera lui Sigmund Freud)*, Frankfurt, 1962, p. 447 ș. urm. (*n. ed. germ.*).

Scrisoare către soția lui, trimisă din Sousse, Tunisia

Luni, 15.III.1920
Grand Hotel, Sousse

Această Africă este incredibilă!

... Din păcate nu pot să scriu coerent; sînt prea multe de spus. Numai cîteva trăsături rapide de condei. După o vreme grea și rece pe mare, o dimineață răcoroasă în Alger. Case și străzi luminoase, pîlcuri de copaci de-un verde sumbru, cu vîrfuri înalte de palmieri ridicîndu-se dintre ei. Burnuzuri albe, fesuri roșii, printre ele galbenul tiraliorilor Africii, roșul spahiilor, apoi Grădina Botanică — pădure tropicală vrăjită, viziune indiană; arbori *açvatta* sacri, cu uriașe rădăcini aeriene ca niște monștri, sălașuri fantastice de zei, imense ca întindere, cu frunziș dens, verde profund, foșnind în briza mării. Apoi, treizeci de ore de călătorie cu trenul pînă la Tunis. Orașul arab este Antichitate și Ev Mediu maur, Granada și poveștile din Bagdad. Omul nu se mai gîndește la sine, ci este dizolvat în această diversitate ce nu poate fi evaluată și cu atît mai puțin descrisă: în zid, o coloană romană; o evreică bătrînă de o urîțenie greu de zugrăvit în cuvinte trece în pantaloni albi bufanți; un strigător se înghesuie cu o încărcătură de burnuzuri prin mulțime și țipă cu sunete guturale, care ar putea proveni din cantonul Zürich; un colț de cer de un albastru adînc; o cupolă de moschee albă ca zăpada; un cizmar coase cu rîvnă pantofi într-o nișă mică și boltită; pe salteaua din fața lui, o pată caldă și strălucitoare de soare; muzicanți orbi cu tobe și lăute minuscule cu trei coarde; un cerșetor, care-i tot numai zdrențe; aburi de la prăjituri în ulei; roiuri de muște; sus, în eterul binecuvîntat, pe minaretul alb, un muezin cîntă rugăciunea amiezii; jos, o curte umbroasă, răcoroasă, cu coloane și o poartă în formă de potcoavă și încadrată de majolică, pe zid se lăfăie în soare o pisică rîioasă; un du-te-vino de mantale roșii, albe, galbene, albastre, maro, de turbane albe și fesuri roșii, uniforme, fețe cu pielea de la alb și galben-deschis pînă la negru ca tăciunele, o tîrșîială de papuci galbeni și roșii, o fofilare tiptilă de picioare negre goale etc., etc.

Dimineața se ridică marele zeu și umple ambele orizonturi cu bucuria și puterea lui, și tot ce-i viu îi dă ascultare. Noaptea, luna este atît de argintie și strălucește cu o claritate atît de dumnezeiască, încît nimeni nu se îndoiește de Astarte.

Între Alger și Tunis se întind 900 km de pămînt african, care se înalță pentru a forma nobilele și vastele altitudini ale marelui Atlas; văi largi și podișuri doldora de vin, grîne și păduri verzi de stejar de plută. Astăzi, Horus s-a ridicat dintr-un munte îndepărtat și palid peste o cîmpie nesfîrșită, verde și maro, iar din deșert s-a pornit un vînt puternic, suflînd înspre largul mării de un albastru închis. Pe dealuri ondulate gri-verzui, resturi galben-maronii de orașe romane, pe care pasc rarele capre negre; în apropiere, o tabără de beduini cu corturi negre, cămile și măgari; tre-

nul trece peste o cămilă care nu se putea decide să coboare de pe linie și o omoară; o alergătură continuă, se strigă, se gesticulează, siluete albe; și tot mereu marea, ba de un albastru adînc, ba sticlind în soarele scînteietor de te dor ochii. Din păduri de măslini și din palmieri și garduri vii de cactuși uriași, plutind în aerul ce sclipește în soare, răsare un oraș alb ca zăpada, cu cupole și turnuri de un alb celest, răsfirat magnific pe o colină; apoi Sousse, cu zidurile și turnurile-i albe; jos, portul, peste zidul portuar, marea de un albastru profund; în port se află velierul cu cele două vele latine pe care le-am pictat cîndva!!!

Te împiedici la tot pasul de vestigii romane; am dezgropat din pămînt, cu ajutorul bastonului meu, un vas roman.

Toate astea sînt doar o bîlbîială mizeră, nu știu de fapt ce-mi spune Africa, dar ea vorbește. Imaginează-ți un soare puternic, un aer limpede ca pe munții cei mai înalți, o mare mai albastră decît ai văzut vreodată, toate culorile de o forță incredibilă, în piețe mai găsești de cumpărat amforele antice, închipuie-ți! — și ce mai lună!!!...

Dintr-o scrisoare către un tînăr savant (1952)

...Eu însumi mă definesc drept empiric, căci doar trebuie să fiu și ceva onorabil. Adesea mi se reproșează că sînt un filozof prost și bineînțeles că nu-mi place să fiu ceva mediocru. Ca empiric, măcar am realizat ceva. Unui cizmar bun care se și consideră a fi ca atare doar n-o să i se scrie pe piatra funerară că a fost un pălărier prost, pentru că s-a întîmplat să facă o dată o pălărie care nu s-a potrivit.

Limba pe care o vorbesc trebuie să fie echivocă, respectiv cu dublu sens, pentru a ține cont de natura psihică și aspectul ei dublu. Eu tind conștient și intenționat către exprimarea cu două înțelesuri, căci este superioară univocității și corespunde naturii ființei. Conform dispoziției mele naturale aș putea foarte bine să fiu univoc. Asta nu-i greu, este însă în detrimentul adevărului. În mod intenționat las să răsune toate tonalitățile și nuanțările, fiindcă ele, pe de o parte, sînt oricum prezente, iar pe de alta, dau o imagine mai fidelă a realității. Exprimarea univocă are sens doar cînd se constată fapte, nu însă cînd e vorba de o interpretare, căci „sensul" nu este tautologie, ci cuprinde întotdeauna mai mult în sine decît obiectul concret al enunțului.

Nu sînt — spus și mai precis — decît psihiatru, căci problematica mea esențială, către care se îndreaptă toate eforturile mele, este tulburarea sufletească — fenomenologia, etiologia și teleologia ei. Orice altceva joacă la mine un rol auxiliar. Nu mă simt chemat nici să fondez o religie, nici să profesez vreuna. Nu cultiv nici o filozofie, ci mă gîndesc doar ca, în limitele sarcinii particulare ce mi-a revenit, să fiu un bun medic al sufletelor. Acestea sînt predispozițiile pe care le-am găsit în mine și

așa funcționez ca membru al societății omenești. Nu neg nicidecum că alți oameni știu mai multe decît mine. Eu nu știu, de pildă, cum ar putea fi făcută vreodată experiența lui Dumnezeu, desprinzîndu-ne de experiența omenească. Dacă nu fac experiența Lui, cum pot să spun că El există? Experiența mea este însă foarte îngustă și restrînsă și, astfel, și ceea ce revelează ea rămîne, în ciuda presentimentului apăsător al incomensurabilului, restrîns și la scară omenească, iar asta vedem cel mai pregnant cînd încercăm s-o exprimăm. Cînd e vorba de experiență, nimic nu scapă de ambiguitatea psihicului. Experiența cea mai mare este totodată cea mai mică și limitată, și de aceea ne și sfiim să vorbim prea tare despre ea sau, eventual, să mai și filozofăm pe seama ei. Sîntem prea mici și prea nepotriviți, ca să ne putem permite o asemenea îndrăzneală. De aceea prefer limbajul echivoc, căci el ține cont în aceeași măsură de subiectivitatea reprezentărilor arhetipale și de autonomia arhetipului. „Dumnezeu", de exemplu, înseamnă pe de o parte un *ens potentissimum*[1] inexprimabil, pe de alta, o aluzie extrem de inadecvată și o expresie a incapacității și perplexității umane, deci o trăire de natură cît se poate de paradoxală. Spațiul sufletului este imens și plin de realitate vie. La marginea lui se află secretul materiei și cel al spiritului, respectiv al sensului. Pentru mine, acesta este cadrul în interiorul căruia îmi pot exprima experiența...

Dintr-o scrisoare către un coleg (1959)

... Conceptul de ordine (în creație) nu este identic cu cel de „sens". O ființă organică nu este nici ea — în ciuda rînduirii ei care, în sine, are sens — neapărat plină de sens în contextul general... Fără conștiința reflexivă a omului lumea este de un nonsens imens, căci omul e, conform experienței noastre, singura ființă care poate constata „sensul".

Nu știm să indicăm în ce constă factorul constructiv al dezvoltării biologice. Știm însă că homeotermia și diferențierea creierului au fost necesare pentru formarea conștiinței și deci și pentru manifestarea unui sens. Nu se poate imagina prin ce fel de hazarduri și riscuri a trecut procesul de evoluție, derulat de-a lungul a milioane de ani, al unui lemurian arboricol, pînă la stadiul de om. În acest haos al contingențelor au acționat probabil fenomene sincronistice, care, în momente arhetipale, au putut efectua, față-n față cu legile cunoscute ale naturii și cu ajutorul acestora, sinteze ce ne par minunate. Cauzalitatea și teleologia dau greș aici, căci fenomenele sincronistice se comportă ca hazardul.

---

[1] Ființă atotputernică (*n. t.*).

Întrucît probabilitatea legilor naturii nu alimentează cu nimic supoziția că doar din hazard ar putea lua naștere sinteze superioare, ca de exemplu psihicul, avem nevoie de ipoteza unui sens latent, pentru a explica nu numai fenomenele sincronistice, ci și sintezele superioare. Mai întîi, calitatea de a fi înzestrat cu sens pare întotdeauna a fi ceva inconștient și de aceea nu poate fi descoperită decît *post hoc*; astfel există tot mereu și pericolul să se atribuie sens acolo unde de fapt nu există așa ceva. Avem nevoie de experiențele sincronistice pentru a putea justifica ipoteza unui sens latent care este independent de conștiință.

Cum o creație n-are un sens *recognoscibil* fără conștiința reflexivă a omului, acestuia i se conferă prin ipoteza unui sens *latent* o însemnătate cosmogonică, o veritabilă *raison d'être*. Dacă, în schimb, Creatorului I Se atribuie sensul latent ca plan conștient de creație, se naște întrebarea: De ce ar organiza Creatorul tot acest fenomen universal, o dată ce El știe deja unde ar putea să Se oglindească, și de ce S-ar oglindi, o dată ce este deja conștient de Sine? De ce ar crea, pe lîngă *omniscientia* Lui, o a doua conștiință, inferioară — într-un fel miliarde de oglinjoare tulburi despre care știe anticipat cum va fi imaginea pe care o pot reda?

După toate aceste considerații am ajuns la concluzia că noțiunea de a fi creat „după chipul și asemănarea..." nu este valabilă numai pentru om, ci și pentru Creator: El este asemănător sau identic cu omul, adică este la fel de inconștient ca acesta sau și mai inconștient, căci, conform mitului încarnării Se simte chiar obligat să devină om și să Se ofere omului ca jertfă...

Théodore Flournoy

În timpul relațiilor mele cu Freud găsisem în Théodore Flournoy un prieten patern. Era deja în vîrstă cînd l-am cunoscut. Din păcate a murit cîțiva ani după aceea. Pe vremea cînd mai eram medic la Burghölzli, i-am citit cartea *Des Indes à la Planète Mars*, care mi-a lăsat o impresie profundă. I-am scris că aș vrea s-o traduc în germană. Am primit răspuns abia peste o jumătate de an; se scuza că oferta mea rămăsese atîta timp fără răspuns. Spre regretul meu, desemnase deja un alt traducător.

Mai tîrziu l-am vizitat pe Flournoy la Geneva, și cînd am ajuns treptat să recunosc care erau limitele lui Freud, am început să-i fac din cînd în cînd cîte o vizită, ca să stăm de vorbă. Era important pentru mine să aflu ce gîndea despre Freud, căci spunea lucruri inteligente la adresa lui. Mi-a atras mai cu seamă atenția asupra raționalismului iluminist al lui Freud, ceea ce clarifica multe aspecte ale gîndirii sale și îi explica și unilateralitatea.

În 1912 l-am convins pe Flournoy să ia parte la congresul de la München, la care s-a produs apoi ruptura dintre Freud și mine. Prezența lui a însemnat pentru mine un suport considerabil.

Aveam în anii aceia — mai ales după despărțirea de Freud — senzația că sînt încă mult prea tînăr spre a fi de sine stătător. Mai simțeam nevoia unui sprijin și îmi trebuia mai ales cineva cu care să pot discuta deschis. Este ceea ce am găsit în Flournoy, așa că el a reprezentat curînd pentru mine un soi de contrapondere la Freud. Cu el puteam sta de vorbă și despre toate problemele care mă preocupau din punct de vedere științific, de pildă despre somnambulism, despre parapsihologie și psihologia religiilor. Doar nu aveam pe atunci pe nimeni care să fi împărtășit interesele mele în această privință. Concepțiile lui Flournoy erau exact pe aceeași linie cu ale mele, stimulîndu-mă în repetate rînduri. Conceptul de *imagination créatrice*, care mă interesa în mod deosebit, l-am împrumutat de la el.

Am învățat multe de la el. Mai cu seamă maniera de a considera un pacient, adîncirea plină de simpatie și înțelegere în povestea lui. De aceea am și preluat un caz de la el, și anume pe cel al lui Miss Miller. În *Transformări și simboluri ale libidoului* (1912) l-am supus unei analize minuțioase.

Mă preocupaseră încă de mult corelațiile din produsele fanteziilor la schizofrenici. Flournoy m-a ajutat să le înțeleg mai bine. El vedea problemele în totalitatea lor și, în primul rînd, le vedea obiectiv. Pentru el, importante erau faptele, adică ceea ce se petrece. Se apropia cu prudență de un caz și nu pierdea niciodată din vedere întregul. Impresia mea clară despre atitudinea științifică a lui Flournoy era că avea un *approach*[1] realmente obiectiv, iar asta mi se părea remarcabil în comparație cu cele văzute la Freud. Freud avea un stil dinamic și pătrunzător: aștepta ceva de la cazurile pe care le trata. Flournoy nu voia nimic. Privea de departe și vedea clar. Datorită influenței lui Freud am dobîndit multe cunoștințe, dar multe nu mi s-au clarificat. Flournoy m-a învățat să iau distanță față de obiect și a sprijinit și ținut trează în mine năzuința către rînduirea lucrurilor într-o perspectivă vastă. Stilul său era mai curînd descriptiv, nu se lăsa în seama presupunerilor și, în ciuda unui interes viu și cald pentru pacient, se ținea mereu față de acesta la o distanță necesară examinării. Or, astfel reușea să nu piardă din vedere întregul.

Flournoy era o personalitate instruită și distinsă, foarte fin cultivată, psihic echilibrantă și înzestrată cu un simț diferențiat al proporțiilor. Toate acestea aveau o înrîurire benefică asupra mea. Era profesor de filozofie și psihologie. O influență puternică exercita asupra lui pragmatismul lui James, un mod de a concepe lucrurile care nu stă în spiritul german și, în consecință, n-a obținut din partea acestuia recunoașterea pe care ar fi meritat-o. Pragmatismul este însă tocmai pentru psihologie de o importanță ce nu trebuie neglijată. Ceea ce am apreciat în mod deosebit la Flournoy a fost modul său filozofic de a considera lucrurile

---

[1] (Mod de) abordare (*n. t.*).

și mai cu seamă critica lui bine chibzuită, bazată pe o cultură cuprinzătoare.

Richard Wilhelm

Pe Richard Wilhelm l-am cunoscut la Darmstadt, la baronul Keyserling, cu prilejul unei sesiuni a „Școlii înțelepciunii". Era pe la începutul anilor '20. În 1923 l-am invitat la Zürich, unde a ținut la Clubul de psihologie o conferință despre *I Ging*[1].

Încă înainte de a-l cunoaște mă ocupasem de filozofia orientală și începusem prin anul 1920 să experimentez pe baza lui *I Ging*. Era în timpul unei veri petrecute la Bollingen, cînd am luat hotărîrea să aprofundez misterele acestei cărți. În locul tulpinilor de coada-șoricelului care se folosesc în metoda clasică, mi-am tăiat tulpini de trestie. Apoi am șezut adesea ore întregi pe jos, sub părul secular, cu *I Ging* lîngă mine și am exersat tehnica, raportînd unul la altul „oracolele" rezultate, ca într-un joc de întrebări și răspunsuri. Reieșeau astfel tot felul de ciudățenii de netăgăduit — corelații pline de tîlc cu propriile-mi procese de gîndire, pe care nu mi le puteam explica.

Singura intervenție subiectivă în decursul experimentului constă în aceea că experimentatorul împarte mănunchiul de 49 de tulpini în mod arbitrar, adică fără să numere, dintr-o mișcare. El nu știe cîte tulpini se află în fiecare dintre mănunchiuri, dar de acest raport numeric depinde rezultatul. Toate celelalte manipulări sînt rînduite mecanic și nu permit nici o interferență a voinței. În cazul în care chiar există vreo relație cauzală psihică, atunci aceasta nu poate să rezide decît în împărțirea aleatorie a mănunchiului (sau, în altă metodă, în căderea întîmplătoare a monedelor).

Pe parcursul întregii vacanțe de vară mă preocupară atunci întrebările: Au răspunsurile din *I Ging* sens sau nu? Dacă au, atunci cum se produc legăturile dintre șirul psihic și cel fizic de evenimente? M-am lovit tot mereu de coincidențe uimitoare care m-au dus cu gîndul la un paralelism acauzal (o *sincronicitate*, cum i-am spus mai tîrziu). Am fost atît de fascinat de aceste experimente, că am uitat complet să-mi fac însemnări, ceea ce am regretat ulterior foarte tare. Mai tîrziu am reluat însă de atîtea ori experimentul cu pacienții mei, încît m-am putut convinge de numărul relativ mare al răspunsurilor care o nimereau vizibil. Voi da ca exemplu cazul unui bărbat mai tînăr cu un pronunțat complex matern. Dorea să se însoare și făcuse cunoștință cu o fată care i se părea potrivită. Se simțea însă nesigur și se temea de posibilitatea ca, sub

---

[1] Carte veche chinezească de înțelepciune și oracole, ale cărei origini se află în mileniul al IV-lea a. Chr. (*n. ed. germ.*).

influența complexului său matern, să nu ajungă din nou, din nebăgare de seamă, sub dominația unei alte mame care să-l copleșească. Am făcut experimentul cu el. Textul hexagramei (rezultatului) său a sunat astfel: „Fata este puternică. Nu e bine să ia cineva în căsătorie o astfel de fată."

Prin 1935 m-am întîlnit cu filozoful chinez Hu Shih. L-am întrebat despre *I Ging* și am primit răspunsul următor:

— O, nu-i altceva decît o culegere de formule magice fără importanță!

Nu cunoștea metoda practică și nici utilizarea ei — așa susținea. Chipurile, ar fi avut doar o dată de-a face cu ea. În timpul unei plimbări, un prieten i-ar fi relatat povestea sa nefericită în dragoste. Tocmai treceau pe lîngă un templu daoist. I-ar fi spus prietenului său în glumă: „Aici poți consulta oracolul în această privință." Zis și făcut. Au intrat împreună în templu și i-au cerut preotului un oracol *I Ging*. El însă pretindea că nu credea în această absurditate.

L-am întrebat dacă oracolul fusese corect. La care mi-a răspuns recalcitrant:

— O, da... sigur că da.

Amintindu-mi de cunoscuta poveste despre „bunul prieten" care face tot ceea ce nu vrem să ne atribuim nouă înșine, l-am întrebat cu precauție dacă n-a profitat și el însuși de acest prilej.

— Ba da, mi-a răspuns, i-am pus și eu în glumă o întrebare.

— Și a ținut oracolul cont de ea?

A ezitat.

— Mda, dacă se poate spune așa.

Era clar că subiectul îi era neplăcut. Ceea ce e personal afectează uneori obiectivitatea.

La cîțiva ani după primele mele experimente cu tulpinile de trestie apăru *I Ging* cu comentariul lui Wilhelm. Bineînțeles că am făcut imediat rost de carte și am constatat cu satisfacție că vedea corelațiile de sens într-un chip foarte asemănător cu cel în care mi le reprezentasem eu. Dar Wilhelm cunoștea întreaga literatură de specialitate și putea astfel umple golurile care-mi rămăseseră mie. Cînd a venit la Zürich am avut ocazia să discut pe larg cu el și să vorbim despre religie și filozofie chinezească. Ceea ce mi-a comunicat din abundența cunoștințelor lui referitoare la spiritul chinezesc mi-a aruncat atunci o lumină asupra cîtorva dintre cele mai dificile probleme pe care mi le punea inconștientul european. Pe de altă parte, l-a mirat nespus ceea ce i-am povestit eu în legătură cu rezultatele cercetărilor mele în domeniul inconștientului; căci a recunoscut în ele ceea ce considerase pînă atunci a fi exclusiv tradiție a filozofiei chinezești.

Tînăr fiind, Wilhelm plecase în China în slujba misiunii creștine și acolo i se dezvăluise lumea spiritualității Orientului. Wilhelm era o personalitate autentic religioasă, cu vederi largi și clare. Avea capacitatea

să asculte cu o atitudine lipsită de prejudecăți revelațiile unui spirit străin și să săvîrșească acea minune a empatiei (*Einfühlung*) care-l abilita să facă accesibile Europei comorile spirituale ale Chinei. Era adînc impresionat de cultura chinezească; odată îmi spuse: „E o mare mulțumire pentru mine că n-am botezat niciodată un chinez!" În ciuda filiației sale creștine nu putea să nu recunoască profunda logică și claritate a spiritului chinezesc. Nu era numai influențat de el pînă în rărunchi, ci efectiv copleșit și asimilat. Lumea concepției creștine trecea în planul secund, dar nu dispărea niciodată cu desăvîrșire, ci alcătuia o *reservatio mentalis*, o rezervă morală de o asemenea importanță încît condiționa destinul.

Wilhelm a avut norocul rar să-l cunoască în China pe unul dintre înțelepții vechii școli pe care revoluția îl alungase din interior. Acest maestru bătrîn, pe nume Lau Nai Süan, l-a inițiat în știința filozofiei chinezești yoga și a psihologiei lui *I Ging*. Datorăm colaborării celor doi bărbați ediția lui *I Ging* cu comentariul ei remarcabil. Ea a adus pentru prima oară această lucrare orientală de o inegalabilă profunzime în fața ochilor Occidentului într-un mod viu și comprehensibil. Consider că publicarea acestei lucrări este realizarea cea mai de seamă a lui Wilhelm. Cu toată claritatea și inteligibilitatea spiritului său occidental, el a dat dovadă în comentariul la *I Ging* de o adaptare fără pereche la psihologia chinezească.

Cînd a fost terminată ultima pagină a traducerii și au ieșit primele șpalturi, bătrînul maestru Lau Nai Süan a încetat din viață. Era de parcă și-ar fi încheiat opera și ar fi transmis europeanului ultimul mesaj al bătrînei Chine muribunde. Wilhelm i-a împlinit visul despre discipolul fără egal.

Cînd l-am cunoscut pe Wilhelm, părea un adevărat chinez, atît în mimică și scris, cît și în limbaj. Preluase punctul de vedere oriental și fusese complet impregnat de vechea cultură chinezească. Ajuns în Europa, s-a dedicat carierei didactice la Institutul chinezesc din Frankfurt pe Main; aici, ca și la conferințele lui în fața profanilor, l-au copleșit însă din nou necesitățile spiritului european. Aspectele și formele creștine au ieșit iarăși tot mai mult la suprafață. Unele prelegeri ținute de el și pe care le-am auzit mai tîrziu de abia de se mai puteau deosebi de niște predici.

Retransformarea lui Wilhelm și reasimilarea lui la Occident mi s-au părut nițel nechibzuite și deci periculoase. Mi-a fost teamă să nu ajungă astfel în conflict cu sine. Cum era vorba, din cîte am crezut să recunosc, de o asimilare pasivă, adică de o influențare prin mediu, exista riscul unui conflict relativ inconștient, al unei ciocniri a sufletului occidental cu cel oriental. Dacă, după cum bănuiesc eu, atitudinea creștină cedase inițial în fața influenței Chinei, acum se putea însă produce contrariul — sfera europeană putea cîștiga din nou prioritate în fața Orientului. Or, dacă acest proces are loc fără o confruntare conștientă profundă, atunci

planează pericolul unui conflict inconștient care poate afecta și starea sănătății fizice.

După ce am ascultat prelegerile lui Wilhelm, am încercat să-i atrag atenția asupra primejdiei care-l amenința. I-am spus textual:

— Dragul meu Wilhelm, vă rog să nu mi-o luați în nume de rău, dar am sentimentul că Occidentul vă copleșește din nou și că deveniți infidel misiunii dumneavoastră de a transmite Orientul Occidentului.

— Cred că aveți dreptate; ceva mă subjugă aici, mi-a răspuns. Dar ce e de făcut?

Cîțiva ani mai tîrziu, în timp ce Wilhelm se afla la mine acasă ca oaspete, avu o recidivă a dizenteriei est-asiatice pe care o contractase cu vreo douăzeci de ani în urmă. În lunile următoare, starea i se înrăutăți și am auzit că era internat în spital. Am plecat la Frankfurt să-l vizitez și l-am găsit grav bolnav. Ce-i drept, medicii nu abandonaseră orice speranță și chiar și Wilhelm vorbea despre planuri pe care urma să le traducă în viață cînd se va simți mai bine. Am sperat și eu împreună cu el, dar aveam îndoielile mele. Ceea ce-mi încredință atunci îmi adeveri bănuielile. În visele pe care le avea, se găsea din nou pe nesfîrșitele cărări ale stepelor asiatice pustii — în China părăsită —, acaparat iar de problema pe care i-o pusese China și al cărei răspuns Occidentul i-l refuzase. Deși era conștient de această problemă, nu putuse găsi o soluție. Boala se tărăgănă luni de zile.

La cîteva săptămîni înaintea morții lui, cînd nu mai aveam de mai multă vreme vești de la el, am fost ținut treaz, tocmai cînd eram pe punctul de a adormi, de o viziune. La patul meu stătea un chinez într-un veșmînt albastru închis, cu mîinile încrucișate în mîneci. Se înclină adînc în fața mea, ca și cum ar fi vrut să-mi transmită un mesaj. Știam despre ce era vorba. Ciudată la această viziune era claritatea ei extraordinară. Nu numai că vedeam fiecare rid de pe fața lui, dar și fiecare fir din țesătura veșmîntului său.

Problema lui Wilhelm se poate concepe și drept conflict între conștient și inconștient, care la el luase forma unui conflict dintre Vest și Est. Am crezut că-i înțeleg situația, o dată ce aveam aceeași problemă ca și el și știam ce însemna să te afli implicat într-un asemenea conflict. E-adevărat că Wilhelm nu se exprimase limpede în fața mea nici la ultima noastră întîlnire. Am observat totuși că era extrem de interesat cînd introduceam punctul de vedere psihologic. Interesul lui dura însă numai atît timp cît era vorba despre lucruri obiective, despre meditații sau probleme de psihologie a religiei. Aici, totul era în ordine. Dacă însă încercam să abordez problemele actuale ale conflictului său lăuntric, simțeam de îndată o ezitare și o închidere în sine, căci îl atingea pînă la sînge; un fenomen pe care l-am remarcat la mulți oameni de seamă. Este

acel *Unbetretene, nicht zu Betretende*[1] al unui domeniu unde nu trebuie să se pătrundă, care nu se poate forța și nu trebuie forțat, un destin ce nu suportă intervenția umană.

Heinrich Zimmer

Pe Heinrich Zimmer l-am cunoscut la începutul anilor '30. Citisem cartea lui fascinantă, *Kunstform und Yoga*[2] și-mi dorisem încă de mult să-l cunosc personal. Am găsit în el un om genial cu un temperament extrem de viu. Vorbea foarte mult și foarte iute, era însă capabil și să asculte cu o atenție intensă. Am petrecut împreună cîteva zile frumoase în decursul cărora am purtat discuții bogate în conținut și colosal de stimulatoare pentru mine. Vorbeam mai ales despre mitologia indiană. Cu această ocazie îmi povesti cum reacționase la cartea publicată de Richard Wilhelm și de mine, *Secretul Florii de Aur*. Din păcate, la vremea cînd o scrisesem, cartea lui Zimmer despre formă artistică și yoga mi-era încă necunoscută, așa încît nu-i putusem folosi materialul deosebit de valoros pentru mine, ceea ce am regretat apoi nespus. Cînd Zimmer avu între mîini *Secretul Florii de Aur* și răsfoi cartea se înfurie — așa mi-a povestit — din cauza comentariului meu psihologic. Zvîrli cartea de perete.

Această reacție caracteristică nu mă miră, căci îmi era cunoscut de mult, dar numai în mod indirect, cum se manifestase în cazuri asemănătoare. Zimmer a fost primul să-mi povestească nemijlocit despre acest subiect. Ca atîția alții, reacționase la cuvîntul „psihologic" ca taurul la culoarea roșie. Doar „sufletul" n-are nimic a face cu astfel de texte care au un interes pur istoric! Asta poate fi numai o dovadă de lipsă de abordare științifică, de simple idei fantastice!

După cîtva timp cînd își recîștigă judecata și astfel și conștiința științifică, resimți o anumită curiozitate să afle ce avea de fapt de spus psihologia într-un astfel de caz. Ridică volumul de pe jos și începu să citească. Fiind un mare cunoscător de literatură indiană, nu putu să nu descopere o serie de paralele interesante, pentru care îl ajutară foarte mult pronunțata sa clarviziune artistică și intuiția-i ieșită din comun. Spuse — textual — cu ceva ironie în glas: „Atunci am realizat brusc că textele mele sanscrite nu prezentau numai dificultăți gramaticale, sintactice, ci că aveau, pe lîngă acestea, și un sens."

Chiar dacă această remarcă exagerată trebuie înțeleasă *cum grano salis*, apreciez în mod deosebit mărturisirea lui Zimmer. Este de o onestitate neobișnuită și reconfortantă, îndeosebi dacă ne amintim de acei

[1] Goethe, *Faust II*, v. nota de la p. 344 (*n. t.*).

[2] *Kunstform und Yoga im indischen Kultbild (Formă artistică și yoga în imaginea indică de cult)*, Berlin, 1926 (*n. ed. germ.*).

dii minorum gentium[1] care ne asigură cu un resentiment prost disimulat că au știut toate astea de mult.

Din păcate, moartea timpurie a lui Zimmer i-a făcut imposibilă o călătorie în India. M-am întrebat adesea ce efect ar fi putut avea asupra lui contactul nemijlocit cu India. M-aș fi așteptat la lucruri mari de la el, avînd în vedere deschiderea lui și capacitatea lui de asimilare, cunoaș-terea profundă a literaturii indice și intuiția lui ieșită din comun. În loc de acestea, Manii l-au chemat la ei.

În întreaga sa ființă, Zimmer a fost un *puer aeternus*, care, înaripat cu un limbaj strălucitor, făcea să înflorească toți mugurii grădinilor legendelor indiene. I-a împărtășit și soarta, căci „tînăr moare cel ce e iubit de zei". Și Wilhelm a murit prematur, fără însă ca acea latură a „eternului copil" să fi devenit vizibilă în aceeași măsură ca la Zimmer, despre care aveai senzația că înverzea și înflorea într-o abundență inepuizabilă. Am bănuit totuși că și în Wilhelm se ascundea ceva asemănător în modul cum a asimilat China sau, mai bine-zis, cum l-a asimilat China pe el. Atît Zimmer cît și Wilhelm aveau o naivitate genială. Amîndoi păreau să trăiască în realitate ca într-o lume străină, în timp ce ființa lor cea mai lăuntrică urma, neexplorată și neatinsă, linia sumbră a destinului.

Completare la Cartea roșie

În toamna anului 1959 Jung reluă, după o perioadă mai lungă de indispoziție, *Cartea roșie*, pentru a încheia ultima imagine, ce rămăsese neterminată. Nu putu însă sau nu vru s-o termine nici atunci. Ea avea, zicea el, de-a face cu moartea. În locul ei, așternu pe hîrtie o nouă discuție imaginară mai lungă și care se leagă de unul dintre dialogurile de început ale cărții. Partenerii de discuție erau din nou Eliahu, Salomeea și șarpele. Și de astă dată scrise cu multă grijă, cu tuș negru, în scriere gotică prescurtată. Ocazional, literele inițiale erau ornate cu motive pictate. În încheiere există o completare, singura pagină a acestei cărți pe care a scris-o cu scrisul său de mînă obișnuit; ea se întrerupe în mijlocul unei fraze. Iată textul:

„1959.

Am lucrat timp de 16 ani la această carte. M-a ținut departe de ea cunoștința pe care am făcut-o în 1930 cu alchimia. Începutul sfîrșitului veni în 1928, cînd Wilhelm îmi trimise textul tratatului alchimic *Secretul Florii de Aur*. Conținutul acestei cărți găsi atunci drumul către realitate. N-am mai putut lucra la ea.

---

[1] Zei de „ordin inferior" (*n. t.*).

Observatorului superficial îi va părea ca o nebunie, ceea ce ar fi și devenit, dacă n-aș fi putut capta forța copleșitoare a evenimentelor inițiale. Știusem dintotdeauna că acele evenimente conțineau lucruri prețioase și de aceea n-am știut ce să fac altceva mai bun decît să le notez într-o carte « prețioasă », adică scumpă, și să pictez imaginile care mi se iveau pe cînd le retrăiam — atît de bine cît am reușit s-o fac. Știu cît de înspăimîntător de neadecvată a fost această încercare, dar, în ciuda unei munci imense și a unor diversiuni, i-am rămas fidel, chiar dacă niciodată o altă posibilitate..."

Septem Sermones ad Mortuos
(1916)

Jung a permis ca *Septem Sermones ad Mortuos (Şapte predici către morţi)* să apară sub formă de broşură pentru un cerc privat. Dăruia ocazional cîte una prietenilor. Nu s-au putut procura niciodată în librării. Mai tîrziu şi-a numit această acţiune un „păcat de tinereţe" şi a regretat-o.

Limbajul corespunde aproximativ celui din *Cartea roşie*. Faţă de discuţiile infinit de lungi cu figuri interioare din *Cartea roşie*, *Septem Sermones* reprezintă un tot închis în sine. De aceea au fost alese ca exemplu. Ele transmit o impresie, chiar dacă fragmentară, a ceea ce-l ţinuse pe Jung sub tensiune între ani 1913–1917 şi a ceea ce crease el atunci.

Scrierea conţine aluzii imagistice sau anticipări ideatice care au jucat ulterior un rol în opera ştiinţifică a lui Jung, mai ales natura contradictorie a spiritului, a vieţii şi a asertiunilor psihologice. Gîndirea în paradoxuri a fost ceea ce-l atrăsese pe Jung la gnostici. De aceea s-a identificat aici cu gnosticul Basilides (începutul secolului al II-lea) şi s-a ţinut în parte şi de terminologia acestuia, de exemplu: Dumnezeu ca ABRAXAS. Aceasta a corespuns unui joc intenţionat de mistificare.

Jung şi-a dat numai după ezitări şi „de dragul onestităţii" consimţămîntul ca *Septem Sermones ad Mortuos* să fie publicate în cartea lui de amintiri. Rezolvarea anagramei din finalul cărţii n-a dezvăluit-o niciodată.

VII SERMONES AD MORTUOS

Cele șapte învățături către morți. Scrise de Basilides la Alexandria, orașul unde Estul atinge Vestul

Sermo I

Morții s-au întors de la Ierusalim, unde n-au găsit ce-au căutat. M-au rugat să-i las să intre, și mi-au cerut învățătură, și astfel am început să-i învăț:

Ascultați dară: încep cu nimicul. Nimicul este același lucru cu plinul. În infinitate, plin este același lucru cu gol. Nimicul este gol și plin. Puteți spune la fel de bine și altceva despre nimic, de pildă că este alb sau negru, că nu este sau este. Ceva infinit și etern nu are proprietăți, întrucît are toate proprietățile.

Nimicul sau plinul îe numim PLEROMA. Acolo înlăuntru, gîndirea și ființa încetează, căci ceea ce este etern și infinit nu are proprietăți. În ea nu este nimeni, pentru că atunci el ar fi diferit de pleromă și ar avea proprietăți, care l-ar distinge de pleromă ca fiind ceva diferit.

În pleromă nu este nimic și este tot: nu merită să medităm asupra pleromei, căci asta ar însemna să ne dizolvăm pe noi înșine.

CREATURA nu este în pleromă, ci în sine însăși. Pleroma este începutul și sfîrșitul creaturii. Trece prin ea, așa cum lumina soarelui pătrunde peste tot prin aer. Deși pleroma pătrunde în întregime, creatura nu are parte de ea, după cum un corp cu desăvîrșire transparent nu devine nici luminos și nici întunecat prin lumina care îl străbate.

Fiind o parte a eternului și infinitului, noi sîntem însă pleroma însăși. Dar nu avem parte de ea, ci sîntem la o depărtare nesfîrșită de pleromă, nu spațial sau temporal, ci ESENȚIAL, căci, în calitatea noastră de creatură limitată în timp și spațiu, ne deosebim în esență de pleromă.

Cum sîntem însă părți ale pleromei, ea se află și în noi. Pleroma este infinită, eternă și întreagă pînă și în punctul cel mai mic, căci mic și mare sînt proprietăți conținute în ea. Este nimicul, care-i peste tot întreg și continuu. De aceea vorbesc numai simbolic despre creatură ca parte a pleromei, căci pleroma nu este de fapt nicăieri divizată, o dată ce este nimicul. Noi sîntem și întreaga pleromă, întrucît, simbolic, pleroma este cel mai mic punct (numai presupus, nu care ființează) în noi și infinitul

firmament dimprejurul nostru. Dar, în fond, oare de ce mai vorbim despre pleromă, dacă ea este tot și nimic?

Vorbesc despre ea ca să încep de undeva, ca să vă alung iluzia că undeva, fie afară, fie înăuntru, există ceva stabilit dinainte sau în vreun fel determinat dinainte. Tot ce este așa-zis stabilit sau determinat este numai relativ. Numai ce este supus schimbării e stabilit și determinat.

Ceea ce-i transformabil este însă creatura, așadar, ea este unica stabilită și determinată, căci are proprietăți, ba chiar este ea însăși proprietate.

Se ridică întrebarea: Cum a luat ființă creatura? Creaturile au luat ființă, nu însă creatura, deoarece ea este proprietatea pleromei înseși, la fel ca și noncreația, moartea eternă. Creatura este întotdeauna și pretutindeni, moartea este întotdeauna și pretutindeni. Pleroma are totul, diferențiere și nediferențiere.

Diferențierea este creatura. Ea este diferită. Diferențierea este natura ei, de aceea ea și diferențiază. Omul diferențiază, căci natura lui este diferențierea. De aceea el diferențiază și proprietăți ale pleromei care nu sînt. El le diferențiază pornind din propria lui natură. De aceea omul trebuie să vorbească despre proprietăți ale pleromei care nu sînt.

Voi spuneți: Ce rost are să se vorbească despre ele? Doar ai spus chiar tu că nu merită să ne gîndim la pleromă.

Vă zic toate acestea pentru a vă elibera de iluzia că ne-am putea gîndi la pleromă. Dacă diferențiem proprietățile pleromei, atunci vorbim din diferențierea noastră și despre diferențierea noastră, dar n-am spus nimic despre pleromă. A vorbi însă despre diferențierea noastră este necesar ca să ne putem diferenția suficient. Natura noastră este diferențiere. Dacă nu sîntem credincioși acestei naturi, atunci ne diferențiem insuficient. Așa că trebuie să facem diferențieri ale proprietăților.

Voi întrebați: Și ce-i rău dacă nu ne diferențiem?

Dacă nu diferențiem atunci ajungem undeva dincolo de propria noastră natură, dincolo de creatură și cădem în nediferențiere, care este cealaltă proprietate a pleromei. Cădem în pleroma însăși și renunțăm să mai fim creatură. Cădem pradă destrămării în nimic.

Asta e moartea creaturii. Murim deci în măsura în care nu diferențiem. De aceea, strădania naturală a creaturii se îndreaptă către diferențiere, către lupta contra începutului primordial, către egalitatea periculoasă. E ceea ce se numește PRINCIPIUM INDIVIDUATIONIS. Acest principiu este esența creaturii. Vedeți de aici de ce nediferențierea și nondistingerea constituie un mare pericol pentru creatură.

De aceea trebuie să diferențiem proprietățile pleromei. Proprietățile sînt PERECHILE DE CONTRARII, ca:

Eficientul & Ineficientul,
Plinul & Golul,
Viul & Mortul,

Diferitul & Identicul,
Luminosul & Întunecatul,
Fierbintele & Recele
Forța & Materia,
Timpul & Spațiul,
Binele & Răul,
Frumosul & Urîtul,
Unul & Multiplul etc.

Perechile de contrarii sînt proprietățile pleromei care nu sînt pentru că se anulează.

Întrucît sîntem pleroma însăși, avem și toate aceste proprietăți în noi; cum fundamentul naturii noastre este diferențierea, avem proprietățile în numele și sub semnul diferențierii, ceea ce înseamnă:

1. Proprietățile sînt diferite și separate în noi unele de altele, de aceea nu se anulează, ci sînt eficiente. De aceea sîntem victima perechilor de contrarii. În noi, pleroma este dezbinată.

2. Proprietățile aparțin pleromei, iar noi putem și trebuie să le posedăm sau să le trăim doar în numele și sub semnul diferențierii. Noi trebuie să ne diferențiem de proprietăți. În pleromă ele se anulează, în noi nu. Diferențierea de ele eliberează.

Dacă aspirăm la bine sau la frumos, uităm de natura noastră care este diferențiere și cădem pradă proprietăților pleromei, care sînt perechile de contrarii. Ne străduim să dobîndim binele și frumosul, dar, totodată, cuprindem și răul și urîtul, căci ele sînt în pleromă una cu binele și frumosul. Dacă rămînem însă credincioși naturii noastre, și anume diferențierii, atunci ne diferențiem de bine și frumos și, astfel, și de rău și urît, și nu cădem în pleromă, adică în nimic și în destrămare.

Voi replicați: Ai spus că și diferitul și identicul sînt proprietăți ale pleromei. Cum este dacă aspirăm la diferență? Atunci nu sîntem credincioși naturii noastre? Și trebuie să cădem pradă și egalității, dacă aspirăm la diferență?

Să nu uitați că pleroma n-are proprietăți. Noi le creăm prin gîndire. Dacă aspirați deci la diferență, la egalitate sau la oricare alte proprietăți, atunci aspirați la gînduri care vin înspre voi din pleromă, și anume gînduri despre proprietățile nonexistente ale pleromei. Alergînd după aceste gînduri, cădeți din nou în pleromă și atingeți în același timp diferența și egalitatea. Nu gîndirea voastră, ci ființa voastră este diferențiere. De aceea, nu trebuie să aspirați la diferență, așa cum o gîndiți voi, ci LA FIINȚA VOASTRĂ. De aceea nu există în fond decît o aspirație, și anume aspirația la propria ființă. Dacă ați avea această aspirație, n-ar trebui să știți absolut nimic despre pleromă și proprietățile ei și tot ați ajunge grație ființei voastre la țelul corect. Însă întrucît gîndirea înstrăinează de ființă, trebuie să vă învăț știința cu ajutorul căreia vă puteți ține gîndirea în frîu.

Morții stăteau în noapte de-a lungul pereților și strigau:

Vrem să știm despre Dumnezeu. Unde este Dumnezeu? Dumnezeu este mort?

Dumnezeu nu-i mort, este la fel de viu ca pururi. Dumnezeu e creatură, căci este ceva definit și de aceea diferit de pleromă. Dumnezeu este proprietate a pleromei, și tot ceea ce am spus despre creatură este valabil și despre el.

El se deosebește însă de creatură prin aceea că este mult mai nedeslușit și mai nedeterminabil decît creatura. El este mai puțin diferit decît creatura, căci fundamentul ființei sale e abundența eficientă, și numai în măsura în care el este definit și diferit este creatură, și în această măsură el este deslușirea abundenței eficiente a pleromei.

Tot ceea ce nu diferențiem cade în pleromă și este anulat cu contrariul său. De aceea, dacă nu-l diferențiem pe Dumnezeu, atunci abundența eficientă este anulată pentru noi.

Dumnezeu este și pleroma însăși, după cum și fiecare punct minuscul din creat și din necreat este pleroma însăși.

Golul eficient este natura diavolului. Dumnezeu și diavol sînt primele deslușiri ale nimicului pe care-l numim pleromă. E indiferent dacă pleroma este sau nu este, căci în toate ea se anulează pe sine însăși. Nu la fel se întîmplă cu creatura. În măsura în care Dumnezeu și diavolul sînt creaturi, ei nu se anulează, ci există, stînd unul față de celălalt ca opuși eficienți. Nu avem nevoie de nici o dovadă a existenței lor, este suficient că trebuie tot mereu să vorbim despre ei. Chiar dacă cei doi n-ar fi, creatura tot i-ar distinge mereu din pleromă grație naturii ei care diferențiază.

Tot ceea ce separarea scoate din pleromă este pereche de contrarii, de aceea de Dumnezeu ține întotdeauna și diavolul.

Această inseparabilitate este atît de strînsă și, după cum ați aflat, atît de indisolubilă și în viața voastră, precum pleroma însăși. Asta provine de la faptul că ambii stau foarte aproape de pleroma în care toate contrariile sînt anulate și devin una.

Dumnezeu și diavolul se deosebesc prin plin și gol, zămislire și distrugere. EFICIENȚA le este comună. Eficiența îi leagă. De aceea, eficiența stă peste ambii, fiind un Dumnezeu deasupra lui Dumnezeu, căci unește plinul și golul în efectul ei.

Acesta este un Dumnezeu despre care voi n-ați știut, căci oamenii l-au uitat. Îi spunem pe numele lui de ABRAXAS. El este și mai nedefinit decît Dumnezeu și diavolul.

Pentru a-l diferenția pe Dumnezeu de el, îl numim pe Dumnezeu HELIOS sau soare.

Abraxas este efect, lui nu i se opune nimic în afara nerealului, de aceea liber se desfășoară natura-i eficientă. Nerealul nu este și nu se împotrivește. Abraxas stă pe deasupra soarelui și pe deasupra diavolului.

El este probabilitatea improbabilă, este ceea ce are efect nereal. Dacă pleroma ar fi avut o ființă, atunci Abraxas ar fi fost deslușirea ei.

El este, ce-i drept, eficiența însăși, dar nu un efect anume, ci efectul în genere.

El are efect nereal, căci n-are un efect anume.

El este și creatură, căci este diferit de pleromă.

Soarele are un anumit efect, la fel și diavolul, de aceea ei ne apar mult mai eficienți decît nedeterminabilul Abraxas.

El este forță, durată, schimbare.

Aici, morții făcură mare tărăboi, căci erau creștini.

Sermo III

Morții se apropiară ca negura iscată din mlaștini și strigară: Vorbește-ne mai departe despre Dumnezeul suprem.

Abraxas este Dumnezeul cel greu de cunoscut. A sa-i puterea cea mai mare, întrucît omul nu o vede. Din soare el vede *summum bonum*, din diavol *infimum malum*, din Abraxas însă, VIAȚA cea în toate privințele nedeterminată, care este mama binelui și a răului.

Viața pare a fi mai mică și mai slabă decît *summum bonum*, de aceea este și greu de imaginat că Abraxas depășește în forță chiar și soarele, care doar este el însuși izvorul strălucitor a tot ce-i forță de viață.

Abraxas este soarele și, totodată, abisul veșnic absorbitor al golului, al diminuatorului și al îmbucătățitorului, al diavolului.

Forța lui Abraxas este dublă. Voi însă n-o vedeți, căci în ochii voștri se anulează elementele opuse, orientate unul către altul, ale acestei forțe.

Ceea ce rostește Dumnezeul-soare este viață.

Ceea ce rostește diavolul este moarte.

Dar Abraxas rostește cuvîntul venerabil și blestemat, care este viață și moarte simultan.

Abraxas zămislește adevăr și minciună, bine și rău, lumină și întuneric în același cuvînt și în aceeași faptă. De aceea, Abraxas este cumplit.

El este splendid asemenea leului în clipa în care-și doboară victima. El este frumos aidoma unei zile de primăvară.

Da, el e însuși marele Pan și micul Pan. Este Priapos.

Este monstrul tărîmului de jos, un polip cu o mie de brațe, încolăcire înaripată de șerpi, furie nebună.

Este hermafroditul celui mai de jos început.

Este stăpînul broaștelor rîioase și al broaștelor, care locuiesc în apă și urcă pe pămînt, care cîntă în cor la prînz și la miezul nopții.

Este plinul care se unește cu golul.

Este sfînta împreunare.

Este dragostea și uciderea ei.

Este sfîntul și trădătorul lui.

Este lumina cea mai luminoasă a zilei și noaptea cea mai adîncă a nebuniei.

A-l vedea înseamnă orbire.

A-l cunoaște înseamnă boală.

A i te închina înseamnă moarte.

A te teme de el înseamnă înțelepciune.

A nu-i rezista înseamnă izbăvire.

Dumnezeu locuiește îndărătul soarelui, diavolul locuiește îndărătul nopții. Ce naște Dumnezeu din lumină, diavolul trage în noapte. Abraxas însă este lumea, devenirea ei și trecerea ei. Asupra fiecărui dar al Dumnezeului-soare, diavolul își trimite blestemul.

Tot ce obțineți implorîndu-l pe Dumnezeul-soare zămislește o faptă a diavolului.

Tot ce creați cu Dumnezeul-soare îi dăruiește diavolului forța acțiunii.

Ăsta-i cumplitul Abraxas.

Este creatura cea mai puternică și, în el, creatura se sperie de ea însăși.

Este contradicția revelată a creaturii față de pleromă și de nimicul său.

Este groaza fiului în fața mamei.

Este dragostea mamei pentru fiu.

Este încîntarea pămîntului și cruzimea cerurilor.

Omul rămîne stană de piatră în fața chipului său.

În fața lui nu există nici întrebare, nici răspuns.

Este viața creaturii.

Este acțiunea diferențierii.

Este dragostea omului.

Este rostirea omului.

Este aparența și umbra omului.

Este realitatea înșelătoare.

Aici, morții urlară și vociferară, căci erau nedesăvîrșiți.

Sermo IV

Morții umplură încăperea mormăind și spuseră:

Vorbește-ne despre dumnezei și diavoli, blestematule.

Dumnezeul-soare este binele suprem, diavolul este opusul, deci aveți doi dumnezei.

Există însă multe lucruri bune și înalte și multe rele și grele, iar printre acestea există doi diavoli-dumnezei, unul este CEEA CE ARDE, iar celălalt, CEEA CE CREȘTE.

Ceea ce arde este EROSUL sub forma flăcării. Ea dă lumină, mistuind.

Ceea ce crește este ARBORELE VIEȚII. El înverzește, acumulînd în creștere materie vie.

Erosul se aprinde și se stinge, pe cînd arborele vieții crește încet și constant prin timpuri nelimitate.

Binele și răul se unesc în flacără.

Binele și răul se unesc în creșterea arborelui.

În divinitatea lor, viața și dragostea stau față în față.

Incomensurabil aidoma mulțimii stelelor este numărul dumnezeilor și al diavolilor.

Fiece stea este un dumnezeu, și fiece spațiu pe care-l umple o stea — un diavol. Dar plinul gol al întregului este pleroma.

Efectul întregului e Abraxas, lui nu i se opune decît nerealul.

Patru este numărul dumnezeilor principali, căci patru este cifra măsurătorilor lumii.

Unu este începutul, Dumnezeul-soare.

Doi este Erosul, căci unește doi între ei și se răspîndește strălucind.

Trei este arborele vieții, căci umple spațiul cu trupuri.

Patru este diavolul, căci deschide tot ce-i închis; el dizolvă tot ce e format și corporal; el este distrugătorul, în care totul devine nimic.

Noroc pe mine, fiindcă mi-este dat să cunosc multiplicitatea și varietatea dumnezeilor; dar vai de voi, fiindcă înlocuiți printr-un singur Dumnezeu această multitudine inconciliabilă. Astfel produceți chinul nonînțelegerii și mutilarea creaturii, ale cărei natură și năzuință sînt diferențierea. Cum sînteți fideli naturii voastre, dacă vreți să faceți din multitudine unul singur? Ceea ce le faceți dumnezeilor vi se întîmplă și vouă. Toți sînteți făcuți egali și, astfel, ființa voastră este mutilată.

Domnească egalitatea de dragul omului, dar nu de dragul Domnului, căci dumnezei sînt mulți, pe cînd oameni sînt puțini. Dumnezeii sînt puternici și-și suportă diversitatea, deoarece, asemenea stelelor, stau în singurătate și la o imensă distanță unii de alții. Oamenii sînt slabi și nu-și suportă diversitatea, deoarece locuiesc unul în apropierea celuilalt și au nevoie de comunitate, pentru a-și putea purta particularitatea. De dragul mîntuirii vă învăț reprobabilul, din cauza căruia am fost reprobat.

Mulțimea dumnezeilor corespunde mulțimii oamenilor.

Nenumărați dumnezei așteaptă evoluția stării omenești. Nenumărați dumnezei au fost oameni. Omul are parte de natura dumnezeilor, el vine de la dumnezei și merge către Dumnezeu.

După cum nu merită să reflectăm la pleromă, tot astfel nu merită să adorăm mulțimea dumnezeilor. Cel mai puțin merită să adorăm primul Dumnezeu, abundența eficientă și *summum bonum*. Prin rugăciunea noastră nu-i putem adăuga nimic, nici nu-i putem lua nimic, căci golul eficient înghite totul în sine. Dumnezeii luminoși formează lumea celestă, ea este multiplă și se întinde și se mărește la infinit. Dumnezeul-soare este stăpînul ei suprem.

Dumnezeii întunecați formează lumea pămîntească. Ea este simplă și se micșorează și se diminuează la infinit. Stăpînul ei cel mai de jos este diavolul, spiritul selenar, satelitul pămîntului, mai mic și mai rece și mai mort decît pămîntul.

Nu există diferență între puterea dumnezeilor celești și a celor pămîntești. Cei celești măresc, cei pămîntești micșorează. Incomensurabilă este direcția ambilor.

Sermo V

Morții rîseră a batjocură și strigară: Învață-ne, nebunule, despre biserică și comunitatea sacră.

Lumea dumnezeilor se deslușește în spiritualitate și în sexualitate. Cei celești apar în spiritualitate, cei pămîntești în sexualitate.

Spiritualitatea primește și cuprinde. Ea este femeiască și de aceea o numim MATER COELESTIS, mama celestă. Sexualitatea procreează și creează. Ea este bărbătească și de aceea o numim PHALLOS, tatăl pămîntesc. Sexualitatea bărbatului este mai mult pămîntească, sexualitatea femeii este mai mult spirituală.

Spiritualitatea bărbatului este mai mult celestă, ea merge spre ce-i mai mare.

Spiritualitatea femeii este mai mult pămîntească, ea merge spre ce-i mai mic.

Mincinoasă și demonică este spiritualitatea bărbatului, care merge spre ce-i mai mic.

Mincinoasă și demonică este spiritualitatea femeii, care merge spre ce-i mai mare.

Fiecare să meargă la locul său.

Bărbatul și femeia devin diavoli unul pentru celălalt, dacă nu-și separă căile spirituale, căci natura creaturii este diferențierea.

Sexualitatea bărbatului se îndreaptă spre pămîntesc, sexualitatea femeii se îndreaptă spre spiritual. Bărbatul și femeia devin diavoli unul pentru celălalt, dacă nu-și separă sexualitatea.

Bărbatul să cunoască ce-i mai mic, femeia, ce-i mai mare.

Omul să se deosebească de spiritualitate și de sexualitate. Să numească spiritualitatea Mamă și s-o așeze între cer și pămînt. Să numească sexualitatea Phallos și să-l așeze între sine și pămînt, căci Mama și Phallos sînt demoni supraomenești și deslușiri ale lumii divine. Ei sînt mai eficienți pentru noi decît dumnezeii, căci sînt strîns înrudiți cu natura noastră. Dacă nu vă distingeți de sexualitate și spiritualitate și nu le priviți ca natură peste voi și în jurul vostru, atunci le cădeți pradă ca proprietăți ale pleromei. Spiritualitatea și sexualitatea nu sînt proprietățile voastre,

nu sînt lucruri, pe care le posedați și le conțineți, ci ele vă posedă și vă conțin pe voi, căci sînt niște demoni puternici, manifestări ale dumnezeilor și, așadar, lucruri care ajung dincolo de voi și există în sine. Omul nu are o spiritualitate pentru sine sau o sexualitate pentru sine, ci se află sub legea spiritualității și a sexualității. De aceea, nimeni nu scapă de acești demoni. Să le priviți ca pe niște demoni și ca pe o cauză comună și o primejdie comună, ca pe o povară comună, cu care viața v-a încărcat. Astfel, și viața vă este o cauză comună și o primejdie comună, la fel și dumnezeii și în primul rînd Abraxas cel cumplit.

Omul e slab, de aceea comunitatea este indispensabilă; dacă nu este sub semnul Mamei, atunci comunitatea este sub semnul lui Phallos. Nici o comunitate — este suferință și boală. Comunitate în tot — este dezbinare și dizolvare.

Diferențierea duce la singurătate. Singurătatea este împotriva comunității. Dar din cauza slăbiciunii omului față de dumnezei și de demoni și de legea lor invincibilă, comunitatea este necesară. De aceea să fie atîta comunitate cît e nevoie, nu de dragul oamenilor, ci al dumnezeilor. Dumnezeii vă silesc la comunitate. Atît cît vă silesc ei, atîta comunitate este necesară, mai mult de atît ține de domeniul răului.

În comunitate, fiecare să se subordoneze celuilalt, pentru ca aceasta să se mențină, căci aveți nevoie de ea.

În singurătate, fiecare să se supraordoneze celuilalt, pentru ca fiecare să ajungă la sine însuși și să evite sclavia.

În comunitate să fie abținere,
în singurătate să fie risipă.
Comunitatea este adîncime,
singurătatea este înălțime.
Măsura corectă în comunitate purifică și menține.
Măsura corectă în singurătate purifică și adaugă.
Comunitatea ne dă căldura,
singurătatea ne dă lumina.

Sermo VI

Demonul sexualității se apropie de sufletul nostru ca șarpe. Este pe jumătate suflet omenesc și se numește dorința gîndului.

Demonul spiritualității pogoară în sufletul nostru ca pasăre albă. Este pe jumătate suflet omenesc și se numește gîndul dorinței.

Șarpele este un suflet pămîntesc, pe jumătate demonic, un spirit, și înrudit cu spiritele morților. Aidoma acestora, și el roiește prin lucrurile pămîntului și ne face să ne temem de ele sau le face să ne stimuleze pof-

tele. Șarpele este de natură femeiască[1] și caută întotdeauna societatea morților care se află sub vraja pămîntului, aceia care n-au găsit drumul spre dincolo, adică spre singurătate. Șarpele este o tîrfă și se aține cu diavolul și cu spiritele rele, un tiran malefic care tortureză, ademenind mereu la compania cea mai rea. Pasărea albă este un suflet semicelest al omului. Ea sălășluiește la Mamă și coboară din cînd în cînd. Pasărea este bărbătească[2] și este gînd în acțiune. Este castă și solitară, un sol al Mamei. Zboară sus pe deasupra pămîntului. Pretinde singurătatea. Aduce veste de la cei de departe care au luat-o înainte și care sînt desăvîrșiți. Ea ne poartă cuvîntul sus la Mamă. Intervine, previne, dar n-are putere împotriva dumnezeilor. Ea este un recipient al soarelui. Șarpele coboară și paralizează cu viclenie demonul falic sau îi dă ghes. El duce în sus gîndurile viclene ale pămîntescului, care se furișează prin toate găurile și se prind cu poftă de orice. Deși nu vrea, șarpele trebuie să ne fie folositor. El scapă de prinsoarea noastră și ne arată astfel drumul pe care cu rațiunea noastră umană nu l-am putut găsi.

Morții priviră cu dispreț și grăiră: Încetează să tot vorbești despre dumnezei, demoni și suflete. Toate astea le știam de fapt de mult.

Sermo VII

În timpul nopții însă, morții veniră din nou cu niște mine lamentabile și rostiră: Mai e ceva despre care am uitat să vorbim: învață-ne despre om.

Omul este o poartă, prin care intrați din lumea exterioară a dumnezeilor, a demonilor și a sufletelor în lumea interioară, din lumea mai mare în lumea mai mică. Mic și de nimic este omul, de abia l-ați lăsat în urmă, că vă și aflați în spațiul cel fără de sfîrșit, în infinitatea mai mică sau lăuntrică.

În depărtarea incomensurabilă stă o singură stea la zenit.

Este *unicul* Dumnezeu al acestui *un* om, este lumea sa, pleroma sa, divinitatea sa.

În această lume, omul e Abraxas, care creează sau devorează lumea lui.

Această stea este Dumnezeul și țelul omului.
Acesta este unicul său Dumnezeu călăuzitor,
în el, omul se îndreaptă spre liniște,
spre el o pornește lunga călătorie a sufletului după moarte, în el strălucește ca lumină tot ceea ce omul retrage din lumea mai mare.

---

[1] Șarpele = *die Schlange*, feminin în germană (*n. t.*).

[2] Pasărea = *der Vogel*, masculin în germană (*n. t.*).

Către acest unic Dumnezeu îndreaptă-se rugăciunea omului.
Rugăciunea mărește lumina stelei,
aruncă o punte peste moarte,
pregătește viața lumii mai mici
și diminuează dorința fără de speranță a lumii mai mari.
Cînd lumea mai mare devine rece, steaua strălucește.

Nimic nu este între om și unul Dumnezeul său, atîta timp cît omul își poate întoarce privirea de la spectacolul scăldat în flăcări al lui Abraxas.

Om aici, Dumnezeu acolo.
Slăbiciune și zădărnicie aici, eternă forță creatoare acolo.
Aici numai întuneric și umezeală rece,
Acolo numai soare.

La care, morții tăcură și se ridicară aidoma fumului deasupra focului ciobanului care-și păzea turma în noapte.

ANAGRAMMA: NAHTRIHECCUNDE
GAHINNEVERAHTUNIN
ZEHGESSURKLACH
ZUNNUS.

Cîte ceva despre familia lui C. G. Jung[1]

de Aniela Jaffé

Familia Jung e originară din Mainz. În timpul asedierii de către francezi în 1688, arhivele au ars, după cum a menționat Jung în capitolul „Turnul", așa încît arborele genealogic nu poate fi urmărit decît pînă la începutul veacului al XVIII-lea. Străbunicul lui Jung, doctorul Franz Ignaz Jung (1759–1831), s-a mutat de la Mainz la Mannheim. În timpul campaniilor lui Napoleon a condus un spital militar. Fratele lui, înnobilat ulterior, Sigismund von Jung (1745–1824), a fost cancelar bavarez. S-a căsătorit cu sora mezină a lui Schleiermacher.

Personalitatea cea mai cunoscută din șirul strămoșilor paterni ai lui Jung este bunicul său, născut la Mannheim, Carl Gustav Jung (1794–1864), pe care o soartă ciudată l-a adus la 28 de ani în Elveția. Despre istoria amintită de două ori în carte, că bunicul lui ar fi fost un fiu nelegitim al lui Goethe, Jung mai povestea următoarele:

„Cea de-a doua soție a străbunicului meu Franz Ignaz Jung, Sophie Ziegler, și cu sora ei frecventau cercul teatrului din Mannheim, și printre prietenii lor se numărau mulți poeți. Se spune că Sophie Ziegler ar fi născut un fiu nelegitim al lui Goethe și că acest copil ar fi fost bunicul meu, Carl Gustav Jung. Asta trecea, ca să zic așa, drept fapt mai mult ca sigur. Totuși bunicul meu nu menționează nimic în acest sens în jurnalul său. Povestește doar că-l văzuse pe Goethe la Weimar, și numai din spate! Sophie Jung-Ziegler s-a împrietenit mai tîrziu cu Lotte Kestner, nepoata lui Lottchen a lui Goethe. Venea des în vizită, ca de altfel și Franz Liszt, pentru a-l vedea pe bunicul meu. Cîțiva ani mai tîrziu, Lotte Kestner s-a stabilit la Basel, probabil din cauza relațiilor prietenești cu casa Jung. Bunicul meu avea legături și cu fratele ei, consilierul de legație Kestner, care trăia la Roma și în a cărui casă fiul lui Goethe, Karl August, a stat pînă puțin înaintea morții."

Din sursele existente, arhiva din casa lui Goethe de la Frankfurt pe Main și registrul de botez al parohiei orășenești arhiepiscopale (Biserica Iezuiților) nu s-a putut dovedi nimic. La timpul respectiv, Goethe nu era

---

[1] Pe lîngă povestirile orale ale lui Jung am folosit așa-numita „Carte a familiei", un volum in-folio legat în pergament, care conține scrisori și documente vechi și a fost permanent completat de Jung, apoi jurnalul bunicului său, Carl Gustav Jung (editat de către fiul acestuia, Ernst Jung, fără an de apariție) și două articole de M. H. Koelbing, „Wie Carl Gustav Jung Basler Professor wurde" („Cum a devenit Carl Gustav Jung profesor la Basel"), apărut în *Basler Nachrichten* la 26 septembrie 1954, și „C. G. Jungs Basler Vorfahren" („Strămoșii baselezi ai lui C. G. Jung"), apărut în *Basler Nachrichten* la 24 iulie 1955. În plus, am avut la dispoziție rezultatele unei cercetări genealogice făcute între 1928 și 1929. (*Toate notele acestui capitol îi aparțin Anielei Jaffé.*)

la Mannheim și nu s-a putut stabili dacă, în schimb, Sophie Ziegler o fi fost la Weimar sau în apropierea lui Goethe.

Jung nu vorbea fără o oarecare plăcere despre această istorie care se afirma cu tenacitate; căci ea îi revela un anume aspect tainic al fascinației produse de *Faust*-ul lui Goethe asupra lui: ea ținea, ca să zicem așa, de lumea personalității sale „nr. 2". Pe de altă parte, califica acest zvon drept „supărător". I se părea „de prost gust" și susținea că există din păcate „prea mulți proști, care să spună astfel de povești despre « tatăl necunoscut »". Iar ascendența legitimă, în primul rînd cea prin Carl Jung, catolicul și eruditul doctor în medicină și în drept (mort în anul 1654), rector al Universității din Mainz, despre care este vorba la sfîrșitul capitolului „Turnul", i se părea semnificativă.

Carl Gustav Jung a studiat la Heidelberg științele naturii și medicina și și-a susținut acolo în 1816 examenul de doctorat *summa cum laude*. Jung povestește că, student fiind, avea un purceluș, pe care-l scotea la plimbare prin oraș, în locul unui cățel, spre amuzamentul întregului Heidelberg. La 24 de ani era deja chirurg asistent al medicului oculist Rust la Charité din Berlin și, în același timp, docent, predînd chimia la școala regală prusacă de război. Pe atunci, diferitele discipline erau mai strîns apropiate între ele decît sînt astăzi!

În timpul anilor petrecuți la Berlin, a locuit (probabil de la sfîrșitul lui 1817) în casa librarului și editorului Georg Andreas Reimer. Era considerat acolo un copil al familiei, iar doamna Reimer l-a tratat toată viața ca pe un fiu. Aici el a intrat în cercul unor oameni de seamă, printre care se numărau frații Schlegel, Ludwig Tieck și Friedrich Schleiermacher. Sub influența celui din urmă, a trecut la protestantism (el fiind catolic).

Cercurile literare berlineze i-au fost de la început deschise tînărului medic. El însuși avea anumite înclinații poetice; una dintre poezii i s-a publicat în *Teutsches Liederbuch*.

Tinerețea lui a coincis cu o perioadă politică agitată. Tînăr fiind, a făcut parte din societatea de gimnastică a lui Jahn (1778–1852), „tatăl gimnasticii", și a participat la marea sărbătoare de la Wartburg.[1] Aici, studenții din întreaga Germanie și-au proclamat dorința unei Germanii libere și unite. Cînd, doi ani mai tîrziu, prietenul lui Jung, studentul în teologie și membrul unei corporații studențești Karl Ludwig Sand (născut în anul 1795), l-a ucis pe poetul german și consilierul rus de stat August Kotzebue (1761–1819), înfierat din cauza mentalității lui reacționare și suspectat a fi spion, toate corporațiile studențești și asociațiile de gimnastică au fost înăbușite. Numeroși universitari de tendință liberală au fost arestați ca „demagogi". Printre ei s-a numărat și Carl Gustav Jung,

---

[1] În octombrie 1817; sărbătoare universitară revoluționară în amintirea Reformei (1517) și a bătăliei de la Leipzig (1813), organizată de corporațiile studențești din Jena.

ARBORE GENEALOGIC

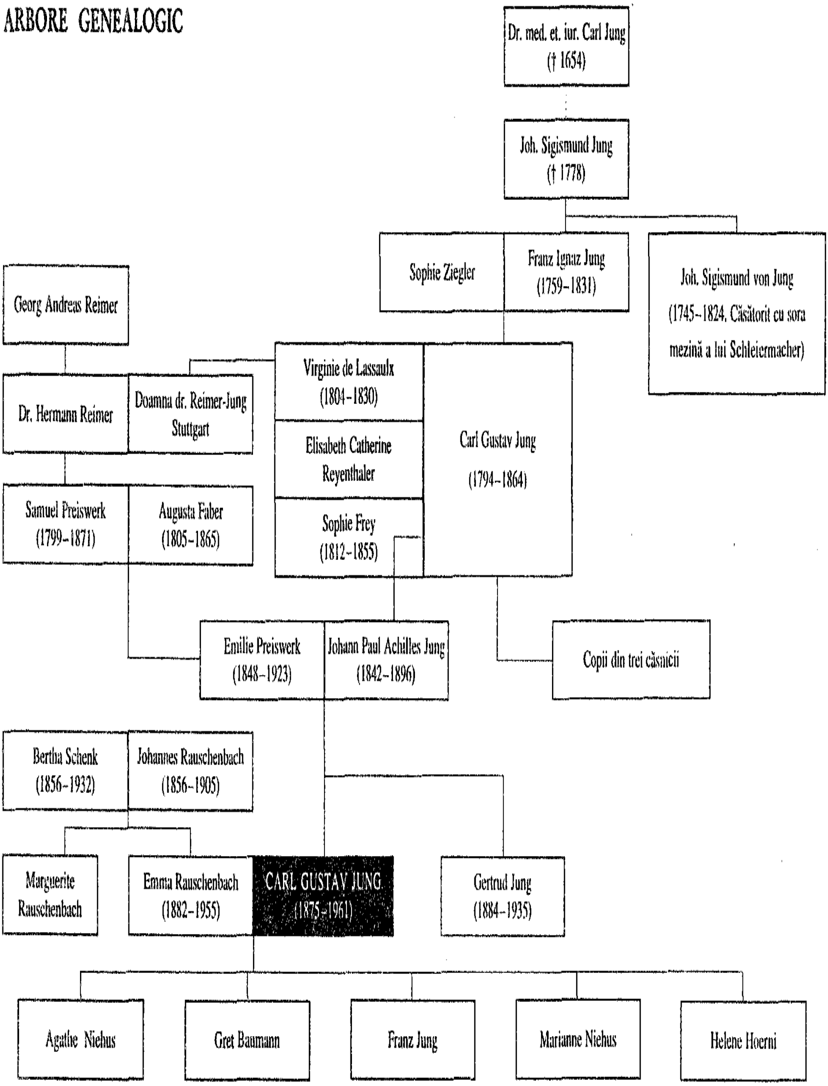

căci poliția a găsit la el un cadou de la ucigaș, și anume un ciocan pentru cercetări mineralogice. (În rapoarte este vorba — caracteristic! — tot mereu despre un topor!) A fost închis în închisoarea din Berlin, eliberat după treisprezece luni fără a fi fost judecat și expulzat din Prusia. Întrucît, ca fost „demagog“, nu a găsit nici în restul Germaniei vreo posibilitate convenabilă de muncă, a plecat în 1821 la Paris, pe atunci centrul european cel mai important de cercetare în domeniul medicinei. Acolo l-a cunoscut pe marele cercetător al științelor naturii, Alexander von Humboldt (1769–1859), care l-a recomandat mai întîi secției de chirurgie de la Hôtel Dieu din Paris. Acolo, Carl Gustav Jung a avut ocazia să lucreze în calitate de chirurg și să se perfecționeze.

Prima întîlnire cu Humboldt ne este transmisă în diferite versiuni. Conform unei tradiții a familiei, Humboldt îl întîlni pe tînărul medic stînd înfometat afară pe o bancă și îl luă sub oblăduirea lui. Este ceea ce mi-a povestit și Jung. Într-o relatare a medicului Hermann Reimer[1], numită de M. H. Koelbing „Poezie și adevăr“, se arată cum Carl Gustav Jung, socrul lui, a fost „abordat la unul din ospețele date de marele chirurg Dupuytren de către un domn necunoscut lui, de vîrstă mijlocie și cu un aer respectabil, care l-a rugat să-l urmeze după masă în locuința lui, căci avea să-i propună ceva. Jung îl urmă orbește și se dezmetici abia cînd, ajunși în biroul său de lucru, protectorul lui îi spuse că era vorba despre o catedră de anatomie și chirurgie la Universitatea din Basel, în cazul în care acest post îi surîdea. Acum Jung nu se mai putu abține, ci-și luă inima-n dinți și întrebă cui îi datora atîta bunăvoință și acest noroc. La care veni răspunsul: « Numele n-are nici o importanță; mă cheamă Alexander von Humboldt. »“ H. Reimer mai adaugă: „A. v. H. putea avea cunoștință de cele prin care trecuse Jung fiindcă, din motive literare, avea des de-a face cu tatăl meu, dar și de la fratele lui, Wilhelm, care-și părăsise în 1819 descurajat postul de ministru.“

Oricum ar sta adevărul în legătură cu aceste anecdote, fapt este că Humboldt îl recomandă pe tînărul medic mai întîi (în 1821) Academiei din Berna, iar cînd acest plan dădu greș, un an mai tîrziu, Universității din Basel.

Aici, situația era foarte proastă din motive politice și tehnico-administrative. Din 1806 pînă în 1814, nu se acordase nici un titlu de doctor. Anatomistul și botanistul Johann Jakob Burckhardt a fost timp de mai mulți ani unicul profesor la Facultatea de Medicină, ținîndu-și cursul în fața unui singur student în medicină și a cîtorva calfe de bărbier. În 1818 s-au emis niște legi pentru o reorganizare mărinimoasă a

---

[1] Hermann Reimer era fiul librarului și editorului din Berlin. S-a însurat cu fiica lui Carl Gustav Jung din prima căsătorie a acestuia cu Virginie de Lassaulx. Jung amintește de vizita pe care i-a făcut-o la Stuttgart doamnei dr Reimer, în anul 1900, după examenul lui de stat, și anume la p. 125. Următorul citat îl preiau din articolul deja amintit al lui Koelbing despre „Cum a devenit Carl Gustav Jung profesor la Basel“.

Universității, și la Facultatea de Medicină numărul profesorilor s-a ridicat la patru. Cînd Jung a solicitat catedra de anatomie, chirurgie și obstetrică, a fost chemat (în 1822) să-și țină cursurile și numit după un semestru profesor titular. Astfel a ajuns familia Jung în Elveția.

Jung a muncit o viață întreagă neobosit și cu mult succes pentru dezvoltarea Facultății de Medicină și a stabilimentelor medicale din Basel. A reorganizat mai întîi predarea anatomiei. Dezvoltarea și extinderea Spitalului orășenesc („Bürgerspital"), în 1842, i se datorează în mare parte lui, iar mai tîrziu a înființat Institutul speranței („Anstalt zur Hoffnung") pentru copii debili mintal. Interesant pentru noi este efortul depus de el în vederea creării unui spital de psihiatrie. Într-un discurs tipărit mai tîrziu anonim se poate citi: „În epoca noastră, în care terapeutica psihică reține într-o asemenea măsură atenția medicilor încît există reviste speciale care se ocupă exclusiv de această ramură a științei medicale, un stabiliment care i-ar oferi studentului în știință medicală prilejul unor astfel de observații sub îndrumarea profesorului ar onora Universitatea care ar fi înzestrată cu el. Nu-mi imaginez prin aceasta un ospiciu obișnuit, în care de cele mai multe ori sînt îngrijiți doar bolnavii incurabili, ci un spital care ar primi bolnavi de tot felul, a căror însănătoșire trebuie încercată și pe cale psihică."

Jung însuși spunea despre bunicul lui:

„A fost o personalitate puternică și frapantă. Un mare organizator, extraordinar de activ, strălucitor, spiritual și exprimîndu-se cu ușurință. Eu însumi am mai navigat în siajul lui. Da, da, profesorul Jung a fost cineva! se spunea prin Basel. Copiii lui erau foarte impresionați de el. Nu-l înconjurau doar cu admirație, ci se și temeau de el, căci era un tată destul de tiranic. După masa de prînz obișnuia să doarmă vreun sfert de oră. În acest timp, familia lui numeroasă trebuia să rămînă așezată la masă fără să scoată o vorbuliță."

Carl Gustav Jung a fost căsătorit de trei ori. La Paris s-a însurat cu Virginie de Lassaulx (născută în 1804), care a murit foarte devreme, la 26 de ani. Singura fiică rezultată din această căsătorie s-a măritat, după cum am menționat deja, cu fiul editorului Georg Andreas Reimer, la care locuise Jung la Berlin. A doua oară a luat-o de soție pe Elisabeth Catharine Reyenthaler. Jung povestea:

„Cu Reyenthaler s-a căsătorit din răzbunare! Era chelneriță într-o cîrciumă studențească din Basel. El ceruse mîna fiicei primarului Frey, dar fusese refuzat. Necăjit, chiar disperat, s-a dus direct la cîrciumă și s-a căsătorit cu chelnerița. Aceasta a murit curînd de tuberculoză, iar copiii ei, la fel."

A treia oară a luat-o de nevastă, în cele din urmă, pe Sophie Frey, fiica primarului. Mormîntul părinților ei se găsește în galeria catedralei din Basel. Sophie Jung s-a stins din viață în 1855 în vîrstă de 43 de ani. Doi fii mai mari au murit în tinerețe. Fiul mezin, Johann Paul Achilles Jung (1842–1896), a fost tatăl lui C. G. Jung. Despre el Jung a scris detaliat în primul capitol al acestei cărți. Nu voi repeta decît pe scurt

datele exterioare: Paul Jung a fost teolog și a activat mai întîi ca preot la Keßwil (cantonul Thurgau), unde s-a născut C. G. Jung în 1875. Apoi, timp de patru ani, a fost preot la Laufen, o parohie situată deasupra cascadei Rinului, lîngă Schaffhausen. În 1879 a fost ales în fruntea parohiei de la Klein-Hüningen de lîngă Basel.

Mama lui Jung, Emilie Jung, născută Preiswerk, era originară din Basel. Era fiica mezină a lui Samuel Preiswerk (1799–1871), eruditul și poetic talentatul prim-pastor baselez, și a celei de-a doua soții a acestuia, Augusta Faber (1805–1862) din Nürtingen în Württemberg. Cei din familia Faber erau protestanți francezi, veniți în Germania după revocarea edictului de la Nantes (1685). Samuel Preiswerk a fost mai întîi pastor la Muttenz, dar a trebuit să se mute în orașul Basel după separarea cantonului în Basel-Stadt (Basel-oraș) și Basel-Land (Basel-sat), în 1833. Negăsindu-se aici pentru el nici un loc de pastor, s-a dus la Geneva și a predat acolo, la școala de teologie a Societății Evanghelice, limba ebraică și teologia Vechiului Testament. A scris o gramatică ebraică; aceasta a cunoscut mai multe tiraje. Cîțiva ani mai tîrziu a fost chemat înapoi la Basel și a ajuns pastor la parohia St. Leonhard. Pe lîngă activitatea de pastor, a obținut și titlul de docent pentru limbă ebraică și literatură. Era o natură generoasă și un om tolerant, ceea ce reiese și din faptul că într-o revistă lunară editată de el, *Das Morgenland (Orientul)*, s-a pronunțat pentru redobîndirea Palestinei de către evrei.

Și astăzi se mai povestesc la Basel anecdote pe seama lui. „În camera lui de lucru, prim-pastorul Samuel Preiswerk avea un scaun special, rezervat pentru spiritul primei lui soții, decedate, Magdalene, născută Hopf. În fiecare săptămînă, Preiswerk obișnuia, spre supărarea celei de-a doua soții, Augusta, născută Faber, să stea de vorbă în taină, la o oră anume, cu spiritul Magdalenei."[1]

Jung relatează despre el:

„Pe bunicul meu matern nu l-am cunoscut personal. Dar din tot ce am auzit despre el, am impresia că numele lui biblic, Samuel, i se potrivea bine. Credea că în cer se vorbește ebraica și de aceea s-a dedicat cu mare zel studiului acestei limbi. Nu era numai foarte învățat, ci avea și un simț poetic pronunțat; dar era un om nițel ciudat, care se credea permanent înconjurat de spirite. Mama mi-a povestit adesea cum trebuia să se așeze îndărătul lui, cînd își scria predicile. Nu putea suporta ca spiritele să treacă prin spatele lui în timp ce studia și să-l deranjeze! Dacă îndărătul lui se așeza un om viu, spiritele erau alungate!"

Pe seama soției lui, Augusta Preiswerk, bunica maternă a lui Jung, există multe povești. La 18 ani s-a îmbolnăvit grav îngrijindu-și un frate bolnav de scarlatină și a stat timp de 36 de ore în letargie. Tîmplarul venise deja cu sicriul, cînd mama ei, care nu putea crede că murise, a adus-o din nou la viață cu un fier de călcat ținut pe ceafă. „Gustele", așa

---

[1] Din: Hans Jenny, *Baslerisches — Allzubaslerisches (Baseleze — prea-baseleze)*, Basel, 1961.

i se spunea, avea darul previziunii, ceea ce familia punea în legătură cu incidentul morții ei aparente. S-a stins din viață în vîrstă de 57 de ani.

Soția lui C. G. Jung, Emma (1882–1955), provenea din familia de industriași Rauschenbach din Schaffhausen. În capitolul dedicat copilăriei lui, Jung istorisește că tatăl său se împrietenise, pe vremea cînd era preot la Laufen (1875–1879), cu familia Schenk, din care făcea parte și viitoarea lui soacră, care avea să devină doamna Bertha Rauschenbach, și că aceasta îl ducea uneori — Jung avea pe-atunci patru ani — la plimbare.

Despre prima întîlnire cu soția lui, Jung povestea:

„Aveam un prieten de studenție, a cărui familie locuia la Schaffhausen. Vrînd să-l vizitez odată de la Basel — era în 1896, după moartea tatălui meu —, mama mi-a spus: « Dacă-i faci o vizită prietenului tău la Schaffhausen, treci și pe la doamna Rauschenbach, pe care am cunoscut-o pe cînd era fată. » Asta am și făcut, iar cînd am intrat în casă, am văzut pe scări o fată, de vreo paisprezece ani, cu codițe. Am știut pe loc: Iat-o pe soția mea! Am fost puternic zguduit; căci, deși n-o văzusem decît un moment scurt, știusem imediat cu o certitudine absolută că urma să-mi devină soție. Îmi mai amintesc și astăzi exact că îndată după aceea i-am spus asta prietenului meu. Bineînțeles, n-a făcut decît să rîdă de mine. I-am replicat: « N-ai decît să rîzi, dar o să trăiești și o să vezi. » Cînd, șase ani mai tîrziu, am cerut-o în căsătorie pe Emma Rauschenbach, am fost și eu mai întîi refuzat, la fel ca bunicul meu la vremea lui. Dar, spre deosebire de el, eu n-aveam nici cîrciumă familiară în care să mă refugiez, nici chelneriță atrăgătoare, nici nu eram profesor titular cu o sarcină clar conturată și promițătoare în fața mea, ci un simplu medic secundar cu un viitor nebulos. De ce să fiu scutit de dezamăgiri în *le meilleur des mondes possibles*? — după cum a adăugat nr. 2. După cîteva săptămîni, foaia s-a întors însă, și « nu »-ul s-a transformat într-un « da », iar astfel, personalitatea mea nr. 1 s-a afirmat. A devenit, în ceea ce mă privește, un « da » spus vieții, iar nr. 2 a dispărut pentru unsprezece ani din mintea mea.

Pînă în 1902 ținusem un fel de jurnal intim, care a zăcut de atunci încoace timp de peste un deceniu nedeschis într-un sertar. Abia în 1913, sub presiunea grelelor presimțiri, mi-a răsărit din nou în memorie.“

Jung s-a căsătorit în 1903. Are numeroși urmași. Din căsătoriile celor cinci copii ai lui, doamna Agathe Niehus-Jung, doamna Gret Baumann-Jung, Franz Jung-Merker, doamna Marianne Niehus-Jung și doamna Helene Hoerni-Jung, au rezultat nouăsprezece nepoți, iar numărul strănepoților se află în continuă creștere.[1]

---

[1] După cum am putut afla ulterior, mai există o a doua versiune în legătură cu blazonul inițial, menționat de Jung în capitolul „Turnul“, blazon care înfățișa un fenix și pe care bunicul lui, C. G. Jung, l-a schimbat în actuala sa formă: și anume un fluture care se tîrăște afară dintr-o crisalidă. — Conform unei tradiții familiale, prenumele lui Jung, „eruditul doctor în medicină și în drept“ din Mainz (mort în 1654), nu a fost Carl, ci Simon.

Glosar

Alchimie. Preludiu al chimiei moderne; chimia experimentală în sensul de azi era amestecată aici cu speculații generale, plastic-intuitive, parțial religioase, despre natură și om. În necunoscutul materiei erau proiectate multe simboluri, pe care astăzi le recunoaștem ca fiind conținuturi ale inconștientului. Alchimistul căuta „secretul lui Dumnezeu" în materia necunoscută și ajungea astfel la procedee și căi ce se asemuiesc celor ale psihologiei moderne a inconștientului. Și aceasta se vede confruntată cu un fenomen obiectiv necunoscut: inconștientul.

Alchimia filozofică a Evului Mediu trebuie înțeleasă din perspectiva istoriei spiritului ca o mișcare compensatorie față de creștinism, mișcare pornind de la inconștient; căci obiectul meditațiilor și tehnicii alchimiste — imperiul naturii și al materiei — nu găsise în creștinism un loc și o evaluare adecvată, ci, dimpotrivă, era considerat a fi ceva ce trebuie depășit. Astfel, alchimia este un soi de imagine în oglindă, întunecoasă și primitivă, a lumii de imagini și idei aparținînd creștinismului, după cum a putut dovedi Jung în *Psychologie und Religion (Psihologie și religie)* pe baza analogiei dintre reprezentarea alchimică centrală a pietrei (*lapis*) și Cristos. Tipice pentru limbajul alchimiei sînt imaginea simbolică și paradoxul. Ambele corespund naturii insesizabile a vieții și a psihicului inconștient. De aceea se spune, de exemplu, că piatra nu e piatră (adică ea este totodată un concept spiritual și religios) sau că Mercurul alchimic — spiritul din materie — este evaziv, iute ca un cerb, fiindcă este insesizabil. „El are o mie de nume." Nici unul nu-i exprimă total esența — după cum nici o definiție nu este capabilă să contureze cu claritate maximă esența unui concept psihic.

Amplificare. Extindere și aprofundare a unei imagini onirice prin asociații direcționate (v. termenul mai jos) și cu ajutorul unor paralele din istoria simbolurilor și cea spirituală a omenirii (mitologie, mistică, folclor, religie, etnologie, artă etc.), astfel încît sensul ei devine accesibil interpretării.

Anima și animus. Personificare a unei naturi feminine în inconștientul bărbatului și a unei naturi masculine în inconștientul femeii. Această bisexualitate psihică este o reflectare a realității biologice că numărul mai mare de gene masculine (respectiv feminine) este factorul decisiv în determinarea sexului masculin (respectiv feminin). Numărul mai mic al genelor sexului opus pare să formeze un caracter corespunzînd sexului opus, care rămîne însă, datorită faptului că se află în inferioritate, de obicei inconștient.

C. G. JUNG: „Fiecare bărbat poartă în sine imaginea femeii eterne, nu imaginea *cutărei* femei anume, ci *a unei* femei în genere. Această imagine este, în fond, un conglomerat ereditar inconștient, provenind din timpuri străvechi și îngropat în sistemul viu, un « tip » (« arhetip ») (v. mai jos) obținut din toate experiențele ancestrale legate de ființa feminină, un rezultat al tuturor impresiilor despre femeie, un sistem psihic de adaptare moștenit... Același lucru este valabil și la femeie, și ea poartă în sine o imagine despre bărbat. Experiența ne învață că ar trebui spus mai exact: o imagine *despre bărbați*, în timp ce la bărbat este mai degrabă o imagine *a femeii*. Întrucît această imagine este inconștientă, ea e întotdeauna proiectată inconștient asupra ființei iubite și este unul din motivele esențiale ale atracției pasionale sau ale contrariului ei."

Die Ehe als psychologische Beziehung (*Căsnicia ca relație psihologică*), 1925, în *Ges. Werke XVII*, 1970, *Über die Entwicklung der Persönlichkeit (Despre dezvoltarea personalității)*, p. 224.

„Funcția naturală a animusului (ca și a animei) constă în stabilirea unei legături între conștiința individuală și inconștientul colectiv (v. mai jos). În mod corespunzător, persona (v. mai jos) reprezintă o zonă intermediară între conștiința eului și obiectele lumii exterioare. Animus și anima ar trebui să funcționeze ca o punte sau ca o poartă conducînd la imaginile inconștientului colectiv, așa cum persona reprezintă un fel de punte spre lume."

Prelegere de seminar nepublicată, vol. I, 1925. Traducere din engleză.

Toate manifestările arhetipale, deci și animus și anima, au un aspect negativ și unul pozitiv, unul primitiv și unul diferențiat.

C. G. JUNG: „Animusul este în forma lui primară inconștientă un conglomerat spontan, neintenționat de opinii, care exercită o influență dominatoare asupra vieții afective, anima, în schimb, generează spontan sentimente, care ulterior vor influența, respectiv distorsiona rațiunea. (« Ea i-a sucit capul. ») De aceea, animusul se proiectează cu predilecție asupra autorităților « în ale spiritului », cît și asupra altor « eroi » (inclusiv tenori, « artiști » și celebrități sportive). Anima pune bucuros stăpînire

pe ceea ce este inconștient, vid, frigid, neajutorat, lipsit de relație, obscur și echivoc în femeie... Sufletul care (în procesul individuației) se alătură conștiinței eului are deci la bărbat semn feminin, iar la femeie, masculin. Anima lui caută să unifice și să unească, animusul ei vrea să diferențieze și să recunoască. Acesta este un contrast strict... În realitatea conștiinței el înseamnă o situație conflictuală, chiar dacă relația conștientă a celor doi indivizi este armonioasă."

Die Psychologie der Übertragung (*Psihologia transferului*), 1946, în *Ges. Werke XVI*, ediția a II-a, 1976, *Praxis der Psychotherapie (Practica psihoterapiei)*, p. 323.

„Anima este arhetipul vieții... Căci viața vine către bărbat prin anima, deși el este de părere că ea ar veni spre el prin rațiune (*mind*). El stăpînește viața prin rațiune, dar viața trăiește în el prin anima. Iar secretul femeii este că viața vine spre ea sub forma spirituală a animusului, deși ea presupune că Eros este cel care i-o aduce. Ea stăpînește viața, ea trăiește, ca să zicem așa, habitual prin Eros, însă viața adevărată, unde ea este și victimă, vine către femeie prin rațiunea care este întruchipată în ea prin animus."

Prelegere de seminar nepublicată despre *Zarathustra* lui Nietzsche, 1937. Traducere din engleză.

Arhetip. C. G. JUNG: „Conceptul de arhetip... derivă din observația adesea repetată că, de exemplu, miturile și poveștile literaturii universale conțin anumite *motive* care reapar mereu și pretutindeni. Aceleași motive le întîlnim în fanteziile, visele, delirurile și obsesiile indivizilor din ziua de azi. Aceste imagini și conexiuni tipice sînt denumite reprezentări arhetipale. Ele au, cu cît sînt mai distincte, însușirea de a fi însoțite de niște tonalități afective deosebit de vii... Ne impresionează, ne influențează și ne fascinează. Ele izvorăsc din arhetipul în sine ireprezentabil — o preformă inconștientă, care pare să aparțină structurii moștenite a psihicului și se poate manifesta, în consecință, peste tot și ca fenomen spontan."

Das Gewissen in psychologischer Sicht (*Conștiința morală în perspectivă psihologică*), în: *Das Gewissen, Studien aus dem C.-G.-Jung-Institut* (*Conștiința morală, Studii din Institutul C. G. Jung*), Zürich, 1958, p. 199 ș. urm.

„Tot mereu întîlnesc ideea greșită că arhetipurile ar fi determinate din punct de vedere al conținutului, adică ar fi un fel de « reprezentări » inconștiente. De aceea mai trebuie subliniat o dată că arhetipurile nu sînt determinate din punct de vedere al conținutului, ci doar al *formei*, și chiar și aceasta numai într-un mod foarte limitat. Este dovedibil că o imagine originară (v. mai jos) are un conținut determinat doar din momentul în

care a devenit conștientă și, așadar, umplută cu materialul experienței conștiente. Forma ei, în schimb, este... comparabilă eventual cu sistemul axial al unui cristal, care preformează întrucîtva structura cristalină în soluția-mamă, fără ca el însuși să aibă o existență materială. Aceasta apare abia în modul de grupare a ionilor și apoi a moleculelor. Arhetipul este în sine un element formal gol, care nu-i nimic altceva decît o *facultas praeformandi*, o posibilitate dată *a priori* a formei de reprezentare. De moștenit nu se moștenesc reprezentările, ci formele ce corespund în această privință exact instinctelor care, de asemenea, sînt determinate doar ca formă. La fel de puțin cum poate fi dovedită existența arhetipurilor în sine, poate fi dovedită și cea a instinctelor, atîta timp cît acestea nu se manifestă *in concreto*."

Die psychologischen Aspekte des Mutterarchetypus (Aspectele psihologice ale arhetipului mamei), 1938, în *Ges. Werke IX/1*, 1976, *Die Archetypen und das kollektive Unbewußte (Arhetipurile și inconștientul colectiv)*, p. 95.

„Mi se pare probabil că esența propriu-zisă a arhetipului nu-i capabilă să devină conștientă, adică este transcendentă, motiv pentru care o denumesc psihoidă (v. mai jos)."

Theoretische Überlegungen zum Wesen des Psychischen (Reflecții teoretice cu privire la esența psihicului), 1946, în *Ges. Werke VIII*, 1967, *Die Dynamik des Unbewußten (Dinamica inconștientului)*, p. 244.

„Nu avem voie nici o clipă să ne abandonăm iluziei că în cele din urmă un arhetip poate fi explicat și astfel lichidat. Nici cea mai bună încercare explicativă nu este altceva decît o transpunere mai mult sau mai puțin reușită într-un alt limbaj al imaginilor."

Zur Psychologie des Kind-Archetypus (Despre psihologia arhetipului infans), 1940, în *Ges. Werke IX/1*, 1976, *Arhetipurile și inconștientul colectiv*, p. 174.

Asociație. Îmbinare de reprezentări, percepții etc., după asemănare, relație, opoziție sau succesiune. *Asociații libere în prelucrarea viselor de către S. Freud*: înlănțuire asociativă spontană a celui care visează, care nu se raportează neapărat la situația onirică. *Asociații direcționate sau controlate în prelucrarea viselor de către C. G. Jung*: idei spontane, care pornesc de la situația onirică dată și se raportează întotdeauna la ea.

Experimentul asociativ: Metodă psihologică de testare pentru detectarea de complexe cu ajutorul măsurării timpilor de reacție și al interpretării răspunsurilor la cuvinte-stimul date. Dintre caracteristicile complexului fac parte: timpul prelungit de reacție sau calitatea subiectiv particulară a răspunsurilor, dacă prin cuvintele-stimul sînt atinse complexe pe care subiectul vrea să le treacă sub tăcere sau care nu îi sînt conștiente.

Conștiință. C. G. JUNG: „Dacă medităm la ceea ce este propriu-zis conștiința, sîntem adînc impresionați de faptul — o minune între minuni — că despre un eveniment care are loc în cosmos se produce simultan lăuntric o imagine, deci că el se desfășoară, ca să zic așa, și în interor, adică: devine conștient."

Seminarul de la Basel, 1934; prelegere de seminar nepublicată.

„Conștiința noastră doar nu se creează singură, ci izvorăște din profunzimi necunoscute. Ea se trezește treptat în copil și, pe parcursul vieții, se trezește în fiecare dimineață din adîncul somnului, dintr-o stare inconștientă. Este ca un copil care se naște zilnic din pîntecele matern al inconștientului."

Zur Psychologie östlicher Meditation (Despre psihologia meditației orientale), 1943, în *Ges. Werke XI*, ediția a II-a, 1973, *Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion (Despre psihologia religiei occidentale și orientale)*, p. 616.

Cuaternitate. C. G. JUNG: „Cuaternitatea este un arhetip care apare, ca să spunem așa, în mod universal. Ea formează premisa logică pentru orice *judecată a totalității*. Dacă vrem să emitem o asemenea judecată, este necesar ca ea să aibă un aspect cvadruplu. Spre a desemna, de exemplu, totalitatea orizontului, numim cele patru puncte cardinale. Întotdeauna există patru elemente, patru calități primare, patru culori, patru caste în India, patru căi ale dezvoltării spirituale în budism. De aceea există și patru aspecte psihologice ale orientării psihice, dincolo de care, în principiu, nu mai este nimic de spus. Pentru a ne orienta trebuie să avem o funcție care constată că ceva este (senzație), o a doua care stabilește ce este (gîndire), o a treia funcție care spune dacă asta ne convine sau nu, dacă vrem s-o acceptăm sau nu (simțire) și o a patra funcție care indică de unde vine asta și încotro se duce (intuiție). Dincolo de ele, nu mai e nimic de spus... Idealul completitudinii este rotundul, cercul (v. mandala), dar diviziunea sa naturală minimală este cuaternitatea."

Versuch einer psychologischen Deutung des Trinitätsdogmas (Încercarea unei interpretări psihologice a dogmei Trinității), 1948, în *Ges. Werke XI*, ediția a II-a, 1973, *Despre psihologia religiei occidentale și orientale*, p. 182.

O cuaternitate sau *quaternio* are adesea o structură de 3 + 1, în sensul că una dintre mărimile sale ocupă o poziție de excepție și este de natură diferită față de celelalte. (De exemplu, trei dintre simbolurile evangheliștilor sînt animale și unul este înger.) Cînd a patra mărime li se alătură celorlalte trei, ia naștere „Unul", simbolizînd totalitatea. În psihologia analitică, funcția „inferioară" (adică acea funcție care nu se află la dispo-

ziția conștientă a omului) este de multe ori cea care-l întruchipează pe „al patrulea". Integrarea ei în conștiință reprezintă una dintre sarcinile principale ale procesului individuației (v. mai jos).

Extraversie. Atitudine tipică, marcată prin concentrarea interesului pe un obiect exterior. Termen opus: *Introversie* (v. mai jos).

Hieros gamos. Cununie sfîntă sau religioasă. Unire a unor figuri arhetipale în miturile despre renaștere, în misterele antice, precum și în alchimie. Exemple tipice sînt reprezentarea lui Cristos și a Bisericii ca mire și mireasă (*sponsus et sponsa*) și unirea alchimică (*coniunctio*) a soarelui cu luna.

Imaginea lui Dumnezeu. Concept ce datează de la Părinții Bisericii, după care *imago Dei* (imaginea lui Dumnezeu) este întipărită în sufletul omului. Dacă o astfel de imagine se ivește spontan în vise, fantezii, viziuni ș.a.m.d., trebuie înțeleasă din punct de vedere psihologic drept un simbol al sinelui (v. mai jos).

C. G. JUNG: „Putem constata numai prin intermediul psihicului că divinitatea acționează asupra noastră, dar nu sîntem capabili să distingem dacă aceste acțiuni provin de la Dumnezeu sau de la inconștient, adică nu se poate stabili dacă divinitatea și inconștientul constituie două entități diferite. Ambele sînt concepte-limită pentru conținuturi transcendentale. Se poate constata însă empiric cu suficientă probabilitate că în inconștient există un arhetip al totalității, care se manifestă spontan în vise etc. și că există o tendință independentă de voința conștientă de a raporta alte arhetipuri la acest centru. De aceea nu pare improbabil că arhetipul totalității are în sine o anume poziție centrală care îl apropie de imaginea lui Dumnezeu. Asemănarea este subliniată mai ales și prin aceea că arhetipul produce o simbolistică ce a caracterizat și exprimat divinitatea dintotdeauna... Imaginea lui Dumnezeu nu coincide cu inconștientul pur și simplu, ci cu un anume conținut al acestuia: cu arhetipul sinelui. Pe cale empirică nu mai sîntem capabili să deosebim imaginea lui Dumnezeu de acest arhetip."

Antwort auf Hiob (Răspuns lui Iov), 1952, în *Ges. Werke XI*, ediția a II-a, 1973, *Despre psihologia religiei occidentale și orientale*, p. 502 ș. urm.

Putem explica imaginea lui Dumnezeu „ca pe o oglindire a sinelui sau, invers, sinele ca pe o *imago Dei in homine*".

Încercarea unei interpretări psihologice a dogmei Trinității, 1948, în *Ges. Werke XI*, ediția a II-a, 1973, *Despre psihologia religiei occidentale și orientale*, p. 207.

Imagine originară. (Jacob Burckhardt) Termen folosit inițial de Jung pentru „arhetip" (v. mai sus).

Inconștient. C. G. JUNG: „Teoretic, cîmpului conștiinței nu i se pot fixa granițe, întrucît el e capabil să se extindă pînă la o dimensiune nedefinită. Empiric însă, el își află întotdeauna granița cînd atinge domeniul *necunoscutului.* Acesta din urmă este constituit din tot ceea ce nu se știe, deci din ceea ce nu are nici o relație cu eul în calitate de centru al cîmpului conștiinței. Necunoscutul se divizează în două grupuri de obiecte: cele exterioare, a căror experiență se poate face cu ajutorul simțurilor, și cele interioare, care fac obiectul experienței nemijlocite. Primul grup reprezintă necunoscutul mediului înconjurător, celălalt constituie necunoscutul universului lăuntric. Acest din urmă domeniu este ceea ce numim inconștientul."

Ges. Werke IX/2, 1976, *Aion*, p. 12.

„Tot ce știu, dar la care nu mă gîndesc pe moment; tot ce mi-a fost odată conștient, dar acum este uitat; tot ce e perceput de simțurile mele, dar nu-i luat în seamă de conștiința mea; tot ce simt, gîndesc, îmi amintesc, doresc și fac neintenționat și fără a-i acorda atenție, adică în mod inconștient; toate lucrurile viitoare ce se pregătesc în mine și vor ajunge la nivelul conștiinței abia mai tîrziu; toate acestea sînt conținutul inconștientului."

Reflecții teoretice cu privire la esența psihicului, 1946, în *Ges. Werke VIII*, 1967, *Dinamica inconștientului*, p. 214.

„La aceste conținuturi se adaugă și toate refulările mai mult sau mai puțin intenționate ale unor reprezentări și impresii neplăcute. Numesc *inconștient personal* suma tuturor acestor conținuturi. Dincolo de asta găsim însă în inconștient și însușirile pe care nu le-am dobîndit individual, ci le-am moștenit, deci instinctele, ca impulsuri spre acțiuni care rezultă fără o motivație conștientă, dintr-o constrîngere... (În acest strat „mai adînc" al psihicului întîlnim și arhetipurile.) Instinctele și arhetipurile... formează *inconștientul colectiv.* Eu îl numesc colectiv, căci, spre deosebire de inconștientul definit mai sus, nu are conținuturi individuale, adică mai mult sau mai puțin unice, ci unele răspîndite în mod general și regulat."

Instinkt und Unbewußtes (Instinct și inconștient), 1919, în *Ges. Werke VIII*, 1967, *Dinamica inconștientului*, p. 153 ș. urm.

„Primul grup include conținuturi care constituie componente integrante ale personalității individuale și de aceea ar putea fi la fel de bine și conștiente; cel din urmă grup înseamnă ceva ca o *condiție sau bază a psihicului* în genere, și anume una omniprezentă, identică permanent cu sine însăși."

Ges. Werke IX/2, 1976, *Aion*, p. 16.

„Pe măsură ce adîncimea și întunericul cresc, « straturile » mai profunde ale psihicului își pierd unicitatea individuală. Ele devin tot mai colective cu cît sînt mai adînci (mai „jos“), deci în măsura în care se apropie de sistemele funcționale autonome, pînă ce se universalizează în materialitatea corpului — și anume în corpurile chimice — și se sting în același timp. Carbonul corpului este pur și simplu carbon. „Cel mai jos“, „în străfund“, psihicul este pur și simplu « univers ».“

Despre psihologia arhetipului infans, 1940, în *Ges. Werke IX/1*, 1976, *Arhetipurile inconștientului colectiv*, p. 187.

Individuație. C. G. JUNG: „Întrebuințez noțiunea de « individuație » în sensul acelui proces care produce un « individ » psihologic, adică o unitate separată, indivizibilă, un *întreg*.“

Bewußtsein, Unbewußtes und Individuation (Conștiință, inconștient și individuație), 1939, în *Ges. Werke IX/1*, 1976, *Arhetipurile și inconștientul colectiv*, p. 293.

„Individuație înseamnă: a deveni o ființă individuală, iar în măsura în care prin individualitate înțelegem unicitatea noastră cea mai intimă, ultimă și necomparabilă, înseamnă *a deveni propriul sine*. De aceea, am putea traduce « individuație » și prin « ajungere la propriul sine » sau « realizare de sine ».“

Die Beziehungen zwischen dem Ich und dem Unbewußten (Relațiile dintre eu și inconștient), 1928, în *Ges. Werke VII*, ediția a II-a, 1974, *Zwei Schriften über Analytische Psychologie (Două scrieri despre psihologia analitică)*, p. 191.

„Văd tot mereu că procesul individuației este confundat cu conștientizarea eului și astfel eul este identificat cu sinele (v. mai jos), iar de aici se naște firește o încurcătură infernală de concepte. Căci în acest fel individuația devine pur egocentrism și autoerotism. Or, sinele cuprinde infinit mai mult în el însuși decît numai un eu... El este la fel de mult acela sau ceilalți, cum este și eu. Individuația nu exclude lumea, ci o include.

Reflecții teoretice cu privire la esența psihicului, 1946, în *Ges. Werke VIII*, 1967, *Dinamica inconștientului*, p. 258.

Inflație. Extindere a personalității dincolo de limitele individuale, prin identificarea cu un arhetip (v. mai sus) sau, în cazurile patologice, cu o figură istorică sau religioasă. Acționează în cazurile normale ca un fel de înfumurare, de exagerare a importanței personale, și este compensată de regulă prin sentimente corespunzătoare de inferioritate.

Introversie. Atitudine tipică, marcată prin concentrarea interesului asupra proceselor intrapsihice. Termen opus: *Extraversie* (v. mai sus).

Mana. Termen melanezian desemnînd o forță extraordinar de eficace, emanînd de la un om, un obiect, de la acțiuni și evenimente, de la ființe supranaturale și spirite. Înseamnă și sănătate, prestigiu, forță tămăduitoare și magică. Concept primitiv al energiei psihice.

Mandala (sanscrită). Cerc magic. La C. G. Jung: Simbol al centrului, al țelului și al sinelui (v. mai jos) ca totalitate psihică. Autoreprezentare a unui proces psihic de centrare, a producerii unui nou centru al personalității. Exprimată simbolic prin forma circulară sau prin aranjamentul simetric al cifrei patru și al multiplilor săi (v. cuaternitate). În lamaism și în yoga tantrică, mandala este instrument de contemplație (*yantra*), sediu și loc de naștere al zeilor. *Mandala perturbată*: Orice formă care se abate de la cerc, pătrat și crucea cu brațe egale ori a cărei cifră de bază nu este patru sau opt.

C. G. JUNG: „Mandala înseamnă cerc, mai exact, cerc magic. Mandalele nu sînt răspîndite numai în întregul Orient, ci sînt atestate și la noi în număr mare, începînd cu Evul Mediu. Mai cu seamă în lumea creștină ele există încă din Evul Mediu timpuriu; cele mai multe Îl au pe Cristos în mijloc iar pe cei patru evangheliști sau simbolurile lor, în punctele cardinale. Această concepție trebuie să fie foarte veche, o dată ce și Horus a fost astfel reprezentat, împreună cu cei patru fii ai lui, de către egipteni... În majoritatea cazurilor, mandala are forma unei flori, a unei cruci, a unei roți, cu o tendință marcată de a lua cifra patru drept bază a structurii sale."

> Comentariu la: *Das Geheimnis der Goldenen Blüte (Secretul Florii de Aur)*, 1929, ediția a X-a, 1973; apare în *Ges. Werke XIII, Studien über alchemistische Vorstellungen (Studii despre reprezentări alchimice)*.

Mandalele apar, din cîte arată experiența... în situații ce se caracterizează prin confuzie și perplexitate. Arhetipul astfel constelat reprezintă o schemă ordonatoare plasată ca un fel de „reticul" psihologic, respectiv ca un cerc împărțit în patru, pe deasupra haosului psihic, așa încît fiecare conținut își capătă locul, și elementele întregului care se află în pericolul de a se destrăma în vag și nedeterminat sînt ținute laolaltă, în coeziune, prin cercul care împrejmuiește și apără.

> *Ein moderner Mythus. Von Dingen, die am Himmel gesehen werden (Un mit modern. Despre obiecte, care sînt văzute pe cer)*, 1958, în *Ges. Werke X*, 1974, *Zivilisation im Übergang (Civilizație în tranziție)*, p. 461.

Nevroză. Stare de dezbinare cu sine însuși, pricinuită de contradicția dintre necesitățile instinctuale și cerințele civilizației, dintre nemulțumi-

rile infantile și voința de adaptare, dintre obligațiile colective și cele individuale. Nevroza este un semnal de oprire înaintea unui drum greșit și un strigăt de avertisment care să incite la procesul personal de vindecare.

C. G. JUNG: „Dereglarea psihologică în caz de nevroză și nevroza însăși pot fi concepute drept o *încercare nereușită de adaptare*. Formularea [...] este la unison cu părerea lui Freud că o nevroză e oarecum o încercare de autovindecare."

Über Psychoanalyse (Despre psihanaliză), 1916, în *Ges. Werke IV*, 1969, *Freud und die Psychoanalyse (Freud și psihanaliza)*, p. 285.

„Nevroza este întotdeauna un înlocuitor al suferinței legitime."

Psihologie și religie, 1939, în *Ges. Werke XI*, ediția a II-a, 1973, *Despre psihologia religiei occidentale și orientale*, p. 82.

Numinosum. Concept al lui Rudolf Otto (*Das Heilige — Sacrul*) pentru ceea ce este inexprimabil, tainic, înspăimîntător, „cu totul altfel", însușire hărăzită divinității și nemijlocit experimentabilă.

Persona. La origine, masca purtată de actor în teatrul antic.

C. G. JUNG: „Persona... este acel sistem de adaptare sau acea manieră prin care comunicăm cu lumea. Astfel, aproape fiecare meserie are o persona care-i este caracteristică... Pericolul este doar ca omul să se identifice cu persona — profesorul cu manualul lui sau tenorul cu vocea lui... S-ar putea spune, exagerînd puțin: persona este ceea ce cineva de fapt nu este, ci ceea ce el și ceilalți cred că este."

Über Wiedergeburt (Despre renaștere), 1950, în *Ges. Werke IX/1*, 1976, *Arhetipurile și inconștientul colectiv*, p. 137.

Psihoid. „Asemănător sufletului", „de forma sufletului", „cvasisufletesc". Jung caracterizează astfel stratul foarte adînc, ireprezentabil, al inconștientului colectiv (v. mai sus) și conținuturile lui, arhetipurile (v. mai sus).

C. G. JUNG: „Inconștientul colectiv (v. mai sus) constituie un psihic care, spre deosebire de fenomenele psihice cunoscute de noi, nu poate fi reprezentat, și de aceea l-am desemnat drept *psihoid*."

Synchronizität als ein Prinzip akausaler Zusammenhänge (Sincronicitatea ca principiu al relațiilor acauzale), 1952, în *Ges. Werke VIII*, 1967, *Dinamica inconștientului*, p. 495.

Sincronicitate. Concept făurit de C. G. Jung, pentru a exprima o coincidență sau corespondență plină de sens între:

a) un eveniment psihic și unul fizic, care nu sînt legate între ele cauzal. Astfel de fenomene *sincronistice* se produc, de exemplu, dacă

unele evenimente interioare (vise, viziuni, premoniții) au o corespondență în realitatea exterioară: imaginea lăuntrică sau premoniția s-a dovedit a fi „reală“;

b) vise, gînduri etc. asemănătoare sau identice, care au loc simultan în locuri diferite. Nici una, nici cealaltă dintre manifestări nu poate fi explicată prin cauzalitate. Ele par a fi mai degrabă corelate cu procese arhetipale din inconștient.

C. G. JUNG: „Preocuparea mea cu psihologia proceselor inconștiente m-a constrîns cu mulți ani în urmă să privesc în jur după un alt principiu explicativ (pe lîngă cauzalitate), dat fiind că principiul cauzal îmi părea insuficient spre a explica anumite fenomene ciudate ale psihologiei inconștientului. Am descoperit astfel mai întîi că există fenomene psihologice paralele, care nu se pot nicidecum raporta unele la altele cauzal, ci trebuie să fie corelate printr-o altă desfășurare de evenimente. Această conexiune mi se părea a fi dată esențialmente prin simultaneitatea lor relativă, de unde termenul de « sincronistic ». Se pare într-adevăr că timpul, departe de a fi un « ce » abstract, este mai curînd un concret « ce » continuu care conține calități sau condiții fundamentale care se pot manifesta într-o relativă simultaneitate în diferite locuri, într-un paralelism neexplicabil cauzal — ca de pildă în cazul cînd anumite gînduri, simboluri sau stări psihice identice apar concomitent.“

Zum Gedächtnis Richard Wilhelms (În memoria lui Richard Wilhelm), 1930, în *Ges. Werke XV*, 1971, *Über das Phänomen des Geistes in Kunst und Wissenschaft (Despre fenomenul spiritului în artă și știință)*, p. 66.

„Am ales termenul de « sincronicitate », pentru că simultaneitatea a două evenimente legate prin semnificație, dar nu în mod cauzal, îmi părea a fi un criteriu esențial. Întrebuințez aici, așadar, conceptul general al sincronicității în sensul special de coincidență temporală a două sau mai multe evenimente necorelate între ele cauzal, care au o semnificație identică sau similară. Aceasta în contrast cu « sincronism », care indică simpla simultaneitate a două evenimente.“

Sincronicitatea ca principiu al relațiilor acauzale, 1952, în *Ges. Werke VIII*, 1967, *Dinamica inconștientului*, p. 560 ș. urm.

„Sincronicitatea nu este mai enigmatică sau mai tainică decît discontinuitățile fizicii. Numai convingerea înrădăcinată despre atotputernicia cauzalității e cea care provoacă dificultăți în a înțelege și care face ca posibilitatea apariției sau existenței unor evenimente lipsite de o cauză să pară de neimaginat... Coincidențele unor evenimente legate prin sens sînt imaginabile ca pur hazard. Însă cu cît ele se înmulțesc și cu cît mai mare și mai exactă le este concordanța, cu atît mai tare scade proba-

bilitatea lor și cu atît mai mult crește inconceptibilitatea lor; adică ele nu mai pot fi considerate pure contingențe, ci trebuie concepute, în lipsa unei explicații cauzale, drept aranjamente cu sens... « Inexplicabilitatea » lor nu constă doar în faptul că nu li se cunoaște cauza, ci mai ales în aceea că o cauză nici nu este imaginabilă cu mijloacele noastre de gîndire și înțelegere."

Sincronicitatea ca principiu al relațiilor acauzale, 1952, în *Ges. Werke VIII*, 1967, *Dinamica inconștientului*, p. 576 ș. urm.

Sine. Arhetipul (v. mai sus) central. Arhetipul ordinii. Totalitatea omului. Reprezentat simbolic prin cerc, pătrat, cuaternitate (v. mai sus), copil, mandală (v. mai sus) etc.

C. G. JUNG: „Sinele este o entitate supraordonată eului conștient. El nu cuprinde doar psihicul conștient, ci și pe cel inconștient și este de aceea, ca să zic așa, o personalitate, care sîntem *și* noi... Nu există nici o speranță ca vreodată să atingem chiar și numai o conștiență aproximativă a sinelui, deoarece, oricît am putea conștientiza, tot va mai exista o cantitate nedeterminată și indeterminabilă de inconștient, care aparține și ea totalității sinelui."

Relațiile dintre eu și inconștient, 1928, în *Ges. Werke VII*, ediția a II-a, 1974, *Două scrieri despre psihologia analitică*, p. 195 ș. urm.

„Sinele nu este doar punctul central, ci și acea circumferință care cuprinde conștientul și inconștientul; este centrul acestei totalități, așa cum eul este centrul conștiinței."

Traumsymbole des Individuationsprozesses (Simboluri onirice ale procesului individuației), 1936, în *Ges. Werke XII*, ediția a II-a, 1976, *Psychologie und Alchemie (Psihologie și alchimie)*, p. 59.

„Sinele este și țelul vieții, întrucît e expresia completă a acelei combinații a destinului care se numește individ."

Relațiile dintre eu și inconștient, 1928, în *Ges. Werke VII*, ediția a II-a, 1974, *Două scrieri despre psihologia analitică*, p. 263.

Suflet. C. G. JUNG: „Dacă psihicul omului este *ceva*, atunci el este de o complicație incalculabilă și de o diversitate nelimitată, căreia e imposibil să-i faci față printr-o simplă psihologie a pulsiunilor. Numai cufundat în cea mai adîncă admirație și venerație pot să mă opresc și să privesc tăcut la abisurile și culmile naturii sufletești, al cărei univers nonspațial ascunde în sine o bogăție incomensurabilă de imagini ce s-au acumulat și condensat organic în milioane de ani de dezvoltare vie. Conștiința mea este ca un ochi care cuprinde în sine și îmbrățișează

spațiile cele mai îndepărtate, însă non-eul psihic este ceea ce umple nonspațial acest spațiu. Iar aceste imagini nu sînt umbre palide, ci condiții sufletești ce acționează puternic, pe care noi doar le putem înțelege greșit, dar niciodată nu le putem priva de forța lor, negîndu-le. Cu această impresie mai pot compara doar priveliștea oferită de cerul noptatic presărat cu stele; căci singurul echivalent al lumii interioare este lumea exterioară și, după cum la această lume ajung prin intermediul corpului, așa ajung la cea interioară prin mijlocirea sufletului."

Einführung zu W. Kranefeld „Die Psychoanalyse" (Introducere la W. Kranefeld „Psihanaliza"), 1930, în *Ges. Werke IV*, 1969, *Freud și psihanaliza*, p. 381.

„Ar fi o blasfemie de afirmat că Dumnezeu S-ar putea revela pretutindeni și tocmai în sufletul omenesc, nu. Da, intimitatea profundă a relației dintre Dumnezeu și suflet exclude anticipat orice subapreciere a sufletului. Poate că mergem prea departe dacă vorbim despre o afinitate; dar, în orice caz, sufletul trebuie să aibă în sine o posibilitate de relație, adică o corespondență cu esența lui Dumnezeu, altfel nu s-ar putea stabili niciodată un raport. Această corespondență este, *formulînd psihologic, arhetipul imaginii lui Dumnezeu* (v. mai sus)."

Ges. Werke XII, ediția a II-a, 1976, *Psihologie și alchimie*, p. 24 ș. urm.

Traumă psihică. Eveniment brusc, dăunător în mod nemijlocit ființei, cum ar fi spaima, teama, rușinea, dezgustul etc.

Umbră. Parte inferioară a personalității. Sumă a tuturor dispozițiilor psihice personale și colective, care, ca urmare a incompatibilității lor cu forma conștient aleasă de viață, nu sînt trăite și se unesc în inconștient într-o personalitate parțială relativ autonomă, cu tendințe contrarii. Umbra se comportă compensatoriu față de conștiință, efectul ei poate fi de aceea la fel de bine negativ ca și pozitiv. Ca figură onirică, umbra are același sex cu persoana care visează. Ca parte a inconștientului personal (v. mai sus), umbra ține de eu; dar ca arhetip (v. mai sus) al „adversarului" — de inconștientul colectiv (v. mai sus). Conștientizarea umbrei constituie munca de început a analizei. Neluarea în considerare a umbrei și refularea ei, ca și identificarea eului cu ea pot duce la disocieri periculoase. Întrucît umbra stă aproape de lumea instinctelor, este indispensabil să se țină continuu cont de ea.

C. G. JUNG: „Figura umbrei personifică tot ceea ce subiectul nu recunoaște și ceea ce i se impune totuși mereu — direct sau indirect — deci, de pildă, trăsături inferioare de caracter și alte tendințe incompatibile."

Conștiință, inconștient și individuație, 1939, în *Ges. Werke IX/1*, 1976, *Arhetipurile și inconștientul colectiv*, p. 302.

Vis. C. G. Jung: „Visul este o mică ușă ascunsă în lăcașul cel mai lăuntric și mai intim al sufletului; ea se deschide în acea noapte cosmică primordială ce era suflet cu mult înaintea existenței unei conștiințe a eului și ce va fi suflet mult dincolo de ceea ce o conștiință a eului va putea atinge vreodată. Căci orice conștiință a eului este singuratică, ea recunoaște fapte izolate, separînd și diferențiind, dar de văzut se vede doar ceea ce se poate raporta la acest eu. Conștiința eului este alcătuită din tot felul de îngrădiri, chiar dacă ajunge pînă la negurile stelare cele mai îndepărtate. Orice conștiință separă; însă în vis pătrundem în omul mai profund, mai general, mai adevărat, mai etern care tot mai stă în crepusculul nopții originare, unde el încă era întregul, și întregul era în el, în natura nediferențiabilă, lipsită de orice calitate de eu. Din acest adînc care le unește pe toate provine visul, fie el oricît de pueril, de grotesc, de imoral."

Die Bedeutung der Psychologie für die Gegenwart (Importanța psihologiei pentru prezent), 1933, în *Ges. Werke X*, 1974, *Civilizație în tranziție*, p. 168.

„Visele nu sînt invenții intenționate și voluntare, ci fenomene naturale, care nu-s altceva decît ceea ce pur și simplu reprezintă. Ele nu amăgesc, nu mint, nu denaturează sau retușează, ci anunță naiv ceea ce sînt și ceea ce gîndesc. Sînt supărătoare și înșelătoare numai pentru că noi nu le înțelegem. Ele nu întrebuințează nici un soi de artificiu spre a disimula ceva, ci spun, în felul lor, pe cît de limpede posibil, ceea ce alcătuiește conținutul lor. Ne putem da seama și de ce sînt atît de specifice și de dificile: experiența arată, într-adevăr, că ele se străduiesc mereu să exprime ceva ce eul nu știe și nu pricepe."

Analytische Psychologie und Erziehung (Psihologie analitică și educație), 1926, în *Ges. Werke XVII*, 1972, *Despre dezvoltarea personalității*, p. 121.

DIE SCHÖNE
FAMILIE
TOFAN

Cuprins

Nota traducătorului 5

Introducere de *Aniela Jaffé* 9

Prolog 18
1 Copilăria 21
2 Anii de școală 39
3 Anii de studenție 96
4 Activitate psihiatrică 128
5 Sigmund Freud 157
6 Confruntarea cu inconștientul 179
7 Despre nașterea operei 209
8 Turnul 231
9 Călătorii 246
Africa de nord (246) – *Indienii pueblo* (253) – *Kenya și Uganda* (260) – *India* (280) – *Ravenna și Roma* (290)
10 Viziuni 294
11 Despre viața de dincolo de moarte 302
12 Gînduri tîrzii 328
Privire retrospectivă 355

Apendice 361
Din scrisorile trimise de Jung din S.U.A. soției sale 361
Din scrisorile lui Freud către Jung 367
Scrisoare către soția lui, trimisă din Sousse, Tunisia 370
Dintr-o scrisoare către un tînăr savant 371
Dintr-o scrisoare către un coleg 372
Théodore Flournoy 373
Richard Wilhelm 375
Heinrich Zimmer 379
Completare la Cartea roșie 380
Septem Sermones ad Mortuos 382
Cîte ceva despre familia lui C. G. Jung
de Aniela Jaffé 394

Glosar 401

La prețul de vînzare se adaugă 2%,
reprezentînd valoarea timbrului
literar ce se virează
Uniunii Scriitorilor din România,
Cont nr. 45101032,
B.C.R. Filiala sector 1, București

Apărut 1996
BUCUREȘTI – ROMÂNIA

Tiparul executat la Regia Autonomă „Monitorul Oficial"

DIE SCHÖNE
FAMILIE
TOFAN